S. THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

PERI HERMENEIAS

ET

POSTERIORUM ANALYTICORUM

EXPOSITIO

cum textu ex recensione leonina

cura et studio

P. Fr. RAYMUNDI M. SPIAZZI, O. P.

Editio Secunda

MARTETTI

V. Nihil obstat.

Augustae Taurinorum, die 24 m. Martii 1955.

P. Maurus Làconi, O. P., *lector S. Theol.*
P. Felix Lagutaine, O. P., *lector S. Theol.*

Imprimi potest.

Augustae Taurinorum, die 25 m. Martii 1955.

P. Hyacinthus Bosco, O. P.
Prior Provincialis.

IMPRIMATUR

Casali, 10 Maii 1955.

IOSEPH ANGRISAM, *Ep. Casalen.*

INTRODUCTIO EDITORIS

I. - OPERIS MOMENTUM

Postquam invecta est logica quae dicitur « nova », vel logica concreti, vel etiam « cognoscitiva », quae habuit suam primam expositionem in logica transcendental! kantiana, suum maximum splendorem in dialectica hegeliana et, deinceps, interpretationes nonnullas in variis doctrinis gnoseologicis philosophiae recentioris aetatis, videri potest anachronisticum his temporibus iterum proponere studio hominum nostrae aetatis commentarium Sancti Thomae in veterem Aristotelis logicam formalem.

Cum audiunt disceptari de logica classica, cultores philosophiae iterant, per ironiam subridentes, quae apud philosophum koenigsbergensem in Praefatione alterius editionis operis *Kritik der reinen Vernuft* scripta legimus, id est post Aristotelem logicam neque regressam neque progressam esse nisi elegantia et corollariis.

Vitium quod plerumque obiicitur logicae antiquae, est formalismus seu abstractismus, id est circumscriptio studii intra fines extensionis et comprehensionis conceptuum necnon legum quae regunt iudicium et syllogismum. Merus lusus conceptuum, igitur, ex quo derivat infecunditas veteris logicae prae nova.

Accusatio quae opponitur a dynamisticis scholis (Bergson, Le Roy), secundum quas logicae formali adhaerere, idem est ac adhaerere veteri et iam obsoleto principio identitatis quod negat differentias reales et fluxum semper novum et non iterabilem deveniendi, gravior est. Ideo affirmant isti ad intellegendum τo *fieri* necessariam esse logicam novam: non logicam non-contradictionis sed contradictionis.

Postremo in praesenti statu languoris theoreticae meditationis et floris studiorum quae praecipue ad doctrinas experimentales et positivas spectant, et causa elationis ad theoreticam rationem vitae sentimentalis vel emotivae, conversio ad logicam formalem videtur praebere nihil amplius quam meram historicam delectationem.

Nam si logica consideretur quasi aedificium per se stans, avulsum a metaphysica disciplina ex qua attingit ontologica fundamenta demonstrationis (exempli gratia: permansio essentiae, necessitas proprietatum specificarum, necessarium esse omnes effectus procedere a sua causa et per se), necessarie fit exercitatio intellectualis sine experientiae fundamento et in qua verae quaestiones comminuuntur in varias subtilitates. Quod accidit praecipue apud epigonos, et isti non in Medio Aevo tantum reperiuntur (nominalismus scholasticae decadentis see. xiv), sed in omni aetate.

Vera logica aristotelica nihil omnino est subiecta huic criticae eversoriae, variis rationibus quas est hic operae pretium memorare.

In primis, cum uno nomine veterem logicam formalem et hodiernam transcendentalem appellamus, eodem nomine, diverso iudicio utimur; Logica enim vetus est ars « directiva ipsius actus rationis, per quam scilicet homo in ipso actu rationis ordinate, faciliter et sine errore procedat » (S. Th., *In Post. Anal.,* I, 1, 2); cum vero Logica nova sit disciplina ipsius cogitandi in quantum cogitare est unicum possibile reale,

inde fit ut haec Logica sibi arroget quod stricte pertinet ad Ontologiam, id est invadat fines qui in vetere philosophia Metaphysicae assignantur. Deinde, sane in hypothetica aequatione idealistica: cogitatio equivalet reali, Logica Mtaphysicae, permanet semper inviolata veteris Logicae aristotelicae functio moderatrix et regulatrix cuius legibus, omnes, libenter vel inviti, inscienter sane, utimur in nostris ratiociniis.

Aliquis nobis obiicere poterit, procedere omnem philosophicam rationem a cogitatione abstracta parvi intéresse philosophi idealistae vel existentialistae et quoquo modo non aristotelici, quia huiusmodi processus tantum pertinet ad idearum expressionem grammaticalem et nihil omnino mundi repraesentationem attingit quam exprimere volumus.

Respondetur quod haec sensus communis legum despicientia pertinet ad illam incomprehensionem quam idealismps et recentissima philosophia semper erga classicam doctrinam ostenderunt et erga eius critérium interpretationis rerum.

Revera ipsum quod tantum Metaphysica classica- praebet fundamentum illi Logicae formali, qua recentiores philosophi utuntur quin sufficientem probationem afferre possint, comprobat auctoritatem illius Metaphysicae, et redundat ad utilitatem ipsius Logicae, quae tali fundamento innixa, non iam videtur merus conceptuum lusus sed abstracta enuntiatio legum entis in earum praedicabilitatis officio.

Etiam ut praetermittamus has rationes ordinis criteriologici, quas modo ad nos non pertinet probare, tamen Logicae aristotelicae scientia est necessaria ad plane explicanda opera philosophica et theologica Sancti Thomae.

* * *

Logica est enim instrumentum, organum omnium rerum doctrinae, et proinde non solum est scientia speculativa quae necessario et universaliter determinat leges, figuras, modos syllogismi — quae deducit ut proprietates ex ipsa essentia syllogismi — sed etiam est scientia normativa, vel ars ordinatrix conceptuum. Hoc sensu ipse S. Thomas scribit: « Res... de quibus est Logica, non quaeruntur ad cognoscendum propter seipsas, sed ut adminiculum quoddam ad alias scientias. Et ideo Logica non continetur sub philosophia speculativa quasi principalis pars, sed sicut quoddam reductum ad eam, prout ministrat speculationi sua instrumenta, scilicet syllogismos et definitiones et alia huiusmodi, quibus in speculationis scientiis indigemus. Unde secundum Boethium in Commentariis super Porphyrium [L. I, cap. 3] non tam est scientia quam scientiae instrumentum» *{In Boëth. De Trinitate,* q. 5, a. 1 ad 3).

At memorandum quoque est quod alibi scribit S. Doctor, nempe quod « etiam *in ipsis speculabilibus* est aliquid per modum cuiusdam operis: puta constructio syllogismi... Et ideo quicumque ad huiusmodi opera rationis *habitus speculativi* ordinantur, dicuntur *per quamdam similitudinem* artes... » (I-II, q. 57, a. 3, ad 3). Secundum ergo D. Thomam Logica est vere scientia, attamen solum attributive est scientia philosophica, ut instrumentum est rationis philosophicae, quod practice ordinatur in usum aliarum scientiarum.

Logica nempe « tradit communem modum procedendi in omnibus aliis scientiis » *{Metaph.,* II, lect. 5, n. 335): est earum forma ordinatrix. Et quoniam impossibile est circumspicere simul et eodem iudicio formam ordinatricem et materiam ordinatam, « absurdum est quod homo simul quaerat scientiam et modu mqui convenit scientiae » *{ibid.),* sed oportet haec duo separatim intelligi secudum naturalem ordinem rationis, et quamvis Logica sit difficillima, tamen ab ea incipiendum est. Ipse enim S. Thomas sic probat necessitatem incipiendi a Logica pro illis qui perfecte acquirendis scientiis operam navare intendunt: «In addiscendo incepimus ab eo quod est magis facile, nisi

necessitas aliud requirat Quandoque enim necesse est in addiscendo non incipere ab eo quod est facilius, sed ab eo a cuius cognitione cognitio sequentium dependet. Ex hac positione oportet in addiscendo incipere a Logica, non quia ipsa sit facilior scientiis ceteris, habet enim maximam difficultatem, quum sit de secundo intellectu; sed quia aliae scientiae ab ipsa dependent, inquantum ipsa docet modum procedendi in omnibus scientiis. Oportet enim primum scire modum scientiae, quam scientiam ipsam » *(In Boëth. De Trinitate,* q. 6, a. 1 ad 3).

Ex huiusmodi considerationibus satis patet maximum momentum quod Logicae tribuere debemus, ut scientifica methodo veritatem inquirere et cognoscere valeamus.

II. - OPERIS ORIGO

Ad recte opus S. Thomae commentatoris intellegendum, oportet id referre chronologice ad controversias speculativas et ad circumstantias inter quas ortum habuit.

Ubi primum Aristoteles in occidente notus fuit per arabicas explanationes quae informantur doctrina emanationistica neoplatonica, statim orta est speculativa contentio cum philosophia traditionali (augustinismo) et Ecclesiae doctrina. Inter extrema Albertus Magnus et Thomas Aquinas incumbunt in aristotelicam doctrinam vindicandam ut eadem veritati Revelationis Christianae inservire possit.

Loco synthetic! commentarii per quaestiones, quo utebatur eius Magister, S. Thomas instituit commentarium ad verbum singulis verborum circumscriptionibus et propositionibus, singulas partes subtiliter adstricteque perspiciendo et exponendo f1).

Instrumenta quibus S. Thomas utitur ad haec opera componenda non multa videntur, quia graeca commentaria nonnisi lente adhibere potest, ope conversionis in latinam linguam a Gulielmo Moerbekensi peractae. Si sane plura commentaria commemorat in suo *Peri Hermeneias,* tamen ea comperit tantum per Boethium (2).

Hae explanationes feer omnes pertinent ad alteram partem curriculi doctoralis S. Thomae, scii, ad extremam commorationem in Italia et ad commorationem parisiensem alteram.

Sed viri periti, inter quos Grabmann, Mandonnet, Walz, nondum statuerunt conclusiones certas et definitivas circa tempus singulorum commentariorum.

Ex novissimis investigationibus M. Grabmann et A. Walz, compositio commentariorum in *Peri Hermeneias* et in *Analytica posteriora* statuenda videtur annis 1269-1272 (3).

Commentarium in *Peri Hermeneias* S. Thomas perfecit usque in librum II, lect. 2 inclusive. Reliquum suppletum est commentariis aliorum auctorum, praesertim Card. Caietani, qui id perfecit anno 1946 (4).

Horum commentariorum chronologiam si quis unico prospectu videre desiderat, in comparatione aliorum operum S. Thomae, tabulam sequentem inspiciat, quae, iuxta recentiora studia confecta, alicuius utilitatis fore videtur, quamque multi viri periti laudaverunt, contra opinionem alicuius aristarchi, qui nuper in aliqua ephemeride scripsit has tabulas chronologicas esse «ridiculas» (sic!): cuius ridiculi ratio forsan in visceribus clancularii censoris latet.

(1) Cfr. Chenu, *Introduction à l'étude de Saint Thomas d'Aquin,* Paris 1950, pag. 188.
(2) Chenu, *op. cil.,* pag. 184.
(3) Walz, *S. Tommaso d'Aquino,* Roma 1945. pag. 206.
(4) Cfr. Editionem Leoninam Opp. D. Thomae, t. I, pag. 128.

TABULA CHRONOLOGICA OPERUM D. THOMAE

ANNUS	*COMMENTARIA*	*QUAESTIONES* *Disputatae*	 *Quodlibet.*	*SUMMAE*	*OPUSCULA etc.*
1250-56					De ente et essentia
1254-56	In IV libros Sentent.				De principiis nat. (1252-55)
1256-59	In Matth. In Isai.	De veritate (1256-59)			Contr. impugnantes Dei cultum et rei. (1256)
1257-58	In Boëthium: De hebdomad. De Trinit.				etc. etc.
1259				C. Gent. L. I (1259)	
1265-66	In Dionysium De div. nomin. In lob			C. Gent. (1261-64) L. II-IV	
1261-72					De regim. iudaeor. C. error, graec. (1263)
1261-64	Catena super Mt.				
1265	» super Mc.	De potentia	' Qdl.		
1266	» super Lc.	(1265-67)	VII-XI (1265-67)	S. Th. P. I (1266)	De regimine prine. (1266) etc. etc.
1260-72	In III libros De anima In lib. De sensu et sensato In lib. De memoria et remin.	De spirit, creat. (1266-68) De anima (1266)			Compendium Theologiae (1270-73)
1267	Catena sup. Ioan.				
1267-68	In Threnos				
1267-68	In leremiam				
1268	In VIII lib. Phys.				
1268-72	In XII lib. Metaph.	1269-72		S. Th. I-II (1266-70)	De subst. separat. (1268-73)
1269	In X lib. Ethic.				
1269-72	In lib. Meteorol. In loannem IN LIB. PERI-HERM. IN I ET II LIB. POST. ANAL. In lib. Politic. In lib. De causis	De virt. in com. De caritate De unione Verbi De malo De virt. cardin. De correctione	Qdl. I-VI, XII (1269-72)		De perfect, vitae spiritualis (1269) etc. etc. De aetern. mundi De unit, intellect. Contra doctrinam
1269-73	In S. Pauli epist.	De spe			retrah. a relig. (1270) De occult, op. nat.
1269-72				S. Th. II-II (1271-72)	De fallaciis (1269-72)
1272-73	In psalmos In lib. De caelo et mundo In lib. De generat, et corrupt. jin S. Pauli Ep.			S. Th. P. III (1272-73)	De mixtione elem. (1273) De motu cordis (1273)

III. - OPERIS MATERIA ATQUE DIVISIO

Logica, sicut ait S. Doctor, est rationalis scientia « ex hoc quod est circa ipsum actum rationis sicut circa propriam materiam » (Z/z *Post. Anal.,* I, lect. 1, n. 2).

Cum eius obiectum materiale sit *actus rationis,* et formale *ens rationis* quod consistit in complexu relationum intentionalium quae consequuntur ens rerum quod mente cogitatur, sequitur ex hoc quod omnibus rebus — cum omnes cogitari possint — extenditur consideratio logica. « Ens... rationis dicitur proprie de illis intentionibus, quas ratio adinvenit in rebus consideratis, sicut intentio generis, speciei et similium, quae quidem non inveniuntur in rerum natura, sed considerationem rationis consequuntur. Et huiusmodi, scilicet *ens rationis,* est proprie subiectum Logicae. Huiusmodi autem intentiones intelligibiles, entibus naturae aequiparantur, eo quod omnia entia naturae sub consideratione rationis cadunt. Et ideo subiectum Logicae ad omnia se extendit, de quibus ens naturae praedicatur » *(Metaph.,* IV, lect. 4, n. 574).

Divisio operum logicorum Aristotelis a S. Thoma exponitur in prima lectione *Posteriorum Analyticorum,* et comprobatur hoc argumento:

Divisio scientiae sumitur et divisione obiecti formalis; sed obiectum formale Logicae est actus rationis, qui est triplex: simplex apprehensio, iudicium et ratiocinium, quorum primi duo sunt actus rationis, secundum quod est intellectus quidam, tertius vero est rationis secundum quod est ratio discurrens ab uno in aliud. Unde sic schematice dividitur materia totius Logicae, quam Aristoteles tradit in libris *Praedicamentorum, Peri Hermeneias, Priorum* et *Posteriorum Analyticorum,* in *Topica, Rhetorica, Poetica* et in libris *Elenchorum:*

Logica

- A) Actus rationis see. quod est intellectus quidam est duplex:
  - *Simplex apprehensio,* cui deservit doctrina tradita ab Aristotele in libro *Praedicamentorum:*
  - 2) *Indicium,* in quo est verum et falsum, cui deservit doctrina tradita ab Aristotele in libro *Peri hermeneias.*
- B) Actus rationis see. quod est ratio discurrens ab uno ad aliud, regulatur a *Rationali Philosophia.* Iste actus habet triplicem processum ex quo deducitur conclusio aut necessaria, aut probabilis, aut falsa.
  - *tudtcattva* seu *analyttca,* ia est resolutoria, quae potest *dupliciter* considerari:
    - a) vel ex parte *formae* syllogismi, cui ordinatur liber *Priorum Analyticorum;*
    - b) vel ex parte *materiae* syllogismi, cui ordinatur liber *Posteriorum Analyticorum;*
  - 2) Processui rationis *inducenti probabilitatem,* deservit *Logica inventiva,* quae *trifariam* subdividitur, secundum quod ex ea generatur fides vel suspicio vel sola existimatio;
    - a) In *fide* et *opinione* ratio totaliter declinat in unam partem contradictionis, licet cum formidine alterius: et ad hoc ordinatur *Topica* sive *Dialectica;*
    - b) In *suspicione* ratio non totaliter declinatur ad unam partem contradictionis: et ad hoc ordinatur *Rhetorica;*
    - c) In *existimatione* mens declinat in aliquam partem contradictionis propter aliquam pulchram repraesentationem: et ad hoc ordinatur *Poetica;*
  - 3) Processui rationis *inducenti errorem* deservit pars Logicae quae vocatur *Sophistica,* de qua agit Aristoteles in libro *Elenchorum.*

Ex his libris S. Thomas explicuit tantum *Peri Hermeneias* et *Posteriora Analytica.* Immo, ipsum *P. Her.,* sicut dixi, non est totum explicatum; opus confectum non fuit propter mortem Sancti Doctoris, qui constitit in Leet. II, Libri I.

Lector inveniet schemata generalia utriusque operis in initio uniuscuiusque et schemata particularia ante singulas lectiones.

IV. - HUIUS EDITIONIS RATIO

Haec editio textum Leoninae refert instructum aliquibus adnotationibus ad eum explicandum idoneis ubi obscuritas argumenti id postulat et indicatione accurata textuum et locorum parallelorum quibus S. Thomas saepe remittit in sua expositione.

Omittitur apparatus criticus quoniam exulat a necessitatibus praesentis editionis manualis.

Textus dispositionem, referentias, enumerationes etc., aliquantum immutavimus, sive ut conformes essemus prospectui nostrae editionis Commentariorum omnium S. Thomae ad Aristotelem, sive ut haec commentaria facilius pervolutari possent.

Textum progressive numeravimus, ut in aliis operibus; sed numeris etiam editionis Leoninae usi sumus (inter parentheses uncinatas), quae partes uniuscuiusque lectionis numerabat, ita ut eadem distinctio quae est in Leonina servaretur, cuius numeri nunc in S. Thomae locis citandis adhibentur, neve res difficiliores efficerentur, novam omnino numerorum seriem adhibendo. Nonnulli loci, qui uno numero distinguuntur, longiores aliquantum videbuntur; sed nobis visum est eos non ulterius dividere, ad removendum gravius illud incommodum quod diximus.

Ante omnes lectiones, ut diximus, induximus schema eorum quae in unaquaque lectione habentur, addentes et numeros referentes tum S. Thomae, cum Aristotelis textum (quem ad hoc numeravimus), quod quidem magno usui et commodo futurum credimus in libris pervolutandis.

Nunc volumus ea quae in « praefatione » editores Leonini scripserunt referre, ad utilitatem lectoris. Et quidem:

IN PERI HERMENEIAS

Quae fuerit S. Thomae occasio interpretandi hoc Aristotelis opus de primis Logicae elementis declaratur in Epistola nuncupatoria, quam Commentario praemittimus. Hanc Epistolam, quae in nonnullis antiquioribus editionibus legitur (ut in Veneta *Peri hermeneias* et *Posteriorum analyticor.* 1526, iussu ac impepsis nobilis viri Lucae Antonii Junta florentini, et in altera etiam Veneta 1557, apud Hieronymum Scotum), Echardus tom. I *Scriptorum Ordinis Praedicator,* ad annum 1274, pag. 283, col. 1, testatur in omnibus codd. mss. a se visis extare. Revera extat in codicibus Parisiensibus, Vatie. 2115, et Urbinate. Eam uti genuinam habet laudatus Echardus: nec dissentit De Rubeis, Dissert. XXIII, capp. I et III, n. 1.

Hunc autem Commentarium docti viri magno in pretio semper habuere non secus ac alios, quos in altioris philosophiae Aristotelis libros S. Thomas conscripsit. Aegidius Columna (f 1316) romanus ex Ordine Erem. S. Augustini, in commentariis quos et ipse scripsit in librum *Peri hermeneias,* saepe verba S. Thomae recitans, ait: *Dicit Expositor.* Hinc Ludovicus de Valle-Oleti Ord. Praedic, in brevi historia, quam scripsit conventus Parisiensis (eruit ex cod. ms. Victorino Martene vulgavitque tom. VI *Veterum scriptorum et monumentorum* § VIII, coi. 549), postquam catalogum ordinavit Opp. S. Thomae, de Commentariis eiusdem in Aristotelis libros haec profert notatu dignissima: « Sanctus Doctor scripsit multa de scientiis philosophicis et habemus videlicet, *Super librum Perihermeneias.* Item, *Super librum Posteriorum...* In exponendo autem litteraliter Aristotelem non habuit aequalem; unde a philosophis *Expositor* per excellentiam nominatur » (Ib. coi 561). Quod Valleoletani iudicium prima medietate saeculi XV prolatum posteriores sapientes unanimiter confirmarunt. Scrutatur Angelicus textum Aristotelis, et in antecessum succincta ac perlucida analysi argumentum eiusque partes principales ac subdivisiones ob oculos ponit; deinde ad partes singillatim interpretandas procedit: nec in cortice litterae sistit, sed ad medullam penetrat; ita ut miretur lector tantas divitias in Philosopho esse, quae prima fronte haud conspiciuntur. Verum non Aristotelis mentem solum recitat Angelicus, sed de thesauro suo multa profert, Stagiritae doctrinam mirifice amplificando, corrigendo ubi opus est, illustrando semper, ita nempe ut Expositor Aristotele sapientior videatur.

Opus istud *Peri hermeneias,* quod apud graecos unico libro continetur, in duos libros a latinis interpretibus divisum passim reperitur: quorum primus priora novem capita, reliqua quinque (X-XIV) alter complectitur. Hanc divisionem sequutus S. Thomas integrum primum librum exposuit, sed in alterum nonnisi duas lectiones scripsit super primam partem capitis X. - Piani editores hanc in fine notam ponunt: *Commentariorum d. Thomae Aquinatis, quae ob eius mortem incompleta manserunt, finis.* At mortem non fuisse in causa cur opus non compleverit S. Doctor contendit Echardus, inquiens, vel quod nimiae occupationes obstiterunt, vel potius iuvenis ille et sapiens Praepositus forsan praesens plura non postulavit, religionique habuit maioribus intentum in his tyronum propriis diutius distinere. - Addit De Rubeis quod *opus incompletum mansit, nec ab alio suppletum:* quae ultima verba quo sensu dicantur a viro eruditissimo haud facile intelligitur. Eum namque non latuit a Caietano nostro fuisse suppletum, quod in Commentariis S. Thomae desideratur: quod Caietani supplementum pluries typis editum huic Editioni adnectimus. Verum et longe ante Caietanum nonnulli incompletum Angelici opus supplere moliti sunt. In Veneta *Peri hermeneias* editione 1477, fol. 21 verso, legitur: *Explicit sententia libri peryermenias secundum sanctissimum doctorem Thomam de Aquino.* Deinde fol. 22 recto: *Hoc quod sequitur*

est secundum expositionem Gratiadei de Esculo, Ordinis Praedicatorum. Et per eum completur lectura haec: nam S. Thomas non plus fecit morte praeventus. Incipit: *Deinde cum dicit: Similiter autem se habet, distinguit enunciationes, quae accipiunt pro sublecto nomen finitum universaliter sumptum* etc. Denique fol. 32 verso: *Explicit supplementum in librum secundum Periermenias secundum Gratiadeum de Esculo Ordinis Praedicatorum.* Floruit Gratiadeus, iuxta Leandrum Albertum, ad annum 1341, et eximius fuit, inquit Echard, et celebris sua aetate philosophus et theologus *(Scriptor. Ord. Praedic,* ad ann. 1341, tom. I, pag. 603). Supplementum Gratiadei extat etiam in alia Veneta editione 1495, sed additur *ex commentariis* eiusdem Auctoris *in eosdem libros Aristotelis* excerptum fuisse (fol. 15 verso). Denique in tertia editione pariter Veneta 1496, fol. 15 recto dicitur: *Plures eiusdem Ordinis* (Praedic.) *doctores clarissimi suppleverunt,* quae nempe deerant Commentario S. Thomae. Revera in codice Urbinate post ultimam S. Thomae lectionem, haec leguntur fol. 233 verso: *Hucusque scripsit S. Thomas de Aquino Ordinis Praedicatorum. Ea vero quae secuntur scripsit frater Robertas de Vulgarbia Ordinis eorumdem Praedicatorum.* Incipit: *Similiter autem se habet. In hac parte multiplicat oppositionem in universalibus* etc. Desinit fol. 241 verso, coi. 2: *Vel de eodem in diversis tempore.* Tum: *Laus tibi Christe. Explicit expositio secundi libri Periarmenias S. Thomae de Aquino. Sed finita fuit per magistrum Robertum de Vulgarbia Ordinis eorumdem Praedicatorum. Finis.* Fragmentum huius supplementi, sed sine auctoris nomine, habetur etiam in cod. Vatie. 2115; ex quo eiusdem antiquitas constituitur: codex enim est labentis saeculi XIII. Codex Parisiensis 16154 habet et ipse fragmentum, sine nomine auctoris, alterius supplementi cuius specimen exhibeo in fine Commentarii S. Thomae.

Tres supradictas Venetas editiones saeculi XV prae manibus habui in adornanda hac Leonina editione. Prima, anni 1477, *impensis Iohannis de Colonia,* scatet mendis; altera 1495 per Bonetum Bergomensem, expensis Octaviani Scoti, *summa diligentia castigata per quemdam fratrem eiusdem Ordinis* (Praedicatorum) *vitae regularis professorem;* tertia denique 1496 cum supplemento Caietani per Otinum Papiensem, impensa... Alexandri Calcedonii, pisaurensis mercatoris. His adde duas alias editiones Venetas, supra etiam recensitas, saeculi XVI, quae praelaudatum supplementum habent Cardinalis Caietani. - Rari nunc sunt codices *Peri hermeneias.* Duo extant Lutetiae Parisiorum, quos Romae penes me habui. Codices sunt saeculi XIII, in bibliotheca National! signati sub nn. 16101 et 16154, Collectionis operum latinorum, sed erant olim bibliothecae Sorbonicae, cuius sigillum impressum retinent. Primus membran. in 4, diligentiori scriptura exaratus; alter vero, item membran. in 4, lectu minus facilis est. Hos codices olim in Sorbon. recensitos sub nn. 804 et 867, se vidisse testatur Echardus Op. et loc. cit. - Cod. 16101 (in Sorbon. 804) continet Commentarium S. Thomae in *Peri hermeneiam* (fol. 3-22), commentarium b. Alberti Magni in 8 libros *Topicorum* (fol. 23-110); commentarium eiusdem b. Alberti in librum *Elenchorum* (fol. 112-169); in eoque legitur: «Iste liber est Scolarium ex legato magistri Henrici de Leiliis in Brabantia, canonici Leodiensis, quondam socii de Sorbona ». - Cod. 16154 (in Sorb. 867) habet Commentarios S. Thomae in libros *Physicorum* Aristotelis (fol. 2-66); in I et II *Posteriorum* (fol. 67-93); in I, II eî III (octo lectiones) *De caelo et mundo* (fol. 94-123), cum supplemento *magistri Petri de Alvernia;* in tres libros *De anima* (fol. 172-202); in *Peri hermeneiam* (fol. 259-271 verso et ultim.). Continet praeterea commentar. Aegidii Romani *De generatione* (fol. 136-170), et eiusdem commentar, (incomplet.) super librum *Elenchorum* ad Domin. Philippum Comit. Handrens. (fol. 204-257). Additur: «Iste liber est pauperum Magistrorum de Sorbona ex legato magistri lacobi de Padua, doctoris in theologia, medicina et artibus, socii huius Domus de Sorbona Parisii ». - Tres insuper codices eiusdem operis exstant in bibliotheca Vaticana. Primus est codex Vatie, n. 2115, membranae., in quarto, saeculi XIII: nonnulla Aristotelis continet opera, inter quae librum *Peri*

hermeneias (fol. 34-43). Huic immediate subnectitur S. Thomae Commentarius (complectens folia 44-48 palimpsesta, in quibus Aristotelis erat liber primus *Topicorum),* scriptus manu diversa, minuta scriptura et ferme sine ullo margine. Est codex caeteris, meo iudicio, praestantior. Quod si in ipso lacunas interdum ac saepe sphalmata offendimus, talia tamen haec sunt ut seipsa prodant. Alter est Vaticanus n. 784, in fol. magn. membranaceus, saeculi XIV ineuntis. Fol. 195, recto, legitur: *Incipit sententia super libro Peryarmenias secundum fratrem Thornam de Aquino Ordinis fratrum Praedicatorum:* desinit expositio seu *sententia* fol. 229 recto. Praecedunt duo alia opuscula, nempe *Contra impugnantes Dei cultum et religionem* (fol. 1-84) et *Expositio librorum Dyonisii* (fol. 84-195): sequuntur autem: *Contra pluralitatem formarum* (fol. 229-244); *Tractatus in quo principaliter beatitudo consistat creata, in intellectus* (sic) *vel voluntatis* (fol. 244-249); *Quaestio breve* (sic) *edita a fratre Thoma de Aquino Ordinis Praedicatorum de fide, spe et caritate* (fol. 249-328 et ultimo). Quae opuscula utrum omnia S. Thomae sint nec ne adiudicanda, suo loco dicemus. Codex est nitidis characteribus scriptus, sed ab amanuensi ignaro tum philosophiae, tum linguae latinae: unde mirum non est si erroribus scateat. - Tertius es.t codex Urbinas n. 214 membranaceus in fol. parvo, saeculi XV. Quamvis nitida scriptura exaratus, inscitiam oscitantiamque amanuensis passim prodit; et scriptus videtur non ad studium, sed ad solum ornamentum bibliothecae. Complectitur folia 306, et praeter Commentarium in librum Peri hermeneias alia continet opuscula, quae S. Thomae licet tribuantur, non omnia tamen S. Doctoris sunt. Nullam adnotationem codices Vaticani habent. - Exinde colliget lector codices Vatie. 2115 et Parisiens, longe maiorem, prae aliis, auctoritatem praeseferre quoad librum Peri- hermeneias.

IN POSTERIORUM ANALYTICORUM

Librum *Peri hermeneias* sequitur immediate in *Organo Aristotelis* tractatus de *Prioribus analyticis,* nempe de syllogismo. Etenim operatio intellectus componentis et dividentis, seu enunciatio, de qua dictum est in libro *Peri hermeneias,* ordinatur in nobis ad tertiam operationem, scilicet ratiocinandi, per quam ratio procedit a notis ad inquisitionem ignotorum (Cf. *Perih.* lib. I, lect. I, n. 1). Syllogismi autem variae assignantur species a philosophis ratione materiae seu naturae propositionum, ex quibus coalescit et procedit: est enim syllogismus demonstrativus, qui necessarias propositiones assumit et ad certas conclusiones deducit; sequitur syllogismus dialecticus, qui, servata legitima ratiocinandi forma, ex probabilibus non certa sed probabilia infert; est denique syllogismus sophisticus, qui aut syllogismi legibus posthabitis, aut falsis vel aequivocis propositionibus assumptis, neque certum, neque probabile concludit, sed sub apparentia veritatis erroneas insinuat conclusiones (Cf. I *Poster.,* lect. XXII, n. 2). Sed ratio scientifica postulat ut, antequam de speciebus syllogismi sermo fiat, de syllogismo in genere, seu de syllogismo secundum suam naturam disseratur: fieri enim nequit ut habeat quis specierum scientiam, nisi naturam generis sub quo species illae ordinantur intime praenoscat. Qua de causa Aristoteles *Posterioribus analyticis,* aliisque libris *Topicorum* et *Elenchorum,* praemittit tractatum, qui est de *Prioribus analyticis,* hoc est, de syllogismo simpliciter dicto. Posteriora autem analytica de *demonstratione* agunt, et sunt propterea finis ultimus totius scientiae Logicae. Eo enim ipso quod paucissima sunt principia, quae unico mentis intuitu vera videntur, et omnes ferme veritates, quae cum certitudine scientifica retinentur, nonnisi ope syllogismi demonstrativi ratiocinando (unde *rationales* dicimur) concluduntur a nobis; ad syllogismi demonstrativi naturam aperiendam, rectumque eius usum indicandum, universa Logica destinatur.

Libros Posteriorum analyticorum *multis obscuritatibus,* non secus ac librum *Perih., esse involutos* (Cf. Epist. nuncup. S. Th.) fatentur communiter expositores. « Quomodo enim, *inquit Themistius,* pleraque omnia Aristotelis scripta, quasi de composito, caligine quadam offusa oppletaque habentur, illud potissimum opere hoc *(Poster, analytic.)* intelligitur, cum ob ipsum genus elocutionis, quod, si alicubi, maxime pressum hic, praecisumque est, tum ob capita, quae nullo ordine visuntur disposita » *(Paraphras. in lib. Poster.* - Praef.). Quae obscuritas, de qua conqueritur Themistius qui graecum textum graece exponebat, multo magis existebat pro illis scholasticis, qui aut nonnisi versiones ex arabica lingua habebant, aut versiones latinas cum textu graeco comparare non poterant. Hinc loannes Sarisburiensis apud A. Jourdain *(Recherches critiques sur l'âge et sur l'origine des traductions latines d'Aristote,* Notes [Zi]): «Posteriorum vero analyticorum, *inquit,* subtilis quidem scientia est, et paucis ingeniis pervia. Quod quidem ex causis pluribus evenire perspicuum est. Continet enim artem demonstrandi, quae prae caeteris rationibus disserendi ardua est... Ad haec, liber quo demonstrativa traditur disciplina, caeteris longe turbatior est, et transpositione sermonum, traiectione litterarum, desuetudine exemplorum, quae a diversis disciplinis mutuata sunt. Et postremo, quod non attingit auctorem, adeo scriptorum depravatus est vitio, ut fere quot capita tot obstacula habeat. Et bene quidem ubi non sunt obstacula capitibus plura. Unde a plerisque in interpretem difficultatis culpa refunditur, asserentibus librum ad nos recte translatum non pervenisse ».

Ex *Organo* Aristotelis nonnisi librum *Peri hermeneias* et *Posteriora analytica* S. Thomas exposuit (cf. *De Rubeis,* Diss. XXIII, capp. I et III), non versionibus

vulgaribus usus sed propriis (cf. ibid., capp. I et II) iisque cum textu graeco comparatis, ut in *Praefatione* generali diximus, et data occasione, demonstrabimus. - Non uno titulo haec S. Thomae Commentaria (quae inconsiderate in Ed. Parmensi Petri Fiaccadori, Tom. XX, Praef., dicuntur imperfecta) scriptores designant et codices. Ptolomaeus Lucensis in Hist. Eccles, (lib. XXIII, cap. XV) vocat ea: *Commentum super librum Posteriorum;* Nicolaus Trivetus in *Chronico,* ad ann. 1274: *exposuit duos libros Posteriorum* (In *Spicilegio Lucae Dacherii,* Vol. Ill, pag. 250, col. 1. - Parisiis 1723); Bartholomaeus de Capua: *Super librum Posteriorum* (Stephani Baluzii, Vit. Paparum Avenion. Tom. II, col 9. - Parisiis 1693); Bernardus Guidonis: *Super libros primum et secundum Posteriorum analyticorum* (Casimiri Oudini Commentarius de Scriptorib. eccles. Tom. Ill, Dissert, de scriptis S. Th. Aq. Ang. Doct. attributis, cap. V, col. 274. - Lipsiae 1722); in *Catalogo mss. Angliae et Hiberniae* (mss. Collegii Baliolensis, pag. 11, col. 1): *Summa,* vel etiam *Sententia super librum Posteriorum.* Generatim vero codices: *Thomas super Posteriora,* vel, *Super Posteriora analytica Aristotelis fratris Thomae.*

Extitisse suo tempore innumeros huius Commentarii codd. manuscriptos asserit Echard *(Scriptores Ord. Praed.,* Vol. I, ad annum 1274, pag. 283, coi. 2), recensetque a se visos in bibliothecis Parisiensibus. Doluimus quidem penuriam codicum quoad librum Peri hermeneias, sed commentaria in Posteriora analytica exegimus ad duodeviginti codices, quos inter nonnulli sunt optimae notae. Horum descriptionem damus iuxta ordinem quo a nobis fuerunt examinati.

A) Parisiensis 16,154, de quo vide quae diximus in Praefatione super Comment, in librum *Perih.* A lectione XLII, lib. I, n. 3, ad illa verba, *et quia posuit,* scriptura est neglectior. Hic codex multo plus quam caeteri correctus est per ipsum amanuensem.

B) Vaticanus 760, saeculi XIV. Foil. 1-32 complectitur Scriptum S. Thomae attentione et diligentia exaratum.

C) Vaticanus 761, saeculi XIV. Habet Commentarium S. Thomae in libros *Posteriorum* foil. 1-56. Codex iste, quamvis amanuensis non infrequenter erret, inter bonos potest adnumerari.

D) Cordubensis 378, saeculi XIII. Hunc codicem ad me transmisit doctissimus noster Zephyrinus Gonzalez, Episcopus Cordubensis. Uti accidit amanuensibus haud satis in scientiis peritis, scriptor huius codicis in nonnullos labitur errores; attamen hunc codicem plurimi facimus, tum quia vetustus est, tum quia errores, quos offendimus in eo, materiales sunt, nulloque negotio dignosci atque ad rectum sensum reduci possunt, maxime quando codex cum aliis suae familiae confertur. Expositio S. Thomae (foil. 1-61 recto) distinguitur in hoc codice non per *lectiones,* sed per *distinctiones.* Numerantur solum quadraginta duae *distinctiones* in primo libro, quia amanuensis sub una *distinctione* XI ponit et XII, et sub XXVIII recenset et XXIX.

E) Urbinas 215, saeculi XV. Folio 74 recto incipit expositio S. Thomae in duos libros Posteriorum analyticorum, desinit fol. 147 recto. Non diversum de hoc codice iudicium ferendum censemus ab eo quod de alio Urbinate protulimus in Praefatione ad librum *Peri hermeneias.*

F) Monacensis 430, saec. XIV. Continet solummodo secundum librum Commentar. S. Thomae in Posteriora analytica.

G) Monacensis 14,246 (Biblioth. Status), saeculi XIV. Commentar. S. Thomae super primum lib. Posteriorum incipit fol. 48, desinit fol. 64; deinde foil. 117-124 sequitur expositio S. Thomae super secundum librum Posteriorum, eadem manu scripta qua liber primus. - Amanuensis per incredibilem prorsus oscitantiam plus quam quatuor lectiones in primo libro omittit. Lectione enim XXXVI, n. 12, post verba,

ergo nullum B est A. Si, transcurrit ad illa, *non esset isosceles neque album,* quae sunt n. 9 lectionis XL1.

H) Parisiensis 14,722, saeculi XIII. Foil. 233-254 continet Scriptum S. Thomae super duos libros Posteriorum analytic. Aristotelis.

I) Erlangensis 530 (Biblioth. Universit.), saeculi XIV. Fol. 3 incipit expositio *Super duos libros Posteriorum fr. Thomae;* desinit fol. 46. Desiderantur in nostra Ed. varietates Lectionum XL-XLIV primi libri.

K) Lipsiensis 1349 (Biblioth. Universit.), saeculi XIV. Continet sequentia Aristotelis opera (text, latin.): *Priorum analylicorum, Elenchorum, Topicorum, Posteriorum analytic. His subnectitur,* foil. 136-166, Commentarium S. Thomae.

L) Amplonianus (Biblioth. civ. Erfurt) 309, saeculi XIII. Commentar. S. Thomae in *Posteriora analytica* habetur foil. 73-112. Antiquitate et scriptoris diligentia caeteris aliis codex iste facile praestat. Purior ex puriori fonte videtur deductus.

M) Amplonianus (id.) 104, saec. XIII. Commentar. S. Thomae in libros *Poster, analytic,* extat foil. 1-39.

N) Amplonianus (id.) 308, saeculi XIV. Commentar. S. Thomae in *Posteriora Aristotelis habetur* foil. 1-74. Ob abscissum folium codex habet lacunam lib. I, lect. XXXVIII. Post enim verba (n. 4): *sed quantocunque proceditur magis versus,* pergit sequenti folio: *maiori propositione, eo modo quo:* quae pertinent ad n. 6 sequentis lectionis.

O) Laurentianus (Flor.), Plut. 71, n. 27: *Scriptum super librum Posteriorum Aristotelis secundum fratrem Thomam de Aquino,* saec. XIV. In dorso habet inscriptum: *Perihermeneias;* quae inscriptio induxit in errorem cl. Montfauconium, uti notat Bandini (Catalogus codd. latin. Biblioth. Mediceae Laurent - Tom. Ill, col. 9. - Florentiae 1776). Minuta scriptura est exaratus; continet folia 32 non numerata.

Q) Assisiensis (Biblioth. Municip. in Sacro Conventu), saeculi XIV. Inter Commentarios in *librum Topicorum* et in *librum Priorum,* quos amanuensis S. Thomae adscribit, est *liber Posteriorum Analyticorum Aristotelis secundum S. Thomam de Aquino.* Codex nullius auctoritatis et vix ac ne vix quidem comparandus cum Urbinate, propter incredibilem ignorantiam et oscitantiam scriptoris.

R) Marcianus (Venet.) 45 (a. 302, l. 222, LVI, CLXI), saeculi XIV. Codex mutilus est: decisa enim sunt folia 15-37, uti videre est ex antiquiori numeratione, quae post 14 habet 38; restant fragmenta foliorum 15-18; recens nota foliorum continua est. Trigesima tertia lectione primi libri, ad illa verba, *de quibus in nobis scientia,* sistit primus amanuensis; caetera eiusdem lectionis secunda manu adduntur in calce. Desunt reliqua.

S) Bononiensis, Biblioth. Reg. 1655, Vol. VI, saec. XIII. Commentar. S. Thomae occupat 43 folia in fine codicis. Ultimum folium recentius est, veteri abscisso substitutum, manuque recentiori descriptum ad supplenda quae deerant. Verba ultima primae manus sunt: *Deinde cum dicit, necesse itaque est, solvit praemissas quaestiones* (lib. II, lect. XX, n. 7). Tum antiquitate tum auctoritate codicem istum parem facimus codici Cordubensi.

T) Bononiensis, ut supra, Vol. V, saeculi XV. Non habet nisi commentarium in lib. *Poster.* Quamvis valde recens, bonus est et a bono exemplari transcriptus.

FT chartacei sunt; caeteri membranacei.

Ad unam prorsus familiam pertinent antiquiores codd. DLS, quibuscum faciunt CK et recentes ET: his proximi sunt ABNOR, qui inter se aliquatenus etiam nectuntur,

non semel eodem modo a DLS recedentes. Longius a caeteris vagantur FI, qui tamen ad invicem sunt coniunctissimi, non quasi unum alteri prototypo fuisse credamus, sed quia ex eodem exemplari transcripti videntur. Singulares, inter nostros codices, sunt GHM. Nam G, praeterquam quod negligenter scriptus est, ex eo praesertim capite sui generis esse dicimus, quod pro libito et ex proposito verborum ordinem invertit. Codd. vero H et M eo a prima familia deficiunt, quod ubi corruptae in ea lectiones occurrunt, aut falso illas interpretantur, aut infeliciter corrigunt. Adde quod amanuensis cod. H elegantiae, magis quam genuinae lectioni studere quandoque affectat. Cui familiae accensendus sit cod. Q nobis certo non constat. - Editionem Pianam *Poster, analytic,* ad ed. Ven. 1526 exactam esse, tum quoad expositionem S. Thomae, tum quoad duplicem textus Aristotelis versionem, iam diximus in *Praefatione* generali. Thomas autem Vicentinus, Ord. Praed., qui hanc Venetam editionem curavit, in P.aefatione ad lectorem ait: « Quantum elaboraverim, lector suavissime, ut libros Perihermeneias et Posteriorum analyticorum Aristotelis cum Commentariis clarissimi ac fidissimi eius interpretis S. Thomae Aquinatis almi Ordinis Praedicatorum, erroribus (quos tamen impressoris, non correctoris incuria parturivit) purgarem, te ipsum (si tamen priorem impressionem vidisti) censorem constituo » (Cf. *Praef.* gen.). Sed utrum in adornanda hac sua Editione usus fuerit textibus manuscriptis ipse non dicit: forte nonnisi primaevas Editiones Venetas saeculi XV prae oculis habuit. Quas quidem Edit ones quoad commentar, in Posteriora analytic, credimus fuisse exactas ad codices manuscriptos illius familiae, cui accensuimus Codd. DLS, nempe CK. etc.

Haec cum sit necessitudo codicum inter se, lector iam videt meliori methodo codices litteris notari potuisse: ipsis enim siglis diversitas familiarum designari poterat; sed cum codices ante quodcumque examen, prout ad manus nostras veniebant, litteris distinguerentur, maluimus hunc nostrum ordinem retinere quam, ipsum reformando, errandi nos exponere periculo; quod quantum sit soli experti valent diiudicare.

Correctiones in omnibus codicibus plus minusve occurrunt Codd. BEFGHLMO QRT parce secunda manu correcti sunt; pluries AIN, et etiam CKS: pro quibus ultimis codd. addendum lectionem primae manus saepe abrasam esse: quod satis doleri nequit ubi in casu difficilioris lectionis testimonium prioris amanuensis libenter fuisset exceptum. Insuper cod. K secunda manu non correctus sed vere corruptus est dicendus: optimae enim lectiones ausu plane temerario corruptae apparent. Unus D corrigitur servata semper aut paulisper immutata prima lectione. Castigatores tamen nostrorum codd. magis coniecturis propriis quam melioris notae codicibus in castigando niti quandoque videntur. Quae secunda vel tertia manu habent codices notamus frequenter sed praecipue textum originalem, quantum fieri potuit, interpretari, ex eoque variantes lectiones excipere curavimus.

Ceterum, quamvis plures lectiones primae manus manifeste erroneas recensuimus, ut lector ex seipso de codicum valore diiudicet, non omnes tamen in medium proferendae erant, nisi necessitas aut saltem utilitas aliqua cogeret, ut puta quando ad aliquam sententiam dilucidandam, codicum omnium lectiones examinandae erant. Hinc e. g. lib. II, lect. I, n. 3, pro *quiescimus a quaerendo (cum* nempe *invenerimus per demonstrationem)* F legit: *quid scimus acquirendo.* Quam varietatem non notavimus. Item omisimus notare e. g. *membrorum* pro *monstrabimur; in quid sine* pro *inquisivit; recedatur* pro *recordatur; cum deus arisucum fecit* pro *condensari succum seminis;* et alia prorsus ἄλογα Lib. II, lect. XVI, n. 3, post verba *propter hoc quod aliquis existimat se dignum magnis,* amanuensis cod. I stultissime addit: *ut ego FRATER THOMAS de Aquilino.* Haec aliaque similia forte fuissent curiositati lectoribus, sed ut inutilia prorsus sunt despicienda.

Notum denique est vel a scriptoribus diligentissimis non infrequenter omitti eas exemplarium suorum partes, quae cum immediate praecedentibus iisdem verbis desinunt. Multas huiusmodi lacunas in nostris annotationibus explicite indicatas lector

inveniet; aliae (longum enim esset omnes exhibere) latent sub nota *hab. lac.,* quae pro parte longe maiori respicit loca ubi talia ὁμοτέλευτα amanuensibus ansam errandi dederunt.

De Venetis Editionibus dictum est in Praefatione in *Perih.:* sunt enim eaedem.

Reliquum est ut et hoc opus Virgini Sapientissimae offeramus, quae velut *Stella matutina* hominum mentibus affulget, lumen praebens ut etiam in ratiocinando recte procedant per semitas infinitae Veritatis, scilicet Verbi, quod quidem totius Logicae Lux et Finis est.

Liceat ergo Matrem Divinae Sapientiae invocare verbis quae ex corde alicuius S. P. Dominici filiae profluebant quaeque prodesse poterunt omnibus artis Logicae cultoribus, ut ad aeternum *Logos* recto usu rationis perveniant;

O Porta Lucis fulgida,
o Verbi Mater inclita,
nos, tuos fideles sedulos,
Verbi quaerentes semitas,
defende a mentis hostibus,
ab umbra erroris libera,
tuaque luce dirige
ad Veritatis gaudia. Arnen.

IN LIBROS

PERI HERMENEIAS

EXPOSITIO

S. THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN LIBROS PERI HERMENEIAS

EXPOSITIO

EPISTOLA NUNCUPATORIA

DILECTO SIBI PRAEPOSITO LOVANIENSI

FRATER THOMAS DE AQUÏNO

SALUTEM ET VERAE SAPIENTIAE INCREMENTA

Diligentiae tuae, qua in iuvenili aetate non vanitati sed sapientiae intendis, studio provocatus, et desiderio satisfacere cupiens, libro Aristotelis, qui Peri hermeneias dicitur, multis obscuritatibus involuto (*), inter multiplices occupationum mearum sollicitudines, expositionem adhibere curavi, hoc gerens in animo sic altiora pro posse perfectioribus exhibere, ut tamen iunioribus proficiendi auxilia tradere non recusem. Suscipiat ergo studiositas tua praesentis expositionis munus exiguum, ex quo si profeceris, provocare me poteris ad maiora.

(*) *Multis obscuritatibus involuto.* Consentiunt commentatores in hac S. Thomae sententia quoad obscuritatem huius Tractatus Aristotelis. « Magna quidem, *inquit Boethius in exordio I Editionis in lib. I Perihermeneias,* libri huius apud Peripateticam sectam probatur auctoritas. Hic namque Aristoteles simplicium propositionum naturam diligenter examinat, sed eius series scrupulosa impeditur semita, et sublimibus pressa sententiis, aditum intelligentiae facilem non relinquit ». Et in prologo ad secundam Edit.: « Quanquam, *inquit,* multa sint Aristotelis, quae subtilissima philosophiae arte celata sunt; hic tamen ante omnia liber nimis et acumine sententiarum et verborum brevitate constrictus est». Eadem ferme notaverat ante Boethium Ammonius in praefatione in hunc Peri hermeneias librum: « Celebris, *inquit,* apud philosophos nec quaquam ignobilis Aristotelis *De interpretatione* liber est, tum praeceptorum quae in eo traduntur frequentia, tum dictionis difficultate: *τή* περi *τήν λέξιν δυόιο λία* » CVênetiis ed. grace. Aldi Pii Manutii, 1503) [ex edit. Leon.].

LIBER PRIMUS

SCHEMA

(Leet. I-XV; nn. 4-204; [1-82]).

LIBER PRIMUS

- Praemisso prooemio 4 [1], accedit ad propositum exequendum it [2] et
- Praemittit tractatum de significatione vocum 11 [2]
  - Determinat qualis sit significatio vocum ii [2]·
  - Ostendit differentiam vocum *complexarum* et *incomplexarum* 23 [6].
- De vocibus significativis determinat 36 [10]
  - De principiis enunciationis 36 [10]
    - De principiis quasi materialibus 36 [10]
      - De nomine 37 [10].
      - De verbo 52 [17].
    - De principio formali, scii, oratione 74 [24].
  - De ipsa enunciatione 82 [28]
    - Definit enunciationem 83 [28]
    - Dividit eam 88 [31]
    - Agit de oppositione partium eius ad invicem 109 [39]
      - Qualiter enunciationes ad invicem opponantur no [39]
        - Qualiter una enunciatio opponatur alteri IIO [39]
          - De oppositione affirmationis et negationis absolute no [39]
          - Quomodo baec oppositio diversificatur ex parte subiecti 118 [42]
        - Quod tantum una opponitur uni 154 [55].
      - Movet dubitationem et solvit 164 [64].

PROOEMIUM S. THOMAE

SYNOPSIS

(nn. 1-3).

1. Duplex est operatio intellectus, *simplex apprehensio* et *iudicium :* quibus additur tertia, scilicet *ratiocinium.*
2. Obiectum circa quod Logica versatur; et libri Aristotelis ad Logicam spectantes.
3. De titulo huius libri deque eius obiecto, quod est oratio enunciativa, in qua verum vel falsum invenitur.

1 [1]. Sicut dicit Philosophus in III *De anima, duplex* est operatio intellectus : *una* quidem, quae dicitur indivisibilium intelligentia, per quam scilicet intellectus apprehendit essentiam uniuscuiusque rei in seipsa; *alia* est operatio intellectus scilicet componentis et dividentis. Additur autem et *tertia* operatio, scilicet ratiocinandi, secundum quod ratio procedit a notis ad inquisitionem ignotorum. Harum autem operationum prima ordinatur ad secundam: quia non potest esse compositio et divisio, nisi simplicium apprehensorum. Secunda vero ordinatur ad tertiam : quia videlicet oportet quod ex aliquo vero cognito, cui intellectus assentiat, procedatur ad certitudinem accipiendam de aliquibus ignotis.

2 [2]. Cum autem Logica dicatur rationalis scientia, necesse est quod eius consideratio versetur circa ea quae pertinent ad tres praedictas operationes rationis. De his igitur quae pertinent ad primam operationem intellectus, idest de his quae simplici intellectu concipiuntur, determinat Aristoteles in libro *Praedicamentorum.* De his vero, quae pertinent ad secundam operationem, scilicet de enuntiatione affirmativa et negativa, determinat Philosophus in libro *Perihermeneias.* De his vero quae pertinent ad tertiam operationem determinat in libro *Priorum* et in consequentibus, in quibus agitur de syllogismo *simpliciter* et de diversis syllogismorum et argumentationum speciebus, quibus ratio de uno procedit ad aliud. Et ideo secundum praedictum ordinem trium operationum, liber *Praedicamentorum* ordinatur ad librum *Perihermeneias,* qui ordinatur ad librum *Priorum* et sequentes.

3 [3]. Dicitur ergo liber iste, qui prae manibus habetur, *Perihermeneias,* quasi *De interpretatione.* Dicitur autem *interpretatio,* secundum Boethium (1), *vox significativa, quae per se aliquid significat,* sive sit complexa sive incomplexa. Unde *coniunctiones* et *praepositiones* et alia huiusmodi non dicuntur interpretationes, quia non per se aliquid significant. Similiter etiam voces significantes naturaliter, non ex proposito aut cum imaginatione aliquid significandi, sicut sunt voces brutorum animalium, interpretationes dici non possunt. Qui enim interpretatur aliquid exponere intendit. Et ideo sola *nomina* et *verba* et *orationes* dicuntur interpretationes, de quibus in hoc libro determinatur.

Sed tamen nomen et verbum magis interpretationis principia esse videntur, quam interpretationes. Ille enim interpretari videtur, qui exponit aliquid esse verum vel falsum. Et ideo sola oratio enunciativa, in qua verum vel falsum invenitur, interpretatio vocatur. Caeterae vero orationes, ut *optativa* et *imperativa,* magis ordinantur ad exprimendum affectum, quam ad interpretandum id quod in intellectu habetur. Intitulatur ergo liber iste *De interpretatione,* ac si diceretur *De enunciativa oratione :* in qua verum vel falsum invenitur. Non autem hic agitur de nomine et verbo, nisi in quantum sunt partes enunciationis. Est enim proprium uniuscuiusque scientiae partes subiecti tradere, sicut et passiones. Patet igitur ad quam partem philosophiae pertineat liber iste, et quae sit necessitas istius, et quem ordinem teneat inter Logicae libros.

(1) Haec Boethius habet Prooemio Edit. prim, in lib. *De interpretatione* (Opp.-Basileae 1570, pag. 215).

LECTIO I.

(nn. 4-10; [1]).

SCHEMA

(Leet. I, II; nn. 4-22; [1-5]).

Lectio I, Praemisso prooemio 4 [1].

Lectio II, nn. 11-22 [2-5].

Accedit ad propositum exequendum 11 [2].

I) Praemittit tractatum *de significatione vocum* 11 [2].
- A) Determinat qualis sit significatio vocum 11 [2].
  - 1) Praemittit ordinem significationis vocum 11 [2J et tria proponit, scii, *scripturas, voces,* et *animae passiones* 12-17 [2].
  - 2) Ostendit qualis sit vocum significatio, utrum ex natura vel ex impositione 18 [3].
    - a) Ponit quoddam signum 18 [3].
    - b) Ostendit passiones animae naturaliter esse 19 [4].
    - c) Excusat se a diligentiori consideratione 22 [5].
- B) Ostendit differentiam significationum vocum *complexarum* et *incomplexarum* (Lectio III, 23 [6]).

II) De vocibus significativis determinat (Lectio IV, 36 [10]).

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput I

1. Primum oportet constituere quid sit nomen, et quid sit verbum: postea quid negatio et affirmatio, et enunciatio et oratio.

SYNOPSIS

1. Prooemium libri.
2. Quaestioni cuidam respondetur. - In hoc libro *Peri hermeneias* agitur de *nomine* et de *verbo* non quatenus absolute significant simplices intellectus, neque quatenus ex eis constituitur ordo syllogisticus, sed quatenus sunt partes enunciationis.
3. Alterum dubium removetur. - Ex solo *nomine* et *verbo* simplex oratio fieri potest; et illa sunt principales orationis partes : sub quibus comprehenduntur *pronomina* et *participia.* Alia sunt magis colligationes partium orationis.
4. Negatio et affirmatio sunt partes *subiectivae* seu *species,* non vero partes *intégrales* enunciationis.
5. Dubitatio removetur: - Enunciatio *hypothetica* ex pluribus catégoriels componitur. - Non continet *absolutam* veritatem.
6. Vox est quoddam naturale, et non est proprie *orationis* genus.
7. Dubii solutio: - *Divisio* magis accedit ad partes; *compositio* ad totum. - In iis, quae possunt esse et non esse, prius est *non esse,* quam *esse.*

COMMENTARIUM S. THOMAE

4 [4]. Praemittit autem huic operi Philosophus prooemium, in quo sigillatim exponit ea, quae in hoc libro sunt tractanda. Et quia omnis scientia praemittit ea, quae de principiis sunt; partes autem compositorum sunt eorum principia; ideo oportet intendenti tractare de enunciatione praemittere de partibus eius.

Unde dicit [1]: *Primum oportet constituere,* idest definire *quid sit nomen et quid sit verbum.* In graeco habetur, *Primum oportet poni* et idem significat. Quia enim demonstrationes definitiones praesupponunt, ex quibus concludunt, merito dicuntur *positiones.* Et ideo praemittuntur hic solae definitiones eorum, de quibus agendum est: quia ex definitionibus alia cognoscuntur.

5 [5]. Si quis autem quaerat, cum in libro *Praedicamentorum* de simplicibus dictum sit, quae fuit necessitas ut hic rursum de nomine et verbo determinaretur; ad hoc dicendum quod simplicium dictionum *triplex* potest esse consideratio. *Una* quidem, secundum quod absolute significant simplices intellectus, et sic earum consideratio pertinet ad librum *Praedicamentorum. Alio modo,* secundum rationem, prout sunt partes enunciationis; et sic determinatur de eis in hoc libro; et ideo traduntur sub ratione nominis et verbi: de quorum ratione est quod significent aliquid cum tempore vel sine tempore, et alia hujusmodi, quae pertinent ad rationem dictionum, secundum quod constituunt *enunciationem. Tertio modo,* considerantur secundum quod ex eis constituitur ordo syllogisticus, et sic determinatur de eis sub ratione terminorum in libro *Priorum.*

6 [6]. Potest iterum dubitari quare, praetermissis aliis orationis partibus, de solo nomine et verbo determinet. Ad quod dicendum est quod, quia de simplici enunciatione determinare intendit, sufficit ut solas illas partes enunciationis pertractet, ex quibus ex necessitate simplex oratio constat. Potest autem ex solo *nomine* et *verbo* simplex *enunciatio* fieri, non autem ex aliis orationis partibus sine his; et ideo sufficiens ei fuit de his duabus determinare.

Vel potest dici quod sola *nomina* et *verba* sunt principales *orationis* partes. Sub nominibus enim comprehenduntur *pronomina,* quae, etsi non nominant naturam, personam tamen determinant, et ideo loco *nominum* ponuntur: sub *verbo* vero *participium,* quod consignificat tempus : quamvis et cum *nomine* convenientiam habeat. Alia vero sunt magis colligationes partium orationis, significantes habitudinem unius ad aliam, quam orationis partes; sicut clavi et alia huiusmodi non sunt partes navis, sed partium navis conjunctiones,

7 [7]. His igitur praemissis quasi principiis, subiungit de his, quae pertinent ad principalem intentionem, dicens [ibid.] : *Postea quid negatio et quid affirmatio,* quae sunt cnunciationis partes: non quidem intégrales, sicut *nomen* et *verbum* (alioquin oporteret omnem enunciationem ex affirmatione et negatione compositam esse), sed partes *subiectivae,* idest *species.* Quod quidem nunc supponatyr, posterius autem manifestabitur (').

8 [8]. Sed potest dubitari: cum enunciatio dividatur in *categoricam* et *hypotheticam,* quare de his non facit mentionem, sicut de affirmatione et negatione. Et potest dici quod hypothetica enunciatio ex pluribus catégoriels bomponitur. Unde non differunt nisi secundum differentiam unius et multi.

Vel potest dici, et melius, quod hypothetica enunciatio non continet absolutam veritatem, cuius cognitio requiritur in demonstratione, ad quam liber iste principaliter ordinatur; sed significat aliquid verum esse ex suppositione: quod non sufficit in scientiis demonstrativis, nisi confirmetur per absolutam veritatem simplicis enunciationis. Et ideo Aristoteles praetermisit tractatum de hypotheticis enuntiationibus et syllogismis. Subdit autem, *et enunciatio,* quae est genus negationis et affirmationis; *et oratio,* quae est genus enunciationis.

9 [9]. Si quis ulterius quaerat, quare non facit ulterius mentionem de *voce,* dicendum est quod vox est quoddam naturale; unde pertinet ad considerationem *Naturalis philosophiae,* ut patet in secundo *De anima* (2), et in ultimo *De generatione animalium* (3). Unde etiam non est proprie *orationis* genus, sed assumitur ad constitutionem orationis, sicut res naturales ad constitutionem artificialium.

10 [10]. Videtur autem ordo enunciationis esse praeposterus: nam affirmatio naturaliter est prior negatione, et iis prior est enunciatio, sicut genus; et per consequens oratio enuntiatione. - Sed dicendum quod, quia a partibus inceperat enumerare, procedit a partibus ad totum. Negationem autem, quae divisionem continet, eadem ratione praeponit affirmationi, quae consistit in compositione: quia divisio magis accedit ad partes, compositio vero magis accedit ad totum.

Vel potest dici, secundum quosdam, quod praemittitur negatio, quia in iis quae possunt esse et non esse, prius est *non esse,* quod significat negatio, quam *esse,* quod significat affirmatio.

Sed tamen, quia sunt species ex aequo dividentes genus, sunt simul natura; unde non refert quod eorum praeponatur.

(1) Leet. VIII, n. 20 et seq,

(2) Cap. VIII, n. 10 et seqq.; Comment. S. Thomae lect. XVIII.

(3) Cap. VIL

LECTIO IL

(nn. 11-22; [2-5]).

De vocum significatione.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput 1)

2. Sunt ergo ea quae sunt in voce, earum quae sunt in anima passionum notae: et ea quae scribuntur, eorum quae sunt in voce.
3. Et quemadmodum nec litterae eaedem omnibus, sic nec eaedem voces:
4. quorum autem hae primorum primo notae sunt, eaedem omnibus passiones animae sunt; et quorum hae similitudines, res etiam eaedem.
5. De his itaque dictum est in his, quae dicta sunt de anima: alterius est enim negocii.

SYNOPSIS

1. Ordo dicendorum.
2. Homini, natura sua rationali et sociali, necessariae sunt voces et scriptura.
3. Vocum *significatio,* utpote quae est immediata conceptionibus intellectus, pertinet ad principalem considerationem Logicae.
4. Nomen et verbum et alia huiusmodi tripliciter habent esse, in conceptione intellectus, in prolatione vocis et in conscriptione litterarum.
5. Nomina, verba et orationes significant immediate intellectus conceptiones, et eis mediantibus res.
6. Conceptio intellectus lato sensu potest dici passio: - vocesque dicuntur esse signa *passionum* animae, tum quia ex passione provenit ut homo interiorem conceptum per voces alteri significare velit; tum quia conceptio intellectus, quam significant, a rebus quodammodo oritur per modum cuiusdam passionis sensus, a quo eSt phantasma, sine quo in nobis non est intelligere.
7. Nomina et verba scripta immediate significant nomina et verba quae sunt in voce.
8. Quia nec voces articulatae, nec litterae sunt eaedem apud omnes, ideo non naturaliter significant, sed ex institutione humana. - Attamen sunt quaedam voces quae naturaliter significant, ei quae propterea eaedem sunt apud omnes.
9. Passiones seu cognitiones naturaliter res designant, ex vi requisitae similitudinis rei cognitae in cognoscente; et ideo eaedem sunt apud omnes.
10. Simplices intellectus conceptiones, quibus essentia rei cognoscitur, semper sunt verae et eaedem apud omnes et eas primo voces significant.
11. Identitas conceptionis adserta in omnibus non est per comparationem ad voces, sed per comparationem ad res.
12. Tractatus de cognitione non pertinet ad Logicam.

COMMENTARIUM S. THOMAE

11 [1]. Praemisso prooemio, Philosophus accedit ad propositum exequendum.

Et quia ea, de quibus promiserat se dictu-rum, sunt voces significativae'complexae vel incomplexae, ideo praemittit tractatum de *significatione* vocum [2]: et deinde de vocibus

significativis determinat de quibus in prooemio se dicturum promiserat. Et hoc ibi [10]: *Nomen ergo est vox significativa* (') etc.

Circa primum duo facit: primo, determinat qualis sit significatio vocum; secundo, ostendit differentiam significationum vocum *complexarum* et *incomplexarum;* ibi [6]: *Est autem quemadmodum* (1) etc.

Circa primum duo facit: primo quidem, praemittit ordinem significationis vocum; secundo, ostendit qualis sit vocum significatio, utrum sit ex natura vel ex impositione; ibi [3]: *Et quemadmodum nec litterae* (3) etc.

12 [2]. Est ergo considerandum quod circa primum [2] tria proponit, ex quorum uno intelligitur quartum. Proponit enim *scripturam, voces* et *animae passiones* (4), ex quibus intelliguntur *res.* Nam passio est ex impressione alicuius agentis; et sic passiones animae originem habent ab ipsis rebus.

Et si quidem homo esset naturaliter animal solitarium, sufficerent sibi animae passiones, quibus ipsis rebus conformaretur, ut earum notitiam in se haberet; sed quia homo est animal naturaliter *politicum* et *sociale,* necesse fuit quod conceptiones unius hominis innotescerent aliis, quod fit per vocem; et ideo necesse fuit esse voces significativas, ad hoc quod homines ad invicem conviverent. Unde illi, qui sunt diversarum linguarum, non possunt bene convivere ad invicem.

Rursum si homo uteretur sola cognitione sensitiva, quae respicit solum ad *hic* et *nunc* (5), sufficeret sibi ad convivendum aliis vox significativa, sicut et caeteris animalibus, quae per quasdam voces, suas conceptiones invicem sibi manifestant: sed quia homo utitur etiam intellectuali cognitione, quae abstrahit ab *hic* et *nunc;* consequitur ipsum sollicitudo non solum de praesentibus secundum *locum et tempus* (®), sed etiam de his quae distant loco et futura sunt tempore. Unde ut homo conceptiones suas etiam his qui distant secundum locum et his qui venturi sunt in futuro tempore manifestet, necessarius fuit usus *scripturae.*

13 [3]. Sed quia Logica ordinatur ad cognitionem de rebus sumendam, significatio vocum, quae est immediata ipsis conceptionibus intellectus, pertinet ad principalem considerationem ipsius; significatio autem litterarum, tanquam magis remota, non pertinet ad eius considerationem, sed magis ad considerationem grammatici.

Et ideo exponens ordinem significationum non incipit a litteris, sed a vocibus: quarum *primo* significationem exponens, dicit [2]: *Sunt ergo ea, quae sunt in voce, notae,* idest, signa *earum passionum quae sunt in anima.* Dicit autem *ergo,* quasi ex praemissis concludens: quia supra dixerat determinandum esse de nomine et verbo et aliis praedictis; haec autem sunt voces significativae; ergo oportet vocum significationem exponere.

14 [4], Utitur autem hoc modo loquendi, ut dicat, *ea quae sunt in voce,* et non, *voces,* ut quasi continuatim loquatur cum praedictis. Dixerat enim dicendum esse de nomine et verbo et aliis huiusmodi.

Haec autem *tripliciter* habent *esse. Uno quidem modo,* in conceptione intellectus; *alio modo,* in prolatione vocis; *tertio modo,* in conscriptione litterarum.

Dicit ergo, *ea quae sunt in voce* etc.; ac si dicat, nomina et verba et alia consequentia, quae tantum sunt in voce, sunt *notae.*

Vel, quia non omnes voces sunt significativae, et earum quaedam sunt significativae naturaliter, quae longe sunt a ratione nominis et verbi et aliorum consequentium; ut appropriet suum dictum ad ea de quibus intendit, ideo dicit, *ea quae sunt in voce,* idest quae continentur sub voce, sicut partes sub toto.

Vel, quia vox est quoddam naturale, nomen autem et verbum significant ex institutione humana, quae advenit rei naturali sicut *materiae,* ut forma lecti ligno; ideo ad designandum nomina et verba et alia consequentia, dicit, *ea quae sunt in voce,* ac si de lecto diceretur, ea quae sunt in ligno.

15 [5]. Circa id autem quod dicit, *earum quae sunt in anima passionum,* considerandum est quod *passiones* animae communiter dici solent appetitus sensibilis affectiones, sicut *ira, gaudium* et alia huiusmodi, ut dicitur in II *Ethicorum* (7). Et verum est quod huiusmodi passiones significant naturaliter quaedam voces hominum, ut *gemitus* infirmorum, et aliorum animalium, ut dicitur in I *Politicae (8).*

Sed nunc sermo est de vocibus significativis ex institutione humana; et ideo oportet passiones animae hic intelligere intellectus conceptiones, quas nomina et verba et orationes significant immediate, secundum sententiam Aristotelis. Non enim potest esse quod significent immediate ipsas res, ut ex ipso modo significandi apparet: significat enim hoc nomen *homo* naturam humanam in abstraction a singularibus. Unde non potest esse quod significet immediate hominem singularem; unde Platonici posuerunt quod significaret ipsam *ideam* hominis separatam. Sed quia hoc secundum suam abstractionem non subsistit realiter secundum sententiam Aristotelis, sed est in solo intellectu; ideo necesse fuit Aristoteli dicere quod voces si-

(1) Lect. IV.
(2) Lect. III.
(3) Infra n. 8.
(4) Infra n. 5.
(5) *Hic* et *nunc,* idest loci et temporis determinatio (Cf. *Posterior, analytic,* lib. I, lect. XLII) [ex edit. Leonina?.!.
(6) *Secundum locum,* quod Scholastici etiam dicunt *secundum hic:* sicut *secundum tempus* determinatum diçunt *secundum nunç* [ex edit. Leon.J.

(7) Cap. V *(al.* IV), ŋ. 2; Comment. S. Th. lect. V,
(8) Cap. I, n. 10; Comment. S. Th. Içct. J,

gnificant intellectus conceptiones immediate et eis mediantibus res.

16 [6]. Sed quia non est consuetum quod conceptiones intellectus Aristoteles nominet *passiones;* ideo Andronicus posuit hunc librum non esse Aristotelis. Sed manifeste invenitur in I *De anima* (9) quod passiones animae vocat omnes animae operationes. Unde et ipsa conceptio intellectus passio dici potest. Vel quia intelligere nostrum non est sine phantasmate: quod non est sine corporali passione; unde et *imaginativam* Philosophus in III *De anima* (10) (11) vocat *passivum intellectum.* - Vel quia extenso nomine *passionis* ad omnem receptionem, etiam ipsum *intelligere* intellectus *possibilis* quoddam pati est, ut dicitur in III *De anima (n).*

Utitur autem potius nomine *passionum,* quam *intellectuum:* tum quia ex aliqua animae passione provenit, puta ex amore vel odio, ut homo interiorem conceptum per vocem alteri significare velit: tum etiam quia significatio vocum refertur ad conceptionem intellectus, secundum quod oritur a rebus per modum cuiusdam impressionis vel passionis.

17 [7]. *Secundo,* cum dicit [2]: *Et ea quae scribuntur* etc., agit de significatione scripturae: et secundum Alexandrum hoc inducit ad manifestandum praecedentem sententiam per modum similitudinis, ut sit sensus: Ita ea quae sunt in voce sunt signa passionum animae, sicut et litterae sunt signa vocum.

Quod etiam manifestat per sequentia, cum dicit [3]: *Et quemadmodum nec litterae* etc.; inducens hoc quasi signum praecedentis. Quod enim litterae significent voces, significatur per hoc, quod, sicut sunt diversae voces apud diversos, ita et diversae litterae. Et secundum hanc expositionem, ideo non dixit, et *litterae eorum quae sunt in voce,* sed *ea quae scribuntur.* quia dicuntur litterae etiam in prolatione et scriptura, quamvis magis proprie, secundum quod sunt in scriptura, dicantur litterae; secundum autem quod sunt in prolatione, dicantur elementa vocis.

Sed quia Aristoteles non dicit, *sicut et ea quae scribuntur,* sed continuam narrationem facit, melius est ut dicatur, sicut Porphyrius exposuit, quod Aristoteles procedit ulterius ad complendum ordinem significationis. Postquam enim dixerat quod nomina et verba, quae sunt in voce, sunt signa eorum quae sunt in anima, continuatim subdit quod nomina et verba quae scribuntur, signa sunt eorum nominum et verborum quae sunt in voce.

18 [8]. Deinde cum dicit [3]: *Et quemadmodum nec litterae* etc., ostendit differentiam praemissorum *significantium* et *significatorum,* quantum ad hoc, quod est esse secundum naturam, vel non esse.

(9) Cap. I, n. 10: Comment. S. Th. lect. II.

(10) Cap. V, n. 2; Comment. S. Th. lect. X.

(11) Cap. IV, n. 10 et seq.; Comment. S. Th. lect. IX.

Et circa hoc *tria* facit. *Primo* enim, ponit quoddam signum, quo manifestatur quod nec voces nec litterae naturaliter significant. Ea enim, quae naturaliter significant sunt eadem apud omnes. Significatio autem litterarum et vocum, de quibus nunc agimus, non est eadem apud omnes.

Sed hoc quidem apud nullos unquam dubitatum fuit quantum ad litteras: quarum non solum ratio significandi est ex impositione, sed etiam ipsarum formatio fit per artem. Voces autem naturaliter formantur; unde et apud quosdam dubitatum fuit, utrum naturaliter significent. Sed Aristoteles hic determinat ex similitudine litterarum, quae sicut non sunt eaedem apud omnes, ita nec voces. Unde manifeste relinquitur quod sicut nec litterae, ita nec voces naturaliter significant, sed ex institutione humana (12). Voces autem illae, quae naturaliter significant, sicut gemitus infirmorum et alia huiusmodi, sunt eaedem apud omnes.

19 [9]. *Secundo,* ibi [4]: *Quorum autem* etc., ostendit passiones animae naturaliter esses sicut et res, per hoc quod eaedem sunt apud omnes. Unde dicit: *Quorum autem;* idest sicut passiones animae sunt eaedem omnibus *(quorum primorum,* idest quarum passionum primarum, *hae,* scilicet voces, sunt *notae,* idest signa; comparantur enim passiones animae ad voces, sicut primum ad secundum: voces enim non proferuntur, nisi ad exprimendum interiores animae passiones), et *res etiam eaedem,* scilicet sunt apud omnes, *quorum,* idest quarum rerum, *hae,* scilicet passiones animae sunt *similitudines.* Ubi attendendum est quod litteras dixit esse notas, idest signa vocum, et voces passionum animae similiter; passiones autem animae dicit esse *similitudines* rerum: et hoc ideo, quia res non cognoscitur ab anima nisi per aliquam sui similitudinem existentem vel in sensu vel in intellectu. Litterae autem ita sunt signa vocum, et voces passionum, quod non attenditur ibi aliqua ratio similitudinis, sed sola ratio institutionis, sicut et in multis aliis signis: ut tuba est signum belli. In passionibus autem animae oportet attendi rationem similitudinis ad exprimendas res, quia naturaliter eas designant, non ex institutione.

20 [10]. Obiiciunt autem quidam, ostendere volentes contra hoc quod dicit passiones animae, quas significant voces, esse omnibus easdem. *Primo* quidem, quia diversi diversas sententias, habent de rebus, et ita non videntur esse eaedem apud omnes animae passiones. - Ad quod respondet Boethius quod Aristoteles hic nominat passiones animae conceptiones intellectus, qui numquam decipitur; et ita oportet eius conceptiones esse apud omnes easdem: quia, si quis a vero discordat, hic non intelligit. - Sed quia etiam in

(12) Cf. lect. IV, nn. 11, 12,

intellectu potest esse falsum, secundum quod componit et dividit (13), non autem secundum quod cognoscit *quod quid est,* idest essentiam rei, ut dicitur in III *De anima* (14); referendum est hoc ad simplices intellectus conceptiones (quas significant voces incomplexae), quae sunt eaedem apud omnes: quia, si quis vere intelligit quid est homo, quodcunque aliud aliquid, quam hominem apprehendat, non intelligit hominem. Huiusmodi autem simplices conceptiones intellectus sunt, quas primo voces significant. Unde dicitur in IV *Metaphysicae* (15) quod ratio, quam significat nomen, est definitio. Et ideo signanter dicit: *Quorum primorum hae notae sunt,* ut scilicet referatur ad primas conceptiones a vocibus primo significatas.

21 [11]. Sed *adhuc* obiiciunt aliqui de nominibus aequivocis, in quibus eiusdem vocis non est eadem passio, quae significatur apud omnes. Et respondet ad hoc Porphyrius quod unus homo, qui vocem profert, ad unam intellectus conceptionem significandam eam refert; et si aliquis alius, cui loquitur, aliquid aliud intelligat, ille qui loquitur, se exponendo, faciet quod referet intellectum ad idem.

Sed melius dicendum est quod intentio Aristotelis non est asserere identitatem conceptionis animae per comparationem ad vocem, ut scilicet unius vocis una sit conceptio: quia voces sunt diversae apud diversos; sed intendit asserere identitatem conceptionum animae per comparationem ad res, quas similiter dicit esse easdem.

22 [12]. Tertio, ibi [5]: *De his itaque* etc., excusat se a diligentiori harum consideratione: quia quales sint animae passiones, et quomodo sint rerum similitudines, dictum est in libro *De anima* (16). Non enim hoc pertinet ad logicum negocium, sed ad naturale.

tis) Cf. lect. seq., n. 3.

(14) Cap. VI. n. 1 et seq.; Comment. S. Th. lect. XI; Cf. P. I, qu. LXXXV, art. VI.

(15) Comment. S. Th. lect. VII; Ed. Did. lib. III, cap. IV, n. 5 et seq.

(16) Locis sup. cit,, n. 6.

LECTIO III.

(nn. 23-35; [6-9]).

De diversa vocum significatione.

SCHEMA

Lectio III

Postquam tradidit ordinem significationis vocum,
hic agit de diversa vocum significatione 23 [6].
- A) Praemittit differentiam 23 [6].
- B) Manifestat eam 25 [7].
  - 1) Circa intellectum 25 [7].
  - 2) Circa assimilationem vocum ad intellectum 33 8],
    - a) Manifestat propositum 33 [8].
    - b) Inducit signum 35 [9].

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput I)

6. Est autem, quemadmodum in anima aliquoties quidem intellectus sine vero vel falso, aliquoties autem cui iam necesse est horum alterum inesse; sic etiam in voce:
7. circa compositionem enim et divisionem est veritas falsitasque.
8. Nomina igitur ipsa et verba consimilia sunt sine compositione vel divisione intellectui; ut est, homo vel album, quando non additur aliquid: neque enim adhuc verum aut falsum est.
9. Signum autem huius est, etenim hircocervus significat quidem aliquid, sed quod nondum verum vel falsum sit, si non (τὸ) esse vel (το) non esse addatur, vel simpliciter vel secundum tempus.

SYNOPSIS

1. Quia voces ordinantur ad exprimendas praecedentes intellectus conceptiones, ex differentia quae est circa conceptiones intellectus assignatur differentia quae est circa significationes vocum.
2. Ergo sicut in conceptionibus intellectus, ita in vocibus eas significantibus aliquoties est veritas vel falsitas, aliquoties non.
3. In sola secunda mentis operatione, quae est indicium, invenitur veritas vel falsitas.
4. Resolvitur primum dubium. - Ea quae sunt circa intellectum dupliciter considerari et nominari possunt, *secundum se* et *secundum rationes rerum,* quarum sunt ideales similitudines. - In se considerata, comparantur inter se a mente nostra, et semper quodammodo componuntur; in ordine ad res aut componuntur indicio affirmativo aut dividuntur iudicio negativo.
5. Alterum dubium proponitur. Et primo arguitur ex veritate *rei;* secundo ex veritate *sensus;* tertio ex veritate *intellectus divini.*
6. Praenotamen primum. Veritas in aliquo invenitur dupliciter: uno modo sicut in eo quod est verum, seu sicut in subiecto vero; alio modo sicut in dicente vel cognoscente verum. Hoc secundo sensu asseritur verum non haberi a cognoscente nisi per iudicium (Cf. lect. VII, 3).
7. Praenotamen alterum. Verum dicitur de re quacumque per respectum ad intellectum, vel ut de *mensura,* vel ut de *mensurato.* Primo modo res naturales dicuntur verae in ordine ad intellectum creatum, cuius veritas dependet a veritate rei. - Altero modo in ordine ad intellectum divinum a quo dependet sicut a causa veritas rerum.
8. Respondetur primae obiectioni. Quaelibet res vera est secundum quod per propriam formam imitatur artem divini intellectus. Seu veritas est in re sicut in subiecto vero (Cf. n. 6).
9. Solvitur altera obiectio. In sensu et in simplici mentis apprehensione est veritas, sicut in eo quod est verum (ut in primo praenotamine), non autem sicut in cognoscente veritatem, quod est cognoscere habitudinem conformitatis cognoscentis ad rem cognitam, seu dicere rem ita esse in seipsa vel non esse; quod sine iudicio esse nequit, et sensui atque simplici apprehensioni non convenit.
10. Respondetur tertiae obiectioni, concedendo quod in intellectu divino sit veritas absque compositione vel divisione; sed hic est sermo de solo intellectu humano.
11. Corollarium. Ergo *nomina* et *verba* divisim accepta non significant veritatem aut falsitatem intellectus, quia non exprimunt iudicium (Cfr. lect. V, nn. 17-18).
12. Excluditur instantia de responsionibus ad interrogationes, deque verbo primae et secundae personae, et exceptae actionis. In his enim compositio est implicita.
13. Corollarium confirmatur adducto exemplo de nominibus compositis, seorsum a verbo acceptis.

COMMENTARIUM S. THOMAE

23 [1]. Postquam Philosophus tradidit ordinem significationis vocum, hic agit de diversa vocum significatione: quarum quaedam significant verum vel falsum, quaedam non. Et circa hoc duo facit: *primo,* praemittit differentiam [6]; *secundo,* manifestat eam; ibi [7]: *Circa compositionem enim* etc.

Quia vero conceptiones intellectus praeam-

bulae (1) sunt ordine naturae vocibus, quae ad eas exprimendas proferuntur, ideo ex similitudine differentiae, quae est circa intellectum, assignat differentiam, quae est circa significationes vocum: ut scilicet haec manifestatio non solum sit ex simili, sed etiam ex causa quam imitantur effectus.

24 [2]. Est ergo considerandum quod, sicut in principio dictum est (2), duplex est operatio intellectus, ut traditur in III *De anima* (3); in quarum una non invenitur verum et falsum, in altera autem invenitur. Et hoc est quod dicit quod in anima aliquoties est intellectus sine vero et falso, aliquoties autem ex necessitate habet alterum horum. Et quia voces significativae formantur ad exprimendas conceptiones intellectus, ideo ad hoc quod signum conformetur signato, necesse est quod etiam vocum significativarum similiter quaedam significent sine vero et falso, quaedam autem cum vero et falso.

25 [3]. Deinde cum dicit [7] : *Circa compositionem* etc., manifestat quod dixerat.

Et *primo,* quantum ad id quod dixerat de intellectu; *secundo,* quantum ad id quod dixerat de assimilatione vocum ad intellectum; ibi [8]: *Nomina igitur ipsa et verba* etc.

Ad ostendendum igitur quod intellectus quandoque est sine vero et falso, quandoque autem cum altero horum, dicit primo quod veritas et falsitas est circa *compositionem* et *divisionem.*

Ubi oportet intelligere quod una duarum operationum intellectus est indivisibilium *intelligentia:* in quantum scilicet intellectus intelligit absolute cuiusque rei *quidditaiem* sive *essentiam* per seipsam, puta *quid* est homo vel *quid* album vel *quid* aliud huiusmodi. Alia vero operatio intellectus est, secundum quod huiusmodi simplicia concepta simul *componit* et *dividit.*

Dicit ergo quod in hac secunda operatione intellectus, idest componentis et dividentis, invenitur veritas et falsitas: relinquens quod in prima operatione non invenitur, ut etiam traditur in III *De anima (4).*

26 [4]. Sed circa hoc primo videtur esse dubium: quia cum divisio fiat per resolutionem ad indivisibilia sive simplicia, videtur quod sicut in simplicibus non est veritas vel falsitas, ita nec in divisione. Sed dicendum est quod cum conceptiones intellectus sint similitudines rerum (5), ea quae circa intellectum sunt *dupliciter* considerari et nominari possunt. *Uno modo, secundum se : alio modo, secundum rationes rerum* quarum sunt similitudines. Sicut imago Herculis secundum se quidem dicitur et est *cuprum;* in quantum autem est similitudo Herculis nominatur *homo.* Sic etiam, si consideremus ea quae sunt circa intellectum secundum se, semper est compositio, ubi est veritas et falsitas; quae nunquam invenitur in intellectu, nisi per hoc quod intellectus comparat unum simplicem conceptum alteri. Sed si referatur ad rem, quandoque dicitur compositio, quandoque dicitur divisio.

Compositio quidem, quando intellectus comparat unum conceptum alteri, quasi apprehendens *coniunctionem* aut *identitatem* rerum, quarum sunt conceptiones; *divisio* autem, quando sic comparat unum conceptum alteri, ut apprehendat res esse diversas. Et per hunc etiam modum in vocibus affirmatio dicitur compositio, in quantum coniunctionem ex parte rei significat; negatio vero dicitur divisio, in quantum significat rérum separationem.

27 [5]. Ulterius autem videtur quod non solum in *compositione* et *divisione* veritas consistat.

Primo quidem, quia etiam res dicitur vera vel falsa, sicut dicitur aurum verum vel falsum. Dicitur etiam quod ens et verum convertuntur. Unde videtur quod etiam simplex conceptio intellectus, quae est similitudo rei, non careat veritate et falsitate.

Praeterea, Philosophus dicit in lib. *De anima* (6) quod sensus propriorum sensibilium semper est verus; sensus autem non componit vel dividit; non ergo in sola compositione vel divisione est veritas.

Item, in intellectu divino nulla est compositio, ut probatur in XII *Metaphysicae* (7); et tamen ibi est prima et summa veritas; non ergo veritas est solum circa compositionem et divisionem.

28 [6]. Ad huiusmodi igitur evidentiam considerandum est quod veritas in aliquo invenitur dupliciter: *uno modo,* sicut in eo quod est verum: *alio modo,* sicut in dicente vel cognoscente verum. Invenitur autem veritas sicut in eo quod est verum tam in simplicibus, quam in compositis; sed sicut in dicente vel cognoscente verum, non invenitur nisi secundum compositionem et divisionem. Quod quidem sic patet.

29 [7]. *Verum* enim, ut Philosophus dicit

(1) Cf. lect. praec., n. 9.

(2) Lect. 1, n. 1.

(3) Cap. VI, n. 1; Commem. S. Th. lect. XI.

(4) Cap. VI, n. 1: Comment, S. Th. lect XI.

(5) Cf. lect. praec.. n. 9.

(6) Lib. II. c. VI. n. 2; Commem. S. Th. lect. XIII; et lib. II, cap. III, η. 12; Comment. S. Th. lect. IV.

(7) *In XII Metaphysicae.* Ita Piana. At codd. ABC: *in XI Metaphysicorum,* seu Metaphysicae. In Commentariis S. Thomae sententia ista Aristotelis habetur *XII Metaphys.* lect. VII; at in ed. Didot est lib. XI, cap. VII, n. 3: *"Ε<m de rà Sv xal τό ἁπλονν.* Notandum est opus Metaphysicae Aristotelis varie a variis fuisse in X, vel XI vel XII libros, imo etiam in XIII. et XIV divisum. Quae divisionum varietas sicut et quaestiones de authentia quarumdam partium huius Operis haud S. Thomam latuerunt, ut data occasione demonstrabimus. Interea remittimus criticum lectorem ad lect. XII, lib. III *De anima.* Sed haec innuisse sufficiat: haec enim quaestio suum habet locum in *Metaphysica* Aristotelis [ex edit. Leon.l.

in VI *Ethicorum,* est bonum intellectus (8). Unde de quocumque dicatur verum, oportet quod hoc sit per respectum ad intellectum. Comparantur autem ad intellectum voces quidem sicut signa, res autem sicut ea quorum intellectus sunt similitudines.

Considerandum autem quod aliqua res comparatur ad intellectum *dupliciter.*

Uno quidem *modo,* sicut mensura ad mensuratum, et sic comparantur res naturales ad intellectum *speculativum* humanum. Et ideo intellectus dicitur verus secundum quod conformatur rei, falsus autem secundum quod discordat a re.

Res autem naturalis non dicitur esse vera per comparationem ad intellectum nostrum, sicut posuerunt quidam antiqui naturales, existimantes rerum veritatem esse solum in hoc, quod est *videri:* secundum hoc enim sequeretur quod contradictoria essent simul vera, quia contradictoria cadunt sub diversorum opinionibus. Dicuntur tamen res aliquae verae vel falsae per comparationem ad intellectum nostrum, non *essentialiter* vel *formaliter,* sed *effective,* in quantum scilicet natae sunt facere de se veram vel falsam existimationem (9); et secundum hoc dicitur aurum verum vel falsum.

Alio autem *modo,* res comparantur ad intellectum, sicut mensuratum ad mensuram, ut patet in intellectu *practice,* qui est causa rerum. Unde opus artificis dicitur esse verum, in quantum attingit ad rationem artis; falsum vero, in quantum deficit a ratione artis.

30 [8]. Et quia omnia etiam naturalia comparantur ad intellectum divinum, sicut artificiata ad artem, consequens est ut quaelibet res dicatur esse vera secundum quod habet propriam formam, secundum quam imitatur artem divinam. Nam falsum aurum est verum aurichalcum. Et hoc modo *ens* et *verum* convertuntur, quia quaelibet res naturalis per suam formam arti divinae conformatur. Unde Philosophus in I *Physicae (10). formam* nominat quoddam divinum.

31 [9]. Et sicut res dicitur vera per comparationem ad suam mensuram, ita etiam et sensus vel intellectus, cuius mensura est res extra animam. Unde sensus dicitur verus, quando per formam suam conformatur rei extra animam existent!. Et sic intelligitur quod sensus proprii sensibilis sit verus. Et hoc etiam modo intellectus apprehendens *quod quid est* (11) absque compositione et divisione, semper est verus, ut dicitur in III *De anima (12).*

Est autem considerandum quod quamvis sensus proprii obiecti sit verus, non tamen cognoscit hoc esse verum. Non enim potest cognoscere habitudinem conformitatis suae ad rem, sed solam rem apprehendit; intellectus autem potest huiusmodi habitudinem conformitatis cognoscere; et ideo solus intellectus potest cognoscere veritatem. Unde et Philosophus dicit in VI *Metaphysicae* (13) quod veritas est solum in mente, sicut scilicet in cognoscente veritatem. Cognoscere autem praedictam conformitatis habitudinem nihil est aliud quam iudicare ita esse in re vel non esse: quod est componere et dividere; et ideo intellectus non cognoscit veritatem, nisi componendo vel dividendo per suum iudicium. Quod quidem iudicium, si consonet rebus, erit verum, puta cum intellectus iudicat rem esse quod est, vel non esse quod non est. Falsum autem quando dissonat a re, puta cum iudicat non esse quod est, vel esse quod non est. Unde patet quod veritas et falsitas sicut in cognoscente et dicente non est nisi circa compositionem et divisionem. Et hoc modo Philosophus loquitur hic.

Et quia voces sunt signa intellectuum, erit vox vera quae significat verum intellectum, falsa autem quae significat falsum intellectum: quamvis vox, in quantum est res quaedam, dicatur vera sicut et aliae res. Unde haec vox, *homo est asinus,* est vere vox et vere signum; sed quia est signum falsi, ideo dicitur falsa.

32 [10]. Sciendum est autem quod Philosophus de veritate hic loquitur secundum quod pertinet ad intellectum humanum, qui iudicat de conformitate rerum et intellectus componendo et dividendo. Sed iudicium intellectus divini de hoc est absque compositione et divisione: quia sicut etiam intellectus noster intelligit materialia immaterialiter, ita etiam intellectus divinus cognoscit compositionem et divisionem simpliciter (14).

33 [11]. Deinde cum dicit [8]: *Nomina igitur ipsa et verba* etc., manifestat quod dixerat de similitudine vocum ad intellectum.

Et primo, manifestat propositum; secundo, probat per signum; ibi [9]: *Huius autem signum* etc.

Concludit ergo ex praemissis quod, cum solum circa compositionem et divisionem sit veritas et falsitas in intellectu, consequens est quod ipsa nomina, et verba, divisim accepta, assimilentur intellectui qui est sine

(8) *Est bonum intellectus.* Unus codex E legit: *est obiectuni intellectus;* cui lectioni consentire videtur C. sed corrigitur per *bonum.* Quae lectio verum enunciat, eamque passim adoptat et explicat S. Thomas dicendo: *verum est obiectum intellectus.* Etenim quia verum est obiectum intellectus, et obiectum cuiusque facultatis est eius perfectio et bonum; ideo dicitur quod verum sit bonum intellectus. Utraque ergo lectio vera est; at hoc loco retinenda est lectio Piana, quia S. Thomas citat VI Ethicorum (cap. II, n. 3), et ib. lect. II ipsemet habet: *Verum absolutum est bonum eius* (intellectus), *et falsum absolutum est malum ipsius* lex ed. Leon.].

(9) Ut supra.

(10) Cap. IX, n. 3; Comment. S. Th. lect. XV.

(11) Nempe essentiam rei; Cf. supra, n. 3.

(12) Cap. III, nn. 1. 2; Comment. S. Th. lect. VI.

(13) Comment. S. Th. lect. IV; ed. Didot, lib. V, cap. IV, n. 1.

(14) Cf. p. I. qu. XIV, art. XIV.

compositione et divisione; sicut cum *homo* vel *album* dicitur, si nihil aliud addatur: non enim verum adhuc vel falsum est; sed postea quando additur *esse* vel *non esse,* fit verum vel falsum.

34 [12], Nec est instantia de eo, qui per unicum nomen veram responsionem dat ad interrogationem factam; ut cum quaerenti: *quid natat in mari?* aliquis respondet, *piscis.* Nam intelligitur verbum quod fuit in interrogatione positum. Et sicut nomen *per se* positum non significat verum vel falsum, ita nec verbum *per se* dictum. - Nec est instantia de verbo primae et secundae personae, et de verbo exceptae actionis (,s): quia in his intelligitur certus et determinatus nominativus. Unde est implicita compositio, licet non explicita.

35 [13]. Deinde cum dicit [9]: *Signum autem* etc., inducit signum ex nomine composito, scilicet hircocervus, quod componitur ex hirco et cervus et quod in graeco dicitur tragelaphos; nam *tragos* est hircus, et *elaphos* cervus. Huiusmodi enim nomina significant aliquid, scilicet quosdam conceptus simplices, licet rerum compositarum; et ideo non est verum vel falsum, nisi quando additur *esse* vel *non esse,* per quae exprimitur iudicium intellectus. Potest autem addi *esse* vel *non esse,* vel secundum praesens tempus, quod est esse vel non esse in *actu,* et ideo hoc dicitur esse *simpliciter;* vel secundum tempus praeteritum, aut futurum, quod non est esse simpliciter, sed *secundum quid;* ut cum dicitur aliquid fuisse vel futurum esse. - Signanter autem utitur exemplo ex nomine significante quod non est in rerum natura, in quo statim falsitas apparet, et quod sine compositione et divisione non possit verum vel falsum esse.

(15) Verb. grat.: *tonat, pluit,* etc.

LECTIO IV.

(nn. 36-51; [10-16]).

De nomine

SCHEMA

Postquam determinavit de ordine significationis vocum,
hic accedit ad determinationem de ipsis vocibus significativis 36 [10],

I) Determinat de principiis enundationis 36 [10].
 A) Principia quasi materialia enundationis 36 [10].
  1) De nomine, quod significat rei substantiam 37 r ·.
   a) Definit nomen 37 [10]. ı'
   b) Definitionem exponit per partes 44 [11].
   c) Excludit quaedam a nominis ratione 48 [14].
    j) Nomen infinitum 48 [14].
    jj) Casus nominum 49-51 [15-16].
  2) De verbo, quod significat actionem vel passionem procedentem a re (Lectio V, 52 [17]).
 B) Prindpium formale, scii, orationem (Lectio VI, 74 [24]).
II) Determinat de ipsa enunciatione (Lectio VII, 82 [28]).

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput II

10. Nomen igitur est vox significativa secundum placitum, sine tempore, cuius nulla pars est significativa, separata.
11. In nomine enim quod est equiferus, ferus per se nihil significat, quemadmodum in oratione, quae est, equus ferus.
12. At vero non quemadmodum in simplicibus nominibus, sic se habet etiam in compositis: in illis enim nullo modo pars significativa est; in his autem vult quidem, sed nihil significat separata: ut in eo quod est equiferus.
13. Secundum placitum vero, quoniam naturaliter nomen nullum est, sed quando fit nota; nam designant et illitterati soni, ut ferarum, quorum nullum est nomen.
14. Non homo vero non est nomen. At vero nec positum est nomen, quo illud oporteat appellari, nam neque oratio, neque negatio est; sed sit nomen infinitum, quoniam similiter in quolibet est, et quod est, et quod non est.
15. Catonis (Philonis) autem, vel Catoni (Philoni) et quaecumque talia sunt non nomina, sed casus nominis sunt.
16. Ratio autem eius in aliis quidem eadem est, sed differt: quoniam cum est vel fuit vel erit adiunctum, neque verum, nçque falsum est: nomen vero semper: ut Catonis (Philonis) est, vel non est, nondum enim aliquid verum dicit aut falsum.

SYNOPSIS

1. Textus divisiones et subdivisiones.
2. Definitio ideo dicitur *terminus,* quia rem definitam totaliter includit.
3. In definitione nominis *vox* est per modum generis, ut distinguatur ab aliis sonis; *significativa* est prima differentia, qua nomen distinguitur a vocibus non significantibus.
4. Obiectio. Videtur quod non *vox* sed *signum* sit genus assumendum in definitione nominis.
5. Solvitur obiectio. Quamvis *signum* posset assumi ut genus *nominis,* tamen quia nomen significat formam accidentalem ut concretam materiae, seu subiecto, convenientius ponitur ut *genus* res naturalis, scilicet *vox.*
6. Additur altera differentia *secundum placitum,* qua nomen distinguitur a vocibus naturaliter significantibus.
7. Tertia differentia *sine tempore* qua nomen distinguitur a verbo. - Dubium quoad tertiam differentiam solvitur, tria distinguendo circa tempus: *rem quamdam;* id quod tempore mensuratur, nempe *motum* (secundum *prius* et *posterius)* in quo consistunt actio et passio; ac denique *ipsam habitudinem* temporis mensurantis. Nomen potest significare tempus primo modo acceptum; secundo sensu tempus significatur per *verbum;* tertio modo per *adverbium* (Cf. lect. V, n. 7).
8. Denique quarta et ultima *differentia,* qua nomen distinguitur ab *oratione,* est quod pars nominis non significat separata a suo *toto,* quod est ipsum nomen.
9. Manifestatur quarta differentia in nominibus compositis: unum nomen quamvis compositum ponitur ad significandum *unum conceptum simplicem;* et ideo pars nominis compositi si separata significaret, significaret *partem* illius conceptus simplicis: quod esse non potest.
10. Attamen in nominibus simplicibus pars separata non significat neque realiter neque apparenter; sed *pars* in nominibus compositis aliquid non quidem realiter, sed apparenter videtur significare: quia licet nomen compositum significet conceptum simplicem, tamen a conceptu composito imponitur (Cf. lect. VI, n. 6).
11. Manifestatur secunda differentia nominis *{significativum secundum placitum):* quia nulhim nomen est naturaliter (Cf. lect. II, n. 8).
12. Tres sententiae de nominum significatione: duae extremae; quarum una *absolute* negat, altera *absolute* affirmat naturalem nominum significationem. - Sententia media negans significationem nominum esse a natura, sed affirmans nominum significationem congruere naturis rerum.
13. Dictiones quae a *negatione* imponuntur, et quae appellari solent *infinitae,* nomina dici nequeunt propter indeterminationem significationis. Nomina enim significant aut aliquam *naturam* determinatam, aut *personam* determinatam, aut *utramque* determinate.
14. Solus *nominativus* dicitur principaliter nomen, quia per ipsum facta est impositio nominis ad aliquid significandum.

15. Nomen in *recto* cum verbo *substantivo* adiunctum, semper significat verum vel falsum, quod non contingit de nomine in casu obliquo.

16. Solvitur obiectio. Praemissa (in principio textus) definitio nominis non *simpliciter* convenit neque nomini *infinito,* neque casibus nominis. - Est corollarium praecedentium.

COMMENTARIUM S. THOMAE

36 [1]. Postquam Philosophus determinavit de ordine significationis vocum, hic accedit ad determinandum de ipsis vocibus significativis [10]. Et quia principaliter intendit de enunciatione, quae est subiectum huius libri (1); in qualibet autem scientia oportet praenoscere principia subiecti; ideo primo, determinat de principiis enunciationis [10]; secundo, de ipsa enunciatione; ibi [28]: *Enunciativa vero non omnis* etc. (2).

Circa primum duo facit: primo enim, determinat principia quasi materialia enunciationis, scilicet partes intégrales ipsius; secundo, determinat principium formale, scilicet orationem, quae est enunciationis genus; ibi [24]: *Oratio autem est vox significativa* (3) etc.

Circa primum duo facit: primo, determinat de nomine, quod significat rei substantiam; secundo, determinat de verbo, quod significat actionem vel passionem procedentem a re; ibi [17]: *Verbum autem est quod consignificat tempus* (4) etc.

Circa primum tria facit: primo, definit nomen; secundo, definitionem exponit; ibi [11]: *In nomine enim quod est equiferus* etc.; tertio, excludit quaedam, quae perfecte rationem nominis non habent, ibi [14]: *Non homo vero non est nomen.*

37 [2]. Circa primum [10] considerandum est quod definitio ideo dicitur *terminus,* quia includit totaliter rem; ita scilicet, quod nihil rei est extra definitionem, cui scilicet definitio non conveniat; nec aliquid aliud est infra definitionem, cui scilicet definitio conveniat.

38 [3]. Et ideo quinque ponit in definitione nominis.

Primo, ponitur *vox* per modum generis, per quod distinguitur nomen ab omnibus sonis, qui non sunt voces. Nam vox est sonus ab ore animalis prolatus, cum imaginatione quadam, ut dicitur in II *De anima* (5).

Additur autem prima differentia, scilicet *significativa* [ibid.], ad differentiam quarumcumque vocum non significantium, sive sit vox litterata (6) et articulata, sicut *biltris,* sive non litterata et non articulata, sicut *sibilus* pro nihilo factus. Et quia de significatione vocum in superioribus actum est, ideo ex praemissis concludit quod nomen est vox significativa.

(1) Cf. lect. I.
(2) Lect. VII.
(3) Lect. VI.
(4) Lect. V.
(5) Cap. VIII, n. 11: Comment. S. Th. lect. XVIII.
(6) Cf. infra n. 11.

39 [4], Sed cum vox sit quaedam res naturalis, nomen autem non est aliquid naturale sed ab hominibus institutum, videtur quod non debuit genus nominis ponere *vocem,* quae est ex natura, sed magis *signum,* quod est ex institutione; ut diceretur: Nomen est *signum vocale;* sicut etiam convenientius definiretur *scutella,* si quis diceret quod est vas ligneum, quam si quis diceret quod est lignum formatum in vas.

40 [5]. Sed dicendum quod artificialia sunt quidem in genere substantiae ex parte materiae, in genere autem accidentium ex parte formae: nam formae artificialium accidentia sunt. Nomen ergo significat formam accidentalem ut concretam subiecto. Cum autem in definitione omnium accidentium oporteat poni subiectum, necesse est quod, si qua nomina accidens in abstracto significant quod in eorum definitione ponatur accidens in recto, quasi genus, subiectum autem in obliquo, quasi differentia; ut cum dicitur, *simitas est curvitas nasi.* Si qua vero nomina accidens significant in concreto, in eorum definitione ponitur materia, vel subiectum, quasi genus, et accidens, quasi differentia; ut cum dicitur, *simum est nasus curvus.* Si igitur nomina rerum artificialium significant formas accidentales, ut concretas subiectis naturalibus, convenientius est, ut in eorum definitione ponatur res naturalis quasi genus, ut dicamus quod scutella est lignum figuratum, et similiter quod nomen est vox significativa. Secus autem esset, si nomina artificialium acciperentur, quasi significantia ipsas formas artificiales in abstracto.

41 [6]. *Tertio,* ponit secundam differentiam cum dicit [ibid.]: *Secundum placitum,* idest secundum institutionem humanam a beneplacito hominis procedentem. Et per hoc differt nomen a vocibus significantibus naturaliter, sicut sunt gemitus infirmorum et voces brutorum animalium.

42 [7]. *Quarto,* ponit tertiam differentiam, scilicet [ibid.] *sine tempore,* per quod differt nomen a verbo. - Sed videtur hoc esse falsum: quia hoc nomen *dies* vel *annus* significat tempus.

Sed dicendum quod circa tempus *tria* possunt considerari. *Primo* quidem, ipsum tempus, secundum quod est res quaedam, et sic potest significari a nomine, sicut quaelibet alia res. *Alio modo,* potest considerari id, quod tempore mensuratur, in quantum huiusmodi: et quia id quod primo et principaliter tempore mensuratur est motus, in quo consistit

actio et passio, ideo verbum quod significat actionem vel passionem, significat cum tempore. Substantia autem secundum se considerata, prout significatur per nomen et pronomen, non habet in quantum huiusmodi ut tempore mensuretur, sed solum secundum quod subiicitur motui, prout per participium significatur. Et ideo verbum et participium significant cum tempore, non âutem nomen et pronomen. *Tertio modo,* potest considerari ipsa habitudo temporis mensurantis; quod significatur per adverbia temporis, ut *cras, heri* et huiusmodi.

43 [8]. *Quinto,* ponit quartam differentiam cum subdit [ibid.]: *Cuius nulla pars est significativa separata,* scilicet a toto nomine; comparatur tamen ad significationem nominis secundum quod est in toto. Quod ideo est, quia significatio est quasi forma nominis; nulla autem pars separata habet formam totius, sicut manus separata ab homine non habet formam humanam. Et per hoc distinguitur nomen ab oratione, cuius pars significat separata; ut cum dicitur, *homo iustus.*

44 [9]. Deinde cum dicit [11]: *In nomine enim quod est* etc., manifestat praemissam definitionem.

Et primo, quantum ad ultimam particulam; secundo, quantum ad tertiam; ibi [13]: *Secundum vero placitum* etc. Nam primae duae particulae manifestae sunt ex praemissis; tertia (7) autem particula, scilicet *sine tempore,* manifestabitur in sequentibus in tractatu *De verbo.*

Circa primum duo facit: primo, manifestat propositum per nomina composita; secundo, ostendit circa hoc differentiam inter nomina simplicia et composita; ibi [12]: *At vero non quemadmodum* etc.

Manifestat ergo primo [11] quod pars nominis separata nihil significat, per nomina composita, in quibus hoc magis videtur. In hoc enim nomine quod est *equiferus,* haec pars *ferus, per se* nihil significat sicut significat in hac oratione, quae est *equus ferus.* Cuius ratio est quod unum nomen imponitur ad significandum unum simplicem intellectum; aliud autem est id a quo imponitur nomen ad significandum, ab eo quod nomen significat; sicut hoc nomen *lapis* imponitur a laesione pedis, quam non significat: quod tamen imponitur ad significandum conceptum cuiusdam rei. Et inde est quod pars nominis compositi, quod imponitur ad significandum conceptum simplicem, non significat partem conceptionis compositae, a qua imponitur nomen ad significandum. Sed oratio significat ipsam conceptionem compositam: unde pars orationis significat partem conceptionis compositae.

45 [10]. Deinde cum dicit [12]: *At vero non* etc., ostendit quantum ad hoc differentiam inter nomina simplicia et composita, et dicit quod non ita se habet in nominibus simplicibus, sicut et in compositis: quia in simplicibus pars nullo modo est significativa, neque secundum veritatem, neque secundum apparentiam; sed in compositis *vult quidem,* idest apparentiam habet significandi; nihil tamen pars eius significat, ut dictum est de nomine *equiferus.* Haec autem ratio differentiae est, quia nomen simplex sicut imponitur ad significandum conceptum simplicem, ita etiam imponitur ad significandum ab aliquo simplici conceptu; nomen vero compositum imponitur a composita conceptione, ex qua habet apparentiam quod pars eius significet.

46 [11]. Deinde cum dicit [13]: *Secundum placitum* etc., manifestat tertiam partem praedictae definitionis; et dicit quod ideo dictum est quod nomen significat secundum placitum, quia nullum nomen est naturaliter. Ex hoc enim est nomen, quod significat: non autem significat naturaliter, sed ex institutione. Et hoc est quod subdit [ibid.]: *Sed quando fit nota,* idest quando imponitur ad significandum. Id enim quod naturaliter significat non fit, sed naturaliter est signum. Et hoc significat cum dicit [ibid.]: *Illitterati enim soni, ut ferarum,* quia scilicet litteris significari non possunt. Et dicit potius *sonos* quam *voces,* quia quaedam animalia non habent vocem, eo quod carent pulmone, sed tantum quibusdam sonis proprias passiones naturaliter significant: nihil autem horum sonorum est nomen. Ex quo manifeste datur intelligi quod nomen non significat naturaliter.

47 [12]. Sciendum tamen est quod circa hoc fuit diversa quorumdam opinio. *Quidam* enim dixerunt quod nomina nullo modo naturaliter significant: nec differt quae res quo nomine significentur. *Alii* vero dixerunt quod nomina omnino naturaliter significant, quasi nomina sint naturales similitudines rerum. *Quidam* vero dixerunt quod nomina non naturaliter significant quantum ad hoc, quod eorum significatio non est a natura, ut Aristoteles hic intendit; quantum vero ad hoc naturaliter significant quod eorum significatio congruit naturis rerum, ut Plato dixit (8). Nec obstat quod una res multis nominibus significatur: quia unius rei possunt esse multae similitudines; et similiter ex diversis proprietatibus possunt uni rei multa diversa nomina imponi.

Non est autem intelligendum quod dicit [13]: *Quorum nihil est nomen,* quasi soni animalium non habeant nomina: nominantur enim quibusdam nominibus, sicut dicitur *rugitus* leonis et *mugitus* bovis; sed quia nullus talis sonus est nomen, ut dictum est.

48 [13]. Deinde cum dicit [14]: *Non homo vero* etc., excludit quaedam a nominis ratione.

Et primo, nomen infinitum; secundo, casus

(7) *Quarta?*

(8) Cf. infra lect. VI, n. 8.

nominum; ibi [15]: *Catonis autem vel Catoni* etc.

Dicit ergo primo [14] quod *non homo* non est nomen. Omne enim nomen significat aliquam naturam determinatam, ut *homo;* aut personam determinatam, ut pronomen; aut utrumque determinatum, ut Sortes. Sed hoc quod dico *non homo,* neque determinatam naturam neque determinatam personam significat. Imponitur enim a negatione hominis, quae aequaliter dicitur de *ente,* et *non ente.* Unde *non homo* potest dici indifferenter, et de eo quod non est in rerum natura; ut si dicamus, *chimaera est non homo,* et de eo quod est in rerum natura; sicut cum dicitur, *equus est non homo.* Si autem imponeretur a privatione, requireret subiectum ad minus existens: sed quia imponitur a negatione, potest dici de ente et de non ente, ut Boethius et Ammonius dicunt ('). Quia tamen significat per modum nominis, quod potest subiici et praedicari, requiritur ad minus suppositum in apprehensione.

Non autem erat nomen positum tempore Aristotelis (10) sub quo huiusmodi dictiones concluderentur. Non enim est oratio, quia pars eius non significat aliquid separata, sicut nec in nominibus compositis; similiter autem non est negatio, id est oratio negativa,' quia huiusmodi oratio superaddit negationem affirmationi, quod non contingit hic. Et ideo novum nomen imponit huiusmodi dictioni, vocans eam nomen *infinitum* propter indeterminationem significationis, ut dictum est.

49 [14]. Deinde cum dicit [15]: *Catonis autem vel Catoni* etc., excludit casus nominis; et dicit quod Catonis vel Catoni et alia huiusmodi non sunt nomina, sed solus nominativus dicitur principaliter nomen, per quem facta est impositio nominis ad aliquid significandum. Huiusmodi autem obliqui vocantur casus nominis: quia quasi cadunt per quamdam declinationis originem a nominativo, qui dicitur rectus eo quod non cadit. Stoici autem dixerunt etiam nominativos dici casus: quos grammatici sequuntur, eo quod cadunt, idest procedunt ab interiori conceptione mentis. Et dicitur rectus, eo quod nihil prohibet aliquid cadens sic cadere, ut rectum stet, sicut stilus qui cadens ligno infigitur.

50 [15]. Deinde cum dicit [16]: *Ratio autem eius* etc., ostendit consequenter quomodo se habeant obliqui casus ad nomen; et dicit quod ratio, quam significat nomen, est eadem et *in aliis,* scilicet casibus nominis; sed in hoc est differentia quod nomen adiunctum cum hoc verbo *est* vel *erit* vel *fuit* semper significat verum vel falsum: quod non contingit in obliquis. Signanter autem inducit exemplum de verbo substantivo: quia sunt quaedam alia verba, scilicet *impersonalia,* qua$ cum obliquis significant verum vel falsum; ut cum dicitur, *poenitet Sortem,* quia actus verbi intelligitur ferri super obliquum; ac si diceretur, *poenitentia habet Sortem.*

51 [16]. Sed contra: si nomen infinitum et casus non sunt nomina, inconvenienter data est praemissa nominis definitio, quae istis convenit.

Sed dicendum, secundum Ammonium (u), quod supra communius definit nomen, postmodum vero significationem nominis arctat subtrahendo haec a nomine.

Vel dicendum quod praemissa definitio non simpliciter convenit his: nomen enim infinitum nihil determinatum significat, neque casus nominis significat secundum primum placitum instituentis, ut dictum est.

(9) Loc. citand. in nota seq.

(10) His verbis intclligimus Aristotelem auctorem fuisse ut huiusmodi dictiones negativae *non homo, non ens* etc., *infinitae* dicerentur (Conf. lect. seq. n. 11): quod aliunde ex ipsis Aristotelis verbis *Oστω Ονομα àÔQtorov* aperte indicatur. « Si placet, vocetur *(praefata dictio)* nomen infinitum, ut et habeat rationem nominis quoad modum grammaticae, et quoad dialecticum extra perfectam rationem nominis extrahatur ». Ita interpretatur Aristotelem b. Albertus Magnus in I *Peri hermeneias.* tract. II, cap. V. Et Ammonius in librum *De interpretatione* sect. I, § 7 *Non homo* etc., ait:.» Id genus voces,... nomen nullum ab antiquioribus meruerunt... per verba autem ilia, *sed sit infinitum nomen,* constat ipsum *(Aristotelem)* eius notae vocibus hoc nomen indidisse » (Ed. cit. fol. 6, coi. 3 et 4). Cf. Boëthius *De interpret.,* ed. II, lib. I, *De nomine, § Non homo* etc., pag. 312, ed. cit. Basileae [ex edit. Leon.J.

(11) Loc. cit. in nota 10.

LECTIO V.

(nn. 52-73; [17-23]).

De verbi natura et eius convenientia ad nomen.

SCHEMA

Postquam determinavit de *nomine*,
hic determinat de *verbo* 52 [17].

Lectio V, 52-73 [17-23].

- A) Definit verbum 52 [17].
  - 1) Ponit definitionem 53 [17].
  - 2) Exponit eam per partes 58 [18].
- B) Excludit quaedam a ratione verbi 61 [20].
  - 1) Verbum infinitum 61 [20].
  - 2) Verba praeteriti temporis vel futuri 63 (21].
- C) Ostendit convenientiam verborum ad nomina 66 [22].
  - 1) Proponit quod intendit 66 [22].
  - 2) Probat propositum 67-73 [23].

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput III

17. Verbum autem est quod consignificat tempus, cuius pars nihil extra significat, et est semper eorum, quae de altero praedicantur, nota.
18. Dico vero quoniam consignificat tempus; ut cursus (valetudo) quidem nomen est, currit (valet) autem verbum: consignificat enim nunc esse.
19. Et est semper eorum, quae de altero dicuntur, nota, ut eorum quae de subiecto dicuntur vel in subiecto sunt.
20. Non currit (valet) vero et non laborat, non verbum dico: consignificat etenim tempus et semper de aliquo est: differentiae autem huic nomen non est positum: sed sit infinitum verbum, quoniam similiter in quolibet est, et quod est et quod non est.
21. Similiter autem curret (valuit) et currebat (valebit), verbum non est, sed casus verbi; differt autem a verbo, quoniam hoc quidem consignificat praesens tempus, illa vero quae circa sunt.
22. Ipsa itaque, secundum se dicta verba, nomina sunt,
et significant aliquid: (constituit enim qui dicit intellectum, 'et qui audit, quiescit): sed si est vel non est, nondum significat: neque enim signum est rei esse vel non esse; nec si hoc ipsum est purum dixeris: ipsum enim nihil est; consignificat autem quamdam compositionem, quam sine compositis non est intelligere.

SYNOPSIS

1. Textus argumentum et divisiones.
2. In *verbi* definitione omittuntur, ut subintellecta, quae *verbum* habet communia cum *nomine*. - Duae primae particulae definitionis *verbi.*
3. Solvitur duplici ratione difficultas, quare nihilominus apponatur particula communis etiam nomini.
4. Tertia particula definitionis verbi affertur. - Verbum est semper ex parte praedicati: per quod distinguitur non solum a nomine, sed etiam a participio (infra n. 8).
5. Solvitur difficultas. Verba infinitivi modi quando in subiecto propositionis ponuntur habent vim nominis: ratio est quia ipsa, non secus ac nomina, significant res quasi per se stantes, nempe ipsum processum vel inhaerentiam actionis quasi res quasdam, non autem significant per modum passionis et actionis *egredientis* a substantia et ipsi *inhaerentis :* quae significatio est propria verbo.
6. Tam verba, quam omnes orationis partes, quando ponuntur in propositione *materialiter,* sumuntur ut nomina.
7. Quia verbum significat actionem, ideo consignificat, seu ex consequenti (infr. n. 20 et 22) significat tempus: sed hoc relative ad nos, quibus actiones notae sunt in tempore.
8. Quia verbum significat id quod praedicatur de alio, et componit praedicatum subiecto; ideo dicitur *nota* seu *signum* eorum quae de altero praedicantur.
9. Solvitur dubium quoad esse *de* subiecto et esse *in* subiecto. - Responsio Boethii. - Alia responsio. Omnis praedicatio fit per verbum ratione compositionis importatae, sive praedicetur aliquid essentialiter nempe ut *de subiecto,* sive accidentaliter, scilicet ut *in subiecto.*
10. Verbum infinitum (Cf. lect. IV, n. 13) quia non significat aliquid per modum actionis vel passionis, non proprie potest dici verbum. Dicitur tamen verbum quia cum verbis convenit in eo quod ponitur ex parte praedicati, et aliquo sensu consignificat tempus.
11. Solvitur obiectio.
12. Verba praeteriti et futuri temporis excluduntur a verbo stricte sumpto, quia non consignificant tempus *praesens,* quod a verbo proprie dicto consignificatur: ab ipso enim significatur *agere* et *pati* simpliciter, quod proprie est de re praesenti.
13. Quia *praeteritum* et *futurum* dicuntur per ordinem ad *praesens,* verba praeteriti et futuri temporis rationabiliter dicuntur *casus* verbi.
14. Ergo variatio quae est in declinatione verbi non constituit *casus* verbi, nisi sit ex parte actionis.
15. Verba habent aliquam convenientiam cum nomine non stricte, sed communiter accepto.
16. Probatur assertum. Et primo quod *verbum* convenit cum *nomine* in significando aliquid,

scilicet *agere* vel *pati,* ut sunt res quaedam: quod intenditur a proferente verbum, et apprehenditur ab audiente illud.

17. Verbum secundum se non significat nisi simplicem conceptionem alicuius, sicut et nomen (Cf. lect. III, n. 11).

18. Corollarium. Ergo altera convenientia verbi cum nomine in eo est, quod sicut nec nomen, ita nec verbum per se sumptum significat verum vel falsum logicum seu cognitionis (Cf. lect. III, n. 6). - Quamvis enim omne verbum implicet *esse* vel *non esse,* tamen secundum se non significat *rem esse* vel *non esse;* in qua significatione veritas vel falsitas cognitionis consistit.

19. Specialis difficultas quoad *ens* a quo *esse* originem habet.

20. *Ens* secundum se sumptum consignificat, sed principaliter non significat *esse :* et ideo non significat veritatem vel falsitatem cognitionis.

21. Verbum *est* non significat compositionem, quae possit intelligi sine componentibus; et ideo secundum se non habet veritatem vel falsitatem logicam.

22. Quia tamen verbum *est* significat illud quod primo cadit in intellectu per modum actualitatis communis omni formae, et per ipsum significamus quamcumque formam vel actum actualiter inesse alicui subiecto; ex consequenti significat, seu consignificat compositionem illam, in qua verum et falsum logice continetur.

COMMENTARIUM S. THOMAE

52 [1]. Postquam Philosophus determinavit de *nomine :* hic determinat de *verbo.*

Et circa hoc tria facit: primo, definit verbum [17]; secundo, excludit quaedam a ratione verbi; ibi [20] : *Non currit autem, et non laborat* etc.; tertio, ostendit convenientiam verbi ad nomen; ibi [22] : *Ipsa quidem secundum se dicta verba,* etc.

Circa primum duo facit : primo, ponit definitionem verbi; secundo exponit eam; ibi [18]: *Dico autem quoniam consignificat* etc.

53 [2]. Est autem considerandum quod Aristoteles, brevitati studens, non ponit in definitione verbi ea quae sunt nomini et verbo communia, relinquens ea intellectui legentis ex his quae dixerat in definitione nominis. Ponit autem *tres* particulas in definitione verbi: quarum *prima* distinguit *verbum* a *nomine,* in hoc scilicet quod dicit quod *consignificat tempus.* Dictum est enim in definitione nominis quod nomen significat sine tempore (').

Secunda vero particula est, per quam distinguitur verbum ab oratione, scilicet cum dicitur [17]: *Cuius pars nihil extra significat.*

54 [3]. Sed cum hoc etiam positum sit in definitione nominis, videtur hoc debuisse praetermitti, sicut et quod dictum est [10], *vox significativa ad placitum.*

Ad quod respondet Ammonius (1) quod in definitione nominis hoc positum est, ut distinguatur nomen ab orationibus, quae componuntur ex nominibus; ut cum dicitur, *homo est animal.* Quia vero sunt etiam quaedam orationes quae componuntur ex verbis; ut cum dicitur, *ambulare est moveri,* ut ab his distinguatur verbum, oportuit hoc etiam in definitione verbi iterari.

Potest etiam aliter dici quod quia verbum importat compositionem, in qua perficitur oratio verum vel falsum significans, maiorem convenientiam videbatur verbum habere cum oratione, quasi quaedam pars *formalis* ipsius, quam nomen, quod est quaedam pars *materialis* et subiectiva orationis; et ideo oportuit iterari.

55 [4]. *Tertia* vero particula est, per quam distinguitur verbum non solum a nomine, sed etiam a participio quod significat cum tempore; unde dicit [17]: *Et est semper eorum, quae de altero praedicantur nota,* idest si-

(1) Lect. praec., n. 7.

(2) Responsionem Ammonii amplectitur Boethius, Op. eit. § *De verbo,* pag. 313. sed Ammonium non nominat. Auctor autem iste responsionem, quae hic a S. Thoma recitatur, tribuit Porphyrio, cui subscribit: « Ad hanc difficultatem porphyricum illud dicamus quasdam esse orationes ex verbis compositas, quarum significativae sunt partes, ipsa inquam verba ex quibus orationes consistunt, ceu cum dico, *ambulare est moveri.* Namque *ambulare* et *moveri* et *est,* cum totius partes sint orationis, significativa per se sunt ipsa. Ergo ut ab id genus orationibus verba secerneret, quibus partes aliae verbi finitionis conveniunt, vox, inquam, significativa, ex composito, tempus adsignificans, ipsam necessario vel hoc loco differentiam adiecit ». (In libro *Peri herm.* sect. I *De verbo,* § IX, fol. 7, coi. 3). De his nihil habet b. Albertus Magnus in I *Peri hermen.,* tract. HI. cap. Π. - Haec autem noto ut animadvertat lector hanc Ammonii responsionem fuisse a sancto Thoma ex ipso Ammonii Commentario desumptam. Vulgata quippe penes nonnullos sententia fuit Scholasticis non verum graecumque Aristotelem innotuisse, sed fictitium atque depravatum, nempe arabicum: vixque ac ne vix quidem excipiebatur S. Thomas: de quo tamen nostra aetate aequiores critici verius sapientiusque judicarunt (Cf. Jourdain, *Recherches critiques sur l'âge et l'origine des traductions latines d'Aristote* etc. Paris 1819). S. Doctor nedum versiones Aristotelis ex graecis exemplaribus habuit, sed, ut ego existimo, graeca exemplaria ipsa legit (ea enim non infrequenter citat, et ad eorum lectionem tanta fiducia veritateque recurrit, ut mirum prorsus esset si ipse graecac linguae fuisset omnino ignarus); quinimo commentatorum sententias, quas profert, non ex citationibus aliorum, sed ex fontibus haurit et expedit ad mentem textus Aristotelid [ex edit. Leon.J.

gnum: quia scilicet nomina et participia possunt poni ex parte subiecti et praedicati, sed verbum semper est ex parte praedicati.

56 [5]. Sed hoc videtur habere instantiam in verbis infinitivi modi, quae interdum ponuntur ex parte subiecti; ut cum dicitur, *ambulare est moveri.*

Sed dicendum est quod verba infinitivi modi, quando in subiecto ponuntur, habent vim nominis: unde et in graeco et in vulgari latina locutione suscipiunt additionem articulorum sicut et nomina. Cuius ratio est quia proprium nominis est, ut significet rem aliquam quasi per se existentem; proprium autem verbi est, ut significet actionem vel passionem.

Potest autem actio significari *tripliciter: uno modo,* per se in abstracto, velut quaedam res, et sic significatur per nomen; ut cum dicitur *actio, passio, ambulatio, cursus* et similia; *alio modo,* per modum actionis, ut scilicet est egrediens a substantia et inhaerens ei ut subiecto, et sic significatur per verba aliorum modorum, quae attribuuntur praedicatis. Sed quia etiam ipse processus vel inhaerentia actionis potest apprehendi ab intellectu et significari ut res quaedam, inde est quod ipsa verba infinitivi modi, quae significant ipsam inhaerentiam actionis ad subiectum, possunt accipi ut verba, ratione concretionis, et ut nomina prout significant quasi res quasdam.

57 [6]. Potest etiam obiici de hoc quod etiam verba aliorum modorum videntur aliquando in subiecto poni; ut cum dicitur, *curro est verbum.*

Sed dicendum est quod in tali locutione, hoc verbum *curro,* non sumitur formaliter, secundum quod eius significatio refertur ad rem, sed secundum quod *materialiter* significat ipsam vocem, quae accipitur ut res quaedam. Et ideo tam verba, quam omnes orationis partes, quando ponuntur *materialiter,* sumuntur in vi nominum.

58 [7]. Deinde cum dicit [18]: *Dicovero quoniam consignificat* etc., exponit definitionem positam.

Et primo, quantum ad hoc quod dixerat quod *consignificat tempus;* secundo, quantum ad hoc quod dixerat quod est *nota* eorum quae de altero praedicantur, cum dicit [19]: *Et semper est* etc. Secundam autem particulam, scilicet [17]: *Cuius nulla pars extra significat,* non exponit, quia supra exposita est in tractatu nominis (3).

Exponit ergo primum quod verbum consignificat tempus, per exemplum; quia videlicet *cursus,* quia significat actionem non per modum actionis, sed per modum rei per se existentis, non consignificat tempus, eo quod est nomen. *Curro* vero cum sit verbum significans actionem, consignificat tempus, quia proprium est motus tempore mensurari; actiones autem nobis notae sunt in tempore. Dictum est autem supra (4) quod consignificare tempus est significare aliquid in tempore mensuratum. Unde aliud est significare tempus principaliter, ut rem quamdam, quod potest nomini convenire, aliud autem est significare cum tempore, quod non convenit nomini, sed verbo.

59 [8]. Deinde cum dicit [19]: *Et est semper* etc., exponit aliam particulam. Ubi notandum est quod quia subiectum enunciationis significatur ut *cui inhaeret aliquid,* cum verbum significet *actionem per modum actionis,* de cuius ratione est ut inhaereat, semper ponitur ex parte praedicati, nunquam autem ex parte subiecti, nisi sumatur in vi nominis, ut dictum est (s).

Dicitur ergo verbum semper esse nota eorum quae dicuntur de altero: tum quia verbum semper significat id, quod praedicatur; tum quia in omni praedicatione oportet esse verbum, eo quod verbum importat compositionem, qua praedicatum componitur subiecto.

60 [9]. Sed dubium videtur quod subditur [ibid.]: *Ut eorum quae de subiecto vel in subiecto sunt.* Videtur enim aliquid dici ut *de* subiecto, quod essentialiter praedicatur; ut, *homo est animal; in* subiecto autem, sicut accidens *de* subiecto praedicatur; ut, *homo est albus.* Si ergo verba significant actionem vel passionem, quae sunt accidentia, consequens est ut semper significent ea, quae dicuntur ut *in* subiecto. Frustra igitur dicitur *in* subiecto vel *de* subiecto.

Et ad hoc dicit Boethius (e) quod utrumque ad idem pertinet. Accidens enim et *de* subiecto praedicatur, et *in* subiecto est.

Sed quia Aristoteles disiunctione utitur, videtur aliud per utrumque significare. Et ideo potest dici quod cum Aristoteles dicit quod, *Verbum semper est nota eorum, quae de altero praedicantur,* non est sic intelligendum, quasi significata verborum sint quae praedicantur, quia cum praedicatio videatur magis proprie ad compositionem pertinere, ipsa verba sunt quae praedicantur (7), magis quam significent praedicata.

Est ergo intelligendum quod verbum semper est signum quod aliqua praedicentur, quia omnis praedicatio fit per verbum ratione compositionis importatae, sive praedicetur aliquid *essentialiter* sive *accidentaliter.*

61 [10]. Deinde cum dicit [20]: *Non currit vero et non laborat* etc., excludit quaedam a ratione verbi.

Et primo, verbum infinitum; secundo, verba praeteriti temporis vel futuri; ibi [21]: *Similiter autem curret vel currebat.*

Dicit ergo primo [20] quod *non currit,* et

(3) Lect. praec., n. 8.

(4) Lect. praec., n. 7.

(5) Sup. nn. 4 et 5.

(6) Quae hic ex Boëthio recitantur, habentur in secunda Edit, in lib. *De interpretatione,* lib. I, *De verbo,* pag. 314.

(7) Cf. supra n. 4 et lect. VII, n. *9.*

non laborat, non proprie dicitur verbum. Est enim proprium verbi significare aliquid per modum actionis vel passionis; quod praedictae dictiones non faciunt: removent enim actionem vel passionem, potius quam aliquam determinatam actionem vel passionem significent. Sed quamvis non proprie possint dici verbum, tamen conveniunt sibi ea quae supra posita sunt in definitione verbi. Quorum *primum* est quod significat tempus, quia significat *agere* et *pati,* quae sicut sunt in tempore, ita privatio eorum; unde et *quies* tempore mensuratur, ut habetur in VI *Physicorum* (8). *Secundum* est quod semper ponitur ex parte praedicati, sicut et verbum: et hoc ideo, quia negatio reducitur ad genus affirmationis. Unde sicut verbum quod significat actionem vel passionem, significat aliquid ut in altero existens, ita praedictae dictiones significant remotionem actionis vel passionis.

62 [11]. Si quis autem obiiciat: Si praedictis dictionibus convenit definitio verbi; ergo sunt verba; - dicendum est quod definitio verbi supra posita datur de verbo communiter sumpto. Huiusmodi autem dictiones negantur esse verba, quia deficiunt a perfecta ratione verbi.

Nec ante Aristotelem erat nomen positum huic generi dictionum a verbis differentium; sed quia huiusmodi dictiones in aliquo cum verbis conveniunt, deficiunt tamen a determinata ratione verbi, ideo vocat ea verba *infinita* (9). Et rationem nominis assignat, quia unumquodque eorum indifferenter potest dici de eo quod *est,* vel de eo quod *non est.* Sumitur enim negatio apposita non in vi privationis, sed in vi simplicis negationis. Privatio enim supponit determinatum subiectum (10). Differunt tamen huiusmodi verba a verbis negativis, quia verba infinita sumuntur in vi unius dictionis, verba vero negativa in vi duarum dictionum.

63 [12]. Deinde cum dicit [21]: *Similiter autem curret* etc., excludit a verbo verba praeteriti et futuri temporis; et dicit quod sicut verba infinita non sunt simpliciter verba, ita etiam *curret,* quod est futuri temporis, vel *currebat,* quod est praeteriti temporis, non sunt verba, sed sunt *casus* verbi. Et differunt in hoc a verbo, quia verbum consignificat praesens tempus, illa vero significant tempus hinc et inde circumstans.

Dicit autem signanter *praesens tempus,* et non simpliciter *praesens,* ne intelligatur praesens indivisibile, quod est instans: quia in instanti non est motus, nec actio aut passio; sed oportet accipere praesens tempus quod mensurat actionem, quae incepit, et nondum est determinata per actum (11).

Recte autem ea quae consignificant tempus praeteritum vel futurum, non sunt verba proprie dicta: cum enim verbum proprie sit quod significat agere vel pati, hoc est proprie verbum quod significat agere vel pati in actu, quod est agere vel pati *simpliciter:* sed agere vel pati in praeterito vel futuro est *secundum quid.*

64 [13]. Dicuntur etiam verba praeteriti vel futuri temporis rationabiliter *casus verbi,* quod consignificat praesens tempus; quia praeteritum vel futurum dicitur per respectum ad praesens. Est enim praeteritum quod fuit praesens, futurum autem quod erit praesens.

65 [14]. Cum autem declinatio verbi varietur per modos, tempora, numeros et personas, variatio quae fit per numerum et personam non constituit casus verbi: quia talis variatio non est ex parte actionis, sed ex parte subiecti; sed variatio quae est per modos et tempora respicit ipsam actionem, et ideo utraque constituit casus verbi. Nam verba imperativi vel optativi modi casus dicuntur, sicut et verba praeteriti vel futuri temporis. Sed verba indicativi modi praesentis temporis non dicuntur casus, cuiuscumque sint personae vel numeri.

66 [15]. Deinde cum dicit [22]: *Ipsa itaque* etc., ostendit convenientiam verborum ad nomina.

Et circa hoc duo facit: primo, proponit quod intendit; secundo, manifestat propositum; ibi [23]: *Et significant aliquid* etc.

Dicit ergo primo [22], quod ipsa verba secundum se dicta sunt nomina: quod a quibusdam exponitur de verbis quae sumuntur in vi nominis, ut dictum est, sive sint infinitivi modi; ut cum dico, *currere est moveri,* sive sint alterius modi; ut cum dico, *curro est verbum.* Sed haec non videtur esse intentio Aristotelis, quia ad hanc intentionem non respondent sequentia. Et ideo aliter dicendum est quod nomen hic sumitur, prout communiter significat quamlibet dictionem impositam ad significandum aliquam rem. Et quia etiam ipsum *agere* vel *pati* est quaedam res, inde est quod et ipsa verba in quantum nominant, idest significant agere vel pati, sub nominibus comprehenduntur communiter acceptis. Nomen autem, prout a verbo distinguitur, significat rem sub determinato modo, prout scilicet potest intelligi ut *per se* existens. Unde nomina possunt subiici et praedicari.

67 [16]. Deinde cum dicit [23]: *Et significant aliquid* etc., probat propositum.

Et primo, per hoc quod verba significant aliquid, sicut et nomina; secundo, per hoc quod non significant verum vel falsum, sicut nec nomina; ibi [ibid.]: *Sed si est, aut non est* etc.

Dicit ergo primo quod in tantum dictum est quod verba sunt nomina, in quantum significant aliquid. Et hoc probat, quia supra

(8) Comment. S. Th. lect. X; in edit. Didot, cap. VIII; al. XII et XIII.

(9) Cf. lect. praec., n. 13.

(10) Cf. lect. praec., n. 13.

(11) Nempe actionem quae incepit et nondum est terminata (Conf. Aegid. in hunc loc.).

dictum est (12) quod voces significativae significant intellectus. Unde proprium vocis significativae est quod generet aliquem intellectum in animo audientis. Et ideo ad ostendendum quod verbum sit vox significativa, assumit quod ille, qui dicit verbum, constituit intellectum in animo audientis. Et ad hoc manifestandum inducit quod ille, qui audit, quiescit.

68 [17]. Sed hoc videtur esse falsum: quia sola oratio perfecta facit quiescere intellectum, non autem nomen, neque verbum si per se dicatur. Si enim dicam, *homo,* suspensus est animus audientis, quid de eo dicere velim; si autem dico, *currit,* suspensus est eius animus de quo dicam.

Sed dicendum est quod cum duplex sit intellectus operatio, ut supra habitum est (13), ille qui dicit nomen vel verbum secundum se, constituit intellectum quantum ad primam operationem, quae est simplex conceptio alicuius, et secundum hoc, quiescit audiens, qui in suspenso erat antequam nomen vel verbum proferretur et eius prolatio terminaretur; non autem constituit intellectum quantum ad secundam operationem, quae est intellectus componentis et dividentis, ipsum verbum vel nomen per se dictum: nec quantum ad hoc facit quiescere audientem.

69 [18]. Et ideo statim subdit [ibid.]: *Sed si est, aut non est, nondum significat,* idest nondum significat aliquid per modum compositionis et divisionis, aut veri vel falsi. Et hoc est *secundum* (14), quod probare intendit.

Probat autem consequenter per illa verba, quae maxime videntur significare veritatem vel falsitatem, scilicet ipsum verbum quod est *esse,* et verbum infinitum (15) quod est *non esse;* quorum neutrum per se dictum est significativum veritatis vel falsitatis in re; unde multo minus alia. Vel potest intelligi hoc generaliter dici de omnibus verbis. Quia enim dixerat quod verbum non significat si *est* res vel *non est,* hoc consequenter manifestat, quia nullum verbum est significativum *esse* rei vel *non esse,* idest quod res sit vel non sit. Quamvis enim omne verbum finitum implicet *esse,* quia currere est currentem esse, et omne verbum infinitum implicet *non esse,* quia non currere est non currentem esse; tamen nullum verbum significat hoc totum, scilicet *rem esse* vel *non esse.*

70 [19]. Et hoc consequenter probat per id, de quo magis videtur cum subdit [ibid.]: *Nec si hoc ipsum* est *purum dixeris, ipsum quidem nihil est.* Ubi notandum est quod in graeco habetur: *Neque si* ens *ipsum nudum dixeris, ipsum quidem nihil est.*

Ad probandum enim quod verba non significant rem *esse* vel *non esse,* assumpsit id quod est fons et origo ipsius *esse,* scilicet ipsum *ens.* de quo dicit quod nihil est (ut Alexander exponit), quia *ens* aequivoce dicitur de decem *praedicamentis;* omne autem aequivocum per se positum nihil significat, nisi aliquid addatur quod determinet eius significationem; unde nec ipsum est per se dictum significat quod *est* vel *non est.*

Sed haec expositio non videtur conveniens, tum quia *ens* non dicitur proprie aequivoce, sed secundum prius et posterius; unde simpliciter dictum intelligitur de eo, quod per prius dicitur: tum etiam, quia dictio aequivoca non *nihil* significat, sed *multa* significat; et quandoque hoc, quandoque illud per ipsam accipitur: tum etiam, quia talis expositio non multum facit ad intentionem praesentem.

Unde Porphyrius aliter exposuit quod hoc ipsum *ens* non significat naturam alicuius rei, sicut hoc nomen *homo* vel *sapiens,* sed solum designat quamdam coniunctionem; unde subdit (ie) quod *Consignificat quamdam compositionem, quam sine compositis non est intelligere* [ibid. 23]. Sed neque hoc convenienter videtur dici: quia si non significaret aliquam rem, sed solum coniunctionem, non esset neque *nomen,* neque *verbum,* sicut nec praepositiones aut coniunctiones.

Et ideo aliter exponendum est, sicut Ammonius exponit (17), quod ipsum *ens* nihil est, idest non significat verum vel falsum. Et rationem huius assignat, cum subdit: *Consignificat autem quamdam compositionem.* Nec accipitur hic, ut ipse (18) dicit, *consignificat,* sicut cum dicebatur (ie) quod verbum consignificat tempus, sed *consignificat,* idest cum alio significat, scilicet alii adiunctum compositionem significat, quae non potest intelligi sine extremis compositionis. - Sed quia hoc commune est omnibus nominibus et verbis, non videtur haec expositio esse secundum intentionem Aristotelis, qui assumpsit ipsum *ens* quasi quoddam speciale.

71 [20]. Et ideo ut magis sequamur verba Aristotelis considerandum est quod ipse dixerat quod verbum non significat rem *esse* vel *non esse,* sed nec ipsum *ens* significat rem esse vel non esse. Et hoc est quod dicit, *nihil est,* idest non significat aliquid esse. Etenim hoc maxime videbatur de hoc quod dico *ens:* quia *ens* nihil est aliud quam *quod est.* Et sic videtur et *rem* significare, per hoc quod dico quod et *esse,* per hoc quod dico est. Et si quidem haec dictio *ens* significaret *esse*

(12) Lect. III. n. 2.
(13) Lect. I, n. 1.
(14) Cf. supra, n. 16.
(15) Cf. supra n. 11.

(16) Nempe Aristoteles.
(17) In hanc Ammonii expositionem (super lib. *De interpretatione* sect. I, § X, fol. 8 verso) consentit Boëthius in Edit. II in librum *De interpretatione:* « Vel certe ita intelligendum est quod ait *(Aristoteles), ipsum quidem nihil est,* non quoniam nihil significet, sed quoniam nihil verum falsumve demonstret, si *purum* dictum sit: cum enim coniungitur, tunc fit enunciatio » (Ed. cit. pag. 317) [ex edit. Leon.].
(18) Nempe Ammonius.
(19) Cf. supra n. 7.

LECTIO VI.

(nn. 74-81; [24-27]).

De principio jormali enunciationis, quod est oratio.

SCHEMA

Lectio VI, n. 74-81 [24-27].

Postquam determinavit de principiis *materialibus* enunciationis, scii, de *nomine* et *verbo,* nunc determinat de principio *formali,* scii, de *oratione* 74 [24].

A) Proponit definitionem orationis 75 [24].

1) Ponit illud in quo convenit cum nomine et verbo 75 [24].

2) Ponit illud in quo differt a nomine et verbo 76 [24].

3) Refert et solvit obiectionem 77 [24].

B) Exponit eam 78 [25].

1) Manifestat verum esse quod dicitur 78 [25].

2) Excludit falsum intellectum 79 [26].

C) Excludit quemdam errorem, scii, dicentium quod partes significant naturaliter, non ad placitum 80-81 [27].

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput IV

24. Oratio autem est vox significativa, cuius partium aliquid significativum est separatim, ut dictio, non ut affirmatio vel negatio.

25. Dico autem ut homo: significat enim aliquid, sed non quoniam est, aut non est, sed erit affirmatio vel negatio, si aliquid addatur.

26. Sed non una hominis syllaba: neque enim in eo quod est sorex, rex significat, sed vox nunc est sola; in duplicibus vero significat quidem aliquid, sed non secundum se, quemadmodum dictum est.

27. Est autem oratio omnis quidem significativa non sicut instrumentum, sed, quemadmodum dictum est, secundum placitum.

SYNOPSIS

1. Textus argumentum.
2. Oratio significat intellectum compositum.
3. *Pars* aliqua orationis aliquid significat, non quidem intellectum compositum, sed simplicem intellectum, nempe simplicem rei apprehensionem.
4. Aspasii obiectio solvitur. - Improbatur sententia Philoponi.
5. Pars orationis significans, ideo non significat iudicium (*affirmationem* vel *negationem)* quia non significat *esse* vel *non esse.*
6. At pars quidem orationis significat, sed non partis *pars,* ut pars est, quia dictio etiamsi sit composita, significat unum simplicem intellectum (Cf. lect. IV, n. 9).
7. Argumentatio ad probandum orationes eiusque partes esse aliquid naturale, videlicet non ex institutione humana significans, sed naturaliter.
8. Refellitur praefata argumentatio (Cf. lect. IV, n. 11, seq.). Instrumenta seu organa quibus tum voces, tum soni articulati formantur sunt quidem naturalia: sed tamen sola virtus rationalis utitur huiusmodi organis, et per ea efficit orationem et eius partes: quae ideo non sunt res naturales sed artificiales, ad manifestandos interiores mentis conceptus ab ipsa ratione compositae.

COMMENTARIUM S. THOMAE

74 [1]. Postquam Philosophus determinavit de *nomine* et de *verbo,* quae sunt principia *materialia* enunciationis, utpote partes eius existentes; nunc determinat de *oratione,* quae est principium *formale* enunciationis, utpote genus eius existens.

Et circa hoc *tria* facit: *primo enim,* proponit definitionem *orationis* [24]; *secundo,* exponit eam; ibi [25]: *Dico autem ut homo* etc.; *tertio,* excludit errorem; ibi [27]: *Est autem oratio omnis* etc.

75 [2]. Circa primum considerandum esi quod Philosophus in definitione *orationis primo* ponit illud in quo *oratio* convenit cum *nomine* et *verbo,* cum dicit [24]: *Oratio est vox significativa,* quod etiam posuit in definitione *nominis,* et probavit de *verbo* quod aliquid significet. Non autem posuit in eius definitione (1), quia supponebat ex eo quod positum erat in definitione nominis, studens brevitati, ne idem frequenter iteraret. Iterat tamen hoc in definitione orationis, quia significatio orationis differt a significatione nominis et verbi, quia nomen vel verbum significat simplicem intellectum, oratio vero significat intellectum compositum.

76 [3]. *Secundo* autem ponit id, in quo oratio differt a nomine et verbo, cum dicit [ibid.]: *Cuius partium aliquid significativum est separatim.* Supra enim dictum est quod pars nominis non significat aliquid *per se* separatum, sed solum quod est coniunctum ex duabus partibus. Signanter autem non dicit: *Cuius pars est significativa aliquid separata,* sed *cuius aliquid partium est significativum,* propter negationes et alia syncategoremata, quae secundum se non significant aliquid absolutum, sed solum habitudinem unius ad alterum. Sed quia *duplex* est significatio vocis, *una* quae refertur ad intellectum compositum, *alia* quae refertur ad intellectum simplicem; prima significatio competit orationi, secunda

(1) Cf. lect. praec., n. 2.

non competit orationi, sed parti orationis. Unde subdit [ibid.]: *Ut dictio, non ut affirmatio.* Quasi dicat: pars orationis est significativa, sicut *dictio* significat, puta ut *nomen* et *verbum,* non sicut affirmatio, quae componitur ex nomine et verbo. Facit autem mentionem solum de affirmatione et non de negatione, quia negatio secundum vocem superaddit (2) affirmationi; unde si pars orationis propter sui simplicitatem non significat aliquid, ut affirmatio, multo minus ut negatio.

77 [4]. Sed contra hanc definitionem Aspasius obiicit quod videtur non omnibus partibus orationis convenire. Sunt enim quaedam orationes, quarum partes significant aliquid ut affirmatio; ut puta, *si sol lucet super terram, dies est;* et sic de multis.

Et ad hoc respondet Porphyrius (3) quod in quocumque genere invenitur *prius* et *posterius,* debet definiri id quod prius est. Sicut cum datur definitio alicuius speciei, puta hominis, intelligitur definitio de eo quod est *in actu,* non de eo quod est *in potentia;* et ideo quia in genere orationis prius est oratio simplex, inde est quod Aristoteles prius definivit orationem simplicem.

Vel potest dici, secundum Alexandrum et Ammonium (4), quod hic definitur oratio in communi. Unde debet poni in hac definitione id quod est commune orationi simplici et compositae. Habere autem partes significantes aliquid ut affirmatio, competit soli orationi compositae; sed habere partes significantes aliquid per modum dictionis, et non per modum affirmationis, est commune orationi simplici et compositae. Et ideo hoc debuit poni in definitione orationis. Et secundum hoc non debet intelligi esse de ratione orationis quod pars eius non sit affirmatio: sed quia de ratione orationis est quod pars eius sit aliquid quod significat per modum dictionis, et non per modum affirmationis.

Et in idem redit solutio Porphyrii quantum ad sensum, licet quantum ad verba parumper differat. Quia enim Aristoteles frequenter ponit *dicere* pro *affirmare,* ne *dictio* pro *affirmatione* sumatur, subdit quod pars orationis significat *ut dictio,* et addit non *ut affirmatio:* quasi diceret, secundum sensum Porphyrii, non accipiatur nunc *dictio* secundum quod idem est quod *affirmatio.*

Philosophus autem, qui dicitur Ioannes grammaticus (5), voluit quod haec definitio orationis daretur solum de oratione perfecta, eo quod partes non videntur esse nisi alicuius perfecti, sicut omnes partes domus referuntur ad domum: et ideo secundum ipsum sola oratio perfecta habet partes significativas. Sed tamen hic decipiebatur, quia quamvis omnes partes referantur principaliter ad totum perfectum, quaedam tamen partes referuntur ad ipsum immediate, sicut paries et tectum ad domum, et membra organica ad animal: quaedam vero mediantibus partibus principalibus quarum sunt partes; sicut lapides referuntur ad domum mediante pariete; nervi autem et ossa ad animal mediantibus membris organicis, scilicet manu et pede et huiusmodi. Sic ergo omnes partes orationis principaliter referuntur ad orationem perfectam, cuius pars est oratio imperfecta, quae etiam ipsa habet partes significantes. Unde ista definitio convenit tam orationi perfectae, quam imperfectae.

78 [5]. Deinde cum dicit [25]: *Dico autem ut homo* etc., exponit propositam definitionem.

Et *primo,* manifestat verum esse quod dicitur; *secundo,* excludit falsum intellectum; ibi [26]: *Sed non una hominis syllaba* etc.

Exponit ergo [25] quod dixerat *aliquid partium* orationis esse significativum, sicut hoc nomen *homo,* quod est pars orationis, significat aliquid, sed non significat ut affirmatio aut negatio, quia non significat *esse* vel *non esse.* Et hoc dico non in actu, sed solum in potentia. Potest enim aliquid addi, per cuius additionem fit affirmatio vel negatio, scilicet si addatur ei verbum.

79 [6]. Deinde cum dicit [26]: *Sed non una hominis* etc., excludit falsum intellectum. Et posset hoc referri ad immediate dictum, ut sit sensus quod nomen erit affirmatio vel negatio, si quid ei addatur, sed non si addatur ei una nominis syllaba. Sed quia huic

(2) Cf. lect. VIII, n. 3.

(3) Codd. unanimiter: *Alexander.* Videtur legendum esse *Porphyrius,* nam de Alexandri opinione infra agitur. Revera Porphyrius, texte Boethio, lib. II. Edit, secund. *De interpretatione,* pag. 322, hanc tenuit sententiam: «Porphyrius autem ita dicit. Volens, inquit, Aristoteles ostendere non omnem orationem, aut simplices tantum habere partes aut compositas, a simplicibus sumpsit exemplum, ut diceret significare partes orationis, ut dictionem non ut affirmationem, ut cum est oratio ». Nihilominus haec eadem ipsa interpretatio Alexandro tribuitur a Boethio ib. pag. 319. Sed praeterea Boethius alteram interpretationem quam secundo loco *(vel potest dicit* etc.) refert S. Thomas, tribuit ipsi Alcxtndro. Denique quae infra ponuntur ut dicta *a* Porphyrio de *dictione* sumpta ab Aristotele ad significandum tum simpliciter *dicere,* tum etiam *affirmare,* Boethius (ib. pag. 320) Alexandro tribuit. Haec igitur quae ex fide Boethii retulimus videntur suadere lectionem codd. praeferendam esse lectioni Pianae. At *Porphyrius quoque,* iterum Boëthius ib., *in eadem sententia* (Alexandri) est, quamvis *in uno* ab Alexandro discrepans; quod unum late Boëthius exponit, quodve *non quantum ad sensum, licet quantum ad verba parumper differt* a sententia Alexandri, ut S. Thomas infra habet. Ouae cum ita sint legi secundum rei veritatem potest tum *Porphyrius* tum *Alexander;* spectato tamen ordine litterae S. Thomae, ut dixi supra, malo lectionem retinere Pianam quae est etiam omnium Venct. edd. [ex edit. Leon.].

(4) Op. cit. sect. I, § XI, pag. 9, coi. 3.

(5) Commentaria non habemus quae Ioannes grammaticus (Flor. saec. VII Eccl.). qui et Philoponus cognominatur. scripsit in librum Peri hermenias; sed eius citata sententia innuitur suo in *Commentar,* in lib. I *Priorum analytic.,* cap. II, col. 27 (Venetiis 1560).

sensui non conveniunt verba sequentia, oportet quod referatur ad id, quod supra dictum est in definitione orationis, scilicet quod *aliquid* partium eius sit significativum separatim. Sed quia pars alicuius totius dicitur proprie illud, quod immediate venit ad constitutionem totius, non autem pars partis; ideo hoc intelligendum est de partibus ex quibus immediate constituitur oratio, scilicet de nomine et verbo, non autem de partibus nominis vel verbi, quae sunt syllabae vel litterae. Et ideo dicitur quod pars orationis est significativa separata, non tamen talis pars, quae est una nominis syllaba.

Et hoc manifestat in syllabis, quae quandoque possunt esse *dictiones* per se significantes: sicut hoc quod dico *rex,* quandoque est una dictio pef se significans; in quantum vero accipitur ut una quaedam syllaba huius nominis *Sorex, soricis,* non significat aliquid per se, sed est vox sola. Dictio enim quaedam est composita ex pluribus vocibus, tamen in significando habet simplicitatem, in quantum scilicet significat simplicem intellectum (e). Et ideo in quantum est vox composita, potest habere partem quae sit vox, inquantum autem est simplex in significando, non potest habere partem significantem. Unde syllabae quidem sunt voces, sed non sunt voces per se significantes.

Sciendum tamen quod in nominibus compositis, quae imponuntur ad significandum rem simplicem ex aliquo intellectu composito, partes secundum apparentiam aliquid significant, licet non secundum veritatem (7). Et ideo subdit quod in duplicibius, idest in nominibus compositis, syllabae quae possunt esse *dictiones,* in compositione nominis venientes, significant aliquid, scilicet in ipso composito et secundum quod sunt dictiones; non autem significant aliquid *secundum se,* prout sunt huiusmodi nominis partes, sed eo modo, sicut supra dictum est.

80 [7]. Deinde cum dicit [27]: *Est autem oratio* etc., excludit quemdam errorem. Fuerunt enim aliqui dicentes quod oratio et eius partes significant naturaliter, non ad placitum ('). Ad probandum autem hoc utebantur tali ratione. Virtutis naturalis oportet esse naturalia instrumenta: quia natura non deficit in necessariis; potentia autem interpretativa est naturalis homini; ergo instrumenta eius sunt naturalia. Instrumentum autem eius est oratio, quia per orationem virtus interpretativa interpretatur mentis conceptum: hoc enim dicimus instrumentum, quo agens operatur. Ergo oratio est aliquid naturale, non ex institutione humana significans, ' sed naturaliter.

(6) Cf. lect. III. n. 13.

(7) Cf. lect. IV. n. 10.

(8) Cf. lect. IV, n. 11. seq.

81 [8]. Huic autem rationi, quae dicitur esse Platonis in lib. qui intitulatur *Cratylus* (9), Aristoteles obviando dicit quod omnis oratio est significativa, non sicut instrumentum virtutis, scilicet naturalis: quia instrumenta naturalia virtutis interpretativae sunt guttur et pulmo, quibus formatur vox, et lingua et dentes et labia, quibus litterati ac articulati soni distinguuntur; oratio autem et partes eius sunt sicut effectus virtutis interpretativae per instrumenta praedicta. Sicut enim virtus motiva utitur naturalibus instrumentis, sicut brachiis et manibus ad faciendum opera artificialia, ita virtus interpretativa utitur gutture et aliis instrumentis naturalibus ad faciendum orationem. Unde oratio et partes eius non sunt res naturales, sed quidam artificiales effectus. Et ideo subdit quod oratio significat *ad placitum,* idest secundum institutionem humanae rationis et voluntatis, ut supra dictum est (10), sicut et omnia artificialia causantur ex humana voluntate et ratione.

Sciendum tamen quod, si virtutem interpretativam non attribuamus virtuti motivae, sed rationi; sic non est virtus naturalis, sed supra omnem naturam corpoream: quia intellectus non est actus alicuius corporis, sicut probatur in III *De anima* (u)· Ipsa autem ratio est, quae movet virtutem corporalem motivam ad opera artificialia, quibus etiam ut instrumentis utitur ratio: non sunt autem (12) instrumenta alicuius virtutis corporalis. Et hoc modo ratio potest etiam uti oratione et eius partibus, quasi instrumentis: quamvis non naturaliter significent.

(9) *Cratylus* Platonis liber est de recta nominum ratione. In exordio legitur ab Hermogene dictum: « Cratylus hic, o Socrates, rebus singulis ait natura inesse rectam nominis rationem, neque id esse nomen, quod quidam ex constitutione vocant, dum vocis suae particulam quandam pronuntiant, sed rectam rationem aliquam nominum et Graecis et Barbaris eandem omnibus innata (pag. 265)... Socr. Cratylus vera loquitur, cum nomina dicit natura rebus competere, neque unum quemvis esse nominum auctorem, sed illum dumtaxat, qui ad nomen respicit, quod natura cuique convenit, posteaque speciem eam litteris syllabisque inserere » (pag. 269). Ratio vero huius sententiae sequens indicatur. Etenim *t* nomen... rerum substantias docendi, discernendique instrumentum est, sic ut pecten et radius ipse telae » (pag. 268); et « nominandum... ea ratione qua rerum ipsarum natura nominare ac nominari postulat, et quo postulat, non autem pro nostrae voluntatis arbitrio (pag. 267)... Nam quod natura cuique congruit, instrumentum adinveniendum est, atque id illi attribuendum, ex quo efficit non qualecumque vult qui fabricat, sed quale natura ipsa exigit » (Pag. 268. *Platonis Opera* Marsilio Ficino interprete. Francofurti 1602).

(10) Lect. IV. n. 11.

(11) Cap. IV, nn. 4 et 12; Comment. S. Th. lect. VII.

(12) Supple: *opera artificialia.*

LECTIO VII.

(nn. 82-87; [28-30]).

De enunciationis definitione.

SCHEMA

(Lect. VII, VIII; nn. 82-108; [28-38]).

Postquam determinavit de principiis enunciationis, hic incipit determinare de ipsa enunciatione 82 [28].

- I) Determinat de enunciatione absolute 82 [28].
  - A) Definit enuntiationem 83 [28].
    - 1) Ponit definitionem 83 [28].
    - 2) Ostendit quod per hanc definitionem differt enunciatio ab aliis speciebus orationis 85 [29].
    - 3) Ostendit quod de sola enunciatione est agendum 87 [30].
  - B) Dividit eam 88 [31].
    - 1) Ponit divisionem enunciationis 89 [31].
      - a) Enunciatio *una simplex,* vel *una coniunctione* 89 [31].
      - b) Enunciatio *affirmativa,* vel *negativa* 90 [31].
    - 2) Manifestat propositas divisiones 94 [32].
      - a) Manifestat primam 95 [32].
        - a') Praemittit quaedam necessaria ad manifestationem 95 [32].
        - b') Manifestat propositum 99 [34].
          - aa) Ipsum' commune quod dicitur, scii, enuntiationem unam 100 [34].
            - j) Manifestat ipsam divisionem 100 [34].
            - jj) Concludit quod excluduntur *nomen* et *verbum* 104 [351.·
          - bb) Praedictam divisionem secundum rationes partium 105 [36].
      - b) Manifestat secundam, scii, in affirmationem et negationem 108 [37].
  - C) Agit de oppositione partium eius ad invicem (Lect. IX, n. 109 [39]).
- II) De diversitate enuntiationum (Liber II, n. 205 [83]).

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput IV)

28. Enunciativa vero non omnis, sed illa in qua verum vel falsum est;
29. non autem omnibus inest, ut deprecatio oratio quidem est, sed neque vera neque falsa.
30. Caeterae igitur relinquantur: rhetoricae enim vel poeticae convenientior est consideratio. Enunciativa vero praesentis speculationis est.

SYNOPSIS

1. Textus argumentum, eiusque divisiones et subdivisiones.
2. Omne instrumentum oportet definiri ex fine ad quem destinatur; ergo oratio enunciativa debet definiri ex eo quod sit significativa veritatis vel falsitatis iudicii mentalis.
3. Corollarium. Verum et falsum sunt in enunciatione sicut in *signo :* in mente sicut in *subiecto cognoscente :* in re sicut in *causa* (Cf. lect. III, n. 6 et seqq.).
4. Sola enunciativa oratio, quae etiam *indicativo* et *suppositiva* dicitur, significat verum vel falsum, quia ipsa sola *absolute* significat conceptum intellectus, in quo est verum vel falsum, nempe iudicium.
5. Praeter orationem enunciativam sunt necessariae etiam aliquae aliae orationis species, quae tamen quia non significant iudicium, non continent logice neque verum neque falsum.
6. De sola enunciativa oratione proprie agit demonstrator, quia ad suum finem non utitur nisi orationibus significantibus res secundum quod earum veritas est in anima.

COMMENTARIUM S. THOMAE

82 [1]. Postquam Philosophus determinavit de principiis enunciationis, hic incipit determinare de ipsa enunciatione.

Et dividitur pars haec in duas: in prima, determinat de enunciatione absolute [28]; in secunda, de diversitate enunciationum, quae provenit secundum ea quae simplici enunciation! adduntur; et hoc in secundo fibro; ibi [83]: *Quoniam autem est de aliquo affirmatio* etc.

Prima autem pars dividitur in partes tres. In prima, definit enunciationem; in secunda, dividit eam; ibi [37] : *Est autem una prima oratio* (') etc.; in tertia, agit de oppositione partium eius ad invicem; ibi [39] : *Quoniam autem est enunciare* (2) etc.

Circa primum tria facit: primo, ponit definitionem enunciationis; secundo, ostendit quod per hanc definitionem differt enunciatio ab aliis speciebus orationis; ibi [29] : *Non autem in omnibus* etc.; tertio, ostendit quod de sola enunciatione est tractandum, ibi [30] : *Et caeterae quidem relinquantur.*

83 [2]. Circa primum [28] considerandum esi quod oratio, quamvis non sit instrumentum alicuius virtutis naturaliter operantis, est tamen instrumentum rationis, ut supra dictum est (3). Omne autem instrumentum oportet definiri ex suo fine, qui est usus instrumenti: usus autem orationis, sicut et omnis vocis significativae est significare conceptionem intellectus, ut supra (4) dictum est: duae autem sunt operationes intellectus, in quarum una non invenitur veritas et falsitas, in alia autem invenitur verum vel falsum. Et ideo orationem enunciativam definit ex significatione veri et falsi, dicens quod *non omnis oratio est enunciativa, sed in qua verum vel falsum est.*

Ubi considerandum est quod Aristoteles mirabili brevitate usus, et divisionem *orationis* innuit in hoc quod dicit: *Non omnis oratio est enunciativa,* et definitionem enunciationis in hoc quod dicit: *Sed in qua verum vel falsum est:* ut intelligatur quod haec sit definitio enunciationis, *Enunciatio est oratio, in qua verum vel falsum est.*

84 [3]. Dicitur autem in enunciatione esse verum vel falsum, sicut in *signo* intellectus veri vel falsi: sed sicut in *subiecto* est verum vel falsum in mente, ut dicitur in VI *Metaphysicae* (s), in re autem sicut in *causa :* quia

(1) Lect. seq.
(2) Lect. IX.

(3) Lect. praec., n. 8.
(4) Lect. II, n. 5.
(5) Comment. S. Th. lect. IV; ed. Didot lib. V, cap. IV, η. 1.

ut dicitur in libro *Praedicamentorum* (6), ab eo quod res est vel non est, oratio vera vel falsa est.

85 [4]. Deinde cum dicit [29]: *Non autem in omnibus* etc., ostendit quod per hanc definitionem enunciatio differt ab aliis orationibus. Et quidem de orationibus imperfectis manifestum est quod non significant verum vel falsum, quia cum non faciant perfectum sensum in animo audientis, manifestum est quod perfecte non exprimunt iudicium rationis, in quo consistit verum vel falsum.

His igitur praetermissis, sciendum est quod perfectae orationis, quae complet sententiam, quinque sunt species, videlicet Enunciativa, Deprecativa, Imperativa, Interrogativa et Vocativa (Non tamen intelligendum est quod solum nomen *vocativi* casus sit vocativa oratio : quia oportet aliquid partium orationis significare aliquid separatim, sicut supra dictum est (7); sed per vocativum provocatur, sive excitatur animus audientis ad attendendum; non autem est vocativa oratio nisi plura coniungantur; ut cum dico, *o bone Petre).* Harum autem orationum sola enunciativa est, in qua invenitur verum vel falsum, quia ipsa sola absolute significat conceptum intellectus, in quo est verum vel falsum.

86 [5]. Sed quia intellectus vel ratio, non solum concipit in seipso veritatem rei tantum, sed etiam ad eius officium pertinet secundum suum conceptum alia dirigere et ordinare; ideo necesse fuit quod sicut per enuntiativam orationem significatur ipse mentis conceptus, ita etiam essent aliquae aliae orationes significantes ordinem rationis, secundum quam alia diriguntur. Dirigitur autem ex ratione unius hominis alius homo ad *tria : primo* quidem, ad attendendum mente; et ad hoc pertinet *vocativa oratio : secundo,* ad respondendum voce; et ad hoc pertinet *oratio interrogativa: tertio,* ad exequendum in opere; et ad hoc pertinet quantum ad inferiores *oratio imperativa;* quantum autem ad superiores *oratio deprecativa,* ad quam reducitur *oratio optativa :* quia respectu superioris, homo non habet vim motivam, nisi per expressionem sui desiderii.

Quia igitur istae quatuor orationis species non significant ipsum conceptum intellectus, in quo est verum vel falsum, sed quemdam ordinem ad hoc consequentem; inde est quod in nulla earum invenitur verum vel falsum, sed solum in enunciativa, quae significat id quod mens de rebus concipit. Et inde est quod omnes modi orationum, in quibus invenitur verum vel falsum, sub enuntiatione continentur: quam quidam dicunt *indicativam* vel *suppositivam.* Dubitativa autem ad interrogativam reducitur, sicut et optativa ad deprecativam.

87 [6]. Deinde cum dicit [30]: *Caeterae igitur relinquantur* etc., ostendit quod de sola enunciativa est agendum; et dicit quod aliae quatuor orationis species sunt relinquendae, quantum pertinet ad praesentem intentionem: quia earum consideratio convenientior est rhetoricae vel poeticae scientiae. Sed enunciativa oratio praesentis considerationis est.

Cuius ratio est, quia consideratio huius libri directe ordinatur ad scientiam demonstrativam, in qua animus hominis per rationem inducitur ad consentiendum vero ex his quae sunt propria rei; et ideo demonstrator non utitur ad suum finem nisi enuntiativis orationibus, significantibus res secundum quod earum veritas est in anima. Sed rhetor et poëta inducunt ad assentiendum ei quod intendunt, non solum per ea quae sunt propria rei, sed etiam per dispositiones audientis. Unde rhetores et poetae plerumque movere auditores nituntur provocando eos ad aliquas passiones, ut Philosophus dicit in sua Rhetorica. Et ideo consideratio dictarum specierum orationis, quae pertinet ad ordinationem audientis in aliquid, cadit proprie sub consideratione rhetoricae vel poeticae, ratione sui significati; ad considerationem autem grammatici, prout consideratur in eis congrua vocum constructio.

(6) Categor. cap. III (V) *De substantia,* n. 22.
(7) Lect. praec., n. 3.

LECTIO VIII.

(nn. 88-198; [31-38]).

De divisione enunciationis in simplicem et compositam, affirmativam et negativam.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput V

31. Est autem una prima oratio enuntiativa affirmatio, deinde negatio, aliae vero omnes coniunctione unae.
32. Necesse est autem omnem orationem enunciativam ex verbo esse, vel casu verbi; etenim hominis ratio, si non, est, aut erit, aut fuit, aut aliquid huiusmodi addatur, nondum est oratio enunciativa.
33. Quare autem unum quoddam est et non multa, animal gressibile bipes; neque enim in eo quod propinquae dicuntur, unum erit: est autem alterius hoc tractare negocii.
34. Est autem una oratio enuntiativa, vel quae unum significat, vel coniunctione una: plures autem, quae plura, et non unum, vel inconiunctione.
35. Nomen ergo et verbum dictio sit sola: quoniam non est dicere sic aliquid significantem voce enunciare, vel aliquo interrogante, vel non, sed ipso proferente.
36. Harum autem haec simplex quidem est enunciatio, ut aliquid de aliquo, vel aliquid ab aliquo; haec autem ex his coniuncta, velut oratio quaedam iam composita.
37. Est autem simplex enunciatio, vox significativa de eo quod est aliquid, vel non est: quemadmodum tempora divisa sunt.

Caput VI

38. Affirmatio vero est enunciatio alicuius de aliquo. Negatio vero enunciatio alicuius ab aliquo.

SYNOPSIS

1. Textus argumentum.
2. Propositio est quoddam *ens.* Sed *ens* et *unum* convertuntur. Ergo omnis propositio aliqualiter est una, vel unitate *simplicitatis,* vel unitate *compositionis.*
3. Alia subdivisio enunciationis est quod sit vel affirmativa vel negativa : et affirmativa *prior* est negativa, tum *ex parte vocis* quia simplicior; tum *ex parte intellectus,* quia compositio est prior divisione; tum *ex parte rei,* quia affirmativa significat *esse,* quod est prius *non esse.*
4. Textus declaratio.
5. Opinio Alexandri quod divisio enunciationis in affirmationem et negationem non sit divisio generis in species.
6. Reprobatur. Quamvis propositio affirmativa sit prior negativa secundum propriam rationem, tamen aequaliter participant rationem *enunciationis* (scilicet verum vel falsum continere); quae proinde ad utramque est genus.
7. Textus divisio.
8. Praenotamen. Omnem enunciationem constare necessario ex verbo (quod est *formale* ipsius enunciationis), ostenditur ex *definitione,* quae nihil enunciat sine verbo.
9. Dubium proponitur, cui respondetur tripliciter.
10. Aliud praenotamen. Sicut ex forma et materia fit vere unum et non multa, ita in definitionibus ex genere et differentia.

11. Absoluta unitas enunciationis exigit non interruptionem partium eius; sed non impeditur neque per compositionem quam importat verbum, neque per multitudinem nominum, ex quibus constat definitio.

12. Textus subdivisio.

13. Una *absolute* dicitur enunciatio, quae *unum de uno significat;* una *secundum quid* illa dicitur *quae est coniunctione una,* hoc est, *una* ex multis. - Et per oppositum intelligenda est enuntiationum pluritas.

14. Opinio Boethii de *unitate* et *pluralitate* enunciationis ex ordine ad significatum; de *simplicitate* et *compositione* ex ordine ad voces.

15. Non approbatur Boethii expositio. - Tum unitas, tum simplicitas (Cf. infra n. 18) enunciationis est iudicanda non ex unitate nominis, sed ex unitate significati (ad quod ordinatur), etiamsi sint plura nomina quae unum significent.

16. Tres sunt modi enunciationis; *simpliciter una,* quae unum simpliciter significat; *simpliciter plures* et *una secundum quid,* quae multa significat quae sunt coniunctione unum; *simpliciter plures* quae plura significat, quae non sunt coniunctione unum.

17. Enunciatio una non sic unum significat sicut nomen et verbum.

18. Ex ratione suae *unitatis* dividitur propositio in simplicem et compositam, non secus ac unum; *simplex* est quae unum significat vel per modum *compositionis,* vel per modum *divisionis; composita* est quae plura significat, et ideo ex simplicibus propositionibus coalescit.

19. De altera divisione enunciationis (n. 3). Divisio enunciationis in affirmativam et negativam primo convenit enunciation! *simplici;* et ex consequenti *compositae.*

20. Iterum de opinione Alexandri (n. 5).

21. Enuntiatis sententiis Boëthii, Porphyrii et Ammonii, concluditur: significare *esse* et *non esse* recte assignari ab Aristotele ut differentias specificas propositionis seu enunciationis.

COMMENTARIUM S. THOMAE

88[1]. Postquam Philosophus definivit enunciationem, hic dividit eam.

Et dividitur in duas partes: in prima [31], ponit divisionem enunciationis; in secunda, manifestat eam; ibi [32]: *Necesse est autem* etc.

89 [2]. Circa primum [31] considerandum est quod Aristoteles sub breviloquio *duas* divisiones enunciationis ponit. Quarum *una* est quod enuntiationum quaedam est *una simplex,* quaedam est *coniunctione una.* Sicut etiam in rebus, quae sunt extra animam, aliquid est unum simplex sicut *indivisibile* vel *continuum,* aliquid est unum *colligatione* aut *compositione* aut *ordine.* Quia enim *ens* et *unum* convertuntur, necesse est sicut omnem rem, ita et omnem enunciationem aliqualiter esse unam.

90 [3]. *Alia* vero subdivisio enunciationis est (') quod si enunciatio sit una, aut est *affirmativa* aut *negativa.* Enunciatio autem affirmativa prior est negativa, triplici ratione, secundum tria quae supra posita sunt: ubi dictum est (2) quod vox est signum intellectus, et intellectus est signum rei. *Ex parte* igitur *vocis,* affirmativa enunciatio est prior negativa, quia est simplicior: negativa enim enunciatio addit supra affirmativam particulam negativam. *Ex parte* etiam *intellectus* affirmativa enunciatio, quae significat compositionem intellectus, est prior negativa, quae significat divisionem eiusdem: divisio enim naturaliter posterior est compositione, nam non est divisio nisi compositorum, sicut non est corruptio nisi generatorum. *Ex parte* etiam *rei,* affirmativa enunciatio, quae significat *esse,* prior est negativa, quae significat *non esse:* sicut habitus naturaliter prior est privatione.

91 [4]. Dicit ergo quod oratio enunciativa una et prima est affirmatio, idest affirmativa enunciatio. Et contra hoc quod dixerat *prima,* subdit: *Deinde negatio,* idest negativa oratio, quia est posterior affirmativa, ut dictum est. Contra id autem quod dixerat *una,* scilicet simpliciter, subdit quod *quaedam aliae sunt unae,* non simpliciter, *sed coniunctione unae.*

92 [5]. Ex hoc autem quod hic dicitur argumentatur Alexander quod divisio enunciationis in affirmationem et negationem non est divisio generis in species, sed divisio nominis multiplicis in sua significata. Genus enim univoce praedicatur de suis speciebus, non secundum prius et posterius: unde Aristoteles noluit quod *ens* esset genus commune omnium, quia per prius praedicatur de substantia, quam de novem generibus accidentium.

93 [6]. Sed dicendum quod unum dividentium aliquod commune potest esse prius altero *dupliciter:* uno *modo,* secundum proprias rationes, aut naturas dividentium; *alio modo,* secundum participationem rationis illius communis quod in ea dividitur. *Primum* autem non tollit univocationem generis, ut manifestum est in numeris, in quibus binarius secundum propriam rationem naturaliter est prior ternario; sed tamen aequaliter participant rationem generis sui, scilicet numeri: ita enim est ternarius multitudo mensurata per unum, sicut et binarius. Sed *secundum* impedit

(I) De tertia divisione, infra lect. X, n. 10.

(2? Lect. II, nn. 5 ct 9.

univocationem generis. Et propter hoc *ens* non potest esse genus substantiae et accidentis: quia in ipsa ratione *entis,* substantia, quae est ens per se, prioritatem habet respectu accidentis, quod est ens per aliud et in alio. Sic ergo affirmatio secundum propriam rationem prior est negatione; tamen aequaliter participant rationem enunciationis, quam supra posuit, videlicet quod enunciatio est oratio in qua verum vel falsum est.

94 [7]. Deinde cum dicit [32]: *Necesse est autem* etc., manifestat propositas divisiones.

Et primo, manifestat primam, scilicet quod enunciatio vel est una simpliciter vel coniunctione una; secundo, manifestat secundam, scilicet quod enunciatio simpliciter una vel est affirmativa vel negativa; ibi [37] : *Est autem simplex enunciatio* etc.

Circa primum duo facit: primo, praemittit quaedam, quae sunt necessaria ad propositum manifestandum; secundo, manifestat propositum; ibi [34] : *Est autem una oratio* etc.

95 [8]. Circa primum duo facit: *primo* [32], dicit quod omnem orationem enunciativam oportet constare ex *verbo* quod est praesentis temporis, vel ex *casu* verbi quod est praeteriti vel futuri. Tacet autem de verbo *infinito,* quia eumdem usum habet in enunciatione sicut et verbum negativum. Manifestat autem quod dixerat per hoc, quod non solum nomen unum sine verbo non facit orationem perfectam enunciativam, sed nec etiam oratio imperfecta. Definitio enim oratio quaedam est, et tamen si ad rationem hominis, idest definitionem non addatur aut *est,* quod est verbum, aut *erat,* aut *fuit,* quae sunt casus verbi, aut *aliquid huiusmodi,* idest aliquod aliud verbum seu casus verbi, nondum est oratio enunciativa.

96 [9]. Potest autem esse dubitatio: cum enunciatio constet ex nomine et verbo, quare non facit mentionem de nomine, sicut de verbo?

Ad quod tripliciter responderi potest. - *Primo* quidem, quia nulla oratio enunciativa invenitur sine verbo vel casu verbi; invenitur autem aliqua enunciatio sine nomine, puta cum nos utimur infinitivis verborum loco nominum; ut cum dicitur, *currere est moveri.*

Secundo et melius, quia, sicut supra dictum est (3), verbum est nota eorum quae de altero praedicantur. Praedicatum autem est principalior pars enunciationis, eo quod est pars *formalis* et completiva ipsius. Unde vocatur apud graecos propositio *categorica,* idest *praedicativa.* Denominatio autem fit a forma, quae dat speciem rei. Et ideo potius fecit mentionem de verbo tanquam de parte principaliori et formaliori. Cuius signum est, quia enunciatio categorica dicitur affirmativa vel negativa solum ratione verbi, quod affirmatur vel negatur; sicut etiam conditionalis dicitur affirmativa vel negativa, eo quod affirmatur vel negatur *coniunctio* a qua denominatur.

Tertio, potest dici, et adhuc melius, quod non erat intentio Aristotelis ostendere quod nomen vel verbum non sufficiant ad enunciationem complendam: hoc enim supra manifestavit tam de nomine quam de verbo. Sed quia dixerat quod quaedam enunciatio est una simpliciter, quaedam autem coniunctione una; posset aliquis intelligere quod illa quae est una simpliciter careret omni compositione: sed ipse hoc excludit per hoc quod in omni enunciatione oportet esse verbum, quod importat compositionem, quam non est intelligere sine compositis, sicut supra dictum est (4). Nomen autem non importat compositionem, et ideo non exigit praesens intentio ut de nomine faceret mentionem, sed solum de verbo.

97 [10]. *Secundo;* ibi [33]: *Quare autem* etc., ostendit aliud quod est necessarium ad manifestationem propositi, scilicet quod hoc quod dico, *animal gressibile bipes,* quae est definitio hominis, est unum et non multa. Et eadem ratio est de omnibus aliis definitionibus. Sed huiusmodi rationem assignare dicit esse *alterius negocii.* Pertinet enim ad metaphysicum; unde in VII et in VIII *Metaphysicae* (5) ratio huius assignatur: quia sc:licet differentia advenit generi non *per accidens* sed *per se,* tanquam determinativa ipsius, per modum quo materia determinatur per formam. Nam a materia sumitur genus, a forma autem differentia. Unde sicut ex forma et materia fit vere unum et non multa, ita ex genere et differentia.

98 [11]. Excludit autem quamdam rationem huius unitatis, quam quis posset suspicari, ut scilicet propter hoc definitio dicatur unum, quia partes eius sunt propinquae, idest sine aliqua interpositione coniunctionis vel morae. Et quidem non interruptio locutionis necessaria est ad unitatem definitionis, quia si interponeretur coniunctio partibus definitionis, iam secunda non determinaret primam, sed significarentur *ut actu* multae in locutione : et idem operatur interpositio morae, qua utuntur rhetores loco coniunctionis. Unde ad unitatem definitionis requiritur quod partes eius proferantur sine *coniunctione inter-polatione :* quia etiam in re natu cuius est definitio, nihil cadit medium inter materiam et formam: sed praedicta non interruptio non sufficit ad unitatem definitionis, quia contingit etiam hanc continuitatem prolationis servari in his, quae non sunt *simpliciter* unum, sed *per accidens;* ut si dicam, *homo albus musicus.*

Sic igitur Aristoteles valde subtiliter manifestavit quod absoluta unitas enunciationis non impeditur, neque per compositionem

ti) Lect. V, n. 4.

(4) Lect. V, n. 21.

(5) Comment. S. Th. lect. XII et lect. V; cd. Did. lib. VI, cap. XII, et lib. VII, cap. VL

quam importat verbum, neque per multitudinem nominum ex quibus constat definitio. Et est eadem ratio utrobique, nam praedicatum comparatur ad subiectum ut forma ad materiam (®), et similiter differentia ad genus: ex forma autem et materia fit unum simpliciter.

99 [12]. Deinde cum dicit [34]: *Est autem una oratio* etc., accedit ad manifestandam praedictam divisionem.

Et primo, manifestat ipsum commune quod dividitur, quod est enunciatio una; secundo, manifestat partes divisionis secundum proprias rationes; ibi [36] : *Harum autem haec simplex* etc.

Circa primum duo facit : primo, manifestat ipsam divisionem; secundo, concludit quod ab utroque membro divisionis *nomen* et *verbum* excluduntur; ibi [35] : *Nomen ergo et verbum* etc. Opponitur autem unitati pluralitas; et ideo enunciationis unitatem manifestat per modos pluralitatis.

100 [13]. Dicit ergo primo [34] quod enunciatio dicitur vel una *absolute,* scilicet quae unum de uno significat, vel una *secundum quid,* scilicet quae est coniunctione una. Per oppositum autem est intelligendum quod enunciationes plures sunt, vel ex eo quod plura significant et non unum : quod opponitur primo modo unitatis (7); vel ex eo quod absque coniunctione proferuntur: et tales opponuntur secundo modo unitatis (s).

101 [14]. Circa quod considerandum est, secundum Boethium, quod *unitas* et *pluralitas* orationis refertur ad significatum; *simplex* autem et *compositum* attenditur secundum ipsas voces. Et ideo enunciatio quandoque est *una* et *simplex* puta cum solum ex nomine et verbo componitur in unum significatum; ut cum dico, *homo est albus.* Est etiam quandoque *una* oratio, sed *composita,* quae quidem unam rem significat, sed tamen composita est vel ex pluribus terminis; sicut si dicam, *animal rationale mortale currit,* vel ex pluribus enuntiationibus, sicut in conditionalibus, quae quidem unum significant et non multa. Similiter autem quandoque in enuntiatione est *pluralitas* cum *simplicitate,* puta cum in oratione ponitur aliquod nomen multa significans; ut si dicam, *canis latrat,* haec oratio plures est, quia plura significat, et tamen simplex est. Quandoque vero in enuntiatione est pluralitas et compositio, puta cum ponuntur plura in subiecto vel in praedicato, ex quibus non fit unum, sive interveniat coniunctio sive non; puta si dicam, *homo albus musicus disputat :* et similiter est si coniungantur plures enunciationes, sive cum coniunctione sive sine coniunctione; ut si dicam, *Socrates currit, Plato disputat.*

Et secundum hoc sensus litterae est quod enunciatio *una* est illa, quae unum de uno significat, non solum si sit simplex, sed etiam si sit coniunctione una. Et similiter enuntiationes plures dicuntur quae plura et non unum significant: non solum quando interponitur aliqua coniunctio, vel inter nomina vel verba, vel etiam inter ipsas enunciationes; sed etiam si *vel inconiunctione,* idest absque aliqua interposita coniunctione plura significat, vel quia est unum nomen *aequivocum,* multa significans, vel quia ponuntur plura nomina absque coniunctione, ex quorum significatis non fit unum; ut si dicam, *homo albus grammaticus logicus currit.*

102 [15]. Sed haec expositio non videtur esse secundum intentionem Aristotelis. Primo quidem, quia per disiunctionem, quam interponit, videtur distinguere inter orationem unum significantem, et orationem quae est coniunctione una. Secundo, quia supra dixerat quod *est unum quoddam et non multa, animal gressibile bipes.* Quod autem est coniunctione unum, non est unum et non multa, sed est unum ex multis.

Et ideo melius videtur dicendum quod Aristoteles, quia supra dixerat aliquam enuntiationem esse unam et aliquam coniunctione unam, vult hic manifestare quae sit una. Et quia supra dixerat quod multa nomina simul coniuncta sunt unum, sicut *animal gressibile bipes,* dicit consequenter quod enunciatio est iudicanda una non ex unitate nominis, sed ex unitate significati, etiam si sint plura nomina quae unum significent. Vel si sit aliqua enunciatio *una* quae multa significet, non erit una *simpliciter,* sed coniunctione una. Et secundum hoc, haec enunciatio, *animal gressibile bipes est risibile,* non est una quasi coniunctione una, sicut in prima expositione dicebatur, sed quia unum significat.

103 [16]. Et quia oppositum per oppositum manifestatur, consequenter ostendit quae sunt plures enunciationes, et ponit *duos* modos pluralitatis.

Primus est, quod plures dicuntur enunciationes quae plura significant. Contingit autem aliqua plura significari in aliquo uno communi; sicut cum dico, *animal est sensibile.* sub hoc uno communi, quod est animal, multa continentur, et tamen haec enunciatio est una et non plures (9). Et ideo addit *et non unum.* - Sed melius est ut dicatur hoc esse additum propter definitionem, quae multa significat quae sunt unum: et hic modus pluralitatis opponitur primo modo unitatis (10).

Secundus modus pluralitatis est, quando non solum enunciationes plura significant, sed etiam illa plura nullatenus coniunguntur, et hic modus pluralitatis opponitur secundo modo unitatis (n). Et secundum hoc patet quod secundus modus unitatis non opponitur primo modo pluralitatis. Ea autem quae non

(6) Cf. sup., n. 9.
(7) Nempe unitati *absolute* dictae.
(8) Nempe unitati *secundum quid.*
(9) Cf. lect. XII. n. 7.
(10) Supra, n. 13.
(11) Loc. ciu

sunt opposita, possunt simul esse. Unde manifestum est, enunciationem quae est una coniunctione, esse etiam plures: plures in quantum significat plura et non unum.

Secundum hoc ergo possumus accipere *lres* modos enunciationis. Nam quaedam est *simpliciter* una, jn quantum unum significat; quaedam est *simpliciter* plures, in quantum plura significat, sed est una *secundum quid,* in quantum est coniunctione una; quaedam sunt *simpliciter* plures, quae neque significant unum, neque coniunctione aliqua uniuntur. Ideo autem Aristoteles quatuor ponit et non solum tria, quia quandoque est enunciatio plures, quia plura significat, non tamen est coniunctione una, puta si ponatur ibi nomen multa significans.

104 [17]. Deinde cum dicit [35]: *Nomen ergo et verbum* etc., excludit ab unitate orationis *nomen* et *verbum.* Dixerat enim quod enunciatio una est, quae unum significat: posset autem aliquis intelligere, quod sic unum significaret sicut nomen et verbum unum significant. Et ideo ad hoc excludendum subdit: *Nomen ergo, et verbum dictio sit sola.* idest ita sit *dictio,* quod non *enunciatio.* Et videtur, ex modo loquendi, quod ipse imposuerit hoc nomen ad significandum partes enunciationis. Quod autem nomen et verbum *dictio* sit sola manifestat per hoc, quod non potest dici quod ille enunciet, qui sic aliquid significat voce, sicut nomen, vel verbum significat.

Et ad hoc manifestandum innuit *duos* modos utendi enunciatione. Quandoque enim utimur ipsa quasi ad interrogata respondentes; puta si quaeratur, *quis sit in scholis?* respondemus, *magister.* Quandoque autem utimur ea propria sponte, nullo interrogante; sicut cum dicimus, *Petrus currit.*

Dicit ergo, quod ille qui significat aliquid unum nomine vel verbo, non enunciat vel sicut ille qui respondet aliquo interrogante, vel sicut ille qui profert enunciationem non aliquo interrogante, sed ipso proferente sponte. Introduxit autem hoc, quia simplex nomen vel verbum, quando respondetur ad interrogationem, videtur verum vel falsum significare: quod est proprium enunciationis. Sed hoc non competit nomini vel verbo, nisi secundum quod intelligitur coniunctum cum alia parte proposita in interrogatione (12). Ut si quaerenti, *quis legit in scholis?* respondeatur, *magister,* subintelligitur, *ibi legit.* Si ergo ille qui enunciat aliquid nomine vel verbo non enunciat, manifestum est quod enunciatio non sic unum significat, sicut nomen vel verbum. Hoc autem inducit sicut conclusionem eius quod supra praemisit: *Necesse est omnem orationem enuntiativam ex verbo esse vel ex casu verbi.*

105 [18]. Deinde cum dicit [36]: *Harum autem haec simplex* etc., manifestat praemissam divisionem secundum rationes partium. Dixerat enim quod una enunciatio est quae unum de uno significat, et alia est quae est coniunctione una. Ratio autem huius divisionis est ex eo quod unum natum est dividi per simplex et compositum. Et ideo dicit: *Harum autem,* scilicet enunciationum, in quibus dividitur unum, *haec* dicitur una, vel quia significat unum simpliciter, vel quia una est coniunctione. *Haec quidem simplex enunciatio est,* quae scilicet unum significat.

Sed ne intelligatur quod sic significet unum, sicut nomen vel verbum, ad excludendum hoc subdit: *Ut aliquid de aliquo,* idest per modum compositionis, vel *aliquid ab aliquo,* idest per modum divisionis. *Haec autem ex his coniuncta,* quae scilicet dicitur coniunctione una, est *velut oratio iam composita:* quasi dicat hoc modo, enunciationis unitas dividitur in duo praemissa, sicut aliquod unum dividitur in simplex et compositum.

106 [19]. Deinde cum dicit [37]: *Est autem simplex* etc., manifestat secundam divisionem enunciationis, secundum videlicet quod enunciatio dividitur in affirmationem et negationem. Haec autem divisio primo quidem convenit enunciation! simplici; ex consequenti autem convenit compositae enunciation!; et ideo ad insinuandum rationem praedictae divisionis dicit quod simplex enunciatio est *vox significativa de eo quod est aliquid:* quod pertinet ad affirmationem; *vel non est aliquid:* quod pertinet ad negationem. Et ne intelligatur solum secundum praesens tempus, subdit [ibid.]: *Quemadmodum tempora sunt divisa,* idest similiter hoc habet locum in aliis temporibus sicut et in praesenti.

107 [20]. Alexander autem existimavit (13) quod Aristoteles hic definiret enunciationem; et quia in definitione enunciationis videtur ponere affirmationem et negationem, volebat hic accipere quod enunciatio non esset genus affirmationis et negationis, quia species nunquam ponitur in definitione generis. Id autem quod non univoce praedicatur de multis (quia scilicet non significat aliquid unum, quod sit unum commune multis), non potest notificari nisi per illa multa quae significantur. Et inde est quod quia unum non dicitur aequivoce de simplici et composito, sed per prius et posterius, Aristoteles in praecedentibus semper ad notificandum unitatem enunciationis usus est utroque. Quia ergo videtur uti affirmatione et negatione ad notificandum enunciationem, volebat Alexander accipere quod enunciatio non dicitur de affirmatione

(12) Cf. lect. 111, n. 12.

(13) « Aspasius etiam, *inquit Boethius,* consentit Alexandro » (In lib. *De interpretat.* Edit. Π. pag. 333). Dc sua vero interpretatione, quam S. Thomas n. seq. recitat atque improbat, ait ipse Boethius: « Hanc expositionem (quod adhuc sciam) neque Porphyrius, neque ullus alius commentatorum vidit » (*ib.)* [ex edit. Leon.].

et negatione univoce sicut genus de suis speciebus.

108 [21]. Sed contrarium apparet ex hoc, quod Philosophus consequenter utitur nomine enunciationis ut genere, cum in definitione affirmationis et negationis subdit quod, *affirmatio est enunciatio alicuius de aliquo,* scilicet per modum compositionis, *negatio vero est enunciatio alicuius ab aliquo,* scilicet per modum divisionis. Nomine autem aequivoco non consuevimus uti ad notificandum significata eius. Et ideo Boethius dicit quod Aristoteles suo modo breviloquio utens, simul usus est et definitione et divisione eius: ita ut quod dicit *de eo quod est aliquid vel non est,* non referatur ad definitionem enunciationis, sed ad eius divisionem.

Sed quia differentiae divisivae generis non cadunt in eius definitione, nec hoc solum quod dicitur *vox significativa,* sufficiens est definitio enunciationis; melius dici potest secundum Porphyrium, quod hoc totum quod dicitur *vox significativa de eo quod est, vel de eo quod non est,* est definitio enunciationis. Nec tamen ponitur affirmatio et negatio in definitione enunciationis sed virtus affirmationis et negationis, scilicet significatum eius, quod est esse vel non esse, quod est naturaliter prius enunciatione. Affirmationem aatem et negationem postea definivit per terminos utriusque cum dixit: *Affirmationem esse enuntiationem alicuius de aliquo, et negationem enuntiationem alicuius ab aliquo.*

Sed sicut in definitione generis non debent poni species, ita nec ea quae sunt propria specierum. Cum igitur significare *esse* sit proprium affirmationis, et significare *non esse* sit proprium negationis, melius videtur dicendum, secundum Ammonium, quod hic non definitur enunciatio, sed solum dividitur. Supra enim posita est definitio, cum dictum est quod *enunciatio est oratio in qua est verum vel falsum.* In qua quidem definitione nulla mentio facta est nec * de affirmatione, nec de negatione.

Est autem considerandum quod artificiosissime procedit: dividit enim genus non in species, sed in differentias specificas. Non enim dicit quod enunciatio est affirmatio vel negatio, sed *vox significativa de eo quod est,* quae est differentia specifica affirmationis, vel *de eo quod non est,* in quo tangitur differentia specifica negationis. Et ideo ex differentiis adiunctis generi constituit definitionem speciei, cum subdit: *Quod affirmatio est enunciatio alicuius de aliquo,* per quod significatur *esse;* et *negatio est enunciatio alicuius ab aliquo* quod significat *non esse.*

LECTIO IX.

(nn. 109-117; [39-41]).

De oppositione affirmationis et negationis absolute.

SCHEMA

(Lect. IX-XI; nn. 109-153; [39-54]).

Posita divisione enunciationis,
hic agit de oppositione partium enunciationis, scii, affirmationis et negationis 109 [39].
- I) Ostendit qualiter enunciationes ad invicem opponantur no [39].
  - A) Ostendit qualiter una enuntiatio opponatur alteri no [39].
    - A') Determinat de oppositione affirmationis et negationis absolute no [39].
      - 1) Ostendit quod omni affirmationi est negatio opposita et e converso 110 [39].
      - 2) Manifestat oppositionem affirmationis et negationis absolute 115 [40].
        - a) Per nomen 115 [40].
        - b) Per definitionem 116 [41].
    - B') Ostendit quomodo huiusmodi oppositio diversificatur ex parte subiecti 118 [42].
      - 1) Praemittit divisionem quamdam enuntiationum secundum differentiam subiecti 118 [42].
        - a) Dividit subiectum enuntiationum 119 [42].
        - b) Concludit divisionem enuntiationum 125 [43].
      - 2) Ostendit quomodo enunciationes diversimode opponantur secundum diversitatem subiecti 128 [44].
        - a) Distinguit diversos modos oppositionum in enunciationibus 129 [44].
          - aa) Secundum differentiam universalium ad indefinitas 135 [44].
            - a') De oppositione propositioninn universalium ad invicem 135 [44].
            - b') De oppositione indefinitarum 136 [45].
              - j) Proponit quod intendit 136 [45].
              - jj) Manifestat propositum per exempla 136 [45].
              - jjj) Assignat rationem manifestationis 136 [46].
            - c') Excludit dubitationem 140 [47].
          - bb) Secundum differentiam universalium ad particulares 143 [48].
            - a') Tangit oppositionem particularis ad universalem 144 [48]·
            - b') Tangit oppositionem universalis ad universalem 147 [49]·
        - b) Ostendit quomodo diversae oppositiones diversimode se habent ad verum et falsum (Lect. XI, 148 [50]).
          - a') Quantum ad contrarias 148 [50].
          - b') Quantum ad contradictorias 149 [51].
          - c') Quantum ad ea quae videntur contradictoria, et non sunt 150 [52].
            - j) Proponit quod intendit 150 [52].
            - jj) Probat propositum 152 [53].
            - jjj) Excludit id quod faceret dubitationem circa praedicta 153-154 [54].
  - B, Ostendit quod tantum una opponitur uni (Lect. XII, 154 [55]).
- II) Movet dubitationem et solvit (Lect XIII, 164 [64]).

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput VI)

39. Quoniam autem est enunciate et quod est, non esse: et quod non est, esse: et quod est, esse: et quod non est, non esse; et circa ea quae sunt extra praesens tempus, similiter omne contingit, quod quis affirmaverit, negare, et quod negaverit, affirmare; quare manifestum est, quoniam omni affirmationi negatio est opposita: et omni negationi affirmatio.

40. Et sit hoc contradictio, affirmatio et negatio oppositae.

41. Dico autem opponi eiusdem de eodem, non autem aequivoce et quaecumque caetera talium determinavimus contra sophisticas importunitates.

SYNOPSIS

1. Textus divisio.

2. Prima diversitas propositionis est ex *sua forma,* qua enunciatur aliquid *esse* vel *non esse;* altera diversitas est per comparationem ad *rem* enunciatam, ex qua propositio est *vera* vel *falsa.*

3. Ergo quatuor modis variari potest enunciatio ut sit vel affirmativa et vera *{quod est, esse)',* vel negativa et vera *{quod non est, non esse);* vel affirmativa et falsa *{quod non est, esse);* vel negativa et falsa *{quod est, non esse).*

4. *Esse* vel *non esse* quae affirmantur vel negantur in propositione non solam *existentiam* vel *non existentiam* subiecti significant, sed *inesse* vel *non inesse* praedicati subiecto.

5. Quatuor praecitatae differentiae in enunciationibus inveniuntur sive *verbum* sit *praesentis* temporis, sive praeteriti vel futuri.

6. Corollarium. Ergo omne id quod propositione affirmativa affirmatur potest propositione negativa negari; et ideo quaelibet propositio affirmativa habet negativam sibi oppositam.

7. Absoluta oppositio affirmationis et negationis dicitur *contradictio.*

8. Conditiones ad contradictionem sunt *identitas praedicati* et *identitas subiecti; identitas,* inquam, tum secundum nomen significans, tum secundum rem significatam.

9. Aliae conditiones; quae, non secus ac superiores hoc generali principio nituntur: *ut habeatur contradictio necesse est ut id quod negatio negat sit* omnino idem *ac illud quod affirmatio affirmat.*

COMMENTARIUM S. THOMAE

109 [1]. Posita divisione enunciationis, hic agit de oppositione partium enunciationis, scilicet affirmationis et negationis.

Et quia enunciationem esse dixerat (x) orationem, in qua est verum vel falsum, primo, ostendit qualiter enunciationes ad invicem opponantur [39]; secundo, movet quamdam dubitationem circa praedeterminata et solvit; ibi [64]: *In his ergo quae sunt et quae facta sunt* (2) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit qualiter una enunciatio opponatur alteri; secundo, ostendit quod tantum una opponitur uni; ibi [55]: *Manifestum est* (3) etc.

Prima autem pars dividitur in duas partes: in prima, determinat de oppositione affirmationis et negationis absolute; in secunda, ostendit quomodo huiusmodi oppositio diversificatur ex parte subiecti; «ibi [42]: *Quoniam autem sunt* (4) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quod omni affirmationi est negatio opposita et e converso; secundo, manifestat oppositionem affirmationis et negationis absolute; ibi [40]: *Et sit hoc contradictio* etc.

110 [2]. Circa primum [39] considerandum est quod ad ostendendum suum propositum Philosophus assumit duplicem diversitatem enunciationis: quarum prima est ex ipsa forma vel modo enunciandi (s), secundum quod dictum est quod enunciatio vel est affirmativa, per quam scilicet enunciatur aliquid esse, vel est negativa per quam signi-

ti) Lect. VII, n. 2.
(2) Lcct. XIII.
<39 Lect. XII.
(4) Lect. X.
(5) Lect. pracc., n. 19.

ficatur aliquid non esse; secunda diversitas est per comparationem ad rem, ex qua dependet veritas et falsitas intellectus et enunciationis. Cum enim enunciatur aliquid esse vel non esse secundum congruentiam rei, est oratio vera; alioquin est oratio falsa.

111 [3]. Sic igitur *quatuor* modis potest variari enunciatio, secundum permixtionem harum duarum divisionum. Uno modo, quia id quod est in re enunciatur ita esse sicut in re est: quod pertinet ad affirmationem veram; puta cum Socrates currit, dicimus *Socratem currere. Alio modo,* cum enunciatur aliquid non esse quod in re non est: quod pertinet ad negationem veram; ut cum dicitur, *aethiops albus non est. Tertio modo,* cum enunciatur aliquid esse quod in re non est: quod pertinet ad affirmationem falsam; ut cum dicitur, *corvus est albus. Quarto modo,* cum enunciatur aliquid non esse quod in re est: quod pertinet ad negationem falsam; ut cum dicitur, *nix non est alba.*

Philosophus autem, ut a minoribus ad potiora procedat, falsas veris praeponit: inter quas negativam praemittit affirmativae, cum dicit quod contingit *enunciare quod est,* scilicet in rerum natura, *non esse.* Secundo autem, ponit affirmativam falsam cum dicit: *Et quod non est,* scilicet in rerum natura, *esse.* Tertio autem, ponit affirmativam veram, quae opponitur negativae falsae, quam primo posuit, cum dicit: *Et quod est,* scilicet in rerum natura, *esse.* Quarto autem, ponit negativam veram, quae opponitur affirmationi falsae, cum dicit: *Et quod non est,* scilicet in rerum natura, *non esse.*

112[4]. Non est autem intelligendum quod hoc quod dixit: *Quod est* et *quod non est,* sit referendum ad solam existentiam vel non existentiam subiecti, sed ad hoc quod res significata per praedicatum insit vel non insit (6) rei significatae per subiectum. Nam cum dicitur, *corvus est albus,* significatur quod non est, esse, quamvis ipse corvus sit res existens.

113 [5]. Et sicut istae quatuor differentiae enunciationum inveniuntur in propositionibus, in quibus ponitur verbum praesentis temporis, ita etiam inveniuntur in enunciationibus in quibus ponuntur verba praeteriti vel futuri temporis. Supra enim dixit (7) quod necesse est enunciationem constare ex verbo vel ex casu verbi. Et hoc est quod subdit [ibid.]: *Quod similiter contingit,* scilicet variari diversimode enunciationem *circa ea, quae sunt extra praesens tempus,* idest circa praeterita vel futura, quae sunt quodammodo extrinseca respectu praesentis, quia praesens est medium praeteriti et futuri.

114 [6]. Et quia ita est, contingit omne quod quis affirmaverit negare, et omne quod quis negaverit affirmare: quod quidem manifestum est ex praemissis. Non enim potest affirmari nisi vel quod est in rerum natura secundum aliquod trium temporum, vel quod non est; et hoc totum contingit negare. Unde manifestum est quod omne quod affirmatur potest negari, et e converso.

Et quia affirmatio et negatio opposita sunt secundum se, utpote ex opposito contradictoriae, consequens est quod quaelibet affirmatio habeat negationem sibi oppositam et e converso. Cuius contrarium illo solo modo posset contingere, si aliqua affirmatio affirmaret aliquid, quod negatio negare non posset.

115 [7]. Deinde cum dicit [40]: *Et sit hoc contradictio* etc., manifestat quae sit *absoluta* oppositio affirmationis et negationis.

Et primo, manifestat eam per nomen; secundo, per definitionem; ibi [41]: *Dico autem* etc.

Dicit ergo primo [40] quod cum cuilibet affirmationi opponatur negatio, et e converso, oppositioni huiusmodi imponatur nomen hoc, quod dicatur *contradictio.* Per hoc enim quod dicitur, *et sit hoc contradictio,* datur intelligi quod ipsum nomen contradictionis ipse imposuerit oppositioni affirmationis et negationis, ut Ammonius dicit.

116 [8]. Deinde cum dicit [41]: *Dico autem opponi* etc., definit contradictionem. Quia vero, ut dictum est (8), contradictio est oppositio affirmationis et negationis, illa requiruntur ad contradictionem, quae requiruntur ad oppositionem affirmationis et negationis. Oportet autem opposita esse circa idem.

Et quia enunciatio constituitur ex subiecto et praedicato, requiritur ad contradictionem *primo* quidem quod affirmatio et negatio sint eiusdem praedicati: si enim dicatur, *Plato currit, Plato non disputat,* non est contradictio; *secundo,* requiritur quod sint de eodem subiecto: si enim dicatur, *Socrates currit, Plato non currit,* non est contradictio. *Tertio,* requiritur quod identitas subiecti et praedicati non solum sit secundum nomen, sed sit simul secundum rem et nomen. Nam si non sit idem nomen, manifestum est quod non sit una et eadem enunciatio.

Similiter autem ad hoc quod sit enunciatio una, requiritur identitas rei: dictum est enim supra (9) quod enunciatio *una* est, quae unum de uno significat; et ideo subdit [ibid.]: *Non autem aequivoce,* idest non sufficit identitas nominis cum diversitate rei, quae facit aequivocationem.

117 [9]. Sunt autem et quaedam alia in contradictione observanda ad hoc quod tollatur omnis diversitas, praeter eam quae est affirmationis et negationis: non enim esset oppositio si non omnino idem negaret negatio quod affirmavit affirmatio. Haec autem diversitas potest secundum *quatuor* considerari. *Uno* quidem *modo,* secundum diversas par-

(6) *νπάβχον... μή ύπαρχο**.

(7) Lect. pracc., n. 8.

te) n. praec.

(9) Lect. VIII, n. 13 seqq.

tes subiecti: non enim est contradictio si dicatur, *aethiops est albus dente et non est albus pede. Secundo,* si sit diversus modus ex parte praedicati: non enim est contradictio si dicatur, *Socrates currit tarde et non movetur velociter;* vel si dicatur, *ovum est animal in potentia et non est animal in actu. Tertio,* si sit diversitas ex parte mensurae, puta loci vel temporis; non enim est contradictio si dicatur, *pluit in Gallia et non pluit in Italia;* aut, *pluit heri, hodie non pluit. Quarto,* si sit diversitas ex habitudine ad aliquid extrinsecum; puta si dicatur, *decem homines esse plures quoad domum, non autem quoad forum.*

Et haec omnia designat cum subdit [ibid.]: *Et quaecumque caetera talium determinavimus,* idest determinare consuevimus in disputationibus contra *sophisticas importunitates,* idest contra importunas et litigiosas oppositiones sophistarum, de quibus plenius facit mentionem in I *Elenchorum.*

LECTIO X.

(nn. 118-142; [42-47]).

De divisione propositionum ex parte subiecti, deque oppositione affirmationis et negationis in propositionibus universalibus et in indefinitis.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput VII

42. Quoniam autem sunt haec quidem rerum universalia, illa vero singularia (dico autem universale, quod de pluribus natum est praedicari, singulare vero quod non, ut homo quidem universale est, Plato (Callias) vero eorum, quae singularia sunt);

43. necesse est autem enunciare quoniam inest aliquid aut non, aliquoties quidem eorum alicui, quae universalia sunt, aliquoties autem alicui eorum, quae sunt singularia.

44. Si ergo universaliter enunciet de universali quoniam est, aut non, erunt hae contrariae enunciationes; dico autem de universali fieri enunciationem universalem; ut, omnis homo albus est, nullus homo albus est

45. Quando autem de universalibus non universaliter, non sunt contrariae; quae autem significantur, est esse aliquando contraria:

46. dico autem non universaliter enunciare de his quae sunt universalia; ut, est albus homo; non est albus homo: cum enim universale sit homo, non universaliter utitur enunciatione; omnis namque non universale est, sed quoniam universaliter significat.

47. In eo vero quod universale praedicant, id quod est universale, universaliter praedicari, non est verum; nulla enim affirmatio vera erit, in qua de universali praedicato universaliter praedicetur; ut, omnis homo est omne animal.

SYNOPSIS

1. Argumentum textus.
2. Enunciationis subrectum distinguitur secundum divisionem rerum, quarum quaedam sunt universales, quaedam vero singulares.
3. Obiectio contra praefatam rerum divisionem.
4. Solvitur. Logicus dividit res secundum quod referuntur ad intellectum, qui distinguit in re singulari id quod illi est *proprium* ab eo quod est illi et aliis *commune;* et hoc dicit *universale.* illud *singulare.*
5. Ad rationem universalis requiritur ut *essentia* seu *forma,* quae dicitur universalis, *possit esse in pluribus,* non autem quod sit actualiter in pluribus.
6. Quod significatur per nomen si est forma seu natura individuata vel non individuabilis in materia, non est universale.
7. Ratio universalis non a communicabilitate nominis pensatur, sed a communicabilitate rei.
8. Concluditur divisio enunciationis in universalem et singularem.
9. In enunciationibus de universali attendendum est ad modos diversos quibus aliquid praedicatur de universali, sive prout accipitur a mente quasi separatum a singularibus, sive prout est in singularibus. - Idem observandum quoad enunciationes de singulari.
10. Divisio enunciationis ex parte subiecti (quae tertia addenda est duabus assignatis lect. VIII, nn. 2, 3) pertinet ad quantitatem seu extensionem propositionum.

11. Textus subdivisio.

12. Dictiones, quae appellantur *syncategorematicae,* sunt ad designandum non quidem universale (infra n. 19), sed *modum* quo praedicatum tribuitur subiecto universali.

13. Dictiones, *omnis, nullus,* adinventae sunt pro totalitate designanda universalitatis subiecti; *aliquis, quidam,* pro particularitate subiecti significanda in propositionibus affirmativis; in propositionibus negativis accommodatur dictio *non omnis.*

14. Corollarium. Ergo praedicatum tripliciter tribuitur vel negatur subiecto universali; nempe *universaliter* sumpto, *particulariter* accepto, *indefinite* (nempe sine dictione) enunciato.

15. De subiecto individuo seu singulari potest quidem aliquid diversa ratione praedicari, sed totum id quod de ipso praedicatur refertur ad singularitatem ipsius.

16. Corollarium. Ergo quatuor sunt modi enunciationis ad quantitatem ipsius pertinentes, *universalis, singularis, indefinitus, particularis,* qui et *disiunctivus* appellatur.

17. Altera textus subdivisio.

18. Contraria dicuntur quae maxime a se distant. Ergo *contrariae* sunt illae propositiones quae maxime a se distant in affirmatione et negatione *modi* quo praedicatum tribuitur et negatur subiecto. Scilicet propositio negativa negat praedicatum de subiecto universaliter sumpto *(nullum)* quod de ipso pariter universaliter sumpto affirmat propositio affirmativa *(omne).*

19. Propositiones indefinitae non sunt contrariae, quia in ipsis non exprimitur *modus* universalitatis, quo designetur extrema propositionum distantia.

20. Et tamen in propositionibus indefinitis *contingit* ea quae per propositiones significantur esse contraria: quod quidem non debet impraesentiarum intelligi de contrarietate veritatis et falsitatis;

21. neque de contrarietate praedicati;

22. sed ratione significati seu materiae, secundum quam propositio indefinita eamdem habet vim ac si subiectum esset affectum dictione universali, *omne, nullum.*

23. Dictio determinativa *(omnis, aliquis)* convenientius apponitur subiecto, ex quo sumitur quantitas propositionis, quam praedicato; cui si apponatur, aut fit ad designandum quod praedicatum est *in plus,* seu est magis universale quam subiectum; aut non est expedita locutio; aut est quandoque falsa propositio.

24. Attamen signum universale negativum vel particulare affirmativum non *repugnat* veritati propositionis, si ponatur ex parte praedicati.

COMMENTARIUM S. THOMAE

118 [1]. Quia Philosophus dixerat oppositionem affirmationis et negationis esse contradictionem, quae est *eiusdem de eodem,* consequenter intendit distinguere diversas oppositiones affirmationis et negationis, ut cognoscatur quae sit vera contradictio.

Et circa hoc duo facit: primo, praemittit quamdam divisionem enunciationum necessariam ad praedictam differentiam oppositionum assignandam [42]; secundo, manifestat propositum; ibi [44]: *Si ergo universaliter* (') etc.

Praemittit autem divisionem enunciationum quae sumitur secundum differentiam subiecti. Unde circa primum duo facit: primo, dividit subiectum enunciationum; secundo, concludit divisionem enunciationum, ibi [43]: *Necesse est enunciare* (1) etc.

119 [2]. Subiectum autem enunciationis est nomen vel aliquid loco nominis sumptum. Nomen (3) autem est vox significativa ad placitum simplicis intellectus, quod est similitudo rei; et ideo subiectum enunciationis distinguit per divisionem rerum, et dicit quod rerum quaedam sunt universalia, quaedam sunt singularia. Manifestat autem membra divisionis *dupliciter: primo* quidem per definitionem, quia universale est quod est *aptum natum de pluribus praedicari,* singulare vero quod *non est aptum natum praedicari de pluribus, sed de uno solo; secundo,* manifestat per exemplum cum subdit quod *homo* est universale, *Plato* autem singulare.

120 [3]. Accidit autem dubitatio circa hanc divisionem, quia, sicut probat Philosophus in VII *Metaphysicae* (4), universale non est aliquid extra res existens. Item, in *Praedicamentis* (5) dicitur quod *secundae* substan-

(1) Infra, n. 11.

(2) Infra, n. 8.

(3) Cf. lib. 11. lect. I. n. 2.

(4) Comment. S. Th. lect. XIV; edit. Didot, lib. VI, cap. XIV.

(5) Ut perspicuitati consuleretur, substantiae dividebantur ab Aristotele et postea a Scholasticis in substantias *primas* et substantias *secundas.* Primae sunt res individuae, seu singulares, ut S. Thomas dicit; quarum proprium est ut de subiecto non dicantur, et ita sint *uni* propriae ut non possint esse in pluribus: non enim dicitur quod Petrus sit Paulus, neque quod sint plures Petri vel Pauli *natura,* licet sint plures individui qui *uno* nomine appellentur: « Substantia *(prima') inquit Aristoteles,* quae proprie et principaliter et maxime dicitur. est quae neque *de* subiecto dicitur, neque *in* subiecto est; ut aliquis homo vel aliquis equus » *(Categor., cap. De substantia* n. 1. Ed. Didot, c. III, al. V). Substantiae vero *secundae* dicuntur naturae universales, quarum proprium est ut possint esse in pluribus et de pluribus dici; sicut *homo* est in omnibus et singulis in-

tiae non sunt nisi in primis, quae sunt singulares. Non ergo videtur esse conveniens divisio rerum per universalia et singularia: quia nullae res videntur esse universales, sed omnes sunt singulares.

121 [4]. Dicendum est autem quod hic dividuntur res secundum quod significantur per nomina, quae subiiciuntur in enuntiationibus: dictum est autem supra (6) quod nomina non significant res nisi mediante intellectu; et ideo oportet quod divisio ista rerum accipiatur secundum quod res cadunt in intellectu. Ea vero quae sunt coniuncta in rebus intellectus potest distinguere, quando unum eorum non cadit in ratione alterius. In qualibet autem re singulari est considerare aliquid quod est proprium illi rei, in quantum est haec res, sicut Socrati vel Platoni in quantum est *hic* homo; et aliquid est considerare in ea, in quo convenit cum aliis quibusdam rebus, sicut quod Socrates est animal, aut homo, aut rationalis, aut risibilis, aut albus.

Quando igitur res denominatur ab eo quod convenit illi soli rei in quantum est haec res, huiusmodi nomen dicitur significare aliquid *singulare;* quando autem denominatur res ab eo quod est commune sibi et multis aliis, nomen huiusmodi dicitur significare *universale,* quia scilicet nomen significat naturam sive dispositionem aliquam, quae est communis multis.

Quia igitur hanc divisionem dedit de rebus non absolute secundum quod sunt extra animam, sed secundum quod referuntur ad intellectum, non definivit universale et singulare secundum aliquid quod pertinet ad rem, puta si diceret quod universale extra animam, quod pertinet ad opinionem Platonis, sed per actum animae intellectivae, quod est praedicari de multis vel de uno solo.

122 [5]. Est autem considerandum quod intellectus apprehendit rem intellectam secundam propriam essentiam, seu definitionem: unde et in III *De anima* (7) dicitur quod obiectum proprium intellectus est *quod quid est.* Contingit autem quandoque quod propria ratio alicuius formae intellectae non repugnat ei quod est esse in pluribus, sed hoc impeditur ab aliquo alio, sive sit aliquid accidentaliter adveniens, puta si omnibus hominibus morientibus unus solus remaneret, sive sit propter conditionem materiae, sicut est unus tantum sol, non quod repugnet rationi solari esse in pluribus secundum conditionem formae ipsius, sed quia non est alia materia susceptiva talis formae; et ideo non dixit quod universale est quod praedicatur de pluribus, sed *quod aptum natum est praedicari de pluribus* (®).

123 [6]. Cum autem omnis forma, quae nata est recipi in materia quantum est de se, communicabilis sit multis materiis; dupliciter potest contingere quod id quod significatur per nomen, non sit aptum natum praedicari de pluribus. Uno modo, quia nomen significat formam secundum quod terminata est ad hanc materiam, sicut hoc nomen Socrates vel Plato, quod significat naturam humanam prout est in hac materia. Alio modo, secundum quod nomen significat formam, quae non est nata in materia recipi, unde oportet quod per se remaneat una et singularis; sicut *albedo,* si esset forma non existens in materia, esset una sola, unde esset singularis: et propter hoc Philosophus dicit in VII *Metaphys.* (9) quod si essent species rerum separatae, sicut posuit Plato, essent individua.

124 [7]. Potest autem obiici quod hoc nomen Socrates vel Plato est natum de pluribus praedicari, quia nihil prohibet multos esse, qui vocentur hoc nomine. - Sed ad hoc patet responsio, si attendantur verba Aristotelis. Ipse enim non divisit nomina in universale et particulare, sed res. Et ideo intelligendum est quod universale dicitur quando, non solum nomen potest de pluribus praedicari, sed id, quod significatur per nomen, est natum in pluribus inveniri; hoc autem non contingit in praedictis nominibus: nam hoc nomen Socrates vel Plato significat naturam humanam secundum quod est in hac materia. Si vero hoc nomen imponatur alteri homini significabit naturam humanam in alia materia; et sic eius erit alia significatio; unde non erit universale, sed aequivocum.

125 [8]. Deinde cum dicit [43]: *Necesse est autem enunciare* etc., concludit divisionem enunciationis. Quia enim semper enuntiatur aliquid de aliqua re; rerum autem quaedam sunt universalia, quaedam singularia; necesse

dividuis humanis, qui ideo sunt et vocantur *homines,* non quia habent idem nomen, sed quia revera habent eamdcm *rem* eodem nomine significatam, nempe humanam naturam: «Secundae substantiae, *iterum Aristoteles,* dicuntur species, in quibus illae quae principaliter substantiae dicuntur (nempe, *primae)* insunt » (Ib. n. 2). Insunt non sicut superius in inferiori, nempe universale in singulari, sed viceversa sicut inferius est in suo superiori, sicut pars subiectiva seu specifica est in suo toto universali (Cf. Caietan. *In praedicamenta,* cap. I, § *Substantiae secundae).* Hinc S. Thomas ad auferendam aequivocationem. mentemque Aristotelis patefaciendam. dicit: *Secundae substantiae non sunt nisi in primis.* - Quod si quaeras, cur substantiae singulares vocentur *primae,* ratio est in promptu. Nempe quia prius est res esse in se, quam esse in cognitione nostra, quae a rebus ipsis causatur (Cf. lect. III, n. 7); et quia res singulares sunt in seipsis, res vero universales in singularibus mens *separatim* intelligit, quamvis separatae revera non sint; hinc merito substantiae universales praesupponunt singulares, et istae *primae,* illae *secundae* recte appellantur. - De diversis modis quibus a philosophis sumitur *substantia* videsis lib. VII *Metaphys.,* lect. II.4

(6) Lect. II, n. 5.

(7) Comment. S. Th. lect. VIII; edit. Didot, cap. IV.

(8) Cf. Comment. S.Th. in lib. VII *Metaphys.,* lect. XIII.

(9) Comment. S. Th. lect. V; ed. Did. lib. VI, cap. XV. η. 4.

est quod quandoque enuncietur aliquid *inesse* vel *non inesse* alicui universalium, quandoque vero alicui singularium. Et est suspensiva constructio usque huc, et est sensus: *Quoniam autem sunt haec quidem rerum* etc., *necesse est enunciare* etc.

126 [9]. Est autem considerandum quod de *universali* aliquid enunciatur *quatuor* modis.

A) Nam universale potest *uno modo* considerari quasi separatum a singularibus, sive per se subsistens, ut Plato posuit, sive, secundum sententiam Aristotelis, secundum *esse* quod habet in intellectu. Et sic potest ei aliquid attribui *dupliciter.*

Quandoque enim attribuitur ei sic considerato aliquid, quod pertinet ad solam operationem intellectus, ut si dicatur quod *homo est praedicabile* de multis, sive universale, sive species. Huiusmodi enim intentiones format intellectus attribuens eas naturae intellectae, secundum quod comparat ipsam ad res, quae sunt extra animam.

Quandoque vero attribuitur aliquid universali sic considerato, quod scilicet apprehenditur ab intellectu ut *unum,* tamen id quod attribuitur ei non pertinet ad actum intellectus, sed ad esse, quod habet natura apprehensa in rebus, quae sunt extra animam, puta si dicatur quod homo est dignissima creaturarum. Hoc enim convenit naturae humanae etiam secundum quod est in singularibus. Nam quilibet homo singularis dignior est omnibus creaturis irrationalibus; sed tamen omnes homines singulares non sunt *unus* homo extra animam, sed solum in acceptione intellectus; et per hunc modum attribuitur ei praedicatum, scilicet ut *uni* rei.

B) *Alio* autem *modo* attribuitur universali, prout est in singularibus, et hoc *dupliciter.*

Quandoque quidem ratione ipsius naturae universalis, puta cum attribuitur ei aliquid quod ad essentiam eius pertinet, vel quod consequitur principia essentialia; ut cum dicitur, *homo est animal,* vel *homo est risibilis.*

Quandoque autem attribuitur ei aliquid ratione singularis in quo invenitur, puta cum attribuitur ei aliquid quod pertinet ad actionem individui; ut cum dicitur, *homo ambulat.*

126 bis. *Singulari* autem attribuitur aliquid *tripliciter: uno modo,* secundum quod cadit in apprehensione; ut cum dicitur, *Socrates est singulare,* vel *praedicabile de uno solo. Quandoque* autem, ratione naturae communis; ut cum dicitur, *Socrates est animal. Quandoque* autem, ratione sui ipsius; ut cum dicitur, *Socrates ambulat.*

Et totidem etiam modis negationes variantur: quia omne quod contingit affirmare, contingit negare, ut supra dictum est (10).

127 [10]. Est autem haec *tertia* divisio enunciationis quam ponit Philosophus.

(10) Lect. IX, n. 6.

Prima namque fuit quod enunciationum quaedam est una simpliciter, quaedam vero coniunctione una (11). Quae quidem est divisio analogi in ea de quibus praedicatur secundum prius et posterius: sic enim unum dividitur secundum prius in simplex et per posterius in compositum.

Alia vero fuit divisio enunciationis in affirmationem et negationem (12). Quae quidem est divisio generis in species, quia sumitur secundum differentiam praedicati ad quod fertur negatio; praedicatum autem est pars formalis enunciationis; et ideo huiusmodi divisio dicitur pertinere ad qualitatem enunciationis, qualitatem, inquam, essentialem, secundum quod differentia significat *quale quid.*

Tertia autem est huiusmodi divisio, quae sumitur secundum differentiam subiecti, quod praedicatur de pluribus vel de uno solo, et ideo dicitur pertinere ad quantitatem enunciationis, nam et quantitas consequitur materiam.

128 [11]. Deinde cum dicit [44]: *Si ergo universaliter* etc., ostendit quomodo enuntiationes diversimode opponantur secundum diversitatem subiecti.

Et circa hoc duo facit: primo, distinguit diversos modos oppositionum in ipsis enuntiationibus; secundo, ostendit quomodo diversae oppositiones diversimode se habent ad verum et falsum," ibi [50]: *Quocirca, has quidem impossibile est* (13) etc.

129 [12], Circa primum considerandum est quod cum universale possit considerari in abstractione a singularibus vel secundum quod est in ipsis singularibus, secundum hoc diversimode aliquid ei attribuitur, ut supra dictum est (14).

Ad designandum autem diversos modos attributionis inventae sunt quaedam dictiones, quae possunt dici determinationes vel signa, quibus designatur quod aliquid de universali, hoc aut illo modo praedicetur. Sed quia non est ab omnibus communiter apprehensum quod universalia extra singularia subsistant, ideo communis usus loquendi non habet aliquam dictionem ad designandum illum modum praedicandi, prout aliquid dicitur in abstractione a singularibus.

Sed Plato, qui posuit universalia extra singularia subsistere, adinvenit aliquas determinationes, quibus designaretur quomodo aliquid attribuitur universali, prout est extra singularia, et vocabat universale separatum subsistens extra singularia quantum ad speciem hominis, *per se hominem* vel *ipsum hominem* et similiter in aliis universalibus. Sed universale secundum quod est in singularibus cadit in communi apprehensione hominum; et ideo adinventae sunt quaedam dictiones ad signi-

(11) Cf. lect. VIII, n. 2; de quarta et quinta divisione, infra lect. XIII, n. 3.

(12) Cf. lect. VIII, n. 3.

(13) Lect. XI.

(14) n. 9.

ficandum modum attribuendi aliquid universali sic accepto.

130 [13]. Sicut autem supra dictum est (ls), quandoque aliquid attribuitur universali ratione ipsius naturae universalis; et ideo hoc dicitur praedicari de eo universaliter, quia scilicet ei convenit secundum totam multitudinem in qua invenitqr; et ad hoc designandum in affirmativis praedicationibus adinventa est haec dictio, *omnis,* quae designat quod praedicatum attribuitur subiecto universali quantum ad totum id quod sub subiecto continetur. In negativis autem praedicationibus adinventa est haec dictio, *nullus,* per quam significatur quod praedicatum removetur a subiecto universali secundum totum id quod continetur sub eo. Unde *nullus* dicitur quasi *non ullus,* et in graeco dicitur, *udis* (ie) quasi *nec unus* ("), quia nec unum solum est accipere sub subiecto universali a quo praedicatum non removeatur.

Quandoque autem attribuitur universali aliquid vel removetur ab eo ratione particularis; et ad hoc designandum, in *affirmativis* quidem adinventa est haec dictio, *aliquis* vel *quidam,* per quam designatur quod praedicatum attribuitur subiecto universali ratione ipsius particularis; sed quia non determinate significat formam alicuius singularis, sub quadam indeterminatione singulare designat; unde et dicitur *individuum vagum.* In *negativis* autem non est aliqua dictio posita, sed possumus accipere, *non omnis;* ut sicut, *nullus* universaliter removet, eo quod significat quasi diceretur, *non ullus,* idest, *non aliquis,* ita etiam, *non omnis,* particulariter removeat, in quantum excludit universalem affirmationem.

131 **[14].** Sic igitur *tria* sunt genera affirmationum in quibus aliquid de universal· praedicatur. - *Una* quidem est, in qua de universali praedicatur aliquid universaliter; ut cum dicitur, *omnis homo est animal.* - *Alia,* in qua aliquid praedicatur de universali particulariter; ut cum dicitur, *quidam homo est albus.* - *Tertia* vero est, in qua aliquid de universali praedicatur absque determinatione universalitatis vel particularitatis; unde huiusmodi enunciatio solet vocari *indefinita.* - **To**tidem autem sunt negationes oppositae (19).

132 [15]. De singulari autem quamvis aliquid diversa ratione praedicetur, ut supra dictum est (1S), tamen totum refertur ad singularitatem ipsius, quia etiam natura universalis in ipso singulari individuatur; et ideo nihil refert quantum ad naturam singularitatis, utrum aliquid praedicetur de eo ratione universalis naturae; ut cum dicitur, *Socrates est homo,* vel conveniat ei ratione singularitatis.

133 [16]. Si igitur tribus praedictis enunciationibus addatur singularis, erunt quatuor modi enunciationis ad quantitatem ipsius pertinentes, scilicet *universalis, singularis, indefinitus* et *particularis.*

134 [17]. Sic igitur secundum has differentias Aristoteles assignat diversas oppositiones enunciationum adinvicem.

Et primo, secundum diffefentiam universalium ad indefinitas [44]; secundo, secundum differentiam universalium ad particulares; ibi [48]: *Opponi autem affirmationem* (20) etc.

Circa primum tria facit: primo, agit de oppositione propositionum universalium adinvicem; secundo, de oppositione indefinitarum; ibi [45]: *Quando autem in universalibus* etc.; tertio, excludit dubitationem; ibi [47]: *In eo vero quod* etc.

135 [18]. Dicit ergo primo [44] quod si aliquis enunciet de subiecto universali universaliter, idest secundum continentiam suae universalitatis, *quoniam est,* idest affirmative, aut *non est,* idest negative, erunt contrariae enuntiationes; ut si dicatur, *omnis homo est albus, nullus homo est albus.*

Huius autem ratio est, quia contraria dicuntur quae maxime a se distant (21): non tnim dicitur aliquid nigrum ex hoc solum quod non est album, sed super hoc quod est *non esse album,* quod significat communiter emotionem albi, addit nigrum extremam distantiam ab albo. Sic igitur id quod affirmamur per hanc enuntiationem, *omnis homo est albus,* removetur per hanc negationem, *non jmnis homo est albus.* Oportet ergo quod negatio removeat *modum* quo praedicatum licitur de subiecto, quem designat haec dictio, *>mnis.*

Sed super hanc remotionem addit haec nuntiatio, *nullus homo est albus,* totalem •emotionem, quae est extrema distantia a primo; quod pertinet ad rationem contrarietatis. Et ideo convenienter hanc oppositionem dicit *contrarietatem.*

136 [19]. Deinde cum dicit [45]: *Quando autem* etc., ostendit qualis sit oppositio affirmationis et negationis in indefinitis.

Et primo, proponit quod intendit; secundo, manifestat propositum per exempla; ibi [46]: *Dico autem non universaliter* etc.; tertio, assignat rationem manifestationis; ibi [46]: *Cum unim universale sit homo* etc.

Dicit ergo primo [45] quod quando de universalibus subiectis affirmatur aliquid vel negatur non tamen universaliter, non sunt contrariae enunciationes, sed illa quae significantur contingit esse contraria.

Deinde cum dicit [46]: *Dico autem non universaliter* etc., manifestat per exempla.

Ubi considerandum est quod non dixerat quando in universalibus *particulariter,* sed *non universaliter.* Non enim intendit de particularibus enuntiationibus, sed de solis indefini-

(15) n. 9.
(16) o ιť .
(IT) *οϋί εί .*
(18) Cf. sup., η. 9, io fine.
(19) n. cit.

(20) Lect. XI.
(21) Cf. V *Physic.,* lect. III.

tis. Et hoc manifestat per exempla quae ponit, dicens fieri in universalibus subiectis non universalem enunciationem; cum dicitur, *est albus homo, non est albus homo.*

Et rationem huius expositionis ostendit, quia *homo,* qui subiicitur, est universale, sed tamen praedicatum non universaliter de eo praedicatur, quia non apponitur haec dictio, *omnis:* quae non significat ipsum universale, sed *modum* universalitatis, prout scilicet praedicatum dicitur universaliter de subiecto; et ideo addita subiecto universali, semper significat quod aliquid de eo dicatur universaliter. Tota autem haec expositio refertur ad hoc quod dixerat [45]: *Quando in universalibus non universaliter enunciatur, non sunt contrariae.*

137 [20]. Sed hoc quod additur [ibid.]: *Quae autem significantur contingit esse contraria,* non est expositum, quamvis obscuritatem contineat; et ideo a diversis diversimode exponitur.

Quidam enim hoc referre voluerunt ad contrarietatem veritatis et falsitatis, quae competit huiusmodi enuntiationibus. Contingit enim quandoque has simul esse veras, *homo est albus, homo non est albus;* et sic non sunt contrariae, quia contraria mutuo se tollunt. Contingit tamen quandoque unam earum esse veram et alteram esse falsam; ut cum dicitur, *homo est animal, homo non est animal;* et sic ratione significati videntur habere quamdam contrarietatem.

Sed hoc non videtur ad propositum pertinere, tum quia Philyosophus nondum hic loquitur de veritate et falsitate enunciationum; tum etiam quia hoc ipsum posset de particularibus enunciationibus dici.

138 [21]. Alii vero, sequentes Porphyrium, referunt hoc ad contrarietatem praedicati. Contingit enim quandoque quod praedicatum negatur de subiecto propter hoc quod inest ei contrarium; sicut si dicatur, *homo non est albus,* quia est niger; et sic id quod significatur per hoc quod dicitur, *non est albus,* potest esse contrarium. Non tamen semper: removetur enim aliquid a subiecto, etiam si contrarium non insit, sed aliquid medium inter contraria; ut cum dicitur, *aliquis non est albus, quia est pallidus;* vel quia inest ei privatio actus vel habitus seu potentiae; ut cum dicitur, *aliquis non est videns,* quia est carens potentia visiva, aut habet impedimentum ne videat, vel etiam quia non est aptus natus videre; puta si dicatur, *lapis non videt.* Sic igitur illa, quae significantur contingit esse contraria, sed ipsae enunciationes non sunt contrariae, quia ut in fine huius libri dicetur (22), non sunt contrariae opiniones quae sunt de contrariis, sicut opinio quod aliquid sit bonum, et illa quae est, quod aliquid non est bonum.

139 [22]. Sed nec hoc videtur ad propositum Aristotelis pertinere, quia non agit hic de contrarietate rerum vel opinionum, sed de contrarietate enunciationum: et ideo magis videtur hic sequenda expositio Alexandri. Secundum quam dicendum est quod in indefinitis enunciationibus non determinatur utrum praedicatum attribuatur subiecto universaliter (quod faceret contrarietatem enunciationum), aut particulariter (quod non faceret contrarietatem enunciationum); et ideo huiusmodi enunciationes indefinitae non sunt contrariae secundum modum quo proferuntur. Contingit tamen quandoque ratione significati eas habere contrarietatem, puta, cum attribuitur aliquid universali ratione naturae universalis, quamvis non apponatur signum universale; ut cum dicitur, *homo est animal, homo non est animal:* quia hae enunciationes eamdem habent vim ratione significati; ac si diceretur, *omnis homo est animal, nullus homo est animal.*

140 [23]. Deinde cum dicit [47]: *In eo vero quod* etc., removet quoddam quod posset esse dubium. Quia enim posuerat quamdam diversitatem in oppositione enunciationum ex hoc quod universale sumitur a parte subiecti universaliter vel non universaliter, posset aliquis credere quod similis diversitas nasceretur ex parte praedicati, ex hoc scilicet quod universale praedicari posset et universaliter et non universaliter; et ideo ad hoc excludendum dicit quod in eo quod praedicatur aliquod universale, non est verum quod praedicetur universale universaliter. Cuius quidem *duplex* esse potest ratio.

Una quidem, quia talis, modus praedicandi videtur repugnare praedicato secundum propriam rationem quam habet in enunciatione. Dictum est enim supra (23) quod praedicatum est quasi pars *formalis* enunciationis, subiectum autem est pars *materialis* ipsius: cum autem aliquod universale profertur universaliter, ipsum universale sumitur secundum habitudinem quam habet ad singularia, quae sub se continet; sicut et quando universale profertur particulariter, sumitur secundum habitudinem quam habet ad aliquod contentorum sub se; et sic utrumque pertinet ad materialem determinationem universalis: et ideo neque signum universale neque particulare convenienter additur praedicato, sed magis subiecto: convenientius enim dicitur, *nullus homo est asinus,* quam, *omnis homo est nullus asinus;* et similiter convenientius dicitur, *aliquis homo est albus,* quam, *homo est aliquid album.* Invenitur autem quandoque a philosophis signum particulare appositum praedicato, ad insinuandum quod praedicatum est *in plus* quam subiectum, et hoc praecipue cum, habito genere, investigant differentias completivas speciei, sicut in II *De anima* (24) dicitur quod *Anima est actus quidam.*

(22) Cap. XIV et ultimo. Supplcm. Caiet., lect. XIII.

(23) n. 10.

(24) Cap. I, n. 5; Comment. S. Th. lect. I.

Alia vero ratio potest accipi ex parte veritatis enunciationis; et ista specialiter habet locum in affirmationibus quae falsae essent si praedicatum universaliter praedicaretur. Et ideo manifestans id quod posuerat, subiungit quod *Nulla affirmatio est in qua,* scilicet vere, *de universali praedicato universaliter praedicetur,* idest in qua universali praedicato utitur ad universaliter praedicandum; ut si diceretur, *omnis homo est omne animal.* Oportet enim, secundum praedicta, quod hoc praedicatum *animal,* secundum singula quae sub ipso continentur, praedicaretur de singulis quae continentur sub homine; et hoc non potest esse verum, neque si praedicatum sit *in plus* quarti subiectum, neque si praedicatum sit convertibile cum eo (25). Oporteret enim quod quilibet unus homo esset animalia omnia, aut omnia risibilia: quae repugnant rationi singularis, quod accipitur sub universali.

141. Nec est instantia si dicatur quod haec est vera, *omnis homo est omnis disciplinae susceptivus:* disciplina enim non praedicatur de homine, sed *susceptivum disciplinae:* repugnaret autem veritati si diceretur, *omnis homo est omne susceptivum disciplinae.*

142 [24]. Signum autem universale negativum, vel particulare affirmativum, etsi convenientius ponantur ex parte subiecti, non tamen repugnat veritati etiam si ponantur ex parte praedicati. Contingit enim huiusmodi enunciationes in aliqua materia esse veras: haec enim est vera, *omnis homo nullus lapis est;* et similiter haec est vera, *omnis homo aliquod animal est.* Sed haec, *omnis homo omne animal est,* in quacumque materia proferatur, falsa est. Sunt autem quaedam aliae tales enunciationes semper falsae; sicut ista, *aliquis homo omne animal est* (quae habet eamdem causam falsitatis cum hac, *omnis homo omne animal est);* et si quae aliae similes, sunt semper falsae: in omnibus enim eadem ratio est. Et ideo per hoc quod Philosophus reprobavit istam, *omnis homo omne animal est,* dedit intelligere omnes consimiles esse improbandas.

(25) Nempe eiusdem quantitatis seu universalitatis cum subiecto.

LECTIO XI.

(nn. 143-153; [48-54]).

De oppositione inter propositiones universales et particulares, deque modo quo se habent affirmatio et negatio oppositae ad verum et falsum,

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput VII)

48. Opponi itaque dico affirmationem negationi contradictorie, quae universaliter significat, ei quae non universaliter; ut, omnis homo albus est, non omnis homo albus est; nullus homo albus est, quidam homo albus est.

49. Contrariae vero universalem affirmationem et universalem negationem; ut, omnis homo iustus est, nullus homo iustus est.

50. Quocirca has quidem impossibile est simul esse veras; his vero oppositas, contingit aliquando in eodem; ut, non omnis homo albus est, et quidam homo albus est.

51. Quaecumque igitur contradictiones universalium sunt universaliter, necesse est alteram esse veram vel falsam. Et quaecumque in singularibus sunt; ut, Socrates albus est, non est Socrates albus.

52. Quaecumque autem universalium non universaliter, non haec quidem semper vera est, illa vero falsa; simul enim verum est dicere, quoniam est homo albus, et, non est homo albus, et quoniam est homo pulcher, et, non est homo pulcher.

53. Si enim foedus est, non est pulcher, et si fit aliquid, nondum est.

54. Videbitur autem subito inconveniens esse, idcirco quoniam videtur significare, non est homo albus, simul etiam quoniam nullus homo est albus; hoc autem neque idem significat, neque simul necessario sunt.

SYNOPSIS

1. Argumentum textus.
2. Propositiones *particulares,* proprie loquendo, non sunt oppositae, quia ex modo seu vi enunciationis non habent quod affirmatio et negatio sint de eodem subiecto.
3. Suppositis requisitis ad rationem oppositionis (lect. IX, nn. 8 et 9), oppositio inter propositionem universalem et particularem est oppositio contradictoria; et ideo tales propositiones dicuntur contradictoriae.
4. Ratio est quia contradictio est solummodo remotio affirmationis per negationem; universalis autem affirmativa removetur per solam negationem particularis; et particularis affirmativa removetur solum per universalem negativam.
5. Hinc contradictio non admittit medium, quia inter affirmationem et negationem non datur medium; sed contrarietas admittit medium, quia inter extreme distantes propositiones universales dantur propositiones particulares.
6. Ergo propositiones contrariae non possunt esse simul verae, quia contraria mutuo se expellunt; sed tamen earum contradictoriae, nempe *media,* quae sunt propositiones particulares, possunt esse simul verae, quia, ut dictum est, proprie loquendo non opponuntur.
7. Propositiones contradictoriae nequeunt esse simul verae, nequeunt esse simul falsae; sed una earum est necessario vera, altera est necessario falsa.
8. Propositiones indefinitae licet apparenter contradictoriae, tamen revera tales non sunt vi *propositionum,* quamvis hoc contingat esse vi *materiae* seu subiecti, cui essentialiter praedicatum debet convenire aut non convenire.

9. Solvitur obiectio.

10. Ex vi propositionis veritas et falsitas in propositionibus indefinitis est sicut in propositionibus particularibus.

11. Excluditur dubitatio.

COMMENTARIUM S. THOMAE

143 [1]. Postquam Philosophus determinavit de oppositione enuntiationum, comparando universales enunciationes ad indefinitas, hic determinat de oppositione enunciationum comparando universales ad particulares (1).

Circa quod considerandum est quod potest *duplex* oppositio in his notari: *una* quidem universalis ad particularem, et hanc primo tangit; *alia* vero universalis ad universalem, et hanc tangit secundo; ibi [49]: *Contrariae vero* etc. (2).

144 [2]. Particularis vero affirmativa et particularis negativa, non habent proprie loquendo oppositionem, quia oppositio attenditur circa idem subiectum; subiectum autem particularis enunciationis est universale particulariter sumptum, non pro aliquo determinato singulari, sed indeterminate pro quocumque (3); et ideo, cum de universali particulariter sumpto aliquid affirmatur vel negatur, ipse modus enuntiandi non habet quod affirmatio et negatio sint de eodem: quod requiritur ad oppositionem affirmationis et negationis, secundum praemissa (4).

145 [3]. Dicit ergo primo [48] quod enunciatio, quae universale significat, scilicet universaliter, opponitur contradictorie ei, quae non significat universaliter sed particulariter, si una earum sit affirmativa, altera vero sit negativa (sive universalis sit affirmativa et particularis negativa, sive e converso); ut cum dicitur, *omnis homo est albus, non omnis homo est albus:* hoc enim quod dico, *non omnis,* ponitur loco signi particularis negativi; unde aequipollet ei quae est, *quidam homo non est albus;* sicut et *nullus,* quod idem significat ac si diceretur, *non ullus* (5) vel *non quidam,* est signum universale negativum. Unde hae duae, *quidam homo est albus* (quae est particularis affirmativa), *nullus homo est albus* (quae est universalis negativa), sunt contradictoriae.

146 [4]. Cuius ratio est quia contradictio consistit in sola remotione affirmationis per negationem; universalis autem affirmativa removetur per solam negationem particularis, nec aliquid aliud ex necessitate ad hoc exigitur; particularis autem affirmativa removeri non potest nisi per universalem negativam, quia iam dictum est (6) quod particularis affirmativa non proprie opponitur particulari negativae. Unde relinquitur quod universali affirmativae contradictorie opponitur particularis negativa, et particulari affirmativae universalis negativa.

147 [5]. Deinde cum dicit [49]: *Contrariae vero* etc., tangit oppositionem universalium enunciationum (7); et dicit quod universalis affirmativa et universalis negativa sunt contrariae; sicut, *omnis homo est iustus, nullus homo est iustus,* quia scilicet universalis negativa non solum removet universalem affirmativam, sed etiam designat extremam distantiam, in quantum negat totum quod affirmatio ponit; et hoc pertinet ad rationem contrarietatis; et ideo particularis affirmativa et negativa se habent sicut medium inter contraria.

148 [6]. Deinde cum dicit [50]: *Quocirca has quidem* etc., ostendit quomodo se habeant affirmatio et negatio oppositae ad verum et falsum.

Et primo, quantum ad contrarias; secundo, quantum ad contradictorias; ibi [51]: *Quaecumque igitur contradictiones* etc. (8); tertio, quantum ad ea quae videntur contradictoria, et non sunt; ibi [52]: *Quaecumque autem in universalibus* etc. (9).

Dicit ergo primo [50] quod quia universalis affirmativa et universalis negativa sunt contrariae, impossibile est quod sint simul verae. Contraria enim mutuo se expellunt. Sed particulares, quae contradictorie opponuntur universalibus contrariis, possunt simul verificari in eodem; sicut, *non omnis homo est albus,* quae contradictorie opponitur huic, *omnis homo est albus,* et, *quidam homo est albus,* quae contradictorie opponitur huic, *nullus homo est albus.*

Et huiusmodi etiam simile invenitur in contrarietate rerum: nam album et nigrum numquam simul esse possunt in eodem, sed remotiones albi et nigri simul possunt esse: potest enim aliquid esse neque album neque nigrum, sicut patet in eo quod est pallidum. Et similiter contrariae enunciationes non possunt simul esse verae, sed earum contradictoriae, a quibus removentur, simul possunt esse verae.

149 [7]. Deinde cum dicit [51]: *Quaecumque igitur contradictiones* etc., ostendit

(1) Cf. lect. X, n. 17.
(2) Infra, n. 5.
(3) Cf. lect. praec., n. 13.
(4) Lect. IX, n. 8.
(5) Cf. lect. praec., n. 13.
(6) Supra, n. 2.
(7) Cf. lect praec., n. 18.
(8) n. seq.
(9) n. 8.

qualiter veritas et falsitas se habeant in contradictoriis.

Circa quod considerandum est quod, sicut dictum est supra (10), in contradictoriis negatio non plus facit, nisi quod removet affirmationem.

Quod contingit *dupliciter. Uno modo,* quando est altera earum universalis, altera particularis, ut supra dictum est (11). *Alio modo,* quando utraque est singularis: quia tunc negatio ex necessitate refertur ad idem (quod non contingit in particularibus et indefinitis), nec potest se in plus extendere nisi ut removeat affirmationem. Et ideo singularis affirmativa semper contradicit singulari negativae, supposita identitate praedicati et subiecti. Et ideo dicit quod, sive accipiamus contradictionem universalium universaliter, scilicet quantum ad unam earum, sive singularium enunciationum, semper necesse est quod una sit vera et altera falsa. Neque enim contingit esse simul veras aut simul falsas, quia verum nihil aliud est, nisi quando dicitur esse quod est, aut non esse quod non est (12); falsum autem, quando dicitur esse quod non est, aut non esse quod est, ut patet ex IV *Metaphysicorum (13).*

150 [8]. Deinde cum dicit [52]: *Quaecumque autem universalium* etc., ostendit qualiter se habeant veritas et falsitas in his, quae videntur esse contradictoria, sed non sunt.

Et circa hoc tria facit: primo proponit quod intendit; secundo, probat propositum; ibi [53]: *Si enim turpis non probus* etc.; tertio, excludit id quod facere posset dubitationem; ibi [54]: *Videbitur autem subito inconveniens* etc.

Circa primum [52] considerandum est quod affirmatio et negatio in indefinitis propositionibus videntur contradictorie opponi propter hoc, quod est unum subiectum non determinatum per signum particulare, et ideo videtur affirmatio et negatio esse de eodem. Sed ad hoc removendum Philosophus dicit quod quaecumque affirmative et negative dicuntur de Universalibus non universaliter sumptis, non semper oportet quod unum sit verum, et aliud sit falsum, sed possunt simul esse vera. Simul enim est verum dicere quod *homo est albus,* et, *homo non est albus,* et quod *homo est probus,* et, *homo non est probus.*

151 [9]. In quo quidem, ut Ammonius refert, aliqui Aristoteli contradixerunt ponentes quod indefinita negativa semper sit accipienda pro universali negativa. Et hoc astruebant primo quidem tali ratione: quia indefinita, cum sit indeterminata, se habet in ratione materiae; materia autem secundum se considerata, magis trahitur ad id quod indignius est; dignior autem est universalis affirmativa, quam particularis affirmativa; et ideo indefinitam affirmativam dicunt esse sumendam pro particulari affirmativa: sed negativam universalem, quae totum destruit, dicunt esse indigniorem particulari negativa, quae destruit partem, sicut universalis corruptio peior est quam particularis; et ideo dicunt quod indefinita negativa sumenda est pro universali negativa. Ad quod etiam inducunt quod philosophi, et etiam ipse Aristoteles utitur indefinitis negativis pro universalibus; sicut dicitur in libro *Physic.* (14) quod non est motus praeter res; et in libro *De anima* (15), quod non est sensus praeter quinque.

Sed istae rationes non concludunt. Quod enim primo dicitur quod materia secundum se sumpta sumitur pro peiori, verum est secundum sententiam Platonis, qui non distinguebat privationem a materia, non autem est verum secundum Aristotelem, qui dicit in lib. I *Physic.* (16) quod malum et turpe et alia huiusmodi ad defectum pertinentia non dicuntur de materia nisi *per accidens.* Et ideo non oportet quod indefinita semper stet pro peiori.

Dato etiam quod indefinita necesse sit sumi pro peiori, non oportet quod sumatur pro universali negativa; quia sicut in genere affirmationis, universalis affirmativa est potior particulari, utpote particularem affirmativam continens; ita etiam in genere negationum universalis negativa potior est. Oportet autem in unoquoque genere considerare id quod est potius in genere illo, non autem id quod est potius simpliciter.

Ulterius etiam, dato quod particularis negativa esset potior omnibus modis, non tamen adhuc ratio sequeretur: non enim ideo indefinita affirmativa sumitur pro particulari affirmativa, quia sit indignior, sed quia de universali potest aliquid affirmari ratione suiipsius, vel ratione partis contentae sub eo (17); unde sufficit ad veritatem eius quod praedicatum uni parti conveniat (quod designatur per signum particulare); et ideo veritas particularis affirmativae sufficit ad veritatem indefinitae affirmativae. Et simili ratione veritas particularis negativae sufficit ad veritatem indefinitae negativae, quia similiter potest aliquid negari de universali vel ratione suiipsius, vel ratione suae partis.

Utuntur autem quandoque philosophi indefinitis negativis pro universalibus in his, quae per se removentur ab universalibus; sicut et utuntur indefinitis affirmativis pro universalibus in his, quae per se de universalibus praedicantur.

152 [10]. Deinde cum dicit [53]: *Si enim turpis est* etc., probat propositum per id,

(10) n. 4.
(11) n. 3.
(12) Cf. lect. IX. nn. 2 et 3.
(13) Cap. VII. n. 5; Comment. S. Th. lib. V, lect. IX.
(14) Lib. III. cap. I, n. 4: Comment. S. Th. lect. I.
(15) Lib. III, cap. I. n. 1; Comment. S. Th. lect. I.
(16) Cap. IX, nn. 1, 3. - Comment. S. Th. lect. XV.
(17) Cf. lect. praeced. n. 13.

quod est ab omnibus concessum. Omnes enim concedunt quod indefinita affirmativa verificatur, si particularis affirmativa sit vera. Contingit autem accipi duas affirmativas indefinitas, quarum una includit negationem alterius, puta cum sunt opposita praedicata: quae quidem oppositio potest contingere *dupliciter*.

Uno modo, secundum perfectam contrarietatem, sicut *turpis,* idest *inhonestus,* opponitur *probo,* idest *honesto,* et *foedus,* idest *deformis* secundum corpus, opponitur *pulchro.* Sed per quam rationem ista affirmativa est vera, *homo est probus,* quodam homine existente probo, per eamdem rationem ista est vera, *homo est turpis,* quodam homine existente turpi. Sunt ergo istae duae verae simul, *homo est probus, homo est turpis;* sed ad hanc, *homo est turpis,* sequitur ista, *homo non est probus;* ergo istae duae sunt simul verae, *homo est probus, homo non est probus:* et eadem ratione istae duae, *homo est pulcher, homo non est pulcher.*

Alia autem oppositio attenditur secundum perfectum et imperfectum, sicut *moveri* opponitur ad *motum esse,* et *fieri* ad *factum esse:* unde ad *fieri* sequitur *non esse* eius quod fit in permanentibus, quorum *esse* est perfectum; secus autem est in successivis, quorum *esse* est imperfectum. Sic ergo haec est vera, *homo est albus,* quodam homine existente albo; et pari ratione, quia quidam homo fit albus, haec est vera, *homo fit albus;* ad quam sequitur, *homo non est albus.* Ergo istae duae sunt simul verae, *homo est albus, homo non est albus.*

153 [11]. Deinde cum dicit [54]: *Videbitur autem* etc., excludit id quod faceret dubitationem circa praedicta; et dicit quod *subito,* id est primo aspectu videtur hoc esse inconveniens, quod dictum est; quia hoc quod dico, *homo non est albus,* videtur idem significare cum hoc quod est, *nullus homo est albus.* Sed ipse hoc removet dicens quod neque idem significant neque ex necessitate sunt simul vera, sicut ex praedictis manifestum est.

LECTIO XII.

(nn. 154-163; [55-63]).

Quod uni affirmationi una sola negatio opponitur.

SCHEMA

Lectio XII, 154-163 [55-63].

Postquam ostendit diversos modos oppositionum in enuntiationibus, nunc ostendit quod uni affirmationi una negatio opponitur 154 [55].

- A) Ostendit quod uni affirmationi una negatio opponitur 155 [55].
  - 1) Proponit quod intendit 155 [55].
  - 2) Manifestat propositum 156 [56].
    - a) Per rationem 156 [56].
    - b) Per exempla 157 [57].
  - 3) Epilogat et concludit 159 [58].
- B) Ostendit quae sit una affirmatio vel negatio 160 [59].
  - 1) Quod unitas enunciationis non impeditur per multitudinem quod continetur sub universali 160 [59].
  - 2) Quod sola imitas nominis non sufficit ad unitatem enunciationis 161 [60].
    - a) Proponit quod intendit 161 [60].
    - b) Exemplificat 162 [61].
    - c) Probat 162 [62].
    - d) Infert corollarium 163 [63].

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput VII)

55. Manifestum est autem quoniam una negatio unius affirmationis est:
56. hoc enim idem oportet negare negationem quod affirmavit affirmatio, et de eodem, vel de aliquo singularium, vel de aliquo universalium, vel universaliter, vel non universaliter.
57. Dico autem, ut est, Socrates est albus, non est Socrates albus. Si autem aliud aliquid de eodem, vel de alio idem, non opposita erit, sed ab ea diversa. Huic autem quae est, omnis homo albus est, contradicit illa, quae est: non omnis homo albus est, illi autem quae est, aliquis homo albus est, illa quae est, nullus homo albus est; illi autem quae est, homo albus est, illa quae est, homo albus non est.
58. Quod igitur una affirmatio uni negationi opponitur contradictorie, et quae sunt hae, dictum est; et quod sunt aliae contrariae, et quae sunt hae, dictum est; et quod non omnis vera vel falsa contradictio, et quare et quando vera vel falsa.

Caput VIII

59. Una autem affirmatio et negatio est, quae unum de uno significat, vel cum sit universale universaliter vel non universaliter ut, omnis homo albus est, non omnis homo albus est, nullus homo albus est, quidam homo albus est, si album unum significat.
60. Si vero duobus unum nomen positum est, ex quibus non est unum, non est una affirmatio vel negatio;
61. ut, si quis ponat hoc nomen tunica homini et equo et dicat, tunica est alba, haec non est una affirmatio nec una negatio.
62. Nihil enim differt haec, quam dicere, est homo albus et est equus albus. Si ergo hae multa significant et sunt plures, manifestum est quoniam et prima multa vel nihil significat: neque enim aliquis est homo equus.
63. Quare nec in his necesse est hanc quidem contradictionem veram esse, illam vero falsam.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Unius affirmationis est una negatio sola, quamvis sint plura oppositionum genera.
3. Ratio est, quia negatio ideo opponitur affirmationi, quia negat idem, et eodem modo, quod affirmatio ponit, et nihil aliud. Haec autem negatio non potest esse nisi una.
4. Manifestatur exemplis de subiecto tum *singulari,* tum *universali* universaliter sumpto, tum *universali* particulariter sumpto, tum *indefinito.*
5. Solvitur difficultas quoad propositiones indefinitas, inter quas non est proprie oppositio, nisi quando affirmatio et negatio sunt circa idem, uti accidit quando propositio est in materia necessaria (Cf. lect. XIII, n. 3), et ideo praedicatum per se convenit subiecto, vel quando subiectum est singulare.
6. Epilogus.
7. Unitas affirmationis vel negationis, sine qua non datur oppositio, requirit unitatem significationis, seu rei significatae tum ex parte subiecti tum ex parte praedicati; sive haec unitas sit universalis, sive particularis, sive indefinita.
8. Non sufficit autem unitas nominis; excepto casu in quo praedicatum referatur, ad vocem.
9. Res declaratur exemplis et ratione probatur.
10. Corollarium. In affirmationibus et negationibus aequivoci subiecti non oportet unam esse veram et alteram falsam, quia negatio et affirmatio possunt non esse circa idem.

COMMENTARIUM S. THOMAE

154 [1]. Postquam Philosophus distinxit diversos modos oppositionum in enunciationibus, nunc intendit ostendere quod uni affirmationi una negatio opponitur, et circa hoc duo facit: primo, ostendit quod uni affirmationi una negatio opponitur [55]; secundo,

ostendit quae sit una affirmatio vel negatio, ibi [59]: *Una autem affirmatio* (1) etc.

Circa primum tria facit: primo, proponit quod intendit; secundo, manifestat propositum; ibi [56]: *Hoc enim idem* etc.; tertio, epilogat quae dicta sunt; ibi [58]: *Manifestum est ergo* etc.

155 [2]. Dicit ergo primo [53], manifestum esse quod unius affirmationis est una negatio sola. Et hoc quidem fuit necessarium hic dicere: quia cum posuerit plura oppositionum genera, videbatur quod uni affirmationi duae negationes opponerentur; sicut huic affirmativae, *omnis homo est albus,* videtur, secundum praedicta, haec negativa opponi, *nullus homo est albus,* et haec, *quidam homo non est albus.* Sed si quis recte consideret huius affirmativae, *omnis homo est albus,* negativa est sola ista, *quidam homo non est albus,* quae solummodo removet ipsam, ut patet ex sua aequipollenti, quae est, *non omnis homo est albus.* Universalis vero negativa includit quidem in suo intellectu negationem universalis affirmativae, in quantum includit particularem negativam (2), sed supra hoc aliquid addit, in quantum scilicet importat non solum remotionem universalitatis, sed removet quamlibet partem eius. Et sic patet quod sola una est negatio universalis affirmationis: et idem apparet in aliis.

156 [3]. Deinde cum dicit [56]: *Hoc enim* etc., manifestat propositum: et primo, per rationem; secundo, per exempla; ibi [57]: *Dico autem, ut est Socrates albus.*

Ratio autem sumitur ex hoc, quod supra dictum est (3) quod negatio opponitur affirmationi, quae est eiusdem de eodem: ex quo hic accipitur quod oportet negationem negare illud idem praedicatum, quod affirmatio affirmavit et de eodem subiecto, sive illud subiectum sit aliquid singulare, sive aliquid universale, vel universaliter, vel non universaliter sumptum; sed hoc non contingit fieri nisi uno modo, ita scilicet ut negatio neget id quod affirmatio posuit, et nihil aliud; ergo uni affirmationi opponitur una sola negatio.

157 [4]. Deinde cum dicit [57]: *Dico autem, ut est* etc., manifestat propositum per exempla.

Et *primo,* in singularibus: huic enim affirmationi, *Socrates est albus,* haec sola opponitur, *Socrates non est albus,* tanquam eius propria negatio. Si vero esset aliud praedicatum vel aliud subiectum, non esset negatio opposita, sed omnino diversa; sicut ista, *Socrates non est musicus,* non opponitur ei quae est, *Socrates est albus;* neque etiam illa quae est, *Plato est albus,* huic quae est, *Socrates non est albus.*

Secundo, manifestat idem quando subiectum affirmationis est universale universaliter sumptum; sicut huic affirmationi, *omnis homo est albus,* opponitur sicut propria eius negatio, *non omnis homo est albus,* quae aequipollet particulari negativae.

Tertio, ponit exemplum quando affirmationis subiectum est universale particulariter sumptum: et dicit quod huic affirmationi, *aliquis homo est albus,* opponitur tanquam eius propria negatio, *nullus homo est albus.* Nam *nullus* dicitur, quasi non *ullus,* idest, *non aliquis (4).*

Quarto, ponit exemplum quando affirmationis subiectum est universale indefinite sumptum et dicit quod isti affirmationi, *homo est albus,* opponitur tanquam propria eius negatio illa quae est, *non est homo albus.*

158 [5]. Sed videtur hoc esse contra id, quod supra dictum est (5) quod negativa indefinita verificatur simul cum indefinita affirmativa; negatio autem non potest verificari simul cum sua opposita affirmatione, quia non contingit de eodem affirmare et negare.

Sed ad hoc dicendum quod oportet quod hic dicitur intelligi quando negatio ad idem refertur quod affirmatio continebat; et hoc potest esse dupliciter: uno modo, quando affirmatur aliquid inesse homini ratione sui ipsius (quod est *per se* de eodem praedicari), et hoc ipsum negatio negat; alio modo, quando aliquid affirmatur de universali ratione sui singularis, et pro eodem de eo negatur.

159 [6]. Deinde cum dicit [58]: *Quod igitur una affirmatio* etc., epilogat quae dicta sunt, et concludit manifestum esse ex praedictis quod uni affirmationi opponitur una negatio; et quod oppositarum affirmationum et negationum aliae sunt contrariae, aliae contradictoriae; et dictum est quae sint utraeque.

Tacet autem de subcontrariis, quia non sunt recte oppositae, ut supra dictum est (6). Dictum est etiam quod non omnis contradictio (7) est vera vel falsa; et sumitur hic large contradictio pro qualicumque oppositione affirmationis et negationis: nam in his quae sunt vere contradictoriae semper una est vera, et altera falsa. Quare autem in quibusdam oppositis hoc non verificetur, dictum est supra (8); quia scilicet quaedam non sunt contradictoriae, sed contrariae, quae possunt simul esse falsae. Contingit etiam affirmationem et negationem non proprie opponi; et ideo contingit eas esse veras simul. Dictum est autem (9) quando altera semper est vera, altera autem falsa, quia scilicet in his quae vere sunt contradictoria.

160 [7]. Deinde cum dicit [59]: *Una autem affirmatio* etc., ostendit quae sit affirma-

(1) Infra n. 7.
(2) Cf. lect. praec., n. 9.
(3) Lect. IX, n. 8.

(4) Cf. lect. X, n. 13.
(5) Lect. XI, n. 8 seq,
(6) Lect. XI. n. 2.
(7) Ib., n. 8 seq.
(8) Ib., n. 6.
(9) Ib., n. 7.

lio vel negatio una. Quod quidem iam supra dixerat (10), ubi habitum est quod una est enunciatio, quae unum significat; sed quia enunciatio, in qua aliquid praedicatur de aliquo universali universaliter vel non universaliter, multa sub se continet, intendit ostendere quod per hoc non impeditur unitas enunciationis.

Et circa hoc duo facit: *primo,* ostendit quod unitas enunciationis non impeditur per multitudinem, quae continetur sub universali, cuius ratio una est (11); *secundo,* ostendit quod impeditur unitas enunciationis per multitudinem, quae continetur sub sola nominis unitate (12); ibi [60]: *Si vero duobus* etc.

Dicit ergo *primo* quod una est affirmatio vel negatio cum unum significatur de uno, sive illud unum quod subiicitur sit universale universaliter sumptum sive non sit aliquid tale, sed sit universale particulariter sumptum vel indefinite, aut etiam si subiectum sit singulare.

Et exemplificat de diversis sicut universalis ista affirmativa est una, *omnis homo est albus;* et similiter particularis negativa quae est eius negatio, scilicet *non est omnis homo albus.* Et subdit alia exempla, quae surit manifesta. In fine autem apponit quamdam conditionem, quae requiritur ad hoc quod quaelibet harum sit una, *si* scilicet *album,* quod est praedicatum, *significat unum:* nam sola multitudo praedicati impediret unitatem enunciationis. Ideo autem universalis propositio una est, quamvis sub se multitudinem singularium comprehendat, quia praedicatum non attribuitur multis singularibus, secundum quod sunt in se divisa, sed secundum quod uniuntur in uno communi.

161 [8]. Deinde cum dicit [60]: *Si vero duobus* etc., ostendit quod sola unitas nominis non sufficit ad unitatem enunciationis.

Et circa hoc quatuor facit: primo, proponit quod intendit; secundo, exemplificat; ibi [61]: *Ut si quis ponat* etc.; tertio, probat; ibi [62]: *Nihil enim differt* etc.; quarto, infert corollarium ex dictis; ibi [63]: *Quare nec in his* etc.

Dicit ergo *primo* [60] quod si unum nomen imponatur duabus rebus, ex quibus non fit unum, non est affirmatio una. Quod autem dicit, *ex quibus non fit unum,* potest intelligi *dupliciter.*

Uno modo, ad excludendum hoc quod multa continentur sub uno universali, sicut *homo* et *equus* sub *animali:* hoc enim nomen *animal* significat utrumque, j>on secundum quod sunt multa et differentia ad invicem, sed secundum quod uniuntur in natura generis.

Alio modo, et melius, ad excludendum hoc quod ex multis partibus fit unum, sive sint partes rationis, sicut sunt genus et differentia, quae sunt partes definitionis: sive sint partes intégrales alicuius compositi, sicut ex lapidibus et lignis fit domus.

Si ergo sit tale praedicatum quod attribuatur rei, requiritur ad unitatem enunciationis quod illa multa quae significantur, concurrant in unum secundum aliquem dictorum modorum; unde non sufficeret sola unitas vocis. Si vero sit tale praedicatum quod referatur ad vocem, sufficiet unitas vocis; ut si dicam, *canis est nomen.*

162 [9]. Deinde cum dicit [61]: *Ut si quis* etc., exemplificat quod dictum est, ut si aliquis hoc nomen *tunica* imponat ad significandum hominem et equum: et sic, si dicam, *tunica est alba,* non est affirmatio una, neque negatio una.

Deinde cum dicit [62]: *Nihil enim differt* etc., probat quod dixerat tali ratione. Si *tunica* significat hominem et equum, nihil differt si dicatur, *tunica est alba,* aut si dicatur, *homo est albus,* et, *equus est albus;* sed istae, *homo est albus, et equus est albus,* significant multa et sunt plures enunciationes; ergo etiam ista, *tunica est alba,* multa significat. Et hoc si significet hominem et equum ut res diversas: si vero significet hominem et equum ut componentia unam rem, nihil significat, quia non est aliqua res quae componatur ex homine et equo.

Quod autem dicit quod non differt dicere, *tunica est alba, et, homo est albus, et, equus est albus,* non est intelligendum quantum ad veritatem et falsitatem. Nam haec copulativa, *homo est albus et equus est albus,* non pctest esse vera nisi utraque pars sit vera: sed haec, *tunica est alba,* praedicta positione facta (13), potest esse vera etiam altera existente falsa; alioquin non oporteret distinguere multiplices propositiones ad solvendum rationes sophisticas. Sed hoc est intelligendum quantum ad unitatem et multiplicitatem. Nam sicut cum dicitur, *homo est albus et equus est albus,* non invenitur aliqua una res cui attribuatur praedicatum; ita etiam nec cum dicitur, *tunica est alba.*

163 [10]. Deinde cum dicit [63]: *Quare nec in his* etc., concludit ex praemissis quod nec in his affirmationibus et negationibus, quae utuntur subiecto aequivoco, semper oportet unam esse veram et aliam falsam, quia scilicet negatio potest aliud negare quam affirmatio affirmet.

(10) Lect. VIII, n. 13 seq.

(11) Nempe *univoca ratio* (Cf. lect. V, n. 19; et lect. VIII. n. 6).

(12) Nempe *nomine aequivoco* (Cf. ibi).

(13) Si *tunica* nempe significaret hominem et equum, ut suppositum est supra.

LECTIO XIII.

(nn. 164-175; [64-71]).

De veritate et falsitate in oppositis propositionibus singularibus de futuro in materia contingenti.

SCHEMA

(Lect. XIII-XV; nn. 164-204; [64-82]).

Postquam determinavit de oppositione enunciationum, inquirit de quodam quod poterat esse dubium, utrum scilicet id quod dictum est similiter inveniatur in omnibus enunciationibus vel non 164 [64].

I) Proponit dissimilitudinem 164 [64].

II) Probat eam 170 [65].

A) Ducendo ad inconveniens 170 [65].

i) Quod in singularibus et futuris non semper potest determinate attribui veritas alteri oppositorum 170 [65].

j) Prima ratio 170 [65].

jj) Secunda ratio 173 [68].

2) Quod non potest esse quod utraque veritate careat 175 [69].

a) Proponit quod intendit 175 [69].

b) Probat propositum 175 [70].

j) Prima ratio 175 [70].

jj) Secunda ratio 175 [71].

B) Ostendendo esse impossibilia ea quae sequuntur 176 [72].

i) Ostendit esse impossibilia ea quae sequuntur 177 [72].

a) Proponit inconvenientia quae sequuntur 177 [72].

b) Ostendit ea ex praedicta positione sequi 178 [73].

j) Ostendit ea sequi, quodam possibili posito 178 [73].

jj) Ostendit ea sequi, etsi illud possibile non ponatur 179 [74].

c) Ostendit esse impossibilia inconvenientia memorata 180 [75].

a') Per rationem 180 [75].

j) Ostendit propositum in rebus humanis 180 [75].

jj) Etiam in aliis rebus 181 [76].

b') Per exempla sensibilia 182 [77-78].

2) Concludit quomodo circa haec veritas se habeat 200 [79].

a) Ostendit quomodo se habeat veritas circa res 201 [79].

j) Circa res absolute consideratas 201 [79].

jj) Per comparationem ad sua opposita 202 [80].

b) Ostendit quomodo se habeat veritas circa enunciationes 203 [81].

j) Quomodo uniformiter se habet in veritate orationum, sicut circa esse rerum et non esse 203 [81].

jj) Finaliter concludit veritatem totius dubitationis 204 [82].

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput IX

64. In his ergo et quae sunt et quae facta sunt necesse est affirmationem vel negationem veram vel falsam esse. In universalibus quidem universaliter, semper hanc quidem veram, illam vero falsam et in his quae sunt singularia, quemadmodum dictum est. In his vero, quae in universalibus non universaliter dicuntur, non est necesse. Dictum est autem et de his. In singularibus vero et futuris non similiter.

65. Nam si omnis affirmatio vel negatio vera vel falsa est, et omne necesse est vel esse vel non esse:

66. quare si hic quidem dicat futurum aliquid, ille vero non dicat hoc idem ipsum, manifestum est quoniam necesse est verum dicere alterum ipsorum, si omnis affirmatio vel negatio vera vel falsa est. Utraque enim non erunt simul in talibus;

67. nam si verum est dicere quoniam est album vel non album, necesse est esse album vel non album; et si est album vel non album, verum est affirmare vel negare; et si non est, mentitur; et si mentitur, non est. Quare necesse est. aut affirmationem aut negationem veram esse vel falsam. Nihil igitur neque est, neque fit, neque a casu, neque ad utrumlibet, nec erit, nec non erit; sed ex necessitate omnia et non utrumlibet: aut enim qui dicit verus est, aut qui negat; similiter enim vel fieret vel non fieret; utrumlibet enim nihil magis sic vel non sic se habet aut habebit.

68. Amplius, si est album nunc, verum erat dicere prius, quoniam erit album, quare semper verum fuit dicere quodlibet eorum, quae facta sunt, quoniam est vel erit. Quod si semper verum fuit dicere quoniam est vel erit, non potest hoc non esse vel non futurum esse; quod autem non potest non fieri, impossibile est non fieri, et quod impossibile est non fieri, necesse est fieri; omnia ergo, quae futura sunt, necesse est fieri. Nihil igitur utrumlibet, neque casu erit: nam si casu, non ex necessitate.

69. At vero neque quoniam neutrum verum est contingit dicere, ut quoniam neque erit neque non erit:

70. primum enim cum sit affirmatio falsa, erit negatio non vera: et cum haec sit falsa, contingit affirmationem esse non veram.

71. Ad haec si verum est dicere, quoniam album est et magnum, oportet esse utrumque; si vero erit cras, oportet esse cras; si autem neque erit neque non erit cras, non erit utrumlibet, ut navale bellum: oportebit enim neque fieri navale bellum, neque non fieri.

SYNOPSIS

1. Argumentum textus.
2. Iterantur tres divisiones propositionum secundum *unitatem, qualitatem* et *quantitatem.*
3. His adduntur *quarta* divisio secundum *tempus,* prout nempe propositio est *de praesenti,* vel *de praeterito,* vel *de futuro;* et *quinta* secundum *materiam,* seu secundum habitudinem praedicati ad subiectum, ex qua diversa habitudine propositio est vel in materia *necessaria* sive *naturali,* vel in materia *impossibili* sive *remota,* vel in materia *possibili* sive *contingenti.*
4. In enunciationibus de praesenti vel de praeterito, necesse est ut affirmatio vel negatio determinate sit vera vel falsa, quando propositiones contradictorie opponuntur (Némpe quando praedicatum universaliter enunciatur de subiecto universali, vel praedicatur aliquid de subiecto singulari; non autem quando praedicatum non universaliter enunciatur de subiecto universali).
5. Idem dicendum est, spectata materia, -quoad enunciationes, quae sunt de futuro, dummodo sint de universalibus vel universaliter vel non universaliter sumptis.
6. Quaestio: utrum in enunciationibus singularibus de futuro in materia contingenti necesse sit quod determinate una oppositarum sit vera et altera falsa.
7. Solvitur quaestio *negative,* quia secus omnia essent ex necessitate.
8. Processus rationis aristotelicae, ex qua concluditur triplex genus contingentium excludi ex opposita solutione quaestionis.
9. Declaratur quod dictum est de triplici genere contingentium, quae proveniunt ex *casu,* ex *electione* et ex *natura.* - De eo quod est ex *electione,* scilicet *aequaliter* se habens ad *esse* et ad *non esse,* non potest *determinate* dici neque quod *erit,* neque quod *non erit;* secus non haberetur indifferentia ad utrumlibet; et consequenter non haberetur electio.

10. Alia ratione confirmatur esse impossibile non fieri, quae futura sunt, et ideo omnia ex necessitate evenire, si ex propositionibus singularibus de futuro una esset determinate vera et altera falsa. Ratio est, quia ista duo sunt incompossibilia, quod aliquid vere dicatur *esse* et quod *non sit.* Si ergo ponitur *verum esse* id quod dicitur de praesenti vel de futuro, *non potest* esse quin illud *sit praesens* vel *futurum.* Sed quod *non potest non fieri, necesse est fieri.* Ergo omnia quae futura sunt *necesse esset* fieri, seu omnia ex necessitate evenirent.

11. Dilucidatur eadem ratio declarando quomodo futura sunt in causis: nempe in causa agente ex necessitate; in causa inclinata ad effectum determinatum, a quo tamen producendo potest impediri; in causa indifferente et non determinata potius ad unum quam ad aliud.

12. At vero, ex his non sequitur quod falsae sint propositiones de singularibus futuris in sensu coniunctivo, nempe quod utraque haec propositio sit falsa, *hoc erit et hoc non erit:* primo quidem quia sunt contradictoriae, quae non possunt esse simul falsae; deinde quia secus tolleretur id quod est ad utrumlibet.

COMMENTARIUM S. THOMAE

164 [1]. Postquam Philosophus determinavit de oppositione enunciationum et ostendit quomodo dividunt verum et falsum oppositae enunciationes; hic inquirit de quodam quod poterat esse dubium, utrum scilicet id quod dictum est similiter inveniatur in omnibus enuntiationibus vel non.

Et circa hoc duo facit: primo, proponit dissimilitudinem [64]; secundo, probat eam; ibi [65]: *Nam si omnis affirmatio* (1) etc.

165 [2]. Circa primum considerandum est quod Philosophus in praemissis triplicem divisionem enunciationum assignavit (2), quarum *prima* fuit secundum *unitatem* enunciationis, prout scilicet enunciatio est una simpliciter vel coniunctione una; *secunda* fuit secundum *qualitatem,* prout scilicet enuntiatio est affirmativa vel negativa; *tertia* fuit secundum *quantitatem,* utpote quod enunciatio quaedam est universalis, quaedam particularis, quaedam indefinita et quaedam singularis.

166 [3]. Tangitur autem hic *quarta* divisio enunciationum secundum tempus. Nam quaedam est de praesenti, quaedam de praeterito, quaedam de futuro; et haec etiam divisio potest accipi ex his quae supra dicta sunt: dictum est enim supra (3) quod necesse est omnem enunciationem esse ex verbo vel ex casu verbi; verbum autem est quod consignificat praesens tempus; casus autem verbi sunt, qui consignificant tempus praeteritum vel futurum.

Potest autem accipi *quinta* divisio enunciationum secundum materiam, quae quidem divisio attenditur secundum habitudinem praedicati ad subiectum: nam si praedicatum *per se* insit subiecto, dicetur esse enunciatio *in materia necessaria* vel *naturali;* ut cum dicitur, *homo est animal,* vel, *homo est risibile.* Si vero praedicatum per se repugnet subiecto quasi excludens rationem ipsius, dicetur enunciatio esse *in materia impossibili* sive *remota;* ut cum dicitur, *homo est asinus.* Si vero medio modo se habeat praedicatum ad subiectum, ut scilicet nec *per se* repugnet subiecto, nec *per se* insit, dicetur enunciatio esse *in materia possibili* sive *contingenti.*

167 [4]. His igitur enunciationum differentiis consideratis, non similiter se habet iudicium de veritate et falsitate in omnibus. Unde Philosophus dicit, ex praemissis concludens, quod *in his quae sunt,* idest in propositionibus de praesenti, *et in his quae facta sunt,* idest in enuntiationibus de praeterito, necesse est quod affirmatio vel negatio determinate sit vera vel falsa. Diversificatur tamen hoc, secundum diversam quantitatem enunciationis; nam in enunciationibus, in quibus de universalibus subiectis aliquid universaliter praedicatur, necesse est quod semper una sit vera, scilicet affirmativa vel negativa, et altera falsa, quae scilicet ei opponitur.

Dictum est enim supra (4) quod negatio enunciationis universalis in qua aliquid universaliter praedicatur, est negativa non universalis, sed particularis, et e converso universalis negativa non est directe negatio universalis affirmativae, sed particularis; et sic oportet, secundum praedicta, quod semper una earum sit vera et altera falsa in quacumque materia. Et eadem ratio est in enunciationibus singularibus, quae etiam contradictorie opponuntur, ut supra habitum est (5). Sed in enunciationibus, in quibus aliquid praedicatur de universali non universaliter, non est necesse quod semper una sit vera et altera sit falsa, qui possunt ambae esse simul verae, ut supra ostensum est (6).

168 [5]. Et hoc quidem ita se habet quantum ad propositiones, quae sunt de praeterito vel de praesenti: sed si accipiamus enunciationes, quae sunt de futuro, etiam similiter se habent quantum ad oppositiones, quae sunt de universalibus vel universaliter vel non

(1) n. 7.
(2) Lect. VIII. nn. 2. 3; et lect. X, n. 10.
(3) Lect. VIII, n. 8.
(4) Lect. XI. n. 3 seq.
(5) Lect. XI. n. 7.
(6) Ib., n. 8.

universaliter sumptis. Nam in materia necessaria omnes affirmativae determinate sunt verae, ita in futuris sicut in praeteritis et praesentibus; negativae vero falsae. In materia autem impossibili, e contrario. In contingenti vero universales sunt falsae et particulares sunt verae, ita in futuris sicut in praeteritis et praesentibus. In indefinitis autem, utraque simul est vera in futuris sicut in praesentibus vel praeteritis.

169 [6]. Sed in singularibus et futuris est quaedam dissimilitudo. Nam in praeteritis et praesentibus necesse est quod altera oppositarum determinate sit vera et altera falsa in quacumque materia; sed in singularibus quae sunt de futuro hoc non est necesse, quod una determinate sit vera et altera falsa. Et hoc quidem dicitur quantum ad materiam contingentem: nam quantum ad materiam necessariam et impossibilem similis ratio est in futuris singularibus, sicut in praesentibus et praeteritis. Nec tamen Aristoteles mentionem fecit de materia contingenti, quia illa proprie ad singularia pertinent quae contingenter eveniunt, quae autem *per se* insunt vel repugnant, attribuuntur singularibus secundum universalium rationes.

Circa hoc igitur versatur tota praesens intentio: Utrum in enunciationibus singularibus de futuro in materia contingenti necesse sit quod *determinate* una oppositarum sit vera et altera falsa.

170 [7]. Deinde cum dicit [65]: *Nam si omnis affirmatio* etc., probat praemissam differentiam.

Et circa hoc duo facit: primo, probat propositum ducendo ad inconveniens; secundo, ostendit illa esse impossibilia quae sequuntur; ibi [72]: *Quare ergo contingunt inconvenientia* (7) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quod in singularibus et futuris non semper potest determinate attribui veritas alteri oppositorum; secundo, ostendit quod non potest esse quod utraque veritate careat; ibi [69]: *At vero neque quoniam* (8) etc.

Circa primum ponit *duas* rationes, in quarum *prima* ponit quamdam consequentiam, scilicet quod si omnis affirmatio vel negatio determinate est vera vel falsa ita in singularibus et futuris sicut in aliis, consequens est quod omnia necesse sit vel determinate *esse* vel *non esse.*

Deinde cum dicit [66]: *Quare si hic quidem* etc. vel, *si itaque hic quidem,* ut habetur in graeco, probat consequentiam praedictam. Ponamus enim quod sint duo homines, quorum unus dicat aliquid esse futurum, puta quod *Socrates curret,* alius vero dicat hoc idem ipsum non esse futurum; supposita praemissa positione, scilicet quod in singularibus et futuris contingit alteram esse veram, scilicet vel affirmativam vel negativam, sequetur quod necesse sit quod alter eorum verum dicat, non autem uterque: quia non potest esse quod in singularibus propositionibus futuris utraque sit simul vera, scilicet affirmativa et negativa: sed hoc habet locum solum in indefinitis. Ex hoc autem quod necesse est alterum eorum verum dicere, sequitur quod necesse sit determinate vel esse vel non esse. Et hoc probat consequenter: quia ista duo se convertibiliter consequuntur, scilicet quod verum sit id quod dicitur, et quod ita sit in re.

Et hoc est quod manifestat consequenter dicens quod *si verum est dicere quod album sit,* de necessitate sequitur quod ita sit in re; et si verum est negare, ex necessitate sequitur quod ita non sit. Et e converso ('): quia si ita est in re vel non est, ex necessitate sequitur quod sit verum affirmare vel negare. Et eadem etiam convertibilitas apparet in falso: quia, si aliquis mentitur falsum dicens, ex necessitate sequitur quod non ita sit in re, sicut ipse affirmat vel negat; et e converso, si non est ita in re sicut ipse affirmat vel negat, sequitur quod affirmans vel negans mentiatur.

171 [8]. Est ergo processus huius rationis talis. Si necesse est quod omnis affirmatio vel negatio in singularibus et futuris sit vera vel falsa, necesse est quod omnis affirmans vel negans determinate dicat verum vel falsum. Ex hoc autem sequitur quod omne necesse sit esse vel non esse. Ergo, si omnis affirmatio vel negatio determinate sit vera, necesse est omnia determinate *esse* vel *non esse.* Ex hoc concludit ulterius quod omnia sint ex necessitate.

Per quod *triplex* genus contingentium excluditur.

172 [9]. *Quaedam* enim contingunt ut in paucioribus, quae accidunt a casu vel fortuna. *Quaedam* vero se habent ad utrumlibet, quia scilicet non magis se habent ad unam partem, quam ad aliam, et ista procedunt ex electione. *Quaedam* vero eveniunt ut in pluribus; sicut hominem canescere in senectute, quod causatur ex natura. Si autem omnia ex necessitate evenirent, nihil horum contingentium esset. Et ideo dicit *nihil est* quantum ad ipsam permanentiam eorum quae permanent contingenter; *neque fit* quantum ad productionem eorum quae contingenter causantur; *nec casu* quantum ad ea quae sunt in minori parte, sive in paucioribus; *nec utrumlibet* quantum ad ea quae se habent aeoualiter ad utrumque, scilicet *esse* vel *non esse,* et ad neutrum horum sunt determinata: quod significat cum subdit, *nec erit, nec non erit.*

De eo. enim quod est magis determinatum ad unam partem possumus *determinate* verum dicere quod hoc erit vel non erit, sicut medicus de convalescente vere dicit, *iste sa-*

(7) Lect XIV.
(8) ll. 12.

(9> Cf. lect. IX. nn. 2 et λ

nabitur, licet forte ex aliquo accidente eius sanitas impediatur. Unde et Philosophus dicit in II *De generatione* (10) (11) quod *futurus quis incedere, non incedet.* De eo enim qui habet propositum determinatum ad incedendum, vere potest dici quod *ipse incedet,* licet per aliquod accidens impediatur eius incessus. Sed eius quod est ad utrumlibet proprium est quod, quia non determinatur magis ad unum quam ad alterum, non possit de eo *determinate* dici, neque quod *erit,* neque quod *non erit.* Quomodo autem sequatur quod nihil sit ad *utrumlibet* ex praemissa hypothesi, manifestat subdens quod, si omnis affirmatio vel negatio *determinate* sit vera, oportet quod vel ille qui affirmat vel ille qui negat dicat verum; et sic tollitur id quod est ad *utrumlibet:* quia, si esse aliquid ad utrumlibet, similiter se haberet ad hoc quod *fieret* vel *non fieret,* et non magis ad unum quam ad alterum.

Est autem considerandum quod Philosophus non excludit hic expresse contingens quod est ut in pluribus, *duplici* ratione. *Primo* quidem, quia tale contingens non excludit quin altera oppositarum enunciationum determinate sit vera et altera falsa, ut dictum est (n). *Secundo,* quia remoto contingenti quod est in paucioribus, quod a casu accidit, removetur per consequens *contingens* quod est ut in pluribus: nihil enim differt id quod est in pluribus ab eo quod est in paucioribus, nisi quod deficit in minori parte.

173 [10]. Deinde cum dicit [68]: *Amplius si est album* etc., ponit *secundam* rationem ad ostendendum praedictam dissimilitudinem (12), ducendo ad impossibile. Si enim similiter se habet veritas et falsitas in praesentibus et futuris, sequitur ut quidquid verum est de presenti, etiam fuerit verum de futuro, eo modo quo est verum de praesenti. Sed determinate nunc est verum dicere de aliquo singulari quod est album; ergo *primo,* idest antequam illud fieret album, erat verum dicere quoniam hoc erit album. Sed eadem ratio videtur esse in propinquo et in remoto; ergo si ante unum diem verum fuit dicere quod hoc erit album, sequitur quod semper fuit verum dicere de quolibet eorum, quae facta sunt, quod erit. Si autem semper est verum dicere de praesenti quoniam *est.* vel de futuro quoniam *erit,* non potest hoc *non esse* vel *non futurum esse.*

Cuius consequentiae ratio patet, quia ista duo sunt incompossibilia, quod aliquid vere dicatur *esse,* et quod *non sit.* Nam hoc includitur in significatione veri, ut sit id quod dicitur. Si ergo ponitur verum esse id quod dicitur de praesenti vel de futuro, non potest esse quin illud sit praesens vel futurum. Sed quod non potest non fieri idem significat cum eo quod est impossibile non fieri. Et quod impossibile est non fieri idem significat cum eo quod est necesse fieri, ut in secundo plenius dicetur.

Sequitur ergo ex praemissis quod omnia, quae futura sunt, necesse est fieri. Ex quo sequitur ulterius, quod nihil sit neque ad utrumlibet neque a casu, quia illud quod accidit a casu non est ex necessitate, sed ut in paucioribus; hoc autem relinquit pro inconvenienti; ergo et primum est falsum, scilicet quod omne quod est verum esse, verum fuerit determinate dicere esse futurum.

174 [11]. Ad cuius evidentiam considerandum est quod cum verum hoc significet ut dicatur aliquid esse quod est, hoc modo est aliquid verum, quo habet esse. Cum autem aliquid est in praesenti habet esse in seipso, et ideo vere potest dici de eo quod est: sed quamdiu aliquid est futurum, nondum est in seipso, est tamen aliqualiter *in sua causa:* quod quidem contingit *tripliciter.*

Uno modo, ut sic sit in sua causa ut *ex necessitate ex* ea proveniat; et tunc determinate habet esse in sua causa; unde determinate potest dici de eo quod *erit.*

Alio modo, aliquid est in sua causa, ut quae habet *inclinationem* ad suum effectum, quae tamen *impediri potest;* unde et hoc determinatum est in sua causa, sed *mutabiliter;* et sic de hoc vere dici potest, *hoc erit,* sed non per omnimodam certitudinem.

Tertio, aliquid est in sua causa *pure in potentia,* quae etiam non magis est determinata ad unum quam ad aliud; unde relinquitur quod nullo modo potest de aliquo eorum determinate dici quod sit futurum, sed quod sit vel non sit.

175 [12]. Deinde cum dicit [69]: *At vero neque quoniam* etc., ostendit quod veritas non omnino deest in singularibus futuris utrique oppositorum; et *primo,* proponit quod intendit dicens quod sicut non est verum dicere quod in talibus alterum oppositorum sit verum determinate, sic non est verum dicere quod non utrumque sit verum; ut si quod dicamus, *neque erit, neque non erit.*

Secundo, ibi [70]: *Primum enim cum sit* etc., probat propositum *duabus* rationibus.

Quarum *prima* talis est: affirmatio et negatio dividunt verum et falsum, quod patet ex definitione veri et falsi: nam nihil aliud est verum quam *esse* quod *est,* vel *non esse* quod *non est;* et nihil aliud est falsum quam *esse* quod *non est,* vel *non esse* quod *est;* et sic oportet quod si affirmatio sit falsa, quod negatio sit vera; et e converso. Sed secundum praedictam positionem affirmatio est falsa, qua dicitur, *hoc erit;* nec tamen negatio est vera: et similiter negatio erit falsa, affirmatione non existente vera; ergo praedicta positio est impossibilis, scilicet quod veritas desit utrique oppositorum.

Secundam rationem ponit; ibi [71]: *Ad haec*

(10) *De generatione et corruptione,* cap. XI, n. 1: Comment. S. Th. lect. XI.

(11) Supra in hoc ipso num.

(12) Cf. sup., n. 6.

si verum est etc. Quae talis est: si veruni est dicere aliquid, sequitur quod illud sit; puta si verum est dicere quod aliquid sit magnum e! album, sequitur utraque esse. Et ita de futuro sicut de praesenti: sequitur enim *esse cras,* si verum est dicere quod *erit cras.* Si ergo vera est praedicta positio dicens quod neque cras erit, neque non erit, oportebit neque fieri, neque non fieri: quod est contra rationem eius quod est ad utrumlibet, quia quod est ad utrumlibet se habet ad alterutrum; ut navale bellum cras erit, vel non erit. Et ita ex hoc sequitur idem inconveniens quod in praemissis.

LECTIO XIV.

(nn. 176-199; [72-78]).

Iterum de propositionibus singularibus de futuro in materia contingenti, de contingentia in rebus, deque contingentiae radicibus.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput IX)

Quae ergo contingunt inconvenientia haec suht et huiusmodi alia, si omnis affirmationis et negationis, vel in his quae de universalibus dicuntur universaliter, vel in his quae sunt singularia, necesse est oppositarum hanc quidem veram esse, illam vero falsam: nihil autem utrumlibet esse in his, quae fiunt, sed omnia esse et fieri ex necessitate: quare non oportebit, neque consulere, neque negotiari, quoniam si hoc facimus, erit hoc, si vero non hoc, non erit.

Nihil enim prohibet in millesimum annum hunc quidem dicere hoc futurum esse, illum vero non dicere: quare ex necessitate erit quodlibet eorum: quod tunc ab eo verum erat dicere.

At vero neque hoc differt, si aliquis dixerit contradictionem vel non dixerit; manifestum est enim quoniam sic se habent res, etiam si non hic quidem affirmaverit, ille vero negaverit; non enim propter negare vel affirmare erit vel non erit, nec in millesimum annum magis quam in quantolibet tempore. Quare si in omni tempore sic se habeat, ut unum diceretur vere, necesse erat hoc fieri, et unumquodque eorum quae fiunt, sic semper se habere, ut ex necessitate fieret. Quando enim, vere dicit quis quoniam erit, non potest non fieri: et quod factum est, verum erat dicere semper quoniam erit.

75. Quod si haec non sunt possibilia (videmus enim esse principium futurorum, et ab eo quod consultamus atque agimus aliquid;

76. et quoniam est omnino in his, quae non semper actu sunt, possibile esse et non esse similiter, in quibus utrumque contingit esse et non esse, quare fieri et non fieri:

77. ac multa nobis manifesta sunt sic se habentia, ut quoniam hanc vestem possibile est incidi et non incidetur, sed prius exteretur: similiter autem et non incidi possibile est: non enim esset eam prius exteri, nisi possibile esset non incidi:

78. quare et in aliis fiendis quaecumque secundum potentiam huiusmodi dicuntur), manifestum est quoniam non omnia ex necessitate, vel sunt vel fiunt; sed alia quidem utrumlibet, et non magis vel affirmatio vel erit negatio vera: alia vero magis quidem et in pluribus alterum: sed contingit fieri et alterum, alterum vero minime.

SYNOPSIS

1. Textus argumentum, et partitio.
2. Si oppositarum enunciationum de futuro contingenti in singularibus una esset *determinate* vera, et altera *determinate* falsa, sequerentur tria inconvenientia: 1°, omnia essent ex necessitate; consequenter; 2°, non oporteret de aliquo consiliari; 3°, omnes actiones humanae quae sunt propter aliquem finem essent superfluae.
3. Probatur huiusmodi inconvenientia sequi; et primo ex vi enunciationum;
4. Secundo ex parte rei enunciatae.
5. Quae quidem inconvenientia admitti nequeunt; et primo, quia auferunt libertatem humanam.
6. Deinde, quia in aliis rebus tollunt naturam potentialitatis, seu contingentiae.

7. Totum declaratur exemplis sensibilibus.

8. Reiectis quibusdam falsis sententiis, statuitur *necessarium* esse illud quod in sua natura determinatum est solum ad *esse; impossibile* quod est determinatum solum ad *non esse; possibile* quod neque ad *esse* neque ad *non esse* est determinatum, sive se habeat magis ad unum quam ad aliud, sive aequaliter ad utrumque: quo casu *possibile* magis proprie dicitur *contingens* ad utrumlibet.

9. Possibilitas, seu potentia passiva materiae ad utrumque non est sufficiens ratio *contingenttae,* nisi addatur ex parte potentiae activae quod non sit omnino determinata ad unum.

10. Quidam considerantes solummodo causam determinatam ad unum, exinde fatalismum intulerunt. - Fatalismus Stoicorum.

11. Principia Stoicorum refelluntur: 1°, Principium quod, *omne quod fit causam habet,* est verum de eo quod est *per se,* non autem de eo quod est *per accidens,* quia proprie non est *ens;* 2°, Non est verum quod, *posita causa sufficienti, necesse est effectum poni,* nisi sit causa necessaria quae ab effectu producendo non possit impediri.

12. Si utrumque Stoicorum principium esset verum, infallibiliter sequeretur omnia ex necessitate contingere.

13. Solvitur obiectio. - Id quod est *per accidens* reducitur ad id quod est *per se,* non quasi *per se sit* aut *per se fiat,* sed quia accidit ei quod *per se est* aut *per se fit.*

14. Refellitur fatalismus ex influentia corporum caelestium. - Quia nulla vis corporalis potest agere per se nisi in rem corpoream, impossibile est quod directe intellectus, seu ratio et voluntas subdantur virtuti caelestium corporum.

15. Effectus *per accidens* et *casualis* secundum se et respectu causae immediatae, non est talis respectu causae intellectivae praeordinantis.

16. Ex hoc infertur omnia, etiam quae videntur fortuita et casualia, reduci in ordinem divinae Providentiae.

17. Error quod Providentia divina, seu infallibilitas divinae cognitionis et efficacia divinae voluntatis inducant in rebus necessitatem.

18. Enor iste procedit ex eo quod cognitio Divini intellectus et operatio divinae voluntatis pensantur ad modum eorum quae in nobis sunt, scilicet ad modum operationis et cognitionis humanae.

19. Quia cognitio nostra cadit sub ordine temporis vel *per se* vel *per accidens,* ideo sub nostra cognitione cadunt res sub ratione *praesentis, praeteriti* et *futuri;* et consequenter cognoscimus *praesentia* ut *actu existentia, praeterita* ut *memorata, futura* cognoscimus certitudinaliter in causis, si in ipsis sint totaliter determinata ita ut ex necessitate eveniant, per coniecturam in causis naturalibus quidem sed non ita totaliter determinatis ut non possint impediri; ea autem ignoramus penitus futura quae sunt omnino in potentia in causis non determinatis potius ad unum quam ad aliud.

20. Ex opposito quia Deus est omnino extra ordinem temporis, uno intuitu aeternitatis videt futura in seipsis, et non successive.

21. Et haec certitudo et infallibilitas divinae cognitionis non tollit a rebus contingentiam, quae respicit ordinem causae ad suum effectum.

22. Similiter voluntas divina, extra ordinem entium existens, est causa profundens totum ens et omnes eius differentias. Ergo est causa tum *necessitatis,* tum *contingentiae,* quae sunt differentiae entis, et *distinctionis* utriusque, quae cernitur in rebus secundum rationem proximarum causarum. Quae omnia dici nequeunt neque de voluntate humana, neque de aliqua alia causa creata. Hinc voluntas divina est efficacissima, et quatenus est efficacissima et indeficiens, effectus quos vult contingenter evenire contingenter eveniunt.

23. Aliam radicem contingentiae (ex hoc quod sumus consiliativi) nonnulli subvertere nisi sunt, volentes ostendere quod voluntas in eligendo movetur ex necessitate a suo obiecto, quod est appetibile.

24. Quinimo, quia consilium, quod praecedit electionem, est de obiectis quae contingenter sunt cum ultimo fine connexa, ideo contingenter movent voluntatem, non autem ex necessitate; et consequenter libertas humana integra consistit.

COMMENTARIUM S. THOMAE

176 [1]. Ostenderat superius (1) Philosophus ducendo ad inconveniens quod non est similiter verum vel falsum determinate in altero oppositorum in singularibus et futuris, sicut supra de aliis enunciationibus dixerat (2); nunc autem ostendit inconvenientia ad quae adduxerat esse impossibilia.

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit

(1) Lect. pracc.

(2) Lect. XI, n. 7: et praec. nn. 4, 5.

impossibilia ea quae sequebantur [72]; secundo, concludit quomodo circa haec se veritas habeat; ibi [79]: *Igitur esse quod est* (3) etc.

177 [2]. Circa primum tria facit: primo, ponit inconvenientia quae sequuntur; secundo, ostendit haec inconvenientia ex praedicta positione sequi; ibi [73]: *Nihil enim prohibet* (4) etc.; tertio, ostendit esse impossibilia inconvenientia memorata; ibi [75]: *Quod si haec possibilia non sunt* (5) etc.

Dicit ergo primo, ex praedictis rationibus concludens [72], quod haec inconvenientia sequuntur, si ponatur quod necesse sit oppositarum enunciationum alteram determinate esse veram et alteram esse falsam similiter in singularibus sicut in universalibus, quod scilicet nihil in his quae fiunt sit ad utrumlibet, sed omnia sint et fiant ex necessitate.

Et ex hoc ulterius inducit alia duo inconvenientia. Quorum *primum* est quod non oportebit de aliquo consiliari: probatum est enim in III *Ethicorum* (6) quod *consilium* non est de his, quae sunt ex necessitate, sed solum de contingentibus, quae possunt esse et non esse.

Secundum inconveniens est quod omnes actiones humanae, quae sunt propter aliquem finem (puta negotiatio, quae est propter divitias acquirendas), erunt superfluae: quia si omnia ex necessitate eveniunt, sive operemur sive non operemur erit quod intendimus. Sed hoc est contra intentionem hominum, quia ea intentione videntur consiliari et negotiari ut, si haec faciant, erit talis finis, si autem faciunt aliquid aliud, erit alius finis.

178 [3]. Deinde cum dicit [73]: *Nihil enim prohibet* etc., probat quod dicta inconvenientia consequantur ex dicta positione.

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit praedicta inconvenientia sequi, quodam possibili posito; secundo, ostendit quod eadem inconvenientia sequantur etiam si illud non ponatur; ibi [74]: *At nec hoc differt* (7) etc.

Dicit ergo primo [73], non esse impossibile quod ante mille annos, quando nihil apud homines erat praecogitatum, vel praeordinatum de his quae nunc aguntur, unus dixerit quod *hoc erit,* puta quod *civitas talis subverteretur,* alius autem dixerit quod *hoc non erit.* Sed si omnis affirmatio vel negatio determinate est vera, necesse est quod alter eorum determinate verum dixerit; ergo necesse fuit alterum eorum ex necessitate evenire; et eadem ratio est in omnibus aliis; ergo omnia ex necessitate eveniunt.

179 [4]. Deinde cum dicit [74]: *At vero neque hoc differt* etc., ostendit quod idem sequitur si illud possibile non ponatur (8). Nihil enim differt, quantum ad rerum existentiam vel eventum, si uno affirmante hoc esse futurum, alius negaverit vel non negaverit; ita enim se habebit res si hoc factum fuerit, sicut si hoc non factum fuerit. Non enim propter nostrum affirmare vel negare mutatur cursus rerum, ut sit aliquid vel non sit: quia veritas nostrae enunciationis non est causa existentiae rerum, sed potius e converso. Similiter etiam non differt quantum ad eventum eius quod nunc agitur, utrum fuerit affirmatum vel negatum ante millesimum annum vel ante quodcumque tempus. Sic ergo, si in quocumque tempore praeterito, ita se habebat veritas enunciationum, ut necesse esset quod alterum oppositorum vere diceretur; et ad hoc quod necesse est aliquid vere dici sequitur quod necesse sit illud esse vel fieri; consequens est quod unumquodque eorum quae fiunt, sic se habeat ut ex necessitate fiat.

Et huiusmodi consequentiae rationem assignat per hoc, quod si ponatur aliquem vere dicere quod hoc erit, non potest non futurum esse. Sicut supposito quod sit homo, non potest non esse animal rationale mortale. Hoc enim significatur, cum dicitur aliquid vere dici, scilicet quod ita sit ut dicitur ("). Eadem autem habitudo est eorum, quae nunc dicuntur, ad ea quae futura sunt, quae erat eorum, quae prius dicebantur, ad ea quae sunt praesentia vel praeterita; et ita omnia ex necessitate acciderunt, et accidunt, et accident, quia quod nunc factum est, utpote in praesenti vel in praeterito existens, semper verum erat dicere, quoniam erit futurum.

180 [5]. Deinde cum dicit [75]: *Quod si haec possibilia non sunt* etc., ostendit praedicta esse impossibilia: et primo, per rationem; secundo, per exempla sensibilia; ibi [77]: *Et multa nobis manifesta* (10) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit propositum in rebus humanis; secundo, etiam in aliis rebus; ibi [76]: *Et quoniam est omnino* (n) etc.

Quantum autem ad res humanas ostendit [75] esse impossibilia quae dicta sunt, per hoc quod homo manifeste videtur esse principium eorum futurorum, quae agit quasi dominus existens suorum actuum, et in sua potestate habens agere vel non agere; quod quidem principium si removeatur, tollitur totus ordo conversationis humanae, et omnia principia philosophiae moralis. Hoc enim sublato non erit aliqua utilitas persuasionis, nec comminationis, nec punitionis aut renumerationis, quibus homines alliciuntur ad bona et retrahuntur a malis, et sic evacuatur tota civilis scientia.

Hoc ergo Philosophus accipit pro principio manifesto quod homo sit principium futurorum; non est autem futurorum principium nisi per hoc quod consiliatur et facit aliquid:

(3) Lect. XV.
(4) n. seq.
(5) n. 5.
(6) Cap. III (al. V). η. 3: Comment. S. Th. lect. VII.
(7) n. seq.
(8) Cf. num. praec.

(9) Cf. lect. praec., nn. 7, 11.
(10) n. 7.
(11) n. seq.

ea enim quae agunt absque consilio non habent dominium sui actus, quasi libere iudicantes de his quae sunt agenda, sed quodam naturali instinctu moventur ad agendum, ut patet in animalibus brutis. Unde impossibile est quod supra conclusum est quod non oporteat nos negotiari vel consiliari. Et sic etiam impossibile est illud ex quo sequebatur, scilicet quod omnia ex necessitate eveniant.

181 [6]. Deinde cum dicit [76]: *Et quoniam est omnino* etc., ostendit idem etiam in aliis rebus. Manifestum est enim etiam in rebus naturalibus esse quaedam, quae non semper actu sunt; ergo in eis contingit esse et non esse: alioquin vel semper essent, vel semper non essent. Id autem quod non est, incipit esse aliquid per hoc quod fit illud; sicut id quod non est album, incipit esse album per hoc quod fit album. Si autem non fiat album permanet non ens album. Ergo in quibus contingit esse et non esse, contingit etiam fieri et non fieri. Non ergo talia ex necessitate sunt vel fiunt, sed est in eis natura possibilitatis, per quam se habent ad fieri et non fieri, esse et non esse.

182 [7]. Deinde cum dicit [77]: *Ac multa nobis manifesta* etc., ostendit propositum per sensibilia exempla. Sit enim, puta, vestis nova; manifestum est quod eam possibile est incidi, quia nihil obviat incisioni, nec ex parte agentis nec ex parte patientis. Probat autem quod simul cum hoc quod possibile est eam incidi, possibile est etiam eam non incidi, eodem modo quo supra (12) probavit duas indefinitas oppositas esse simul veras, scilicet per assumptionem contrarii. Sicut enim possibile est istam vestem incidi, ita possibile est eam exteri, idest vetustate corrumpi; sed si exteritur non inciditur; ergo utrumque possibile est, scilicet eam incidi et non incidi.

Et ex hoc universaliter concludit [78] quod in aliis futuris, quae non sunt in actu semper, sed sunt in potentia, hoc manifestum est quod non omnia ex necessitate sunt vel fiunt, sed eorum quaedam sunt ad utrumlibet, quae non se habent magis ad affirmationem quam ad negationem; alia vero sunt in quibus alterum eorum contingit ut in pluribus, sed tamen contingit etiam ut in paucioribus quod altera pars sit vera, et non alia, quae scilicet contingit ut in pluribus.

183 [8]. Est autem considerandum quod, sicut Boethius dicit hic in Commento (13), circa *possibile* et *necessarium* diversimode aliqui sunt opinati.

Quidam enim distinxerunt ea secundum eventum, sicut *Diodorus,* qui dixit illud esse impossibile quod nunquam erit; necessarium vero quod semper erit; possibile vero quod quandoque erit, quandoque non erit.

Stoici vero distinxerunt haec secundum exteriora prohibentia. Dixerunt enim necessarium esse illud quod non potest prohiberi quin sit verum; impossibile vero quod semper prohibetur a veritate; possibile vero quod potest prohiberi vel non prohiberi. Utraque autem distinctio videtur esse incompetens. Nam prima distinctio est a posteriori: non enim ideo aliquid est necessarium, quia semper erit; sed potius ideo semper erit, quia est necessarium: et idem patet in aliis. Secunda autem assignatio est ab exteriori et quasi per accidens: non enim ideo aliquid est necessarium, quia non habet impedimentum, sed quia est necessarium, ideo impedimentum habere non potest.

Et ideo alii melius ista distinxerunt secundum naturam rerum, ut scilicet dicatur illud necessarium, quod in sua natura determinatum est solum ad esse; impossibile autem quod est determinatum solum ad non esse; possibile autem quod ad neutrum est omnino determinatum, sive se habeat magis ad unum quam ad alterum, sive se habeat aequaliter ad utrumque, quod dicitur contingens ad utrumlibet. Et hoc est quod Boethius attribuit *Philoni.*

Sed manifeste haec est sententia *Aristotelis* in hoc loco. Assignat enim rationem possibilitatis et contingentiae, in his quidem quae sunt a nobis ex eo quod sumus consiliativi, in aliis autem ex eo quod materia est in potentia ad utrumque oppositorum.

184 [9]. Sed videtur haec ratio non esse sufficiens. Sicut enim in corporibus corruptibilibus materia invenitur in potentia se habens ad esse et non esse, ita etiam in corporibus caelestibus invenitur potentia ad diversa *ubi,* et tamen nihil in eis evenit contingenter, sed solum ex necessitate. Unde dicendum est quod possibilitas materiae ad utrumque, si communiter loquamur, non est sufficiens ratio contingentiae, nisi etiam addatur ex parte potentiae activae quod non sit omnino determinata ad unum; alioquin si ita sit determinata ad unum quod impediri non potest, consequens est quod ex necessitate reducat in actum potentiam passivam eodem modo.

185 [10]. Hoc igitur *quidam* attendentes posuerunt quod potentia, quae est in ipsis rebus naturalibus, sortitur necessitatem ex aliqua causa determinata ad unum quam dixerunt *fatum.* Quorum *Stoici* posuerunt fatum in quadam serie, seu connexione causarum, supponentes quod omne quod in hoc mundo accidit habet causam; causa autem posita, necesse est effectum poni. Et si una causa per se non sufficit, multae causae ad hoc concurrentes accipiunt rationem unius causae sufficientis; et ita concludebant quod omnia ex necessitate eveniunt.

186 [11]. Sed hanc rationem solvit *Aristo·*

(12) Lect. XI, n. 10.

(13) Quae ex hoc Auctore citantur a S. Thoma de opinionibus Diodori, Stoicorum ct Philonis quoad naturam *necessarii, impossibilis* et *possibilis* habentur in eius secunda Ed. *De interpret,* lib. III, *De futuris contingentibus,* super illa verba Aristotelis: *Et quoniam est omnino... Ac multa nobis manifesta* etc. (pag. 373 seq.) [ex edit. Leon.].

teles in VI *Metaphysicae* (14) interimens utramque propositionum assumptarum. Dicit enim quod non omne quod fit habet causam, sed solum illud quod est per se. Sed illud quod est per accidens non habet causam; quia proprie non est ens, sed magis ordinatur cum non ente, ut etiam Plato dixit (15). Unde *esse musicum* habet causam, et similiter *esse album;* sed hoc quod est, *album esse musicum,* non habet causam: et idem est in omnibus aliis huiusmodi. Similiter etiam haec est falsa, quod posita causa etiam sufficienti, necesse est effectum poni: non enim omnis causa est talis (etiamsi sufficiens sit) quod eius effectus impediri non possit; sicut ignis est sufficiens causa combustionis lignorum, sed tamen per effusionem aquae impeditur combustio.

187 [12]. Si autem utraque propositionum praedictarum esset vera, infallibiliter sequeretur omnia ex necessitate contingere. Quia si quilibet effectus habet causam, esset effectum (qui est futurus post quinque dies, aut post quantumcumque tempus) reducere in aliquam causam priorem: et sic quousque esset devenire ad causam, quae nunc est in praesenti, vel iam fuit in praeterito; si autem causa posita, necesse est effectum poni, per ordinem causarum deveniret necessitas usque ad ultimum effectum. Puta, *si comedit salsa, sitiet: si sitiet, exibit domum ad bibendum: si exibit domum, occidetur a latronibus. Quia ergo iam comedit salsa, necesse est eum occidi.* Et ideo Aristoteles ad hoc excludendum ostendit utramque praedictarum propositionum esse falsam, ut dictum est.

188 [13]. Obiiciunt autem *quidam* contra hoc, dicentes quod omne per accidens reducitur ad aliquid per se, et ita oportet effectum qui est per accidens reduci in causam per se. — Sed non attendunt quod id quod est per accidens reducitur ad per se, in quantum accidit ei quod est per se, sicut *musicum* accidit Socrati, et omne accidens alicui subiecto per se existent!. Et similiter omne quod in aliquo effectu est per accidens consideratur circa aliquem effectum per se: qui quantum ad id quod per se est habet causam per se, quantum autem ad id quod inest ei per accidens non habet causam per se, sed causam per accidens. Oportet enim effectum proportionaliter referre ad causam suam, ut in II *Physicorum* (16) et in V *Methaphysicae* (17) dicitur.

189 [14]. *Quidam* vero non attendentes differentiam effectuum per accidens et per se, tentaverunt reducere omnes effectus hic inferius provenientes in aliquam causam per se, quam ponebant esse virtutem caelestium corporum in qua ponebant *fatum,* dicentes nihil aliud esse fatum quam vim positionis syderum. Sed ex hac causa non potest provenire necessitas in omnibus quae hic aguntur.

Multa enim hic fiunt ex intellectu et voluntate, quae per se et directe non subduntur virtuti caelestium corporum : cum enim intellectus sive ratio et voluntas quae est in ratione, non sint actus organi corporalis, ut probatur in libro *De anima* (18), impossibile est quod directe subdantur intellectus seu ratio et voluntas virtuti caelestium corporum: nulla enim vis corporalis potest agere per se, nisi in rem corpoream. Vires autem sensitivae in quantum sunt actus organorum corporalium per accidens subduntur actioni caelestium corporum. Unde Philosophus in libro *De anima (l*ﬁ opinionem ponentium voluntatem hominis subiici motui caeli adseribit his, qui non ponebant intellectum differre a sensu. Indirecte tamen vis caelestium corporum redundat ad intellectum et voluntatem, in quantum scilicet intellectus et voluntas utuntur viribus sensitivis. Manifestum autem est quod passiones virium sensitivarum non inferunt necessitatem rationi et voluntati. Nam continens habet pravas concupiscentias, sed non deducitur, ut patet per Philosophum in VII *Ethicorum (20).* Sic igitur ex virtute caelestium corporum non provenit necessitas in his quae per rationem et voluntatem fiunt.

Similiter nec in aliis corporalibus effectibus rerum corruptibilium, in quibus multa per accidens eveniunt. Id autem quod est per accidens non potest reduci ut in causam per se in aliquam virtutem naturalem, auia virtus naturae se habet ad unum; quod autem est per accidens non est unum; unde et supra dictum est (21) quod haec enunciatio non est una, *Socrates est albus musicus,* quia non significat unum. Et ideo Philosophus dicit in libro *De somno et vigilia* (22) quod multa, quorum signa praeexistunt in corporibus caelestibus, puta in imbribus et tempestatibus, non eveniunt, quia scilicet impediuntur per accidens. Et quamvis illud etiam impedimentum secundum se consideratum reducatur in aliquam causam caelestem; tamen concursus horum, cum sit per accidens, non potest reduci in aliquam causam naturaliter agentem.

190 [15]. Sed considerandum est quod id quod est per accidens potest ab intellectu accipi ut unum, sicut album esse musicum, quod quamvis secundum se non sit unum, tamen intellectus ut unum accipit, in quantum scilicet componendo format enunciationem unam. Et secundum hoc contingit id, quod secundum se per accidens evenit et casualiter, reduci in aliquem intellectum praeordinantem; sicut concursus duorum servorum ad certum locum est per accidens et casualis quantum ad eos.

(14) Comment. S. Th. lect. HI; cd. Did., lib. V. cap. III.
(15) In *Sophista.*
(16) Cap. III, n. 12: Comment. S. Th. lect. VI.
(17) Lect. IП; ed. Did., lib. IV, cap. II. n. 8.
(18) III. cap. IV. η. I; Commcnt S. Th. lect. VII.
(19) IIT. cap. III. η. 5 seq.; Commcnt. S. Th. lect. IV.
(20) Cap. I *(al.* II) η. 6; Comment. S. Th. lect. I.
(21) Lect. V, n. 11.
(22) *De divinatione per somnium,* cap. II.

cum unus eorum ignoret de alio; potest tamen esse per se intentus a domino, qui utrumque mittit ad hoc quod in certo loco sibi occurrant.

191 [16]. Et secundum hoc *aliqui* posuerunt omnia quaecumque in hoc mundo aguntur, etiam quae videntur fortuita vel casualia, reduci in ordinem providentiae divinae, ex qua dicebant dependere fatum. Et hoc quidem *aliqui* stulti negaverunt, iudicantes de intellectu divino ad modum intellectus nostri, qui singularia non cognoscit. Hoc autem est falsum: nam intelligere divinum et velle eius est ipsum esse ipsius. Unde sicut esse eius sua virtute comprehendit omne illud quod quocumque modo est, in quantum scilicet est per participationem ipsius; ita etiam suum intelligere et suum intelligibile comprehendit omnem cognitionem et omne cognoscibile; et suum velle et suum volitum comprehendit omnem appetitum et omne appetibile quod est bonum; ut, scilicet ex hoc ipso quod aliquid est cognoscibile cadat sub eius cognitione, et ex hoc ipso quod est bonum cadat sub eius voluntate: sicut ex hoc ipso quod est ens, aliquid cadit sub eius virtute activa, quam ipse perfecte comprehendit, cum sit per intellectum agens.

192 [17]. Sed si providentia divina sit per se causa omnium quae in hoc mundo accidunt, saltem bonorum, videtur quod omnia ex necessitate accidant.

Primo quidem ex parte scientiae eius: non enim potest eius scientia falli; et ita ea quae ipse scit, videtur quod necesse sit evenire. *Secundo* ex parte voluntatis : voluntas enim Dei inefficax esse non potest; videtur ergo quod omnia quae vult, ex necessitate eveniant.

193 [18]. Procedunt autem hae obiectiones ex eo quod cognitio divini intellectus et operatio divinae voluntatis pensantur ad modum eorum, quae in nobis sunt, cum tamen multo dissimiliter se habeant.

194 [19]. Nam *primo* quidem *ex parte cognitionis vel scientiae* considerandum est quod ad cognoscendum ea quae secundum ordinem temporis eveniunt, aliter se habet vis cognoscrtiva, quae sub ordine temporis aliqualiter continetur, aliter illa quae totaliter est extra ordinem temporis. Cuius exemplum conveniens accipi potest ex ordine loci: nam secundum Philosophum in IV *Physicorum* i23), secundum prius et posterius in magnitudine est prius et posterius in motu et per consequens in tempore. Si ergo sint multi homines per viam aliquam transeuntes, quilibet eorum qui sub ordine transeuntium continetur habet cognitionem de praecedentibus et subsequentibus, in quantum sunt praecedentes et subséquentes; quod pertinet ad ordinem loci. Et ideo quilibet eorum videt eos, qui iuxta se sunt et aliquos eorum qui eos praecedunt; eos autem qui post se sunt videre non potest. Si autem esset aliquis extra totum ordinem transeuntium, utpote in aliqua excelsa turri constitutus, unde posset totam viam videre, videret quidem simul omnes in via existentes, non sub ratione praecedentis et subsequentis (in comparatione scilicet ad eius intuitum), sed simul omnes videret, et quomodo unus eorum alium praecedit.

Quia igitur cognitio nostra cadit sub ordine temporis, vel per se vel per accidens (unde et anima in componendo et dividendo necesse habet adiungere tempus, ut dicitur in III *De anima)* (24), consequens est quod sub eius cognitione cadant res sub ratione praesentis, praeteriti et futuri. Et ideo praesentia cognoscit tanquam actu existentia et sensu aliqualiter perceptibilia; praeterita autem cognoscit ut memorata; futura autem non cognoscit in seipsis, quia nondum sunt, sed cognoscere ea potest in causis suis: per certitudinem quidem, si totaliter in causis suis sint determinata, ut ex quibus de necessitate evenient; per coniecturam autem, si non sint sic determinata quin impediri possint, sicut quae sunt ut in pluribus; nullo autem modo, si in suis causis sunt omnino in potentia non magis determinata ad unum quam ad aliud, sicut quae sunt ad utrumlibet. Non enim est aliquid cognoscibile secundum quod est in potentia, sed solum secundum quod est in actu, ut patet per Philosophum in IX *Metaphysicae (25).*

195 [20]. Sed Deus est omnino extra ordinem temporis, quasi in arce aeternitatis constitutus, quae est tota simul, cui subiacet totus temporis decursus secundum unum et simplicem eius intuitum; et ideo uno intuitu videt omnia quae aguntur secundum temporis decursum, et unumquodque secundum quod est in seipso existens, non quasi sibi futurum quantum ad eius intuitum prout est in solo ordine suarum causarum (quamvis et ipsum -ordinem causarum videat), sed omnino aeternaliter sic videt unumquodque eorum quae sunt in quocumque tempore, sicut oculus humanus videt Socratem sedere in seipso, non in causa sua.

196 [21]. Ex hoc autem quod homo videt Socratem sedere, non tollitur eius contingentia quae respicit ordinem causae ad effectum; tamen certissime et infallibiliter videt oculus hominis Socratem sedere dum sedet, quia unumquodque prout est in seipso iam determinatum est. Sic igitur relinquitur, quod Deus certissime et infallibiliter cognoscat omnia quae fiunt in tempore; et tamen ea quae in tempore eveniunt non sunt vel fiunt ex necessitate, sed contingenter.

197 [22]. Similiter *ex parte voluntatis divinae* differentia est attendenda. Nam voluntas divina est intelligenda ut extra ordinem

(23) Cap. XI *(al.* XVI) η. 3 seq.; Comment. S. Th. ltet. XVII.

(24) Cap. VI, n. 2 seq.: Comment. S. Th. lect. XI.

(25) Comment. S. Th. lect. X: Ed. Did., lib. VIII. cap. IX. η. 6.

entium existons, velut causa quaedam profundens totum ens et omnes eius differentias. Sunt autem differentiae entis *possibile* et *necessarium;* et ideo ex ipsa voluntate divina originantur necessitas et contingentia in rebus et distinctio utriusque secundum rationem proximarum causarum: ad effectus enim, quos voluit necessarios esse, disposuit causas necessarias; ad effectus autem, quos voluit esse contingentes, ordinavit causas contingenter agentes, idest potentes deficere. Et secundum harum conditionem causarum, effectus dicuntur vel necessarii vel contingentes, quamvis omnes dependeant a voluntate divina, sicut a prima causa, quae transcendit ordinem necessitatis et contingentiae.

Hoc autem non potest dici de voluntate humana, nec de aliqua alia causa: quia omnis alia causa cadit iam sub ordine necessitatis vel contingentiae; et ideo oportet quod vel ipsa causa possit deficere, vel effectus eius non sit contingens, sed necessarius. Voluntas autem divina indeficiens est; tamen non omnes effectus eius sunt necessarii, sed quidam contingentes.

198 [23], Similiter autem aliam radicem contingentiae, quam hic Philosophus ponit ex hoc quod sumus consiliativi, aliqui subvertere nituntur, volentes ostendere quod voluntas in eligendo ex necessitate movetur ab appetibili. Cum enim bonum sit obiectum voluntatis, non potest (ut videtur) ab hoc divertere quin appetat illud quod sibi videtur bonum; sicut nec ratio ab hoc potest divertere quin assentiat ei quod sibi videtur verum. Et ita videtur quod electio consilium consequens semper ex necessitate proveniat; et sic omnia, quorum nos principium sumus per consilium et electionem, ex necessitate provenient.

199 [24]. Sed dicendum est quod similis differentia attendenda est circa bonum, sicut circa verum. Est autem quoddam verum, quod est per se notum, sicut prima principia indemonstrabilia, quibus ex necessitate intellectus assentit; sunt autem quaedam vera non per se nota, sed per alia.

Horum autem *duplex* est conditio: *quaedam* enim ex necessitate consequuntur ex principiis, ita scilicet quod non possunt esse falsa, principiis existentibus veris, sicut sunt omnes conclusiones demonstrationum. Et huiusmodi veris ex necessitate assentit intellectus, postquam perceperit ordinem eorum ad principia, non autem prius.

Quaedam autem sunt, quae non ex necessitate consequuntur ex principiis, ita scilicet quod possent esse falsa principiis existentibus veris; sicut sunt opinabilia, quibus non ex necessitate assentit intellectus, quamvis ex aliquo motivo magis inclinetur in unam partem quam in aliam.

Ita etiam est *quoddam* bonum quod est propter se appetibile, sicut felicitas, quae habet rationem ultimi finis; et huiusmodi bono ex necessitate inhaeret voluntas: naturali enim quadam necessitate omnes appetunt esse felices. *Quaedam* vero sunt bona, quae sunt appetibilia propter finem, quae comparantur ad finem sicut conclusiones ad principium, ut patet per Philosophum in II *Physicorum (26).*

Si igitur essent aliqua bona, quibus non existentibus, non posset aliquis esse felix, haec etiam essent ex necessitate appetibilia et maxime apud eum, qui talem ordinem perciperet; et forte talia sunt *esse, vivere* et *intelligere* et si qua alia sunt similia. Sed particularia bona, in quibus humani actus consistunt, non sunt talia, nec sub ea ratione apprehenduntur ut sine quibus felicitas esse non possit, puta, comedere hunc cibum vel illum, aut abstinere ab eo: habent tamen in se unde moveant appetitum, secundum aliquod bonum consideratum in eis. Et ideo voluntas non ex necessitate inducitur ad haec eligenda.

Et propter hoc Philosophus signanter radicem contingentiae in his quae fiunt a nobis assignavit ex parte consilii, quod est eorum quae sunt ad finem et tamen non sunt determinata. In his enim in quibus media sunt determinata, non est opus consilio, ut dicitur in III *Ethicorum (27).*

Et haec quidem dicta sunt ad salvandum radices contingentiae, quas hic Aristoteles ponit, quamvis videantur logici negotii modum excedere.

(26) Cap. IX. n. 3; Comment. S. Th. lect. XV.
(27) Cap. III (*al.* V) η. 3·; Comment. S. Th lect. VIL

LECTIO XV.
(nn. 200-204; [79-82]).

Ex modo quo veritas se habet circa res concluditur qualiter veritas se habeat circa propositiones.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput IX)

79. Igitur esse quod est, quando est, et non esse quod non est, quando non est, necesse est: sed non omne quod est, necesse est esse, nec omne quod non est, necesse est non esse: non enim idem est, omne quod est necessario esse, quando est, et simpliciter esse ex necessitate. Similiter autem et in eo quod non est.

80. Et in contradictione eadem ratio est. Esse quidem vel non esse omne necesse est; et futurum esse vel non esse; non tamen contingit dividentem dicere alterum necessarium. Dico autem, ut necesse est quidem esse futurum bellum navale cras vel non futurum esse: sed non futurum esse cras bellum navale necesse est vel non futurum esse; futurum autem vel esse vel non esse necesse est.

81. Quare quoniam similiter orationes verae sunt quemadmodum et res, manifestum est quoniam quaecumque sic se habent ut utrumlibet sint, et contraria ipsorum contingant, necesse est similiter se habere et contradictionem. Quod contingit in his quae non semper sunt, et non semper non sunt. Horum enim necesse est alteram partem contradictionis veram esse vel falsam, non tamen hoc vel illud sed utrumlibet, et magis quidem alteram veram, non tamen iam veram vel falsam:

82. quare manifestum est quoniam non est necesse omnis affirmationis et negationis oppositarum hanc quidem veram, illam vero falsam esse. Neque enim quemadmodum in his quae sunt, sic se res habet etiam et in his quae non sunt, possibilibus tamen esse vel non esse, sed quemadmodum dictum est.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.

2. Necessitas in rebus, alia est *absoluta,* alia est *ex suppositione;* idem dicendum de *impossibilitate.*

3. Necessitas et veritas in rebus per comparationem ad illarum oppositas sequuntur leges contradictionis: quia scilicet sicut impossibile est contradictoria simul esse vera vel falsa, ita impossibile est rem neque esse neque non esse. Consequenter necesse est, *disiunctive* loquendo, rem vel esse vel non esse. *Disiunctive,* inquam, non tamen *divisim :* quia si *divisim* loquamur non necesse est rem esse *absolute,* sicut non necesse est rem *absolute* non esse.

4. Quia ergo propositiones se habent ad veritatem sicut res ad *esse* et ad *non esse,* idem indicium ferendum est de veritate et necessitate propositionum in comparatione ad earum oppositas, quod est de veritate et necessitate rerum per comparationem ad earum oppositas.

5. Conclusio. Non est necesse in omni genere affirmationum et negationum oppositarum alteram *determinate* esse veram et alteram falsam.

COMMENTARIUM S. THOMAE

200 [1]. Postquam Philosophus ostendit esse impossibilia ea, quae ex praedictis rationibus sequebantur; hic, remotis impossibilibus, concludit veritatem.

Et circa hoc duo facit: quia enim argumentando ad impossibile, processerat ab enunciationibus ad res, et iam removerat inconvenientia quae circa res sequebantur; nunc, ordine converso, primo ostendit qualiter se habeat veritas circa res [79]; secundo, qualiter se habeat veritas circa enunciationes; ibi [81]: *Quare quoniam orationes verae sunt* (2) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit qualiter se habeant veritas et necessitas circa res absolute consideratas; secundo, qualiter se habeant circa eas per comparationem ad sua opposita; ibi [80]: *Et in contradictione eadem ratio est* (1) etc.

201 [2]. Dicit ergo primo [79], quasi ex praemissis concludens, quod si praedicta sunt inconvenientia, ut scilicet omnia ex necessitate eveniant, oportet dicere ita se habere circa res, scilicet quod omne quod est necesse est esse *quando* est, et omne quod non est necesse est non esse *quando* non est. Et haec necessitas fundatur super hoc principium: *Impossibile est simul esse et non esse:* si enim aliquid est, impossibile est illud simul non esse; ergo necesse est tunc illud esse.

Nam impossibile non esse idem significat ei quod est necesse esse, ut in *Secundo (3)* dicetur. Et similiter, si aliquid non est, impossibile est illud simul esse; ergo necesse est non esse, quia etiam idem significant. Et ideo manifeste verum est quod omne quod est necesse est esse quando est; et omne quod non est necesse est non esse pro illo tempore quando non est: et haec est necessitas non absoluta, sed ex suppositione. Unde non potest simpliciter et absolute dici quod omne quod est, necesse est esse, et omne quod non est, necesse est non esse: quia non idem significant quod omne ens, *quando* est, sit ex necessitate, et quod omne ens *simpliciter* sit ex necessitate; nam primum significat necessitatem ex suppositione, secundum autem necessitatem absolutam.

Et quod dictum est de *esse,* intelligendum est similiter de *non esse;* quia aliud est *simpliciter* ex necessitate non esse et aliud est ex necessitate non esse *quando* non est. Et per hoc videtur Aristoteles excludere id quod supra dictum est (4), quod si in his, quae sunt, alterum determinate est verum, quod etiam antequam fieret alterum determinate esset futurum.

202 [3]. Deinde cum dicit [80]: *Et in contradictione* etc., ostendit quomodo se habeant veritas et necessitas circa res per comparationem ad sua opposita: et dicit quod eadem ratio est in contradictione, quae est in suppositione.

Sicut enim illud quod non est absolute necessarium, fit necessarium ex suppositione eiusdem, quia necesse est esse quando est; ita etiam quod non est in se necessarium absolute fit necessarium per disiunctionem oppositi, quia necesse est de unoquoque quod sit vel non sit, et quod futurum sit aut non sit, et hoc sub disiunctione: et haec necessitas fundatur super hoc principium quod, *Impossibile est contradictoria simul esse vera vel falsa (5).* Unde impossibile est neque esse neque non esse; ergo necesse est vel esse vel non esse. Non tamen si divisim alterum accipiatur, necesse est illud esse absolute.

Et hoc manifestat per exemplum: quia necessarium est navale bellum esse futurum cras vel non esse; sed non est necesse navale bellum futurum esse cras; similiter etiam non est necessarium non esse futurum, quia hoc pertinet ad necessitatem absolutam; sed necesse est quod vel sit futurum cras vel non sit futurum: hoc enim pertinet ad necessitatem quae est sub disiunctione.

203 [4]. Deinde cum dicit [81]: *Quare quoniam* etc. ex eo quod se habet circa res, ostendit qualiter se habeat circa orationes.

Et primo, ostendit quomodo uniformiter se habet in veritate orationum, sicut circa esse rerum et non esse; secundo, finaliter concludit veritatem totius dubitationis; ibi [82]: *Quare manifestum* (6) etc.

Dicit ergo primo [81] quod, quia hoc modo se habent orationes enunciativae ad veritatem sicut et res ad esse vel non esse (quia ex eo quod res est vel non est, oratio est vera vel falsa), consequens est quod in omnibus rebus quae ita se habent ut sint ad utrumlibet, et quaecumque ita se habent quod contradictoria eorum qualitercumque contingere possunt, sive aequaliter sive alterum ut in pluribus, ex necessitate sequitur quod etiam similiter se habeat contradictio enunciationum.

Et exponit consequenter quae sint illae res, quarum contradictoria contingere queant; et dicit huiusmodi esse quae neque semper sunt, sicut necessaria, neque semper non sunt, sicut impossibilia, sed quandoque sunt et quandoque non sunt. Et ulterius manifestat quomodo similiter se habeat in contradictoriis enuntiationibus; et dicit quod harum enunciationum, quae sunt de contingentibus, necesse est quod sub disiunctione altera pars contra-

(1) n. 4.
(2) n. 3.
(3) Supplement. Calet., lect. X.
(4) Cf. lect. XIII text. Arist. et n. 4.
(5) Cf. lect. XI. n. 7.
(6) n. seq.

dictionis sit vera vel falsa; non tamen haec vel illa determinate, sed se habet ad utrumlibet. Et si contingat quod altera pars contradictionis magis sit vera, sicut accidit in contingentibus quae sunt ut in pluribus, non tamen ex hoc necesse est quod ex necessitate altera earum determinate sit vera vel falsa.

204 [5]. Deinde cum dicit [82]: *Quare manifestum est* etc., concludit principale intentum et dicit manifestum esse ex praedictis quod non est necesse in omni genere affirmationum et negationum oppositarum, alteram determinate esse veram et alteram esse falsam: quia non eodem modo se habet veritas et falsitas in his quae sunt iam de praesenti et in his quae non sunt, sed possunt esse vel non esse. Sed hoc modo se habet in utrisque, sicut dictum est, quia scilicet in his quae sunt necesse est determinate alterum esse verum et alterum falsum: quod non contingit in futuris quae possunt esse et non esse.

Et sic terminatur primus liber.

LIBER SECUNDUS

SCHEMA

(Lect. I-II, nn. 205-225 [83-92]; cum commentario Card. Caietani: lect. III-XIV, nn. 226-378 [93-160]).

Determinans de enunciatione secundum quod diversificatur per aliquid sibi additum,

- Ostendit quid accidat enunciation! ex hoc quod additur aliquid ad dictiones in subiecto vel in praedicato positas 205 [83]
  - Ex additione negationis infinitantis dictionem 205 [83]
    - tantum ex parte subiecti 205 [83].
    - ex parte subiecti et ex parte praedicati 211 [88].
  - Determinat diversitatem 254 [ni].
  - Determinat earum consequentias 262[lI4].
- Ostendit quid accidat enunciation! ex hoc quod aliquid additur ad determinandam veritatem vel falsitatem compositionis 290 [125]
  - Determinat de oppositione earum 290 [125].
  - Determinat de earum consequentiis 309 [133].
- Solvit quamdam dubitationem circa oppositiones enunciationum provenientes ex eo quod additur aliquid simplici enunciationi 349 [152].

LECTIO I.

(nn. 205-210; [83-87]).

De distinctione et ordine simplicium enunciationum, in quibus nomen finitum vel infinitum ponitur tantum ex parte subiecti.

SCHEMA

(Lect. I, II; nn. 205-225; [83-92]).

Postquam determinavit de enunciatione simpliciter considerata,
hic determinat de ea secundum quod diversificatur per aliquid sibi additum 205 [83].

Lectio I, nn. 205-210 [83-87].

I) Ostendit quid accidat enunciationi ex hoc quod aliquid additur ad dictiones in subiecto *vel* praedicato positas 205 [83].
A) Ex additione negationis infinitantis dictionem 205 [83].
A') Determinat de enunciationibus simplicissimis, in quibus nomen finitum vel infinitum ponitur tantum ex parte subiecti 205 [83].
1) Proponit rationes quasdam distinguendi tales enunciationes 206 [83).
a) Ex parte nominum 206 [83].
j) Proponit rationes distinguendi enunciationes 206 [83].
jj) Exponit quod dixerat 207 [84].
jjj) Concludit intentum 208 [85].
b) Ostendit quod differentia enunciationum non potest sumi ex parte verbi 209 [86].
2) Ponit earum distinctionem et ordinem 210 [87].

Lectio II, nn. 211-225 [88-92].

B') Determinat de enunciationibus in quibus nomen finitum vel infinitum ponitur ex parte subiecti et ex parte praedicati 211 [88].
1) Distinguit huiusmodi enunciationes 211 [88].
a) De enunciationibus in quibus nomen praedicatur cum hoc verbo, *esi 212* [88].
a') De enunciationibus in quibus subiicitur nomen finitum non universaliter sumptum 212 [88].
aa) Proponit diversitatem oppositionis talium enunciationum 212 [88].
j) Proponit quod intendit 212 [88].
jj) Exponit quoddam quod dixerat 214 [89].
bb) Concludit earum numerum et ponit earum habitudinem 215 [90].
cc) Exemplificat 224 (92].

Sequitur commentarium Card. Caietani.

b') De illis in quibus subiicitur nomen finitum universaliter sumptum (Lect. III, 226 [93]).
c') De illis in quibus subiicitur nomen *infinitum* (Lect. III, 234 [96]).
b) De enunciationibus in quibus alia verba ponuntur (Lect. III, 237 [99]).
2) Manifestat quaedam quae circa ea dubia esse possent (Lect. IV, 242 [103]).
B) Ex additione tollente unitatem (Lect. V, 254 [111]).
II) Ex hoc quod aliquid additur ad determinandum veritatem vel falsitatem compositionis (Lect. VIII, 280 [83]).
III) Solvit quamdam dubitationem (Lect. XIII, 349 [152]).

TEXTOS ARISTOTELIS

Caput X

83. Quoniam autem est affirmatio de aliquo significans aliquid, hoc autem oportet esse vel nomen vel innominatum; unum autem oportet esse et de uno id quod est in affirmatione;
84. (nomen autem dictum est et innominatum prius; non homo enim nomen quidem non dico, sed nomen infinitum: unum enim significat quodammodo et infinitum nomen; quemadmodum et non currit non verbum dico, sed infinitum verbum);
85. erit omnis affirmatio et negatio vel ex nomine et verbo, vel ex infinito nomine et verbo.
86. Praeter verbum autem nulla affirmatio vel negatio est. Est enim vel erit, vel fuit, vel fit, vel quaecumque alia huiusmodi verba, ex his sunt, quae sunt posita: consignificant enim tempus.
87. Quare prima erit affirmatio et negatio, est homo, non est homo. Deinde, est non homo, non est non homo. Rursus, est omnis homo, non est omnis homo: est omnis non homo, non est omnis non homo. Et in extrinsecis temporibus eadem est ratio.

SYNOPSIS

1. Argumentum huius secundi libri est enunciatio, secundum quod diversificatur per aliquid sibi additum. - Divisio.
2. Subiectum affirmationis est nomen vel innominatum, idest infinitum nomen.
3. Nomen infinitum significat *unum* non *simpliciter,* sed *secundum quid,* in quantum significat formae alicuius *negationem,* quam ut ens aliquod ratio considerat, quamvis non sit.
4. Ex quo infertur duplicem esse modum affirmationis et negationis: quaedam enim constant ex *nomine* proprie dicto et *verbo,* quaedam vero constant ex *nomine* improprie dicto, seu ex nomine *infinito* et ex verbo
5. Differentia enunciationum non potest sumi ex parte verbi. Nam in enunciationibus verbum infinitum fit verbum negativum, et ideo reddit negativas ipsas enunciationes.
6. Distinguuntur enunciationes in quibus nomen *finitum* vel *infinitum* ponitur solum ex parte subiecti; et hoc tripliciter: secundum affirmationem et negationem; secundum subiectum finitum vel infinitum; secundum subiectum universaliter vel non universaliter positum.

COMMENTARIUM S. THOMAE

205 [1]. Postquam Philosophus in primo libro determinavit de enunciatione simpliciter considerata; hic determinat de enunciatione, secundum quod diversificatur per aliquid sibi additum.

Possunt autem tria in enunciatione considerari: *primo,* ipsae *dictiones,* quae praedicantur vel subiiciuntur in enunciatione, quas supra distinxit per nomina et verba ('); *secundo,* ipsa *compositio,* secundum quam est verum vel falsum in enunciatione affirmativa vel negativa; *tertio,* ipsa *oppositio* unius enunciationis ad aliam. Dividitur ergo haec pars in *tres* partes: in *prima,* ostendit quid accidat enunciation! ex hoc quod aliquid additur ad dictiones in subiecto vel praedicato positas [83]; *secundo,* quid accidat enunciation! ex hoc quod aliquid additur ad determinandum veritatem vel falsitatem compositionis; ibi [125]: *His vero determinatis* f2) etc.; *tertio,* solvit quamdam dubitationem circa oppositiones enunciationum provenientem ex eo, quod additur aliquid simplici enuntiationi; ibi [152]: *Utrum autem contraria est affirmatio* (3) etc.

Est autem considerandum quod additio facta ad praedicatum vel subiectum quandoque tollit unitatem enunciationis, quandoque vero non tollit, sicut additio negationis infinitantis (4) dictionem.

Circa primum ergo duo facit: primo, osten-

ti) Lib. 1, lect. I, n. 6.

(2) Lect. VIII.
(3) Lect. XIII.
(4) Cf. Jib. I, lect. IV. n. .13.

dit quid accidat enunciationibus ex additione negationis infinitantis dictionem; secundo, ostendit quid accidat circa enunciationem ex additione tollente unitatem; ibi [111]: *At vero unum de pluribus* (5) etc.

Circa primum duo facit: primo, determinat de enunciationibus simplicissimis, in quibus nomen finitum vel infinitum ponitur tantum ex parte subiecti; secundo, determinat de enunciationibus, in quibus nomen finitum vel infinitum ponitur non solum ex parte subiecti, sed etiam ex parte praedicati; ibi [88]: *Quando autem est tertium adiacens* (6) etc.

Circa primum duo facit: primo, proponit rationes quasdam distinguendi tales enunciationes; secundo, ponit earum distinctionem et ordinem; ibi [87]: *Quare prima est affirmatio* (7) etc.

Circa primum duo facit: primo, ponit rationes distinguendi enunciationes ex parte nominum; secundo, ostendit quod non potest esse eadem ratio distinguendi ex parte verborum; ibi [86]: *Praeter verbum autem* (8) etc.

Circa primum tria facit: primo, proponit rationes distinguendi enunciationes; secundo, exponit quod dixerat; ibi [84]: *Nomen autem dictum est* (9) etc.; tertio, concludit intentum; ibi [85]: *Erit omnis affirmatio* (10) etc.

206 [2]. Resumit ergo illud, quod supra dictum est (n) de definitione affirmationis, quod scilicet affirmatio est *enunciatio significans aliquid de aliquo;* et, quia verbum est proprie nota eorum quae de altero praedicantur (12), consequens est ut illud, de quo aliquid dicitur, pertineat ad nomen; nomen autem est vel finitum vel infinitum; et ideo, quasi concludens subdit quod quia affirmatio significat aliquid de aliquo, consequens est ut hoc, de quo significatur, scilicet subiectum affirmationis, sit vel nomen, scilicet finitum (quod proprie dicitur nomen, ut in *Primo* dictum est (13)), vel innominatum, idest infinitum nomen: quod dicitur innominatum, quia ipsum non nominat aliquid cum aliqua forma determinata, sed solum removet determinationem formae. Et ne aliquis diceret quod id quod in affirmatione subiicitur est simul nomen et innominatum, ad hoc excludendum subdit quod *id quod est,* scilicet praedicatum, *in affirmatione,* scilicet una, de qua nunc loquimur, *oportet esse unum et de uno* subiecto; et sic oportet quod subiectum talis affirmationis sit vel nomen, vel nomen infinitum.

207 [3]. Deinde cum dicit [84]: *Nomen autem* etc., exponit quod dixerat, et dicit quod supra (14) dictum est quid sit nomen, et quid sit innominatum, idest infinitum nomen: quia, *non homo,* non est nomen, sed est infinitum nomen, sicut, *non currit,* non est verbum, sed infinitum verbum. Interponit autem quoddam, quod valet ad dubitationis remotionem, videlicet quod nomen infinitum quodam modo significat unum. Non enim significat simpliciter unum, sicut nomen finitum, quod significat unam formam generis vel speciei aut etiam individui, sed in quantum significat negationem formae alicuius (15), in qua negatione multa conveniunt, sicut in quodam uno secundum rationem.

Unum enim eodem modo dicitur aliquid, sicut et *ens;* unde sicut ipsum *non ens* dicitur *ens,* non quidem simpliciter, sed secundum quid, idest secundum rationem, ut patet in IV *Metaphysicae* (16), ita etiam negatio est unum secundum quid, scilicet secundum rationem. Introducit autem hoc, ne aliquis dicat quod affirmatio, in qua subiicitur nomen infinitum, non significet unum de uno, quasi nomen infinitum non significet unum.

208 [4]. Deinde cum dicit [85]: *Erit omnis affirmatio* etc., concludit propositum scilicet quod *duplex* est modus affirmationis. *Quaedam* enim est affirmatio, quae constat ex nomine et verbo; *quaedam* autem est quae constat ex infinito nomine et verbo. Et hoc sequitur ex hoc quod supra dictum est quod hoc, de quo affirmatio aliquid significat, vel est nomen vel innominatum. Et eadem differentia potest accipi ex parte negationis, quia de quocunque contingit affirmare, contingit et negare, ut in *Primo* habitum est (17).

209 [5]. Deinde cum dicit [86]: *Praeter verbum* etc., ostendit quod differentia enunciationum non potest sumi ex parte verbi.

Dictum est enim supra (18) quod, praeter verbum nulla est affirmatio vel negatio. Potest enim praeter nomen esse aliqua affirmatio vel negatio, videlicet si ponatur loco nominis infinitum nomen: loco autem verbi in enunciatione non potest poni infinitum verbum, *duplici* ratione.

Primo quidem, quia infinitum verbum constituitur per additionem infinitae particulae, quae quidem addita verbo *per se* dicto, idest extra enunciationem posito, removet ipsum absolute, sicut addita nomini, removet formam nominis absolute: et ideo extra enunciationem potest accipi verbum infinitum per modum unius dictionis, sicut et nomen infinitum. Sed quando negatio additur verbo in enunciatione posito, negatio illa removet verbum ab aliquo, et sic facit enunciationem negativam: quod non accidit ex parte nominis.

(5) Lect. v.
(6) Lect. II.
(7) Infra n. 6.
(8) n. 5.
(9) n. 3.
(10) n. 4.
(11) Lib. I. lect. VIII. n. 19 seq.
(12) Cf. lib. I, lect. V. n. 4.
(13) Lect. IV, n. 13.
(14) Lib. I, lect. IV.
(15) Cf. lect. cit., n. 13.
(16) Ed. Did., lib. III, cap. II, n. 2; Comment. S. Th. lect. I et II.
(17) Lect. IX, n. 6.
(18) Lib. I, lect. VIII. n. 8.

Non enim enuntiatio efficitur negativa nisi per hoc quod negatur compositio, quae imponatur in verbo: et ideo verbum infinitum in enunciatione positum fit verbum negativum. *Secundo,* quia in nullo variatur veritas enunciationis, sive utamur negativa particula ut infinitante verbum vel ut faciente negativam enunciationem; et ideo accipitur semper in simpliciori intellectu, prout est magis in promptu. Et inde est quod non diversificavit affirmationem per hoc, quod sit ex verbo vel infinito verbo, sicut diversificavit per hoc, quod est ex nomine vel infinito nomine.

Est autem considerandum quod in nominibus et in verbis praeter differentiam finiti et infiniti est differentia *recti* et *obliqui.* Casus enim nominum, etiam verbo addito, non constituunt enunciationem significantem verum vel falsum, ut in *Primo* habitum est (19): quia in obliquo nomine non concluditur ipse rectus, sed in casibus verbi includitur ipsum verbum praesentis temporis. Praeteritum enim et futurum, quae significant casus verbi, dicuntur per respectum ad praesens. Unde si dicatur, *hoc erit,* idem est ac si diceretur, *hoc est futurum; hoc fuit, hoc est praeteritum.* Et propter hoc, ex casu verbi et nomine fit enunciatio.

Et ideo subiungit quod sive dicatur *est,* sive *erit,* sive *fuit,* vel quaecumque alia huiusmodi verba, sunt de numero praedictorum verborum, sine quibus non potest fieri enunciatio: quia omnia consignificant tempus (20), et alia tempora dicuntur per respectum ad praesens.

210 [6]. Deinde cum dicit [87]: *Quare prima erit affirmatio* etc., concludit ex praemissis distinctionem enunciationum in quibus nomen finitum vel infinitum ponitur solum ex parte subiecti, in quibus *triplex* differentia intelligi potest: *una* quidem, secundum affirmationem et negationem; *alia,* secundum subiectum finitum et infinitum; *tertia,* secundum subiectum universaliter, vel non universaliter positum.

Nomen autem finitum est ratione prius infinito sicut affirmatio prior est negatione (21); unde primam affirmationem ponit, *homo est,* et primam negationem, *homo non est.* Deinde ponit secundam affirmationem, *non homo est,* secundam autem negationem, *non homo non est.* Ulterius autem ponit illas enuntiationes in quibus subiectum universaliter ponitur, quae sunt quatuor, sicut et illae in quibus est subiectum non universaliter positum.

Praetermisit autem ponere exemplum de enuntiationibus, in quibus subiicitur singulare, ut, *Socrates est, Socrates non est,* quia singularibus nominibus non additur aliquod signum. Unde in huiusmodi enunciationibus non potest omnis differentia inveniri. Similiter etiam praetermittit exemplificare de enunciationibus, quarum subiecta particulariter ponuntur, quia tale subiectum quodammodo eamdem vim habet cum subiecto universali, non universaliter sumpto. Non ponit autem aliquam differentiam ex parte verbi, quae posset sumi secundum casus verbi, quia sicut ipse dicit, in extrinsecis temporibus, idest in praeterito et in futuro, quae circumstant praesens, est eadem ratio sicut et in praesenti, ut iam dictum est.

(19) Lect. IX. n. 15.
(20) Cf. lib. I, lect. V, n. 12.
(21) Cf. lib. I, lect. VIII, n. 3.

LECTIO IL

(nn. 211-225; [88-92]).

De numéro et habitudine inter se simplicium enunciationum de tertio adiacente, in quibus praedicatur verbum est *et subiicitur nomen finitum non universaliter sumptum.*

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput X)

88. Quando autem est tertium adiacens praedicatur, dupliciter tunc dicuntur oppositiones.

89. Dico autem, ut est iustus homo, est tertium adiacere nomen vel verbum in affirmatione:

90. quare quatuor erunt illae, quarum duae quidem ad affirmationem et negationem sese habent secundum consequentiam, ut privationes, duae vero minime.

91. Dico autem quoniam est aut iusto adiacebit, aut non iusto, quare etiam negationes. Quatuor ergo sunt.

92. Intelligimus vero quod dicitur ex his quae subscripta sunt, est iustus homo, huius negatio est, non est iustus homo: est non iustus homo, huius negatio est, non est non iustus homo, est enim hoc loco, et non est iusto, et non iusto adiacet. Haec igitur quemadmodum in resolutoriis dictum est, sic sunt disposita.

SYNOPSIS

1. Argumentum textus et eius divisiones.

2. De duplici significatione verbi *est* in propositione; sumitur enim vel *secundum* se et ut principale praedicatum, et significat existere in rerum natura; vel ut *copula* et *adiacens* seu coniunctum principali praedicato et significat coniunctionem huius praedicati cum subiecto. In hoc secundo casu verbum *est* dicitur *tertium* in propositione, non quasi sit tertium praedicatum, sed quia est tertia dictio *adiacens* principali praedicato, et cum ipso constituens unum praedicatum propositionis; quae hac de causa dicitur propositio de *tertio adiacente.*

3. Propositionum quarum verbum *est* constituit principale praedicatum, ita ut nomen ponatur solum ex parte subiecti, una est tantum oppositio, eodem subiecto existente; sed in aliis propositionibus, in quibus verbum *est* adiacet, oportet esse duas oppositiones.

4. Ipsum *est* quamvis possit dici etiam nomen, sicut quaelibet alia *dictio,* tamen magis dicitur *verbum,* quia dictio, quae consignificat tempus communiter dicitur verbum.

5. Numerus et ordo simplicium enunciationum de tertio adiacente.

6. De differentia enunciationum, secundum quod *praedicatum* est nomen *finitum, infinitum* et *privativum :* unde habentur propositiones *simplices, infinitae* et *privativae.*

7. Refutatur interpretatio litterae Aristotelis data ab Hermino.

8. Alia quorumdam antiquorum interpretatio non admittitur.

9. Ammonii interpretatio. Quaedam praenotantur de virtualitate enunciationum, et de maiori vel minori extensione propositionum ad invicem comparatarum.

10. Propositiones affirmativae et negativae *infinitae* se habent secundum consequentiam ad propositiones affirmativas et negativas *simplices,* sicut duae propositiones *privativae* se habent ad ipsas *simplices.*·

11. At propositiones simplices non se habent ad infinitas in consequendo, sicut ad istas se habent privativae.

12. Simplicior et melior interpretatio Porphyrii. Propositiones *simplices* et propositiones *infinitae* ita se habent ad invicem, ut ad unam *affirmativam* consequatur alterius *negativa;* sed non viceversa ad *negativam* sequitur *affirmativa.* Et idem dicendum est de *simplicibus* et de *privativis.*
13. Explicatur numerus praedictarum enunciationum,
14. Schema.
15' Conclusio. - Dubium circa litteram Aristotelis.

COMMENTARIUM S. THOMAE

211[1]. Postquam Philosophus distinxit enunciationes, in quibus nomen finitum vel infinitum ponitur solum ex parte subiecti, hic accedit ad distinguendum illas enunciationes, in quibus nomen finitum vel infinitum ponitur ex parte subiecti et ex parte praedicati.

Et circa hoc duo facit; primo, distinguit huiusmodi enunciationes [88]; secundo, manifestat quaedam quae circa eas dubia esse possent; ibi [103]: *Quoniam vero contraria est* i1) etc.

Circa primum duo facit: primo, agit de enuntiationibus in quibus nomen praedicatur cum hoc verbo, *est;* secundo de enunciationibus in quibus alia verba ponuntur; ibi [99]: *In his vero in quibus* (2) etc.

Distinguit autem huiusmodi enunciationes sicut et primas, secundum *triplicem* differentiam ex parte subiecti consideratam: *primo* namque, agit de enunciationibus in quibus subiicitur nomen finitum non universaliter sumptum; *secundo* de illis in quibus subiicitur nomen finitum universaliter sumptum; ibi [93]: *Similiter autem se habent* (3) etc.; *tertio,* de illis in quibus subiicitur nomen *infinitum;* ibi [96]: *Aliae autem habent ad id quod est non homo* (4) etc.

Circa primum *tria* facit: *primo,* proponit diversitatem oppositionis talium enunciationum; *secundo,* concludit earum numerum et ponit earum habitudinem; ibi [90]: *Quare quatuor* (5) etc.; *tertio,* exemplificat; ibi [92]: *Intelligimus vero* (e) etc.

Circa primum duo facit: primo, proponit quod intendit; secundo, exponit quoddam quod dixerat; ibi [89]: *Dico autem* (7) etc.

212 [2]. *Circa primum* [88] duo oportet intelligere: *primo* quidem, quid est hoc quod dicit, *est tertium adiacens praedicatur.* Ad cuius evidentiam considerandum est quod hoc verbum *est quandoque* in enunciatione praedicatur secundum se; ut cum dicitur, *Socrates est:* per quod nihil aliud intendimus significare, quam quod Socrates sit in rerum natura. *Quandoque* vero non praedicatur *per se,* quasi principale praedicatum, sed quasi coniunctum principali praedicato ad connectendum ipsum subiecto; sicut cum dicitur, *Socrates est albus,* non est intentio loquentis ut asserat Socratem esse in rerum natura, sed ut attribuat ei albedinem mediante hoc verbo, *est;* et ideo in talibus, *est,* praedicatur ut adiacens principali praedicato. Et d'çitur esse tertium, non quia sit tertium prae t ;tum, sed quia est tertia dictio posita in / mciatione, quae simul cum nomine praedicaro facit unum praedicatum, ut sic enunciatio dividatur in duas partes et non in tres.

213 [3]. *Secundo,* considerandum est quid est hoc, quod dicit quod *quando est,* eo modo quo dictum est, *tertium adiacens praedicatur, dupliciter dicuntur oppositiones.*

Circa quod considerandum est quod in praemissis enunciationibus, in quibus nomen ponebatur solum ex parte subiecti, secundum quodlibet subiectum erat una oppositio; puta si subiectum erat nomen finitum non universaliter sumptum, erat sola una oppositio, scilicet *est homo, non est homo.* Sed quando *est* tertium adiacens praedicatur, oportet esse duas oppositiones eodem subiecto existente secundum differentiam nominis praedicati, quod potest esse finitum vel infinitum; sicut haec est una oppositio, *homo est iustus, homo non est iustus:* alia vero oppositio est, *homo est non iustus, homo non est non iustus.* Non enim negatio fit nisi per appositionem negativae particulae ad hoc verbum *est,* quod est nota praedicationis.

214 [4]. Deinde cum dicit [89]: *Dico autem, ut est iustus* etc., exponit quod dixerat, *est tertium adiacens,* et dicit quod cum dicitur, *homo est iustus,* hoc verbum *est, adiacet,* scilicet praedicato, tamquam tertium nomen vel verbum in affirmatione. Potest enim ipsum *est,* dici nomen, prout quaelibet dictio nomen dicitur (8), et sic est tertium nomen, idest tertia dictio. Sed quia secundum communem usum loquendi, *dictio* significans tempus magis dicitur verbum quam nomen, propter hoc addit, *vel verbum,* quasi dicat, ad hoc quod sit tertium, non refert utrum dicatur nomen vel verbum.

215 [5]. Deinde cum dicit [90]: *Quare*

(1) Lect. IV.
(2) Lect. HI.
(3) Lect HI.
(4) Lect. III.
(5) n. 5.
(6) n. 14.
(7) n. 4.
(8) Cf. lect. V. n. 15.

quatuor erunt etc., concludit numerum enunciationum.

Et primo, ponit conclusionem numeri; secundo, ponit earum habitudinem; ibi [90]: *Quarum duae quidem* etc.; tertio, rationem numeri explicat; ibi [91]: *Dico autem quoniam est* etc.

Dicit ergo primo quod quia duae sunt oppositiones, *quando est tertium adiacens praedicatur,* cum omnis oppositio sit inter duas enunciationes, consequens est quod sint quatuor enunciationes illae in quibus *est,* tertium adiacens, praedicatur, subiecto finito non universaliter sumpto.

Deinde cum dicit [ibid.]: *Quarum duae quidem* etc., ostendit habitudinem praedictarum enunciationum ad invicem; et dicit quod duae dictarum enunciationum se habent ad affirmationem et negationem secundum consequentiam, sive secundum correlationem, aut analogiam, ut in graeco habetur, sicut privationes; aliae vero duae minime. Quod quia breviter et obscure dictum est, diversimode a diversis expositum est.

216 [6]. Ad cuius evidentiam considerandum est quod *tripliciter* nomen potest praedicari in huiusmodi enunciationibus. *Quandoque* enim praedicatur nomen finitum, secundum quod assumuntur duae enunciationes, una affirmativa et altera negativa, scilicet *homo est iustus,* et *homo non est iustus;* quae dicuntur simplices. *Quandoque* vero praedicatur nomen infinitum, secundum quod etiam assumuntur duae aliae, scilicet *homo est non iustus, homo non est non iustus;* quae dicuntur infinitae. *Quandoque* vero praedicatur nomen privativum (9), secundum quod etiam sumuntur duae aliae, scilicet *homo est iniustus, homo non est iniustus;* quae dicuntur privativae.

217 **[7].** *Quidam* ergo sic exposuerunt, quod duae enunciationes earum, quas praemiserat scilicet illae, quae sunt de infinito praedicato, se habent ad affirmationem et negationem, quae sunt de praedicato finito secundum consequentiam vel analogiam, sicut privationes, idest sicut illae, quae sunt de praedicato privativo. Illae enim duae, quae sunt de praedicato infinito, se habent secundum consequentiam ad illas, quae sunt de finito praedicato secundum transpositionem quandam, scilicet affirmatio ad negationem et negatio ad affirmationem. Nam *homo est non iustus,* quae est affirmatio de infinito praedicato, respondet secundum consequentiam negativae de praedicato finito, huic scilicet *homo non est. iustus.* Negativa vero de infinito praedicato, scilicet *homo non est non iustus,* affirmativae de finito praedicato, huic scilicet *homo est iustus.* Propter quod *Theophrastus* vocabat eas, quae sunt de infinito praedicato, *transpositas.* Et similiter -etiam affirmativa de privativo praedicato respondet secundum consequentiam negativae de finito praedicato, scilicet haec, *homo est iniustus,* ei quae est, *homo non est iustus.* Negativa vero affirmativae, scilicet haec, *homo non est iniustus,* ei quae est, *homo est iustus.* — Disponatur ergo in figura. Et in prima quidem linea ponantur illae, quae sunt de finito praedicato, scilicet *homo est iustus, homo non est iustus.* In secunda autem linea, negativa de infinito praedicato sub affirmativa de finito et affirmativa sub negativa. In tertia vero, negativa de privativo praedicato similiter sub affirmativa de finito et affirmativa sub negativa: ut patet in subscripta figura.

Homo est iustus — Homo non est iustus.
Homo non est non iustus — Homo est non iustus.
Homo non est iniustus — Homo est iniustus.

Sic ergo duae, scilicet quae sunt de infinito praedicato, se habent ad affirmationem et negationem de finito praedicato, sicut privationes, idest sicut illae quae sunt de privativo praedicato. Sed duae aliae quae sunt de infinito subiecto, scilicet *non homo est iustus, non homo non est iustus,* manifestum est quod non habent similem consequentiam. Et hoc modo exposuit *Herminus* hoc quod dicitur, *Duae vero, minime,* referens hoc ad illas quae sunt de infinito subiecto.

Sed hoc manifeste est contra litteram. Nam cum praemisisset quatuor enunciationes, duas scilicet de finito praedicato et duas de infinito, subiungit quasi illas subdividens, *quarum duae quidem* etc. *Duae vero, minime;* ubi datur intelligi quod utraeque duae intelligantur in praemissis. Illae autem quae sunt de infinito subiecto non includuntur in praemissis, sed de his postea dicetur. Unde manifestum est quod de eis nunc non loquitur.

218 **[8].** Et ideo, ut *Ammonius* dicit alii aliter exposuerunt, dicentes quod praedictarum quatuor propositionum duae, scilicet quae sunt de infinito praedicato, sic se habent ad affirmationem et negationem, idest ad ipsam speciem affirmationis et negationis, ut privationes, idest ut privativae affirmationes seu negationes. Haec enim affirmatio, *homo est non iustus,* non est simpliciter affirmatio, sed secundum quid, quasi secundum privationem affirmatio; sicut homo mortuus non est homo simpliciter, sed secundum privationem; et idem dicendum est de negativa, quae est de infinito praedicato. Duae vero, quae sunt de finito praedicato, non se habent ad speciem affirmationis et negationis secundum privationem, sed simpliciter. Haec enim, *homo est iustus,* est simpliciter affirmativa, et haec, *homo non est iustus,* est simpliciter negativa.

Sed nec hic sensus convenit verbis Aristotelis. Dicit enim infra: *Haec igitur quemadmodum in Resolutoriis* (11) *dictum est, sic sunt*

(9) Cf. lib. I, lect. IV, n. 13.

(10) Loc. cit. in superiori nota

(11) Nempe in *Analyticis prioribus.*

disposita; ubi nihil invenitur ad hunc sensum pertinens. Et ideo Ammonius ex his, quae in fine I *Priorum* (12) dicuntur de propositionibus, quae sunt de finito vel infinito vel privativo praedicato, alium sensum accipit.

219 [9]. Ad cuius evidentiam considerandum est quod, sicut ipse dicit, enunciatio aliqua virtute se habet ad illud, de quo totum id quod in enunciatione significatur vere praedicari potest: sicut haec enunciatio, *homo est iustus,* se habet ad omnia illa, de quorum quolibet vere potest dici quod *est homo iustus;* et similiter haec enunciatio, *homo non est iustus,* se habet ad omnia illa, de quorum quolibet vere dici potest quod *non est homo iustus.*

Secundum ergo hunc modum loquendi, manifestum est quod simplex negativa in plus est quam affirmativa infinita, quae ei correspondet. Nam, quod sit *homo non iustus,* vere potest dici de quolibet homine, qui non habet habitum iustitiae; sed quod *non sit homo iustus,* potest dici non solum de homine non habente habitum iustitiae, sed etiam de eo qui penitus non est homo: haec enim est vera, *lignum non est homo iustus;* tamen haec est falsa, *lignum est homo non iustus.* Et ita negativa simplex est in plus quam affirmativa infinita; sicut etiam animal est in plus quam homo, quia de pluribus verificatur.

Simili etiam ratione, negativa simplex est in plus quam affirmativa privativa: quia de eo quod *non est homo* non potest dici quod sit *homo iniustus.*

Sed affirmativa infinita est in plus quam affirmativa privativa: potest enim dici de puero et de quocumque homine nondum habente habitum virtutis aut vitii quod sit *homo non iustus,* non tamen de aliquo eorum vere dici potest quod sit *homo iniustus.* — Affirmativa vero simplex in minus est quam negativa infinita: quia quod *non sit homo non iustus* potest dici non solum de homine iusto, sed etiam de eo quod penitus non est homo.

Similiter etiam negativa privativa in plus est quam negativa infinita. Nam, quod *non sit homo iniustus,* potest dici non solum de homine habente habitum iustitiae, sed de eo quod penitus non est homo, de quorum quolibet potest dici quod *non sit homo non iustus:* sed ulterius potest dici de omnibus hominibus, qui nec habent habitum iustitiae neque habent habitum iniustitiae.

220 [10]. His igitur visis, facile est exponere praesentem litteram hoc modo. *Quarum,* scilicet quatuor enunciationum praedictarum, *duae quidem,* scilicet infinitae, se *habebunt ad affirmationem et negationem,* idest ad duas simplices, quarum una est affirmativa et altera negativa, *secundum consequentiam,* idest in modo consequendi ad eas, *ut privationes,* idest sicut duae privativae: quia scilicet, sicut ad simplicem affirmativam sequitur negativa infinita, et non convertitur (eo quod negativa infinita est in plus (13)), ita etiam ad simplicem affirmativam sequitur negativa privativa, quae est in plus, et non convertitur. Sed sicut simplex negativa sequitur ad infinitam affirmativam, quae est in minus, et non convertitur; ita etiam negativa simplex sequitur ad privativam affirmativam, quae est in minus, et non convertitur. Ex quo patet quod eadem est habitudo in consequendo infinitarum ad simplices quae est etiam privativarum.

221 **[11].** Sequitur, *duae autem,* scilicet simplices, quae relinquuntur, remotis duabus, scilicet infinitis, a quatuor praemissis, *minime,* idest non ita se habent ad infinitas in consequendo, sicut privativae se habent ad eas; quia videlicet, ex una parte simplex affirmativa est in minus quam negativa infinita, sed negativa privativa est in plus quam negativa infinita: ex alia vero parte, negativa simplex est in plus quam affirmativa infinita, sed affirmativa privativa est in minus quam infinita affirmativa. Sic ergo patet quod simplices non ita se habent ad infinitas jn consequendo, sicut privativae se habent ad infinitas.

222 [12]. Quamvis autem secundum hoc littera Philosophi subtiliter exponatur, tamen videtur esse aliquantulum expositio extorta. Nam littera Philosophi videtur sonare diversas habitudines non esse attendendas respectu diversorum; sicut in praedicta expositione primo accipitur similitudo habitudinis ad simplices, et postea dissimilitudo habitudinis respectu infinitarum. Et ideo simplicior et magis conveniens litterae Aristotelis est expositio Porphyrii quam Boethius ponit; secundum quam expositionem attenditur similitudo et dissimilitudo secundum consequentiam affirmativarum ad negativas.

Unde dicit [ibid.]: *Quarum,* scilicet quatuor praemissarum, *duae quidem,* scilicet affirmativae, quarum una est simplex et alia infinita, se habebunt secundum consequentiam ad affirmationem et negationem; ut scilicet ad unam affirmativam sequatur alterius negativa. Nam ad affirmativam simplicem sequitur negativa infinita; et ad affirmativam infinitam sequitur negativa simplex. *Duae vero,* scilicet negativae, *minime,* idest non ita se habent ad affirmativas, ut scilicet ex negativis sequantur affirmativae, sicut ex affirmativis sequebantur negativae. — Et quantum ad utrumque similiter se habent privativae sicut infinitae.

223 [13]. Deinde cum dicit [91]: *Dico autem quoniam* etc., manifestat quoddam quod supra dixerat, scilicet quod sint quatuor praedictae enunciationes: loquimur enim nunc de enunciationibus, in quibus hoc verbum *est* solum praedicatur secundum quod est adiacens alicui nomini finito vel infinito: puta secundum quod adiacet *iusto;* ut cum dicitur, *homo est iustus,* vel secundum quod adiacet

(12) Cap. ult.

(13) Cf. n. praec.

non iusto; ut cum dicitur, *homo est non iustus.* Et quia in neutra harum negatio apponitur ad verbum, consequens est quod utraque sit affirmativa. Omni autem affirmationi opponitur negatio, ut supra in *Primo* ostensum est (14). Relinquitur ergo quod praedictis duabus enunciationibus affirmativis respondent duae aliae negativae. Et sic consequens est quod sint quatuor simples enunciationes.

224 [14]. Deinde cum dicit [92]: *Intelligimus vero* etc., manifestat quod supra dictum est per quandam figuralem descriptionem. Dicit enim quod id, quod in supradictis dictum est, intelligi potest ex sequenti subscriptione. Sit enim quaedam quadrata figura, in cuius uno angulo describatur haec enunciatio, *homo est iustus,* et ex opposito describatur eius negatio quae est, *homo non est iustus;* sub quibus scribantur duae aliae infinitae, scilicet *homo est non iusius, homo non est non iustus.*

Homo est
iustus
angulares contrapositae
Homo non
est iustus
angulares
subinvicem positae
Homo non est
non iustus
angulares contrapositae
angulares
subinvicem positae
Homo est
non iustus

In qua descriptione apparet quod hoc verbum *est,* affirmativum vel negativum, adiacet *iusto* et *non iusto.* Et secundum hoc diversificantur quatuor enunciationes.

225 [15], Ultimo autem concludit [93] quod praedictae enunciationes disponuntur secundum ordinem consequentiae, prout dictum est in *Resolutoriis,* idest in I *Priorum (15).*

Alia littera habet: *Dico autem, quoniam EST aut homini aut non homini adiacebit,* et in figura, *EST, hoc loco homini et non homini* adiacebit. Quod quidem non est intelligendum, ut *homo,* et *non homo* accipiatur ex parte subiecti, non enim nunc agitur de enunciationibus quae sunt de infinito subiecto. Unde oportet quod *homo* et *non homo* accipiantur ex parte praedicati. Sed quia Philosophus exemplificat de enunciationibus in quibus ex parte praedicati ponitur *iustum* et *non iustum,* visum est Alexandro, quod praedicta littera sit corrupta. Quibusdam aliis videtur quod possit sustineri et quod signanter Aristoteles nomina in exemplis variaverit, ut ostenderet quod non differt in quibuscunque nominibus ponantur exempla.

(14) Lect. IX. n. 6.

(15) Cap. ulc

LECTIO III.

(nn. 226-241; [93-102]).

De numero et habitudine enuntiationum in quibus praedicatur verbum est *et subiicitur nomen finitum universaliter sumptum, vel nomen infinitum, et in quibus praedicatur verbum adiectivum.*

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput X)

93. Similiter autem se habent, et si universalis nominis sit affirmatio; ut est, omnis homo iustus est; negatio huius, non omnis est homo iustus, omnis est homo non iustus, non omnis est homo non iustus.

94. Sed non similiter angulares contingit veras esse; contingit autem aliquando.

95. Hae igitur duae oppositae sunt.

96. Aliae autem duae ad id quod est, non homo, quasi ad subiectum aliquod additum; ut, est iustus non homo, non est iustus non homo; est non iustus non homo, non est non iustus non homo.

97. Plures autem his non erunt oppositae.

98. Hae autem extra illas, ipsae secundum se erunt, ut nomine utentes eo, quod est non homo.

99. In his vero, in quibus, est, non convenit ut in eo quod est valere vel ambulare, idem faciunt sic positum, ac si, est, adderetur, ut, sanus est omnis homo, non sanus est omnis homo; sanus est omnis non homo, non sanus est omnis non homo.

100. Non enim dicendum est, non omnis homo; sed, non, negationem ad id quod est homo addendum est; omnis enim non universalem significat, sed quoniam universaliter.

101. Manifestum est autem ex eo quod est, valet homo, non valet homo; valet non homo, non valet non homo. Haec enim ab illis differunt, eo quod universaliter non sunt. Quare omnis vel nullus nihil significant aliud, nisi quoniam universaliter de nomine, vel affirmant vel negant.

102. Ergo et caetera eadem oportet apponi.

COMMENTARIUM CARD. CAIETANI

226 [1]. Postquam Philosophus distinxit enunciationes in quibus subiicitur nomen infinitum non universaliter sumptum, hic intendit distinguere enunciationes, in quibus subiicitur nomen finitum universaliter sumptum.

Et circa hoc tria facit: primo, ponit similitudinem istarum enunciationum ad infinitas supra positas [93]; secundo, ostendit dissimilitudinem earumdem; ibi [94]: *Sed non similiter* (1) etc.; tertio, concludit numerum oppositionum inter dictas enunciationes; ibi [95]: *Hae duae igitur* (2) etc.

(1) n. 5.

(2) Ibid.

Dicit ergo primo [93] quod similes sunt enunciationes, in quibus est nominis universaliter sumpti affirmatio.

227 [2]. Quoad primum notandum est quod in enunciationibus indefinitis supra positis (3) erant duae oppositiones et quatuor enunciationes, et affirmativae inferebant negativas, et non inferebantur ab eis, ut patet tain in expositione Ammonii, quam Porphyrii. Ita in enunciationibus in quibus subiicitur nomen finitum universaliter sumptum inveniuntur duae oppositiones et quatuor enunciationes: et affirmativae inferunt negativas et non e contra.

(3) Lib. II, lect. II, n. 5.

Unde similiter se habent enunciationes supradictae, si nominis in subiecto sumpti fiat affirmatio universaliter. Fient enim tunc quatuor enunciationes: duae de praedicato finito, scilicet *omnis homo est iustus,* et eius negatio quae est *non omnis homo est iustus;* et duae de praedicato infinito, scilicet *omnis homo est non iustus,* et eius negatio quae est, *non omnis homo est non iustus.* Et quia quaelibet affirmatio cum sua negatione unam integrat oppositionem, duae efficiuntur oppositiones, sicut et de indefinitis dictum est. Nec obstat quod de enunciationibus universalibus loquens particulares inseruit; quoniam sicut supra de indefinitis et suis negationibus sermonem fecit, ita nunc de affirmationibus universalibus sermonem faciens de earum negationibus est coactus loqui. Negatio siquidem universalis affirmativae non est universalis negativa, sed particularis negativa, ut in I libro habitum est (4).

228 [3]. Quod autem similis sit consequentia in istis et supradictis indefinitis patet exempläriter. Et ne multa loquendo res clara prolixitate obtenebretur, formetur primo figura de indefinitis, quae supra posita est in expositione Porphyrii, scilicet ex una parte ponatur affirmativa finita, et sub ea negativa infinita, et sub ista negativa privativa. Ex altera parte primo negativa finita, et sub ea affirmativa infinita, et sub ea affirmativa privativa. Deinde sub illa figura formetur alia figura similis illi universaliter: ponatur scilicet ex una parte universalis affirmativa de praedicato finito, et sub ea particularis negativa de praedicato infinito, et ad complementum similitudinis sub ista particularis negativa de praedicato privativo; ex altera vero parte ponatur primo particularis negativa de praedicato infinito, et sub ea universalis affirmativa de praedicato finito, et sub ista universalis affirmativa de praedicato privativo, hoc modo:

FIGURA INDEFINITARUM

Hoho est iustus	— Homo non est iustus
Homo non est non iustus	— Homo est non iustus
Homo non est iniustus	— Homo est iniustus

FIGURA UNIVERSALIUM

Omnis homo est iustus	— Non omnis homo est non iustus
Non omnis homo est non iustus	— Omnis homo est iustus
Non omnis homo est iniustus	— Omnis homo est iniustus

Quibus ita dispositis, exerceatur consequentia semper in ista proxima figura, sicut supra in indefinitis exercita est: sive sequendo expositionem Ammonii, ut infinitae se habeant ad finitas, sicut privativae se habent ad ipsas finitas; finitae autem non se habeant ad infinitas medias, sicut privativae se habent ad ipsas infinitas: sive sectando expositionem Porphyrii, ut affirmativae inferant negativas, et non e contra. Utrique enim expositioni suprascriptae deserviunt figurae, ut patet diligenter indaganti. Similiter ergo se habent enunciationes istae universales ad indefinitas in tribus, scilicet in numero propositionum, et numero oppositionum, et modo consequentiae.

229 [4]. Deinde cum dicit [94]: *Sed non similiter angulares* etc., ponit dissimilitudinem inter istas universales et supradictas indefinitas, in hoc quod angulares non similiter contingit veras esse. Quae verba primo exponenda sunt secundum eam, quam credimus esse ad mentem Aristotelis, expositionem; deinde secundum alios. Angulares enunciationes in utraque figura suprascripta vocat eas quae sunt diametraliter oppositae, scilicet affirmativam finitam ex uno angulo, et affirmativam infinitam sive privativam ex alio angulo: et similiter negativam finitam ex uno angulo, et negativam infinitam vel privativam ex alio angulo.

230 [5]. Enunciationes ergo in qualitate similes angulares vocatae, eo quod angulares, idest diametraliter distant, dissimilis veritatis sunt apud indefinitas et universales. Angulares enim indefinitae tam in diametro affirmationum, quam in diametro negationum possunt esse simul verae, ut patet in suprascripta figura indefinitarum. Et hoc intellige in materia contingenti. Angulares vero in figura universalium non sic se habent, quoniam angulares secundum diametrum affirmationum impossibile est esse simul veras in quacumque materia. Angulares autem secundum diametrum negationum quandoque possunt esse simul verae, quando scilicet fiunt in materia contingenti: in materia enim necessaria et remota (5) impossibile est esse ambas veras. Haec est Boethii, quam veram credimus, expositio.

231 [6]. Herminus autem, Boethio referente, aliter exponit. Licet enim ponat similitudinem inter universales et indefinitas quoad numerum enunciationum et oppositionum, oppositiones tamen aliter accipit in universalibus et aliter in indefinitis. Oppositiones siquidem indefinitarum numerat sicut et nos numeravimus, alteram scilicet inter finitas affirmativam et negativam, et alteram inter infinitas affirmativam et negativam, quemadmodum nos fecimus. Universalium vero non sic numerat oppositiones, sed alteram sumit inter universalem affirmativam finitam et particularem negativam finitam, scilicet *omnis homo est iustus, non omnis homo est iustus,* et alteram inter eamdem universalem affirmativam finitam et universalem affirmativam infinitam, scilicet *omnis homo est iustus, omnis homo est non iustus.* Inter has enim est contrarietas, inter illas vero contradictio. — Dissimilitudinem etiam universalium ad indefinitas aliter ponit.

(4) Lect. XI, n. 3 seq.

(5) Cf. lib. I, lect. XIII, n. 3.

Non enim nobiscum fundat dissimilitudinem inter angulares universalium et indefinitarum supra differentia quae est inter angulares universalium affirmativas et negativas, sed supra differentia quae est inter ipsas universalium angulares inter se ex utraque parte. Format namque talem figuram, in qua ex una parte sub universali affirmativa finita, universalis affirmativa infinita est; et ex alia parte sub particulari negativa finita, particularis negativa infinita ponitur; sicque angulares sunt disparis qualitatis, et similiter indefinitarum figuram format hoc modo:

Omnis homo
est iustus
Contradictoriae
Non omnis homo
est iustus
Contrariae
Subcontrariae
Omnis homo est
non iustus
Contradictoriae
Non omnis homo
est non iustus
angu + lares
angu lares

Homo est
iustus
Homo non est
iustus
Homo est
non iustus
Homo non est
non iustus
angu + lares
angu lares

Quibus ita dispositis, ait in hoc stare dissimilitudinem, quod angulares indefinitarum mutuo se invicem compellunt ad veritatis sequelam, ita quod unius angularis veritas suae angularis veritatem infert undecumque incipias. Universalium vero angulares non se mutuo compellunt ad veritatem, sed ex altera parte necessitas deficit illationis. Si enim incipias ab aliquo universalium et ad suam angularem procedas, veritas universalis non ita potest esse simul cum veritate angularis, quod compellit eam ad veritatem: quia si universalis est vera, sua universalis contraria erit falsa: non enim possunt esse simul verae. Et si ista universalis contraria est falsa, sua contradictoria particularis, quae est angularis primae universalis assumptae, erit necessario vera: impossibile est enim contradictorias esse simul falsas. Si autem incipias e converso ab aliqua particularium et ad suam angularem procedas, veritas particularis ita potest stare cum veritate suae angularis, quod tamen non necessario infert eius veritatem: quia licet sequatur: Particularis est vera; ergo sua universalis contradictoria est falsa; non tamen sequitur ultra: Ista universalis contradictoria est falsa; ergo sua universalis contraria, quae est angularis particularis assumpti, est vera. Possunt enim contrariae esse simul falsae.

232 [7]. Sed videtur expositio ista deficere ab Aristotelis mente quoad modum sumendi oppositiones. Non enim intendit hic loqui de oppositione quae est inter finitas et infinitas, sed de ea quae est inter finitas inter se, et infinitas inter se. Si enim de utroque modo oppositionis exponere volumus, iam non duas, sed tres oppositiones inveniemus: primam inter finitas, secundam inter infinitas, tertiam quam ipse Herminus dixit inter finitam et infinitam. Figura etiam quam formavit, conformis non est ei, quam Aristoteles in fine I *Priorum* formavit, ad quam nos remisit, cum dixit: *Haec igitur quemadmodum in Resolutoriis dictum est, sic sunt disposita.* In Aristotelis namque figura, angulares sunt affirmativae affirmativis, et negativae negativis.

233 [8]. Deinde cum dicit [95]: *Hae igitur duae* etc., concludit numerum propositionum. Et potest dupliciter exponi; primo, ut iy *hae* demonstret universales, et sic est sensus, quod hae universales finitae et infinitae habent duas oppositiones, quas supra declaravimus; secundo, potest exponi ut ly *hae* demonstret enunciationes finitas et infinitas quoad praedicatum sive universales sive indefinitas, et tunc est sensus, quod hae enunciationes supradictae habent duas oppositiones, alteram inter affirmationem finitam et eius negationem, alteram inter affirmationem infinitam et eius negationem. Placet autem mihi magis secunda expositio, quoniam brevitas cui Aristoteles studebat, replicationem non exigebat, sed potius quia enunciationes finitas et infinitas quoad praedicatum secundum diversas quantitates enumeraverat, ad duas oppositiones omnes reducere, terminando earum tractatum, voluit.

234 [9]. Deinde cum dicit [96]: *Aliae autem ad id quod est* etc., intendit declarare diversitatem enunciationum de tertio adiacente, in quibus subiicitur nomen infinitum.

Et circa hoc tria facit: primo, proponit et distinguit eas; secundo, ostendit quod non dantur plures supradictis; ibi [97]: *Magis autem* (·) etc.; tertio, ostendit habitudinem istarum ad alias; ibi [98]: *Hae autem extra* (7) etc.

Ad evidentiam primi advertendum est tres esse species enunciationum de *inesse,* in quibus explicite ponitur hoc verbum *est.* — Quaedam sunt, quae subiecto sive finito sive infinito nihil habent additum ultra verbum, ut, *homo est, non homo est.* — Quaedam vero sunt quae subiecto finito habent, praeter verbum, aliquid additum sive finitum sive infinitum, ut, *homo est iustus, homo est non iustus.* — Quaedam autem sunt quae subiecto infinito, praeter verbum, habent aliquid ad-

(6) n. seq.
(7) Infra n. It.

ditum sive finitum sive infinitum, ut, *non homo est iustus, non homo est non iustus.*

Et quia de primis iam determinatum est, ideo de ultimis tractare volens, ait [96]: *Aliae autem sunt,* quae habent aliquid, scilicet praedicatum, additum supra verbum *est,* ad id quod est, *non homo,* quasi ad subiectum, idest ad subiectum infinitum. Dixit autem *quasi,* quia sicut nomen infinitum deficit a ratione nominis (8), ita deficit a ratione subiecti. Significatum siquidem nominis infiniti non proprie substernitur compositioni cum praedicato quam importat, *est,* tertium adiacens. Enumerat quoque quatuor enunciationes et duas oppositiones in hoc ordine, sicut in superioribus fecit.

Distinguit etiam istas ex finitate vel infinitate praedicata. Unde primo, ponit oppositiones inter affirmativam et negativam habentes subiectum infinitum et praedicatum finitum, dicens: *Ut, non homo est iustus, non homo non est iustus.* Secundo, ponit oppositionem alteram inter affirmativam et negativam, habentes subiectum infinitum et praedicatum infinitum, dicens: *Ut, non homo est non iustus, non homo non est non iustus.*

235 [10]. Deinde cum dicit [97]: *Magis autem plures* etc., ostendit quod non dantur plures oppositiones enunciationum supradictis. Ubi notandum est quod enunciationes de *inesse,* in quibus explicite ponitur hoc verbum *est,* sive secundum, sive tertium adiacens, de quibus loquimur, non possunt esse plures quam duodecim supra positae; et consequenter oppositiones earum secundum affirmationem et negationem non sunt nisi sex. Cum enim in tres ordines divisae sint enunciationes, scilicet in illas de secundo adiacente, in illas de tertio subiecti finiti, et in illas de tertio subiecti infiniti, et in quolibet ordine sint quatuor enunciationes; fiunt omnes enunciationes duodecim, et oppositiones sex. Et quoniam subiectum earum in quolibet ordine potest quadrupliciter quantificari, scilicet universalitate, particularitate, et singularitate et indefinitione; ideo istae duodecim multiplicantur in quadraginta octo. Quater enim duodecim quadraginta octo faciunt. Nec possibile est plures his imaginari. Et licet Aristoteles nonnisi viginti harum expresserit, octo in primo ordine, octo in secundo, et quatuor in tertio, attamen per eas reliquas voluit intelligi. Sunt autem sic enumerandae et ordinandae secundum singulos ordines, ut affirmationi negatio prima ex opposito situetur, ut oppositionis intentum clarius videatur. Et sic contra universalem affirmativam non est ordinanda universalis negativa, sed particularis negativa, quae est illius negatio; et e converso, contra particularem affirmativam non est ordinanda particularis negativa, sed universalis negativa quae est eius negatio. Ad clarius autem intuendum numerum, coordinandae sunt omnes, quae sunt similis quantitatis, simul in recta linea, distinctis tamen ordinibus tribus supradictis. Quod ut clarius elucescat, in hac subscripta videatur figura:

PRIMUS ORDO

Socrates est	— Socrates non est	— Non Socrates est	— Non Socrates non est
Quidam homo est	— Quidam homo non est	— Quidam non homo est	— Quidam non homo non est
Homo est	— Homo non est	— Non homo est	— Non homo non est
Omnis homo est	— Omnis homo non est	— Omnis non homo est	— Omnis non homo non est

SECUNDUS ORDO

Socrates est iustus	— Socrates non est iustus	— Socrates est non iustus	— Socrates non est non iustus
Quidam homo est iustus	— Quidam homo non est iustus	— Quidam homo est non iustus	— Quidam homo non est non iustus
Homo est iustus	— Homo non est iustus	— Homo est non iustus	— Homo non est non iustus
Omnis homo est iustus	— Omnis homo non est iustus	— Omnis homo est non iustus	— Omnis homo non est non iustus

TERTIUS ORDO

Non Socrates est iustus	— Non Socrates non est iustus	— Non Socrates est non iustus	— Non Socrates non est non iustus
Quidam non homo est iustus	— Quidam non homo non est iustus	— Quidam non homo est non iustus	— Quidam non homo non est non iustus
Non homo est iustus	— Non homo non est iustus	— Non homo est non iustus	— Non homo non est non iustus
Omnis non homo est iustus	— Omnis non homo non est iustus	— Omnis non homo est non iustus	— Omnis non homo non est non iustus

(8) Cf. lib. I, lect. IV, n. 13.

Quod autem plures his non sint, ex eo patet quod non contingit pluribus modis variari subiectum et praedicatum penes finitum et infinitum, nec pluribus modis variantur finitum et infinitum subiectum. Nulla enim enunciatio de secundo adiacente potest variari penes praedicatum finitum vel infinitum, sed tantum penes subiectum quod sufficienter factum apparet. Enunciationes autem de tertio adiacente quadrupliciter variari possunt, quia aut sunt subiecti et praedicati finiti, aut utriusque infiniti, aut subiecti finiti et praedicati infiniti, aut subiecti infiniti et praedicati finiti. Quarum nullam praetermissam esse superior docet figura.

236 [11]. Deinde cum dicit [98]: *Hae autem extra illas* etc., ostendit habitudinem harum quas in tertio ordine numeravimus ad illas, quae in secundo sitae sunt ordine, et dicit quod istae sunt extra illas, quia non sequuntur ad illas, nec e converso. Et rationem assignans subdit: *Ut nomine utentes eo quod est non homo,* idest ideo istae sunt extra illas, quia istae utuntur nomine infinito loco nominis, dum omnes habent subiectum infinitum. Notanter autem dixit enunciationes subiecti infiniti uti ut nomine, infinito nomine, quia cum subiici in enunciatione proprium sit nominis, praedicari autem commune nomini et verbo, omne subiectum enunciationis ut nomen subiicitur.

237 [12]. Deinde cum dicit [99]: *In his vero in quibus est* etc., determinat de enunciationibus in quibus ponuntur verba adiectiva.

Et circa hoc tria facit: primo, distinguit eas; secundo, respondet cuidam tacitae quaestioni; ibi [100]: *Non enim dicendum est (9)* etc.; tertio, concludit earum conditiones; ibi [102]: *Ergo et caetera eadem* etc.

Ad evidentiam primi resumendum est, quod inter enunciationes in quibus ponitur *est* secundum adiacens, et eas in quibus ponitur *est* tertium adiacens talis est differentia quod in illis, quae sunt de secundo adiacente, simpliciter fiunt oppositiones, scilicet ex parte subiecti tantum variati per finitum et infinitum; in his vero, quae habent *est* tertium adiacens dupliciter fiunt oppositiones, scilicet et ex parte praedicati et ex parte subiecti, quia utrumque variari potest per finitum et infinitum. Unde unum ordinem tantum enunciationum de secundo adiacente fecimus, habentem quatuor enunciationes diversimode quantificatas et duas oppositiones. Enunciationes autem de tertio adiacente oportuit partiri in duos ordines, quia sunt in eis quatuor oppositiones et octo enunciationes, ut supra dictum est. — Considerandum quoque est quod enunciationes, in quibus ponuntur verba adiectiva, quoad significatum aequivalent enunciationibus de tertio adiacente, resoluto verbo adiectivo in proprium participium et *est,* quod semper fieri licet, quia in omni verbo adiectivo clauditur verbum substantivum. Unde idem significant ista, *omnis homo currit,* quod ista, *omnis homo est currens.* Propter quod Boethius vocat enunciationes cum verbo adiectivo de secundo adiacente secundum vocem, de tenio autem secundum potestatem, quia potest resolvi in tertium adiacens, cui aequivalet. Quoad numerum autem enunciationum et oppositionum, enunciationes verbi adiectivi formaliter sumptae non aequivalent illis de tertio adiacente, sed aequivalent enunciationibus, in quibus ponitur *est* secundum adiacens. Non possunt enim fieri oppositiones dupliciter in enunciationibus adiectivis, scilicet ex parte subiecti et praedicati, sicut fiebant in substantivis de tertio adiacente, quia verbum, quod praedicatur in adiectivis, infinitari non potest. Sed oppositiones adiectivarum fiunt simpliciter, scilicet ex parte subiecti tantum variati per infinitum et finitum diversimode quantificati, sicut fieri didicimus supra in enunciationibus substantivis de secundo adiacente, eadem ducti ratione, quia praeter verbum nulla est affirmatio vel negatio (10), sicut praeter nomen esse potest. Quia autem in praesenti tractatu non de *significationibus,* sed de *numero* enunciationum et oppositionum sermo intenditur, ideo Aristoteles determinat diversificandas esse enunciationes adiectivas secundum modum, quo distinctae sunt enunciationes in quibus ponitur *est* secundum adiacens. Et ait quod in his enunciationibus, in quibus non contingit poni hoc verbum *est* formaliter, sed aliquod aliud, ut, *currit,* vel, *ambulat,* idest in enunciationibus adiectivis, idem faciunt quoad numerum oppositionum et enunciationum sic posita, scilicet nomen et verbum, ac si *est* secundum adiacens subiecto nomini adderetur. Habent enim et istae adiectivae, sicut illae, in quibus ponitur *est,* duas oppositiones tantum, alteram inter finitas, ut, *omnis homo currit, omnis homo non currit,* alteram inter infinitas quoad subiectum, ut, *omnis non homo currit, omnis non homo non currit.*

238 [13]. Deipde cum dicit [100]: *Non enim dicendum est* etc., respondet tacitae quaestioni.

Et circa hoc facit duo: primo, ponit solutionem quaestionis; deinde, probat eam; ibi: *Manifestum est autem* (11) etc.

Est ergo quaestio talis: Cur negatio infinitans numquam addita est supra signo universali aut particulari, ut puta, cum vellemus infinitate istam, *omnis homo currit,* cur non sic infinitata est, *non omnis homo currit,* sed sic, *omnis non homo currit?* Huic namque quaestioni respondet, dicens quod quia nomen infinitabile debet significare aliquid universale, vel singulare; *omnis* autem et similia signa non significant aliquid universale aut singulare, *sed quoniam universaliter* aut particulariter; ideo

(II) n. 14.

GO) Cf. lib. I, lect. VIII, n. 9.

(11) n. 14.

non est dicendum, *non omnis homo,* si infinitare volumus (licet debeat dici, si negare quantitatem enunciationis quaerimus), sed negatio infinitans ad ly *homo,* quod significat aliquid universale, addenda est, et dicendum, *omnis non homo.*

239 [14]. Deinde cum dicit [101]: *Manifestum est autem ex eo quod est* etc., probat hoc quod dictum est, scilicet quod *omnis* et similia non significant aliquod universale, sed *quoniam universaliter* tali ratione. Illud, in quo differunt enunciationes praecise differentes per habere et non habere ly *omnis,* est non universale aliquod, *sed quoniam universaliter;* sed illud in quo differunt enunciationes praecise differentes per habere et non habere ly *omnis,* est significatum per ly *omnis;* ergo significatum per ly *omnis* est non aliquid universale, *sed quoniam universaliter.* Minor huius rationis, 'tacita in textu, ex se clara est. Id enim in quo, caeleris paribus, habentia a non habentibus aliquem terminum differunt, significatum est illius termini. Maior vero in littera exemplariter declaratur sic. Illae enunciationes *homo currit, et omnis homo currit,* praecise differunt ex hoc, quod in una est ly *omnis,* et in altera non. Tamen non ita differunt ex hoc, quod una sit universalis, alia non universalis. Utraque enim habet subiectum universale, scilicet ly *homo,* sed differunt, quia in ea, ubi ponitur ly *omnis,* enunciatur de subiecto universaliter, in altero autem non universaliter. Cum enim dico, *homo currit,* cursum attribuo homini universali, sive communi, sed non pro tota humana universitate; cum autem dico, *omnis homo currit, cursum* inesse homini pro omnibus inferioribus significo. — Simili modo declarari potest de tribus aliis, quae in textu adducuntur, scilicet, *homo non currit,* respectu suae universalis universaliter, *omnis homo non currit:* et sic de aliis. Relinquitur ergo, quod, *omnis* et *nullus* et similia signa nullum universale significant, sed tantummodo significant, quoniam universaliter de homine affirmant vel negant.

240 [15]. Notato hic duo: primum est quod non dixit *omnis* et *nullus* significat universaliter, sed *quoniam universaliter;* secundum est, quod addit, *de homine affirmant vel negant.* — Primi ratio est, quia signum distributivum non significat modum ipsum universalitatis aut particularitatis absolute, sed applicatum termino distributo. Cum enim dico, *omnis homo,* ly *omnis* denotat universitatem applicari illi termino *homo,* ita quod Aristoteles dicens quod *omnis* significat quoniam universaliter, per ly *quoniam* insinuavit applicationem universalitatis importatam in ly *omnis* in actu exercito, sicut et in I *Posteriorum,* in definitione *scire* applicationem causae notavit per illud verbum *quoniam,* dicens: *Scire est rem per causam cognoscere, et quoniam illius est causa.* — Ratio autem secundi insinuat differentiam inter terminos categorematicos et syncategorematios. Illi siquidem ponunt significata supra terminos absolute; isti autem ponunt significata sua supra terminos in ordine ad praedicata. Cum enim dicitur, *homo albus,* ly *albus* denominat hominem in seipso absque respectu ad aliquod sibi addendum. Cum vero dicitur, *omnis homo,* ly *omnis* etsi hominem distribuat, non tamen distributio intellectum firmat, nisi in ordine ad aliquod praedicatum intelligatur. Cuius signum est, quia, cum dicimus, *omnis homo currit,* non intendimus distribuere hominem pro tota sua universitate absolute, sed in ordine ad cursum. Cum autem dicimus, *albus homo currit,* determinamus hominem in seipso esse album et non in ordine ad cursum. Quia ergo *omnis* et *nullus,* sicut et alia syncategoremata, nil aliud in enunciatione faciunt, nisi quia determinant subiectum in ordine ad praedicatum, et hoc sine affirmatione et negatione fieri nequit; ideo dixit quod nil aliud significant, nisi quoniam universaliter de nomine, idest de subiecto, affirmant vel negant, idest affirmationem vel negationem fieri determinant, ac per hoc a categorematicis ea separavit. Potest etiam referri hoc quod dixit, *affirmant vel negant,* ad ipsa signa, scilicet *omnis* et *nullus,* quorum alterum positive distribuit, alterum removendo.

241 [16]. Deinde cum dicit [102]: *Ergo et caetera eadem* etc., concludit adiectivarum enunciationum conditiones. Dixerat enim quod adiectivae enunciationes idem faciunt quoad oppositionum numerum, quod substantivae de secundo adiacente; et hoc declaraverat, oppositionum numero exemplariter subiuncto. Et quia ad hanc convenientiam sequitur convenientia quoad finitationem praedicatorum, et quoad diversam subiectorum quantitatem, et earum multiplicationem ex ductu quaternarii in seipsum, et si qua sunt huiusmodi enumerata; ideo concludit: *Ergo et caetera,* quae in illis servanda erant, *eadem,* idest similia istis apponenda sunt.

LECTIO IV.

(nn. 242-253; [103-110]).

Nonnullae circa ea quae dicta sunt dubitationes moventur ac solvuntur.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput X)

103. Quoniam vero contraria est negatio, ei quae est, omne animal est iustum, illa quae significat quoniam, nullum animal est iustum; hae quidem manifestum est quoniam nunquam erunt, neque verae simul, neque in eodem ipso; his vero oppositae erunt aliquando: ut, non omne animal iustum est, et, aliquod animal iustum est.

104. Sequuntur vero eam quae est, omnis homo est non iustus, illa quae est, nullus homo est iustus; illam vero quae est, aliquis homo iustus est, opposita, quoniam, non omnis est homo non iustus. Necesse est enim aliquem esse.

105. Manifestum est autem etiam, quod in singularibus si est verum interrogatum negare, quoniam et affirmare verum est. Ut, putasne Socrates sapiens est? non. Socrates igitur non sapiens est. In universalibus vero non est vera, quae similiter dicitur: vera autem negativa est. Ut, putasne omnis homo sapiens est? non; omnis igitur homo non sapiens est: hoc enim falsum est: sed, non igitur omnis homo sapiens est, vera est. Haec enim opposita est; illa vero contraria.

106. Illae vero secundum infinita contraiacentes sunt nomina vel verba, ut in eo quod est, non homo, vel, non iustus, quasi negationes sine nomine et verbo esse videbuntur. Sed non sunt. Semper enim vel veram esse vel falsam necesse est negationem; qui vero dixit, non homo, nihil magis quam qui dicit, homo, sed etiam minus verus vel falsus fuit, si non aliquid addatur.

107. Significat autem, est omnis non homo iustus, nulli illarum idem; nec huic opposita ea quae est, non est omnis non homo iustus:

108. illa vero, quae est, omnis non iustus non homo est, illi quae est, nullus est iustus non homo, idem significat.

109. Transposita vero nomina et verba idem significant, ut, est albus homo, et, est homo albus.

110. Nam si hoc non est, eiusdem multae erunt negationes; sed ostensum est, quod una unius est: eius enim quae est, est albus homo, negatio est, non est albus homo: eius vero quae est, est homo albus, si non eadem est ei quae est, est albus homo, erit negatio, vel ea quae est, non est non homo albus, vel ea quae est, non est homo albus. Sed altera quidem est negatio eius, quae est, est non homo albus; altera vero eius quae est, est homo albus. Quare erunt duae unius. Quod igitur transposito nomine vel verbo, eadem sit affirmatio vel negatio, manifestum est

COMMENTARIUM CARD. CAIETANI

242 [1]. Postquam determinatum est de diversitate enunciationum, hic intendit removere quaedam dubia circa praedicta.

Et circa hoc facit sex secundum numerum dubiorum, quae suis patebunt locis. Quia ergo supra dixerat quod in universalibus non simi-

liter contingit angulares esse simul veras, quia affirmativae angulares non possunt esse simul verae, negativae autem sic; poterat quispiam dubitare, quae est causa huius diversitatis. Ideo nunc illius dicti causam intendit assignare talem, quia, scilicet, angulares affirmativae sunt contrariae inter se; contrarias autem in nulla materia contingit esse simul veras (1). Angulares autem negativae sunt subcontrariae illis oppositae; subcontrarias autem contingit esse simul veras (2). Et circa haec duo facit: primo, declarat conditiones contrariarum et subcontrariarum; secundo, quod angulares affirmativae sint contrariae et quod angulares negativae sint subcontrariae; ibi [104]: *Sequuntur vero* (3) etc. — Dicit ergo resumendo: quoniam in *Primo* dictum est quod enunciatio negativa contraria illi affirmativae universali, scilicet, *omne animal est iustum,* est ista, *nullum animal est iustum;* manifestum est quod istae non possunt *simul,* idest in eodem tempore, *neque in eodem ipso,* idest de eodem subiecto esse verae. His vero oppositae, idest subcontrariae inter se, possunt esse simul verae aliquando, scilicet in materia contingenti, ut, *quoddam animal est iustum, non omne animal est iustum (4).*

243 [2]. Deinde cum dicit [104]: *Sequuntur vero* etc., declarat quod angulares affirmativae supra positae sint contrariae, negativae vero subcontrariae. — Et primum quidem ex eo quod universalis affirmativa infinita et universalis negativa simplex aequipollent; et consequenter utraque earum est contraria universali affirmativae simplici, quae est altera angularis. Unde dicit quod hanc universalem negativam finitam, *nullus homo est iustus,* sequitur aequipollenter illa universalis affirmativa infinita, *omnis homo est non iustus.* — Secundum vero declarat ex eo quod particularis affirmativa finita et particularis negativa infinita aequipollent. Et consequenter utraque earum est subcontraria particulari negativae simplici, quae est altera angularis, ut in figura supra posita inspicere potes. Unde subdit quod illam particularem affirmativam finitam, *aliquis homo est iustus,* opposita sequitur aequipollenter (opposita intellige non istius particularis, sed illius universalis affirmativae infinitae), *non omnis homo est non iustus.* Haec enim est contradictoria eius. Ut autem clare videatur quomodo supra dictae enunciationes sint aequipollentes, formetur figura quadrata, in cuius uno angulo ponatur universalis negativa finita, et sub ea contradictoria particularis affirmativa finita; ex alia vero parte locetur universalis affirmativa infinita, et sub ea contradictoria particularis negativa infinita, noteturque contradictio inter angulares et collaterales inter se, hoc modo:

(1) Cf. lib. I. lect. IX, n. 18. et lect. XI. n. 6.
(2) Cf. lib. I, lect. X. n. JJ. et lect. XI. n. 2.
(3) n. seq.
(4) Cf. lib. 1. lect. cit.

Nullus homo
est iustus
Aequivalentes
Omnis homo
est non iustus
Contradictoriae
Quidam homo
Contra + dictoriae
Contra dictoriae
est iustus
Aequivalentes
Contradictoriae
Non omnis homo
est non iustus

His siquidem sic dispositis, patet primo ipsarum universalium mutua consequentia in veritate et falsitate, quia si altera earum est vera, sua angularis contradictoria est falsa; et si ista est falsa, sua collateralis contradictoria, quae est altera universalis, erit vera, et similiter procedit quoad falsitatem particularium. Deinde eodem modo manifestatur mutua sequela. Si enim altera earum est vera, sua angularis contradictoria est falsa, ista autem existente falsa, sua contradictoria collateralis, quae est altera particularis erit vera; simili quoque modo procedendum est quoad falsitatem.

244 [3]. Sed est hic unum dubium. In I enim *Priorum,* in fine, Aristotelés ex proposito determinat non esse idem iudicium de universali negativa et universali affirmativa infinita; Et superius in hoc *Secundo* (5), super illo verbo: *Quarum duae se habent secundum consequentiam, duae vero minime,* Ammonius, Porphyrius, Boethius et sanctus Thomas dixerunt quod negativa simplex sequitur affirmativam infinitam, sed non e converso.

Ad hoc dicendum est, secundum Albertum, quod negativam finitam sequitur affirmativa infinita subiecto constante; negativa vero simplex sequitur affirmativam absolute. Unde utrumque dictum verificatur, et quod inter eas est mutua consequentia cum subiecti constantia, et quod inter eas non est mutua consequentia absolute. Potest dici secundo, quod supra locuti sumus de infinita enunciatione quoad suum totalem significatum ad formam praedicati reductum; et secundum hoc, quia negativa finita est superior affirmativa infinita, ideo non erat mutua consequentia: hic autem loquimur de ipsa infinita formaliter sumpta. Unde S. Thomas tunc adducendo Ammonii expositionem dixit, secundum hunc modum loquendi: negativa simplex, in plus est quam affirmativa infinita.

Textus vero I *Priorum* ultra praedicta loquitur de finita et infinita in ordine ad syllogismum. Manifestum est autem quod universalis affirmativa sive finita sive infinita non concluditur nisi in primo primae (6). Universalis autem negativa quaecumque concluditur

(5) Lect. IT. n. 5 seq.
(6) Nempe in primo modo primae figurae syllogismi.

et in secundo primae, et primo et secundo secundae.

245 **[4].** Deinde cum dicit [105]: *Manifestum est autem* etc., movet secundum dubium de vario situ negationis, an scilicet quoad veritatem et falsitatem differat praeponere et postponere negationem. Oritur autem haec dubitatio, quia dictum est nunc quod non refert quoad veritatem si dicatur, *omnis homo est non iustus,* aut si dicatur, *omnis homo non est iustus;* et tamen in altera postponitur negatio, in altera praeponitur, licet multum referat quoad affirmationem et negationem. Hanc, inquam, dubitationem solvere intendens cum distinctione, respondet quod in singularibus enunciationibus eiusdem veritatis sunt singularis negatio et infinita affirmatio eiusdem, in universalibus autem non est sic.

Si enim est vera negatio ipsius universalis non oportet quod sit vera infinita affirmatio universalis. Negatio enim universalis est particularis contradictoria, qua existente vera, non est necesse suam subalternam, quae est contraria suae contradictoriae esse veram. Possunt enim duae contrariae esse simul falsae. Unde dicit quod in singularibus enunciationibus manifestum est quod, si est verum negare interrogatum, idest, si est vera negatio enunciationis singularis, de qua facta est interrogatio, verum etiam est affirmare, idest, vera erit affirmatio infinita eiusdem singularis. Verbi gratia: *putasne Socrates est sapiens?* Si vera est ista responsio, *non;* — *Socrates igitur non sapiens est,* idest, vera erit ista affirmatio infinita, *Socrates est non sapiens.*

In universalibus vero non est vera, quae similiter dicitur, idest, ex veritate negationis universalis affirmativae interrogatae non sequitur vera universalis affirmativa infinita, quae similis est quoad quantitatem et qualitatem enunciation! quaesitae; *vera autem est eius negatio,* idest, sed ex veritate responsionis negativae sequitur veram esse eius, scilicet universalis quaesitae negationem, idest, particularem negativam. Verbi gratia: *putasne omnis homo est sapiens?* Si vera est ista responsio, *non;* — affirmativa similis interrogatae quam quis ex hac responsione inferre intentaret est illa: *igitur omnis homo est non sapiens.* Haec autem non sequitur ex illa negatione. Falsum est enim hoc, scilicet quod sequitur ex illa responsione; sed inferendum est, *igitur non omnis homo sapiens est.* — Et ratio utriusque est, quia haec particularis ultimo illata est opposita, idest contradictoria illi universali interrogatae quam respondens falsificavit; ed ideo oportet quod sit vera. Contradictoriarum enim si una est falsa, reliqua est vera. Illa vero, scilicet universalis affirmativa infinita primo illata, est contraria illi eidem universali interrogatae. Non est autem opus quod si universalium altera sit falsa, quod reliqua sit vera. In promptu est autem causa huius diversitatis inter singulares et universales. In singularibus enim varius negationis situs non variat quantitatem enunciationis; in universalibus autem variat, ut patet. Ideo fit ut non sit eadem veritas negantium universalem in quarum altera praeponitur, in altera autem postponitur negatio, ut de se patet.

246 **[5J.** Deinde cum dicit [106]: *Illae vero secundum infinita* etc., solvit tertiam dubitationem, an infinita nomina vel verba sint negationes. Insurgit autem hoc dubium, quia dictum est quod aequipollent negativa et infinita. Et rursus dictum est nunc quod non refert in singularibus praeponere et postponere negationem: si enim infinitum nomen est negatio, tunc enunciatio, habens subiectum infinitum vel praedicatum, erit negativa et non affirmativa.

Hanc dubitationem solvit per interpretationem, probando quod nec nomina nec verba infinita sint negationes, licet videantur. Unde duo circa hoc facit: primo, proponit solutionem dicens [106]: *Illae vero,* scilicet dictiones, *contraiacentes:* verbi gratia: *non homo,* et, *homo non iustus et iustus.* Vel sic: *Illae vero,* scilicet dictiones, *secundum infinita,* idest secundum infinitorum naturam, *iacentes contra nomina et verba* (utpote quae removentes quidem nomina et verba significant, ut *non homo* et *non iustus* et *non currit,* quae opponuntur contra ly *homo* ly *iustus* et ly *currit),* illae, inquam, dictiones infinitae videbuntur prima facie esse quasi negationes sine nomine et verbo ex eo quod comparatae nominibus et verbis contra quae iacent, ea removent, sed non sunt secundum veritatem. Dixit sine nomine et verbo quia nomen infinitum, nominis natura caret, et verbum infinitum verbi natura non possidet. Dixit *quasi,* quia nec nomen infinitum a nominis ratione, nec verbum infinitum a verbi proprietate omnino semota sunt. Unde, si negationes apparent, videbuntur sine nomine et verbo non *omnino* sed *quasi.*

Deinde probat distinctiones infinitas non esse negationes tali ratione. Semper est necesse negationem esse veram vel falsam, quia negatio est enunciatio alicuius ab aliquo; nomen autem infinitum non dicit verum vel falsum; igitur dictio infinita non est negatio. — Minorem declarat, quia qui dixit, *non homo,* nihil magis de homine dixit quam qui dixit, *homo.* Et quoad significatum quidem clarissimum est: *non homo,* namque, nihil addit supra hominem, imo removet hominem. Quoad veritatis vero vel falsitatis conceptum, nihil magis profuit qui dixit, *non homo,* quam qui dixit, *homo,* si aliquid aliud non addatur, imo minus verus vel falsus fuit, idest magis remotus a veritate et falsitate, qui dixit, *non homo,* quam qui dixit, *homo:* quia tam veritas quam falsitas in compositione consistit; compositioni autem vicinior est dictio finita, quae aliquid ponit, quam dictio infi-

nita, quae nec ponit, nec componit, idest nec positionem nec compositionem importat.

247 **[6].** Deinde cum dicit [107]: *Significat autem* etc., respondet quartae dubitationi, quomodo scilicet intelligatur illud verbum supradictum de enunciationibus habentibus subiectum infinitum: *Hae autem extra illas, ipsae secundum se erunt.* Et ait quod intelligitur quantum ad significati consequentiam, et non solum quantum ad ipsas enunciationes formaliter. Unde duas habentes subiectum infinitum, universalem scilicet affirmativam et universalem negativam adducens, ait quod neutra earum significat *idem alicui illarum,* scilicet habentium subiectum finitum. Haec enim universalis affirmativa, *omnis non homo est iustus,* nulli habenti subiectum finitum significat idem: non enim significat idem quod ista, *omnis homo est iustus;* neque quod ista, *omnis homo est non iustus.* Similiter opposita negatio et universalis negativa habens subiectum infinitum, quae est contrarie opposita supradictae, scilicet *omnis non homo non est iustus,* nulli illarum de subiecto finito significat idem. Et hoc clarum est ex diversitate subiecti in istis et in illis.

248 [7]. Deinde cum dicit [108]: *Illa vero quae est* etc., respondet quintae quaestioni, an scilicet inter enunciationes de subiecto infinito sit- aliqua consequentia. Oritur autem dubitatio haec ex eo, quod superius est inter eas ad invicem assignata consequentia. Ait ergo quod etiam inter istas est consequentia. Nam universalis affirmativa de subiecto et praedicato infinitis et universalis negativa de subiecto infinito, praedicato vero finito, aequipollent. Ista namque, *omnis non homo est non iustus,* idem significat illi, *nullus non homo est iustus.* Idem autem est indicium de particularibus indefinitis et singularibus similibus supradictis. Cuiuscunque enim quantitatis sint, semper affirmativa de utroque extremo infinita et negativa subiecti quidem infiniti, praedicati autem finiti, aequipollent, ut facile potes exemplis videre. Unde Aristoteles universales exprimens, caeteras ex illis intelligi voluit.

249 [8]. Deinde cum dicit [109]: *Transposita vero nomina* etc., solvit sextam dubitationem, an propter nominum vel verborum transpositionem varietur enunciationis significatio. Oritur autem haec quaestio ex eo, quod docuit transpositionem negationis variare enunciationis significationem. Aliud enim dixit significare, *omnis homo non est iustus,* et aliud, *non omnis homo est iustus.* Ex hoc, inquam, dubitatur, an similiter contingat circa nominum transpositionem, quod ipsa transposita enunciationem varient, sicut negatio transposita. Et circa hoc duo facit: primo, ponit solutionem dicens, quod transposita nomina et verba idem significant: verbi gratia, idem significat, *est albus homo,* et, *est homo albus,* ubi est transpositio nominum. Similiter transposita verba idem significant, ut, *est albus homo,* et, *homo albus est.*

250 [9]. Deinde cum dicit [110]: *Nam si hoc non est* etc., probat praedictam solutionem ex numero negationum contradictoriarum ducendo ad impossibile, tali ratione. Si hoc non est, idest si nomina transposita diversificant enunciationem, eiusdem affirmationis erunt duae negationes; sed ostensum est in I libro (7), quod una tantum est negatio unius affirmationis; ergo a destructione consequentis ad destructionem antecedentis transposita nomina non variant enunciationem, Ad probationis autem consequentiae claritatem formetur figura, ubi ex uno latere locentur ambae suprapositae affirmationes, transpositis nominibus; et ex altero contraponantur duae negativae, similes illis quoad terminos et eorum positiones. Deinde, aliquantulo interiecto spatio, sub affirmativis ponatur affirmatio infiniti subiecti, et sub negativis illius negatio. Et notetur contradictio inter primam affirmationem et duas negationes primas, et inter secundam affirmationem et omnes tres negationes, ita tamen quod inter ipsam et infimam negationem notetur contradictio non vera, sed imaginaria. Notetur quoque contradictio inter tertiam affirmationem et tertiam negationem inter se. Hoc modo:

Est albus
horno
Contradictoriae
Non est albus
homo

Contra + dictoriae
Contra dictoriae

Est homo
albus
Contradictoriae
Non est homo
albus

Contradictoriae imaginariae

Est non
homo albus
Contradictoriae
Non est non
homo albus

His ita dispositis, probat consequentiam Aristoteles sic. Illius affirmationis, *est albus homo,* negatio est, *non est albus homo;* illius autem secundae affirmationis, quae est, *est homo albus,* si ista affirmatio non est eadem illi supradictae affirmationi, scilicet, *est albus homo,* propter nominum transpositionem, negatio erit altera istarum, scilicet aut, *non est non homo albus,* aut, *non est homo albus.* Sed utraque habet affirmationem oppositam alia ab illa assignatam, scilicet, *est homo albus.* Nam altera quidfem dictarum negationum, scilicet, *non est non homo albus,* ne-

(7) Lect. XII.

gatio est illius quae dicit, *est non homo albus;* alia vero, scilicet, *non est homo albus,* negatio est eius affirmationis, quae dicit, *est albus homo,* quae fuit prima affirmatio. Ergo quaecunque dictarum negationum afferatur contradictoria illi mediae, sequitur quod sint duae unius, idest quod unius negationis sint duae affirmationes, et quod unius affirmationis sint duae negationes : quod est impossibile. Et hoc, ut dictum est, sequitur stante hypothesi erronea, quod illae affirmationes sint propter nominum transpositionem diversae.

251 [10]. Adverte hic primo quod Aristoteles per illas duas negationes, *non est non homo albus,* et, *non est homo albus,* sub disiunctione sumptas ad inveniendam negationem illius affirmationis, *est homo albus,* caeteras intellexit, quasi diceret: Aut negatio talis affirmationis acceptabitur illa quae est vere eius negatio, aut quaecunque extranea negatio ponetur; et quodlibet dicatur, semper, stante hypothesi, sequitur unius affirmationis esse plures negationes, unam verae quae est contradictoria suae comparis habentis nomina transposita, et alteram quam tu ut distinctam acceptas, vel falso imaginaris; et e contra multarum affirmationum esse unicam negationem, ut patet in opposita figura. Ex quacunque enim illarum quatuor incipias, duas sibi oppositas aspicis. Unde notanter concludit indeterminate: *Quare erunt duae unius.*

252 [11]. Nota secundo quod Aristoteles contempsit probare quod contradictoria primae affirmationis sit contradictoria secundae, et similiter quod contradictoria secundae affirmationis sit contradictoria primae. Hoc enim accepit tamquam per se notum, ex eo quod non possunt simul esse verae neque simul falsae, ut manifeste patet praeposito sibi termino singulari. Non stant enim simul aliquo modo istae duae, *Socrates est albus homo, Socrates non est homo albus.* Nec turberis quod eas non singulares proposuit. Noverat enim supra dictum esse in *Primo* (8) quae affirmatio et negatio sint contradictoriae et quae non, et-ideo non fuit sollicitus de exemplorum claritate.

(8) Lect. XI, n. 3 seq.

Liquet ergo ex eo quod negationes affirmationum de nominibus transpositis non sunt diversae quod nec ipsae affirmationes sunt diversae et sic nomina et verba transposita idem significant.

253 [12]. Occurrit autem dubium circa hoc, quia non videtur verum quod nominibus transpositis eadem sit affirmatio. Non enim valet: *omnis homo est animal;* ergo *omne animal est homo.* Similiter, transposito verbo, non valet: *homo est animal rationale;* ergo *homo animal rationale est,* de secundo adiacente. Licet enim nugatio committatur, tamen non sequitur primam.

Ad hoc est dicendum quod sicut in rebus naturalibus est duplex transmutatio, scilicet localis, scilicet de loco ad locum, et formalis de forma ad formam; ita in enunciationibus est duplex transmutatio, situalis scilicet, quando terminus praepositus postponitur, et e converso, et formalis, quando terminus, qui erat praedicatum efficitur subiectum, et e converso vel quomodolibet, simpliciter etc. — Et sicut quandoque fit in naturalibus transmutatio pure localis, puta quando res transfertur de loco ad locum, nulla alia variatione facta; quandoque autem fit transmutatio secundum locum, non pura sed cum variatione formali, sicut quando transit de loco frigido ad locum calidum: ita in enunciationibus quandoque fit transmutatio pure situalis, quando scilicet nomen vel verbum solo situ vocali variatur; quandoque autem fit transmutatio situalis et formalis simul, sicut contingit cum praedicatum fit subiectum, vel cum verbum tertium adiacens fit secundum. — Et quoniam hic intendit Aristoteles de transmutatione nominum et verborum pure situali, ut transpositionis vocabulum praesefert, ideo dixit quod transposita nomina et verba idem significant, insinuare volens quod, si nihil aliud praeter transpositionem nominis vel verbi accidat in enunciatione, eadem manet oratio. — Unde patet responsio ad instantias. Manifestum est namque quod in utraque non sola transpositio fit, sed transmutatio de subiecto in praedicatum, vel de tertio adiacente in secundum. Et per hoc patet responsio ad similia.

LECTIO V.

(nn. 254-261; [111-113]).

De multiplicitate enunciationum iuxta quosdam modos, quibus non unam, sed plures esse contingit unam enunciationem.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XI

At vero unum de pluribus, vel plura de uno affirmare, vel negare, si non sit unum aliquid quod ex pluribus significatur, non est affirmatio neque negatio una. Dico autem unum, non si unum nomen positum sit, non sit autem unum aliquid ex illis, ut homo est fortasse et animal et bipes et mansuetum, sed ex his unum fit, ex albo autem et homine et ambulare, non est unum; quare nec si unum aliquid de his affirmet aliquis, erit affirmatio una: sed vox quidem una, affirmationes vero multae, nec si de uno ista, sed similiter plures.

112. Si ergo dialectica interrogatio responsionis est petitio vel propositionis vel alterius partis contradictionis, propositio vero unius contradictionis est pars, non erit una responsio ad haec. Neque enim interrogatio una, nec si sit vera.
113. Dictum est autem de his in Topicis. Simul autem manifestum est, quod nec hoc ipsum, *quid est,* dialectica interrogatio est. Oportet enim datum esse ex interrogatione eligere, utram velit contradictionis partem enunciare: sed oportet interrogantem determinare utrum hoc sit homo, an non hoc.

COMMENTARIUM CARD. CAIETANI

254 [1]. Postquam Aristoteles determinavit diversitatem enunciationis unius provenientem ex additione negationis infinitatis, hic intendit determinare quid accidat enunciationi ex hoc quod additur aliquid subiecto vel praedicato tollens eius unitatem.

Et circa hoc duo facit: quia primo, determinat diversitatem earum [111]; secundo, consequentias earum; ibi [114]: *Quoniam vero haec quidem* (x) etc.

Circa primum duo facit: primo, ponit earum diversitatem; secundo, probat omnes enunciationes esse plures; ibi [112]: *Si ergo dialectica* (1) etc.

Dicit ergo quoad primum, resumendo quod in *Primo* dictum fuerat (3), quod affirmare vel negare unum de pluribus, vel plura de uno, si ex illis pluribus non fit unum, non est enunciatio una affirmativa vel negativa. Et declarando quomodo intelligatur unum debere esse subiectum aut praedicatum, subdit quod *unum dico non si nomen unum impositum sit,* idest ex unitate nominis, sed ex unitate significati. Cum enim plura conveniunt in uno nomine, ita quod ex eis non fiat unum illius nominis significatum, tunc solum vocis unitas est. Cum autem unum nomen pluribus impositum est, sive partibus subiectivis, sive integralibus, ut eadem significatione concludat, tunc et vocis et significati unitas est, et enunciationis unitas non impeditur.

255 [2]. Secundum quod subiungit [111]: *Ut homo est fortasse animal et mansuetum et bipes* obscuritate non caret. Potest enim intelligi ut sit exemplum ab opposito, quasi diceret: unum dico non ex unitate nominis impositi pluribus ex quibus non fit tale unum, quemadmodum homo est unum quoddam ex

(1) Lect. seq.
(2) n. 4.
G) Lect. VIII, n. 12 seq.

animali et mansueto et bipede, partibus suae definitionis. Et ne quis crederet quod hae essent verae definitionis nominis partes, interposuit, *fortasse.* Porphyrius autem, Boethio referente et approbante, separat has textus particulas, dicens quod Aristoteles hucusque declaravit enunciationem illam esse plures, in qua plura subiicerentur uni, vel de uno praedicarentur plura, ex quibus non fit unum. In istis autem verbis: *Ut homo est fortasse* etc., intendit declarare enunciationem aliquam esse plures, in qua plura ex quibus fit unum subiiciuntur vel praedicantur; sicut cum dicitur, *homo est animal et mansuetum et bipes,* copula interiecta, vel morula, ut oratores faciunt. Ideo autem addidisse aiunt, *fortasse,* ut insinuaret hoc contingere posse, necessarium autem non esse.

256 [3]. Possumus in eamdem Porphyrii, Boethii et Alberti sententiam incidentes subtilius textum introducere, ut quatuor hic faciat.

Et primo quidem, resumit quae sit enunciatio in communi dicens: *Enuntiatio plures est, in qua unum de pluribus, vel plura de uno enuntiantur. Si tamen ex illis pluribus non fit unum,* ut in *Primo* (4) dictum et expositum fuit.

Deinde dilucidat illum terminum de uno, sive unum, dicens: *Dico autem unum,* idest, unum nomen voco, non propter unitatem vocis, sed significationis, ut supradictum est.

Deinde tertio, dividendo declarat, et declarando dividit, quot modis contingit unum nomen imponi pluribus ex quibus non fit unum, ut ex hoc diversitatem enunciationis multiplicis insinuet. Et ponit duos modos, quorum prior est, quando unum nomen imponitur pluribus ex quibus fit unum, non tamen in quantum ex eis fit unum. Tunc enim, licet materialiter et per accidens loquendo nomen imponatur pluribus ex quibus fit unum, formaliter tamen et per se loquendo nomen unum imponitur pluribus, ex quibus non fit unum: quia imponitur eis non in quantum ex eis est unum, ut fortasse est hoc nomen, *homo,* impositum ad significandum animal et mansuetum et bipes, idest, partes suae definitionis, non in quantum adunantur in unam hominis naturam per modum actus et potentiae, sed ut distinctae sint inter se actualitates. Et insinuavit quod accipit partes definitionis ut distinctas per illam coniunctionem, et per illud quoque adversative additum: *Sed si ex his unum fit,* quasi diceret, cum hoc tamen stat quod ex eis unum fit. Addidit autem, *fortasse,* quia hoc nomen, *homo,* non est impositum ad significandum partes sui definitivas, ut distinctae sunt. Sed si impositum esset aut imponeretur, esset unum nomen pluribus impositum ex quibus non fit unum. Et quia idem iudicium est de tali nomine, et illis pluribus; ideo similiter illae plures partes definitivae possunt dupliciter accipi. Uno modo, per modum actualis et possibilis, et sic unum faciunt; et sic formaliter loquendo vocantur plura, ex quibus fit unum, et pronunciandae sunt continuata oratione, et faciunt enunciationem unam dicendo, *animal rationale mortale currit.* Est enim ista una sicut et ista, *homo currit.* Alio modo, accipiuntur praedictae definitionis partes ut distinctae sunt inter se actualitates, et sic non faciunt unum: ex duobus enim actibus ut sic, non fit unum, ut dicitur VII *Metaphysicae;* et sic faciunt enunciationes plures et pronunciandae sunt vel cum pausa, vel conjunctione interposita, dicendo, *homo est animal et mansuetum et bipes;* sive, *homo est animal, mansuetum, bipes,* rhetorico more. Quaelibet enim istarum est enunciatio multiplex.' Et similiter ista, *Socrates est homo,* si homo est impositum ad illa, ut distinctae actualitates sunt, significandum. Secundus autem modus, quo unum nomen impositum est pluribus ex quibus non fit unum, subiungitur, cum dicit: *Ex albo autem et homine et ambulante* etc., idest, alio modo hoc fit, quando unum nomen imponitur pluribus, ex quibus non potest fieri unum, qualia sunt: *homo, album, et ambulans.* Cum enim ex his nullo modo possit fieri aliqua una natura, sicut poterat fieri ex partibus definitivis, clare liquet quod nomen aliquod si eis imponeretur, esset nomen non unum significans, ut in *Primo* dictum fuit (5) de hoc nomine, *tunica,* imposita homini et equo.

257 [4]. Habemus ergo enunciationis pluris seu multiplicis duos modos, quorum, quia uterque fit dupliciter, efficiuntur quatuor modi. Primus est, quando subiicitur vel praedicatur unum nomen impositum pluribus, ex quibus fit unum, non in quantum sunt unum; secundus est, quando ipsa plura ex quibus fit unum, in quantum sunt distinctae actualitates, subiiciuntur vel praedicantur; tertius est, quando ibi est unum nomen impositum pluribus ex quibus non fit unum; quartus est, quando ista plura ex quibus non fit unum, subiiciuntur vel praedicantur. Et notato quod cum enunciatio secundum membra divisionis illius, qua divisa est, in unam et plures, quadrupliciter variari possit, scilicet cum unum de uno praedicatur, vel unum de pluribus, vel plura de uno, vel plura de pluribus; postremum sub silentio praeterivit, quia vel eius pluralitas de se clara est, vel quia, ut inquit Albertus, non intendebat nisi de enuntiatione, quae aliquo modo una est, tractare. Demum concludit totam sententiam, dicens: *Quare nec si aliquis affirmet unum de his pluribus, erit affirmatio una secundum rem: sed vocaliter quidem erit una, significative autem non una, sed multae fient affirmationes. Nec si e converso de uno ista plura affirmabuntur, fiet affirmatio una.* Ista namque,

(4) Lect. cit.

(5) Lect. XII, n. 9.

homo est albus, ambulans et musicus, importat tres affirmationes, scilicet, *homo est albus* et *est ambulans* et *est musicus,* ut patet ex illius contradictione. Triplex enim negatio illi opponitur correspondens triplici affirmationi positae;

258 [5]. Deinde cum dicit [112]: *Si ergo dialectica* etc., probat a posteriori supradictas enunciationes esse plures.

Circa quod duo facit: primo, ponit rationem ipsam ad hoc probandum per modum consequentiae; deinde probat antecedens dictae consequentiae; ibi: *Dictum est autem de his* (6) etc.

Quoad primum talem rationem inducit. Si interrogatio dialectica est petitio responsionis, quae sit propositio vel altera pars contradictionis, nulli enunciationum supradictarum interrogative formatae erit responsio una; ergo nec ipsa interrogatio est una, sed plures. Cuius rationis primo ponit antecedens: *Si ergo* etc. Ad huius intelligendos terminos nota quod idem sonant enunciatio, interrogatio et responsio. Cum enim dicitur, *caelum est animatum,* in quantum enunciat praedicatum de subiecto, enunciatio vocatur; in quantum autem quaerendo proponitur, interrogatio; ut vero quaesito redditur, responsio appellatur. Idem ergo erit probare non esse responsionem unam, et interrogationem non esse unam, et enunciationem non esse unam. Adverte secundo interrogationem esse duplicem. Quaedam enim est utram partem contradictionis eligendam proponens; et haec vocatur dialectica, quia dialecticus habet viam ex probabilibus ad utramque contradictionis partem probandam. Altera vero determinatam ad unum responsionem exoptat; et haec est interrogatio demonstrativa, eo quod demonstrator in unum determinate tendit. Considera ulterius quod interrogationi dialecticae dupliciter responderi potest. Uno modo, consentiendo interrogationi, sive affirmative sive negative; ut si quis petat, *caelum est animatum?* et respondeatur, *est;* vel, *Deus non movetur?* et respondeatur, *non:* talis responsio vocatur propositio. Alio modo, potest responderi interimendo; ut si quis petat, *caelum est animatum,* et respondeatur, *non;* vel *Deus non movetur?* et respondeatur, *movetur:* talis responsio vocatur contradictionis altera pars, eo quod affirmationi negatio redditur et negationi affirmatio. Interrogatio ergo dialectica est petitio annuentis responsionis, quae est propositio, vel contradicentis, quae est altera pars contradictionis secundum supradictam Boethii expositionem.

259 [6]. Deinde subdit probationem consequentiae, cum ait [ibid.]: *Propositio vero unius contradictionis est* etc. Ubi notandum est quod si responsio dialectica posset esse plures, non sequeretur quod responsio enunciationis multiplicis non posset esse dialectica; sed si responsio dialectica non potest esse nisi una enunciatio, tunc recte sequitur quod responsio enunciationis pluris, non est responsio dialectica, quae una est. Notandum etiam quod si enunciatio aliqua plurium contradictionum pars est, una non esse comprobatur: una enim uni tantum contradicit. Si autem unius solum contradictionis pars est, una est eadem ratione, quia scilicet unius affirmationis unica est negatio, et e converso. Probat ergo Aristoteles consequentiam ex eo quod propositio, idest responsio dialectica unius contradictionis est, idest una enunciatio est affirmativa vel negativa. Ex hoc enim, ut iam dictum est, sequitur quod nullius enunciationis multiplicis sit responsio dialectica, et consequenter nec una responsio sit. Nec praetereas quod cum propositionem, vel alteram partem contradictionis, responsionemque praeposuerit dialecticae interrogationis, de sola propositione subiunxit, quod est una; quod ideo fecit, quia illius alterius vocabulum ipsum unitatem praeferebat. Cum enim alteram contradictionis partem audis, unam affirmationem vel negationem statim intelligis.

Adiunxit autem antecedenti ly *ergo,* vel insinuans hoc esse aliunde sumptum, ut postmodum in speciali explicabit, vel, permutato situ, notam consequentiae huius inter antecedens et consequens locandam, antecedenti praeposuit; sicut si diceretur, *si ergo Socrates currit, movetur;* pro eo quod dici deberet, *si Socrates currit, ergo movetur.*

Sequitur deinde consequens: *Non erit una responsio ad hoc;* et infert principalem conclusionem subdens, *Quod neque una erit interrogatio* etc. Si enim responsio non potest esse una, nec interrogatio ipsa una erit.

260 [7]. Quod autem addidit: *Nec si sit vera,* [ibid.] eiusmodi est. Posset aliquis credere, quod licet interrogationi pluri non possit dari responsio una, quando id de quo quaestio fit non potest de omnibus illis pluribus affirmari vel negari (ut cum quaeritur. *canis est animal?* quia non potest vere de omnibus responderi, *est,* propter caeleste sidus, nec vere de omnibus responderi, *non est,* propter canem latrabilem, nulla possit dari responsio una); attamen quando id quod sub interrogatione cadit potest vere de omnibus affirmari aut negari, tunc potest dari responsio una; ut si quaeratur, *canis est substantia?* quia potest vere de omnibus responderi, *est,* quia esse substantiam omnibus canibus convenit, unica responsio dari possit. Hanc erroneam existimationem removet dicens: *Nec si sit vera,* idest, et dato quod responsio data enunciation! multiplici de omnibus verificetur, nihilominus non est una, quia unum non significat, nec unius contradictionis est pars, sed plures responsio illa habet contradictorias, ut de se patet.

261 [8]. Deinde cum dicit [113]: *Dictum est autem de his in Topicis* etc., probat antecedens dupliciter: primo, auctoritate eorum

(6) n. 8.

quae dicta sunt in *Topicis;* secundo, a signo. Et circa hoc duo facit. Primo, ponit ipsum signum, dicens: *Quod similiter* etc., cum auctoritate *Topicorum, manifestum est,* scilicet, antecedens assumptum, scilicet quod dialectica interrogatio est petitio responsionis affirmativae vel negativae. *Quoniam nec ipsum quid est,* idest ex eo quod nec ipsa quaestio *quid est,* est interrogatio dialectica: verbi gratia; si quis quaerat, *quid est animal?* talis non quaerit dialectice. Deinde subiungit probationem assumpti, scilicet quod ipsum quid est, non est quaestio dialectica; et intendit quod quia interrogatio dialectica optionem respondenti offerre debet, utram velit contradictionis partem, et ipsa quaestio *quid est* talem libertatem non proponit (quia cum dicimus, *quid est animal?* respondentem ad definitionis assignationem coarctamus, quae non solum ad unum determinata est, sed etiam omni parte contradictionis caret, cum nec esse, nec non esse dicat); ideo ipsa quaestio *quid est,* non est dialectica interrogatio. Unde dicit: *Oportet enim ex data,* idest ex proposita interrogatione dialectica, hunc respondentem eligere posse utram velit contradictionis partem, quam contradictionis utramque partem *interrogantem oportet determinare,* idest determinate proponere, hoc modo: *Utrum hoc animal sit homo an non:* ubi evidenter apparet optionem respondenti offerri. Habes ergo pro signo cum quaestio dialectica petat responsionem propositionis, vel alterius contradictionis partem, elongationem quaestionis *quid est* a quaestionibus dialecticis.

LECTIO VI.

(nn. 262-272; [114-118]).

Ex aliquibus divisim praedicatis de subiecto sequitur enunciatio de eisdem coniunctim in eodem subiecto, ex aliquibus autem non sequitur.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XI)

Quoniam vero haec quidem praedicantur composita, ut unum omne praedicatum fiat eorum quae extra praedicantur, alia vero non; quae differentia est? De homine enim verum est dicere, et extra animal, et extra bipes; et haec ut unum: et, hominem, et, album; et haec ut unum. Sed non si citharoedus *(coriarius)* est et bonus, etiam citharoedus *(coriarius)* bonus.

Si enim quoniam utrunque, verum, esse oportet et simul utrunque multa inconvenientia erunt. De homine enim verum est et hominem, et album dicere; quare et omne. Rursus si album, et omne. Quare erit homo albus albus; et hoc in infinitum. Et rursus musicus albus ambulans; et haec eadem frequenter implicita in infinitum. Amplius si Socrates, Socrates est, et homo; et Socrates Socrates homo; et si homo et bipes, erit homo homo bipes. Quod igitur si quis simpliciter dicat complexiones fieri, plurima inconvenientia contingere manifestum est. Quemadmodum ponendum est nunc dicimus.

116. Eorum igitur quae praedicantur, et de quibus praedicari accidit quaecumque secundum accidens dicuntur, vel de eodem, vel alterum de altero, haec non erunt unum; ut, homo albus est et musicus; sed non est unum album et musicum; accidentia enim sunt utraque eidem. Nec, si album, musicum verum est dicere, tamen non erit musicum album unum aliquid: secundum accidens enim album musicum dicetur; quare non erit album musicum unum aliquid.

117. Quocirca nec citharoedus *(coriarius)* bonus simpliciter; sed animal bipes: non enim sunt secundum accidens.

118. Amplius nec quaecumque insunt in alio. Quare neque album frequenter dictum, neque homo homo animal est, vel bipes; insunt enim in homine animal et bipes.

COMMENTARIUM CARD. CAIETANI

262 [1]. Postquam declaravit diversitatem multiplicis enunciationis, intendit determinare de earum consequentiis.

Et circa hoc duo facit, secundum duas dubitationes quas solvit. Secunda incipit; ibi [119] *Verum autem est dicere* fl) etc;

Circa primum tria facit: primo, proponit quaestionem [114]; secundo, ostendit rationabilitatem quaestionis; ibi [115]: *Si enim quoniam* (2) etc.; tertio, solvit eam; ibi [116]: *Eorum igitur* (3) etc.

(1) Lect. seq.
(2) n. seq.
(3) n. 3.

Est ergo dubitatio prima: Quare ex aliquibus divisim praedicatis de uno sequitur enunciatio, in qua illamet unita praedicantur de eodem, et ex aliquibus non. Unde haec diversitas oritur? Verbi gratia; ex istis, *Socrates est animal et est bipes;* sequitur, *ergo Socrates est animal bipes;* et similiter ex istis, *Socrates est homo et est albus;* sequitur, *ergo Socrates est homo albus.* Ex illis vero, *Socrates est bonus, et est citharoedus;* non sequitur, *ergo est bonus citharoedus.* Unde proponens quaestionem inquit: *Quoniam vero haec,* scilicet praedicta, ita praedicantur composita, idest coniuncta, ut unum sit praedicamentum quae extra praedicantur, idest, ut

ex eis extra praedicatis unite fiat praedicatio, alia vero praedicata non sunt talia, quae est inter differentia; unde talis innascitur diversitas? Et subdit exempla iam adducta, et ad propositum applicata: quorum primum continet praedicata ex quibus fit unum per se, scilicet, *animal et bipes,* genus et differentia; secundum autem praedicata ex quibus fit tinum per accidens, scilicet, *homo albus;* tertium vero praedicata ex quibus neque unum per se neque unum per accidens inter se fieri sequitur; ut, *citharoedus et bonus,* ut declarabitur.

263 [2]. Deinde cum dicit [115]: *Si enim quoniam* etc., declarat veritatem diversitatis positae, ex qua rationabilis redditur quaestio: si namque inter praedicata non esset talis diversitas, irrationabilis esset dubitatio. Ostendit autem hoc ratione ducente ad inconveniens, nugationem scilicet. Et quia nugatio duobus modis committitur, scilicet explicite et implicite; ideo primo deducit ad nugationem explicitam, secundo ad implicitam; ibi: *Amplius, si Socrates* etc. Ait ergo quod si nulla est inter quaecumque praedicata differentia, sed de quolibet indifferenter censetur quod quia alterutrum separatum dicitur, quod utrumque coniunctim dicatur, multa inconvenientia sequentur. De aliquo enim homine, puta Socrate, verum est separatim dicere quod, homo est, et albus est; *quare et omne,* idest et coniunctim dicetur, Socrates est homo albus. Rursus et de eodem Socrate potest dici separatim quod, est homo albus, et quod, est albus; quare et omne, idest, igitur coniunctim dicetur, Socrates est homo albus albus: ubi manifesta est nugatio. Rursus si de eodem Socrate iterum dicas separatim quod, est homo albus albus, verum dices et congrue quod est albus, et secundum hoc, si iterum hoc repetes separatim, a veritate simili non discedes, et sic in infinitum sequetur, Socrates est homo albus, albus, albus in infinitum. Simile quod ostenditur in alio exemplo. Si quis de Socrate dicat quod, est musicus, albus, ambulans, cum possit et separatim dicere quod, est musicus, et quod, est albus, et quod, est ambulans; sequetur, Socrates est musicus, albus, ambulans, musicus, albus, ambulans. Et quia pluries separatim, in eodem tamen tempore, enunciari potest, procedit nugatio sine fine.

Deinde deducit ad implicitam nugationem, dicens, cum de Socrate vere dici possit separatim quod, est homo, et quod, est bipes, si coniunctim inferre licet, sequetur quod, Socrates sit homo bipes. Ubi est implicita nugatio. Bipes enim circumloquens differentiam hominis actu et intellectu clauditur in hominis ratione. Unde ponendo loco hominis suam rationem (quod fieri licet, ut docet Aristoteles II *Topicorum),* apparebit manifeste nugatio. Dicetur enim: Socrates est homo, idest, animal bipes, bipes. Quoniam ergo plurima inconvenientia sequuntur si quis ponat complexiones, idest, adunationes praedicatorum fieri simpliciter, idest, absque diversitate aliqua, manifestum est ex dictis; Quomodo autem faciendum est, *nunc,* idest, in sequentibus dicemus. Et nota quod iste textus non habetur uniformiter apud omnes quoad verba, sed quia sententia non discrepat, legat quicunque ut vult.

264 [3], Deinde cum dicit [116]: *Eorum igitur* etc., solvit propositam quaestionem.

Et circa hoc duo facit: primo, respondet instantiis in ipsa propositione quaestionis adductis; secundo, satisfacit instantiis in probatione positis; ibi: *Amplius nec quaecumque* (4) etc.

Circa primum duo facit: primo namque, declarat veritatem; secundo, applicat ad propositas instantias; ibi: *Quocirca* (5) etc.

Determinat ergo dubitationem tali distinctione. Praedicatorum sive subiectorum plurium duo sunt genera: quaedam sunt per accidens, quaedam per se. Si per accidens, hoc dupliciter contingit, vel quia ambo dicuntur per accidens de uno tertio, vel quia alterum de altero mutuo per accidens praedicatur. Quando illa plura divisim praedicata sunt per accidens quovis modo, ex eis non sequitur coniunctim praedicatum; quando autem sunt per se, tum ex eis sequitur coniuncte praedicatum. Unde continuando se ad praecedentia ait: *Eorum igitur quae praedicantur, et de quibus praedicantur,* idest subiectorum, *quaecumque dicuntur secundum accidens* (et per hoc innuit oppositum membrum, scilicet per se), *vel de eodem,* idest accidentaliter concurrunt ad unius tertii denominationem, *vel alterutrum de altero,* idest accidentaliter mutuo se denominant (et per hoc ponit membra duplicis divisionis), *haec,* scilicet plura per accidens, *non erunt unum,* idest non inferent praedicationem coniunctam.

265 **[4].** Et explanat utrumque horum exempla riter. Et primo, primum, quando scilicet illa plura per accidens dicuntur de tertio, dicens: *Ut si homo albus est et musicus* divisim. *Sed non est idem,* idest non sequitur adunatim, *ergo homo est musicus albus.* Utraque enim sunt accidentia eidem tertio. Deinde explanat secundum, quando solum illa plura per accidens de se mutuo praedicantur, subdens: *Nec si album musicum verum est dicere,* idest, et etiamsi de se invicem ista praedicantur per accidens ratione subiecti in quo uniuntur, ut dicatur, *homo est albus, et est musicus, et album est musicum,* non tamen sequitur quod *album musicum* unite praedicetur, dicendo, *ergo homo est albus musicus.* Et causam assignat, quia *album* dicitur *de musico* per accidens, et e converso.

266 [5]. Notandum est hic quod cum duo membra per accidens enumerasset, unico ta-

(4) n. 11.
(5) n. 7.

men exemplo utrumque membrum explanavit, ut insinuaret quod distinctio illa non erat in diversa praedicata per accidens, sed in eadem diversimode comparata; *Album* enim et *musicum,* comparata ad hominem, sub primo cadunt membro; comparata autem inter se, sub secundo. Diversitatem ergo comparationis pluralitate membrorum, identitatem autem praedicatorum unitate exempli astruxit.

267 [6]. Advertendum est ulterius, ad evidentiam divisionis factae in littera, quod, secundum accidens, potest dupliciter accipi. - Uno modo, ut distinguitur contra perseitatem posterioristicam, et sic non sumitur hic; quoniam cum dicitur plura praedicata secundum accidens, - aut ly *secundum accidens* determinaret coniunctionem inter se, et sic manifeste esset falsa regula; quoniam inter prima praedicata, animal bipes, seu, animal rationale, est praedicatio secundum accidens hoc modo (differentia enim in nullo modo perseitatis praedicatur de genere, et tamen Aristoteles in textu dicit ea non esse praedicata per accidens, et asserit quod est optima illatio, *est animal et bipes, ergo est animal bipes);* - aut determinaret coniunctionem illarum ad subiectum, et sic etiam inveniretur falsitas in regula: bene namque dicitur, *paries est coloratus, et est visibilis,* et tamen coloratum visibile non per se inest parieti. - Alio modo, accipitur ly *secundum accidens,* ut distinguitur contra hoc quod dico, ratione sui, seu, non propter aliud, et sic idem sonat, quod, per aliud : et hoc modo accipitur hic. Quaecunque enim sunt talis naturae quod non ratione sui iunguntur, sed propter aliud, ab illatione coniuncta deficere necesse est, ex eo quod coniuncta illatio unum alteri substernit, et ratione sui ea adunata denotat ut potentiam et actum. - Est ergo sensus divisionis, quod praedicatorum plurium, quaedam sunt per accidens, quaedam per se, idest, quaedam adunantur inter se ratione sur, quaedam propter aliud. Ea quae per se uniuntur inferunt coniunctum, ea autem quae propter aliud, nequaquam.

268 [7]. Deinde cum dicit [117]: *Quocirca nec citharoedus* etc., applicat declaratam veritatem ad partes quaestionis. Et primo, ad secundam partem, quia scilicet non sequitur: est bonus et est citharoedus; ergo est bonus citharoedus, dicens: *Quocirca nec citharoedus bonus* etc.; secundo, ad aliam partem quaestionis, quare sequebatur: est animal et est bipes; ergo est animal bipes: et ait : *Sed animal bipes* etc. Et subiungit huius ultimi dicti causam, quia, animal bipes, non sunt praedicata secundum accidens coniuncta inter se aut in tertio, sed per se. Et per hoc explanavit alterum membrum primae divisionis, quod adhuc positum non fuerat explicite. Adverte quod Aristoteles, eamdem tenens sententiam de citharoedo et bono et musico et albo, conclusit quod album et musicum non inferunt coniunctum praedicatum; ideo nec citharoedus et bonus inferunt citharoedus bonus simpliciter, idest coniuncte. Est autem ratio dicti, quia licet musica et albedo dissimiles sint bonitati et arti citharisticae in hoc, quod bonitas nata est denominare et subiectum tertium, puta hominem et ipsam artem citharisticam (propter quod falsitas manifeste cernitur, quando dicitur: est bonus et citharoedus; ergo bonus citharoedus), musica vero et albedo subiectum tertium natae sunt denominare tantum, et non se invicem (propter quod latentior est casus cum proceditur: est albus et est musicus; ergo est musicus albus), licet, inquam, in hoc sint dissimiles, et propter istam dissimilitudinem processus Aristotelis minus sufficiens videatur; attamen similes sunt in hoc quod, si servetur identitas omnimoda praedicatorum quam servari"oportet, si illamet divisa debent inferri coniunctim, sicut musica non denominat albedinem, neque contra, ita nec bonitas, de qua fit sermo, cum dicitur. *homo est bonus,* denominat artem citharisticam, neque e converso. Cum enim bonum sit aequivocum, licet a consilio, alia ratione dicitur de perfectione citharoedi, et alia de perfectione hominis. Quando namque dicimus, *Socrates est bonus,* intelligimus bonitatem moralem, quae est hominis bonitas simpliciter (analogum siquidem simpliciter positum sumitur pro potiori); cum autem infertur, citharoedus bonus, non bonitatem moris sed artis praedicas: unde terminorum identitas non salvatur; Sufficienter igitur et subtiliter Aristoteles eamdem de utrisque protulit sententiam, quia eadem est haec, et ibi ratio etc.

269 [8]. Nec praetereundum est quod, cum tres consequentias adduxit quaestionem proponendo, scilicet; est animal et bipes; ergo est animal bipes : et, est homo et albus; ergo est homo albus: et, est citharoedus et bonus; ergo est homo albus: et, est citharoedus et bonus; ergo est bonus citharoedus; et duas primas posuerat esse bonas, tertiam vero non; huius diversitatis causam inquirere volens, cur solvendo quaestionem nullo modo meminerit secundae consequentiae, sed tantum primae et tertiae. Indiscussum namque reliquit an illa consequentia sit bona an mala. - Et ad hoc videtur mihi dicendum quod ex his paucis verbis etiam illius consequentiae naturam insinuavit. Profundioris enim sensus textus capax apparet cum dixit quod, *non sunt unum album et musicum* etc., ut scilicet non tantum indicet quod expositum est, sed etiam eius causam, ex qua natura secundae consequentiae elucescit. Causa namque quare album et musicum non inferunt coniunctam praedicationem est, quia in praedicatione coniuncta oportet alteram partem alteri supponi, ut potentiam actui, ad hoc ut ex eis fiat aliquando modo unum, et altera a reliqua denominetur (hoc enim vis coniunctae praedicationis requirit, ut supra diximus

de partibus definitionis); album autem et musicum secundum se non faciunt unum per se, ut patet, neque unum per accidens. Licet enim ipsa ut adunantur in subiecto uno sint unum subiecto per accidens, tamen ipsamet quae adunantur in uno, tertio subiecto, non faciunt inter se unum per accidens: tum quia neutrum informat alterum (quod requiritur ad unitatem per accidens aliquorum inter se, licet non in tertio); tum quia non considerata subiecti unitate, quae est extra eorum rationes, nulla remanet inter ea unitatis causa. Dicens ergo quod album et musicum non sunt unum, scilicet inter se, aliquo modo, causam expressit quare coniunctim non infertur ex eis praedicatum. Et quia oppositorum eadem est disciplina, insinuavit per illamet verba bonitatem illius consequentiae. Ex eo enim quod homo et albus se habent sicut potentia et actus (et ita albedo informet, denominet atque unum faciat cum homine ratione sui), sequitur quod ex divisis potest inferri coniuncta praedicatio; ut dicatur: *est homo et albus; ergo est homo albus.* Sicut per oppositum dicebatur quod ideo musicum et album non inferunt coniunctum praedicatum quia neutrum alterum informabat.

270 [9]. Nec obstat quod album faciat unum per accidens cum homine: non enim dictum est quod unitas per accidens aliquorum impedit ex diversis inferre coniunctum, sed quod unitas per accidens aliquorum ratione tertii tantum est illa quae impedit. Talia enim quae non sunt unum per accidens nisi ratione tertii, inter se nullam habent unitatem; et propterea non potest inferri coniunctum, ut dictum est, quod unitatem importat. Illa vero quae sunt unum per accidens ratione sui, seu inter se, ut, *homo albus,* cum coniuncta accipiuntur, unitate necessaria non carent, quia inter se unitatem habent. Notanter autem apposui ly *tantum:* quoniam si aliqua duo sunt unum per accidens, ratione tertii subiecti scilicet, sed non tantum ex hoc habent unitatem, sed etiam ratione sui, ex hoc quod alterum reliquum informat, ex istis divisis non prohibetur inferri coniunctum. Verbi gratia, optime dicitur: est quantum et est coloratum; ergo est quantum coloratum: quia color informat quantitatem.

271 [10]. Potes autem credere quod secunda illa consequentia, quam non explicite confirmavit Aristoteles respondendo, sit bona et ex eo quod ipse proponendo quaestionem asseruit bonam, et ex eo quod nulla istantia reperitur. Insinuavit autem et Aristoteles quod sola talis unitas impedit illationem coniunctam, quando dixit *quaecunque secundum accidens dicuntur vel de eodem vel alterutrum de altero.* Cum enim dixit, *secundum accidens de eodem,* unitatem eorum ex sola adunatione in tertio posuit (sola enim haec per accidens praedicantur de eodem, ut dictum est); cum autem addidit, *vel alterutrum de altero,* mutuam accidentalitatem ponens, ex nulla parte inter se unitatem reliquit. Utraque ergo per accidens adducta praedicata, in tertio scilicet vel alterutrum, quae impediant illationem coniunctam, nonnisi in tertio unitatem habent.

272 **[11].** Deinde cum dicit [118]: *Amplius nec* etc., satisfacit instantiis in probatione adductis, et in illis in quibus explicita committebatur nugatio, et in illis in quibus implicita; et ait quod non solum inferre ex divisis coniunctum non licet quando praedicata illa sunt per accidens, sed *nec* etiam *quaecunque insunt in alio:* idest, sed nec hoc licet quando praedicata includunt se, ita quod unum includatur in significato formali alterius intrinsece, sive explicite, ut album in albo, sive implicite, ut animal et bipes in homine. Quare neque *album* frequenter dictum divisim infert coniunctum, neque *homo* divisim ab animali vel bipede enunciatum, animal bipes, coniunctum cum homine infert; ut dicatur, *ergo Socrates est homo bipes,* vel *animal homo.* Insunt enim in hominis ratione, animal et bipes actu et intellectu, licet implicite. Stat ergo solutio quaestionis in hoc, quod unitas plurium per accidens in tertio tantum et nugatio, impediunt ex divisis inferri coniunctum; et consequenter, ubi neutrum horum invenitur, ex divisis licebit inferre coniunctum. Et hoc intellige quando divisae sunt simul verae de eodem etc.

LECTIO VII.

(nn. 273-289; [119-124]).

An ex enuntiatione habente plura praedicata coniunctim inferre liceat enunciationem quae eadem praedicata divisim continet.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XI)

Verum autem est dicere de aliquo et simpliciter; ut aliquem hominem hominem, aut aliquem album hominem, hominem album: non autem semper.
Sed quando in adiecto aliquid quidem oppositorum insit, quod consequitur contradictio, non verum sed falsum est; ut, hominem mortuum, hominem dicere: quando autem non insit, verum est.
Aut quando insit quidem, semper non verum est: quando vero non insit, non semper verum est; ut, Homerus est aliquid, ut poeta: utrum igitur est, an ergo etiam est; non?

122. Secundum accidens enim praedicatur, *est,* de Homero; (quoniam est enim poëta), sed non secundum se praedicatur de Homero ipsum *est.*

123. Quare in quantiscunque praedicationibus neque contrarietas, [aliqua aut nulla oppositio] inest, si definitiones pro nominibus dicantur, et secundum se praedicantur et non secundum accidens, in his aliquid et simpliciter verum erit dicere.

124. Quod autem non est, quoniam opinabile est, non est verum dicere esse aliquid: opinio enim eius non est, quoniam est, sed quoniam non est.

COMMENTARIUM CARD. CAIETANI

273 [1]. Postquam expedita est prima dubitatio, tractat secundam dubitationem.

Et circa hoc tria facit: primo, movet ipsam quaestionem [119]; secundo, solvit eam; ibi [120] *Sed quando in adiecto* (') etc., tertio, ex hoc excludit quemdam errorem; ibi [124]: *Quod autem non est* (1) etc.

Est ergo quaestio : an ex enunciatione habente praedicatum coniunctum, liceat inferre enunciationes dividentes illud coniunctum; et est quaestio: contraria superiori. Ibi enim quaesitum est an ex divisis inferatur coniunctum; hic autem quaeritur an ex coniuncto sequantur divisa. Unde movendo quaestionem dicit [119]: *Verum autem aliquando est dicere de aliquo et simpliciter,* idest divisim, quod scilicet prius dicebatur coniunctim, *ut quemdam hominem album esse hominem, aut quoddam album hominem album esse,* idest ut ex ista, *Socrates est homo albus,* sequitui divisim, *ergo Socrates est homo, ergo Socrates est albus. Non autem semper,* idest aliquando autem ex coniuncto non inferri potest divisim; non enim sequitur, *Socrates est bonus citharoedus, ergo est bonus.* Unde haec est differentia, quod quandoque licet et quandoque non. Et adverte quod notanter adduxit exemplum de homine albo, inferendo utramque partem divisim, ut insinuaret quod intentio quaestionis est investigare quando ex coniuncto potest utraque pars divisim inferri, et non quando altera tantum.

274 [2]. Deinde cum dicit [120]: *Sed quando in adiecto* etc., solvit quaestionem.

Et duo facit : primo, respondet parti negativae quaestionis, quando scilicet non licet; secundo, ibi [123]: *Quare in quantiscumque* (3) etc., respondet parti affirmativae, quando scilicet licet.

(1) n. seq.
(2) n. 17.

(3) n. 8.

Circa primum considerandum quod quia dupliciter contingit fieri praedicatum coniunctum, uno modo ex oppositis, alio modo ex non oppositis, ideo duo facit: primo, ostendit quod numquam ex praedicato coniuncto ex oppositis possunt inferri eius partes divisim; secundo, quod nec hoc licet universaliter in praedicato coniuncto ex non oppositis, ibi [121] *Vel etiam quando* etc. Ait ergo quod quando in termino adiecto inest aliquid de numero oppositorum, ad quae sequitur contradictio inter ipsos terminos, *non verum est,* scilicet inferre divisim, *sed falsum.* Verbi gratia cum dicitur, *Caesar est homo mortuus,* non sequitur, *ergo est homo:* quia ly *mortuus,* adiacens homini, oppositionem habet ad hominem, quam sequitur contradictio inter hominem et mortuum: si enim est homo, non est mortuus, quia non est corpus inanimatum; et si est mortuus, non est homo, quia mortuum est corpus inanimatum. *Quando autem non inest,* scilicet talis oppositio, *verum est,* scilicet inferre divisim. Ratio autem quare, quando est oppositio in adiecto, non sequitur illatio divisa est, quia alter terminus ex adiecti oppositione corrumpitur in ipsa enunciatione coniuncta. Corruptum autem seipsum absque corruptione non infert, quod illatio divisa sonaret.

275 [3]. Dubitatur hic primo circa id quod supponitur, quomodo possit vere dici, Caesar est homo mortuus, cum enunciatio non possit esse vera, in qua duo contradictoria simul de aliquo praedicantur. Hoc enim est primum principium. *Homo* autem et *mortuus,* ut in littera dicitur, contradictoriam oppositionem includunt, quia in homine includitur vita, in mortuo non vita. - Dubitatur secundo circa ipsam consequentiam, quam reprobat Aristoteles: videtur enim optima. Cum enim ex enunciatione praedicante duo contradictoria possit utrumque inferri (quia aequivalet copulativae), aut neutrum (quia destruit seipsam), et enunciatio supradicta terminos oppositos contradictorie praedicet, videtur sequi utraque pars, quia falsum est neutram sequi.

276 [4]. Ad hoc simul dicitur quod aliud est loqui de duobus terminis secundum se, et aliud de eis ut unurn stat sub determinatione alterius. Primo namque modo, *homo* et *mortuus,* contradictionem inter se habent, et impossibile est quod simul in eodem inveniantur. Secundo autem modo, *homo* et *mortuus,* non opponuntur, quia homo transmutatus iam per determinationem corruptivam importatam in ly *mortuus,* non stat pro suo significato secundum se, sed secundum exigentiam termini additi, a quo suum significatum distractum est. Ad utrunque autem insinuandum Aristoteles duo dixit, et quod habent oppositionem quam sequitur contradictio, attendens significata eorum secundum se, et quod etiam ex eis formatur una vera enunciatio cum dicitur, *Socrates est homo mortuus,* attendens conjunctionem eorum alterius corruptivam. Unde patet quid dicendum sit ad dubitationes. Ad utramque siquidem dicitur, quod non enunciantur duo contradictoria simul de eodem, sed terminus ut stat sub distractione, seu transmutatione alterius, cui secundum se esset contradictorius.

277 [5]. Dubitatur quoque circa id quod ait [120]: *Inest aliquid oppositorum quae consequitur contradictio;* superflue enim videtur addi illa particula, *quae consequitur contradictio.* Omnia enim opposita consequitur contradictio, ut patet discurrendo in singulis; pater enim est non filius, et album non nigrum, et videns non caecum etc.

Et ad hoc dicendum est quod opposita possunt dupliciter accipi: uno modo formaliter, idest secundum sua significata; alio modo denominative, seu subiective. Verbi gratia, pater et filius possunt accipi pro paternitate et filiatione, et possunt accipi pro eo qui denominatur pater vel filius. Rursus cum omnis distinctio fiat oppositione aliqua, ut dicitur in X *Metaphysicae,* supponatur omnino distincta esse opposita. Dicendum ergo est quod, licet ad omnia opposita seu distincta contradictio sequatur inter se formaliter sumpta, non tamen ad omnia opposita sequitur contradictio inter ipsa denominative sumpta. Quamvis enim pater et filius mutuam sui negationem inferant inter se formaliter, quia paternitas est non filiatio, et filiatio est non paternitas; in relatione tamen ad denominatum, contradictionem non necessario inferunt. Non enim sequitur, *Socrates est pater; ergo non est filius;* nec e converso. Ut persuaderet igitur Aristoteles quod non quaecunque opposita colligata impediunt divisam illationem (quia non illa quae habent contradictionem annexam formaliter tantum, sed illa quae habent contradictionem et formaliter et secundum rem denominatam), addidit: *quae consequitur contradictio,* in tertio scilicet denominato. Et usus est satis congrue vocabulo, scilicet, *consequitur:* contradictio enim ista in tertio est quodammodo extra ipsa opposita.

278 [6]. Deinde cum dicit **[121]:** *Vel etiam quando est* etc., declarat quod ex non oppositis in tertio coniunctis secundum unum praedicatum, non universaliter possunt inferri partes divisim. Et primo, hoc proponit quasi emendans quod immediate dixerat, subiungens: *Vel etiam quando est,* scilicet oppositio inter terminos coniunctos, *falsum est semper,* scilicet inferre divisim; quasi diceret: dixi quod quando inest oppositio, non verum sed falsum est inferre divisim; quando autem non inest talis oppositio, verum est inferre divisim. Vel etiam ut melius dicatur, quod quando est oppositio, falsum est semper, quando autem non inest talis oppositio, non semper verum est. Et sic modificavit supradicta addendo ly *semper,* et, *non semper.* Et subdens exemplum quod non semper ex

non oppositis sequatur divisio, ait: *Ut, Homerus est aliquid ut poëta; ergo etiam est? Non.* Ex hoc coniuncto, *est poëta,* de Homero enunciato, altera pars, *ergo Homerus est,* non sequitur; et tamen clarum est quod istae duae partes colligatae, *est* et *poëta,* non habent oppositionem, ad quam sequitur contradictio. Igitur non semper ex non oppositis coniunctis illatio divisa tenet etc.

279 [7]. Deinde cum dicit [122]: *Secundum accidens* etc., probat hoc, quod modo dictum est, ex eo quod altera pars istius compositi, scilicet, *est,* in antecedente coniuncto praedicatur de Homero *secundum accidens,* idest ratione alterius, *quoniam,* scilicet poëta, praedicatur de Homero, et non praedicatur secundum se ly *est* de Homero; quod tamen infertur, cum concluditur: *ergo Homerus est.* - Considerandum est hic quod ad solvendam illam conclusionem negativam, scilicet, - non semper ex non oppositis coniunctis infertur divisim, - sufficit unam instantiam suae oppositae universali affirmativae afferre. Et hoc fecit Aristoteles adducendo illud genus enunciationum, in quo altera pars coniuncti est aliquid pertinens ad actum animae. Loquimur enim modo de Homero vivente in poematibus suis in mentibus hominum. In his siquidem enunciationibus partes coniunctae non sunt oppositae in tertio, et tamen non licet inferre utramque partem divisim. Committitur enim fallacia secundum quid ad simpliciter. Non enim valet, *Caesar est laudatus, ergo est:* et simile est de esse in effectu dependente in conservari. Quomodo autem intelligenda sit ratio ad hoc adducta ab Aristotele in sequenti particula dicetur.

280 [8]. Deinde cum dicit [123]: *Quare in quantiscunque* etc., respondet parti affirmativae quaestionis, quando scilicet ex coniunctis licet inferre divisim. Et ponit duas conditiones oppositas supradictis debere convenire in unum, ad hoc ut possit fieri talis consequentia; scilicet, quod nulla inter partes coniuncti oppositio sit, et quod secundum se praedicentur. Unde dicit inferendo ex dictis: *Quare in quantiscunque praedicamentis,* idest praedicatis ordine quodam adunatis, *neque contrarietas aliqua,* in cuius ratione ponitur contradictio in tertio (contraria enim sunt quae mutuo se ab eodem expellunt), aut universaliter *nulla oppositio inest,* ex qua scilicet sequatur contradictio in tertio, .w *definitiones pro nominibus sumantur.* Dixit hoc, quia licet in quibusdam non appareat oppositio, solis nominibus positis, sicut, *homo mortuus,* et in quibusdam appareat, ut, *vivum mortuum;* hoc tamen non obstante, si, positis nominum definitionibus loco nominum, oppositio appareat, inter opposita collocamus. Sicut, verbi gratia, *homo mortuus,* licet oppositionem non praeseferat, tamen si loco hominis et mortui eorum definitionibus utamur, videbitur contradictio. Dicemus enim corpus animatum rationale, corpus inanimatum irrationale. In quantiscunque, inquam, coniunctis nulla est oppositio, *et secundum se, et non secundum accidens praedicantur, in his verum erit dicere et simpliciter,* idest divisim quod fuerat coniunctim enunciatum.

281 [9]. Ad evidentiam secundae conditionis hic positae, nota quod ly *secundum se* potest dupliciter accipi: uno modo positive, et sic dicit perseitatem primi, secundi, universaliter, quarti modi; alio modo negative, et sic idem sonat quod non per aliud. - Rursus considerandum est quod cum Aristoteles dixit de praedicato coniuncto quod, secundum se praedicetur, ly *secundum se* potest ad tria referri, scilicet, ad partes coniuncti inter se, ad totum coniunctum respectu subiecti, et ad partes coniuncti respectu subiecti. Si ergo accipiatur ly *secundum se* positive, licet non falsus, extraneus tamen a mente Aristotelis reperitur sensus ad quodcunque illorum trium referatur. Licet enim valeat, *est homo risibilis, ergo est homo et est risibilis,* et, *est animal rationale, ergo est animal et est rationale;* tamen his oppositae inferunt similes consequentias. Dicimus enim, *est albus musicus, ergo est musicus et est albus:* ubi nulla est perseitas, sed est coniunctio per accidens, tam inter partes inter se, quam inter totum et subiectum, quam etiam inter partes et subiectum. Liquet igitur quod non accipit Aristoteles ly *secundum se positive,* ex eo quod vana fuisset talis additio, quae ab oppositis non facit in hoc differentiam. Ad quid enim addidit, secundum se, et non, secundum accidens, si tam illae quae sunt secundum se, modo exposito, quam illae quae sunt secundum accidens ex coniuncto, inferunt divisum? - Si vero accipiatur secundum se, negative, idest, non per aliud, et referatur ad partes coniuncti inter se, falsa invenitur regula. Nam non licet dicere, *est bonus citharoedus; ergo est bonus et citharoedus;* et tamen ars citharizandi et bonitas eius sine medio coniunguntur. Et similiter contingit, si referatur ad totum coniunctum respectu subiecti, ut in eodem exemplo apparet. Totum enim hoc, *citharoedus bonus,* non propter aliud convenit homini; et tamen non infert, ut dictum est, divisionem. Superest ergo ut ad partem coniuncti respectu subiecti referatur, et sit sensus: quando aliqua coniunctim praedicata, *secundum se,* idest, *non per aliud, praedicantur,* idest, quod utraque pars praedicatur de subiecto non propter alteram, sed propter seipsam et subiectum, tunc ex coniuncto infertur divisa praedicatio.

282 [10]. Et hoc modo exponunt Averroës et Boëthius; et vera invenitur regula, ut inductive facile manifestari potest, et ratio ipsa suadet. Si enim partes alicuius coniuncti praedicati ita inhaerent subiecto quod neutra propter alteram insit, earum separatio

nihil habet quod veritatem impediat divisarum. Est et verbis Aristotelis consonus sensus iste. Quoniam et per hoc distinguit inter enunciationes ex quibus coniunctum infen divisam praedicationem, et eas quibus haec non inest consequentia. Istae siquidem ultra habentes oppositiones in adiecto, sunt habentes praedicatum coniunctum, cuius una partium alterius est ita determinatio, quod nonnisi per illam sublectum respicit, sicut apparet in exemplo ab Aristotele adducto, *Homerus est poëta. Est* siquidem ibi non respicit Homerum ratione ipsius Homeri, sed praecise ratione poesis relictae; et ideo non licet inferre, *ergo Homerus est.* Et simile est in negativis. Si quis enim dicat, *Socrates non est paries,* non licet inferre, *ergo Socrates non est,* eadem ratione, quia esse non est negatum de Socrate, sed de pariete in Socrate.

283 [11]. Et per hoc patet qualiter sit intelligenda ratio in textu superiore adducta. Accipitur enim ibi, *secundum se* negative, modo hic exposito, et secundum accidens, idest propter aliud. In eadem ergo significatione est usus ly *secundum accidens,* solvendo hanc et praecedentem quaestionem: utrobique enim intellexit secundum accidens, idest, propter aliud, coniuncta, sed ad diversa retulit. Ibi namque ly *secundum accidens* determinabat coniunctionem duorum praedicatorum inter se; hic vero determinat partem coniuncti praedicati in ordine ad subiectum. Unde ibi, *album* et *musicum,* inter ea quae secundum accidens sunt, numerabantur; hic autem non.

284 [12]. Sed occurrit circa hanc expositionem dubitatio non parva. Si enim ideo non licet ex coniuncto inferre divisim, quia altera pars coniuncti non respicit subiectum propter se, sed propter alteram partem (ut dixit Aristoteles de ista enunciatione, *Homerus est poëta),* sequetur quod numquam a tertio adjacente ad secundum erit bona consequentia: quia in omni enunciatione de tertio adiacente, *est* respicit subiectum propter praedicatum et non propter se etc.

285 [13]. Ad huius difficultatis evidentiam, nota primo hanc distinctionem. Aliud est tractare regulam, quando ex tertio adiacente infertur secundum et quando non, et aliud quando ex coniuncto fit illatio divisa et quando non. Illa siquidem est extra propositum, istam autem venamur. Illa compatitur varietatem terminorum, ista non. Si namque unus terminorum, qui est altera pars coniuncti, secundum significationem seu suppositionem varietur in separatione, non infertur ex coniuncto praedicato illudmet divisim, sed aliud. - Nota secundo hanc propositionem: Cum ex tertio adiacente infertur secundum, non servatur identitas terminorum. Liquet ista quoad illum terminum, *est.* Dictum siquidem fuit supra a sancto Thoma (4), quod aliud importat *est* secundum adiacens, et aliud *est* tertium adiacens. Illud namque importat actum essendi simpliciter, hoc autem habitudinem inhaerentiae vel identitatis praedicati ad subiectum. Fit ergo varietas unius termini cum ex tertio adiacente infertur secundum, et consequenter non fit illatio divisi ex coniuncto. - Unde praelucet responsio ad obiectionem, quod, licet ex tertio adiacente quandoque possit inferri secundum, numquam tamen ex tertio adiacente licet inferri secundum, numquam tamen ex tertio adiacente licet inferri secundum tamquam ex coniuncto divisum, quia inferri non potest divisim, cuius altera pars ipsa divisione perit. Negetur ergo consequentia obiectionis et ad probationem dicatur quod, optime concludit quod talis illatio est illicita infra limites illationum, quae ex coniuncto divisionem inducunt, de quibus hic Aristoteles loquitur.

286 [14]. Sed contra hoc instatur. Quia etiam tanquam ex coniuncto divisa fit illatio, *Socrates est albus, ergo est,* per locum a parte in modo ad suum totum, ubi non fit varietas terminorum. - Et ad hoc dicitur quod licet homo albus sit pars in modo hominis (quia nihil minuit de hominis ratione albedo, sed ponit hominem simpliciter), tamen *est album* non est pars in modo ipsius *est,* eo quod pars in modo est universale cum conditione non minuente, ponente illud simpliciter. Clarum est autem quod album minuit rationem ipsius *est,* et non ponit ipsum simpliciter: contrahit enim ad esse secundum quid. Unde apud philosophos, cum fit aliquid album, non dicitur generari, sed generari secundum quid.

287 [15]. Sed instatur adhuc quia secundum hoc, dicendo, *est animal, ergo est,* fit illatio divisa per eumdem locum. Animal enim non minuit rationem ipsius *est.* - Ad hoc est dicendum quod ly *est,* si dicat veritatem propositionis, manifeste peccatur a secundum quid ad simpliciter. Si autem dicat actum essendi, illatio est bona, sed non est de tertio, sed de secundo adiacente.

288 [16]. Potest ulterius dubitari circa principale: quia sequitur, *est quantum coloratum, ergo est quantum,* et, *est coloratum;* et tamen coloratum respicit subiectum mediante quantitate: ergo non videtur recta expositio supra adducta. - Ad hoc et similia dicendum est quod *coloratum* non ita inest subiecto per quantitatem quod sit eius determinatio et ratione talis determinationis subiectum denominet, sicut *bonitas* artem citharisticam determinat; cum dicitur, *est citharoedus bonus;* sed potius subiectum ipsum primo *coloratum* denominatur, *quantum* vero secundario *coloratum* dicitur, licet color media quantitate suscipiatur. Unde notanter supra diximus, quod tunc altera pars coniuncti praedicatur per accidens, quando praecise denominat subiectum,

(4) Lib. II. lect. 1 et II.

quia denominat alteram partem. Quod nec in similibus instantiis invenitur.

289 [17], Deinde cum dicit 1124]: *Quod autem non est* etc., excludit quorumdam errorem qui, *quod non est,* esse tali syllogismo concludere satagebant: Quod est, opinabile est. Quod non est, est opinabile. Ergo quod non est, est. - Hunc siquidem processum elidit Aristoteles destruendo primam propositionem, quae partem coniuncti in subiecto divisim praedicat, ac si diceret: est opinabile, ergo est. Unde assumendo subiectum conclusionis illorum ait: *Quod autem non est;* et addit medium eorum, *quoniam opinabile est;* et subdit maiorem extremitatem, *non est verum dicere, esse aliquid.* Et causam assignat, quia talis opinatio non propterea est, quia illud sit, sed potius quia non est.

LECTIO VIII.

(nn. 290-303; [125-128]).

De propositionibus modalibus earumque inter se oppositione.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XII

125. His vero determinatis, considerandum est quemadmodum se se habent negationes et affirmationes ad se invicem, quae sunt de possibili esse et non possibili, et de contingenti, et de impossibili, et necessario; habent enim aliquas dubitationes.

126. Nam si eorum, quae complectuntur, illae sunt sibi invicem oppositae contradictiones, quaecunque secundum esse et non esse disponuntur, ut eius quae est, esse hominem, negatio est, non esse hominem, non autem ea quae est, esse non hominem: et eius, quae est, esse album hominem, ea quae est, non esse album hominem, sed non ea quae est, esse non album hominem (si enim de omni aut affirmatio aut negatio est, lignum erit verum dicere esse non album hominem): quod si hoc modo et in quibuscunque esse non additur, idem faciet quod pro esse dicitur; ut eius, quae est, homo ambulat, non haec, ambulat non homo, negatio erit, sed haec, non ambulat homo. Nihil enim differt dicere hominem ambulare, vel hominem ambulantem esse. Quare si hoc modo ubique, et eius, quae est, possibile esse, negatio erit possibile non esse, sed non ea quae est, non possibile esse.

127. Videtur autem idem posse et esse et non esse. Omne enim quod est possibile dividi, vel ambulare, et non ambulare, et non dividi possibile est. Ratio autem est, quoniam omne quod sic possibile est, non semper in actu est; quare inerit ipsi etiam negatio: potest enim et non ambulare quod est ambulativum, et non videri quod est visibile. At vero impossibile est de eodem oppositas veras esse affirmationes et negationes. Non igitur eius quae est, possibile esse, negatio est haec, possibile non esse.

128. Contingit autem ex his, aut idem affirmare et negare simul de eodem, aut non secundum esse vel non esse, quae opponuntur, fieri affirmationes et negationes. Si ergo illud impossibile est, hoc erit magis eligendum.

COMMENTARIUM CARD. CAIETANI

290 [1]. Postquam determinatum est de enunciationibus, quarum partibus aliud additur tam remanente quam variata unitate, hic intendit declarare quid accidat enunciation!, ex eo quod aliquid additur, non suis partibus, sed compositioni eius.

Et circa hoc duo facit: primo, determinat de oppositione earum [125]; secundo, de consequentiis; ibi [133]: *Consequentiae vero* f1) etc. Circa primum duo facit: primo, proponit quod intendit; secundo, exequitur; ibi [126]: *Nam si eorum* (2) etc.

Proponit ergo quod iam perspiciendum est, quomodo se habeant affirmationes et negationes enunciationum de possibili et non possibili etc. Et causam subdit [125]: *Habent enim multas dubitationes speciales.* - Sed antequam ulterius procedatur, quoniam de enun-

(1) Lect. X.

(2) n. 7.

ciationibus, quae modales vocantur, sermo inchoatur, praelibandum est esse quasdam modales enunciationes, et qui et quot sunt modi reddentes propositiones modales; et quid earum sit subiectum et quid praedicatum; et quid sit ipsa enunciatio modalis; quisque sit ordo earum ad praecedentes; et quae necessitas sit specialem faciendi tractatum de his.

291 [2]. Quia ergo possumus dupliciter de rebus loqui; uno modo, componendo rem unam cum alia, alio modo, compositionem factam declarando qualis sit, insurgunt duo enunciationum genera; quaedam scilicet enuntiantes aliquid inesse vel non inesse alteri, et hae vocantur de *inesse,* de quibus superius habitus est sermo; quaedam vero enunciantes modum compositionis praedicati cum subiecto, et hae vocantur modales, a principaliori parte sua, modo scilicet. Cum enim dicitur, *Socratem currere est possibile,* non enuntiatur cursus de Socrate, sed qualis sit compositio cursus cum Socrate, scilicet possibilis. Signanter autem dixi modum compositionis, quoniam modus in enunciàtione positus duplex est. Quidam enim determinat verbum, vel ratione significati ipsius verbi ut *Socrates currit velociter,* vel ratione temporis consignificati, ut *Socrates currit hodie;* quidam autem determinat compositionem ipsam praedicati cum subiecto; sicut cum dicitur, *Socratem currere est possibile.* In illis namque determinatur qualis cursus insit Socrati, vel quando; in hac autem, qualis sit coniunctio cursus cum Socrate. Modi ergo non illi qui rem verbi, sed qui compositionem determinant, modales enunciationes reddunt, eo quod compositio veluti forma totius totam enunciationem continet.

292 [3]. Sunt autem huiusmodi modi quatuor proprie loquendo, scilicet possibile et impossibile, necessarium et contingens. - Verum namque et falsum, licet supra compositionem cadant cum dicitur, *Socratem currere est verum,* vel *hominem esse quadrupedem est falsum,* attamen modificare proprie non videntur compositionem ipsam. Quia modificari proprie dicitur, aliquid, quando redditur *aliquale,* non quando fit secundum suam substantiam. Compositio autem quando dicitur vera, non aliqualis proponitur, sed quod est: nihil enim aliud est dicere, *Socratem currere est verum,* quam quod compositio cursus cum Socrate est. Et similiter quando est falsa, nihil aliud dicitur, quam quod non est: nam nihil aliud est dicere, *Socratem currere est falsum,* quam quod compositio cursus'cum Socrate non est. Quando vero compositio dicitur possibilis aut contingens, iam non ipsam esse, sed ipsam aliqualem esse dicimus: cum siquidem dicitur, *Socratem currere est possibile,* non substantificamus compositionem cursus cum Socrate, sed qualificamus, asserentes illam esse possibilem. Unde Aristoteles hic modos proponens, veri et falsi nullo modo meminit, licet infra verum et non verum inferat, propter causam ibi assignandam.

293 [4]. Et quia enunciatio modalis duas in se continet compositiones, alteram inter partes dicti, alteram inter dictum et modum, intelligendum est eam compositionem modificari, idest, quae est inter partes dicti, non eam quae est inter modum et dictum. Quod sic perpendi potest. Huius enunciationis modalis, *Socratem esse album est possibile,* duae sunt partes; altera est, *Socratem esse album,* altera est, *possibile.* Prima *dictum* vocatur, eo quod est id quod dicitur per eius indicativam, scilicet, *Socrates est albus:* qui enim profert hanc, *Socrates est albus,* nihil aliud dicit nisi Socratem esse album: secunda vocatur *modus,* eo quod modi adiectio est. Prima compositionem quandam in se continet ex Socrate et albo; secunda pars primae opposita compositionem aliquam sonat ex dicti compositione et modo. Prima rursus pars, licet omnia habeat propria, subiectum scilicet, et praedicatum, copulam et compositionem, tota tamen subiectum est modalis enunciationis; secunda autem est praedicatum. Dicti ergo compositio subiicitur et modificatur in enunciatione modali. Qui enim dicit, *Socratem esse album est possibile,* non significat qualis est coniunctio possibilitatis cum hoc dicto, *Socratem esse album,* sed insinuat qualis sit compositio partium dicti inter se, scilicet albi cum Socrate, scilicet quod est compositio possibilis. Non dicit igitur enunciatio modalis aliquid inesse, vel non inesse, sed dicti potius modum enunciat. Nec proprie componit secundum significatum, quia compositionis non est compositio, sed rerum compositioni modum apponit. Unde nihil aliud est enunciatio modalis, quam enunciatio dicti modificativa.

294 [5]. Nec propterea censenda est enunciatio plures modalis, quia omnia duplicata habeat: quoniam unum modum de unica compositione enunciat, licet illius compositionis plures sint partes. Plura enim illa ad dicti compositionem concurrentia, veluti plura ex quibus fit unum subiectum concurrunt, de quibus dictum est supra quod enunciationis unitatem non impediunt. Sicut nec cum dicitur, *domus est alba,* est enunciatio multiplex, licet domus ex multis consurgat partibus.

295 **[6].** Merito autem est, post enunciationes de *inesse,* de *modalibus* tractandum, quia partes naturaliter sunt toto priores, et cognitio totius ex partium cognitione dependet; et specialis sermo de his est· habendus, quia proprias habet difficultates. Notavit quoque Aristoteles in textu multa. Horum ordinem scilicet, cum dixit [125]: *His vero determinatis* etc.; modos qui et quot sunt, cum eos expressit et inseruit; variationem eiusdem modi, per affirmationem et negationem, cum dixit: *Possibile et non possibile, contingens et non contingens;* necessitatem cum addidit: *Habent enim multas dubitationes proprias* etc.

296 [7]. Deinde cum dicit [126]: *Nam si eorum* etc., exequitur tractatum de oppositione modalium.

Et circa hoc duo facit: primo, movendo quaestionem arguit ad partes; secundo, determinat veritatem; ibi [128]: *Contingit autem (3)* etc.

Est autem dubitatio: an in enunciationibus modalibus fiat contradictio negatione apposita ad verbum *dicti,* quod dicit rem; an non, sed potius negatione apposita ad modum qui qualificat.

Et primo, arguit ad 'partem affirmativam, quod scilicet addenda sit negatio ad verbum; secundo, ad partem negativam, quod non apponenda sit negatio ipsi verbo; ibi [127]: *Videtur autem* (4) etc.

297 [8]. Intendit ergo primo tale argumentum; si complexorum contradictiones attenduntur penes esse et non esse (ut patet inductive in enunciationibus substantivis de secundo adjacente et de tertio, et in adiectivis), contradictionesque omnium hoc modo sumendae sunt, contradictoria huius, *possibile esse,* erit, *possibile non esse,* et non illa, *non possibile esse.* Et consequenter apponenda est negatio verbo, ad sumendam oppositionem in modalibus. Patet consequentia, quia cum dicitur, possibile esse, et, possibile non esse, negatio cadit supra esse. Unde dicit [126]: *Nam si eorum, quae complectuntur,* idest complexorum, *illae sibi invicem sunt oppositae contradictiones, quae secundum esse vel non esse disponuntur,* idest in quarum una affirmatur esse, et in altera negatur.

298 [9]. Et subdit inductionem, inchoans a secundo adiacente: ut, eius enunciationis quae est, esse hominem, idest, *homo est,* negatio est, non esse hominem, ubi verbum negatur, idest, *homo non est;* et non est eius negatio ea quae est, esse non hominem, idest, *non homo est:* haec enim non est negativa, sed affirmativa de subiecto infinito, quae simul est vera cum illa prima, scilicet, homo est.

299 [10]. Deinde prosequitur inductionem in substantivis de tertio adiacente: ut, eius quae est, esse album hominem idest, ut illius enunciationis, homo est albus, negatio est, non esse album hominem, ubi verbum negatur, idest, homo non est albus; et non est negatio illius ea, quae est, esse non album hominem, idest, homo est non albus. Haec enim non est negativa, sed affirmativa de praedicato infinito. - Et quia istae duae affirmativae de praedicato finito et infinito non possunt de eodem verificari, propterea quia sunt de praedicatis oppositis, posset aliquis credere quod sint contradictoriae; et ideo âd hunc errorem tollendum interponit rationem probantem quod hae duae non sunt contradictoriae. Est autem ratio talis. Contradictoriorum talis est natura quod de omnibus aut dictio, idest affirmatio aut negatio verificatur. Inter contradictoria siquidem nullum potest inveniri medium; sed hae duae enunciationes, scilicet, *est homo albus,* et, *est homo non albus,* sunt contradictoriae per se; ergo sunt talis naturae quod de omnibus altera verificatur. Et sic, cum de ligno sit falsum dicere, est homo albus, erit verum dicere de eo, scilicet ligno, esse non album hominem, idest, lignum est homo non albus. Quod est manifeste falsum: lignum enim neque est homo albus, neque est homo non albus. Restat ergo ex quo utraque est simul falsa de eodem, quod non sit inter eas contradictio. Sed contradictio fit quando negatio apponitur verbo.

300 [11]. Deinde prosequitur inductionem in enunciationibus adiectivi verbi, dicens [ibidem]: *Quod si hoc modo,* scilicet supradicto, accipitur contradictio, *et in quantiscunque enunciationibus esse non ponitur* explicite, *idem faciet* quoad oppositionem sumendam, *id quod pro esse dicitur* (idest verbum adiectivum, quod locum ipsius esse tenet', pro quanto, propter eius veritatem in se inclusam, copulae officium facit), *ut eius* enunciationis quae est, *homo ambulat,* negatio est, non ea quae dicit, *non homo ambulat* (haec enim est affirmativa de subiecto infinito), sed negatio illius est, *homo non ambulat;* sicut et in illis dé verbo substantivo, negatio verbo addenda erat. Nihil enim differt dicere verbo adiectivo, homo ambulat, vel substantivo, homo est ambulans.

301 [12], Deinde ponit secundam partem inductionis dicens [ibid.]: *Et si hoc modo in omnibus* sumenda est contradictio, scilicet, apponendo negationem ad esse, concluditur quod et eius enunciationis, quae dicit, possibile esse, negatio est, possibile non esse, et non illa quae dicit, non possibile esse. Patet conclusionis sequela: quia in illa, possibile non esse, negatio apponitur verbo; in ista autem non. Dixit autem in principio huius rationis: *Eorum quae complectuntur,* idest complexorum, contradictiones fiunt secundum *esse* et non *esse,* ad differentiam incomplexorum quorum oppositio non fit negatione dicente *non esse,* sed ipsi incomplexo apposita, ut, *homo,* et, *non homo, legit,* et *non legit.*

302 [13]. Deinde cum dicit [127]: *Videtur autem idem* etc., arguit ad quaestionis partem negativam (scilicet quod ad sumendam contradictionem in modalibus non addenda est negatio verbo), tali ratione. Impossibile est duas contradictorias esse simul veras de eodem; sed supradictae, scilicet, possibile esse, et, possibile non esse, simul verificantur de eodem; ergo istae non sunt contradictoriae: igitur contradictio modalium non attenditur penes verbi negationem. Huius rationis primo ponitur in littera minor cum sua probatione; secundo maior; tertio conclusio;

Minor quidem cum dicit: *Videtur autem idem possibile esse, et, non possibile esse.* Sicut verbi gratia, omne quod est possibile dividi est etiam possibile non dividi, et quod est possibile ambulare est etiam possibile non ambulare. Ratio autem huius minoris est, quoniam

(3) n. 14.

(4) n. 13.

omne quod sic possibile est (sicut, scilicet, est possibile ambulare et dividi), *non semper actu est:* non enim semper actualiter ambulat, qui ambulare potest; nec semper actu dividitur, quod dividi potest. *Quare inerit etiam negatio possibilis,* idest, ergo non solum possibilis est affirmatio, sed etiam negatio eiusdem. - Adverte quod quia possibile est multiplex, ut infra dicetur, ideo notanter Aristoteles addidit ly *sic,* assumens, *quod sic possibile est, non semper actu est.* Non enim de omni possibili verum est dicere quod non semper actu est, sed de aliquo, eo scilicet quod est sic possibile, quemadmodum ambulare et dividi. Nota ulterius quod quia tale possibile habet duas conditiones, scilicet quod potest actu esse et quod non semper actu est, sequitur necessario quod de eo simul est verum dicere, possibile esse, et, non esse. Ex eo enim quod potest actu esse, sequitur quod sit possibile esse; ex eo vero quod non semper actu est, sequitur quod sit possibile non esse. Quod enim non semper est, potest non esse. Bene ergo intulit Aristoteles ex his duobus: *Quare inerit etiam negatio possibilis* et non solum affirmatio; *potest igitur et non ambulare, quod est ambulabile, et non videri, quod est visibile.*

Maior vero subiungitur, cum ait: *At vero impossibile est de eodem veras esse contradictiones.* Infertur quoque ultimo conclusio: *Non est igitur ista* (scilicet, possibile non esse) *negatio* illius, quae dicit, possibile esse: quia sunt simul verae de eodem. - Caveto autem ne ex isto textu putes *possibile,* ut est modus, debere semper accipi pro possibili ad utrumlibet: quoniam hoc infra declarabitur esse falsum; sed considera quod satis fuit intendenti declarare quod in modalibus non sumitur contradictio ex verbi negatione, afferre instantiam in una modali, quae continetur sub modalibus de possibili.

303 [14]. Deinde cum dicit [128]: *Contingit autem unum ex his* etc., determinat veritatem huius dubitationis.

Et quia duo petebat, scilicet, an contradictio modalium ex negatione verbi fiat an non, et, an potius ex negatione modi; ideo primo, determinat veritatem primae petitionis, quod scilicet contradictio harum non fit negatione verbi; secundo determinat veritatem secundae petitionis, quod scilicet fiat modalium contradictio ex negatione modi; ibi: *Est ergo negatio* (5) etc. - Dicit ergo quod propter supradictas rationes evenit unum ex his duobus, quae conclusimus determinare, *aut idem ipsum,* idest, unum et idem dicere, idest *affirmare et negare simul de eodem:* idest, aut quod duo contradictoria simul verificantur de eodem, ut prima ratio conclusit; aut *affirmationes vel negationes* modalium, *quae opponuntur* contradictorie, *fieri non secundum esse vel non esse,* idest, aut contradictio modalium non fiat ex negatione verbi', ut secunda ratio conclusit. *Si ergo illud est impossibile,* scilicet quod duo contradictoria possunt simul esse vera de eodem, *hoc,* scilicet quod contradictio modalium non fiat secundum verbi negationem, *erit magis eligendum.* Impossibilia enim semper vitanda sunt. Ex ipso autem modo loquendi innuit quod utrique earum aliquid obstat. Sed quia primo obstat impossibilitas quae acceptari non potest, secundo autem nihil aliud obstat nisi quod negatio supra enunciationis copulam cadere debet, si negativa fieri debet enunciatio, et hoc aliter fieri potest quam negando dicti verbum, ut infra declarabitur; ideo hoc secundum, scilicet quod contradictio modalium non fiat secundum negationem verbi, eligendum est: primum vero est omnino abiiciendum.

(5) Lect. seq.

LECTIO IX.

(nn. 304-308; [129-132]).

De negatione apponenda non verbo sed modis in contradictionibus propositionum modalium.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XII)

129. Est ergo negatio eius quae est, possibile esse, ea quae est non possibile esse. Eadem quoque ratio est et in eo quod est contingens esse: etenim negatio eius est, non contingens esse; et in aliis quoque simili modo, ut in necessario et impossibili.

130. Fiunt enim quemadmodum in illis, esse et non esse, appositiones, subiectae vero res, hoc quidem album, illud vero homo: eodem quoque modo hoc in loco, esse quidem et non esse, ut subiectum fit, posse vero et contingere appositiones sunt, determinantes (quemadmodum in illis esse et non esse) veritatem et falsitatem, similiter hae in eo quod est, esse possibile et esse non possibile.

131. Eius vero, quae est, possibile non esse, negatio est non ea quae est, non esse, sed ea quae est, non possibile; et eius quae est, possibile esse, non ea quae est, possibile non esse, sed ea quae est, non possibile esse. Quare et sequi sese invicem videbuntur, possibile esse et possibile non esse. Idem enim possibile esse et non esse. Non enim contradictiones sunt sibi invicem huiusmodi, possibile esse et possibile non esse; sed possibile esse et non possibile esse, nunquam simul sunt in eodem verae sunt: opponuntur enim: neque ea quae est, possibile non esse et non possibile non esse, nunquam simul in eodem verae sunt. Similiter autem et eius quae est, necessarium est, negatio non est quae est, necessarium non esse, sed ea quae est, non necessarium esse; eius vero quae est, necessarium non esse, ea quae est, non necessarium non esse. Et eius quae est, impossibile esse, non ea quae est, impossibile non esse, sed haec, non impossibile esse; eius vero quae est, impossibile non esse, ea quae est, non impossibile non esse.

132. Universaliter vero, quemadmodum dictum est, esse quidam et non esse oportet ponere quemadmodum subiecta, negationem vero et affirmationem haec facientem, ad esse et non esse apponere. Et has oportet putare esse oppositas dictiones: possibile non possibile; contingens non contingens; impossibile non impossibile; necessarium non necessarium; verum non verum.

COMMENTARIUM CARD. CAIETANI

304 [1]. Determinat ubi ponenda sit negatio ad assumendam modalium contradictionem.

Et circa hoc quatuor facit: primo, determinat veritatem summarie [129]; secundo, assignat determinatae veritatis rationem, quae dicitur rationi ad oppositum inductae; ibi [130]: *Fiunt enim* (1) etc.;, tertio, explanat eamdem veritatem in omnibus modalibus; ibi [131]: *Eius vero* (2) etc.; quarto, universalem regulam concludit; ibi [132]: *Universaliter vero* (3) etc.

Quia igitur negatio aut verbo aut modo ap-

(1) n. seq.
(2) n. 4.
(3) n. 5.

ponenda est, et quod verbo non addenda est, declaratum est per locum a divisione; concludendo determinat [129]: *Est ergo negatio eius quae est possibile esse, ea quae est non possibile esse,* in qua negatur modus. Et eadem est ratio in enunciationibus de contingenti. Huius enim, quae est, contingens esse, negatio est, non contingens esse. Et in aliis, scilicet de *necesse* et *impossibile* idem est iudicium.

305 [2]. Deinde cum dicit [130]: *Fiunt enim in illis appositiones* etc., subdit huius veritatis rationem talem. Ad sumendam contradictionem inter aliquas enunciationes oportet ponere negationem super appositione, idest coniunctione praedicati cum subiecto; sed in modalibus appositiones sunt modi; ergo in modalibus negatio apponenda est modo, ut fiat contradictio. Huius rationis, maiore subintellecta, minor ponitur in littera per secundam similitudinem ad illas de *inesse.* Et dicitur quod quemadmodum in illis enunciationibus de *inesse* appositiones, idest praedicationes, sunt esse et non esse, idest verba significativa esse vel non esse (verbum enim semper est nota eorum quae de altero praedicantur), subjective vero appositionibus res sunt, quibus esse vel non esse apponitur, ut album, cum dicitur, album est, vel homo, cum dicitur, homo est; eodem modo hoc in loco in modalibus accidit: *esse quidem subiectum fit,* idest dictum significans esse vel non esse subiecti locum tenet; *contingere vero et posse oppositiones,* idest modi, praedicationes sunt. Et quemadmodum in illis de inesse penes esse et non esse veritatem vel falsitatem determinavimus, ita in istis modalibus penes modos. Hoc est enim quod subdit, *determinantes,* scilicet, fiunt ipsi modi veritatem, quemadmodum in illis esse et non esse, eam determinat.

306 [3]. Et sic patet responsio ad argumentum in oppositum primo adductum (4), concludens quod negatio verbo apponenda sit, sicut illis de *inesse.* Dicitur enim quod cum modalis enunciet modum de dicto sicut enunciatio de *inesse.* esse vel esse tale, puta esse album de subiecto, eumdem locum tenet modus hic, quem ibi verbum; et consequenter super idem proportionaliter cadit negatio hic et ibi. Eadem enim, ut dictum est, proportio est modi ad dictum, quae est verbi ad subiectum. - Rursus cum veritas et falsitas affirmationem et negationem sequantur, penes idem attendenda est affirmatio vel negatio enunciationis, et veritas vel falsitas eiusdem; Sicut autem in enunciationibus de *inesse* veritas vel falsitas esse vel non esse consequitur, ita in modalibus modum. Illa namque modalis est vera quae sic modificat dictum sicut dicti compositio patitur, sicut illa de *inesse* est vera, quae sic significat esse sicut est. Est ergo negatio modo hic apponenda, sicut ibi verbo, cum sit eadem utriusque vis quoad veritatem et falsitatem enunciationis.

(4) Lect. praec. n. 8 seqq.

Adverte quod modos, appositiones, idest, praedicationes vocavit, sicut esse in illis de *inesse,* intelligens per modum totum praedicatum enunciationis modalis, puta, *est possibile.* In cuius signum modos ipsos verbaliter protulit dicens [ibid.]: *Contingere vero et posse appositiones sunt. Contingit* enim et *potest,* totum praedicatum modalis continent.

307 [4]. Deinde cum dicit [131]: *Eius vero quod est possibile est non esse* etc., explanat determinatam veritatem in omnibus modalibus, scilicet de possibili, et necessario, et impossibili. Contingens convertitur cum possibili. Et quia quilibet modus facit duas modales affirmativas, alteram habentem dictum affirmatum, et alteram habentem dictum negatum; ideo explanat in singulis modis quae cuiusque affirmationis negatio sit. Et primo in illis de possibili. Et quia primae affirmativae de possibili (quae scilicet habet dictum affirmatum) scilicet possibile esse, negatio assignata fuit, non possibile esse; ideo ad reliquam affirmativam de possibili transiens ait [ibid.]: *Eius vero, quae est possibile non esse* (ubi dictum negatur) *negatio est non possibile non esse.* Et hoc consequenter probat per hoc quod contradictoria huius, possibile non esse, aut est, possibile esse, aut illa, quam diximus, scilicet, non possibile non esse. Sed illa, scilicet, possibile esse, non est eius contradictoria. Non enim sunt sibi invicem contradicentes, *possibile esse, et, possibile non esse,* quia possunt simul esse verae. Unde et sequi sese invicem putabuntur: quoniam, ut supra dictum fuit, idem est - possibile esse, et - non esse, et consequenter sicut ad, posse esse, sequitur, posse non esse, ita e contra ad, posse non esse, sequitur, posse esse; Sed contradictoria illius, possibile esse, quae non potest simul esse vera est, non possibile esse: hae enim, ut dictum est, opponuntur. Remanet ergo quod huius negatio, possibile non esse, sit illa, non possibile non esse: hae namque simul nunquam sunt verae vel falsae. Dixit quod *possibile esse et non esse sequi se invicem putabuntur,* et non dixit quod se invicem consequuntur: quia secundum veritatem universaliter non sequuntur se, sed particulariter tantum, ut infra dicetur; propter quod putabitur quod simpliciter se invicem sequantur. Deinde declarat hoc idem in illis de necessario. Et primo, in affirmativa habente dictum affirmatum, dicens [ibid.]: *Similiter eius quae est, necessarium esse, negatio non est ea, quae dicit necessarium non esse,* ubi modus non negatur, *sed ea quae est, non necessarium esse.* Deinde subdit de affirmativa de necessario habente dictum negatum, et ait: *Eius vero, quae est, necessarium non esse, negatio est ea, quae dicit, non necessarium non esse.* Deinde transit ad illas de impossibili, eumdem ordinem servans, et inquit [ibid.]: *Et eius, quae dicit, impossibile esse, negatio non est ea quae dicit, impossibile non esse, sed, non impossibile esse:* ubi iam modus negatur. *Alterius vero* affirma-

tivae, *quae est, impossibile non esse,* negatio est ea quae dicit *non impossibile non esse.* Et sic semper modo negatio addenda est.

308 [5]. Deinde cum dicit [132]: *Universaliter vero* etc., concludit regulam universalem dicens quod, quemadmodum dictum est, dicta importantia esse et non esse oportet ponere in modalibus ut subiecta, negationem vero et affirmationem hoc, idest contradictionis oppositionem, facientem, oportet apponere tantummodo ad suum eumdem modum, non ad diversos modos. Debet namque illemet modos negari, qui prius affirmabatur, si contradictio esse debet. Et exemplariter explanans quomodo hoc fiat, subdit: *Et oportet putare has esse oppositas dictiones,* idest affirmationes et negationes in modalibus, *possibile et non possibile, contingens et non contingens.* Item cum dixit negationem alio tantum modo ad modum apponi debere, non exclusit modi copulam, sed dictum. Hoc enim est singulare in modalibus quod eamdem oppositionem facit, negatio modo addita, et eius verbo. Contradictorie enim opponitur huic, possibile est esse, non solum illa, non possibile est esse, sed ista, possibile non est esse; Meminit autem modi potius, et propter hoc quod nunc diximus, ut scilicet insinuaret quod negatio verbo modi postposita, modo autem praeposita, idem facit ac si modali verbo praeponeretur, et quia, cum modo numquam caret modalis enunciatio, semper negatio supra modum poni potest. Non autem sic de eius verbo : verbo enim modi carere contingit modalem, ut cum dicitur, *Socrates currit necessario;* et ideo semper verbo negatio aptari potest. - Quod autem in fine addidit, *verum et non verum,* insinuat, praeter quatuor praedictos modos, alios inveniri, qui etiam compositionem enunciationis determinant, puta, verum et non verum, falsum et non falsum: quos tamen inter modos supra non posuit, quia, ut declaratum fuit, non proprie modificant.

LECTIO X.

(nn. 309-326; [133-142]).

De propositionum modalium consequentiis.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XIII

133. Consequentiae vero secundum rationem fiunt cum ita ponuntur illam enim quae est, possibile esse, sequitur illa quae est, contingit esse, et haec illi convertitur, et, non impossibile esse et non necessarium esse; illam vero quae est, possibile non esse, et, contingens non esse, ea quae est, non necesse non esse, et, non impossibile non esse: illam autem quae est, non possibile esse, et, non contingens esse, ea quae est, necessarium non esse, et impossibile esse: illam vero quae est, non possibile non esse, et, non contingens non esse, ea quae est, necesse est esse, et, impossibile non esse. Consideretur autem ex subscriptione quemadmodum dicimus:

134. Possibile est esse.
Non possibile est esse.
Contingens est esse,
Non contingens est esse.
Non impossibile est esse,
Impossibile est esse.
Non necessarium est esse,
Necessarium est non esse.

Possibile est non esse,
Non possibile est non esse.
Contingens est non esse,
Non contingens est non esse.
Non impossibile est non esse,
Impossibile est non esse.
Non necessarium est non esse,
Necessarium est esse.

135. Hae igitur, impossibile, et. non impossibile, eam quae est, contingens, et possibile, et non contingens, et non possibile sequuntur quidem contradictorie, sed conversim. Eam enim quae est, possibile esse, negatio impossibilis sequitur, quae est, non impossibile esse: negationem vero affirmatio. Illam enim, non possibile esse, ea quae est, impossibile esse: affirmatio enim est, impossibile esse; non impossibile vero, negatio.

136. Necessarium autem quemadmodum se habeat, considerandum est. Manifestum est autem quod non eodem modo se habet, sed contrariae sequuntur, contradictoriae autem sunt extra.

137. Non enim est negatio eius, quae est, necesse non esse, ea quae est, non necesse esse: contingit enim veras esse utrasque in eodem: quod enim est necessarium non esse, non est necessarium esse.

138. Causa autem huius est, cur non sequitur necessarium caeteris similiter: quoniam contrarie, impossibile esse, necessario redditur idem valens. Nam quod impossibile esse, necesse hoc non quidem esse, sed potius non esse: quod vero impossibile non esse, hoc necessarium esse. Quare si illa similiter sequuntur possibile, et, non possibile: haec ex opposito: quoniam non significant idem necessarium et impossibile; sed (ut dictum est) conversim.

139. Aut certe impossibile est sic poni necessarii contradictiones. Nam quod necessarium est esse, possibile est esse: nam si non. negatio consequetur: necesse est enim aut affirmare, aut negare. Quare si non possibile est esse, impossibile est esse. Igitur impossibile est esse quod necesse est esse: quod est inconveniens. At vero illam quae est, possibile esse, non impossibile esse, sequitur: hanc vero, ea quae est non necessarium est esse; quare contingit quod necessarium esse, non necessarium esse: quod est inconveniens.

140. At vero neque necessarium esse, sequi-

tur eam quae est, possibile esse, neque ea quae est, necessarium non esse. Illi enim utraque contingit accidere: harum autem utralibet vera fuerit, non erunt illa vera: simul enim possibile esse, et, non esse. Si vero necesse esse, vel non non erit possibile utrunque. Relinquitur ergo non necessarium non esse, sequi eam quae est, possibile est esse.

141. Haec enim vera est, et de necesse esse. Haec enim fit contradictio eius, quae sequitur illam quae est, non possibile esse: illam enim sequitur ea quae est, impossibile esse, et, necesse non esse, cuius negatio est, non necesse non esse.
142. Sequuntur igitur et hae contradictiones secundum praedictum modum: et nihil impossibile contingit sic positis.

COMMENTARIUM CARD. CAIETANI

309 [1]. Postquam determinavit de oppositione modalium, hic determinare intendit de consequentiis earum.

Et circa hoc duo facit: primo, tradit veritatem [133]; secundo, movet quandam dubitationem circa determinata; ibi [143]: *Dubitabit autem* (1) etc.

Circa primum duo facit: primo, ponit consequentias earum secundum opinionem aliorum; secundo, examinando et corrigendo dictam opinionem, determinat veritatem; ibi [135]: *Ergo impossibile* (2) etc.

310 [2]. Quoad primum considerandum est quod cum quilibet modus faciat duas affirmationes, ut dictum fuit (3), et duabus affirmationibus opponantur duae negationes, ut etiam dictum fuit in *Primo* (4); secundum quemlibet modum fient quatuor enunciationes, duae scilicet affirmativae et duae negativae. Cum autem modi sint quatuor, efficientur sexdecim modales: quaternarius enim in seipsum ductus sexdecim constituit. Et quoniam apud omnes, quaelibet cuiusque modi, undecumque incipias, habet unam tantum cuiusque modi se consequentem, ideo ad assignandas consequentias modalium, singulas ex singulis modis accipere oportet et ad consequentiae ordinem inter se adunare.

311 [3]. Et hoc modo fecerunt antiqui, de quibus inquit Aristoteles: *Consequentiae vero fiunt secundum infrascriptum ordinem, antiquis ita ponentibus.* Formaverunt enim quatuor ordines modalium, in quorum quolibet omnes quae se consequuntur collocaverunt. - Ut autem confusio vitetur, vocetur, cum Averroë, de caetero, in quolibet modo, affirmativa de dicto, et modo, *affirmativa simplex;* affirmativa autem de modo et negativa de dicto, *affirmativa declinata;* negativa vero de modo et non dicto, *negativa simplex;* negativa autem de utroque, *negativa declinata:* ita quod modi affirmationem vel negationem simplicitas, dicti vero declinatio denominet. - Dixerunt ergo antiqui quod affirmationem simplicem de possibili, scilicet, possibile est esse, sequitur affirmativa simplex de contingenti, scilicet, contingens est esse (contingens enim convertitur cum possibili); et negativa simplex de impossibili, scilicet, non impossibile esse; et similiter negativa simplex de necessario, scilicet, non necesse est esse. Et hic est primus ordo modalium consequentium se. - In secundo autem dixerunt quod affirmativas declinatas de possibili et contingenti, scilicet, possibile non esse, et, contingens non esse, sequuntur negativae declinatae de necessario et impossibili, scilicet, non necessarium non esse, et, non impossibile non esse. - In tertio vero ordine dixerunt quod negativas simplices de possibili et contingenti, scilicet, non possibile esse, non contingens esse, sequuntur affirmativa declinata de necessario, scilicet, necesse non esse, et affirmativa simplex de impossibili, scilicet, impossibile esse. - In quarto demum ordine dixerunt quod negativas declinatas de possibili et contingenti, scilicet, non possibile non esse, et, non contingens non esse, sequuntur affirmativa simplex de necessario, scilicet, necesse esse, et affirmativa declinata de impossibili, scilicet, impossibile est non esse.

312 [4]. Consideretur autem ex subscriptione appositae figurae, quemadmodum dicimus, ut clarius elucescat depictum.

CONSEQUENTIAE ENUNCIATIONUM MODALIUM SECUNDUM QUATUOR ORDINES AB ANTIQUIS POSITAE ET ORDINATAE

PRIMUS ORDO	SECUNDUS ORDO
Possibile est esse	Possibile est non esse
Contingens est esse	Contingens est non esse
Non impossibile est esse	Non impossibile est non esse
Non necessarium est esse	Non necessarium est non esse

TERTIUS ORDO	QUARTUS ORDO
Non possibile est esse	Non possibile est non esse
Non contingens est esse	Non contingens est non esse
Impossibile est esse	Impossibile est non esse
Necessarium est non esse	Necesse est esse

313 [5]. Deinde cum dicit [135]: *Ergo impossibile et non impossibile* etc., examinando dictam opinionem, determinat veritatem.

(1) Lect. seq.
(2) n. 5.
(3) Lect. praec.
(4) Lect. XII.

Et circa hoc duo facit: quia primo examinat consequentias earum de impossibili; secundo, illarum de necessario; ibi: *Necessarium autem* (5) etc. Unde ex praemissa opinione concludens et approbans, dicit: *Ergo istae,* scilicet, impossibile, et, non impossibile, sequuntur illas, scilicet, contingens et possibile, non contingens, et, non possibile, sequuntur, inquam, *contradictorie,* idest ita ut contradictoriae de impossibili contradictorias de possibili et contingenti consequantur, *sed conversitn,* idest, sed non ita quod affirmatio affirmationem et negatio negationem sequatur, sed conversim, scilicet, quod affirmationem negatio et negationem affirmatio. Et explanans hoc ait: *Illud enim quod est possibile esse,* idest affirmationem possibilis negatio sequitur impossibilis, idest, non impossibile esse; negationem vero possibilis affirmatio sequitur impossibilis. Illud enim quod est, non possibile esse, sequitur ista, impossibile est esse; haec autem, scilicet, impossibile esse, affirmatio est; illa vero, scilicet, non possibile esse, negatio est: hic siquidem modus negatur; ibi, non. Bene igitur dixerunt antiqui in quolibet ordine quoad consequentias illarum de impossibili, quia, ut in suprascripta figura apparet, semper ex affirmatione possibilis negationem impossibilis, et ex negatione possibilis affirmationem impossibilis inferunt.

314 [6]. Deinde cum dicit [136]: *Necessarium autem* etc., intendit examinando determinare consequentias de necessario.

Et circa hoc duo facit: primo examinat dicta antiquorum; secundo, determinat veritatem intentam; ibi [140]: *At vero neque necessarium* (6) etc. Circa primum quatuor facit. Primo, declarat quid bene et quid male dictum sit ab antiquis in hac re. - Ubi attendendum est quod cum quatuor sint enunciationes de necessario, ut dictum est, differentes inter se secundum quantitatem et qualitatem, adeo ut unam integrent figuram oppositionis iuxta morem illarum de *inesse;* duae earum sunt contrariae inter se, duae autem illis contrariis contradictoriae, ut patet in hac figura.

Necesse
esse
Contrariae
Necesse
non esse
Contra + dictoriae
Contra dictoriae
Non necesse
non esse
Subcontrariae
Non
necesse esse

Quia ergo antiqui universales contrarias bene intulerunt ex aliis, contradictorias autem earum, scilicet particulares, male intulerunt; ideo dicit quod considerandum restat de his, quae sunt de necessario, qualiter se habeant in consequendo illas de possibili et non possibili. Manifestum est autem ex dicendis quod non eodem modo istae de necessario illas de possibili consequuntur, quo easdem sequuntur illae de impossibili. Nam omnes enunciationes de impossibili recte illatae sunt ab antiquis. Enunciationes autem de necessario non omnes recte inferuntur: sed duae earum, quae sunt contrariae, scilicet, necesse est esse, et, necesse est non esse, sequuntur, idest recta consequentia deducuntur ab antiquis, in tertio scilicet et quarto ordine (7); reliquae autem duae de necessario, scilicet, non necesse non esse, et, non necesse esse, quae sunt contradictoriae supradictis, sunt extra consequentias illarum, in secundo scilicet et primo ordine. Unde antiqui in tertio et quarto ordine omnia recte fecerunt; in primo autem et in secundo peccaverunt, non quoad omnia, sed quoad enunciationes de necessario tantum.

315 [7]. Secundo cum dicit [137]: *Non enim est negatio eius* etc., respondet cuidam tacitae obiectioni, qua defendi posset consequentia enunciationis de necessario in primo ordine ab antiquis facta. Est autem obiectio tacita talis. Non possibile esse, et, necesse non esse, convertibiliter se sequuntur in tertio ordine iam approbato; ergo, possibile esse, et, non necesse esse, invicem se sequi debent in primo ordine. Tenet consequentia: quia duorum convertibiliter se sequentium contradictoria mutuo se sequuntur; sed illae duae tertii ordinis convertibiliter se sequuntur, et istae duae primi ordinis sunt earum contradictoriae; ergo istae primi ordinis, scilicet, possibile esse, et, non necesse esse, mutuo se sequuntur. - Huic, inquam, obiectioni respondet Aristoteles hic interimendo minorem quoad hoc quod assumit, quod scilicet necessaria primi ordinis et necessaria tertii ordinis sunt contradictoriae. Unde dicit: *Non enim est negatio eius quod est, necesse non esse* (quae erat in tertio ordine), illa quae dicit, *non necesse est esse,* quae sita erat in primo ordine. Et causam subdit, quia contingit utrasque simul esse veras in eodem; quod contradictoriis repugnat. Illud enim idem, quod est necessarium non esse, non est necessarium esse. Necessarium siquidem est hominem non esse lignum et non necessarium est hominem esse lignum. Adverte quod, ut infra patebit, istae duae de necessario, quas posuerunt antiqui in primo et tertio ordine, sunt subalternae (et ideo sunt simul verae), et deberent esse contradictoriae; et ideo erraverunt antiqui.

316 [8]. Boethius autem et Averroës non reprehensive legunt tam hanc, quam praecedentem textus particulam, sed narrative utranque simul iungentes. Narrare enim aiunt Aristotelem qualitatem suprascriptae figurae quo-

(5) n. seq.
(6) n. 1.

(7) Cf. supra, n. 4.

ad consequentiam illarum de necessario, postquam narravit quo modo se habuerint illae de impossibili, et dicere quod secundum praescriptam figuram non eodem modo sequuntur illas de possibili illae de necessario, quo sequuntur illae de impossibili. Nam contradictorias de possibili contradictoriae de impossibili sequuntur, licet conversim; contradictoriae autem de necessario non dicuntur sequi illas contradictorias de possibili, sed potius eas sequi dicuntur contrariae de necessario: non inter se contrariae, sed hoc modo, quod affirmationem possibilis negatio de necessario sequi dicitur, negationem vero possibilis non affirmatio de necessario sequi ponitur, quae sit contradictoria illi negativae quae ponebatur sequi ad possibilem, sed talis affirmationis de necessario contrario. - Et quod hoc ita fiat in illa figura ut dicimus, patet ex primo et tertio ordine, quorum capita sunt negatio et affirmatio possibilis, et extrema sunt, non necesse esse, et, necesse non esse. Hae siquidem non sunt contradictoriae. Non enim est negatio eius, quae est, necesse non esse, non necesse esse (quoniam contingit eas simul verificari de eodem), sed illa scilicet, necesse non esse, est contraria contradictoriae huius, scilicet, non necesse esse, quae est, necesse est esse.

Sed quia sequenti litterae magis consona est introductio nostra, quae etiam Alberto consentit, et extorte videtur ab aliis exponi ly *contrariae,* ideo prima, indicio meo, acceptanda est expositio et ad antiquorum reprehensionem referendus est textus.

317 [9]. Tertio cum dicit [138]: *Causa autem cur* etc., manifestat id quod praemiserat, scilicet, quod non simili modo ad illas de possibili sequuntur illae de impossibili et illae de necessario. Antiquorum enim hoc peccatum fuit tam in primo quam in secundo ordine, et quod simili modo intulerunt illas de impossibili et necessario. In primo siquidem ordine, sicut posuerunt negativam simplicem de impossibili, ita posuerunt negativam simplicem de necessario, et similiter in secundo ordine utranque negativam declinatam (8) locaverunt. Hoc ergo quare peccatum sit, et *causa autem* quare necessarium *non sequitur* possibile, *similiter,* idest, eodem modo *cum caeteris,* scilicet, de impossibili, est, quoniam *impossibile redditur idem valens necessario,* idest, aequivalet necessario, *contrarie,* idest, contrario modo sumptum, et non eodem modo. Nam si, hoc esse est impossibile, non inferemus, ergo hoc esse est necesse, sed, hoc non esse est necesse. Quia ergo impossibile et necesse mutuo se sequuntur, quando dicta eorum contrario modo sumuntur, et non quando dicta eorum simili modo sumuntur, sequitur quod non eodem modo ad possibile se habeant impossibile et necessarium, sed contrario modo. Nam ad id possibile quod sequitur dictum affirmatum de impossibili, sequitur dictum negatum de necessario; et e contrario. Quare autem hoc accidit infra dicetur. Erraverunt igitur antiqui quod similes enunciationes de impossibili et necessario in primo et in secundo ordine locaverunt.

(8) Cf. supra, n. 3.

318 [10]. Hinc apparet quod supra posita nostra expositio conformior est Aristoteli. Cum enim hunc textum induxerit ad manifestandum illa verba [136]: *Manifestum est autem quoniam non eodem modo,* etc., eo accipiendo sunt sensu illa verba, quo hic per causam manifestantur. Liquet autem quod hic redditur causa dissimilitudinis verae inter necessarias et impossibiles in consequendo possibiles, et non dissimilitudinis falso opinatae ab antiquis: quoniam ex vera causa nonnisi verum concluditur. Ergo reprehendendo antiquos, veram dissimilitudinem inter necessarias, et impossibiles in consequendo possibiles, quam non servaverunt illi, proposuisse tunc intelligendum est, et nunc eam manifestasse. Quod autem dissimilitudo illa, quam antiqui posuerunt inter necessarias et impossibiles, sit falso posita, ex infra dicendis patebit. Ostendetur enim quod contradictorias de possibili contradictoriae de necessario sequuntur conversim; et quod in hoc non differunt ab his quae sunt de impossibili, sed differunt in hoc quod modo diximus, quod possibilium et impossibilium se consequentium dictum est similiter, possibilium autem et necessariorum, se invicem consequentium dictum est contrarium, ut infra clara luce videbitur.

319 [11]. Quarto cum dicit [139]: *Aut certe impossibile est* etc., manifestat aliud quod proposuerat, scilicet, quod contradictoriae de necessario male situatae sint secundum consequentiam ab antiquis, qui contradictiones necessarii ita ordinaverunt. In primo ordine posuerunt contradictoriam negationem, necesse esse, idest, non necesse esse; et in secundo contradictoriam negationem, necesse non esse, idest, non necesse non esse. Et probat hunc consequentiae modum esse malum in primo ordine. Cognita enim malitia primi, facile est secundi ordinis agnoscere defectum. Probat autem hoc tali ratione ducente ad impossibile. Ad necessarium esse sequitur possibile esse: aliter sequeretur non possibile esse, quod manifeste implicat; ad possibile esse sequitur non impossibile esse, ut patet; ad non impossibile esse, secundum antiquos, sequitur in primo ordine non necessarium esse; ergo de primo ad ultimum, ad necessarium esse sequitur non necessarium esse: quod est inconveniens, quia est manifesta implicatio contradictionis. Relinquitur ergo quod male dictum sit, quod non necessarium esse consequatur in primo ordine. Ait ergo et certe impossibile est poni sic secundum consequentiam, ut antiqui posuerunt, necessarii contradictiones, idest illas duas enunciationes de necessario, quae sunt negationes contradictoriae aliarum duarum de necessario. Nam ad id quod est, necessarium esse, sequi-

tur, possibile est esse: nam si non, idest quoniam si hanc negaveris consequentiam, negatio possibilis sequitur illam, scilicet, necesse esse. Necesse est enim de necessario aut dicere, idest affirmare possibile, aut negare possibile: de quolibet enim est affirmatio vel negatio vera. Quare si dicas quod, ad necesse esse, non sequitur, possibile esse, sed, non possibile est esse; cum haec aequivaleat illi quae dicit, impossibile est esse, relinquitur quod ad, necesse esse, sequitur, impossibile esse, et idem erit, necesse esse et impossibile esse: quod est inconveniens. Bona ergo erat prima illatio, scilicet, necesse est esse, ergo possibile est esse. Tunc ultra. Illud quod est, possibile esse, sequitur, non impossibile esse, ut patet in primo ordine. Ad hoc vero, scilicet, non impossibile esse, secundiim antiquos eodem primo ordine, sequitur, non necesse est esse (quare contingit de primo ad ultimum); ad id quod est, necessarium esse, sequitur, non necessarium esse: quod est inconveniens, immo impossibile.

320 [12]. Dubitatur hic: quia in I *Priorum* dicitur quod ad possibile sequitur non necessarium, hic autem dicitur oppositum. Ad hoc est dicendum quod possibile sumitur dupliciter. Uno modo in communi, et sic est quoddam superius ad necessarium et contingens ad utrunque, sicut animal ad hominem et bovem; et sic ad possibile non sequitur non necessarium, sicut ad animal non sequitur non homo. Alio modo sumitur possibile pro una parte possibilis in communi, idest pro possibili seu contingenti, scilicet ad utrunque, scilicet quod potest esse et non esse; et sic ad possibile sequitur non necessarium. Quod enim potest esse et non esse, non necessarium est esse, et similiter non necessarium est non esse. Loquimur ergo hic de possibili in communi, ibi vero in speciali.

321[13]. Deinde cum dicit [140]: *At vero neque necessarium* etc., determinat veritatem intentam.

Et circa hoc tria facit: primo, determinat quae enunciatio de necessario sequatur ad possibile; secundo, ordinat consequentias omnium modalium; ibi [142]: *Sequuntur enim* etc.

Quoad primum, sicut duabus viis reprehendit antiquos, ita ex illis duobus motivis intentum probat. Et intendit quod, ad possibile esse, sequitur, non necesse non esse. - Primum motivum est per locum a divisione. Ad, possibile esse, non sequitur (ut probatum est), non necesse esse, at vero neque, necesse esse, neque, necesse non esse. Reliquum est ergo ut sequatur ad eam, non necesse non esse: non enim dantur plures enunciationes de necessario. Huius communis divisionis primo proponit reliqua duo membra excludenda, dicens [140]: *At vero neque necessarium esse, neque necessarium non esse, sequitur ad possibile non esse;* secundo probat hoc sic. Nullum formale consequens minuit suum antecedens: tunc enim oppositum consequentis staret cum antecedente; sed utrumque horum, scilicet, necesse esse, et, necesse non esse, minuit possibile esse; ergo, etc. Unde, tacita maiore, ponit minoris probationem dicens: Illi enim, scilicet, possibile esse, utraque, scilicet, esse et non esse, contingit accidere; horum autem, scilicet, necesse esse et necesse non esse, utrumlibet verum fuerit, non erunt illa duo, scilicet, esse et non esse, vera simul in potentia. Et primum horum explanans ait: cum dico, possibile esse, simul est possibile esse et non esse. Quoad secundum vero subdit. Si vero dicas, necesse esse vel necesse non esse, non remanet utrumque, scilicet, esse et non esse, possibile: si enim necesse est esse, possibilitas ad non esse excluditur; et si necesse est non esse, possibilitas ad esse removetur. Utrumque ergo istorum minuit illud antecedens, possibile esse, quoniam ad esse et non esse se extendit, etc. Tertio subdit conclusionem: relinquitur ergo quod, non necessarium non esse, comes est ei quae dicit, possibile esse; et consequenter haec ponenda erit in primo ordine.

322 [14]. Occurrit in hac parte dubium circa hoc quod dicit quod, ad possibile non sequitur necessarium, cum superius dixerit quod ad ipsum non sequitur non necessarium. Cum enim necessarium et non necessarium sint contradictoria opposita, et de quolibet sit affirmatio vel negatio vera, non videtur posse evadi quin ad possibile sequatur necessarium, vel, non necessarium. Et cum non sequatur necessarium, sequetur non necessarium, ut dicebant antiqui. - Augetur et dubitatio ex eo quod Aristoteles nunc usus est tali argumentationis modo, volens probare quod ad necessarium sequatur possibile. Dixit enim [139]: *Nam si non negatio possibilis consequatur.* Necesse est enim aut dicere aut negare.

323 [15], Pro solutione huius, oportet reminisci habitudinis quae est inter possibile et necessarium, quod scilicet possibile est superius ad necessarium, et attendere quod superius potestate continet suum inferius et eius oppositum, ita quod neutrum eorum actualiter sibi vindicat, sed utrunque potest sibi contingere; sicut animali potest accidere homo et non homo: et consequenter inspicere debes quod, eadem est proportio superioris ad habendum affirmationem et negationem unius inferioris, quae est alicuius subiecti ad affirmativam et negativam futuri contingentis. Utrobique enim neutrum habetur, et salvatur potentia ad utrumlibet. Unde, sicut in futuris contingentibus nec affirmatio nec negatio est determinate vera, sed sub disiunctione altera est necessario vera, ut in fine *Primi* (9) conclusum est; ita nec affirmatio nec negatio inferioris sequitur determinate affirmationem vel negationem superioris, sed sub disiunctione altera sequitur necessario. Unde non valet, est animal, ergo est homo, neque, ergo non

(9) Lect. XIIL

est homo, sed, ergo est homo vel non est homo. - Quia ergo possibile superius est ad necessarium, ideo optime determinavit Aristoteles neutram contradictionis partem de necessario determinate sequi ad possibile. Non tamen dixit quod sub disiunctione neutra sequatur; hoc enim est contra illud primum principium: de quolibet est affirmatio vera vel falsa.

Ad id autem quod additur, ex eadem trahitur radice responsio. Quia enim necessarium inferius est ad possibile, et inferius non in potentia sed in actu includit suum superius, necesse est ad inferius determinate sequi suum superius: aliter determinate sequetur eius contradictorium. Unde per dissimilem habitudinem, quae est inter necessarium et possibile et non possibile, ex una parte, et inter possibile et necessarium et non necessarium, ex altera parte, ibi optimus fuit processus ad alteram contradictionis partem determinate, et hic optimus ad neutram determinate.

324 [16]. Oritur quoque alia dubitatiuncula. Videtur enim quod Aristoteles difformiter accipiat ly *possibile* in praecedenti textu et in isto. Ibi enim accipit ipsum in communi, ut sequitur ad necessarium; hic videtur accipere ipsum specialiter pro possibili ad utrumlibet, quia dicit quod possibile est simul potens esse et non esse.

Et ad hoc dicendum est quod uniformiter usus est possibili. Nec eius verba obstant: quoniam et de possibili in communi verum est dicere quod potest sibi utrunque accidere, scilicet, esse et non esse: tum quia quidquid verificatur de suo inferiori, verificatur etiam de suo superiori, licet non eodem modo; tum quia possibile in communi neutram contradictionis partem sibi determinat, et consequenter utranque sibi advenire compatitur, licet non asserat potentiam ad utranque partem, quemadmodum possibile ad utrunque.

325 [17]. Secundum motivum ad idem, correspondens tacitae obiectioni antiquorum quam supra exclusit, addit cum subdit [141]: *Hoc enim verum est* etc. Ubi notandum quod Aristoteles sub illa maiore adducta pro antiquis (scilicet, convertibiliter se consequentium contradictoria se mutuo consequuntur), subsumit minorem: sed horum convertibiliter se sequentium in tertio ordine (scilicet, non possibile esse et necesse non esse), contradictoria sunt, possibile esse et non necesse non esse (quoniam modi negatione eis opponuntur); ergo istae duae (scilicet, possibile esse et non necesse non esse) se consequuntur et in primo locandae sunt ordine. Unde motivum tangens ait: *Hoc enim,* quod dictum est, *verum est,* idest verum esse ostenditur, *et de necesse non esse,* idest, et ex illius, scilicet, non necesse non esse, opposita, quae est, necesse non esse. Vel, *hoc enim,* scilicet, non necesse non esse, verum est, scilicet, contradictorium illius de necesse non esse. Et miinorem subdens ait: Haec enim, scilicet, non necesse non esse, fit contradictio eius, quae convertibiliter sequitur, non possibile esse. Et explanans hoc in terminis subdit. Illud enim, non possibile esse, quod est caput tertii ordinis, sequitur hoc de impossibili, scilicet, impossibile esse, et haec de necessario, scilicet, necesse non esse, cuius negatio seu contradictoria est, non necesse non esse. Et quia, caeteris paribus, modus negatur, et illa, possibile esse, est (subauditur) contradictoria illius, scilicet, non possibile; igitur ista duo mutuo se consequuntur, scilicet, possibile esse, et, non necesse non esse, tamquam contradictoria duorum se mutuo consequentium.

326 [18]. Deinde cum dicit [142]: *Sequuntur enim* etc., ordinat omnes consequentias modalium secundum opinionem propriam; et ait quod, hae contradictiones, scilicet, de necessario, sequuntur illas de possibili, secundum modum praedictum et approbatum illarum de impossibili. Sicut enim contradictorias de possibili contradictoriae de impossibili sequuntur, licet conversim; ita contradictorias de possibili contradictoriae de necessario sequuntur conversim: licet in hoc, ut dictum est, dissimilitudo sit quod, contradictoriarum de possibili et impossibili similiter est dictum, contradictoriarum autem de possibili et necessario contrarium est dictum, ut in sequenti videtur figura:

CONSEQUENTIAE ENUNCIATIONUM MODALIUM SECUNDUM QUATUOR ORDINES AB ARISTOTELE POSITAE ET ORDINATAE

PRIMUS ORDO	SECUNDUS ORDO
Possibile est esse	Possibile est non esse
Contingens est esse	Contingens est non esse
Non impossibile est esse	Non impossibile est non esse.
Non necesse est non esse	Non necesse est esse

TERTIUS ORDO	QUARTUS ORDO
Non possibile est esse	Non possibile est non esse
Non contingens est esse	Non contingens est non esse
Impossibile est esse	Impossibile est non esse
Necesse est non esse	Necesse est esse

Ubi vides quod nulla est inter Aritotelem et antiquos differentia, nisi in duobus primis ordinibus quoad illas de necessario. Praepostero namque situ usi sunt antiqui, eam de necessario, quae locanda erat in primo ordine, in secundo ponentes, et eam quae in secundo ponenda erat, in primo locantes. Et aspice quoque quod convertibiliter se consequentium semper contradictoria se consequi ordinavit. Singulis enim tertii ordinis singulae primi ordinis contradictoriae sunt; et similiter singulae quarti ordinis singulis, quae in secundo sunt, contradictoriae sunt. Quod antiqui non observarunt.

LECTIO XL

(nn. 327-334; [143-145]).

An ad illud quod est, necessarium esse, *sequatur id quod est,* possibile esse?

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XIII)

143. Dubitabit autem aliquis, si ad illud quod est, necessarium esse, illud quod est, possibile esse, sequatur. Nam si non sequatur, contradictio sequetur, quae est, non possibile esse: et si quis hanc non dicat esse contradictionem, necesse est dicere, possibile non esse: quae utraeque falsae sunt de necesse esse.

144. At vero rursus idem videtur esse possibile aliquid incidi et non incidi, et esse et non esse: quare erit necesse esse, contingens non esse. Hoc autem falsum est.

145. Manifestum est autem quod non omne possibile, vel esse, vel ambulare, etiam opposita potest; sed est in quibus non sit verum. Primum quidem in his quae non secundum rationem possunt; ut ignis calefactibilis est, et habet vim irrationalem. Quae igitur secundum rationem potestates sunt, eaedem plurium etiam contrariorum sunt. Irrationales vero non omnes: sed (quemadmodum dictum est) ignem non esse possibile calefacere et non; neque quaecunque alia semper agunt. Alia vero possunt, et secundum irrationales potestates simul opposita suscipere. Sed hoc huius gratia: dictum est, quoniam non omnis potestas oppositorum susceptiva est, neque quaecumque secundum eamdem speciem dicuntur.

COMMENTARIUM CARD. CAIETANI

327 [1]. Postquam Aristoteles declaravit modalium consequentias, hic movet quandam dubitationem circa unum eorum quae determinata sunt, scilicet quod possibile sequitur ad necesse.

Et duo facit: quia primo dubitationem absolvit [143]; secundo, ex determinata quaestione alium ordinem earumdem consequentiarum modalibus statuit; ibi [149]: *Et est fortasse* (1) etc.

Circa primum duo facit: primo, movet quaestionem; secundo, determinat eam; ibi [145]: *Manifestum est* (2) etc.

Movet ergo quaestionem: primo dicens [143]: *Dubitabit autem aliquis si ad id quod est necesse esse sequatur possibile esse;* et seeundo, arguit ad partem affirmativam subdens [ibid.]: *Nam si non sequatur, contradictoria eius sequetur,* scilicet *non possibile esse,* ut supra deductum est: quia decquolibet est affirmatio vel negatio vera. Et si quis dicat hanc, scilicet, non possibile esse, non esse contradictoriam illius, scilicet, possibile esse, et propterea subterfugiendum velit argumentum, et dicere quod neutra harum sequitur ad necesse esse; talis licet falsum dicat, tamen concedatur sibi, quoniam necesse erit ipsum dicere illius contradictoriam fore, possibile non esse. Oportet namque aut non possibile esse aut possibile non esse, esse contradictoriam, possibile esse; et tunc in eumdem redibit errorem, quoniam utraeque, scilicet, non possibile esse et possibile non esse, falsae sunt de éo quod est, necesse esse. Et consequenter ad ipsum neutra sequi potest. Nulla enim

(1) Lect. seq.
(2) n. 3.

enunciatio sequitur ad illam, cuius veritatem destruit. Relinquitur ergo quod, ad necesse esse sequitur possibile esse.

328 [2]. Tertio, arguit ad partem negativam cum subdit [144]: *At vero rursus* etc., et intendit talem rationem. Si ad necesse esse sequitur possibile esse, cum ad possibile sequatur possibile non esse (per conversionem in oppositam qualitatem, ut dicitur in I *Priorum,* quia idem est possibile esse et non esse), sequetur de primo ad ultimum quod necesse est possibile non esse: quod est falsum manifeste. Unde oppositionis hypothesim subdit: *At vero rursus videtur idem possibile esse et non esse,* ut domus, *et possibile incidi et non incidi,* ut vestis. Quare de primo ad ultimum necesse esse, erit contingens non esse. Hoc autem est falsum. Ergo hypothesis illa, scilicet, quod possibile sequatur ad necesse, est falsa.

329 [3]. Deinde cum dicit [145]: *Manifestum est autem* etc., respondet dubitationi.

Et primo, declarat veritatem simpliciter; secundo, applicat ad propositum; ibi [148]: *Hoc igitur possibile* (3) etc.

Proponit ergo primo ipsam veritatem declarandam, dicens [145] : *Manifestum est autem.* ex dicendis, *quod non omne possibile esse vel ambulare,* idest operari: idest, non omne possibile secundum actum primum vel secundum ad opposita valet, idest ad opposita viam habet, sed est invenire aliqua possibilia, in quibus non sit verum dicere quod possunt in opposita. Deinde, quia possibile a potentia nascitur, manifestat qualiter se habeat potentia ipsa ad opposita: ex hoc enim clarum erit quomodo possibile se habeat ad opposita. Et circa hoc duo facit: primo manifestat hoc in potentiis eiusdem rationis; secundo, in his quae aequivoce dicuntur potentiae; ibi [146]: *Quaedam vero potentiae* (4) etc. Circa primum tria facit: quia primo manifestat qualiter potentia irrationalis se habeat ad opposita; et ait quod potentia irrationalis non potest in opposita.

330 [4]. Ubi notandum est quod, sicut dicitur IX *Metaphys.,* potentia activa, cum nihil aliud sit quam principium quo in aliud agimus, dividitur in potentiam rationalem et irrationalem. Potentia rationalis est, quae cum ratione et electione operatur; sicut ars medicinae, qua medicus cognoscens quid sanando expediat infirmo, et volens applicat remedia. Potentia autem irrationalis vocatur illa, quae non ex ratione et libertate operatur, sed ex naturali sua dispositione; sicut calor ignis potentia irrationalis est, quia calefacit, non ut cognoscit et vult, sed ut natura sua exigit. Assignatur autem ibidem duplex differentia proposito deserviens inter istas potentias. - Prima est quod activa potentia irrationalis non potest duo opposita, sed est determinata ad unum oppositorum, sive sumatur oppositum contradictorie sive contrarie. Verbi gratia: calor non potest calefacere et non calefacere, quae sunt contradictorie opposita, neque potest calefacere et frigefacere, quae sunt contraria, sed ad calefactionem determinatus est. Et hoc intellige per se, quia per accidens calor frigefacere potest, vel resolvendo materiam caloris, humidum scilicet, vel per antiperistasin contrarii. Et similiter potest non calefacere per accidens, scilicet si calefactibile deest. Potenta autem rationalis potest in opposita et contradictorie et contrarie. Arte siquidem medicinae potest medicus adhibere remedia et non adhibere, quae sunt contradictoria; et adhibere remedia sana et nociva, quae sunt contraria. - Secunda differentia est quod potentia activa irrationalis, praesente passo, necessario operatur, deductis impedimentis: calor enim calefactibile sibi praesens calefacit necessario, si nihil impediat; potentia autem rationalis, passo praesente, non necessario operatur: praesente siquidem infirmo, non cogitur medicus remedia adhibere.

331 [5]. Dimittantur autem metaphysico harum differentiarum rationes et ad textum redeamus. Ubi narrans quomodo se habeat potentia irrationalis ad oppositum, ait [145]: *Et primum quidem,* scilicet, non est verum dicere quod sit potentia ad opposita in his *quae possunt non secundum rationem,* idest, in his quorum posse est per potentias irrationales; *ut ignis calefactivus est,* idest, potens calefacere, *et habet vim,* idest, potentiam istam *irrationalem.* Ignis siquidem non potest frigefacere; neque in eius potestate est calefacere et non calefacere. Quod autem dixit *primum* ordinem, nota, ad secundum genus possibilis infra dicendum, in quo etiam non invenitur potentia ad opposita.

332 **[6].** Secundo, manifestat quomodo potentia rationalis se habeat ad opposita, intendens quod potentia rationalis potest in opposita. Unde subdit [ibid.] : *Ergo potestates secundum rationem,* idest rationales, *ipsae eaedem sunt contrariorum,* non solum duorum, sed etiam plurimorum, ut arte medicinae medicus plurima iuga contrariorum adhibere potest, et a multarum operationum contradictionibus abstinere potest. Praeposuit autem ly *ergo,* ut hoc consequi ex dictis insinuaret: cum enim oppositorum oppositae sint proprietates, et potentia irrationalis ex eo quod irrationalis ad opposita non se extendat; oportet potentiam rationalem ad opposita viam habere, eo quod rationalis sit.

333 [7]. Tertio, explanat id quod dixit de potentiis irrationalibus, propter causam infra assignandam ab ipso; et intendit quod illud quod dixit de potentia irrationali, scilicet quod non potest in opposita, non est verum universaliter, sed particulariter. - Ubi nota quod potentia irrationalis dividitur in potentiam activam, quae est principium faciendi, et potentiam passivam, quae est principium patiendi: verbi gratia, potentia ad calorem di-

(3) Lect. seq.
(4) Lcci. seq.

viditur in posse calefacere, et in posse calefieri. In potentiis activis irrationalibus verum est quod non possunt in opposita, ut declaratum est; in potentiis autem passivis non est verum. Illud enim quod potest calefieri, potest etiam frigefieri, quia eadem est materia, seu potentia passiva contrariorum, ut dicitur in II *De caelo et mundo,* et potest non calefieri, quia idem est subiectum privationis et formae, ut dicitur in I *Physic.* Et propter hoc ergo explanando, ait [ibid.] : *Irrationales vero potentiae non omnes* a posse in opposita excludi intelligendae sunt, sed illae quae sunt quemadmodum potentia ignis calefactiva (ignem enim non posse non calefacere manifestum est), et universaliter, quaecunque alia sunt talis potentiae, quod semper agunt, idest quod quantum est ex se non possunt non agere, sed ad semper agendum ex sua forma necessitantur. Huiusmodi autem sunt, ut declaravimus, omnes potentiae activae irrationales. Alia vero sunt talis conditionis quod etiam secundum irrationales potentias, scilicet passivas, simul possunt in quaedam opposita, ut aër potest calefieri et frigefieri.

Quod vero ait, *simul,* cadit supra ly *possunt,* et non supra ly *opposita;* et est sensus, quod simul aliquid habet potentiam passivam ad utrunque oppositorum, et non quod habeat potentiam passivam ad utrunque oppositorum simul habendum. Opposita namque impossibile est haberi simul. Unde et dici solet et bene, quod in huiusmodi est simultas potentiae, non potentia simultatis. Irrationalis igitur potentia non secundum totum suum ambitum a posse in opposita excluditur, sed secundum partem eius, secundum potentias scilicet activas.

334 [8]. Quia autem videbatur superflue addidisse differentias inter activas et passivas irrationales, quia sat erat proposito ostendisse quod non omnis potentia oppositorum est; ideo subdit quod hoc idcirco dictum est, ut notum fiat quoniam nedum non omnis potestas oppositorum est, loquendo de potentia communissime, sed neque quaecunque potentiae dicuntur secundum eamdem speciem ad opposita possunt. Potentiae siquidem irrationales omnes sub una specie irrationalis potentiae concluduntur, et tamen non omnes in opposita possunt, sed passive tantum. Non supervacanea ergo fuit differentia inter passivas et activas irrationales, sed necessaria ad declarandum quod non omnes potentiae eiusdem speciei possunt in opposita. Potest et ly *hoc* demonstrare utranque differentiam, scilicet, inter rationales et irrationales, et inter irrationales activas et passivas inter se; et tunc est sensus, quod hoc ideo fecimus, ut ostenderemus quod non omnis potestas, quae scilicet secundum eamdem rationem potentiae physicae dicitur, quia scilicet potest in aliquid ut rationalis et irrationalis, neque etiam omnis potestas, quae sub eadem specie continetur, ut irrationalis activa et passiva sub specie irrationalis, ad opposita potest.

LECTIO XII.

(nn. 335-348; [146-151]).

Declaratis potentiis quae aequivocae dicuntur, sumitur ratio impossibilis *ad determinandum quodnam ex possibilibus ad* necessarium *sequatur.*

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XIII)

146. Quaedam vero potestates aequivocae sunt. Possibile enim non simpliciter dicitur: sed hoc quidem, quoniam verum est, quod in actu est; ut possibile ambulare, quoniam ambulat iam, et omnino possibile esse, quoniam iam est in actu, quod dicitur esse possibile: illud vero, quoniam actu esse posset; ut possibile ambulare, quoniam ambulabit.

147. Et haec quidem in mobilibus solis est potestas, illa vero et in immobilibus. Utrunque vero verum est dicere, non impossibile esse ambulare vel esse, et quod iam ambulat et agit, et ambulativum.

148. Hoc igitur possibile non est verum de necessario dicere simpliciter, alterum autem verum est. Quare quoniam partem universale sequitur, illud quod ex necessitate est, consequitur posse esse, sed non oiiine.

149. Et est fortasse quidem principium, quod necessarium est, et quod non necessarium est, omnium vel esse, vel non esse: et alia, veluti horum consequentia, considerare oportet.

150. Manifestum est autem ex his quae dicta sunt, quod id quod ex necessitate est, secundum actum est: quare si priora sunt sempiterna, et quae actu sunt potestate priora sunt.

151. Et haec quidem sine potestate actus sunt, ut primae substantiae: alia vero cum potestate, quae natura quidem priora sunt, tempore vero posteriora. Alia vero numquam actus sunt, sed potestates tantum.

COMMENTARIUM CARD. CAIETANI

335 [1]. Intendit declarare quomodo illae quae aequivocae dicuntur potentiae, se habeant ad opposita.

Et circa hoc duo facit: primo, declarat naturam talis potentiae [146]; secundo, ponit differentiam et convenientiam inter ipsas et supradictas, ibi [147]: *Et haec quidem* (1) etc.

Ad evidentiam primi advertendum est quod V et IX *Metaphys.,* Aristoteles dividit potentiam in potentias, quae eadem ratione potentiae dicuntur, et in potentias, quae non ea ratione qua praedictae potentiae nomen habent, sed alia. Et has appellat aequivoce potentias. Sub primo membro comprehenduntur omnes potentiae activae, et passivae, et rationales, et irrationales. Quaecunque enim posse dicuntur per potentiam activam vel passivam quam habeant, eadem ratione potentiae sunt, quia scilicet est in eis vis principiata alicuius activae vel passivae. Sub secundo autem membro comprehenduntur potentiae mathematicales et logicales. Mathematica potentia est, qua lineam posse dicimus in quadratum, et eo quod in semetipsam ducta quadratum constituit. Logica potentia est, qua duo termini coniungi absque contradictione in enunciatione possunt. Sub logica quoque potentia continetur quae ea ratione potentia dicitur, quia est. Hae vero merito aequivoce a primis potentiae dicuntur, eo quod istae nullam virtutem activam vel passivam praedicant; et quod possibile istis modis dicitur, non ea ratione possibile appel-

(1) Q. 3.

latur quia aliquis habeat virtutem ad hoc agendum vel patiendum, sicut in primis. Unde cum potentiae habentes se ad opposita sint activae vel passivae, istae quae aequivocae potestates dicuntur ad opposita non se habent. De his ergo loquens ait [146]: *Quaedam vero potestates aequivocae sunt,* et ideo ad opposita non se habent.

336 [2]. Deinde declarans qualis sit ista potestas aequivoce dicta, subdit divisionem usitatam possibilis per quam hoc scitur, dicens: possibile enim non uno modo dicitur, sed duobus. Et uno quidem modo dicitur possibile eo quod verum est ut in actu, idest ut actualiter est; ut, possibile est ambulare, quando ambulat iam : et omnino, idest universaliter possibile est esse, quoniam est actu iam quod possibile dicitur. Secundo modo autem possibile dicitur aliquid non ea ratione quia est actualiter, sed quia forsitan aget, idest quia potest agere; ut possibile est ambulare, quoniam ambulabit. Ubi advertendum est quod ex divisione bimembri possibilis divisionem supra positam potentiae declaravit a posteriori. Possibile enim a potentia dicitur: sub primo siquidem membro possibilis innuit potentias aequivoce; sub secundo autem potentias univoce, activas scilicet et passivas. Intendebat ergo quod quia possibile dupliciter dicitur, quod etiam potestas duplex est. Declaravit autem potestates aequivocas ex uno earum membro tantum, scilicet ex his quae dicuntur possibilia quia sunt, quia hoc sat erat suo proposito.

337 [3]. Deinde cum dicit [147] : *Et haec quidem* etc., assignat differentiam inter utranque potentiam, et ait quod potentia haec ultimo dicta physica, est in solis illis rebus, quae sunt mobiles; illa autem est et in rebus mobilibus et immobilibus. Possibile siquidem a potentia dictum eo quod possit agere, non tamen agit, inveniri non potest absque mutabilitate eius, quod sic posse dicitur. Si enim nunc potest agere et non agit, si agere debet, oportet quod mutetur de otio ad operationem. Id autem quod possibile dicitur eo quod est, nullam mutabilitatem exigit in eo quod sic possibile dicitur. Esse namque in actu, quod talem possibilitatem fundat, invenitur et in rebus necessariis, et in immutabilibus, et in rebus mobilibus. Possibile ergo hoc, quod logicum vocatur, communius est illo quod physicum appellari solet.

338 [4]. Deinde subdit convenientiam inter utrunque possibile, dicens quod in utrisque potestatibus et possibilibus verum est non impossibile esse, scilicet, ipsum ambulare, quod iam actu ambulat seu agit, et quod iam ambulabile est; idest, in hoc conveniunt quod, sive dicatur possibile ex eo quod actu est, sive ex eo quod potest esse, de utroque verificatur non impossibile; et consequenter necessario verificatur possibile, quoniam ad non impossibile sequitur possibile. Hoc est secundum genus possibilis, respectu cuius Aristoteles supra dixit [145]: *Et primum quidem (2)* etc., in quo non invenitur via ad utrunque oppositorum, hoc, inquam, est possibile quod iam actu est. Quod enim tali ratione possibile dicitur, iam determinatum est ex eo quod actu esse suppositum est. Non ergo possibile omne ad utrunque possibile est, sive loquamur de possibili physice, sive logice.

339 [5]. Deinde cum dicit [148]: *Sic igitur possibile* etc., applicat determinatam veritatem ad propositum. Et primo, concludendo ex dictis, declarat habitudinem utriusque possibilis ad necessarium, dicens quod hoc ergo possibile, scilicet physicum quod est in solis mobilibus, non est verum dicere et praedicare de necessario simpliciter: quia quod simpliciter necessarium est, non potest aliter esse. Possibile autem physicum potest sic et aliter esse, ut dictum est. Addit autem ly *simpliciter,* quoniam necessarium est multiplex. Quoddam enim est ad bene esse, quoddam ex suppositione: de quibus non est nostrum tractare, sed solummodo id insinuare. Quod ut praeservaret se ab illis modis necessarii qui non perfecte et omnino habent necessarii rationem, apposuit ly *simpliciter.* De tali enim necessario possibile physicum non verificatur. Alterum autem possibile logicum, quod in rebus immobilibus invenitur, verum est de illo enunciare, quoniam nihil necessitatis adimit. Et per hoc solvitur ratio inducta (3) ad partem negativam quaestionis. Peccabat siquidem in hoc, quod ex necessario inferebat possibile ad utrunque quod convertitur in oppositam qualitatem.

340 [6]. Deinde respondet quaestioni formaliter intendens quod affirmativa pars (4) quaestionis tenenda sit, quod scilicet ad necessarium sequitur possibile; et assignat causam. Quia ad partem subiectivam sequitur constructive suum totum universale; sed necessarium est pars subiectiva possibilis : quia possibile dividitur in logicum et physicum, et sub logico comprehenditur necessarium; ergo ad necessarium sequitur possibile. Unde dicit [148]: *Quare, quoniam partem,* scilicet subiectivam, suum totum universale sequitur, illud quod ex necessitate est, idest necessarium, tamquam partem subiectivam, consequitur posse esse, idest possibile, tamquam totum universale. *Sed non omnino,* idest sed non ita quod omnis species possibilis sequatur; sicut ad hominem sequitur animal, sed non omnino, idest non secundum omnes suas partes subiectivas sequitur ad hominem: non enim valet: est homo, ergo est animal irrationale. Et per hoc confirmata ratione adducta ad partem affirmativam, expressius solvit rationem adductam ad partem negativam, quae peccabat secundum fallaciam consequentis, inferens ex necessario

(2) Cf. lect. praec.. n. 5.
(3) Lect. praec.. n. 2.
(4) Cf. lect. praec., n. 1.

possibile, descendendo ad linam possibilis speciem, ut de se patet.

341 [7]. Deinde cum dicit [149]: *Et est fortasse quidem* etc., ordinat easdem modalium consequentias alio situ, praeponendo necessarium omnibus aliis modis.

Et circa hoc duo facit: primo, proponit quod intendit; secundo, assignat causam dicti ordinis; ibi [150]: *Manifestum est autem (5)* etc.

Dicit ergo: *Et est fortasse principium omnium enunciationum modalium vel esse vel non esse,* idest, affirmativarum vel negativarum, necessarium et non necessarium. Et oportet considerare alia, scilicet, possibile contingere et impossibile esse, *sicut horum,* scilicet, necessarii et non necessarii, *consequentia,* hoc modo:

CONSEQUENTIAE ENUNCIATIONUM MODALIUM SECUNDUM QUATUOR ORDINES ALIO CONVENIENTI SITU AB ARISTOTELE POSITAE ET ORDINATAE:

PRIMUS ORDO	SECUNDUS ORDO
Neccssc est esse	Necesse est non esse
Non possibile est non esse	Non possibile est esse
Non contingens est non esse	Non contingens est esse
Impossibile est non esse	Impossibile est esse

TERTIUS ORDO	QUARTUS ORDO
Non neccsse est esse	Non necesse est non esse
Possibile est non esse	Possibile est esse
Contingens est non esse	Contingens est esse
Non impossibile est non esse	Non impossibile est esse

Vides autem hic nihil immutatum, nisi quod necessariae quae ultimum locum tenebant, primum sortitae sunt. Quod vero dixit *fortasse,* non dubitantis, sed absque determinata ratione rem proponentis est.

342 [8]. Deinde cum dicit [150]: *Manifestum est autem* etc., intendit assignare causam dicti ordinis.

Et primo, assignat causam, quare praeposuerit necessarium possibili' tali ratione. Sempiternum est prius temporali; sed necessarium dicit sempiternitatem (quia dicit esse in actu, excludendo omnem mutabilitatem, et consequenter temporalitatem, quae sine motu non est imaginabilis), possibile autem dicit temporalitatem (quia non excludit quin possit esse et non esse); ergo necesse merito prius ponitur quam possibile. Unde dicit, proponendo minorem: *Manifestum est autem ex his quae dicta sunt* etc., tractando de necessario: quoniam id quod ex necessitate est, secundum actum est totaliter, scilicet quia omnem excludit mutabilitatem et potentiam ad oppositum: si enim mutari posset in oppositum aliquo modo, iam non esset necessarium. - Deinde subdit maiorem per modum antecedentis conditionalis [ibid.]: *Quare si priora sunt sempiterna temporalibus* etc. - Ultimo ponit conclusionem: et quae actu sunt omnino, scilicet necessaria, priora sunt potestate, idest possibilibus, quae omnino actu esse non ponunt, licet compatiantur.

343 [9]. Deinde cum dicit [151]: *Et hae quidem* etc., assignat causam totius ordinis a se inter modales statuti, tali ratione. Universi triplex est gradus. Quaedam sunt actu sine potestate, idest sine admixta potentia, ut primae substantiae, - non illae quas in praesenti diximus primas, eo quod principaliter et maxime substent, sed illae quae sunt primae, quia omnium rerum sunt causae, Intelligentiae scilicet. - Alia sunt actu cum possibilitate, ut omnia mobilia, quae secundum id quod habent de actu sunt priora natura seipsis secundum id quod habent de potentia, licet e contra sit, aspiciendo ordinem temporis. Sunt enim secundum id quod habent de potentia priora tempore seipsis secundum id quod habent de actu. Verbi gratia, Socrates prius secundum tempus poterat esse philosophus, deinde fuit actualiter philosophus. Potentia ergo praecedit actum secundum ordinem temporis in Socrate, ordine autem naturae, perfectionis et dignitatis e converso contingit. Prior enim secundum dignitatem, idest dignior et perfectior habebatur Socrates cum philosophus actualiter erat, quam cum philosophus esse poterat. Praeposterus est igitur ordo potentiae et actus in unomet, utroque ordine, scilicet, naturae et temporis attento. - Alia vero nunquam sunt actu sed potestate tantum, ut motus, tempus, infinita divisio magnitudinis, et infinita augmentatio numeri. Haec enim, ut IX *Metaphys.* dicitur, nunquam exeunt in actum, quoniam eorum rationi repugnat. Nunquam enim "aliquid horum ita est quin aliquid eius expectetur, et consequenter nunquam esse potest nisi in potentia. Sed de his alio tractandum est loco.

344 [10]· Nunc haec ideo dicta sint ut, inspecto ordine universi, appareat quod illum imitati sumus in nostro ordine. Posuimus siquidem primo necessarium, quod sonat actu esse sine potestate seu mutabilitate, imitando primum gradum universi. - Locavimus secundo loco possibile et contingens, quorum utrunque sonat actum cum possibilitate, et sic servatur conformitas ad secundum gradum universi. - Praeposuimus autem possibile et non contingens, quia possibile respicit actum, contingens autem secundum vim nominis respicit defectum causae, qui ad potentiam pertinet: defectus enim potentiam sequitur; et ex hoc conforme est secundae parti universi, in qua actus est prior potentia secundum naturam, licet non secundum tempus. - Ultimum autem locum impossibili reservavimus, eo quod sonat nunquam fore, sicut et ultima universi pars dicta est illa, quae nunquam actu est. Pulcherrimus igitur ordo statutus est, quando divinus est observatus.

(5) n. b«j.

345 [11]. Quia autem suppositae modalium consequentiae nil aliud sunt quam aequipollentiae earum, quae ob varium negationis situm, qualitatem, vel quantitatem, vel utranque mutantis, fiunt; ideo ad completam notitiam consequentium se modalium, de earum qualitate et quantitate pauca admodum necessaria dicenda sunt. Quoniam igitur natura totius ex partium naturis consurgit, sciendum est quod subiectum enunciationis modalis et dicit esse vel non esse, et est dictum unicum, et continet in se subiectum dicti; praedicatum autem modalis enunciationis, modus scilicet, et totale praedicatum est (quia explicite vel implicite verbum continet, quod est semper nota eorum quae de altero praedicantur: propter quod Aristoteles dixit quod modus est ipsa appositio), et continet in se vim distributivam secundum partes temporis. Necessarium enim et impossibile distribuunt in omne tempus vel simpliciter vel tale; possibile autem et contingens pro aliquo tempore in communi.

346 [12]. Nascitur autem ex his quinque conditionibus duplex in qualibet modali qualitas, et triplex quantitas. - Ex eo enim quod tam subiectum quam praedicatum modalis verbum in se habet, duplex qualitas fit, quarum altera vocatur qualitas dicti, altera qualitas modi. Unde et supra dictum est (6) aliquam esse affirmativam de modo et non de dicto, et e converso. - Ex eo vero quod subiectum modalis continet in se subiectum dicti, una quantitas consurgit, quae vocatur quantitas subiecti dicti: et haec distinguitur in universalem, particularem et singularem, sicut et quantitas illarum de inesse. Possumus enim dicere, Socratem, quemdam hominem, vel omnem hominem, vel nullum hominem, possibile est currere. - Ex eo autem quod subiectum unius modalis dictum unum est, consurgit alia quantitas, vocata quantitas dicti; et haec unica est singularitas: secundum omne enim dictum cuiusque modalis singulare est istius universalis, scilicet dictum. Quod ex eo liquet quod cum dicimus, hominem esse album est possibile, exponitur sic, hoc dictum, hominem esse album, est possibile. Hoc dictum autem singulare est, sicut et, hic homo. Propterea et dicitur quod omnis modalis est singularis quoad dictum, licet quoad subiectum dicti sit universalis vel particularis. - Ex eo autem quod praedicatum modalis, modus scilicet, vim distributivam habet, alia quantitas consurgit vocata quantitas modi seu modalis; et haec distinguitur in universalem et particularem.

347 [13]. Ubi diligenter duo attendenda sunt. Primum est quod hoc est singulare in modalibus, quod praedicatum simpliciter quantificat propositionem modalem, sicut et simpliciter qualificat. Sicut enim illa est simpliciter affirmativa, in qua modus affirmatur, et illa negativa, in qua modus negatur; ita illa est simpliciter universalis cuius modus est universalis, et illa particularis cuius modus est particularis. Et hoc quia modalis modi naturam sequitur. Secundum attendendum (quod est causa istius primi) est, quod praedicatum modalis, scilicet modus, non habet solam habitudinem praedicati respectu sui subiecti, scilicet esse et non esse, sed habitudinem syncategorematis distributivi, sed non secundum quantitatem partium subiectivarum ipsius subiecti, sed secundum quantitatem partium temporis eiusdem. Et merito. Sicut enim quia subiecti enunciationis de inesse propria quantitas est penes divisionem vel indivisionem ipsius subiecti (quia est nomen quod significat per modum substantiae, cuius quantitas est per divisionem continui: ideo signum quantificans in illis distribuit secundum partes subiectivas), ita quia subiecti enunciationis modalis propria quantitas est tempus (quia est verbum quod significat per modum motus, cuius propria quantitas est tempus), ideo modus quantificans distribuit ipsum suum subiectum, scilicet, esse vel non esse, secundum partes temporis. Unde subtiliter inspicienti apparebit quod quantitas ista modalis proprii subiecti modalis enunciationis quantitas est, scilicet, ipsius esse vel non esse. Ita quod illa modalis est simpliciter universalis, cuius proprium subiectum distribuitur pro omni tempore: vel simpliciter, ut, hominem esse animal est necessarium vel impossibile; vel accepto, ut, hominem currere hodie, vel, dum currit, est necessarium vel impossibile. Illa vero est particularis, in qua non pro omni, sed aliquo tempore distributio fit in communi tantum; ut, hominem esse animal, est possibile vel contingens. Est ergo et ista modalis quantitas subiecti sui passio (sicut et universaliter quantitas se tenet ex parte materiae), sed derivatur a modo, non in quantum praedicatum est (quod, ut sic, tenetur formaliter), sed in quantum syncategorematis officio fungitur, quod habet ex eo quod proprie modus est.

348 [14], Sunt igitur modalium (de propria earum quantitate loquendo) aliae universales affirmativae, ut illae de necessario, quia distribuunt ad semper esse; aliae universales negativae, ut illae de impossibili, quia distribuunt ad nunquam esse; aliae particulares affirmativae, ut illae de possibili et contingenti, quia distribuunt utrunque ad aliquando esse; aliae particulares negativae, ut illae de non necesse et non impossibili, quia distribuunt ad aliquando non esse: sicut in illis de inesse, *omnis, nullus, quidam, non omnis, non nullus,* similem faciunt diversitatem. Et quia, ut dictum est, haec quantitas modalium est inquantum modales sunt, et de his, inquantum huiusmodi, praesens tractatus fit ab Aristotele; idcirco aequipollentiae, seu consequentiae earum, ordinatae sunt negationis vario situ, quemadmodum aequipollentiae illarum de in-

(6) Lect. VIII.

esse: ut scilicet, negatio praeposita modo faciat aequipollere suae contradictoriae; negatio autem modo postposita, posita autem dicti verbo, suae aequipollere contrariae facit; praeposita vero et postposita suae subalternae, ut videre potes in consequentiarum figura ultimo ab Aristotele formata. In qua, tali praeformata oppositionum figura, clare videbis omnes se mutuo consequentes, secundum alteram trium regularum aequipollere, et consequenter, totum primum ordinem secundo contrarium, tertio contradictorium, quarto vero subalternum.

Necesse
esse
Contrariae
Impossibile
esse
Subalternae
Contra ψ dictoriae
Contra ⊥ dictoriae
Subalternae
Possibile
esse
Subcontrariae
Contingens
non esse

LECTIO XIII.

(nn. 349-357; [152-155]).

Contrarietas in animi opinionibus constituitur ex aliqua veri falsique oppositione.

TEXTOS ARISTOTELIS

Caput XIV

152. Utrum autem contraria est affirmatio negationi, aut affirmatio affirmationi et oratio orationi, quae dicit, quod omnis homo iustus est, ei quae est, nullus homo iustus est; aut, omnis homo iustus est, ei quae est, omnis homo iniustus est; ut Callias iustus est, Callias iustus non est, Callias iniustus est; utra harum contraria est?

153. Nam si ea, quae sunt in voce, sequuntur ea, quae sunt in intellectu, illic autem contraria est opinio contrarii, ut quod, omnis homo iustus est, ei quae est, omnis homo iniustus est, et etiam in his, quae sunt in voce, affirmationibus, necesse est similiter se se habere. Quod si neque illic contrarii opinatio contraria est, nec affirmatio affirmationi contraria erit; sed ea quae dicta est negatio. Quare considerandum est quae opinio vera opinioni falsae contraria est, utrum negationis, an ea, quae contrarium esse opinatur. Dico autem hoc modo. Est quaedam opinatio vera boni, quod bonum est; alia vero, quod non bonum, est falsa; alia vero, quod malum: utra harum contraria verae? et si est una, secundum quamnam contraria est?

154. Nam arbitrari contrarias opiniones definiri, eo quod contrariorum sunt, falsum est: boni enim, quod bonum est, et mali, quod malum est, eadem fortasse opinio est et vera, sive plures, sive una sit. Sunt autem ista contraria. Sed non eo quod contrariorum sint contraria sunt, sed magis eo quod contrarie.

155. Si ergo est boni quidem, quod est bonum, opinio, alia autem quod non est bonum: est vero aliquid aliud quod non est, neque potest esse: aliarum quidem nulla ponenda est, neque quaecunque esse, quod non est, opinantur, neque quaecunque non esse quod est (infinitae enim utraeque sunt, et quae esse opinantur quod non est, et quae non esse quod est).

COMMENTARIUM CARD. CAIETANI

349 [1]. Postquam determinatum est de enunciatione secundum quod diversificatur tam ex additione facta ad terminos, quam ad compositionem eius, hic secundum divisionem a S. Thoma in principio huius *Secundi* factam, intendit Aristoteles tractare quandam quaestionem circa oppositiones enunciationum provenientes ex eo quod additur aliquid simplici enunciation!.

Et circa hoc quatuor facit: primo, movet quaestionem [152]; secundo, declarat quod haec quaestio dependet ab una alia quaestione praetractanda; ibi [153]: *Nam si ea, quae sunt in voce* (1) etc.; tertio, determinat illam aliam quaestionem; ibi [154]: *Nam arbitrari* (2) etc.; quarto, redit ad respondendum quaestioni primo motae; ibi [161]: *Quare si in opinione* (3) etc.

(1) n. 5.
(2) n. 8.
(3) Lect. seq.

Quaestio quam movere intendit est: utrum affirmativae enunciation! contraria sit negatio eiusdem praedicati, an affirmatio de praedicato contrario seu privativo? Unde dicit [152]: *Utrum contraria est affirmatio negationi contradictoriae,* scilicet, et universaliter oratio affirmativa orationi negativae; ut, affirmativa oratio quae dicit, *omnis homo est iustus,* illi contraria sit orationi negativae, *nullus homo est iustus,* aut illi, *omnis homo est iniustus,* quae est affirmativa de praedicato privativo? Et similiter ista affirmatio, *Callias est iustus,* est ne contraria illi contradictoriae negationi, *Callias non est iustus,* aut illi, *Callias est iniustus,* quae est affirmativa de praedicato privativo?

350 [2]. Ad evidentiam tituli huius quaestionis, quia hactenus indiscusse ab aliis est relictus, considerare oportet quod cum in enunciatione sint duo, scilicet ipsa enunciatio seu significatio et modus enunciandi seu significandi, duplex inter enunciationes fieri potest oppositio, una ratione ipsius enunciationis, altera ratione modi enunciandi. Si modos enunciandi attendimus, duas species oppositionis in latitudine enunciationum inveniemus, contrarietatem scilicet et contradictionem. Divisae enim superius sunt enunciationes oppositae in contrarias et contradictorias. Contradictio inter enunciationes ratione modi enunciandi est quando idem praedicatur de eodem subiecto contradictorio modo enunciandi; ut sicut unum contradictorium nil ponit, sed alterum tantum destruit, ita una enunciatio nil asserit, sed id tantum quod altera enunciabat destruit. Huiusmodi autem sunt omnes quae contradictoriae vocantur, scilicet, *omnis homo est iustus, non omnis homo est iustus, Socrates est iustus, Socrates non est iustus,* ut de se patet. Et ex hoc provenit quod non possunt simul verae aut falsae esse, sicut nec duo contradictoria. Contrarietas vero inter enunciationes ratione modi enunciandi est quando idem praedicatur de eodem subiecto contrario modo enunciandi; ut sicut unum contrariorum ponit materiam sibi et reliquo communem in extrema distantia sub illo genere, ut patet de albo et nigro, ita una enunciatio ponit subiectum commune sibi et suae oppositae in extrema distantia sub illo praedicato. Huiusmodi quoque sunt omnes illae quae contrariae in figura appellantur, scilicet, *omnis homo est iustus, omnis homo non est iustus.* Hae enim faciunt subiectum, scilicet hominem, maxime distare sub iustitia, dum illa enunciat justitiam inesse homini, non quocunque modo, sed universaliter; ista autem enunciat iustitiam abesse homini, non qualitercunque, sed universaliter. Maior enim distantia esse non potest quam ea, quae est inter totam universitatem habere aliquid et nullum de universitate habere illud. Et ex hoc provenit quod non possunt esse simul verae, sicut nec contraria possunt eidem simul inesse; et quod possunt esse simul falsae, sicut et contraria simul non inesse eidem possunt. Si vero ipsam enunciationem sive eius significationem attendamus secundum unam tantum oppositionis speciem, in tota latitudine enunciationum reperiemus contrarietatem, scilicet secundum veritatem et falsitatem: quia duarum enunciationum significationes entia positiva sunt, ac per hoc neque contradictorie neque privative opponi possunt, quia utriusque oppositionis alterum extremum est formaliter non ens. Et cum nec relative opponantur, ut clarum est, restat ut nonnisi contrarie opponi possunt.

351 [3]. Consistit autem ista contrarietas in hoc quod duarum enunciationum altera alteram non compatitur vel in veritate vel in falsitate, praesuppositis semper conditionibus contrariorum, scilicet quod fiant circa idem et in eodem tempore. Patere quoque potest talem oppositionem esse contrarietatem ex natura conceptionum animae componentis et dividentis, quarum singulae sunt enunciationes. Conceptiones siquidem animae adaequatae nullo alio modo opponuntur conceptionibus inadaequatis nisi contrarie, et ipsae conceptiones inadaequatae, si se mutuo expellunt, contrariae quoque dicuntur. Unde verum et falsum, contrarie opponi probatur a S. Thoma in I parte, qu. 17 Cl). Sicut ergo hic, ita et in enunciationibus ipsae significationes adaequatae contrarie opponuntur inadaequatis, idest verae falsis; et ipsae inadaequatae, idest falsae, contrarie quoque opponuntur inter se, si contingat quod se non compatiantur, salvis semper contrariorum conditionibus. Est igitur in enunciationibus duplex contrarietas, una ratione modi, altera ratione significationis, et unica contradictio, scilicet ratione modi. Et, ut confusio vitetur, prima contrarietas vocetur contrarietas modalis, secunda contrarietas formalis. Contradictio autem non ad confusionis vitationem quia unica est, sed ad proprietatis expressionem contradictio modalis vocari potest. Invenitur autem contrarietas formalis enunciationum inter omnes contradictorias, quia contradictoriarum altera alteram semper excludit; et inter omnes contrarias modaliter quoad veritatem, quia non possunt esse simul verae, licet non inveniatur inter omnes quoad falsitatem, quia possunt esse simul falsae.

352 [4]. Quia igitur Aritoteles in hac quaestione loquitur de contrarietate enunciationum quae se extendit ad contrarias modaliter, et contradictorias, ut patet in principio et in fine quaestionis (in principio quidem, quia proponit utrasque contradictorias dicens [152]: *Affirmatio negationi* etc.; et contrarias modaliter dicens [ibid.]: *Et oratio orationi* etc., unde et exempla utrarunque statim subdit, ut patet in littera. In fine vero, quia ibi expresse quam conclusit esse contrariam affirmativae universali verae dividit, in contrariam modaliter universalem negativam, scilicet, et contradictoriam: quae divisio falsitate non care

(4) Art. IV.

ret, nisi conclusisset contrariam formaliter, ut de se patet), quia, inquam, sic accipit contrarietatem, ideo de contrarietate formali enuntiationum quaestio intelligenda est. Et est quaestio valde subtilis, necessaria et adhuc nullo modo superius, tacta.

Est igitur titulus quaestionis; utrum affirmativae verae contraria formaliter sit negativa falsa eiusdem praedicati, aut affirmativa falsa de praedicato privativo, vel contrario? Et sic patet quis sit sensus tituli, et quare non movet quaestionem de quacunque alia oppositione enunciationum (quia scilicet nulla alia in eis formaliter invenitur), et quod accipit contrarietatem proprie et strictissime, licet talis contrarietas inveniatur inter contradictorias modaliter et contrarias modaliter.

Dictum vero fuit a S. Thoma (s) provenire hanc dubitationem ex eo quod additur aliquid simplici enuntiationi, quia si tantum simplices, idest, de secundo adiacente enunciationes attendantur, non habet haec quaestio radicem. Quia autem simplici enunciation!, idest subiecto et verbo substantivo, additur aliquid, scilicet praedicatum, nascitur dubitatio circa oppositionem, an illud additum in contrariis debeat esse illudmet praedicatum, negatione apposita verbo, an debeat esse praedicatum contrarium seu privativum, absque negatione praeposita verbo.

353 [5]. Deinde cum dicit [153]: *Nam si ea* etc., declarat unde sumenda sit decisio huius quaestionis. Et duo facit: quia primo declarat quod haec quaestio dependet ex una alia quaestione, ex illa scilicet: utrum opinio, idest conceptio animae, in secunda operatione intellectus, vera, contraria sit opinioni falsae negativae eiusdem praedicati, an falsae affirmativae contrarii sive privativi. Et assignat causam, quare illa quaestio dependet ex ista, quia scilicet enunciationes vocales sequuntur mentales, ut effectus adaequati causas proprias, et ut significata signa adaequata, et consequenter similis est in hoc utraque natura. Unde inchpans ab hac causa ait: *Nam si ea quae sunt in voce sequuntur ea, quae sunt in anima,* ut dictum est in principio I libri, et illic, idest in anima, opinio contrarii praedicati circa idem subiectum est contraria illi alteri, quae affirmat reliquum contrarium de eodem (cuiusmodi sunt istae mentales enunciationes, *omnis homo est iustus, omnis homo est iniustusy,* si ita inquam est, etiam et in his affirmationibus quae sunt in voce, idest vocaliter sumptis, necesse est similiter se habere, ut scilicet sint contrariae duae affirmativae de eodem subiecto et praedicatis contrariis. Quod si neque illic, idest in anima, opinatio contrarii praedicati, contrarietatem inter mentales enunciationes constituit, nec affirmatio vocalis affirmationi vocali contraria erit de contrario praedicato, sed magis affirmationi contraria erit negatio eiusdem praedicati.

(5) Supra lect. I. n. 1.

354 [6]. Dependet ergo mota quaestio ex ista alia sicut effectus ex causa. Propterea et concludendo addit secundum, quod scilicet de hac quaestione prius tractandum est, ut ex causa cognita effectus innotescat dicens [ibid.]: *Quare considerandum est, opinio vera cui opinioni falsae contraria est: utrum negationi falsae an certe ei affirmationi falsae, quae contrarium esse opinatur.* Et ut exemplariter proponatur, dico hoc modo: Sunt tres opiniones de bono, puta vita: quaedam enim est ipsius boni opinio vera, quoniam bonum est, puta, quod vita sit bona; alia vero falsa negativa, scilicet, quoniam bonum non est, puta, quod vita non sit bona; alia item falsa affirmativa contrarii, scilicet, quoniam malum est, puta, quod vita sit mala. Quaeritur ergo quae harum falsarum contraria est verae?

355 [7]. Quod autem subdidit [ibid.]: *Et si est una, secundum quam contraria est,* tripliciter legi potest. Primo, dubitative, ut sit pars quaestionis; et tunc est sensus: quaeritur quae harum falsarum contraria est verae: et simul quaeritur, si est tantum una harum falsarum secundum quam fiat contraria ipsi verae: quia cum unum uni sit contrarium, ut dicitur in X *Metaphysicae,* quaerendo quae harum sit contraria, quaeremus etiam an una earum sit contraria. - Alio modo, potest legi adversative, ut sit sensus: quaeritur quae harum sit contraria; quamquam sciamus quod non utraque sed una earum est secundum quam fit contrarietas. - Tertio modo, potest legi dividendo hanc particulam, *Et si est una,* ab illa sequenti, *secundum quam contraria est;* et tunc prima pars expressive, secunda vero dubitative legitur; et est sensus : quaeritur quae harum falsarum contraria est verae, non solum si istae duae falsae inter se differunt in consequendo, sed etiam si utraque est una, idest alteri indivisibiliter unita, quaeritur secundum quam fit contrarietas. Et hoc modo exponit Boethius, dicens quod Aristoteles apposuit haec verba propter contraria immediata, in quibus non differt contrarium a privativo. Inter contraria enim mediata et immediata haec est differentia, quod immediatis a privativo contrarium non infertur. Non enim valet, *corpus colorabile est -non album, ergo est nigrum:* potest enim esse rubrum. In immediatis autem valet; verbi gratia : *animal est non sanum, ergo infirmum; numerus est non par, ergo impar.* Voluit ergo Aristoteles exprimere quod nunc, cum quaerimus quae harum falsarum, scilicet negativae et affirmativae contrarii, sit contraria affirmativae verae, quaerimus universaliter sive illae duae falsae indivisibiliter se sequantur, sive non.

356 [8]. Deinde cum dicit [154]: *Nam arbitrari,* prosequitur hanc secundam quaestionem. Et circa hoc quatuor facit. Primo, declarat quod contrarietas opinionum non attenditur penes contrarietatem materiae, circa quam versantur, sed potius penes oppositionem veri vel falsi; secundo, declarat quod non

penes quaecunque opposita secundum veritatem et falsitatem est contrarietas opinionum; ibi: *Si ergo boni* etc.; tertio, determinat quod contrarietas opinionum attenditur penes per se primo opposita secundum veritatem et falsitatem tribus rationibus; ibi: *Sed in quibus primo fallacia* etc.; quarto, declarat hanc determinationem inveniri in omnibus veram; ibi: *Manifestum est igitur* etc.

Dicit ergo proponens intentam conclusionem, quod falsum est arbitrari opiniones definiri seu determinari debere contrarias ex eo quod contrariorum obiectorum sunt. Et adducit ad hoc duplicem rationem. Prima est: opiniones contrariae non sunt eadem opinio; sed contrariorum eadem est fortasse opinio; ergo opiniones non sunt contrariae ex hoc quod contrariorum sunt. - Secunda est: opiniones contrariae non sunt simul verae; sed opiniones contrariorum, sive plures, sive una, sunt simul verae quandoque; ergo opiniones non sunt contrariae ex hoc quod contrariorum sunt. - Harum rationum, suppositis maioribus, ponit utriusque minoris declarationem simul, dicens: *Boni enim, quoniam bonum est, et mali, quoniam malum est, eadem fortasse opinio est,* quoad primam. Et subdit esse *vera,* sive plures sive una sit, quoad secundam. Utitur autem dubitativo adverbio et disiunctione, quia non est determinandi locus an contrariorum eadem sit opinio, et quia aliquo modo est eadem et aliquo modo non. Si enim loquamur de habituali opinione, sic eadem est; si autem de actuali, sic non eadem est. Alia siquidem mentalis compositio actualiter fit, concipiendo bonum esse bonum, et alia concipiendo malum esse malum, licet eodem habitu utrunque cognoscamus, illud per se primo, et hoc secundario, ut dicitur IX *Metaphysicae.* - Deinde subdit quod ista quae ad declarationem minorum sumpta sunt, scilicet bonum et malum, contraria sunt etiam contrarietate sumpta stricte in moralibus, ac per hoc congrua usi sumus declaratione. Ultimo inducit conclusionem. Sed non in eo quod contrariorum opiniones sunt, contrariae sunt, sed magis in eo quod contrariae, idest. sed potius censendae sunt opiniones contrariae ex eo quod contrariae adverbialiter, scilicet contrario modo, idest vere et false enunciant. Et sic patet primum.

357 [9]. *Si ergo boni* etc. [155], Quia dixerat quod contrarietas opinionum accipitur secundum oppositionem veritatis et falsitatis earum, declarat modo quod non quaecunque secundum veritatem et falsitatem oppositae opiniones sunt contrariae, tali ratione. De bono, puta, de iustitia, quatuor possunt opiniones haberi, scilicet quod iustitia est bona, et quod non est bona, et quod est fugibilis, et quod est non appetibilis. Quarum prima est vera, reliquae sunt falsae. Inter quas haec est diversitas quod, prima negat idem praedicatum quod vera affirmabat; secunda affirmat aliquid aliud quod bono non inest; tertia negat id quod bono inest, non tamen illud quod vera affirmabat. Tunc sic. Si omnes opiniones secundum veritatem et falsitatem sunt contrariae, tunc uni, scilicet verae opinioni non solum multa sunt contraria, sed etiam infinita: quod est impossibile, quia unum uni est contrarium. Tenet consequentia, quia possunt infinitae imaginari opiniones falsae de una re, similes ultimis falsis opinionibus adductis, affirmantes, scilicet ea quae non insunt illi, et negantes ea quae illi quocunque modo coniuncta sunt: utraque namque indeterminata esse et absque numero constat. Possumus enim opinari quod iustitia est quantitas, quod est relatio, quod est hoc et illud; et similiter opinari quod iustitia non sit qualitas, non sit appetibilis, non sit habitus. Unde ex supradictis in propositione quaestionis, inferens pluralitatem falsarum contra unam veram, ait: *Si ergo est opinatio vera boni,* puta iustitiae, *quoniam est bonum;* et si est etiam falsa opinatio negans idem, scilicet, *quoniam non est quid bonum;* est vero et tertia opinatio falsa quoque, affirmans aliquid aliud inesse illi, quod non inest nec inesse potest, puta, quod iustitia sit fugibilis, quod sit illicita; et hinc intelligitur quarta falsa quoque, quae scilicet negat aliquid aliud ab eo quod vera opinio affirmat inesse iustitiae, quod tamen inesf, ut puta quod non sit qualitas, quod non sit virtus; si ita inquam est, nulla aliarum falsarum ponenda est contraria opinioni' verae. Et exponens quid demonstret per ly *aliarum.* subdit: *Neque quaecunque opinio opinatur esse quod non est,* ut tertii ordinis opiniones faciunt: *neque quaecunque opinio opinatur non esse quod est,* ut quarti ordinis opiniones significant. Et causam subdit: *Infinitae enim utraeque sunt, et quae esse opinantur quod non est, et quae non esse quod est,* ut supra declaratum fuit. Non ergo quaecunque opiniones oppositae secundum veritatem et falsitatem contrariae sunt. Et sic patet secundum.

LECTIO XIV.

(nn. 358-378; [156-162]).

Illa veri falsique oppositio, quae opinionum contrarietatem constituit, est oppositio secundum affirmationem et negationem eiusdem de eodem.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XIV)

156. Sed in quibuscunque fallacia est. Hae autem sunt ex his ex quibus sunt generationes: ex oppositis vero generationes sunt: quare etiam fallacia.

157. Si ergo quod bonum est, et bonum, et non malum est; et hoc quidem secundum se, illud vero secundum accidens (accidit enim ei non malum esse); magis autem in unoquoque vera est, quae secundum se est etiam falsa, siquidem et vera. Ergo ea quae est, quoniam non est bonum quod bonum est, eius, quae secundum se falsa est; illa vero quae est, quoniam malum est; eius, quae est secundum accidens. Quare magis erit falsa de bono ea, quae est negationis opinio, quam ea, quae est contrarii. Falsus autem est maxime circa singula, qui habet contrariam opinionem: contraria enim sunt eorum, quae plurimum circa idem differunt. Si igitur harum contraria est altera, magis vero negationis est contraria; manifestum est quoniam haec erit contraria. Illa vero quae est, quoniam malum est, quod bonum est, implicita est. Etenim quoniam non bonum est, necesse est forte idem ipsum opinari.

158. Amplius si etiam in aliis similiter oportet se habere, et hoc modo videbitur bene esse dictum. Aut enim ubique ea, quae est contradictionis, aut nusquam. Quibus vero non est contrarium, de his quidem est falsa ea, quae est verae opposita; ut qui hominem non putat esse hominem, falsus est. Si ergo hae contrariae sunt, etiam aliae quae sunt contradictiones.

'59. Amplius similiter se habet opinio boni, quoniam bonum est, et non boni, quoniam non bonum est. Et praeter has boni, quoniam non bonum est, et non boni quoniam bonum est. Illi ergo quae est, non boni quoniam non bonum est; verae opinationi quaenam est contraria? non enim ea, quae dicit quoniam malum est: simul enim aliquando verae erunt. Nunquam autem vera verae est contraria: est enim quidquam non bonum malum. Quare contingit simul esse veras. At vero nec illa, quae est, quod non malum: vera enim et haec: simul enim et haec erunt. Relinquitur ergo, ei, quae est non bonum, quoniam non bonum est, contraria ea, quae est, non boni, quoniam bonum est. Falsa enim haec. Quare et ea, quae est boni, quoniam non bonum est, ei, quae est boni, quoniam est bonum.

160. Manifestum est autem quoniam nihil interest nec si universaliter ponamus affirmationem. Universalis enim negatio contraria erit; ut opinioni, quae opinatur, quoniam omne quod est bonum, bonum est, ea quae est, quoniam nihil horum quae bona sunt, bonum est. Nam ea quae est boni quoniam bonum est, si universaliter sit bonum, eadem est ei quae opinatur, quod quidquid bonum est, quoniam bonum est. Hoc autem nihil differt ab eo quod est, quod omne quod est bonum, bonum est. Similiter autem et in non bono.

161. Quare si in opinione sic se habet; sunt autem hae quae sunt in voce affirmationes et negationes notae eorum quae sunt in anima; manifestum est quoniam affirmationi contraria quidem negatio est, quae de eodem universaliter; ut ei, quae est, quoniam omne bonum bonum est. vel quoniam omnis homo bonus,

ea quae est, quoniam nullum vel nullus: contradictorie autem quae est, quod non omne aut non omnis.

162. Manifestum est autem, quoniam et veram verae non contingit esse contrariam, nec opinionem nec contradictionem. Contrariae enim, quae circa opposita sunt; circa eadem autem contingit verum dicere eumdem; simul autem non contingit eidem inesse contraria.

COMMENTARIUM CARD. CAIETANI

358 [1]. -Quia subtili indagatione ostendit quod nec materiae contrarieras, nec veri falsique qualiscunque oppositio contrarieraient opinionum constituit, sed quod aliqua veri falsique oppositio id facit, ideo nunc determinare intendit qualis sit illa veri falsique oppositio, quae opinionum contrarietatem constituit. Ex hoc enim directe quaestioni satisfit. Et intendit quod sola oppositio opinionum secundum affirmationem et negationem eiusdem de eodem etc. constituit contrarietatem earum. Unde intendit probare istam conclusionem per quam ad quaesitum respondet: Opiniones oppositae secundum affirmationem et negationem eiusdem de eodem sunt contrariae; et consequenter illae, quae sunt oppositae secundum affirmationem contrariorum praedicatorum de eodem, non sunt contrariae, quia sic affirmativa vera haberet duas contrarias, quod est impossibile. Unum enim uni est contrarium.

359 [2]. Probat autem istam conclusionem tribus rationibus. - Prima est: opiniones in quibus primo est fallacia sunt contrariae; opiniones oppositae secundum affirmationem et negationem eiusdem de eodem sunt in quibus primo est fallacia; ergo opiniones oppositae secundum affirmationem et negationem eiusdem de eodem sunt contrariae. Sensus maioris est: opiniones quae primo ordine naturae sunt termini fallaciae, idest deceptionis seu erroris, sunt contrariae: sunt enim, cum quis fallitur seu errat, duo termini, scilicet a quo declinat, et ad quem labitur. - Huius rationis in littera primo ponitur maior, cum dicitur [156]: *Sed in quibus primo fallacia est:* adversative enim continuans sermonem supra dictis, insinuavit non tot enumeratas opiniones esse contrarias, sed eas in quibus primo fallacia est modo exposito. Deinde subdit probationem minoris talem: eadem proportionaliter sunt, ex quibus sunt generationes et ex quibus sunt fallaciae; sed generationes sunt ex oppositis secundum affirmationem et negationem; ergo et fallaciae sunt ex oppositis secundum affirmationem et negationem. Quod erat assumptum in minore. Unde ponens maiorem huius prosyllogismi, ait [ibid.]: *Haec autem,* scilicet fallacia, *est ex his,* scilicet terminis, proportionaliter tamen, *ex quibus sunt et generationes.* Et subsumit minorem [ibid.]: *Ex oppositis vero,* scilicet secundum affirmationem et negationem, et generationes fiunt. Et demum concludit [ibid.]: *Quare etiam fallacia,* scilicet, est ex oppositis secundum affirmationem et negationem eiusdem de eodem.

360 [3]. Ad evidentiam huius probationis scito quod idem faciunt in processu intellectus cognitio et fallacia seu error, quod in processu naturae generatio et corruptio. Sicut namque perfectiones naturales generationibus acquiruntur, corruptionibus desinunt; ita cognitione perfectiones intellectuales acquiruntur, erroribus autem seu deceptionibus amittuntur. Et ideo, sicut tam generatio quam corruptio est inter affirmationem et negationem, ut proprios terminos, ut dicit V *Physic.;* ita tam cognoscere aliquid, quam falli circa illud, est inter affirmationem et negationem, ut proprios terminos: ita quod id ad quod primo attingit cognoscens aliquid in secunda operatione intellectus est veritatis affirmatio, et quod per se primo abiicitur est illius negatio. Et similiter quod per se primo perdit qui fallitur est veritatis affirmatio, et quod primo incurrit est veritatis negatio. Recte ergo dixit quod iidem sunt termini inter quos primo est generatio, et illi inter quos est primo fallacia, quia utrobique termini sunt affirmatio et negatio.

361 [4]. Deinde cum dicit [157]: *Si ergo quod bonum est* etc., intendit probare maiorem principalis rationis. Et quia iam declaravit quod ea, in quibus primo est fallacia, sunt affirmatio et negatio, ideo utitur, loco maioris probandae, scilicet, opiniones in quibus primo est fallacia, sunt contrariae, sua conclusione, scilicet, opiniones oppositae secundum affirmationem et negationem eiusdem sunt contrariae. Aequivalere enim iam declaratum est. Fecit autem hoc consuetae brevitati studens, quoniam sic procedendo, et probat maiorem, et respondet directe quaestioni, et applicat ad propositum simul. Probat ergo loco maioris conclusionem principaliter intentam quaestionis, hanc, scilicet: Opiniones oppositae secundum affirmationem et negationem eiusdem sunt contrariae; et non illae, quae sunt oppositae secundum contrariorum affirmationem de eodem. Et intendit talem rationem. Opinio vera et eius magis falsa sunt contrariae opiniones; oppositae secundum affirmationem et negationem sunt vera et eius magis falsa; ergo opiniones oppositae secundum affirmationem et negationem sunt contrariae. Maior probatur ex eo quod, quae plurimum distant circa idem sunt contraria; vera autem et eius magis falsa plurimum distant circa idem, ut patet. Minor

vero probatur ex eo quod opposita secundum negationem eiusdem de eodem est per se falsa respectu suae affirmationis verae. Opinio autem per se falsa magis falsa est quacunque alia. Unumquodque enim quod est per se tale, magis tale est quolibet quod est per aliud tale.

362 [5]. Unde ad suprapositas opiniones in propositione quaestionis rediens, ut ex illis exemplariter clarius intentum ostendat, a probatione minoris inchoat tali modo. Sint quatuor opiniones, duae verae, scilicet, bonum est bonum, bonum non est malum, et duae falsae, scilicet, bonum non est bonum, et, bonum est malum. Clarum est autem quod prima vera est ratione sui, secunda autem est vera secundum accidens, idest, ratione alterius, quia scilicet non esse malum est coniunctum ipsi bono: ideo enim ista est vera, bonum non est malum, quia bonum est bonum, et non e contra; ergo prima quae est secundum se vera, est magis vera quam secunda: quia in unoquoque genere quae secundum se est vera est magis vera. Illae autem duae falsae eodem modo censendae sunt, quod scilicet magis falsa est, quae secundum se est falsa. Unde quia prima earum, scilicet, bonum non est bonum, quae est negativa, est per se et non ratione alterius falsa, relata ad illam affirmativam, bonum est bonum; et secunda, scilicet, bonum est malum, quae est affirmativa contrarii, ad eamdem relata est falsa per accidens, idest ratione alterius (ista enim, scilicet, bonum est malum, non immediate falsificatur ab illa vera, scilicet bonum est bonum, sed mediante illa alia falsa, scilicet, bonum non est bonum); idcirco magis falsa respectu affirmationis verae est negatio eiusdem quam affirmatio contrarii. Quod erat assumptum in minore.

363 [6]. Unde rediens ad supra positas (ut dictum est) opiniones, infert primas duas veras opiniones dicens [ibid.]: *Si ergo quod bonum est et bonum est et non est malum,* et hoc quidem, scilicet quod dicit prima opinio, est verum secundum se, idest ratione sui; illud vero, scilicet quod dicit secunda opinio, est verum secundum accidens, quia accidit, idest, coniunctum est ei, scilicet bono, malum non esse. In unoquoque autem ordine magis vera est illa quae secundum se est vera. Etiam igitur falsa magis est quae secundum se falsa est: siquidem et vera huius est naturae, ut declaratum est, quod scilicet magis vera est, quae secundum se est vera. Ergo illarum duarum opinionum falsarum in quaestione propositarum, scilicet, bonum non est bonum, et, bonum est malum, ea quae est dicens, quoniam non est bonum quod bonum est, idest negativa; scilicet, bonum non est bonum, est consistens falsa secundum se, idest, ratione sui continet in seipsa falsitatem; illa vero reliqua falsa opinio, quae est dicens, quoniam malum est, idest, affirmativa contraria, scilicet, bonum est malum, eius, quae est, idest, illius affirmationis dicentis, bonum est bonum, secundum accidens, idest, ratione alterius falsa est.

Deinde subdit ipsam minorem [ibid.]: *Quare erit magis falsa de bono, opinio negationis, quam contrarii.* Deinde ponit maiorem dicens quod, *semper magis falsus circa singula est ille qui habet contrariam opinionem,* ac si dixisset, verae opinioni magis falsa est contraria. Quod assumptum erat in maiore. Et eius probationem subdit, quia *contrarium est de numero eorum quae circa idem plurimum differunt.* Nihil enim plus differt a vera opinione quam magis falsa circa illam.

364 [7]. Ultimo directe applicat ad quaestionem dicens [ibid.]: *Quod si* (pro, *quia) harum* falsarum, scilicet, negationi eiusdem et affirmationis contrarii, altera est contraria verae affirmationi, opinio vero contradictionis, idest, negationis eiusdem de eodem, magis est contraria secundum falsitatem, idest, magis est falsa, manifestum est quoniam haec, scilicet opinio falsa negationis, erit contraria affirmationi verae, et e contra. Illa vero opinio quae est dicens, quoniam malum est quod bonum est, idest, affirmatio contrarii, non contraria sed implicita est, idest, sed .implicans in se verae contrariam, scilicet, bonum non est bonum. Etenim necesse est ipsum opinantem affirmationem contrarii opinari, quoniam idem de quo affirmat contrarium non est bonum. Oportet siquidem si quis opinatur quod vita est mala, quod opinetur quod vita non sit bona. Hoc enim necessario sequitur ad illud, et non e converso; et ideo affirmatio contrarii implicita dicitur. Negatio autem eiusdem de eodem implicita non est. - Et sic finitur prima ratio.

365 [8]. Notandum est hic primo quod ista regula generalis tradita hic ab Aristotele de contrarietate opinionum, quod scilicet contrariae opiniones sunt quae opponuntur secundum affirmationem et negationem eiusdem de eodem, et in se et in assumptis ad eius probationem propositionibus scrupulosa est. Unde multa hic insurgunt dubia. - Primum est quia cum oppositio secundum affirmationem et negationem non constituat contrarietatem sed contradictionem apud omnes philosophos, quomodo Aristoteles opiniones oppositas secundum affirmationem et negationem ex hoc contrarias ponat. Augetur et dubitatio quia dixit quod ea in quibus primo est fallacia sunt contraria, et tamen subdit quod sunt oppositae sicut termini generationis, quos constat contradictorie opponi. Nec dubitatione caret quomodo sit verum id quod supra diximus ex intentione S. Thomae, quod nullae duae opiniones opponantur contradictorie, cum hic expresse dicitur aliquas opponi secundum affirmationem et negationem.

Dubium secundo insurgit circa id quod âssumpsit, quod contraria cuiusque verae est per se falsa. Hoc enim non videtur verum. Nam contraria istius verae, *Socrates est albus,*

est ista, *Socrates non est albus,* secundum determinata; et tamen non est per se falsa. Sicut namque sua opposita affirmatio est per accidens vera, ita ista est per accidens falsa. Accidit enim isti enunciation! falsitas. Potest enim mutari in veram, quia est in materia contingenti.

Dubium est tertio circa id quod dixit: *Magis vero contradictionis est contraria.* Ex hoc enim videtur velle quod utraque, scilicet, opinio negationis et contrarii, sit contraria verae affirmationi; et consequenter vel uni duo ponit contraria, vel non loquitur de contrarietate proprie sumpta: cuius oppositum supra ostendimus.

366 [9]. Ad evidentiam omnium, quae primo loco adducuntur, sciendum quod opiniones seu conceptiones intellectuales, in secunda operatione de quibus loquimur, possunt tripliciter accipi: uno modo, secundum id quod sunt absolute; alio modo, secundum ea quae repraesentant absolute; tertio, secundum ea quae repraesentant, ut sunt in ipsis opinionibus. Primo membro omisso, quia non est praesentis speculationis, scito quod si accipiantur secundo modo secundum repraesentata, sic invenitur inter eas et contradictionis, et privationis, et contrarietatis oppositio. Ista siquidem mentalis enunciatio, *Socrates est videns,* secundum id quod repraesentat opponitur illi, *Socrates non est videns,* contradictorie; privative autem illi, *Socrates est caecus;* contrarie autem illi, *Socrates est luscus;* si accipiantur secundum repraesentata. Ut enim dicitur in *Postpraedicamentis,* non solum caecitas est privatio visus, sed etiam caecum esse est privatio huius quod est esse videntem, et sic de aliis. - Si vero accipiantur opiniones tertio modo, scilicet, prout repraesentata per eas sunt in ipsis, sic nulla oppositio inter eas invenitur nisi contrarietas: quoniam sive opposita contradictorie sive privative sive contrarie repraesententur, ut sunt in opinionibus, illius tantum oppositionis capaces sunt, quae inter duo entia realia inveniri potest. Opiniones namque realia entia sunt. Regulare enim est quod quidquid convenit alicui secundum esse quod habet in alio, secundum modum et naturam illius in quo est sibi convenit, et non secundum quod exigeret natura propria. Inter entia autem realia contrarietas sola formaliter reperitur. Taceo nunc de oppositione relativa. Opiniones ergo hoc modo sumptae, si oppositae sunt, contrarietatem sapiunt, sed non omnes proprie contrariae sunt, sed illae quae plurimum differunt circa idem veritate et falsitate. Has autem probavit Aristoteles esse opiniones affirmationis et negationis eiusdem de eodem. Istae igitur verae contrariae sunt. Reliquae vero per reductionem ad has contrariae dicuntur.

367 [10]. Ex his patet quid ad obiecta dicendum sit. Fatemur enim quod affirmatio et negatio in seipsis contradictionem constituunt; in opinionibus vero existentes contrarietatem inter illas causant propter extremam distantiam, quam ponunt inter entia realia, opinionem scilicet veram et opinionem falsam circa idem. Stanlque ista duo simul quod ea, in quibus primo est fallacia, sint opposita ut termini generationis, et tamen sint contraria utendo supradicta distinctione: sunt enim opposita contradictorie ut termini generationis secundum repraesentata; sunt autem contraria, secundum quod habent in seipsis illa contradictoria. Unde plurimum differunt. - Liquet quoque ex hoc quod nulla est dissentio inter dicta Aristotelis et S. Thomae, quia opiniones aliquas opponi secundum affirmationem et negationem verum esse confitemur, si ad repraesentata nos convertimus, ut hic dicitur.

368 [11]. Tu autem qui perspicacioris ac provectioris ingenii es compos, hinc habeto quod inter ipsas opiniones oppositas quidam tantum motus est, eo quod de affirmato in affirmatum mutatio fit: inter ipsas vero secundum repraesentata, similitudo quaedam generationis et corruptionis invenitur, dum inter affirmationem et negationem mutatio clauditur. Unde et fallacia sive error quandoque et motus et mutationis rationem habet diversa respiciendo, quando scilicet ex vera in per se falsam, vel e converso, quis mutat opinionem; quandoque autem solam mutationem imitatur, quando scilicet absque praeopinata veritate ipsam falsam offendit quis opinionem; quandoque vero motus undique rationem possidet, quando scilicet ex vera affirmatione in falsam circa idem contrarii affirmationem transit. Quia tamen prima ut quis fallatur radix est oppositio affirmationis et negationis, merito ea in quibus primo est fallacia, sicut generationis terminos opponi dixit.

369 [12]. Ad dubium secundo loco adductum dico quod peccatur ibi secundum aequivocationem illius termini *per se falsa,* seu *per se vera.* Opinio enim et similiter enunciatio potest dici dupliciter per se vera seu falsa. Uno modo, in seipsa, sicut sunt omnes verae secundum illos modos perseitatis qui enumerantur I *Posteriorum,* et similiter falsae secundum illosmet modos, ut, *homo non est animal.* Et hoc modo non accipitur in hac regula de contrarietate opinionum et enuntiationum opinio per se vera aut falsa, ut efficaciter objectio adducta concludit. Si enim ad contrarietatem opinionum hoc exigeretur non possent esse opiniones contrariae in materia contingenti: quod est falsissimum. Alio modo potest dici opinio sive enunciatio per se vera aut falsa respectu suae oppositae. Per se vera quidem respectu suae falsae, et per se falsa respectu suae verae. Et tunc nihil aliud est dicere, est per se vera respectu illius, nisi quod ratione sui et non alterius verificatur ex falsitate illius. Et similiter cum dicitur, est per se falsa respectu illius, intenditur quod ratione sui et non alterius falsificatur ex illius veritate. Verbi gratia; istius verae, *Socrates currit,* non est per se falsa, *Socrates sedet,*

quia falsitas eius non immediate sequitur ex illa, sed mediante ista alia falsa, *Socrates non currit,* quae est per se illius falsa, quia ratione sui et non per aliquod medium ex illius veritate falsificatur, ut patet. Et similiter istius falsae, *Socrates est quadrupes,* non est per se vera ista, *Socrates est bipes,* quia non per seipsam veritas istius illam falsificat, sed mediante ista, *Socrates non est quadrupes,* quae est per se vera respectu illius: propter seipsam enim falsitate istius verificatur, ut de se patet. Et hoc secundo modo utimur istis terminis tradentes regulam de contrarietate opinionum et enunciationum. Invenitur siquidem sic universaliter vera in omni materia regula dicens quod, vera et eius per se falsa, et falsa et eius per se vera, sunt contrariae. Unde patet responsio ad obiectionem, quia procedit accipiendo ly *per se vera,* et *per se falsa* primo modo.

370[13]. Ad ultimum dubium dicitur quod, quia inter opiniones ad se invicem pertinentes nulla alia est oppositio nisi contrarietas, coactus fuit Aristoteles (volens terminis specialibus uti) dicere quod una est magis contraria quam altera, insinuans quidem quod utraque contrarietatis oppositionem habet respectu illius verae. Determinat tamen immediate quod tantum una earum, scilicet negationis opinio, contraria est affirmationi verae. Subdit enim [ibid.] : *Manifestum est quoniam haec contraria erit.* Duo ergo dixit, et quod utraque, tam scilicet negatio eiusdem quam affirmatio contrarii, contrariatur affirmationi verae, et quod una tantum earum, negatio scilicet, est contraria. Et utrunque est verum. Illud quidem, quia, ut dictum est, ambae contrarietates oppositione contra affirmationem moliuntur; sed difformiter, quia opinio negationis primo et per se contrariatur, affirmationis vero contrarii opinio secundario et per accidens, idest per aliud, ratione scilicet negativae opinionis, ut declaratum est: sicut etiam in naturalibus albo contrariantur et nigrum et rubrum, sed illud primo, hoc reductive, ut reducitur scilicet ad nigrum illud inducendo, ut dicitur V *Physic.* Secundum autem dictum simpliciter verum est, quoniam simpliciter contraria non sunt nisi extrema unius latitudinis, quae maxime distant; extrema autem unius distantiae non sunt nisi duo. Et ideo cum inter pertinentes ad se invicem opiniones unum extremum 'teneat affirmatio vera, reliquum uni tantum falsae dandum est, illi scilicet quae maxime a vera distat. Hanc autem negativam opinionem esse probatum est. Haec igitur una tantum contraria est illi, simpliciter loquendo. Caeterae enim oppositae ratione istius contrariantur, ut de mediis dictum est. Non ergo uni plura contraria posuit, nec de contrarietate large loquutus est, ut obiiciendo dicebatur.

371 [14]. Deinde cum dicit [158]: *Amplius si etiam* etc., probat idem, scilicet quod affirmationi contraria est negatio eiusdem, et non affirmatio contrarii secunda ratione, dicens: Si in aliis materiis oportet opiniones se habere similiter, idest, eodem modo, ita quod contrariae in aliis materiis sunt affirmatio et negatio eiusdem; et hoc, scilicet quod diximus de boni et mali opinionibus, videtur esse bene dictum, quod scilicet contraria affirmationi boni non est affirmatio mali, sed negatio boni. Et probat hanc consequentiam subdens: *Aut enim ubique,* idest, in omni materia, ea quae est contradictionis altera pars censenda est contraria suae affirmationi, aut nusquam, idest, aut in nulla materia. Si enim est una ars generalis accipiendi contrariam opinionem, oportet quod ubique et in omni materia uno et eodem modo accipiatur contraria opinio. Et consequenter, si in aliqua materia negatio eiusdem de eodem affirmationi est contraria, in omni materia negatio eiusdem de eodem contraria erit affirmationi. Deinde intendens concludere a positione antecedentis, affirmat antecedens ex sua causa, dicens quod illae materiae quibus non inest contrarium, ut substantia et quantitas, quibus, ut in *Praedicamentis* dicitur, nihil est contrarium. De his quidem est per se falsa ea, quae est opinioni verae opposita contradictorie, ut qui putat hominem, puta Socratem non esse hominem, per se falsus est respectu putantis, Socratem esse hominem. Deinde affirmando ipsum antecedens formaliter, directe concludit intentum a positione antecedentis ad positionem consequentis dicens: *Si ergo hae,* scilicet, affirmatio et negatio in materia carente contrario, sunt contrariae, et omnes aliae contradictiones contrariae censendae sunt.

372 [15]. Deinde cum dicit [159]: *Amplius similiter* etc., probat idem tertia ratione, quae talis est: Sic se habent istae duae opiniones de bono, scilicet, bonum est bonum, et, bonum non est bonum, sicut se habent istae duae de non bono, scilicet, non bonum non est bonum, et, non bonum est bonum. Utrobique enim salvatur oppositio contradictionis. Et primae utriusque combinationis sunt verae, secundae autem falsae. Unde proponens hanc maiorem quoad primas veras utriusque combinationis ait: *Similiter se habet opinio boni, quoniam bonum est, et non boni quoniam non est bonum.* Et subdit quoad secundas utriusque falsas: *Et super has* opinio *boni quoniam non est bonum, et non boni quoniam est bonum.* Haec est maior. Sed illi verae opinioni de non bono, scilicet, non bonum non est bonum, contraria non est, non bonum est malum, nec bonum non est malum, quae sunt de praedicato contrario, sed illa, non bonum est bonum, quae est eius contradictoria; ergo et illi verae opinioni de bono, scilicet, bonum est bonum, contraria erit sua contradictoria, scilicet, bonum non est bonum, et non affirmatio contrarii, scilicet, bonum est malum. Unde subdit minorem supradictam dicens: *Illi ergo verae opinioni non boni, quae est* dicens *quoniam* scilicet *non bonum non est bonum, quae est contraria.* Non enim est sibi contraria

ea opinio, quae dicit affirmativae praedicatum contrarium, scilicet, quod non bonum est malum: quia istae duae aliquando erunt simul verae. Nunquam autem' vera opinio verae contraria est. Quod autem istae duae aliquando simul sint verae, patet ex hoc quod quoddam non bonum malum est: iniustitia enim quoddam non bonum est, et malum. Quare contingeret contrarias esse simul veras: quod est impossibile. At vero nec supradictae verae opinioni contraria est illa opinio, quae est dicens praedicatum contrarium negativae, scilicet, non bonum non est malum, eadem ratione, quia simul et hae erunt verae. Chimaera enim est quoddam non bonum, de qua verum est simul dicere quod non est bona, et quod non est mala. Relinquitur ergo tertia pars minoris quod ei opinioni verae quae, est dicens quoniam non bonum non est bonum, contraria est ea opinio non boni, quae est dicens quod est bonum, quae est contradictoria illius. Deinde subdit conclusionem intentam: *Quare et ei opinioni boni, quae* dicit bonum est bonum, contraria est ea boni opimo, quae dicit quod bonum non est bonum, idest, sua contradictoria. Contradictiones ergo contrariae in omni materia censendae sunt.

373 [16]. Deinde **cum** dicit [160]: *Manifestum est igitur* etc., declarat determinatam veritatem extendi ad cuiusque quantitatis opiniones. Et quia de indefinitis, et particularibus, et singularibus iam dictum est, eo quod idem evidenter apparet de eis in hac re iudicium (indefinitae enim et particulares nisi pro eisdem supponant sicut singulares, per modum affirmationis et negationis non opponuntur, quia simul verae sunt); ideo ad eas, quae universalis quantitatis sunt se transfert, dicens, manifestum esse quod nihil interest quoad propositam quaestionem, si universaliter ponamus affirmationes. Huic enim, scilicet, universali affirmationi, contraria est universalis negatio, et non universalis affirmatio de contrario; ut opinioni quae opinatur, quoniam omne bonum est bonum, contraria est, nihil horum, quae bona sunt, idest, nullum bonum est bonum. Et declarat hoc ex quid nominis universalis affirmativae, dicens: *Nam eius quae est boni, quoniam bonum est, si universaliter sit bonum:* idest, istius opinionis universalis, omne bonum est bonum, eadem est, idest, aequivalens, illa quae opinatur, quidquid est bonum est bonum; et consequenter sua negatio contraria est illa quam dixi, nihil horum quae bona sunt bonum est, idest, nullum bonum est bonum. Similiter autem se habet in non bono: quia affirmationi universali de non bono reddenda est negatio universalis eiusdem, sicut de bono dictum est.

374 [17], Deinde cum dicit [161]: *Quare si in opinione sic se habet* etc., revertitur ad respondendum quaestioni primo motae ('), terminata iam secunda, ex qua illa dependet.

Et circa hoc duo facit: quia primo respondet quaestioni; secundo, declarat quoddam dictum in praecedenti solutione; ibi: *Manifestum est autem quoniam* (2) etc.

Circa primum duo facit. Primo, directe respondet quaestioni, dicens: *Quare si in opinione sic se habet* contrarietas, ut dictum est; et affirmationes et negationes quae sunt in voce, notae sunt eorum, idest, affirmationum et negationum quae sunt in anima; *manifestum est quoniam affirmationi,* idest, enunciation! affirmativae, *contraria erit negatio circa idem,* idest, enunciatio negativa eiusdem de eodem, et non enunciatio affirmativa contrarii. Et sic patet responsio ad primam quaestionem, qua quaerebatur, an enunciation! affirmativae contraria sit sua negativa, an affirmativa contraria (3). Responsum est enim quod negativa est contraria.

Secundo, dividit negationem contrariam affirmationi, idest, negationem universalem et contradictoriam, dicens: *Universalis,* scilicet, negatio, affirmationi contraria est etc. Ut exemplariter dicatur, ei enunciation! universali affirmativae quae est, omne bonum est bonum, vel, omnis homo est bonus, contraria est universalis negativa, ea scilicet, nullum bonum est bonum, vel, nullus homo est bonus: singula singulis referendo. Contradictoria autem negatio, contraria illi universali affirmationi est, aut, non omnis homo est bonus, aut, non omne bonum est bonum, singulis singula similiter referendo. - Et sic posuit utrunque divisionis membrum, et declaravit.

375 [18]. Sed est hic dubitatio non dissimulanda. Si enim affirmationi universali contraria est duplex negatio, universalis scilicet et contradictoria, vel uni duo sunt contraria, vel contrarietate large utitur Aristoteles: cuius oppositum supra declaravimus. - Augetur et dubitatio: quia in praecedenti textu dixit Aristoteles quod, nihil interest si universalem negationem faciamus ita contrariam universali affirmationi, sicut singularem singulari. Et ita declinari non potest quin affirmationi universali duae sint negationes contrariae, eo modo quo hic loquitur de contrarietate Aristoteles.

376 **[19].** Ad huius evidentiam notandum est quod, aliud est loqui de contrarietate quae est inter negationem alicuius universalis affirmativae in ordine ad affirmationem contrarii de eodem, et aliud est loqui de illamet universali negativa in ordine ad negationem eiusdem affirmativae contradictoriam. Verbi gratia: sint quatuor enunciationes, quarum nunc meminimus, scilicet, universalis affirmativa, contradictoria, universalis negativa, et universalis affirmatio contrarii, sic dispositae in eadem linea recta: *Omnis homo est iustus, non omnis homo est iustus, omnis homo non est iustus, omnis homo est iniustus:* et intuere quod licet primae omnes reliquae aliquo modo contra-

(1) Cf. lect. praec. nn. 1, 5 seqq.

ts) n. 21.

(3) Cf. lect. praec., n. 5 seqq.

rientur, magna tamen differentia est inter primae et cuiusque earum contrarietatem. Ultima enim, scilicet affirmatio contrarii, primae contrariatur ratione universalis negationis, quae ante ipsam sita est: quia non per se sed ratione illius falsa est, ut probavit Aristoteles, quia implicita est (4). Tertia autem, idest universalis negatio, non per se sed ratione secundae, scilicet negationis contradictoriae, contrariatur primae eadem ratione, quia, scilicet, non est per se falsa illius affirmationis veritate, sed implicita: continet enim negationem contradictoriam, scilicet, *non omnis homo est iustus,* mediante qua falsificatur ab affirmationis veritate, quia simpliciter et prior est falsitas negationis contradictoriae falsitate negationis universalis: totum namque compositius et posterius est partibus. Est ergo inter has tres falsas ordo, ita quod affirmationi verae contradictoria negatio simpliciter sola est contraria, quia est simpliciter respectu illius per se falsa; affirmativa autem contrarii est per accidens contraria, quia est per accidens falsa; universalis vero negatio, tamquam medium sapiens utriusque extremi naturam, relata ad contrarii affirmationem est per se contraria et per se falsa, relata autem ad negationem contradictoriam est per accidens falsa et contraria. Sicut rubrum ad nigrum est album, et ad album est nigrum, ut dicitur in V *Physicorum.* Aliud igitur est loqui de negatione universali in ordine ad affirmationem contrarii, et aliud in ordine ad negationem contradictoriam. Si enim primo modo loquamur, sic negatio universalis per se contraria et per se falsa est; si autem secundo modo, non est per se falsa, nec contraria affirmationi.

377 [20]. Quia ergo agitur ab Aristotele nunc quaestio, inter affirmationem contrarii et negationem quae earum contraria sit affirmationi verae, et non agitur quaestio ipsarum negationum inter se, quae, scilicet, earum contraria sit illi affirmationi, ut patet in toto processu quaestionis; ideo Aristoteles indistincte dixit quod utraque negatio est contraria affirmationi verae, et non affirmatio contrarii. Intendens per hoc declarare diversitatem quae est inter affirmationem contrarii et negationem in hoc quod verae affirmationi contrariantur, et non intendens dicere quod utraque negatio est simpliciter contraria. Hoc enim in dubitatione non est quaesitum, sed illud tantum. - Et similiter dixit quod nihil interest si quis ponat negationem universalem: nihil enim interest quoad hoc, quod affirmatio contrarii ostendatur non contraria affirmationi verae, quod inquirimus. Plurimum autem interesset, si negationes ipsas inter se discutere vellemus quae earum esset affirmationi contraria. - Sic ergo patet quod subtilissime Aristoteles locutus de vera contrarietate enunciationum, unam uni contrariam posuit in omni materia et quantitate, dum simpliciter contrarias contradictiones asseruit.

378 [21]. Deinde cum dicit [160]: *Manifestum est autem* etc., resumit quoddam dictum ut probet illud, dicens *Manifestum est autem* ex dicendis *quod non contingit veram verae contrariam esse, nec in opinione* mentali, *nec in contradictione,* idest, vocali enunciatione. Et causam subdit: quia contraria sunt quae circa idem opposita sunt; et consequenter enunciationes et opiniones verae circa diversa contrariae esse non possunt. Circa idem autem contingit simul omnes veras enunciationes et opiniones verificari, sicut et significata vel repraesentata earum simul illi insunt: aliter verae tunc non sunt. Et consequenter omnes verae enunciationes et opiniones circa idem contrariae non sunt, quia contraria non contingit eidem simul inesse. Nullum ergo verum sive sit circa idem, sive sit circa aliud, est alteri vero contrarium.

(4) Cf. supra n. 4 seqq.

Ei sic finitur expositio huius libri Perihermenias. Anno Nativitatis Dominicae 1496, in Festo Divi Thomae Aquinatis. Cui sit honor et gloria, eo quod dederit opus a se inceptum, tanto tempore incompletum, perfici.

IN LIBROS

POSTERIORUM ANALYTICORUM

EXPOSITIO

LIBER PRIMUS

Praemisso prooemio, 1-6, accedit ad propositum exequendum, circa partem Logicae indicativam 7 [1].

Ostendit necessitatem demonstrativi syllogismi 7 [1]

- Ostendit hanc necessitatem 7 [i].
- Docet modum praecognitionis 13 [5]
  - Quantum ad illa quae oportet praecognoscere ut habeatur cognitio conclusionis 13 [5].
  - Quantum ad ipsam conclusionem 22 [7].

Determinat de ipso syllogismo demonstrativo 28 [12]

- De ipso syllogismo 28 [12]
  - absolute 28 [12]
    - quid sit 28 [12]
    - determinat de syllogismo demonstrativo 28 [12]
      - per quem acquirimus scientiam 28 [12]
        - de eius materia 76 [46]
          - quaedam praemittit 78 [47] circa
            - *dici de omni* 79 [48]
            - *dici per se* 82 [50]
            - *universale* 90 [56]
          - Ex quibus demonstratio procedit 109 [70]
            - Demonstratio propter quid 109 [70]
              - Qualia sint ex quibus demonstratio procedit 109 [70]
                - Ex necessariis 109 [70]
                - Ex his quae sunt *per se* 120 [79]
                - Ex principiis propriis 127 [83]
              - principia 149 [100]
                - De principiis propriis et communibus 149 [100]
                - Qualiter ad principia ista se habeant scientiae demonstrativae 167 [114]
            - Demonstratio *quia* 192 [132]
        - de eius forma vel figura 215 [148]
    - ostendit quomodo in nobis per syllogismum acquiritur aliqua ignorantia 221 [156]
    - ostendit quod non sit in demontrationibus in infinitum procedere 255 [179]
      - Praemittit quaedam 255 [179]
      - Ostendit propositum 287 [203].
  - comparando demonstrationes ad invicem 323 [232]
    - *De* comparatione demonstrationum ad invicem 323 [232]
    - De comparatione scientiarum ad invicem 356 [257]
      - Comparat scientiam ad scientiam 356 [257]
      - Comparat scientiam ad alios modos cognoscendi 395 [280].
- De medio ex quo syllogismus demonstrativus procedit (Lib. II 407 [290]).

PROOEMIUM S. THOMAE

(nn. 1-6).

1 [1]. Sicut dicit Aristoteles in principio *Metaphysicae* (*l*), hominum genus arte et rationibus vivit: in quo videtur Philosophus tangere quoddam hominis proprium quo a caeteris animalibus differt. Alia enim animalia quodam naturali instinctu ad suos actus aguntur; homo autem rationis iudicio in suis actionibus dirigitur. Et inde est quod ad actus humanos faciliter et ordinate perficiendos diversae artes deserviunt. Nihil enim aliud ars esse videtur, quam certa ordinatio rationis quomodo per determinata media ad debitum finem actus humani perveniant.

Ratio autem non solum dirigere potest inferiorum partium actus, sed etiam actus sui directiva est. Hoc enim est proprium intellectivae partis, ut in seipsam reflectatur: nam intellectus intelligit seipsum et similiter ratio de suo actu ratiocinari potest. Si igitur ex hoc, quod ratio de actu manus ratiocinatur, adinventa est ars aedificatoria vel fabrilis, per quas homo faciliter et ordinate huiusmodi actus exercere potest; eadem ratione ars quaedam necessaria est, quae sit directiva ipsius actus rationis, per quam scilicet homo in ipso actu rationis ordinate, faciliter et sine errore procedat.

2 [2]. Et haec ars est *Logica,* idest rationalis scientia. Quae non solum rationalis est ex hoc, quod est secundum rationem (quod est omnibus artibus commune); sed etiam ex hoc, quod est circa ipsum actum rationis sicut circa propriam materiam.

3 [3]. Et ideo videtur esse ars artium, quia in actu rationis nos dirigit, a quo omnes artes procedunt. Oportet igitur Logicae partes accipere secundum diversitatem actuum rationis.

4 [4]. Sunt autem rationis *tres* actus: quorum primi duo sunt rationis, secundum quod est intellectus quidam.

Una enim actio intellectus est intelligentia indivisibilium sive incomplexorum, secundum quam concipit quid est res. Et haec operatio a quibusdam dicitur informatio intellectus sive imaginatio per intellectum. Et ad hanc operationem rationis ordinatur doctrina, quam tradit Aristoteles in libro *Praedicamentorum.* - *Secunda* vero operatio intellectus est compositio vel divisio intellectus, in qua est iam verum vel falsum. Et huic rationis actui deservit doctrina, quam tradit Aristoteles in libro *Peri hermeneias.* - *Tertius* vero actus rationis est secundum id quod est proprium rationis, scilicet discurrere ab uno in aliud, ut per id quod est notum deveniat in cognitionem ignoti. Et huic actui deserviunt reliqui libri Logicae.

5 [5]. Attendendum est autem quod actus rationis similes sunt, quantum ad aliquid, actibus naturae. Unde et ars imitatur naturam in quantum potest. In actibus autem naturae invenitur triplex diversitas. In quibusdam enim natura ex necessitate agit, ita quod non potest deficere. In quibusdam vero natura ut frequentius operatur, licet quandoque possit deficere a proprio actu. Unde in his necesse est esse duplicem actum; unum, qui sit ut in pluribus, sicut cum ex semine generatur animal perfectum; alium vero quando natura deficit ab eo quod est sibi conveniens, sicut cum ex semine generatur aliquod monstrum propter corruptionem alicuius principii.

Et haec etiam *tria* inveniuntur in actibus rationis. Est enim *aliquis* rationis processus necessitatem inducens, in quo non est possibile esse veritatis defectum; et per huiusmodi rationis processum scientiae certitudo acquiritur. Est autem *alius* rationis processus, in quo ut in pluribus verum concluditur, non tamen necessitatem habens. *Tertius* vero rationis processus est, in quo ratio a vero deficit propter alicuius principii defectum; quod in ratiocinando erat observandum.

6 [6]. Pars autem Logicae, quae *primo* deservit processui, pars *ludicativa* dicitur, eo quod iudicium est cum certitudine scientiae. Et quia iudicium certum de effectibus haberi non potest nisi resolvendo in prima principia, ideo pars haec *Analytica* vocatur, idest resolutoria. Certitudo autem iudicii, quae per resolutionem habetur, est, vel ex ipsa *forma* syllogismi tantum, et ad hoc ordinatur liber *Priorum analyticorum,* qui est de syllogismo simpliciter; vel etiam cum hoc ex *materia,* quia sumuntur propositiones per se et necessariae, et ad hoc ordinatur liber *Posteriez*

ti) Lib. 1, cap. I, n. 3; Commem. S. Th. lect. I.

rum analyticorum, qui est de syllogismo demonstrativo.

Secundo autem rationis processui deservit alia pars Logicae, quae dicitur *Inventiva.* Nam inventio non semper est cum certitudine. Unde de his, quae inventa sunt, indicium requiritur, ad hoc quod certitudo habeatur. Sicut autem in rebus naturalibus, in his quae ut in pluribus agunt, gradus quidam attenditur (quia quanto virtus naturae est fortior, tanto rarius deficit a suo effectu), ita et in processu rationis, qui non est cum omnimoda certitudine, gradus aliquis invenitur, secundum quod magis et minus ad perfectam certitudinem acceditur.

Per huiusmodi enim processum, *quandoque* quidem, etsi non fiat scientia, fit tamen fides vel opinio (2) propter probabilitatem propositionum, ex quibus proceditur: quia ratio totaliter declinat in unam partem contradictionis, licet cum formidine alterius, et ad hoc ordinatur *Topica* sive *Dialectica.* Nam syllogismus dialecticus ex probabilibus esi, de quo agit Aristoteles in libro *Topicorum.*

Quandoque vero, non fit complete fides vel opinio, sed *suspicio* quaedam, quia non totaliter declinatur ad unam partem contradictionis, licet magis inclinetur in hanc quam in illam. Et ad hoc ordinatur *Rhetorica.*

Quandoque vero sola existimatio declinat in aliquam partem contradictionis propter aliquam repraesentationem, ad modum quo fit homini abominatio alicuius cibi, si repraesentetur ei sub similitudine alicuius abominabilis. Et ad hoc ordinatur *Poëtica-,* nam poëtae est inducere ad aliquod virtuosum per aliquam decentem repraesentationem.

Omnia autem haec ad *Rationalem Philosophiam* pertinent: inducere enim ex uno in aliud rationis est.

Tertio autem processui rationis deservit pars Logicae, quae dicitur *Sophistica,* de qua agit Aristoteles in libro *Elenchorum.*

(2) Cf. *Qq. dispt).,* qu. *De magistro,* art. I.

LECTIO I.

(nn. 7-12; [1-4]).

De necessitate praecognitionis in omni doctrina et disciplina intellectiva.

SCHEMA

(Lect. I-III; nn. 7-27; [1-11]).

Intendit circa *Logicae* partem *iudicativam*,
prout traditur in libro *Posteriorum Analyticorum* 7 [1].

Lectio I, nn. 7-12 [1-4].

I) Ostendit necessitatem demonstrativi syllogismi 7 [1].
- A) Ostendit propositum 9 [1].
  - 1) Inducit quod acceptio cognitionis in nobis fit ex aliqua praeexistenti cognitione 9 [i]·
  - 2) Manifestat hanc praemissam propositionem per inductionem 10 [2].
    - a) In demonstrativis in quibus acquiritur scientia 10 [2].
    - b) In orationibus disputativis sive dialecticis 11 [3].
    - c) In rhetoricis 12 [4].

Lectio II, nn. 13-21 [5-6].

- B) Docet modum praecognitionis 13 [5].
  - 1) Quantum ad illa quae oportet praecognoscere ut habeatur cognitio conclusionis, cuius scientia quaeritur 13 [5].
    - a) Quantum ad cognitionem ipsam 14 [5].
    - b) Quantum ad cognitionis ordinem 20 [6].
  - 2) Determinat modum praecognitionis ipsius conclusionis, cuius scientia per demonstrationem quaeritur 22 [7].
    - a) Determinat veritatem 22 [7].
    - b) Excludit quamdam dubitationem Platonis 23 [8].
      - j) Proponit quod praedicta dubitatio vitari non potest nisi supposita praedeterminata veritate 24 [8].
      - jj) Ponit falsam quorumdam obviationem ad dubitationem Platonis 25 [9].
      - jjj) Improbat hanc solutionem 26 [10].
      - jjjj) Ponit veram solutionem 27 [n].

II) Determinat de ipso syllogismo demonstrativo (Lect. IV, 28 [12]).

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput I

1. (1) Omnis doctrina et omnis disciplina intellectiva ex praeexistenti fit cognitione. Manifestum est autem hoc spcculantibus in omnes:
2. mathematicae enim scientiae per hunc modum fiunt, et aliarum unaquaeque artium.
3. Similiter autem et circa orationes, quae per syllogismos et quae per inductionem: utraeque enim per prius nota faciunt doctrinam; hae quidem accipientes tanquam a notis; illae vero demonstrantes universale per id quod manifestum est singulare.
4. Similiter autem et rhetoricae persuadent; aut enim per exempla, quod est inductio, aut per enthymema, quod est syllogismus.

COMMENTARIUM S. THOMAE

7 [7]. Aliis igitur partibus Logicae praetermissis, ad praesens intendendum est circa partem *iudicativam,* prout traditur in libro *Posteriorum analyticorum.*

Qui dividitur in partes duas: in prima, ostendit necessitatem demonstrativi syllogismi, de quo est iste liber [1]; in secunda, de ipso syllogismo demonstrativo determinat; ibi [12]: *Scire autem opinamur* (]) etc.

8 [8]. Necessitas autem cuiuslibet rei ordinatae ad finem ex suo fine sumitur; finis autem demonstrativi syllogismi est acquisitio scientiae; unde, si scientia acquiri non posset per syllogismum vel argumentum, nulla esset necessitas demonstrativi syllogismi.

Posuit autem Plato (2) quod scientia in nobis non causatur ex syllogismo, sed ex impressione formarum idealium in animas nostras, ex quibus etiam effluere dicebat formas naturales in rebus naturalibus, quas ponebat esse participationes quasdam formarum a materia separatarum. Ex quo sequebatur quod agentia naturalia non causabant formas in rebus inferioribus, sed solum materiam praeparabant ad participandum formas separatas. Et similiter ponebat quod per studium et exercitium non causatur in nobis scientia; sed tantum removentur impedimenta, et reducitur homo quasi in memoriam eorum, quae naturaliter scit ex impressione formarum separatarum.

Sententia autem Aristotelis est contraria quantum ad utrunque. Ponit enim quod formae naturales reducuntur in actum a formis quae sunt in materia, scilicet a formis naturalium agentium. Et similiter ponit quod scientia fit in nobis actu per aliquam scientiam in nobis praeexistentem. Et hoc est fieri in nobis scientiam per syllogismum aut argumentum quodcumque. Nam ex uno in aliud argumentando procedimus.

9 [9]. Ad ostendendum igitur necessitatem demonstrativi syllogismi, praemittit Aristoteles quod cognitio in nobis acquiritur ex aliqua cognitione praeexistenti.

Duo igitur facit: primo [1], ostendit propositum; secundo, docet modum praecognitionis; ibi [5]: *Dupliciter autem* (3) etc.

Circa primum duo facit. Primo, inducit universalem propositionem propositum continentem, scilicet quod acceptio cognitionis in nobis fit ex aliqua praeexistenti cognitione. Et ideo dicit [1]: *Omnis doctrina et omnis disciplina,* non autem *omnis cognitio,* quia non omnis cognitio ex priori cognitione dependet: esset enim in infinitum abire. Omnis autem disciplinae acceptio ex praeexistenti cognitione fit.

Nomen autem doctrinae et disciplinae ad cognitionis acquisitionem pertinet. Nam doctrina est actio eius, qui aliquid cognoscere facit; disciplina autem est receptio cognitionis ab alio. Non autem accipitur hic doctrina et disciplina secundum quod se habent ad acquisitionem scientiae tantum, sed ad acquisitionem cognitionis cuiuscumque. Quod patet, quia manifestat hanc propositionem etiam in disputativis et rhetoricis disputationibus, per quas non acquiritur scientia. Propter quod etiam non dicit ex praeexistenti *scientia* vel *intellectu,* sed universaliter *cognitione.* Addit autem *intellectiva* ad excludendum acceptionem cognitionis sensitivae vel imaginativae. Nam procedere ex uno in aliud rationis est solum.

10 [10]. Secundo, cum dicit [2]: *Mathe-*

(1) I.cct. IV.
(2) Cf. infra lect. III, n. 2.
(3) Lect. IL,

maticae enim etc., manifestat propositionem praemissam per inductionem.

Et *primo,* in demonstrativis in quibus acquiritur scientia. In his autem principaliores sunt Mathematicae scientiae, propter certissimum modum demonstrationis. Consequenter autem sunt et omnes aliae artes, quia in omnibus est aliquis modus demonstrationis, alias non essent scientiae.

11 [11]· *Secundo,* cum dicit [3]: *Similiter autem* etc., manifestat idem in orationibus disputativis sive dialecticis, quae utuntur syllogismo et inductione: in quorum utroque proceditur ex aliquo praecognito. Nam in syllogismo accipitur cognitio alicuius universalis conclusi ab aliis universalibus notis. In inductione autem concluditur universale ex singularibus, quae sunt manifesta quantum ad sensum.

12 [12]. *Tertio,* cum dicit [4]: *Similiter autem rhetoricae* etc., manifestat idem in rhetoricis, in quibus persuasio fit per entymema aut per exemplum; non autem per syllogismum vel inductionem completam, propter incertitudinem materiae circa quam versatur, scilicet circa actus singulares hominum, in quibus universales propositiones non possunt assumi vere. Et ideo utitur loco syllogismi, in quo necesse est esse aliquam universalem, aliquo entymemate; et similiter loco inductionis, in qua concluditur universale, aliquo exemplo, in quo proceditur a singulari, non ad universale, sed ad singulare. Unde patet quod, sicut enthymema est quidam syllogismus detruncatus, ita exemplum est quaedam inductio imperfecta. Si ergo in syllogismo et inductione proceditur ex aliquo praecognito, oportet idem intelligi in enthymemate et exemplo.

LECTIO II.

(nn. 13-21; [5-6]).

De modo et ordine praecognitionis necessariae ad scientiam acquirendam.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput I)

5. Dupliciter autem necessarium est praecognoscere; alia namque quia sunt, prius necesse est opinari, alia vero, quid est quod dicitur intelligere oportet, quaedam autem utraque; ut quoniam omne quidem aut affirmare aut negare verum est, quia est: triangulum autem, quoniam hoc quidem significat; sed unitatem utraque et quid significat et quia est: non enim similiter horum unumquodque manifestum nobis est.

6. (2) Est autem cognoscere alia quidem prius cognoscentem, quorundam autem simul accipere notitiam, ut quaecumque, contingunt esse sub universalibus, quorum habent cognitionem: quod enim omnis triangulus habet tres angulos duobus rectis aequales praescivit; quod vero hoc, quod est in semicirculo, triangulus sit, simul inducens cognovit. Quorundam enim hoc modo disciplina est, et non per medium ultimum cognoscitur, ut quaecumque iam singularium contingunt esse et non de subiecto aliquo dicuntur.

SYNOPSIS

1. Argumentum textus et eius divisiones.

2. In demonstrationibus est necessaria aliqua praecognitio *subiecti* et *praedicati,* quae in conclusione affirmatione componuntur aut negatione dividuntur; insuper necessaria est praecognitio *principiorum,* quia ex cognitione principiorum conclusiones innotescunt.

3. At non est idem modus huius praecognitionis: principiorum, utpote quae sunt complexa et ideo non habentia definitionem, est praecognitio *quia,* nempe *an sint,* seu quoad existentiam, quae in eo consistit quod vera sunt. Praedicati est praecognitio *quid,* nempe *quid sit* (affirmatur enim de subiecto, et affirmari nequit ignotum), non autem *quia,* seu quoad suum *inesse* vel *non inesse* subiecto : hoc enim quaeritur et concluditur demonstratione. Subiecti vero est praecognitio *quid* et *quia.* Est praecognitio *quid :* nisi enim praesciatur *quid sit* subiectum, non potest praedicatum affirmari vel negari de ipso; et est praecognitio *quia,* nam necesse est *esse* id de quo affirmatur vel negatur.

4. Quaedam ergo sunt de quibus oportet praescire *quia sunt,* nempe principia.

5. Quaedam de quibus oportet praescire *quid sint,* saltem quoad nominis significationem. - Declaratur exemplo *trianguli,* ut est quoddam *praedicatum,* et de quo cognosci debet *quid sit,* seu saltem quid significatur nomine trianguli.

6. Quaedam etiam sunt de quibus oportet praecognoscere et *quid sint* et *quia sint:* declaratur exemplo desumpto ab unitate.

7. Causa huius diversae praecognitionis est, quia non eadem est ratio cognoscendi tria illa, nempe *principia, praedicatum* et *subiectum;* principia enim cognoscuntur iudicio; praedicatum cognoscitur simplici apprehensione, sed in *relatione* ad subiectum, cui inest, et quod ingreditur eius definitionem; subiectum cognoscitur apprehensione non relativa, sed absoluta definitione.

8. Haec autem praecognitio aliquando quidem prioritate temporis praecedit cognoscenda, aliquando prioritate naturae.

9. Declaratur exemplis quandonam habeatur vel ordo prioritatis temporis, vel solus ordo prioritatis naturae.

COMMENTARIUM S. THOMAE

13 [1]. Postquam ostendit Philosophus quod omnis disciplina ex praeexistenti fit cognitione nunc ostendit quis sit modus praecognitionis.

Et circa hoc duo facit: primo [5], determinat modum praecognitionis quantum ad illa quae oportet praecognoscere ut habeatur cognitio conclusionis, cuius scientia quaeritur [5]; secundo, determinat modum praecognitionis ipsius conclusionis, cuius scientia per demonstrationem quaeritur; ibi [7]: *Antequam sit inducere* f1) etc.

In praecognitione autem duo includuntur, scilicet cognitio et cognitionis ordo. Primo ergo, determinat modum praecognitionis quantum ad cognitionem ipsam; secundo, quantum ad cognitionis ordinem; ibi [6]: *Est autem cognoscere* (2) etc.

14 [2]. Circa primum [5] sciendum est quod id cuius scientia per demonstrationem quaeritur est conclusio aliqua in qua propria passio de subiecto aliquo praedicatur: quae quidem conclusio ex aliquibus principiis infertur. Et quia cognitio simplicium praecedit cognitionem compositorum, necesse est quod, antequam habeatur cognitio conclusionis, cognoscatur aliquo modo subiectum et passio. Et similiter oportet quod praecognoscatur principium, ex quo conclusio infertur, cum ex cognitione principii conclusio innotescat.

15 [3]. Horum autem trium, scilicet, principii, subiecti et passionis est duplex modus praecognitionis, scilicet, *quia est* et *quid est.* Ostensum est autem in VIJ *Metaphysicae (3)* quod complexa non definiuntur. *Hominis* enim *albi* non est aliqua definitio et multo minus enunciationis alicuius. Unde cum principium sit enunciatio quaedam, non potest de ipso praecognosci *quid est,* sed solum *quia* verum est. De *passione* autem potest quidem sciri *quid est,* quia, ut in eodem libro (4) ostenditur, accidentia quodammodo (s) definitionem habent. Passionis autem *esse* et cuiuslibet accidentis est inesse subiecto: quod quidem demonstratione concluditur. Non ergo de passione praecognoscitur *quia est,* sed *quid est* solum.

Subiectum autem et definitionem habet et eius esse a passione non dependet; sed suum esse proprium praeintelligitur ipsi esse passionis in eo. Et ideo de subiecto oportet praecognoscere et *quid est* et *quia est:* praesertim cum ex definitione subiecti et passionis sumatur medium demonstrationis.

16 [4]. Propter hoc ergo dicit Philosophus [5] quod *dupliciter necessarium est praecognoscere:* quia duo sunt quae praecognoscuntur de his, quorum praecognitionem habemus, scilicet *quia est* et *quid est.*

Et quod alia sunt de quibus necesse est primo cognoscere *quia* sunt, sicut principia de quibus postea exemplificat, ponens in exemplo primum omnium principiorum, scilicet quod *de unoquoque est affirmatio vel negatio vera.*

17 [5]. Alia vero sunt, de quibus oportet praeintelligere *quid est quod dicitur,* idest juid significatur per nomen, scilicet de *passionibus.* Et non dicit *quid est* simpliciter, sed *quid est quod dicitur,* quia antequam sciatur de aliquo an sit, non potest sciri proprie de eo quid est: non entium enim non sunt definitiones. Unde quaestio, *an est,* praecedit quaestionem, *quid est.* Sed non potest ostendi de aliquo an sit, nisi prius intelligatur quid significatur per nomen. Propter quod etiam - Philosophus in IV *Metaphysicae* (6), in disputatione contra negantes principia docet incipere a significatione nominum.

Exemplificat autem de triangulo, de quo oportet praescire quoniam nomen eius hoc significat, quod scilicet in sua definitione continetur. Cum enim accidentia quodam ordine ad substantiam referantur, non est inconveniens id quod est accidens in respectu ad aliquid, esse etiam subiectum in respectu alterius. Sicut superficies est accidens substantiae corporalis: quae tamen superficies est primum subiectum coloris. Id autem quod est ita subiectum, quod nullius est accidens, substantia est. Unde in illis scientiis, quarum subiectum est aliqua substantia, id quod est subiectum nullo modo potest esse passio, sicut est in philosophia *prima,* et in scientia *naturali,* quae est de subiecto mobili. In illis autem scientiis, quae sunt de aliquibus accidentibus, nihil prohibet id, quod accipitur ut subiectum respectu alicuius passionis, accipi etiam ut passionem respectu anterioris subiecti. Hoc tamen non in infinitum procedit. Est enim devenire ad aliquod primum in scientia illa, quod i'ta accipitur ut subiectum, quod nullo modo ut passio; sicut patet in mathematicis scientiis, quae sunt de quantitate continua vel discreta. Supponuntur enim in his scientiis ea quae sunt prima in genere quantitatis; sicut *unitas,* et *linea,* et *superficies* et alia huiusmodi. Quibus suppositis, per demonstrationem quaeruntur quaedam

(1) Lect. III.

(2) n. 8.

O) Comment. S. Th. lect. III et IV; Ed. Did., lib. VI. cap. IV et V per tot.

(4) Loc. cit.

(5) *Quodammodo,* nempe *secundum quid* et non *simpliciter;* S. Th. ib.. lect. IV; I: *quamdam.*

(6) Comment. S. Th. lect. VII; Ed. Did., lib. HI, cap. IV, η. 4.

alia, sicut triangulus aequilaterus, quadratum in geometricis et alia huiusmodi. Quare quidem demonstrationes quasi operativae dicuntur, ut est illud, *Super rectam lineam datam triangulum aequilaterum constituere.* Quo adinvento, rursus de eo aliquae passiones probantur, sicut quod eius anguli sunt aequales aut aliquid huiusmodi. Patet igitur quod triangulus in primo modo demonstrationis se habet ut *passio,* in secundo se habet ut *subiectum.* Unde Philosophus hic exemplificat de triangulo ut est *passio,* non ut est *subiectum,* cum dicit [ibid.] quod *de triangulo oportet praescire quoniam hoc significat.*

18 [6]. Dicit etiam [ibid.] quod quaedam sunt de quibus oportet praescire utrunque, scilicet *quid est* et *quia est.* Et exemplificat de *unitate* quae est principium in omni genere quantitatis. Etsi enim aliquo modo sit accidens respectu substantiae, tamen in scientiis mathematicis, quae sunt de quantitate, non potest accipi ut *passio,* sed ut *subiectum* tantum, cum in hoc genere nihil habeat prius.

19 [7]. Rationem autem huiusmodi diversitatis ostendit, quia non est similis modus manifestationis praedictorum, scilicet *principii, passionis* et *subiecti.* Non enim est eadem ratio cognitionis in ipsis: nam *principia* cognoscuntur per actum componentis et dividentis; *subiectum* autem et *passio* per actum apprehendentis *quod quid est.* Quod quidem non similiter competit subiecto et passioni: cum subiectum definiatur absolute, quia in definitione eius non ponitur aliquid, quod sit extra essentiam ipsius; passio autem definitur cum dependentia ad subiectum, quod in eius definitione ponitur. Unde, ex quo non eodem modo cognoscuntur, non est mirum si eorum diversa praecognitio sit.

20 [8]. Deinde cum dicit [6]: *Est autem cognoscere* etc., determinat modum praecognitionis ex parte ipsius ordinis, quem praecognitio importat. Est enim aliquid prius altero et secundum tempus et secundum naturam.

Et hic *duplex* ordo in praecognitione considerandus est. *Aliquid* enim praecognoscitur sicut prius notum tempore. Et de his dicit quod *alia* contingit *cognoscere* aliquem *cognoscentem* ea *prius* tempore, quam illa quibus praecognosci dicuntur. *Quaedam* vero cognoscuntur simul tempore, sed prius natura. Et de his dicit quod *quorundam* praecognitorum *simul* tempore est *accipere notitiam,* et illorum quibus praecognoscuntur.

21 [9]. Quae autem sint ista manifestat subdens quod huiusmodi 'sunt quaecumque continentur sub aliquibus universalibus, *quorum habent cognitionem,* idest de quibus notum est ea sub talibus universalibus contineri.

Et hoc ulterius manifestat per exemplum. Cum enim ad conclusionem inferendam duae propositiones requirantur, scilicet *maior* et *minor,* scita propositione *maiori,* nondum habetur conclusionis cognitio. *Maior* ergo propositio praecognoscitur conclusioni non solum natura, sed tempore. Rursus autem si in *minori* propositione inducatur sive assumatur aliquid contentum sub universali propositione, quae est *maior,* de quo manifestum non sit quod sub hoc universali contineatur, nondum habetur *conclusionis* cognitio, quia nondum erit certa veritas *minoris* propositionis. Si autem in *minori* propositione assumatur terminus, de quo manifestum sit quod continetur sub universali in *maiori* propositione, patet veritas *minoris* propositionis: quia id quod accipitur sub universali habet eius cognitionem, et sic statim habetur conclusionis cognitio. Ut si sic demonstraret aliquis, *omnis triangulus habet tres angulos aequales duobus rectis,* ista cognita, nondum habetur conclusionis cognitio: sed cum postea assumitur, *haec figura descripta in semicirculo, est triangulus,* statim scitur quod habet tres angulos aequales duobus rectis. Si autem non esset manifestum quod haec figura in semicirculo descripta est triangulus, nondum statim inducta assumptione sciretur conclusio; sed oporteret ulterius aliud medium quaerere per quod demonstraretur hanc figuram esse triangulum.

Exemplificans ergo Philosophus de his quae cognoscuntur ante conclusionem *prius tempore,* dicit quod aliquis, per demonstrationem conclusionis cognitionem accipiens, hanc propositionem praescivit etiam secundum tempus, scilicet, quod omnis triangulus habet tres angulos duobus rectis aequales. Sed inducens hanc assumptionem, scilicet, quod hoc quod est in semicirculo sit triangulus, simul, scilicet tempore, cognovit conclusionem, quia hoc inductum habet notitiam universalis, sub quo continetur, ut non oporteat ulterius medium quaerere. Et ideo subdit quod, *quorundam est hoc modo disciplina,* idest eorum accipitur cognitio *per se,* et non oportet ea cognoscere per aliquod aliud medium, quod sit ultimum in resolutione, qua mediata ad immediata reducuntur. Vel potest legi sic: quod *ultimum,* idest extremum, quod accipitur sub universali medio, non oportet ut cognoscatur esse sub illo universali per aliquod aliud medium. Et quae sint ista, quae semper habent cognitionem sui universalis, manifestat subdens quod huiusmodi sunt singularia, quae non dicuntur de aliquo subiecto: cum inter singularia et speciem nullum medium possit inveniri.

LECTIO III.

(nn. 22-27; [7-11]).

De praecognitione conclusionis.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput I)

7. Antequam sit inducere aut accipere syllogismum, quodammodo fortasse dicendum est scire, modo autem alio non. Qui enim nescivit si est simpliciter, hic quodammodo scivit, et quod duos rectos habet hoc nescivit simpliciter; sed manifestum est quod sic quidem scit, simpliciter autem non scit.

8. (3) Si vero non, Menonis ambiguitas contingit; aut enim nihil discent aut quae noverunt.

9. Non enim, sicut quidem argumentantur solvere, dicendum est: numquid scivisti omnem dualitatem, quoniam par est aut non? Dicente autem sic, attulerant quandam dualitatem quam non opinatus est esse; solvunt enim dicentes non cognoscere omnem dualitatem parem esse, sed quam sciunt quod dualitas sit.

10. (4) Et etiam sciunt cuius vere demonstrationem habent et cuius acceperunt; acceperunt autem non de omni, cuius utique sciunt quod triangulus aut numerus sit, sed simpliciter de omni numero et triangulo. Neque enim una propositio accipitur huiusmodi, quod quem tu nosti numerum aut quam nosti rectam lineam, sed de omni.

Sed nihil (ut opinor) prohibet, quoniam est quod addiscit sic scire, est autem sic ignorare. Inconveniens enim non est'si scit quodammodo quod addiscit, sed si hoc modo ut in quantum addiscit et scit.

SYNOPSIS

1. Actualis cognitio principii est *virtualis* cognitio conclusionis, quae in principio continetur, eo fere modo quo effectus, antequam producatur, continetur in sua causa activa. Ergo antequam per demonstrationem conclusio inferatur, conclusio cognoscitur non *simpliciter,* seu *actu* et *in seipsa,* sed *secundum quid,* hoc est *virtualiter* et *in alio,* nempe cognoscitur *principium* in quo conclusio non actu, sed virtualiter solummodo continetur.

2. Platonis argumentatio ad probandum quod conclusio praecognoscitur etiam *simpliciter,* antequam ex principiis demonstrativis deducatur.

3. Concedendum est Platoni quod ante demonstrationem conclusio sit aliquo modo scita addiscenti.

4. Quidam falso obviabant Platoni dicentes ante demonstrationem nullo modo in cognitione principiorum conclusionem addiscenti cognitam esse.

5. Improbatur haec sententia, et argumentationi inductae respondetur.

6. Solvitur Platonis dubitatio ratione facta n. 1; et ostenditur nullum esse inconveniens aliquid esse quodammodo scitum, et quodammodo non scitum.

COMMENTARIUM S. THOMAE

22 [1]. Postquam ostendit Philosophus quomodo oportet praecognoscere quaedam alia, antequam de conclusione cognitio sumatur, nunc vult ostendere quomodo ipsam conclusionem contingit praecognoscere, antequam cognitio sumatur de ea per syllogismum vel inductionem.

Et circa hoc duo facit.

Primo namque determinat veritatem [7], dicens quod antequam inducatur inductio vel

syllogismus ad faciendam cognitionem de aliqua conclusi >ne, illa conclusio quodammodo scitur, et quodammodo non: simpliciter enim nescitur, sed scitur solum secundum quid. Sicut si debeat probari ista conclusio, *triangulus habet tres angulos aequales duobus rectis;* antequam demonstraretur, ille qui per demonstrationem accipit scientiam eius, nescivit simpliciter, sed scivit secundum quid. Unde quodammodo praescivit, simpliciter autem non.

Cuius quidem ratio est, quia, sicut iam ostensum est I1), oportet principia conclusioni praecognoscere. Principia autem se habent ad conclusiones in demonstrativis, sicut causae activae in naturalibus ad suos effectus (unde in II *Physicorum* (2) propositiones syllogismi ponuntur in genere causae efficientis). Effectus autem, antequam producatur in actu, praeexistit quidem in causis activis *virtute,* non autem *actu,* quod est simpliciter *esse.* Et similiter antequam ex principiis demonstrativis deducatur conclusio, in ipsis quidem principiis praecognitis praecognoscitur conclusio virtute, non autem actu: sic enim in eis praeexistit. Et sic patet quod non praecognoscitur *simpliciter,* sed *secundum quid.*

23 [2]. Secundo; ibi [8]: *Si vero non* etc., excludit ex veritate determinata quandam dubitationem, quam Plato ponit in libro *Menonis,* sic intitulato ex nomine sui discipuli.

Est autem dubitatio talis. Inducit enim quendam, omnino imperitum artis geometricae, interrogatum ordinate de principiis, ex quibus quaedam geometrica conclusio concluditur, incipiendo ex principiis per se notis: ad quae omnia ille, ignarus geometriae, id quod verum est respondit: et sic deducendo quaestiones usque ad conclusiones per singula verum respondit. Ex hoc igitur vult habere, quod etiam illi, qui videntur imperiti aliquarum artium, antequam de eis instruantur earum notitiam habent. Et sic sequitur quod vel homo nihil addiscat vel addiscat ea, quae prius novit.

24 [3]. Circa hoc ergo quatuor facit.

Primo enim [8] proponit quod praedicta dubitatio vitari non potest, nisi supposita praedeterminata veritate, scilicet quod conclusio, quam quis addiscit per demonstrationem vel inductionem, erat nota non *simpliciter,* sed secundum quod est *virtute* in suis principiis: de quibus aliquis, ignarus scientiae, interrogatus veritatem respondere potest. Secundum vero Platonis sententiam, conclusio erat praecognita simpliciter; unde non addiscebatur de novo, sed potius per deductionem aliquam rationis in memoriam reducebatur. Sicut etiam de formis naturalibus Anaxagoras ponit quod ante generationem praeexistebant in materia simpliciter. Aristoteles vero ponit quod praeexistunt in potentia et non simpliciter.

25 [4]. *Secundo,* cum dicit [9]: *Non enim sicut* etc., ponit falsam quorundam obviationem ad dubitationem Platonis: qui scilicet dicebant quod conclusio, antequam demonstraretur vel quocunque modo addisceretur, nullo modo erat cognita. Poterat enim eis obiici secundum dubitationem Platonis hoc modo: Si quis interrogaret ab aliquo imperito: nunquid tu scis quod omnis dualitas par est? Et *dicente* eo, idest concedente se scire, afferret quandam dualitatem, quam ille interrogatus non opinaretur esse, puta illam dualitatem quae est tertia pars senarii; concluderetur quod sciret tertiam partem senarii esse numerum parem: quod erat ei incognitum, sed per demonstrationem inductam addiscit. Et sic videtur sequi quod vel non hoc addisceret vel addisceret quod prius scivit.

Ut igitur hanc dubitationem evitarent, solvebant dicentes quod ille, qui interrogatus respondit se scire quod omnis dualitas sit numerus par, non dixit se cognoscere omnem dualitatem simpliciter, sed illam quam scivit esse dualitatem. Unde cum ista dualitas, quae est allata, fuerit ab eo penitus ignorata, nullo modo scivit quod haec dualitas esset numerus par. Et sic sequitur quod apud cognoscentem principia nullo modo conclusio sit praecognita nec *simpliciter,* nec *secundum quid.*

26 [5]. *Tertio,* ibi [10]: *Et etiam sciunt* etc., improbat hanc solutionem hoc modo. Illud scitur de quo demonstratio habetur vel de quo de novo accipitur demonstratio. Et hoc dicitur propter addiscentem-, qui incipit scire. Addiscentes autem non accipiunt demonstrationem de omni dualitate de qua sciunt, sed de omni simpliciter, et similiter de omni numero aut de omni triangulo. Non ergo verum est quod sciat -de omni numero, quem scit esse numerum, aut de omni dualitate, quam scit esse dualitatem, sed de omni simpliciter.

Quod autem non sciat de omni numero, quem scit esse numerum, sed de omni simpliciter, probat; ibi [ibid.]: *Neque enim una propositio* etc. Conclusio cum praemissis convenit in terminis: nam subiectum et praedicatum conclusionis sunt *maior* et *minor extremitas* in praemissis; sed in praemissis non accipitur aliqua propositio de numero aut de recta linea cum hac additione, *quam tu nosti,* sed simpliciter de omni; neque ergo conclusio demonstrationis est cum additione praedicta, sed simpliciter de omni.

27 [6]. *Quarto,* ibi [11]: *Sed nihil* etc., ponit veram solutionem dubitationis praedictae secundum praedeterminatam (3) veritatem, dicens quod illud, quod quis addiscit, nihil prohibet primo quodammodo scire et

(1) Lect. II. n. 2.
(2) Cap. III, n. 5; Comment. S. Th. lect. V.
(3) n. 1.

quodammodo ignorare. Non enim est inconveniens si aliquis quodammodo praesciat id quod addiscit; sed esset inconveniens si hoc modo praecognosceret secundum quod addiscit. Addiscere enim proprie est scientiam in aliquo generari. Quod autem generatur, ante generationem neque fuit omnino non ens neque omnino ens; sed quodammodo ens et quodammodo non ens: ens quidem in potentia, non ens vero actu: et hoc est generari, reduci de potentia in actum. Unde nec id quod quis addiscit erat omnino prius notum, ut Plato posuit, nec omnino ignotum, ut secundum solutionem supra improbatam ponebatur; sed erat notum *potentia* sive *virtute* in principiis praecognitis universalibus, ignotum autem actu, secundum propriam cognitionem. Et hoc est addiscere, reduci de cognitione potential!, seu virtuali, aut universali, in cognitionem propriam et actualem.

LECTIO IV.

(nn. 28-43 bis; [12-25]).

De natura syllogismi demonstrativi.

SCHEMA

Lectio IV, nn. 28-43 bis [12-25].

Postquam ostendit necessitatem syllogismi demonstrativi,
incipit de ipso syllogismo demonstrativo determinare, ostendendo quid sit 28 [12].

I) Definit, psum *scire 30* 12].
   1) Determinat cuiusmodi *scire* sit, quod definire intendit 31 [12].
   2) Ponit definitionem ipsius *sare* simpliciter 32 [13].
   3) Manifestat positam definitionem 33 [14].
   4) Concludit quoddam corollarium ex definitione posita 34 [15].
   5) Respondet tacitae quaestioni, utrum scii, sit alius mobus sciendi a praedicto 35 [16].

II) Definit syllogismum demonstrativum per comparationem ad finem suum, qui est *scire* 36 [17].
   1) Ponit quod *scire* est finis syllogismi demonstrativi 36 [17].
   2) Definit syllogismum demonstrativum per huiusmodi finem 36 [x8].
   3) Exponit hoc quod dixerat *scientialem* 36 [19].

III) Concludit ex praedictis definitionem syllogismi demonstrativi ex materia sumptam 37 [20].
   1) Concludit 37 [20].
      a) Ponit consequentiam 37 [20].
      b) Excusat se ab additione alterius particulae 38 [21].
      c) Manifestat praemissae consequentiae necessitatem 39 [22].
   2) Manifestat positam definitionem 40 [23].
      a) Ostendit quod semper procedit ex veris ad hoc quod scientiam faciat 40 [23].
      b) Ostendit quod demonstratio sit ex *primis* et *immediatis,* sive ex *indemonstrabilibus* 41 [24].
      c) Probat quod demonstrationis propositiones sint causae conclusionis, quia tunc sci mus, cum causas cognoscimus 42-43 bis [25].

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput II

12. (5) Scire autem opinamur unumquodque simpliciter, sed non sophistico modo, quod est secundum accidens,
13. cum causam arbitramur cognoscere propter quam res est: et quoniam illius causa est, et non est contingere hoc aliter se habere.
14. Manifestum igitur est quod huiusmodi aliquid scire sit; et namque non scientes et scientes, hi quidem opinantur ipsi sic se habere, scientes autem et eam habent.
15. Quare cuius simpliciter est scientia, hoc impossibile est aliter se habere.
16. Si quidem igitur et alius est sciendi modus, posterius dicetur.
17. Dicimus autem, quia scire per demonstrationem est intelligere.
18. Demonstrationem autem dico syllogismum apodicticon, idest facientem scire;
19. sed scientialem syllogismum dico, secundum quem in habendo ipsum scimus.
20. Si igitur est scire ut posuimus, necesse est et demonstrativam scientiam ex veris esse, et primis, et immediatis, et notioribus, et prioribus, et causis conclusionis:
21. sic enim erunt et principia propria eius, quod demonstratur.
22. Syllogismus quidem erit et sine his, demonstratio autem non erit; non enim faciet scientiam.
23. Verum quidem igitur oportet esse, quoniam non est scire quod non est, ut quod diametros sit symmetros.
24. Ex primis autem indemonstrabilibus est, quia non sciet non habens demonstrationem ipsorum; scire enim est habere demonstrationem, quorum demonstratio est, non secundum accidens.
25. Causas quoque notiores oportet esse et primas causas: quoniam tunc scimus, cum causas cognoscimus; et priores si verae sunt causae, et notiores, non solum altero modo intelligendo, sed in sciendo quoniam sunt. Priora autem et notiora dupliciter sunt: non enim idem est natura et ad nos prius; neque notius natura et nobis notius. Dico autem priora ad nos et notiora, proxima sensui: simpliciter autem priora et notiora quae longius sunt. Sunt autem quidem longiora universalia, maxime autem propinquiora sensui singularia; et opponuntur haec ad invicem. Ex primis autem est quod ex propriis principiis est. lam enim dico idem primum et principium.

SYNOPSIS

1. Argumentum primi et secundi libri *Posteriorum.* - Subdivisio primi libri.

2. Quia *scire* est finis demonstrationis, ex hoc fine assignanda primo est demonstrationis definitio, et ex ista concludenda est altera demonstrationis definitio, quae est ex ipsius demonstrationis materia.

3. Textus subdivisiones.

4. Scitur aliquid *simpliciter,* quando scitur in seipso; scitur aliquid *secundum quid* seu *per accidens,* quando scitur in alio in quo est, vel sicut pars in toto, vel sicut accidens in subiecto, vel sicut effectus in causa, vel quocumque simili modo. - Hic non scire per accidens (quod est modus sciendi sophisticus) sed scire simpliciter est definiendum.

5. Ad *scire* autem *simpliciter* tres conditiones requiruntur: 1a quod sit *perfecta cognitio* rei, et consequenter perfecta apprehensio non solum veritatis eiusdem rei, sed etiam principiorum quibus res ipsa constituitur in esse suae veritatis et entitatis; - 2a quod sit *actualis cognitio* rei in se ipsa et non solum virtualis, quae est proprie cognitio non rei sed principii, in quo ipsius rei veritas virtualiter continetur; - 3a quod sit *certa cognitio,* hoc est firma; et ideo generetur ab obiecto, quod ita est ut non possit aliter se habere.

6. Haec definitio *τοὺ scire* probatur ex significatione, qua tum a scientibus tum a non scientibus accipitur vocabulum *scire.*

7. Corollarium. Ergo obiectum scientiae est aliquid *necessarium.*

8. Scire per causam seu principia rei est proprius et perfectus sciendi modus; quamvis sit alius legitimus modus sciendi per effectum.

9. Quia ergo scire est finis sive effectus syllogismi demonstrativi, ideo ex fine demonstratio definitur *syllogismus scientiolis* seu *faciens scire.*

10. Exinde infertur definitio demonstrationis ex materia; scilicet materialis definitio demon-

strationis est: Syllogismus procedens ex propositionibus veris, primis, immediatis, et iterum notioribus, prioribus et causis conclusionis.

11. Ex hoc autem quod propositiones demonstrationis sunt causae conclusionis, sequitur demonstrationem, de qua data est definitio et de qua in praesens est sermo, debere procedere ex *propriis* seu ex principiis rei demonstratae.

12. Corollarium. Sine his conditionibus dari potest syllogismus, sed non demonstratio. Ratio est quia sine praefatis conditionibus demonstratio non faceret scire: quod est finis demonstrationis.

13. Probatur asserta ratio declarando singulas praefatas conditiones. - Prima conditio, *ex veris.*

14. Declaratur alia conditio, *ex primis* et *immediatis,* sive indemonstrabilibus: nam demonstrative syllogizans non potest ignorare principia ex quibus solummodo innotescit conclusio scientifica; et quia in demonstrationibus non est procedere in infinitum, deveniendum est ad aliqua indemonstrabilia, quae sint principia prima et immediata in demonstrationibus.

15. Principia demonstrationis sunt *causa* conclusionis; et ideo (quia causa est naturaliter prior et notior suo effectu) debent esse *priora* et *notiora* conclusione: notiora, inquam, quantum ad cognitionem *quid est,* et quantum ad cognitionem *quia est;* notiora insuper *secundum naturam,* et non solum *quoad nos.* Dictum est enim in praesenti definiri demonstrationem ex principiis quae sunt causa rei scitae, non autem demonstrationem quae petitur ex effectibus, et ideo ex prioribus et notioribus quoad nos.

16. Obiectionibus satisfit, et magis declaratur haec doctrina. - Quia vero demonstratio est ex primis, concluditur quod sit ex *propriis* principiis (n. 11): nam idem videtur esse *primum* et principium.

COMMENTARIUM S. THOMAE

28 [1]. Postquam ostendit Philosophus necessitatem syllogismi demonstrativi, hic iam incipit de ipso syllogismo demonstrativo determinare.

Et dividitur in duas partes: in prima, determinat de syllogismo demonstrativo [12]; in secunda, de *medio* ex quo syllogismus demonstrativus procedit: et hoc in secundo libro; ibi [290]: *Quaestiones sunt aequales numero* i1) etc.

Prima dividitur in duas: in prima, determinat de syllogismo demonstrativo absolute; in secunda, comparando demonstrationem demonstrationi; ibi [232]: *Cum autem demonstratio sit alia quidem universalis* (2) etc.

Prima in duas dividitur: in prima, determinat de syllogismo demonstrativo; in secunda, ostendit quod non sit in demonstrationibus in infinitum procedere; ibi [179]: *Est autem omnis syllogismus per tres terminos (3)* etc.

Prima dividitur in duas: in prima, determinat de syllogismo demonstrativo per quem acquirimus scientiam; in secunda, ostendit quomodo etiam in nobis per syllogismum acquiritur aliqua ignorantia; ibi [156]: *Ignorantia autem non secundum negationem* (4) etc.

Circa primum tria facit: primo, determinat de syllogismo demonstrativo, ostendendo quid sit; secundo, determinat de materia syllogismi demonstrativi, ostendendo quae et qualia sint, ex quibus est; ibi [46]: *Quoniam autem impossibile est (s)* etc.; tertio, determinat de forma ipsius, ostendendo in qua figura praecipue fiat; ibi [148]: *Figurarum autem magis faciens scire* (6) etc.

Circa primum tria facit: primo, ostendit de demonstrativo syllogismo quid est; secundo, notificat quaedam, quae in definitione syllogismi demonstrativi ponuntur; ibi [26]: *Est autem principium demonstrationis* (7) etc.; tertio, excludit quosdam errores, qui ex praemissis circa demonstrationem oriri possunt; ibi [37]: *Quibusdam quidem igitur* (8) etc.

29 [2]. Circa primum sciendum est quod in omnibus quae sunt propter finem, definitio, quae est per causam finalem, est ratio definitionis, quae est per causam materialem, et medium probans ipsam: propter hoc enim oportet ut domus fiat ex lapidibus et lignis, quia est operimentum protegens nos a frigore et aestu. Sic igitur Aristoteles de demonstratione dat hic duas definitiones: quarum una sumitur a fine demonstrationis, qui est *scire;* et ex hac concluditur altera, quae sumitur a materia demonstrationis.

30 [3]. Unde circa hoc tria facit: primo, definit ipsum scire [12]; secundo, definit demonstrationem per finem eius, qui est ipsum *scire;* ibi [17]: *Dicimus autem scire* (9) etc.: tertio, ex utraque definitione concludit defi-

(1) Lib. II. lect. I.
(2) Lect. XXXVII.
(3> Lect. XXXI.
(4) Lcct. XXVII.
es) Lect. IX.
(6) Lect. XXVI.
(7) Lect. V.
(8) Lect. VII.
(9) n. 9.

nitionem demonstrationis, quae sumitur per comparationem materiae demonstrationis; ibi [20]: *Si igitur est scire ut posuimus* (10) etc.

Circa primum quinque facit. *Primo* enim, determinat cuiusmodi *scire* sit, quod definire intendit [12],

31 [4]. Circa quod sciendum est quod aliquid dicimur scire *simpliciter,* quando scimus illud in seipso. Dicimur scire aliquid *secundum quid,* quando scimus illud in alio, in quo est vel sicut pars in toto, sicut si scientes domum, diceremur scire parietem; vel sicut accidens in subiecto, sicut si scientes Coriscum, diceremur scire venientem; vel sicut effectus in causa, sicut dictum est supra i11) quod conclusionem praescimus in principiis: vel quocunque simili modo. Et hoc est scire *per accidens,* quia scilicet scito aliquo *per se,* dicimur scire illud quod accidit ei quocunque modo. Intendit igitur Philosophus definire scire simpliciter, non autem scire secundum accidens. Hic enim modus sciendi est sophisticus. Utuntur enim sophistae tali modo arguendi: cognosco Coriscum; Coriscus est veniens; ergo cognosco venientem.

32 [5]. *Secundo* (12), cum dicit [13]: *Cum causam arbitramur* etc., ponit definitionem ipsius *scire* simpliciter. Circa quod considerandum est quod *scire* aliquid est perfecte cognoscere ipsunj, hoc autem est perfecte apprehendere veritatem ipsius: eadem enim sunt principia esse rei et veritatis ipsius, ut patet ex II *Metaphysicae* (13). Oportet igitur *scientem,* si est perfecte cognoscens, quod cognoscat causam rei scitae. Si autem cognosceret causam tantum, nondum cognosceret effectum in actu, quod est scire simpliciter, sed virtute tantum, quod est scire *secundum quid* et quasi *per accidens.* Et ideo oportet scientem *simpliciter* cognoscere etiam applicationem causae ad effectum. Quia vero scientia est etiam certa cognitio rei; quod autem contingit aliter se habere, non potest aliquis per certitudinem cognoscere; ideo ulterius oportet quod id quod scitur non possit aliter se habere. Quia ergo scientia est perfecta cognitio, ideo dicit: *Cum causam arbitramur cognoscere;* quia vero est actualis cognitio per quam scimus simpliciter, addit: *Et quoniam illius est causa;* quia vero est certa cognitio, subdit: *Et non est contingens aliter se habere.*

33 [6]. *Tertio* (14), ibi [14]: *Manifestum igitur* etc., manifestat positam definitionem per hoc, quod tam scientes, quam non scientes, existimantes tamen se scire, hoc modo accipiunt *scire* sicut dictum est: non scientes enim qui existimant se scire, opinantur sic se habere in cognoscendo, sicut dictum est; scientes autem vere sic se habent. Est autem haec recta manifestatio definitionis. Definitio enim est *ratio,* quam significat nomen, ut dicitur in IV *Metaphysicae* (15); significatio autem nominis accipienda est ab eo, quod intendunt communiter loquentes per illud nomen significare: unde et in II *Topicorum (16)* dicitur quod nominibus utendum est, ut plures utuntur. Si quis etiam recte consideret, hac notificatione magis ostenditur quid significet nomen, quam directe aliquid significetur: non enim notificat scientiam, de qua proprie posset definitio assignari, cum sit species alicuius generis, sed notificat ipsum *scire.* Unde et a principio dixit: *Scire autem opinamur* etc., et non dixit: Scire est aliquid tale vel tale.

34 **[7].** *Quarto* (17), ibi [15]: *Quare cuius* etc., concludit quoddam corollarium ex definitione posita, scilicet quod illud, de quo simpliciter habetur scientia, oportet esse necessarium, scilicet quod non contingat aliter se habere.

35 [8]. *Quinto* (18), ibi [16]: *Si quidem* etc., respondet tacitae quaestioni, utrum scilicet sit aliquis alius mpdus sciendi a praedicto. Quod promittit se in sequentibus dicturum : est enim scire etiam *per effectum,* ut infra patebit (19). Dicitur etiam aliquo modo scire ipsa principia indemonstrabilia, quorum non est accipere causam. Sed proprius et perfectus sciendi modus est qui praedictus est.

36 [9]. Deinde cum dicit [17]: *Dicimus autem* etc., definit syllogismum demonstrativum per comparationem ad finem suum, qui est *scire.*

Circa quod tria facit. - *Primo,* ponit quod *scire* est finis syllogismi demonstrativi sive effectus eius, cum *scire* nihil aliud esse videatur, quam intelligere veritatem alicuius conclusionis per demonstrationem.

Secundo, ibi [18]: *Demonstrationem autem* etc., definit syllogismum demonstrativum per huiusmodi finem : dicens quod demonstratio est syllogismus scientialis, idest faciens scire.

Tertio, exponit hoc quod dixerat *scientialem;* ibi [19]: *Sed scientialem* est., dicens quod scientialis syllogismus dicitur, secundum quem scimus, in quantum ipsum habemus, ne forte aliquis syllogismum scientialem intelligeret, quo aliqua scientia uteretur.

37 **[10].** Deinde cum dicit [20]: *Si igitur est scire* etc., concludit ex praedictis definitionem syllogismi demonstrativi ex materia sumptam.

Et circa hoc duo facit: primo, concludit;

(10) n. 10.
(11) Lect. praec.
(12) Cf. supra n. 3.
(13) Comment. S. Th. lect. II; Ed. Did., lib. I, cap. I. n. 5.
(14) Cf. supra n. 3.
(15) Comment. S. Th. lect. XVI; Ed. Did., lib. III, cap. VII, n. 9.
(16) Cap. I, n. 15: et cap. II, n. 5.
(17) Cf. supra n. 3·.
(18) Cf. supra n. 3.
. (19) Lect. XXIII.

secundo, manifestat eam; ibi [23]: *Verum quidem igitur oportet esse* (20) etc.

Circa primum tria facit. *Primo* [20], ponit consequentiam, qua demonstrationis materialis definitio concluditur ex praemissis, dicens quod si *scire* hoc significat quod diximus, scilicet, *causam rei cognoscere* etc., necesse est quod demonstrativa scientia, idest quae per demonstrationem acquiritur, procedat ex propositionibus *veris, primis* et *immediatis,* idest quae non per aliquod medium demonstrantur, sed per seipsas sunt manifestae (quae quidem *immediatae* dicuntur, in quantum carent medio demonstrante; *primae* autem in ordine ad alias propositiones, quae per eas probantur); et iterum ex notioribus, et prioribus, et causis conclusionis.

38[11]. *Secundo,* ibi [21]: *Sic enim erunt* etc., excusat se ab additione alterius particulae, quae videbatur opponenda: quod scilicet demonstratio ex propriis principiis procederet. Sed ipse dicit quod hoc intelligitur per ea, quae dicta sunt. Nam si propositiones demonstrationis sunt causae conclusionis, necesse est quod sint propria principia eius: oportet enim causas esse proportionatas effectibus.

39[12]. *Tertio,* ibi [22]: *Syllogismus quidem* etc., manifestat praemissae consequentiae necessitatem, dicens quod licet syllogismus non requirat praemissas conditiones in propositionibus, ex quibus procedit, requirit tamen eas demonstratio: aliter enim non faceret scientiam.

40 [13]. Deinde cum dicit [23]: *Verum quidem* etc., manifestat positam definitionem, manifestans etiam quod immediate dixerat, scilicet quod nisi praemissae conditiones demonstrationi adessent, scientiam facere non posset.

Primo ergo, ostendit quod semper procedit ex veris ad hoc quod scientiam faciat: quia quod non est, non est scire; sicut diametrum esse symmetrum, idest commensurabilem lateri quadrati (dicuntur enim quantitates incommensurabiles, quarum non potest accipi aliqua mensura communis; et huiusmodi quantitates sunt, quarum non est proportio ad invicem sicut numeri ad numerum; quod de necessitate contingit de diametro quadrati et eius latere, ut patet ex X Euclidis). Quod autem non est verum, non est: nam *esse* et *esse verum* convertuntur. Oportet ergo id quod scitur esse verum. Et sic conclusionem demonstrationis, quae facit *scire,* oportet esse veram, et per consequens eius propositiones: non enim contingit verum sciri ex falsis, etsi concludi possit ex eis, ut infra (21) ostendet.

41 [14]. *Secundo,* ibi [24]: *Ex primis autem* etc., ostendit quod demonstratio sit ex *primis* et *immediatis,* sive *indemonstrabilibus.* Non enim contingit aliquem habere scientiam, nisi habeat demonstrationem eorum, quorum potest esse demonstratio, et hoc dico *per se,* et non *per accidens.* Et hoc ideo dicit, quia possibile esset scire aliquam conclusionem, non habentem demonstrationem praemissorum, etiam si essent demonstrabilia: quia sciret eam per alia principia; et hoc esset secundum accidens.

Detur ergo quod aliquis demonstrator syllogizet ex demonstrabilibus, sive mediatis: aut ergo habet illorum demonstrationem, aut non habet: si non habet, ergo non scit praemissa, et ita nec conclusionem propter praemissa; si autem habet, cum in demonstrationibus non sit abire in infinitum, ut infra ostendet, tandem erit devenire ad aliqua immediata et indemonstrabilia. Et sic oportet quod demonstratio ex immediatis procedat, vel statim, vel per aliqua media. Unde et in primo libro *Topicorum* (22) dicitur quod demonstratio est ex primis et veris, aut ex his quae per ea fidem sumpserunt.

42 [15]. *Tertio,* ibi [25]: *Causas quoque* etc., probat quod demonstrationis propositiones sint causae conclusionis, quia tunc scimus, cum causas cognoscimus. Et ex hoc concludit ulterius quod sint *priores* et *notiores,* quia omnis causa est naturaliter prior et notior suo effectu.

Oportet autem quod causa conclusionis demonstrativae sit notior, non solum quantum ad cognitionem *quid est,* sed etiam quantum ad. cognitionem *quia est* (23). Non enim ad demonstrandum quod eclipsis solis est, sufficit scire quod est lunae interpositio, sed oportet etiam scire quod luna interponitur inter solem et terram. Et quia prius et notius dicitur dupliciter, scilicet *quoad nos,* et *secundum naturam;* dicit consequenter quod ea, ex quibus procedit demonstratio, sunt priora et notiora simpliciter et secundum naturam, et non quoad nos.

Et ad huius expositionem dicit quod priora et notiora simpliciter sunt illa, quae sunt remota a sensu ut universalia. Priora autem et notiora quoad nos sunt proxima sensui, scilicet singularia, quae opponuntur universalibus, sive oppositione prioris et posterioris, sive oppositione propinqui et remoti.

43 [16]. Videtur autem contrarium huius haberi in I *Physic.* (24), ubi dicitur quod universalia sunt priora quoad nos, et posteriora secundum naturam.

Sed dicendum est quod hic loquitur de ordine singularis ad universale simpliciter, quorum ordinem oportet accipere secundum ordinem cognitionis sensitivae et intellectivae in nobis. Cognitio autem sensitiva est in nobis prior intellectiva (25), quia intellectualis co-

(20) Infra n. 13.

(21) Lect. XIII, n. 10.

rn) Cap. I, η. 4.

(23) Cf. lect. II. η. 3.

(24) Cap. 1, η. 2 seq.: Comment. S. Th. lect. L

(25) Cf. p. I. qu. LXXXV, art. III.

gnitio ex sensu procedit in nobis. Unde· et singulare est prius et notius quoad nos quam universale.

In I autem *Physic,* non ponitur ordo universalis ad singulare simpliciter, sed magis universalis ad minus universale, ut puta, animalis ad hominem, et sic oportet quod quoad nos, universalius sit prius et magis notum, In omni enim generatione, quod est in potentia est prius tempore et posterius natura, quod autem est completum in actu est prius natura et posterius tempore. Cognitio autem generis est quasi potentialis, in comparatione ad cognitionem speciei, in qua actu sciuntur omnia essentialia rei. Unde in generatione scientiae nostrae prius est cognoscere magis commune quam minus commune.

43bis. Item in libro *Physic,* dicitur quod innata est nobis via ex nobis notioribus; non ergo demonstratio fit ex his quae sunt priora simpliciter, sed quoad nos.

Sed dicendum quod hic loquitur secundum quod id quod est in sensu est notius quoad nos, eo quod est in intellectu. Ibi autem secundum quod id quod est notius quoad nos, est etiam in intellectu. Ex singularibus autem quae sunt in sensu, non sunt demonstrationes, sed ex universalibus tantum, quae sunt in intellectu.

Vel dicendum quod in omni demonstratione, oportet quod procedatur ex his, quae sunt notiora quoad nos, non tamen singularibus, sed universalibus. Non enim aliquid potest fieri nobis notum, nisi per id quod est magis notum nobis. Quandoque autem id quod est magis notum *quoad nos,* est etiam magis notum *simpliciter* et *secundum naturam;* sicut accidit in mathematicis, in quibus, propter abstractionem a materia, non fiunt demonstrationes nisi ex principiis formalibus. Et in talibus fiunt demonstrationes ex his quae sunt notiora *simpliciter.* Item, quandoque id quod est notius quoad nos non est notius simpliciter, sicut accidit in naturalibus, in quibus essentiae et virtutes rerum, propter hoc quod in materia sunt, sunt occultae, sed innotescunt nobis per ea, quae exterius de ipsis apparent. Unde in talibus fiunt demonstrationes ut plurimum per effectus, qui sunt notiores *quoad nos,* et non *simpliciter.* Nunc autem non loquitur de hoc modo demonstrationum, sed de primo.

Quia vero in hac manifestatione hoc etiam omiserat manifestare, quod demonstratio esset ex propriis principiis, consequenter subdit quod hoc habetur etiam ex praemissis Per hoc enim quod dicitur quod demonstratio est ex primis, habetur quod sit ex propriis principiis, sicut et superius (26) dictum est. Idem enim videtur esse *primum* et *principium:* nam primum in unoquoque genere et maximum est causa omnium eorum, quae sunt *post,* ut dicitur in II *Metaphysicae (27)·*

(26) n. 11.
(27) Lib. I, cap. I, n. 5; Comment. S. Th. lect. II.

LECTIO V.

(nn. 44-52; [26-31]).

De propositionibus primis et immediatis.

SCHEMA

(Lect. V-VIII; nn. 44-75; [26-45]).

Quod supra dixerat, scii, demonstrationem esse ex primis et immediatis, hic intendit notificare 44 [26].

Ostendit quid sit propositio immediata 44 [26].
- A) Ostendit quid sit propositio immediata 44 [26].
  - 1) Resumit quod supra dictum est 44 [26].
  - 2) Definit propositionem immediatam 45 [26].
  - 3) Ostendit quid sit propositio quae ponitur in definitione immediatae propositionis 46 [27].
    - a) Definit propositionem simpliciter 46 [27].
    - b) Ponit differentiam inter propositionem dialecticam et demonstrativam 47 [28].
    - c) Definit enunciationem quae ponitur in definitione propositionis 48 [29].

§
- B) Dividit immediatum principium 49 [30].
  - 1) Dividit in *positionem* et *dignitatem* vel *maximam propositionem* 49 [30].
  - 2) Subdividit primum membrum, scii, *positionem,* in *suppositionem* et *positionem* 51 [31]·

Determinat de cognitione primorum principiorum 53 [32].
- A) Ostendit quod immediata principia sunt magis nota conclusione 54 [32].
  - 1) Proponit intentum 54 [32].
  - 2) Probat propositum 55 [33].
    - a) Ratione ostensiva 55 [33].
    - b) Ratione ducente ad impossibile 57 [34].
  - 3) Exponit aliquod quod dixerat 58 [35].
- B) Ostendit quod etiam falsitas contrariorum debet esse notissima 59 [36].

fcj > 'V 77 'i O» T \ 8 « Jn j η i

(III) Excludit errores ex praedeterminata veritate exortos 60 [37].
- A) Ponit duos errores contrarios 61 [37].
- B) Ponit rationes errantium 62 [38].
  - 1) Rationem dicentium quod non est scientia 62 [38].
  - 2) Rationem dicentium omnium esse scientiam per demonstrationem 63 [39].
- C) Excludit eorum falsas radices 64 [40].
  - 1) Suppositionem non esse scire nisi per demonstrationem 64 [4°]·
  - 2) Hoc quod dicebant quod contingere., circulariter demonstrare 68 [41].
    - a) Prima ratio 70 [41].
    - b) Secunda ratio 72 [42].
    - c) Tertia ratio 73-75 [451·

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput II)

26. Est autem principium demonstrationis propositio immediata; immediata autem est, qua non est altera prior.
27. Propositio autem est enunciationis altera pars, unum de uno;
28. dialectica similiter est accipiens quamlibet; demonstrativa alterum determinate, quoniam verum est.
29. Enunciatio autem contradictionis quamlibet partem. Contradictio autem est oppositio, cuius non est medium secundum se invenire. Pars autem contradictionis, quae quidem aliquid de aliquo, affirmatio est, quae vero aliquid ab aliquo, negatio est.
30. Immediati autem principii syllogistici, positionem quidem dico, quam non est demonstrare, neque est necesse habere docendum aliquem; quam vero necesse est habere docendum quemlibet, dignitatem vel maximam propositionem; sunt enim quaedam huiusmodi; hoc enim maxime in huiuscemodi nomen consuevimus dicere.
31. Positionis autem, quae est quamlibet partium enunciationis accipiens, ut dico aliquid esse aut non esse, suppositio quidem est; quae vero sine hoc, definitio est. Definitio enim quaedam est positio, ponit enim arithmeticus unitatem indivisibile esse secundum quantitatem; suppositio autem non est, id enim, quod quid est unitas et esse unitatem, non idem est

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Propositio immediata illa dicitur *qua non est altera prior.*
3. Propositio quae assumitur in syllogismo est una ex partibus enunciationis (quo ex capite propositio separatur a problemate), et est simpliciter una, scilicet in qua unum de uno praedicatur (ac per hoc propositio praedicta separatur ab enunciatione, quae dicitur *plures).*
4. Differt autem propositio dialectica a demonstrativa: quia, cum demonstrator nunquam habeat viam nisi ad unum, hoc est ad verum demonstrandum, propositio demonstrativa accipit alteram partem enunciationis determinate; dialecticus autem habet viam ad utranque partem contradictionis, quia procedit ex probabilibus, et ideo propositio dialectica accipit indifferenter quancunque partium enunciationis.
5. Enunciatio utranque partem contradictionis complectitur, seu est oratio affirmativa aut negativa unius de altero. - Contradictio autem est oppositio affirmationis et negationis, seu oppositio, cuius non est medium simpliciter et secundum se.
6. Principiorum, quae assumuntur in demonstratione, quaedam dicuntur *positiones,* quae ponuntur a demonstrante ut *per se notae,* esto ut tales illis qui docentur non appareant. Alia vero dicuntur *dignitates* et *propositiones maximae,* propter eorum certitudinem ad manifestandum alia. Harum dignitatum veritas ita est omnibus per se nota, ,ut nullus contrarium credere mente possit, etsi ore proferat; easque necesse est habere in mente et veras retinere, qui docere debet.
7. Declaratur magis haec doctrina ex definitione propositionis per se notae, quae est illa cuius praedicatum est de ipsa ratione seu essentia subiecti. Hinc divisio propositionis per se notae, in per se notam *quoad se,* et in per se notam etiam *quoad nos.* Prima ex eo simpliciter dicitur quod praedicatum est de ratione subiecti; altera dicitur respectu illius qui cognoscit praedicatum esse de ratione subiecti. - Ergo *dignitates* sunt propositiones per se notae non solum quoad se, sed etiam quoad omnes; et distinguuntur a *positionibus* quae sunt principia per se nota quibusdam tantum, et a *suppositionibus* quae sunt propositiones immediatae relative, nempe respectu alicuius scientiae inferioris, sed quae sunt mediatae et probatae in alia scientia.
8. Positionum vero, prout sunt *principia* syllogismi *(num. seq.),* illae dicuntur *suppositiones,* quae significant esse vel non esse, seu verum vel falsum; illae vero dicuntur simpliciter *positiones,* quae non significant *esse* vel *non esse,* seu non sunt propositiones proprie dictae, quarum proprium est significare esse vel non esse. - Huiusmodi sunt definitiones.
9. Solvitur obiectio. - Licet definitio in se non sit propositio in actu, est tamen virtute propositio.

COMMENTARIUM S. THOMAE

44 [1]. Quia superius Philosophus dixerat (1) quod demonstratio est ex primis et immediatis, et haec ab ipso nondum manifestata erant, ideo intendit ista notificare.

Et dividitur in partes tres: in prima, ostendit quid sit propositio immediata [26]; in secunda vero ostendit quod oporteat huiusmodi propositiones esse notiores conclusione; ibi [32]: *Quoniam autem oportet credere et scire* (2) etc.; in tertia, excludit quosdam errores, qui ex praedictis occasionem habebant; ibi [37]: *Quibusdam quidem igitur* (3) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quid sit propositio immediata; secundo, dividit ipsam; ibi [30]: *Immediati autem principii* (4) etc.

Circa primum hoc quod procedit. *Primo* namque, resumit [26], quod supra dictum erat, scilicet quod principium demonstrationis sit propositio immediata: nam et supra dixerat quod demonstratio est ex primis et immediatis.

45 [2]. *Secundo,* ibi [ibid.]: *Immediata autem* etc., definit *immediatam* propositionem, et dicit quod immediata propositio est qua non est altera prior. Cuius quidem notificationis ratio ex praedictis apparet. Dictum est enim supra (5) quod demonstratio est ex prioribus. Quandocunque igitur aliqua propositio est mediata, idest habens *medium* per quod demonstretur praedicatum de subiecto, oportet quod priores ea sint propositiones ex quibus demonstratur: nam praedicatum conclusionis per prius inest *medio* quam *subiecto;* cui etiam per prius inest *medium* quam *praedicatum.* Relinquitur ergo quod illa propositio, qua non est altera prior, sit immediata.

46 [3]. *Tertio,* ibi [27]: *Propositio autem est* etc., ostendit quid sit propositio, quae ponitur in definitione immediate propositionis.

Et circa hoc tria facit. *Primo* namque definit propositionem simpliciter, dicens quod propositio est altera pars enunciationis, in qua praedicatur unum de uno. Habet enim enunciatio duas partes, scilicet affirmationem et negationem. Oportet autem quod omnis syllogizans alteram earum proponat, non autem utramque: hoc enim est proprium eius, qui a principio quaestionem movet. Unde per hoc separatur propositio a problemate. Sicut etiam in uno syllogismo non concluditur nisi unum, ita oportet quod propositio, quae est syllogismi principium, sit una. Una autem est in qua est unum de uno. Unde per hoc quod Philosophus dicit *unum de uno,* separatur propositio ab enunciatione, quae dicitur *plures,* in qua plura de uno vel unum de pluribus praedicatur.

47 [4]. *Secundo,* ibi [28]: *Dialectica* etc., ponit differentiam inter dialecticam propositionem et demonstrativam, dicens quod cum propositio accipiat alteram partem enunciationis, dialectica indifferenter accipit quancunque earum. Habet enim viam ad utranque partem contradictionis, eo quod ex probabilibus procedit. Unde etiam et in proponendo accipit utramlibet partem contradictionis et quaerendo proponit. Demonstrativa autem propositio accipit alteram partem determinate, quia nunquam habet demonstrator viam, nisi ad verum demonstrandum. Unde etiam semper proponendo accipit veram partem contradictionis. Propter hoc etiam non interrogat, sed sumit, qui demonstrat, quasi notum.

48 [5]. *Tertio,* ibi [29]: *Enunciatio autem* etc., definit enunciationem quae ponitur in definitione propositionis, dicens quod enunciatio complectitur utranque partem contradictionis, ut ex dictis patet. Quid autem sit contradictio consequenter ostendit, dicens quod contradictio est oppositio, cuius non est medium secundum se.

Quamvis enim in privatione et habitu, et in contrariis immediatis non sit medium circa determinatum subiectum, tamen est medium simpliciter, nam lapis neque caecus, neque videns est, et albedo neque par, neque impar est. Et hoc etiam quod habent de immediatione circa determinatum subiectum, habent in quantum aliquid participant contradictionis: nam privatio est negatio in subiecto determinato. Et alterum etiam contrariorum habet aliquid privationis. Sed contradictio simpliciter in omnibus caret medio; et hoc non habet ab alio, sed ex seipsa; et propter hoc dicit quod eius non est medium secundum se.

Exponit etiam consequenter quid sit pars contradictionis: est enim contradictio oppositio affirmationis et negationis (6). Unde altera pars eius est affirmatio, quae praedicat aliquid de aliquo; altera vero negatio, quae removet aliquid ab aliquo.

49 [6]. Deinde cum dicit [30]: *Immediati autem* etc. dividit immediatum principium.

Et circa hoc duo facit: primo dividit; secundo subdividit; ibi [31]: *Positiones autem quaedam* (7) etc.

Dicit ergo primo quod immediatum principium syllogismi *duplex* est.

Unum est quod dicitur *positio,* quam non

(1) Lect. IV.
(2) Lect. VI.
(3) Lect. VII.
(4) n. 6.
(5) Lect. IV, n. 15.

(6) Cf. I *Perih.,* lect. IX. n. S.
(7) n. 8.

contingit demonstrare et ex hoc immediatum dicitur; neque tamen *aliquem docendum,* idest qui doceri debet in demonstrativa scientia, *necesse est habere,* idest mente concipere sive ei assentire.

Aliud vero est, quod dicitur *dignitas* vel *maxima propositio,* quam necesse est habere in mente et ei assentire quemlibet, qui doceri debet.

Et manifestum est quod quaedam principia talia sunt ut probatur in IV *Metaphysicae (8)* de hoc principio, quod *affirmatio et negatio non sunt simul vera,* cuius contrarium nullus mente credere potest etsi ore proferat. Et in talibus utimur nomine praedicto, scilicet *dignitatis* vel *maximae propositionis,* propter huiusmodi principiorum certitudinem ad manifestandum alia.

50 [7]. Ad huius autem divisionis intellectum sciendum est quod quaelibet propositio, cuius praedicatum est in ratione subiecti, est *immediata* et *per se* nota, quantum est in se.

Sed *quarundam* propositionum termini sunt tales, quod sunt in notitia omnium, sicut *ens,* et *unum,* et alia quae sunt entis, in quantum ens: nam ens est prima conceptio intellectus. Unde oportet quod tales propositiones non solum *in se,* sed etiam *quoad omnes,* quasi per se notae habeantur. Sicut quod, *non contingit idem esse et non esse;* et quod, *totum sit maius sua parte:* et similia. Unde et huiusmodi principia omnes scientiae accipiunt a metaphysica (9), cuius est considerare *ens* simpliciter et ea, quae sunt entis.

Quaedam vero propositiones sunt immediatae, quarum termini non sunt apud omnes noti. Unde, licet *praedicatum* sit *de ratione subiecti,* tamen quia definitio subiecti non est omnibus nota, non est necessarium quod tales propositiones ab omnibus concedantur. Sicut haec propositio: *Omnes recti anguli sunt aequales,* quantum est in se, est per se nota sive immediata, quia aequalitas cadit in definitione anguli recti. Angulus enim rectus est, quem facit linea recta super aliam rectam cadens, ita quod ex utraque parte anguli reddantur aequales. Et ideo, cum quadam *positione* recipiuntur huiusmodi principia.

Est et *alius* modus, quo aliquae propositiones *suppositiones* dicuntur. Sunt enim *quaedam* propositiones, quae non possunt probari nisi per principia alterius scientiae; et ideo oportet quod in illa scientia supponantur, licet probentur per principia alterius scientiae. Sicut a puncto ad punctum rectam lineam ducere, supponit geometra et probat naturalis; ostendens quod inter quaelibet duo puncta sit linea media.

51 [8]. Deinde cum dicit [31]: *Positionis autem quae est* etc. subdivit alterum membrum primae divisionis, scilicet *positionem:* dicens quod *quaedam* positio est, quae accipit aliquam partem enunciationis, scilicet affirmationem vel negationem; quod significat cum dicit: *Ut dico aliquid esse aut non esse.* Et haec positio *suppositio* dicitur, quia *tanquam veritatem habens* supponitur.

Alia autem positio est, quae non significat *esse* vel *non esse,* sicut definitio, quae *positio* dicitur (10). Ponitur enim ab arithmetico definitio unitatis, tanquam quoddam principium, scilicet quod unitas est *indivisibile secundum quantitatem.* Sed tamen definitio non dicitur suppositio: illud enim proprie supponitur, quod verum vel falsum significat. Et ideo subdit quod *non idem est, quod quid est unitas,* quod neque verum, neque falsum significat, *et esse unitatem,* quod significat verum vel falsum.

52 [9]. Sed potest quaeri: cum definitio non sit propositio significans *esse* vel *non esse,* quomodo ponatur in subdivisione immediatae propositionis. Sed dicendum quod in subdivisione non resumit immediatam *propositionem* ad subdividendum, sed immediatum *principium.* Principium autem syllogismi dici potest non solum propositio, sed etiam definitio. Vel potest dici quod licet definitio in se non sit propositio in actu, est tamen in virtute propositio quia cognita definitione, apparet definitionem de subiecto vere praedicari.

(8) Lect. VI; Ed. Did., lib. III, cap. III, n. 7 seqq.
(9) Cf. infra lect. XVIII.

(10) Cf. *Perth.,* lect. I, n. 4; infra lect. XIX.

LECTIO VI.

(nn. 53-59; [32-36]).

De immediatorum principiorum cognitione.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput II)

Quoniam autem oportet credere et scire rem in huiusmodi habendo syllogismum, quem vocamus demonstrationem, est autem hoc eo quod est scire ea, ex quibus est syllogismus, necesse est non solum praecognoscere prima, aut omnia aut quaedam, sed etiam magis:
semper enim, propter quod unumquodque est illud magis est, ut propter quod amamus, illud amicum magis est: quare siquidem scimus per prima et credimus, illa scimus et credimus magis, quoniam propter illa et posteriora.
Non potest autem credere magis quae scit, quae non contingunt, neque sciens, neque melius dispositus, quam sciens, si contingit. Accidit autem hoc, nisi aliquis praecognoverit per demonstrationem credentium;
35. magis enim necesse est credere omnibus principiis aut quibusdam, quam conclusioni, debentem habere scientiam per demonstrationem.
36. Non solum oportet principia magis cognoscere et magis ipsis credere quam ei, quod demonstratur: sed neque aliud ipsi credibilius est, neque notius oppositis principiis, ex quibus erit syllogismus contrariae deceptionis, siquidem oportet scientem simpliciter non incredibilem esse.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Thesis: Principia prima demonstrationis nedum praecognoscuntur, sed magis nobis cognita sunt quam conclusio.
3. Probatur thesis ratione *directa* seu ostensiva ex eo quod conclusionem scimus et ei credimus propter principia.
4. Incidens explicatio adagii : *Propter quod unumquodque, et illud est magis.*
5. Probatur eadem thesis ratione *indirecta,* ex eo quod si secus esset, cum principia praecognoscantur conclusioni, sequeretur quod homo vel plus vel aequaliter cognosceret ea quae non novit, quam ea quae novit. Quod est impossibile.
6. Thesis tamen intelligi debet respectu eius qui accipit disciplinam per demonstrationem, non autem quando conclusio per aliam viam nota est.
7. Imo etiam in disciplina demonstrativa nihil debet esse certius quam quod opposita principiis sint falsa: secus non firmissime assentiremur eisdem principiis, et ideo *scientia,* hoc est firma certitudo conclusionis non obtineretur.

COMMENTARIUM S. THOMAE

53 [1]. Postquam ostendit Philosophus quae sunt immediata principia, hic de eorum cognitione determinat.

Et circa hoc duo facit; primo, ostendit quod immediata principia sunt magis nota conclusione [32]; secundo, ostendit quod etiam falsitas contrariorum debet esse notissima; ibi [36]: *Non solum autem* etc. Circa primum tria facit.

54 [2]. *Primo,* proponit intentum dicens [32] quod quia nos credimus alicui rei conclusae et scimus eam per hoc quod habemus syllogismum demonstrativum, et hoc quidem est in quantum scimus syllogismum demonstrativum; necesse est non solum praecognoscere prima principia conclusioni, sed etiam ea magis cognoscere, quam conclusionem. Addit autem *aut omnia, aut quaedam;* quia quaedam principia probatione indigent, ad hoc quod sint nota, et antequam probentur, non sunt magis nota conclusione. Sicut quod, *angulus exterior trianguli valeat duos angulos intrinsecos sibi oppositos,* antequam probetur, ita ignotum est, sicut quod, *triangulus habeat tres angulos aequales duobus rectis.* Quaedam vero principia sunt quae, statim proposita, sunt magis nota conclusione.

Vel aliter: quaedam conclusiones sunt quae sunt notissimae, utpote per sensum acceptae, sicut quod, *sol eclipsetur.* Unde principium per quod probatur non est simpliciter magis notum, scilicet quod, *luna interponatur inter solem et terram,* licet sit magis notum in via rationis procedentis ex causa in effectum.

Vel aliter: hoc ideo dicit, quia etiam supra dixerat (1) quod quaedam principia tempore prius cognoscuntur quam conclusio, quaedam vero simul tempore nota fiunt cum conclusione.

55 [3]. *Secundo;* ibi [33]: *Semper enim propter quod* etc., probat propositum *dupliciter.*

Primo ratione ostensiva; sic: *Propter quod unumquodque et illud est magis; sicut si amamus aliquem,* propter alterum; ut si magistrum propter discipulum, discipulum magis amamus. Sed conclusiones scimus et eis credimus propter principia. Ergo magis scimus principia et magis eis credimus, quam conclusioni.

56 [4]. Attendendum est autem circa hanc rationem quod causa semper est potior effectu suo. Quando ergo causa et effectus conveniunt in nomine, tunc illud nomen magis praedicatur de causa quam de effectu; sicut ignis est magis calidus quam ea, quae per ignem calefiunt. Quandoque vero causa et effectus non conveniunt in nomine et tunc licet nomen effectus non conveniat causae, tamen convenit ei aliquid dignius; sicut etsi in sole non sit calor, est tamen in eo virtus quaedam, quae est principium caloris.

57 [5]. *Deinde,* cum dicit [34]: *Non potest autem credere* etc., probat idem *ratione ducente ad impossibile,* quae talis est. Principia praecognoscuntur conclusioni, ut supra habitum est (3); et sic quando principia cognoscuntur nondum conclusio est cognita. Si igitur principia non essent magis nota quam conclusio, sequeretur quod homo vel plus, vel aequaliter cognosceret ea, quae non novit quam ea quae novit. Hoc autem est impossibile. Ergo impossibile est quod principia non sint magis nota quam conclusio.

Littera sic exponitur: *Neque sciens, neque alius melius dispositus* in cognoscendo *quam sciens, si contingeret* aliquem esse talem (quod dicit propter intelligentem principia, de quo adhuc non est manifestum), *non potest magis credere quae non contingunt,* scilicet sciri ab eo, *his, quae iam scit. Accidet autem hoc, nisi aliquis* de numero *credentium* conclusionem *per demonstrationem, praecognoverit,* idest magis cognoverit principia. In graeco planius habetur sic: *Non est autem possibile credere magis his, quae novit, quae non exista nec sciens, neque melius dispositus quam si contigerit sciens.*

58 [6]. *Tertio,* ibi [35]: *Magis enim necesse est* etc., exponit quod dixerat, dicens quod hoc, quod dictum est, quod magis necesse est credere principiis aut omnibus aut quibusdam quam conclusioni, intelligendum est de illo, qui debet accipere scientiam per demonstrationem. Si enim aliunde conclusio esset nota, sicut per sensum (4), nihil prohiberet principia non esse magis nota conclusione in via illa.

59 [7]. Deinde, cum dicit [36]: *Non solum oportet* etc., ostendit quod non solum oportet magis cognoscere principia quam conclusionem demonstrandam, sed etiam nihil debet esse certius quam quod opposita principiis sint falsa. Et hoc ideo, quia *oportet scientem non esse incredibilem* principiis, sed firmissime eis assentire. Quicunque autem dubitat de falsitate unius oppositorum, non potest firmiter inhaerere opposito: quia semper formidat de veritate alterius oppositi.

(1) n. 7.
(2) Lect. II, nn. 8 et 9.
G) Lect. II.
(4) Cf. n. 2.

LECTIO VII.

(nn. 60-67; [37-40]).

Duo errores, quorum primus est, quod nullius rei sit scientia; alter quod omnium possit haberi scientia per demostrationem. - Excluditur primus error.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput III

(6) Quibusdam quidem igitur, propter id quod oportet prima scire, non videtur scientia esse; quibusdam autem omnium videntur esse demonstrationes; quorum neutrum neque verum neque necessarium est.

Supponentes quidem enim non esse omnino scire, hi ad infinitum volunt reduci, tanquam non sint utique scientes posteriora propter priora, quorum non sint prima, recte dicentes: impossibile enim est infinita pertransire. Et si stent et si sint principia, haec ignota esse, cum demonstratio ipsorum non sit, quod vere dicunt esse scire solum; si vero non est prima scire, neque quae sunt ex ipsis est scire simpliciter neque proprie, sed ex conditione, si illa sint. Quidam autem, quod ipsum quidem scire sit confitentur, per demonstrationem solum esse, sed omnium esse demonstrationem nihil prohibet; contingit enim circulariter fieri demonstrationem et hoc ex his, quae sunt ad invicem.

40. Nos autem dicimus, neque omnem scientiam demonstrativam esse, sed scientiam immediatorum indemonstrabilem. Et hoc quod necessarium sit manifestum est. Si enim necesse est quidem scire priora, ex quibus est demonstratio, stant autem quandoque immediata: haec quidem priora indemonstrabilia necesse est esse; et hoc igitur sic dicimus et non solum scientiam, sed et principium scientiae esse quoddam dicimus, in quantum terminos cognoscimus.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.

2. Duo errores contrarii exorti ex veritate determinata in praecedentibus lectionibus: quorum primus est, *nullius rei dari scientiam;* alter est, *omnium posse haberi scientiam per demonstrationem.*

3. Argumentatio ad suadendum primum errorem est quod *scire* seu scientia non habetur nisi per demonstrationem ex principiis; sed prima principia aut non dantur, aut si dentur, a nobis sunt ignorata, quia scire ea non possumus: scire enim est solum per demonstrationem, quae de primis principiis esse non potest.

4. Argumentatio ad inducendum alterum errorem est quod etiam prima principia *sciuntur* per demonstrationem, quia demonstrari possunt demonstratione circulari.

5. Radix utriusque erroris est falsa notio scientiae. Respondetur ergo (et simul excluditur primus error) quod *scire* large sumptum complectitur et conclusiones demonstratas et principia, quae sunt accepta sine demonstratione non quasi certa non sint, sed quia demonstratione non egent.

6. Attamen si non latiori sed strictiori significatione loquamur, *scire* seu *scientia* non est nisi conclusionum; principiorum vero est *intellectus.* Nempe *scimus* conclusiones et *intelligimus* principia.

7. Porro necesse est ponere certam cognitionem primorum principiorum sine demonstratione: quia necesse est scire priora ex quibus est demonstratio; et haec necesse est reducere ad aliqua immediata^ quae sint indemonstrabilia: secus inter duo extrema essent infinita media. Quod repugnat.

8. Principia immediata, quorum cognitio est principium quoddam totius scientiae (quia scientia est cognitio conclusionis demonstratae ex principiis) cognoscuntur *per se,* non *per aliud,* seu cognoscuntur per cognitionem propriorum terminorum.

COMMENTARIUM S. THOMAE

60 [1]. Postquam determinavit Philosophus de cognitione principiorum demonstrationis, hic excludit errores ex praedeterminata veritate exortos.

Et circa hoc tria facit: primo, ponit errores [37]; secundo, rationes errantium; ibi [38]: *Supponentes quidem igitur* (') etc. tertio, excludit rationum radices; ibi [40] : *Nos autem dicimus* (1) etc.

61 [2]. Dicit ergo primo [37] quod ex una veritate superius determinata duo errores contrarii sunt exorti. Determinatum est enim supra (3) quod oportet principia demonstrationis scire, inuno quod etiam ea magis scire oportet. Sed primum solum sufficit ad propositum. Propter hoc autem videtur quibusdam quod nullius rei sit scientia; quibusdam autem videtur quod sit quidem scientia, sed quod omnium possit haberi scientia per demonstrationem. Neutrum autem horum est verum, nec necessario consequitur ex rationibus eorum.

62 [3]. Deinde, cum dicit [38]: *Supponentes* etc., ponit rationes quibus in praedictos errores incidunt.

Et *primo* ponit rationem dicentium quod non est scientia. Quae talis est. Principia demonstrationis aut procedunt in infinitum aut est status in eis. Si proceditur in infinitum, non est in eis accipere prima: quia infinita non est transire, ut ad primum veniatur: et ita non est primum cognoscere.

Et in hoc recte argumentantur. Nam posteriora non possunt cognosci, ignoratis primis.

Si autem stetur in principiis, oportet quod prima nesciantur; si scire solum est per demonstrationem: non enim prima habent aliqua priora, per quae demonstrentur. Si autem prima ignorentur, oportet et posteriora iterum non scire simpliciter nec proprie: sed solum sub hac conditione, si principia sunt. Non enim potest per aliquid ignotum aliquid cognosci, nisi sub hac conditione, si illud primum quod ignotum est, sit. Ergo sequitur utroque modo, sive principia stent, sive in eis procedatur in infinitum, quod nullius rei est scientia.

63 [4]. *Secundo,* cum dicit [39]: *Quidam autem* etc., ponit rationem dicentium omnium esse scientiam per demonstrationem: quia praemissae radici, scilicet quod non esset scire nisi per demonstrationem, addebant aliam, scilicet quod posset circulariter demonstrari. Sic enim sequebatur quod etiamsi in principiis demonstrationis esset status, prima tamen principia erat scire per demonstrationem: quia illa prima dicebant demonstrari ex posterioribus. Nam circulariter demonstrare est *demonstrare ex invicem,* idest ut quod primo fuit, principium, postmodum fiat conclusio et e converso.

64 [5]. Deinde, cum dicit [40]: *Nos autem dicimus* etc., excludit falsas radices praedictarum rationum.

Et primo, hoc quod supponebant quod non esset scire nisi per demonstrationem. Secundo, hoc quod dicebant quod contingeret circulariter demonstrari; ibi [41]: *Circulo quoque* (4) etc.

Dicit ergo primo [40] quod non omnis scientia est demonstrativa, idest per demonstrationem accepta; sed immediatorum principiorum est scientia indemonstrabilis, idest non per demonstrationem accepta.

65 [6]. Sciendum est tamen quod hic Aristoteles large accipit scientiam pro qualibet certitudinali cognitione, et non secundum quod scientia dividitur contra intellectum, prout dicitur quod, *scientia est conclusionum et intellectus principiorum.*

66 [7]. Quod autem hoc necessarium sit, scilicet quod certa cognitio aliquorum habeatur sine demonstratione, sic probat. Necesse est scire priora, ex quibus est demonstratio; sed haec aliquando contingit reducere in aliqua immediata: alias oporteret dicere quod inter duo extrema, scilicet subiectum et praedicatum essent infinita media in actu; immo plus, quod non esset aliqua duo accipere, inter quae non essent infinita media. Qualitercunque autem media assumantur, est' accipere aliquid alteri immediatum. Immediata autem, cum sint priora, oportet esse indemonstrabilia. Et ita patet quod necesse est aliquorum scientiam habere sine demonstratione.

67 [8]. Si ergo quaeratur quomodo immediatorum habeatur scientia, respondet quod non solum eorum est scientia, immo eorum cognitio est principium quoddam totius scientiae. Nam ex cognitione principiorum derivatur cognitio conclusionum, quarum proprie est scientia. Ipsa autem principia immediata non per aliquod medium extrinsecum cognoscuntur, sed per cognitionem propriorum terminorum. Scito enim quid est totum et quid est pars, cognoscitur quod omne totum est maius sua parte: quia in talibus propositionibus, ut supra dictum est (5) praedicatum est de ratione subiecti. Et ideo rationabiliter cognitio horum principiorum est causa cognitionis conclusionum: quia semper, quod est *per se,* est causa eius, quod est *per aliud.*

(1) n. >.
(2) n. 5.
(î) Lect. Π et praec.
(4) Lect. seq.
(5) Lect. V. n. 7.

LECTIO VIII.

(nn. 68-75; [41-45]).

Alter error excluditur ostendendo quod non contingit circulariter demonstrare.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput III)

41. Circulo quoque quod impossibile sit demonstrare simpliciter, manifestum est, si quidem ex prioribus oportet demonstrationem esse et notioribus; impossibile est enim eadem sibi ipsis simul priora et posteriora esse, nisi altero modo, ut haec quidem ad nos, illa autem simpliciter, quo certe modo facit inductio notum. Si autem sic est, non erit utique scire simpliciter bene determinatum, sed dupliciter, aut non simpliciter alterà demonstratio fit ex nobis notioribus.

42. Accidit autem dicentibus circulo demonstrationem esse, non solum quod nunc dictum est, sed nihil aliud dicere, quam quoniam hoc est, si hoc est; sic autem facile est demonstrare omnia. Manifestum autem est, quod hoc accidit tribus terminis positis: per multos enim aut per paucos reflectere nihil differt, per paucos autem aut per duos.

43. Cum enim sit A, ex necessitate est B, hoc autem cum sit, erit C; cum igitur A sit, ex necessitate erit C.

44. Si igitur cum sit A, necesse est B esse; hoc autem cum sit, erit A (hoc enim erat circulo); ponatur A, in quo est C. B igitur cum sit, A esse dicere, est ipsum C dicere; hoc autem est quoniam cum sit A, est C; sed C cum A idem est. Quare accidit dicere circulo dicentes esse demonstrationem, nihil alterum nisi cum sit A, est A. Sic autem omnia demonstrare leve.

45. At vero nec hoc possibile est, nisi in his quaecunque alternatim se consequuntur, sicut sunt propria. Uno quidem posito, ostensum est quod nequaquam est aliquid esse alterum (dico autem uno, quoniam neque termino uno neque propositione una proposita), ex duabus autem propositionibus primis ct minimis contingit siquidem syllogizare. Si igitur et A ipsi B et C inhaereat, et haec ad invicem et ipsi A. sic quidem contingit ex alterutris monstrare omnia quaesita in prima figura, sicut ostensum est in his, quae de syllogismo sunt. Ostensum autem est quod in aliis figuris aut non fit syllogismus aut non de acceptis. Non autem aequaliter praedicantia nequaquam est monstrare circulo. Quare, quoniam pauca huiusmodi in demonstrationibus sunt, manifestum est, quod vanum quidem est et impossibile dicere ex his quae sunt ad invicem esse demonstrationem et propter hoc omnium contingere demonstrationem esse.

SYNOPSIS

1. Argumentum lectionis.
2. Circularis syllogismus est quando ex *conclusione* et *altera* praemissa *conversa* (hoc est, converso eius praedicato in subiectum, et subiecto in praedicatum) concluditur reliqua praemissarum.
3. Probatur primo non posse circulariter demonstrari: quia secus idem esset simul prius et posterius, notius et minus notum respectu unius et eiusdem: quod est impossibile.
4. Solvitur quaedam dubitatio. - *Demonstratio* ex qua est *scire* procedit a prioribus quoad se, seu simpliciter; *inductio* a prioribus quoad nos.
5. Ergo syllogismus dialecticus potest aliquo sensu esse circularis (quia non a certis et notioribus absolute et quoad se, sed a probabilibus et a magis notis relative et quoad nos procedit), non autem demonstratio, seu syllogismus demonstrativus.
6. Probatur secundo impossibilitas circularis demonstrationis ex eo quod probaretur idem per idem: quod non est demonstratio; quia tali modo non acquiritur scientia.
7. Denique, si omnia possent demonstrari demonstratione circulari, sequeretur quod omnia ad se invicem essent convertibilia. Quod tamen non est.
8. Quod autem oporteret in demonstratione circulari omnia esse convertibilia secundum positionem adversariorum, probatur ex eo quod omnis syllogismus est ex tribus terminis et duabus propositionibus ad minus.
9. Percurrendo syllogismos in prima, secunda et tertia figura ostenditur etiam in convertibilibus non omnia posse circulariter demonstrari nisi, aliquo sensu, in primo modo primae figurae.

COMMENTARIUM S. THOMAE

68 [1]. Postquam Philosophus excludit unam falsam radicem, ostendens quod non omnis scientia est per demonstrationem, hic excludit aliam, ostendens quod non contingit circulariter demonstrare.

69 [2]. Ad cuius evidentiam sciendum est quod circularis syllogismus dicitur, quando ex conclusione et altera praemissarum conversa concluditur reliqua. Sicut si fiat talis syllogismus: *Omne animal rationale mortale est risibile; omnis homo est animal rationale mortale; ergo omnis homo est risibilis:* - assumatur autem *conclusio* tanquam principium C), et adiungatur ei *minor* conversa, hoc modo: *Omnis homo est risibilis; omne animal rationale mortale est homo;* sequitur quod, *omne animal rationale mortale sit risibile:* quae erat *maior* primi syllogismi.

70 [3]. Ostendit autem Aristoteles [41] per *tres* rationes quod non contingit circulariter demonstrare.

Quarum *prima* est. In circulari syllogismo idem fit et principium et conclusio. Principium autem demonstrationis est prius et notius conclusione: ut supra ostensum est. Sequitur ergo quod idem sit *prius* et *posterius* respectu unius et eiusdem, et *notius* et *minus notum.* Hoc autem est impossibile. Ergo impossibile est circulariter demonstrare.

71[4]. Sed posset aliquis dicere quod idem potest esse prius et posterius alio et alio modo, scilicet ut hoc sit prius *quoad nos,* et illud sit prius *simpliciter.* Sicut singularia sunt priora quoad nos, et posteriora simpliciter; universalia vero e converso. Hoc autem modo inductio facit notum, scilicet altero modo a demonstratione. Nam demonstratio procedit ex prioribus simpliciter: inductio autem ex prioribus quoad nos (2).

Sed si sic fieret demonstratio circularis, ut scilicet primo concluderetur ex prioribus simpliciter, postea vero ex prioribus quoad nos; sequeretur quod non esset bene determinatum superius (3) quid est *scire.* Dictum est enim quod *scire* est *causam rei cognoscere.* Et ideo ostensum est quod oportet demonstrationem, quae facit scire, ex prioribus simpliciter procedere. Si autem demonstratio, nunc ex prioribus simpliciter, nunc ex prioribus quoad nos procederet; oporteret etiam quod *scire* non solum esset causam rei cognoscere, sed *dupliciter* diceretur quia esset etiam quoddam scire per posteriora. Aut ergo oportebit sic dicere, aut oportebit dicere quod altera demonstratio, quae fit ex nobis notioribus, non sit simpliciter demonstratio.

71bis [5], Ex his autem apparet quare dialecticus syllogismus (4) potest esse circularis. Procedit enim ex probabilibus. Probabilia autem dicuntur, quae sunt magis nota vel sapientibus vel pluribus. Et sic dialecticus syllogismus procedit ex his quae sunt magis no-

(1) Nempe, Unquam *maior* syllogismi.

<2) Cf. lect. I, n. 11.
(3) Lect. IV, n. 5.
(4) Cf. lect. V, n. 4.

bis nota. Contingit autem idem esse magis et minus notum quoad diversos; et ideo nihil prohibet syllogismum dialecticum fieri circularem. Sed demonstratio fit ex notioribus simpliciter; et ideo, ut dictum est, non potest fieri demonstratio circularis.

72 **[6].** *Secundam* rationem ponit ibi [42]: *Accidit autem* etc.: quae talis est. Si demonstratio sit circularis, sequitur quod in demonstratione probetur idem per idem; ut si dicamus: *Si est hoc, est hoc.* Sic autem facile est cuilibet demonstrare omnia. Hoc enim poterit facere quilibet, tam sciens quam ignorans. Et sic per demonstrationem non acquiritur scientia: quod est contra definitionem demonstrationis. Non ergo potest esse demonstratio circularis.

Veritatem autem primae consequentiae hoc modo ostendit.

Primo enim, dicit quod manifestum est quod accidit, circulari demonstratione facta, hoc quod prius dictum est, scilicet quod idem probetur per idem, si quis sumat tres terminos. Reflexionem autem fieri per multos, aut per paucos terminos nihil differt (nominat autem hic *reflexionem* processum, qui fit in demonstratione circulari a principio ad conclusionem, et iterum a conclusione ad principium). Huiusmodi ergo reflexio quantum ad vim argumentandi, sive fiat per multa, sive per pauca, non differt. Nec differt de paucis, aut de duobus. Eadem enim virtus arguendi est, si quis sic procedat: *Si est A, est B,* et *si est B, est C,* et *si est C, est D;* et iterum reflectat dicens: *Si est D, est C,* et *si est C, est B,* et *si est B, est A;* sicut si statim a principio reflecteret dicens: *Si est A, est B,* et *si est B, est A.* Dicit autem per duos terminos, cum supra dixerit, tribus terminis positis, quia in deductione, quam faciet, utetur tertio termino, qui sit idem cum primo.

72t>is. *Deinde,* cum dicit [43]: *Cum enim* etc., proponit formam argumentandi in tribus terminis, hoc modo: *Si sit A, est B;* et *si est B, est C; ergo si est A,* ex necessitate *est C.*

Deinde, cum dicit [44]: *Si igitur cum sit A* etc., per formam argumentandi praemissam ostendit quod in circulari demonstratione concluditur idem per idem, sumptis duobus terminis tantum. Erit enim dicere: *Si est A, est B;* et reflectendo (quod est circulariter demonstrare): *Si est B, est A.* Ex quibus duobus sequitur, secundum formam arguendi praemissam, *Si est A, est A.*

Quod sic patet. Sicut enim in prima deductione, quae fiebat per tres terminos, ad B sequebatur C; ita in deductione reflexa duorum terminorum, ad B sequitur A. Ponatur ergo quod idem significet A in secunda deductione reflexa, quod C significabat in prima directa, quae est per tres terminos. Igitur dicere in secunda deductione, *Si est B, est A,* est hoc ipsum quod erat dicere in prima deductione, *Si est B, est C.* Sed cum dicebatur in prima deductione, *Si est B, est C,* sequebatur, *Si est A, est C.* Ergo in deductione circulari sequitur, *Si est A, est A:* quia C cum A idem ponitur. Et ita leve erit demonstrare omnia, ut dictum est.

73 **[7].** *Tertiam* rationem ponit; ibi [45]: *At vero nec hoc possibile est* etc. Quae talis est. Ponentes omnia posse sciri per demonstrationem, quia demonstratio est circularis, necesse habent dicere quod omnia possunt demonstrari demonstratione circulari; et ita necesse habent dicere quod in demonstratione circulari ex conclusione possit concludi utraque praemissarum. Hoc autem non potest fieri nisi in his, quae ad se invicem convertuntur, idest convertibilia sunt, sicut *propria.* Sed non omnia sunt huiusmodi. Ergo vanum est dicere quod omnia possunt demonstrari, propter hoc quod demonstratio est circularis.

74 **[8].** Quod autem oporteat in demonstratione circulari omnia esse convertibilia secundum positionem istorum, sic ostendit.

Ostensum est in libro *Priorum* (5) quod, uno posito, non sequitur ex necessitate aliud; nec posito uno termino, nec posita una propositione tantum. Nam omnis syllogismus est ex tribus terminis et duabus propositionibus ad minus. Oportet ergo accipere tres terminos convertibiles in demonstratione circulari, scilicet A, B, C; ita quod A insit omni B et omni C, et haec scilicet B et C inhaereant sibi invicem, ita quod omne B sit C, et omne C sit B, et iterum haec insint ipsi A, ita quod omne A sit B, et omne A sit C. Et ita se habentibus terminis, *contingit monstrare in prima figura ex alterutris,* idest circulariter, *omnia quaesita,* idest conclusionem ex duabus praemissis et utramlibet praemissarum ex conclusione et altera conversa, *sicut ostensum est in his, quae sunt de syllogismo,* idest in libro *Priorum* (6), in quo agitur de syllogismo simpliciter.

Quod sic patet. Sumantur tres termini convertibiles, scilicet *risibile, animal rationale mortale,* et *homo,* et syllogizetur sic: *Omne animal rationale mortale est risibile; omnis homo est animal rationale mortale; ergo omnis homo est risibilis.*

Et ex hac conclusione potest iterum concludi tam *maior* quam *minor.* - *Maior* sic: *Omnis homo est risibilis; omne animal rationale mortale est homo; ergo omne animal rationale mortale est risibile. - Minor sic: Omne risibile est animal rationale mortale; omnis homo est risibilis; ergo omnis homo est animal rationale mortale.*

75 **[9].** Ostensum est autem in libro *Priorum* (7) quod in aliis figuris, scilicet in *secunda* et *tertia,* aut *non fit* circularis *syllo-*

(5) Cap. XXII (ai. 23) seqq.
(6) Lib. II. cap. V.
(7) Lib. II. cap. VI et VU.

gismus, scilicet per quem ex conclusione possit syllogizari utraque praemissarum: aut si fiat, *non erit ex acceptis,* sed ex aliis propositionibus, quae non sumuntur in primo syllogismo. Quod sic patet.

In *secunda* figura non est conclusio nisi negativa: oportet autem alteram praemissarum esse negativam, et alteram affirmativam. Non enim ex duabus negativis potest aliquid concludi, nec ex duabus affirmativis potest concludi negativa. Non est ergo possibile quod ex conclusione et praemissa negativa concludatur affirmativa. Si ergo debet affirmativa probari, oportet quod per alias propositiones probetur, quae non sunt sumptae.

Similiter in *tertia* figura non est conclusio nisi particularis. Oportet autem alteram praemissarum ad minus esse universalem. Si autem in praemissis sit aliqua particularis, non potest concludi universalis. Unde non potest esse quod in *tertia* figura ex conclusione syllogizetur utralibet praemissarum.

Et eadem ratione apparet quod nec in prima figura talis circularis syllogismus potest fieri, per quem utraque praemissarum concludatur, nisi in primo modo, in quo solo concluditur universalis affirmativa. Nec etiam in hoc modo potest fieri talis syllogismus circularis, per quem utraque praemissarum concludatur, nisi sumantur tres termini *aequales,* idest *convertibiles.* Quod ex hoc patet. Oportet enim ex conclusione, et altera praemissarum conversa, concludere reliquam: sicut dictum est. Non autem potest utraque praemissarum converti, cum utraque sit universalis affirmativa, nisi in terminis convertibilibus.

LECTIO IX.

(nn. 76-81; [46-49]).

De principio quod est, dici de omni.

SCHEMA

(Lect. IX-XII; nn. 76-108; [46-69]).

Postquam ostendit quid sit syllogismus demonstrativus, incipit ostendere ex quibus et qualibus sit, 76 [46].

Lectio IX, nn. 76-81 [46-49].

I) Continuat se ad praecedentia 76 [46].

II) Interponit quaedam quae sunt necessaria ad praecognoscendum 78 [47].

A) Dicit de quo est intentio 78 [47].

B) Determinat propositum 79 [48].

A') Ostendit quid sit *dici de omni* 79 [48].

1) Ostendit hoc 79 [48].

2) Manifestat positam definitionem per signum ab instantiis sumptum

Lectio X, nn. 82-89 [50-55].

B') Determinat quid sit *dici per se* 82 [50].

1) Ostendit quot modis dicitur aliquid per se 82 [50].

a) Primus modus 84 [50].

b) Secundus modus 85 (50-51].

c) Tertius modus 87 [52].

d) Quartus modus 88 [53].

2) Ostendit qualiter utatur praedictis modis demonstrator 89 [54].

3) Epilogat 89 [55].

Lectio XI, nn. 90-97 [56-61].

C') Determinat de *universali* 90 [56].

1) Ostendit quid sit universale 90 [56]

a) Hoc ostendit 91 [56].

a') Quod universale continet in se et *dici de omni* et *per se* 91 [56].

j) Hoc ostendit 92 [56].

jj) Infert corollarium 93 [57].

jjj) Ostendit quod *per se* et *secundum quod ipsum est,* idem est 94 [58].

b') Quid addat universale supra ipsa 95 [59].

j) Hoc dicit 95 [59].

jj) Manifestat per exemplum 96 [60].

b) Ostendit qualiter demonstrator *universali* utatur 97 [61].

Lectio XII, nn. 98-108 [62-69].

2) Ostendit quomodo in acceptione *universalis* errare contingat 98 [62].

a) Dicit quod aliquando circa hoc peccare contingit 99 [62].

b) Assignat quot modis hoc contingit 100 [63].

a') Enumerat ipsos modos 100 [63].

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput IV

46. (7) Quoniam autem impossibile est aliter se habere illud, cuius est scientia simpliciter, necessarium utique erit id esse scibile, quod est secundum demonstrativam scientiam. Demonstrativa autem est, quâm habemus in habendo demonstrationem; ex necessariis itaque syllogismus est demonstratio. Accipiendum igitur ex quibus et qualibus demonstrationes fiunt.

47. (8) Primum autem determinabimus quid dicimus de omni et quid per se et quid universale.

48. De omni quidem hoc dico, quod utique est non in quodam quidem sic, in quodam autem non, neque aliquando quidem sic, aliquando vero non: ut de omni homine animal; si enim verum est dicere hominem, verum est dicere animal: et si alterum et a’‘erum; et si in omni linea punctum, similiter inest.

49. Signum autem est; namque instantias sic proferimus, sicut de omni interrogati, aut si in quodam non, aut si aliquando non.

SYNOPSIS

1. Textus divisio.

2. Conclusio demonstrationis est necessaria; ergo syllogismus demonstrativus procedit ex necessariis.

3. Ad sciendum ex quibus et ex qualibus est demonstratio praeintelligendum quid significent formae istae loquendi; *dici de omni, dici per se, dici primo.* Quae formae ex additione se habent ad invicem, et ideo una non convertitur cum alia.

4. *Dici de omni* dupliciter usurpatur: vel enim significat *praedicatum* inesse quocunque modo cuilibet quod continetur sub subiecto universali; vel significat praedicatum inesse cuilibet simpliciter, hoc est, non quocunque modo sed essentialiter et necessario. - Primo modo sumitur in syllogismo dialectico, seu probabili; sed altero modo semper accipi debet in syllogismo demonstrativo.

5. Definitur *dici de omni* in hoc secundo sensu, nempe : *quidquid dicitur de subiecto universali dici debet de omnibus contentis sub illo universali, ita ut nihil sub subiecto possit accipi quovis tempore vel quavis circumstantia, cui praedicatum subiecti universalis non conveniat.*

6. Manifestatur definitio ex iis quae opponuntur quoties infertur instantia contra veritatem alicuius propositionis universalis.

COMMENTARIUM S. THOMAE

76 [1]. Postquam Philosophus ostendit quid sit syllogismus demonstrativus, in parte ista incipit ostendere ex quibus et qualibus sit.

Et circa hoc tria facit; primo, continuat se ad praecedentia [45]; secundo, interponit quaedam quae sunt necessaria ad praecognoscendum; ibi [47] : *Primum autem determinabimus* i1) etc.; tertio, determinat propositum, scilicet ex quibus sit syllogismus demonstrativus; ibi [70] : *Si igitur est demonstrativa* (2) etc.

77 [2]. Dicit ergo primo [46], quod quia dictum est supra (3), quod impossibile est aliter se habere in definitione eius quod est *scire,* necessarium erit id quod scitur secundum demonstrationem. Quid autem sit quod est secundum demonstrationem scire exponit, dicens quod demonstrativa scientia est quam *habemus in habendo demonstrationem,* idest quam ex demonstratione acquirimus. Et sic habetur quod demonstrationis conclusio sit necessaria. Quamvis autem necessarium possit syllogizari ex contingentibus, non tamen de necessario potest haberi scientia per medium contingens, ut infra probabitur (4). Et quia conclusio demonstrationis non solum est necessaria, sed etiam per demonstrationem scita, ut dictum est (5), sequitur quod <_-«nonstrativus syllogismus sit ex necessariis. Et ideo

(1) n. 3.
(2) Lect. XIII.
(3> Lect. IV.

(4) Lect. XПI.
(5) Lect. IV.

accipiendum est ex quibus necessariis et qualibus sint demonstrationes..

78 [3]. Deinde cum dicit [47]: *Primum autem* etc., interponit ea, quae sunt praeintelligenda ad cognoscendum de his de quibus tractaturus est.

Et circa hoc duo facit.

Primo, dicit de quo est intentio, dicens quod antequam determinetur in speciali ex quibus et qualibus sit demonstratio, primo determinandum est quid intelligatur cum dicimus *de omni,* et *per se,* et *universale.* Cognoscere enim ista est necessarium ad sciendum ex quibus sit demonstratio. Hoc namque oportet observari in demonstrationibus. Oportet enim in propositionibus demonstrationis aliquid *universaliter* praedicari, quod significat dici *de omni,* et *per se,* et etiam *primo,* quod significat universale. Haec autem tria se habent ex additione ad invicem. Nam omne quod *per se* praedicatur, etiam *universaliter* praedicatur; sed non e converso. Similiter omne quod *primo* praedicatur, praedicatur *per se,* sed non convertitur. Unde etiam apparet ratio ordinis istorum.

Differentia etiam et numerus istorum trium apparet ex hoc, quod aliquid praedicari dicitur *de omni* sive *universaliter* per comparationem ad ea, quae continentur sub subiecto. Tunc enim dicitur aliquid *de omni,* ut habetur in libro *Priorum* (6), quando nihil est sumere sub subiecto, de quo praedicatum non dicatur. *Per se* autem dicitur aliquid praedicari, per comparationem ad ipsum subiectum: quia ponitur in eius definitione, vel e converso, ut infra (7) patebit. *Primo* vero dicitur aliquid praedicari de altero per comparationem ad ea, quae sunt priora subiecto et continentia ipsum. Nam habere tres angulos etc., non praedicatur primo de *isoscele:* quia prius praedicatur de priori, scilicet de triangulo.

79 [4]. *Secundo,* ibi [48]: *De omni quidem* etc., determinat propositum.

Et dividitur in tres partes. Primo, ostendit quid sit *dici de omni;* secundo, quid sit *dici per se;* ibi [50]: *Per se autem* (8) etc.; tertio, quid sit *universale;* ibi [56]: *Universale autem dico* (9) etc.

Circa primum duo facit.

Primo, ostendit quid sit *dici de omni* [48]. Ad quod sciendum est quod *dici de omni,* prout hic sumitur, addit supra *dici de omni,* prout sumitur in libro *Priorum.* Nam in libro *Priorum* accipitur *dici de omni* communiter, prout utitur eo et dialecticus et demonstrator. Et ideo non plus ponitur in definitione eius, quam quod praedicatum insit cuilibet eorum quae continentur sub subiecto. Hoc autem contingit vel *ut nunc,* et sic utitur quandoque *dici de omni* dialecticus; vel *simpliciter* et secundum omne tempus, et sic solum utitur eo demonstrator.

80 [5]. Et ideo in definitione *dici de omni,* duo ponit: quorum unum est, ut nihil sit sumere sub subiecto cui praedicatum non insit. Et hoc significat cum dicit: *Non in quodam quidem sic, in quodam autem non.* Aliud est, quod non sit accipere aliquod tempus, in quo praedicatum subiecto non conveniat. Et hoc designat cum dicit: *Neque aliquando sic, aliquando non;* et ponit exemplum. Sicut de omni homine praedicatur animal; et de quocunque verum est dicere quod sit homo, verum est dicere quod sit animal, et quandocunque est homo, est animal. Et similiter se habet de linea et de puncto: nam punctum est in linea qualibet et semper.

81 [6]. *Secundo;* ibi [49]: *Signum autem* etc., manifestat positam definitionem per signum ab instantiis sumptum. Non enim fertur instantia contra universalem propositionem, nisi quia deficit aliquid eorum, quae per eam significantur. Cum autem interrogamur, an aliquid praedicetur *de omni* in demonstrativis, dupliciter ferimus instantias; vel quia in quodam eorum quae continentur sub subiecto non est verum; vel quia aliquando non est verum. Unde manifestum est quod *dici de omni* utrunque praedictorum significat.

(6) Lib. I. cap. I, n. 7.
(7) Lect. seq.
(8) Lect. seq.
(9) Lect. XL

LECTIO X.

(nn. 82-89; [50-55]).

De altero principio quod est, dici per se.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput IV)

50. (9) Per se autem sunt quaecumque sunt in eo quod quid est, ut triangulo inest linea et lineae punctum (substantia enim ipsorum ex his est, et quae insunt in ratione dicente quid est),

51. et quibuscumque eorum quae insunt ipsis, ipsa in ratione insunt quid est demonstrante, ut rectum inest lineae et circulare, et impar et par numero, et primum et compositum, et isopleuros, quod est aequilaterum, et scalenon, idest altera parte longius; quae in omnibus his insunt in ratione quid est dicente, huic quidem linea, huic vero numerus. Similiter et in aliis huiusmodi, unicuique per se esse dico; quaecunque vero neutraliter insunt, accidentia sunt, ut musicum aut album animal.

52. Amplius quod non de subiecto dicitur alio quodam, ut ambulans: cum alterum quoddam sit ambulans, et album. Substantia autem et quaecumque hoc aliquid significant, non alterum aliquid sunt quod vere sunt. Quae quidem igitur non de subiecto sunt, per se dico; quae vero de subiecto, accidentia.

53. Item, alio modo quod quidem propter ipsum inest unicuique, per se; quod vero non propter ipsum, accidens est. Ut si ambulante coruscavit, accidens est: non enim propter id quod ambulat coruscavit; sed quod accidens est, dicimus hoc. Si vero propter ipsum, per se est, ut si aliquod interfectum interierit secundum interfectionem, quoniam propter id quod interfectum est, sed non quod accidat interfectum interire.

54. (10) Quae ergo dicuntur in simpliciter scibilibus, per se sic sunt, sicut inesse praedicantibus, aut inesse propter ipsa, quae sunt ex necessitate. Non enim contingunt non inesse, aut simpliciter aut opposita, ut lineae aut rectum aut obliquum, et numero par aut impar. Est enim contrarium, aut privatio aut contradictio in eodem genere; ut par vel impar in numeris, secundum quod sequitur. Quare si necesse est affirmare aut negare, necesse est et quae sunt per se inesse.

55. De omni quidem igitur et per se determinatum in hoc modo.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.

2. Praepositio *per* designat quandoque *situm,* quandoque *causam;* et hoc tripliciter, nempe vel *causam formalem,* vel *materialem,* vel *causam extrinsecam et praecipue efficientem.* - Hinc si ipsum subiectum vel aliquid eius sit *causa* vel *ratio* illius quod ipsi tribuitur, dicitur praedicatum *per se* convenire subiecto.

3. Diversi autem sunt modi, quibus aliquid *per se* dicitur de aliquo. *Primus modus* est quando praedicatum est de definitione subiecti, videlicet quando de subiecto praedicatur eius essentiale constitutivum, nempe *definitio* vel aliquid in definitione inclusum.

4. *Per se* dicitur altero *modo* quando *subiectum* ponitur in definitione praedicati, non quasi huius constitutivum essentiale, sed ut causa materialis et proprium subiectum eiusdem; videlicet secundus modus dicendi *per se* est quando proprium accidens de proprio subiecto praedicatur.

5. Quae vero neque sunt de definitione subiecti (n. 3), neque subiectum in definitione eorum ponitur (n. praeced.), per accidens praedicantur.

6. Tertius modus dicendi *per se,*. non est modus praedicandi, sed *modus existendi,* et est quando unum ita est in *se,* ut non possit praedicari de aliquo ut de subiecto in quo sit.

7. Quartus modus dicendi *per se* est quando subiectum vel aliquid eius se habet ut causa efficiens praedicati, quod subiecto ipsi tribuitur.

8. Quia proprie scibilia dicuntur conclusiones demonstrationis, in quibus passiones praedicantur de propriis subiectis, conclusiones demonstrationum includunt duplicem modum dicendi *per se,* scilicet secundum et quartum.

COMMENTARIUM S. THOMAE

82 [1]. Postquam determinavit Philosophus de *'dici de omni,* hic determinat de *per se.*

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit quot modis dicitur aliquid per se [50]; secundo, ostendit qualiter his modis demonstrator utatur; ibi [54]: *Quae ergo dicuntur* O etc.

83 [2]. Circa *primum* [50] sciendum est quod haec praepositio *per* designat habitudinem causae; designat etiam interdum et situm, sicut cum dicitur aliquis esse *per se,* quando est solitarius. Causae autem habitudinem designat, aliquando quidem *formalis;* sicut cum dicitur quod corpus vivit *per* animam. - Quandoque autem habitudinem causae *materialis;* sicut cum dicitur quod corpus est coloratum *per* superficiem: quia scilicet proprium subiectum coloris est superficies. - Designat etiam habitudinem causae *extrinsecae* et praecipue *efficientis;* sicut cum dicitur quod aqua calescit *per* ignem.

Sicut autem haec praepositio *per* designat habitudinem causae, quando aliquid extrinsecum est causa eius, quod attribuitur subiecto; ita quando subiectum vel aliquid eius est causa eius, quod attribuitur ei, et hoc significat *per se.*

84 [3]. *Primus* ergo modus dicendi *per se* est, quando id, quod attribuitur alicui, pertinet ad formam eius. Et quia definitio significat formam et essentiam rei, *primus modus* eius quod est *per se* est, quando praedicatur de aliquo definitio vel aliquid in definitione positum (et hoc est quod dicit quod per se sunt quaecunque insunt in eo, *quod quid est,* idest in definitione indicante *quid est),* sive ponatur in recto sive in obliquo. Sicut in definitione trianguli ponitur linea; unde linea *per se* inest triangulo: et similiter in definitione lineae ponitur punctum; unde punctum *per se* inest lineae. Rationem autem quare ista ponantur in definitione subiungit dicens: *Substantia,* idest *essentia,* quam significat definitio *ipsorum,* idest trianguli et lineae, *est ex his,* idest ex linea et punctis. Quod non est intelligendum quod linea ex punctis componatur, sed quod punctum sit de ratione lineae, sicut linea de ratione trianguli.

Et hoc dicit ad excludendum ea, quae sunt partes materiae et non speciei, quae non ponuntur in definitione, sicut semicirculus non ponitur in definitione circuli, nec digitus in definitione hominis, ut dicitur in VII *Metaphysicae* (2). Et subiungit quod quaecumque universaliter insunt in ratione dicente *quid est, per se* attribuuntur alicui.

85 [4], *Secundus* modus dicendi *per se* est, quando haec praepositio *per* designat habitudinem causae materialis, prout scilicet id, cui aliquid attribuitur, est propria materia et proprium subiectum ipsius. Oportet autem quod proprium subiectum ponatur in definitione accidentis: quandoque quidem in obliquo, sicut cum accidens in abstracto definitur, ut cum dicimus, quod *simitas est curvitas nasi;* quandoque vero in recto, ut cum accidens definitur in concreto (3), ut cum dicimus quod *simus est nasus curvus.*

Cuius quidem ratio est, quia cum *esse* accidentis dependeat a subiecto, oportet etiam quod definitio eius significans *esse* ipsius contineat in se subiectum. Unde secundus modus dicendi *per se* est, quando subiectum ponitur in definitione praedicati, quod est proprium accidens eius.

Et hoc est quod dicit [51], *et* per se dicuntur *quibuscunque eorum,* idest de numero eorum, *quae insunt ipsis,* idest subiectis accidentium, *ipsa* subiecta *insunt in ratione demonstrante quid est* ipsum accidens, idest in definitione accidentis. Sicut *rectum et circulare insunt lineae* per se: nam linea ponitur in definitione eorum. Et eadem ratione *par* et *impar* per se insunt numero, quia numerus in eorum definitione ponitur: nam *par* est numerus medium habens. Et similiter *primum* et *compositum* per se praedicantur de numero, et numerus in definitione eorum ponitur. Est enim *primum* in numeris, numerus qui nullo alio numero mensuratur, sed sola unitate, ut *septenarius.* Compositus autem numerus est, quem etiam alius numerus mensurat, sicut *novenarius.* Et similiter *isopleuros,* idest *aequaliterum,* et *scalenon,* idest trium inaequalium laterum et altera parte longius, *per se* insunt triangulo, et triangulus ponitur in definitione eorum.

(1) n. 8.

(2) Comment. S. Th. lect. IX; Ed. Did., lib. VI, cap. X, η. 2 seqq.

(3) Cf. *Perth.,* lect. IV, n. 5.

Et ideo subiungit quod, subiecta quae insunt omnibus praemissis accidentibus in ratione dicente *quid est,* idest in definitione, sicut alicui praedictorum accidentium inest linea, alicui vero numerus, et similiter in aliis, *unicuique,* inquam, ipsorum subiectorum, *per se inesse dico suum accidens.*

86 [5]. Quae vero praedicata neutraliter insunt, idest neque ita quod ponantur in definitione subiectorum, neque subiecta in definittione eorum, sunt accidentia, idest *per accidens* praedicantur, sicut musicum et album praedicantur de animali per accidens.

87 [6]. Deinde cum dicit [52]: *Amplius quod non* etc., ponit *alium modum* eius, quod est *per se,* prout *per se* significat aliquid solitarium, sicut dicitur quod *per se est* aliquod particulare, quod est in genere substantiae, quod non praedicatur de aliquo subiecto. Et huius ratio est, quia cum dico, *ambulans* vel *album,* non significo ambulans vel album, quasi aliquid *per se* solitarium existons, cum intelligatur aliquid aliud esse quod sit ambulans vel album. Sed in his, quae significant *hoc aliquid,* scilicet in primis substantiis, hoc non contingit. Cum enim dicitur *Socrates* vel *Plato,* non intelligitur quod sit aliquid alterum, quam id quod vere ipsa sunt, quod scilicet sit subiectum eorum. Sic igitur hoc modo quae non praedicantur de subiecto sunt *per se,* quae vero dicuntur de subiecto, scilicet sicut in subiecto existentia, accidentia sunt. Nam quae dicuntur de subiecto, sicut universalia de inferioribus, non semper accidentia sunt.

Sciendum est autem quod iste modus non est modus praedicandi, sed modus existendi. Unde etiam in principio non dixit, *per se dicuntur,* sed, *per se sunt.*

88 [7]. Deinde cum dicit [53]: *Item alio modo* etc., ponit *quartum modum,* secundum quod haec praepositio *per* designat habitudinem causae efficientis vel cuiuscunque alterius. Et ideo dicit quod quidquid inest unicuique propter seipsum, *per se* dicitur de eo; quod vero non propter seipsum inest alicui, *per accidens* dicitur, sicut cum dico : *hoc ambulante coruscat.* Non enim propter id quod ambulat, coruscavit; sed hoc dicitur secundum accidens. Si vero quod praedicatur insit subiecto propter seipsum, *per se* inest, ut si dicamus quod interfectum interiit : manifestum est enim quod propter id quod illud interfectum est, interiit, et non est accidens quod interfectum interierit.

89 [8]. Deinde cum dicit [54]: *Quae ergo dicuntur* etc., ostendit qualiter utatur praedictis modis demonstrator. Ubi notandum est quod cum scientia proprie sit conclusionum, intellectus autem principiorum (4), proprie scibilia dicuntur conclusiones demonstrationis, in quibus passiones praedicantur de propriis subiectis (5). Propria autem subiecta non solum ponuntur in definitione accidentium, sed etiam sunt causae eorum. Unde conclusiones demonstrationum includunt duplicem modum dicendi *per se,* scilicet *secundum* et *quartum.*

Et hoc est quod dicit quod illa quae praedicantur in *simpliciter scibilibus,* hoc est, in conclusionibus demonstrationum, *sic sunt per se, sicut inesse praedicantibus,* idest sicut quando subiecta insunt in definitione accidentium, quae de eis praedicantur, *aut inesse propter ipsa,* idest quando praedicata insunt suiecto propter ipsum subiectum, quod est causa praedicati.

Et consequenter ostendit quod huiusmodi scibilia sunt necessaria : quia non contingit quin proprium accidens praedicetur de subiecto. Sed hoc est *duobus* modis.

Quandoque quidem *simpliciter,* sicut cum unum accidens convertitur cum subiecto, ut *habere tres* cum *triangulo,* et *risibile* cum homine. Quandoque autem duo opposita sub disiunctione accepta ex necessitate subiecto insunt, ut lineae aut *rectum* aut *obliquum,* et numero *par* aut *impar.* Cuius rationem ostendit, quia *contrarium, privatio* et *contradictio* sunt in eodem genere. Nam privatio nihil aliud est, quam negatio in subiecto determinato.

Quandoque etiam contrarium aequiparatur negationi in aliquo genere, sicut in numeris idem est *impar* quod *non par* secundum consequentiam. Sicut ergo necesse est affirmare vel negare, ita necesse est alterum eorum, quae per se insunt, proprio inesse subiecto.

Deinde epilogat dicens [55] : *De omni quidem* etc. Quod est planum.

(4) Cf. lect. VTI. n. 6.
(5) Cf. lect. II, n. 2.

LECTIO XL

(nn. 90-97; [56-61]).

De tertio principio quod est, dici ut universale, *et de modo quo* universali *utitur demonstratio.*

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput IV)

56. (11) Universale autem dico quod, cum de omni sit, et per se, et secundum quod ipsum est.

57. Manifestum igitur est quod quaecunque sunt universalia, ex necessitate insunt rebus.

58. Per se autem et secundum quod ipsum est, idem est, ut per se lineae inest punctum et rectitudo: et namque secundum quod linea est, et triangulo secundum quod est triangulus duo recti, etenim per se triangulus duobus rectis aequalis est.

59. Universale autem est tunc cum in quolibet et primo demonstratur.

60. Ut. duos rectos habere neque cuilibet figurae inest universaliter, et tamen est demonstrare de figura quod duos rectos habet, sed non cuiuslibet figurae est, neque utitur qualibet figura demonstrans; quadrangulus enim figura quidem est, non autem habet duobus rectis aequales. Sed isosceles habet quidem quolibet duobus rectis aequales, sed non primum, sed triangulus prius. Quod igitur quodlibet primum monstratur duos rectos habere, aut quodcunque aliud, huic primo inest universale;

61. et demonstratio per se huius universalis est, aliorum autem quodammodo et non per se; neque isoscelis non est universaliter, sed frequentius.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.

2. Universale, de quo hic est quaestio, non accipitur prout dicit aliquid commune pluribus, sed prout importat quandam adaequationem praedicati ad subiectum.

3. Porro hoc universale est id quod de subiecto praedicatur *universaliter,* quod *per se* inest subiecto, quod subiecto convenit *secundum quod ipsum,* non secundum aliud.

4. Corollarium. Ergo hoc universale necessario inest subiecto, de quo praedicatur.

5. *Per se* et *secundum quod ipsum est* inesse subiecto idem realiter sunt in definitione *universalis.*

6. Universale addit supra *dici de omni* et *per se,* quod *primo* demonstratur inesse ei de quo praedicatur.

7. Explicatur exemplo trianguli cuius *per se primo* est habere tres angulos aequales duobus rectis.

8. Demonstratio *per se* est huius universalis, prout nempe universale *per se* et *primo* praedicatur.

COMMENTARIUM S. THOMAE

90 [1J. Postquam Philosophus determinavit de *dici de omni* et *per se,* hic determinat de *universali.*

Et dividitur in duas partes: in prima, ostendit quid sit universale [56]; in secunda, ostendit quomodo in acceptione universalis contingit errare; ibi [62]: *Oportet autem non latere* (1) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quid sit universale; secundo, ostendit quomodo demonstrator universali utatur; ibi [61]: *Demonstratio autem per se* (2) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quod universale continet in se et *dici de omni* et *per se;* secundo, ostendit quid supra ea addat; ibi [59]: *Universale autem* (3) etc.

91 [2]. Ad evidentiam autem eorum, quae hic dicuntur, sciendum est quod universale non hoc modo hic accipitur, prout omne quod praedicatur de pluribus universale dicitur, secundum quod Porphyrius determinat de quinque universalibus; sed dicitur hic universale secundum quandam adaptationem vel adaequationem praedicati ad subiectum, cum scilicet neque praedicatum invenitur extra subiectum, neque subiectum sine praedicato.

92 [3]. His autem visis, sciendum est quod circa primum *tria* facit.

Primo dicit [56] quod *universale,* scilicet praedicatum, est quod et *de omni est,* idest universaliter praedicatur de subiecto, et etiam *per se,* scilicet inest ei, idest convenit subiecto *secundum quod ipsum subiectum est.* Multa enim universaliter de aliquibus praedicantur, quae non conveniunt eis per se, et secundum quod ipsa. Sicut omnis lapis coloratus est; non tamen secundum quod lapis, sed secundum quod est superficiem habens.

93 [4]. *Secundo;* ibi [57]: *Manifestum igitur* etc., infert quoddam corollarium ex dictis, dicens quod, ex quo universale est, quod per se inest; quae autem per se insunt ex necessitate insunt, ut supra ostensum est (4); manifestum est quod universalia praedicata, prout hic sumuntur, ex necessitate insunt rebus, de quibus praedicantur.

94 [5]. *Tertio;* ibi [58]: *Per se autem* etc., ne aliquis crederet aliud esse quod in definitione universalis dixerat *per se,* ei *secundum quod ipsum est,* ostendit quod *per se* et *secundum quod ipsum est,* idem est. Sicut lineae *per se* inest punctum primo modo, et rectitudo secundo modo:, nam utrunque inest ei secundum quod linea est. Et e converso triangulo secundum quod triangulus est insunt duo recti, idest quod valet duos rectos, quia *per se* triangulo inest.

95 [**6**]. Deinde cum dicit [59]: *Universale autem* etc., ostendit quid addat universale supra *dici de omni* et *per se.*

Et circa hoc duo facit.

Primo, dicit quod tunc est universale praedicatum, cum non solum in quolibet est de quo praedicatur, sed et primo demonstratur inesse ei, de quo praedicatur.

96 [**7**]. *Secundo;* ibi [60]: *Ut duos rectos habere* etc., manifestat per exemplum, dicens quod habere tres angulos aequales duobus rectis, non inest cuilibet figurae universaliter: licet hoc de figura demonstretur, quia de triangulo demonstratur qui est figura; sed tamen non cuilibet figurae inest, nec demonstrator in sua demonstratione utitur qualibet figura. Quadrangulus enim figura quaedam est, sed non habet tres duobus rectis aequales. Isosceles autem, idest triangulus duorum aequalium laterum, habet quidem universaliter tres angulos aequales duobus rectis, sed non convenit primo isosceli, sed prius triangulo, quia isosceli convenit, in quantum est triangulus. Quod igitur primo demonstratur habere duos rectos, aut quodcunque aliud huiusmodi, huic primo inest praedicatum universale, sicut triangulo.

97 [8]. Deinde cum dicit [61]: *Et demonstratio* etc., ostendit qualiter demonstrator *universali* utatur, et dicit quod demonstratio est *per se huius universalis:* sed *aliorum* est *quodammodo et non per se.* Demonstrator enim demonstrat passionem de proprio subiecto: et si demonstret de aliquo alio, hoc non est nisi in quantum pertinet ad illud subiectum. Sicut passionem trianguli probat de figura et isoscele, in quantum quaedam figura triangulus est, et triangulus quidam isosceles est. Quod autem non *primo* inest isosceli habere tres, hoc non est quia non universaliter praedicetur de eo, sed quia est *frequentius,* idest in pluribus quam isosceles, cum hoc commune sit omni triangulo.

(1) Lect. XII.
(2) n. 8.
(3) n. 6.
(4) Lect. praec., n. 8.

LECTIO XII.
(nn. 98-108; [62-69]).

Quo modo in acceptione universalis errare contingat.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput V

62. **(12)** Oportet autem non latere quoniam multoties contingit peccare, et non esse, quod demonstratur, primum universale secundum quod videtur demonstrari universale primum.

63. Oberramus autem hac deceptione, cum aut nil sit accipere a superiori extra singulare, quam singularia, aut si sit quidem, sed innominatum sit in differentibus specie rebus, aut contingat esse sicut in parte totum in quo monstratur: eis enim quae sunt in parte, inest quidem demonstratio, et erit de omni, sed tamen non huiusmodi primi universaliter demonstratio. Dico enim huius primi, secundum quod est, demonstratio, cum sit primi universalis.

64. Si igitur aliquis demonstrabit quod rectae lineae non intercidant, videbitur utique huiusmodi esse demonstratio, propter id quod inest rectis. Non autem est, nisi quidem, quoniam sic aequales sint, fiat hoc, sed aut in quolibet aequales.

65. **(13)** Et si triangulus non esset aliud, quam isosceles, secundum quod est isosceles, videretur utique esse.

66. Et proportionale quod commutabiliter est, secundum quod numeri sunt, et secundum quod lineae, et secundum quod firma, et secundum quod tempora sunt, quemadmodum et demonstratum est aliquando seorsum, contingens esse de omnibus una demonstratione monstrare; sed propter id, quod non est denominatum aliquid, in quo omnia haec unum sunt, numeri, longitudines, tempora, et firma, et specie differentia ab invicem seorsum accepta sunt; non autem universale monstratur; non enim secundum quod lineae sunt, aut secundum quod numeri, inerat, sed secundum quod hoc est, quod universale ponunt esse.

67. Propter hoc, neque si aliquis monstret unumquemque triangulum demonstratione, aut una aut altera, quod duos rectos habet unusquisque, idest isopleuros seorsum, et isosceles et scalenon (idest gradatum), nondum cognovit triangulum quod duos rectos habet, nisi sophistico modo, neque universale trianguli, neque si nullus est praeter haec triangulus alter: non enim secundum quod triangulus est cognovit; neque omnem triangulum, sed secundum numerum; secundum speciem autem non omnem, et si nullus est quem non novit.

68. Quando igitur non novit universaliter, et quando novit simpliciter? manifestum est quod si idem inerat triangulo esse, et isosceli, aut unicuique, aut omnibus. Si vero non idem, sed alterum est, secundum quod est triangulus, non novit.

69. **(14)** Utrum autem secundum quod est triangulus, aut secundum quod est isosceles sit, et quando secundum hoc est primum et universale, cuius demonstratio est, manifestum est, quoniam quando remoto insit primum, ut isoscele et aeneo remoto triangulo, insunt duo recti. Sed aeneo remoto et isoscele, sed non figura, aut termino, sed non primis. Cuius igitur primi? Si itaque trianguli est, secundum hoc inest et aliis, et huiusmodi universaliter est demonstratio.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Errare contingit tribus modis (n. 3) circa universale (definitum in praecedenti lectione) ut in demonstratione assumitur.
3. Primus modus errandi est cum *primo* assignatur unico inferiori sub universali contento, quod *primo* de ipso universali praedicatur.
4. Secundus modus est quando id quod convenit *per se primo* alicui communi *innominato,* assignatur ut universale primum iis quae continentur sub hoc communi.
5. Tertius modus est quando praedicatum, quod *primo* convenit inferiori universali, attribuitur *per se primum* universali superiori.
6. Exemplum de lineis rectis parallelis ad declarandum tertium modum.
7. Exemplum de triangulo, in suppositione quod non esset alius triangulus quam isosceles, ad declarandum modum primum.
8. Secundus modus declaratur ex his quae dicuntur *proportionalia* commutabiliter.
9. Corollarium. Cognitis inferioribus alicuius universalis, non propterea cognoscitur universale secundum seipsum, seu universaliter, seu secundum rationem speciei.
10. Non enim est eadem ratio universalis in communi et uniuscuiusque specierum eius.
11. Universale primo convenit illi subiecto, quo posito, ponitur universale, quo remoto, removetur; et ratione cuius inest aliis tam superioribus quam inferioribus.

COMMENTARIUM S. THOMAE

98 [1]. Postquam notificavit Aristoteles quid sit universale, hic ostendit quomodo in acceptione universalis errare contingat.

Et circa hoc tria facit: primo, dicit quod aliquando circa hoc peccare contingit [62]; secundo, assignat quot modis; ibi [63]: *Oberramus* etc.; tertio, dat documentum quomodo possit cognosci utrum vere acceptum sit universale; ibi [69]: *Utrum autem secundum quod* (1) etc.

99 [2]. Dicit ergo primo [62] quod ad hoc, quod non accidat in demonstratione peccatum, oportet non latere quod multoties videtur demonstrari universale, non autem demonstratur.

100 [3]. Deinde cum dicit [63]: *Oberramus autem* etc., assignat modos quibus circa hoc errare contingit.

Et circa hoc duo facit. *Primo,* enumerat ipsos modos, dicens quod *tripliciter* contingit decipi circa acceptionem universalis.

Primo quidem, cum nihil aliud sit accipere sub aliquo communi cui primo competit universale, quam hoc singulare, cui inconvenienter assignatur. Sicut si *sensibile,* quod *primo* et *per se* inest animali, assignaretur ut universale *primum* homini, nullo alio animali existente. Unde notandum quod *singulare* hic large accipitur pro quolibet inferiori, sicut si species dicatur singulare sub genere contentum.

Vel potest dici quod non est possibile invenire aliquod genus, cuius una tantum sit species. Genus enim dividitur in species per oppositas differentias; oportet autem, si unum contrariorum invenitur in natura, et reliquum inveniri, ut patet per Philosophum in II *De caelo et mundo* (2); et ideo si una species invenitur, invenitur et alia. Una autem species dividitur in diversa individua per divisionem materiae. Contingit autem totam materiam alicui speciei proportionatam, sub uno individuo comprehendi, et tunc non est nisi unum individuum sub una specie (3). Unde et signanter de singulari mentionem facit.

101 [4]. *Secundus* modus est, quando est quidem accipere sub aliquo communi multa inferiora, sed tamen illud est commune innominatum, quod invenitur in rebus differentibus specie. Sicut si *animali* non esset nomen impositum, et *sensibile,* quod est proprium animalis, assignaretur ut universale *primum* his quae sub animali continentur, vel divisim vel coniunctim.

102 [5]. *Tertius* modus est, quando illud de quo demonstratur aliquid, ut universale primum, se habet ad id quod demonstratur de eo, sicut totum ad partem. Sicut si *posse videre* assignaretur animali ut universale primum. Non enim omne animal potest videre. *Inest enim his, quae sunt in parte,* idest quae particulariter et non universaliter alicui subiecto conveniunt, *demonstratio,* idest quod demonstrari possint, et erit quidem demonstratio *de omni,* non tamen respectu huius de quo demonstratur. *Posse* enim *videre* demonstratur quidem de aliquo universaliter, non tamen universaliter de animali, sicut de eo cui primo insit. Et exponit quid sit *primum,*

(1) Infra n. 11.

(2) Cap. III. η. 2; Comment. S. Th. lect. IV.
(3) Cf. *Perih.,* lib. I. lect. X. n. 5.

secundum quod demonstratio fertur, quod est universale primum.

103 [6]. *Secundo;* ibi [64]: *Si igitur* etc., subiungit exempla ad praedictos modos, et *primo* ad tertium, dicens quod, si quis demonstret de lineis rectis quod *non intercidant,* idest non concurrant, *videbitur huiusmodi esse demonstratio,* scilicet universalis primi, propter hoc quod non concurrere *inest* aliquibus lineis *rectis.* Non autem ita quod hoc fiat, nisi lineae rectae *sint aequales,* idest aeque distantes. Sed si lineae fuerint aequales, idest aeque distantes, tunc non concurrere convenit eis in *quolibet,* quia universaliter verum est quod lineae rectae aeque distantes, etiam si in infinitum protrahantur, in neutram partem concurrent.

104 [7]. *Secundo;* ibi [65]: *Et si triangulus* etc., ponit exemplum ad primum modum, dicens quod si non esset alius triangulus, quam isosceles, qui est triangulus duorum aequalium laterum, quod est trianguli in quantum huiusmodi, videretur esse isoscelis secundum quod est isosceles: nec tamen hoc esset verum.

105 [8]. *Tertio;* ibi [66]: *Et proportionale* etc., exemplificat de secundo modo. Et videtur hoc ultimo ponere, quia circa hoc diutius immoratur.

Et circa hoc tria facit: primo, ponit exemplum; secundo, inducit quoddam corollarium ex dictis; ibi [67]: *Propter hoc nec si aliquis* (4) etc.; tertio, assignat rationem dictorum; ibi [68]: *Quando igitur non novit* (5) etc.

Circa primum [66] sciendum est quod proportio est habitudo unius quantitatis ad alteram, sicut sex ad tria se habent in proportione dupla. Proportionalitas vero est collatio duarum proportionum. Quae, si sit disiuncta, habet quatuor terminos; ut hic: *Sicut se habent quatuor ad duo, ita sex ad tria:* si vero sit coniuncta, habet tres terminos: nam uno utitur ut duobus; ut hic: *Sicut se habent octo ad quatuor, ita quatuor ad duo.*

Patet autem quod in proportione duo termini se habent ut antecedentia; duo vero ut consequentia; ut hic: *Sicut se habent quatuor ad duo, ita se habent sex ad tria; sex* et *quatuor* sunt antecedentia: *tria* vero et *duo* sunt consequentia. Permutata ergo proportio est quando antecedentia invicem conferuntur, et consequentia similiter. Ut si dicam: *Sicut se habent quatuor ad duo, ita se habent sex ad tria: ergo sicut se habent quatuor ad sex, ita se habent duo ad tria.*

Dicit ergo quod esse proportionale commutabiliter convenit numeris, et lineis, et firmis, idest corporibus, et temporibus. Sicut autem de singulis determinatum est aliquando seorsum, de numeris quidem in arithmetica, de lineis et firmis in geometria, de temporibus in naturali philosophia vel astrologia, ita contingens est, quod de omnibus praedictis commutatim proportionari una demonstratione demonstretur. Sed ideo commutatim proportionari, de singulis horum seorsum demonstratur, quia non est nominatum illud commune, in quo omnia ista sunt unum. Etsi enim quantitas omnibus his communis sit, tamen sub se et alia, praeter haec, comprehendit, sicut orationem et quaedam, quae sunt quantitates *per accidens.*

Vel melius dicendum quod commutatim proportionari non convenit quantitati in quantum est quantitas, sed in quantum est comparata alteri quantitati secundum proportionalitatem quandam. Et ideo dixerat etiam in principio proportionale esse quod commutabiliter est. Omnibus autem istis, in quantum sunt proportionalia, non est nomen commune positum. Cum autem demonstratur commutatim proportionari de singulis praedictorum divisim, non demonstratur universale. Non enim commutatim proportionari inest numeris et lineis, secundum quod huiusmodi, sed secundum quoddam commune. Demonstrantes autem de lineis seorsum vel de numeris ponunt hoc, quod est commutabiliter proportionari, esse quasi quoddam universale praedicatum lineae secundum quod linea est, aut numeri secundum quod numerus.

106 [9]. Deinde cum dicit [67]: *Propter hoc nec si aliquis* etc., inducit quoddam corollarium ex dictis, dicens quod eadem ratione, qua non demonstratur universale cum de singulis speciebus aliquid demonstratur, quod est universale praedicatum communis innominati; nec etiam demonstratur universale modo praedicto, si sit commune nomen positum. Sicut si aliquis aut eadem demonstratione aut diversa demonstret de unaquaque specie trianguli, quod habet duos rectos, seorsum scilicet de isoscele et seorsum de gradato, idest de triangulo trium laterum inaequalium, non tamen propter hoc cognovit quod triangulus tres angulos habeat aequales duobus rectis, nisi sophistico modo, idest per accidens: quia non- cognovit de triangulo secundum quod est triangulus, sed secundum quod est aequilaterus, aut duorum aequalium laterum, aut trium inaequalium.

Neque etiam demonstrans cognovit universale trianguli, idest habet cognitionem de triangulo in universali, etiamsi nullus alius triangulus esset praeter illos, de quibus cognovit. Et hoc ideo, quia non cognovit de triangulo secundum quod est triangulus, sed sub ratione specierum eius. Unde neque cognovit, per se loquendo, omnem triangulum: quia et si secundum numerum cognovit omnem triangulum (si nullus est, quem non novit), tamen secundum speciem non cognovit omnem. Tunc enim cognoscitur aliquid universaliter secundum speciem, quando cognoscitur secundum rationem speciei. Secundum numerum autem et non universaliter, quando cognoscitur secundum multitudinem conten-

(4) n. 9.
(5) n. 10.

torum sub specie. Nec est differentia quantum ad hoc si comparemus species ad individua vel genera ad species. Nam triangulus est genus aequilateri et isoscelis.

107 [10]. Deinde cum dicit [68]: *Quando igitur non novit* etc., assignat rationem praedictorum, quaerens quando aliquis cognoscat universaliter et simpliciter, ex quo praedicto modo (6) cognoscens non cognoscit universaliter. Et respondet manifestum esse quod, si eadem esset ratio trianguli in communi et uniuscuiusque specierum eius seorsum acceptae aut omnium simul acceptarum, tunc universaliter et simpliciter nosceret de triangulo, quando sciret de aliqua specie eius vel de omnibus simul. Si vero non est eadem ratio, tunc non erit idem cognoscere triangulum in communi et singulas species eius; sed est alterum. Et cognoscendo de speciebus, non cognoscitur de triangulo secundum quod est triangulus.

108 [11]. Deinde cum dicit [69]: *Utrum autem* etc., dat documentum quo proprie possit accipi universale, dicens quod, utrum aliquid sit trianguli secundum quod est triangulus, aut isoscelis, secundum quod est isosceles, et quando id cuius est demonstratio sit *primum* et universale, secundum *hoc,* idest secundum aliquod subiectum positum; manifestum est ex hoc quod dicam.

Quandocumque enim, remoto aliquo, adhuc remanet illud quod assignatur universale, sciendum est quod non est primum universale illius. Sicut, remoto isoscele vel aeneo triangulo, remanet quod habeat tres angulos, scilicet duobus rectis aequales. Unde patet quod habere tres angulos aequales duobus rectis non est universale primum, neque isoscelis, neque aenei trianguli. Remota autem figura non remanet habere tres, nec etiam, remoto termino, qui est superius ad figuram, cum figura sit, quae termino vel terminis clauditur; sed tamen non *primo* convenit neque figurae, neque termino, quia non convenit eis universaliter.

Cuius ergo erit *primo?* Manifestum est quod trianguli, quia secundum triangulum inest aliis, tam superioribus, quam inferioribus: ideo enim competit figurae habere tres, quia triangulus est quaedam figura; et similiter isosceli, quia triangulus est, et de triangulo habere tres universaliter demonstratur. Unde eius est universale primum.

(6) Nempe numero pracc. explicato.

LECTIO XIII.

(nn. 109-119; [70-78]).

Demonstratio procedit ex necessariis.

SCHEMA

(Lect. XIII-XVII; nn. 109-148; [70-99]).

Pdstquam determinavit de *dici de omni,* et *per se,* et *universali,* incipit ostendere ex quibus demonstratio procedit 109 [70].

Ostendit ex quibus procedat demonstratio *propter quid* 109 [70].

Qualia sint ex quibus demonstratio procedit 109 [70].

I) Quod demonstratio est ex necessariis 109 [70].

A) Hoc ostendit 109 [70].

1) Continuat se ad praecedentia 109 [70].

2) Probat propositum 110 [71].

a) Per rationem 110 [71].

j) Prima ratio 110 [71].

jj) Secunda ratio 112 [72].

b) Per signum 113 [73].

3) Infert conclusionem ex dictis 114 [74].

B) Ostendit quaedam quae supposuerat 116 [75].

1) Quod conclusio necessaria non potest sciri ex principiis non necessariis 116 [75].

j) Prima ratio 116 [75].

jj) Secunda ratio 117 [76].

2) Quod licet non possit sciri necessarium ex non necessariis, tamen syllogizari potest 118 [77].

C) Infert conclusionem principaliter intentam ex omnibus praedictis 119 [78].

II) Quod est ex his quae sunt *per se* 120 [79].

A) Ostendit quod demonstratio est ex his, quae sunt *per se,* idest quod conclusiones demonstrationis sunt *per se* 121 [79].

B) Movet dubitationem quamdam 123 [80].

1) Ponit eam 123 [80].

2) Solvit 124 [81].

C) Ostendit quod demonstratio est ex his quae sunt *per se,* id est quod principia demonstrationis oportet *per se* esse 125 [82].

III) Quod procedit ex principiis propriis, non extraneis, neque communibus 127 [83].

A) Ostendit quod demonstratio non procedit ex principiis extraneis 127 [83].

1) Ostendit ex praemissis quod non est ex principiis extraneis 127 [83].

a) Proponit intentum 128 [83].

b) Probat propositum 129 [84-87].

c) Infert duas conclusiones ex praemissis 133 [88-89].

2) Etiam ostendit quod non est de rebus corruptibilibus, sed de sempiternis 135 [90].

a) Hoc ostendit 135 [90].

a') Ostendit quod demonstratio non sit corruptibilium sed sempiternarum 135 [90].

j) Proponit conclusionem intentam 136 [90].

jj) Ponit rationem probantem ipsam 137 [91].

b') Ostendit idem de definitione 138 [92].

b) Ostendit qualiter sit eorum quae sunt ut frequenter 142 [93].

Lectio XVII, nn. 143-148 [94-99].

B) Ostendit quod non procedit ex principiis communibus 143 [94].
1) Ostendit propositum 143 [94].
a) Proponit intentum 143 [94].
b) Probat propositum 144 [95].
c) Excludit quamdam dubitationem 145 [96].
2) Inducit quamdam conclusionem sequentem ex dictis 146 [97].
a) Inducit conclusionem 146 [97].
b) Ostendit praeminentiam huius scientiae, scii, primae philosophiae, quae considerat principia communia, ad alias 147 [98].
c) Redit ad principalem conclusionem 148 [99].

Quae sint demonstrationis principia (Lect. XVIII, 149 [100]).

Ostendit ex quibus procedat demonstratio *quia* (Lect. XXIII, 192 [132]).

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput VI

70. (15) Si igitur est demonstrativa scientia, ex necessariis est principiis (quod enim scitur non potest aliter se habere);

71. quae autem per se sunt, necessario insunt rebus (haec quidem sunt in eo quod quid est; quibusdam autem haec insunt in eo quod quid est praedicantibus de ipsis, quorum alterum oppositorum necesse est inesse), manifestum est, quod ex huiusmodi quibusdam utique sit demonstrativus syllogismus: omne enim aut sic inest, aut secundum accidens; accidentia autem non necessaria sunt.

72. **(16)** Aut igitur sic dicendum, aut principium ponentibus quod demonstratio circa necessarium sit, et si demonstratum, non potest aliter se habere; ex necessariis ergo oportet esse syllogimum. Ex veris quidem est non demonstrantem syllogizare, ex necessariis autem non est; sed quidem demonstrantem: hoc enim proprium demonstrationis est.

73. Signum autem est quod demonstratio ex necessariis sit, quoniam instantiam ita ferimus ad opinantes demonstrare, quoniam non sit necesse, si opinamur aut omnino contingere aliter, aut rationis causa.

74. Manifestum autem ex his est et quoniam stulti, qui opinati sunt accipere bene principia, si probabilis sit propositio et vera, ut sophistae, quoniam scire scientiam est habere. Non enim quod probabile est, aut non, principium est, sed primum in genere circa quod demonstratur, et verum non omne, sed proprium.

75. **(17)** Quod autem ex necessariis esse oportet syllogismum, manifestum et ex his est. Si enim non est habens rationem propter quid, existente demonstratione, non est sciens; si autem utique, ut quod A de C ex necessitate esse, B autem medium, per quod demonstratum est, non ex necessitate, non scivit propter quid. Non est enim hoc propter medium: hoc enim quidem contingit non esse, conclusio autem necessaria.

76. Amplius si aliquis nescit nunc habens rationem, et salvatus est, salva re, nec oblitus, neque prius scivit. Corrumpetur autem utique medium, nisi sit necessarium. Quare habebit quidem rationem, salvus, salva re, nescit autem. Neque ergo prius scivit. Si vero non corruptum est, contingit autem corrumpi, quod accidit utique erit possibile et contingens. Sed est impossibile sic se habentem scire.

77. Cum quidem igitur conclusio ex necessitate est, nihil prohibet medium non necessarium esse, per quod monstratum est: est enim necessarium et non ex necessariis syllogizare, sicut et verum non ex veris. Cum autem medium ex necessitate est, et conclusio ex necessitate, sicut ex veris verum semper. Sit enim A de B ex necessitate, et hoc de C; necesse ergo est et A de necessitate inesse C. Sed cum non necessaria sit conclusio, neque medium necessarium esse possibile est. Sit enim A in C non ex necessitate inesse; in B autem A ex necessitate, et hoc in C ex necessitate; et A ergo in C ex necessitate erit. Sed non concessum est.

78. **(18)** Quoniam igitur, si scit demonstrative, oportet ex necessitate inesse, manifestum quoniam et per medium necessarium oportet habere demonstrationem, aut non sciet neque propter quid, neque propter quia necesse est illud esse; sed aut opinabitur nesciens, si accipiat tamquam necessarium non necessarium, aut neque opinabitur similiter, sive sciet quia per media, sive propter quid et per immediata.

SYNOPSIS

1. De his ex quibus demonstratio procedit; et primo quod demonstratio sit ex *necessariis.*
2. Demonstratio procedit ex necessariis, quia procedit ex iis, quae *per se* dicuntur et non *per accidens.*
3. Notatio quaedam de demonstratione, cuius *medium* est definitio.
4. Insuper demonstratio procedit ex necessariis, quia demonstrationis conclusio, quae non potest aliter se habere, nequit sciri nisi ex principiis necessariis.

5. Confirmatur ex eo, quod contra eum qui opinatur se demonstrare fit instantia, quod non sit necesse ea ex quibus procedit esse vera.

6. Unde demonstrator differt a sophista, qui cum ex probabilibus vel veris sed non necessariis concludat, sciens apparet et non est.

7. Duo genera sophistarum.

8. Conclusio necessaria non potest *sciri* ex principiis non necessariis (cf. n. 4), quia per talia principia eius causa intrinseca propter quam est, seu *propter quid,* non assignatur.

9. Idem probatur: quia ille qui habet conclusionem necessariam per medium non necessarium seu contingens, destructo medio, nescit eandem conclusionem; ergo neque prius, ipso medio existente, scivit.

10. Licet per medium contingens non possit sciri conclusio necessaria, deducitur tamen conclusio necessaria ex medio non necessario: non autem viceversa.

11. Infertur ex praemissis conclusio principaliter intenta, nempe quod demonstratio debet esse per medium necessarium; secus nesciretur conclusionem esse necessariam.

COMMENTARIUM S. THOMAE

109 [1]. Postquam determinavit Philosophus de *dici de omni,* et *per se,* et *universali* quibus utimur in demonstratione, hic iam incipit ostendere ex quibus demonstratio procedit.

Et dividitur in duas partes: in prima, ostendit ex quibus procedat demonstratio *propter quid* [70]; in secunda, ex quibus procedat demonstratio *quia;* ibi [132]: *Sed quia differt et propter quid* G) etc.

Prima in duas: in prima, ostendit qualia sint ex quibus demonstratio procedit; in secunda, docet quae sint demonstrationis principia; ibi [102]: *Quid quidem igitur prima significent* (2) etc.

Prima in tres: in prima, ostendit quod demonstratio est ex necessariis; in secunda, quod est ex his, quae sunt *per se;* ibi [79]: *Accidentium autem* (3) etc.; in tertia, quod procedat ex principiis propriis; ibi [83]: *Non ergo est ex alio genere* (4) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quod demonstratio procedat ex necessariis: secundo, probat quaedam quae supposuerat; ibi [75]: *Quod autem oporteat ex necessariis* (5) etc.

Circa primum tria facit: primo, continuat se ad praecedentia; secundo, probat propositum; ibi [71]: *Quae autem sunt per se (6)* etc.; tertio infert ex dictis quandam conclusionem; ibi [74]: *Manifestum autem ex his (7)* etc.

Dicit ergo primo [70], ex praedictis inferens, quod si est demonstrativa scientia, idest si scientia per demonstrationem acquiritur, oportet quod sit ex necessariis principiis. Cuius illationis necessitas ex hoc apparet, quia quod scitur impossibile est aliter se habere. ut habitum est in definitione eius quod est *scire (8).*

110 [2]. Deinde cum dicit [71]: *Quae autem per se sunt* etc., ostendit quod demonstratio sit ex necessariis; et primo, per rationem; secundo, per signum; ibi: *Signum autem est* (9) etc.

Circa primum ponit *duas* rationes: quarum *prima* talis est. Ea, quae *per se* praedicatur, necessario insunt. Et hoc manifestat in duobus modis *per se.*

In primo quidem (10), quia ea, quae *per se* praedicantur, insunt in eo *quod quid est,* idest *in definitione subiecti.* Quod autem ponitur in definitione alicuius, necessario praedicatur de eo.

In secundo vero, quia quaedam sunt subiecta, quae ponuntur in *quod quid est praedicantibus de ipsis,* idest in definitione suorum praedicatorum (11). Quae quidem si sint opposita, necesse est quod alterum eorum subiecto insit; sicut par vel impar numero, ut superius ostensum est (12). Sed *manifestum est quod ex quibusdam* principiis *huiusmodi,* scilicet per se, fit *syllogismus demonstrativus:* quod probat per hoc, quod omne quod praedicatur, aut praedicatur *per se* aut *per accidens;* et ea, quae praedicantur per accidens, non sunt necessaria: ex his autem, quae sunt per accidens, non fit demonstratio, sed magis sophisticus syllogismus. Unde relinquitur quod demonstratio sit ex necessariis.

111 [3]. Sciendum autem est quod cum in demonstratione probetur passio de subiecto per *medium,* quod est definitio, oportet quod prima propositio, cuius praedicatum est passio et subiectum est definitio, quae continet principia passionis, sit *per se* in *quarto modo* (13); secunda autem, cuius subiectum

(1) Lect. XXIII.
(2) Lect. XVIII.
(3) Lect. seq.
(4) Lect. XV.
(5) n. 8.
(6) n. 2.
(7) n. 6.

(8) Lect. IV.
(9) n. 5.
(10) Cf. lect. X. n. 3.
(11) Cf. lect. X. n. 4.
(12) Lect. X. n. 8.
(13) Cf. lect. X. n. 7.

est ipsum subiectum et praedicatum ipsa definitio, in *primo modo.* Conclusio vero, in qua praedicatur passio de subiecto, est *per se* in *secundo modo.*

112 [4]. *Secundam* rationem ponit; ibi [72]: *Aut igitur sic* etc.: quae talis est. *Demonstratio circa necessarium est et demonstratum,* idest demonstrationis conclusio, *non potest aliter se habere.* Et hoc accipiendum est tanquam principium ad ostendendum propositum, scilicet quod demonstratio ex necessariis procedat; cuius quidem principii veritas ex praemissis apparet, ut iam dictum est. Ex hoc autem principio sic argumentatur. Conclusio necessaria non potest *sciri* nisi ex principiis necessariis; sed demonstratio facit scire conclusionem necessariam; ergo oportet quod sit ex principiis necessariis.

In quo differt demonstratio ab aliis syllogismis: sufficit enim in aliis syllogismis quod syllogizetur ex veris. Nec est aliquod aliud genus syllogismi, in quo oporteat ex necessariis procedere, sed in demonstratione tantum oportet hoc observare. Et hoc est proprium demonstrationis, scilicet ex necessariis semper procedere.

113 [5]. Deinde cum dicit [73]: *Signum autem* etc., probat idem per signum hoc modo. Contra rationem aliquam non infertur instantia, nisi per hoc quod deficit aliquid eorum, quae in ratione illa observanda sunt; sed contra eum, qui opinatur se demonstrare, ferimus instantiam quod non sit necesse ea, ex quibus procedit, esse vera: sive opinemur ea contingere aliter se habere, sive talem instantiam feramus *rationis,* idest disputationis causa; ergo demonstratio debet procedere ex necessariis.

114 [6]. Deinde cum dicit [74]: *Manifestum autem* etc., infert conclusionem ex dictis: dicens quod *manifestum est,* ex hoc quod oportet demonstrationem ex necessariis concludere, quod *stulti* sunt illi, *qui opinati sunt bene* se *principia* demonstrationis *accipere, si* solum *propositio* accepta *sit probabilis vel vera, ut sophistae* faciunt, idest illi, qui apparent scientes et non sunt. Nam scire non est nisi per hoc quod scientia habetur, scilicet ex demonstratione; ex hoc autem quod aliquid est probabile vel improbabile non habetur quod sit primum vel non primum: sed tamen oportet illud circa quod fit demonstratio esse primum in genere aliquo et esse **verum.**

Non tamen omne primum accipit demonstrator, sed primum proprium illi generi, circa quod demonstrat; sicut arithmeticus non accipit primum, quod est circa magnitudinem, sed circa numerum.

115 [7]. Attendendum est autem quod sophistae non sumuntur hic sicut in libro *Elenchorum,* qui procedunt ex his quae videntur probabilia et non sunt, aut videntur syllogizare, non tamen syllogizant. Sicut enim tales sophistae dicuntur, idest apparentes et non existentes, in quantum deficiunt a dialectica argumentatione; ita dialecticae argumentationes si appareant demonstrative probare et non probent, sophisticae sunt, in quantum videntur sua argumentatione scientes, et non sunt.

116 [8]. Deinde cum dicit [75]: *Quod autem ex necessariis* etc., ostendit quod supposuerat.

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit quod conclusio necessaria non potest sciri ex principiis non necessariis; secundo, quod licet non possit sciri necessarium ex non necessariis, tamen syllogizari potest; ibi [77]: *Cum quidem igitur conclusio* (14) etc.

Primum [75] ostendit *duabus* rationibus, quarum *prima* talis est. Si quis non habeat rationem *propter quid* ostendentem, non efficitur sciens, etiam demonstratione habita: quia scire est causam rei cognoscere, ut supra dictum est (15). Sed ratio, quae infert conclusionem necessariam ex non necessariis principiis, non ostendit *propter quid.* Quod exemplificat in terminis communibus. Ponatur enim quod haec conclusio sit necessaria: *Omne C est A;* et demonstretur per hoc medium *B,* quod non sit necessarium medium, sed contingens, puta quod haec propositio sit contingens, *Omne B est A,* vel *Omne C est B,* aut utraque; constat quod per hoc medium contingens, quod est *B,* non potest sciri de conclusione necessaria, quae est, *Omne C est A, propter quid.* Quod sic probatur. Remota causa propter quam est aliquid, oportet quod removeatur effectus; sed hoc medium cum sit contingens, contingit removeri, conclusionem autem removeri non contingit cum sit necessaria; relinquitur ergo quod non potest sciri conclusio necessaria per medium contingens.

117 [9]. *Secundam* rationem ponit; ibi [76]: *Amplius si* etc., quae talis est. Si aliquis nunc nescit, cum tamen habeat eandem *rationem,* quam prius habuit, *et salvatus est,* idest non desiit esse, *salva re,* idest etiam re scita non corrupta, et iterum ipse *non est oblitus;* manifestum est quod etiam neque *prius scivit.* In hoc autem Philosophus innuit quatuor modos, quibus aliquis amittit scientiam, quam prius habuit.

Unus modus est quando excidit a mente eius ratio, per quam prius sciebat. *Alius* modus est per corruptionem ipsius scientis. - *Tertius* per corruptionem ipsius rei scitae, sicut si sciam te sedere, dum sedes, te non sedente, haec scientia perit. - *Quartus* est per oblivionem. Unde nullo istorum modorum existente, si aliquis modo nesciat aliquid, nec prius scivit. Sed ille, qui habet conclusionem necessariam per medium contingens, corrupto medio contingenti, nescit, medio non existente, et tamen eandem rationem habet, et salvus est, et salva est res, et non est oblitus.

(14) n. io.
(15) Lect. IV.

Ergo neque prius scivit, quando medium non erat corruptum.

Quod autem medium, quod est contingens, corrumpatur, probat, quia id quod non est necessarium, oportet quod aliquando corrumpatur. Si autem dicatur quod medium nondum est corruptum: quia tamen non est necessarium manifestum est quod contingit ipsum corrumpi. Posito autem contingenti, illud quod accidit non est impossibile, sed possibile et contingens. Quod autem sequebatur erat impossibile, scilicet, quod aliquis scientiam haberet alicuius, quod postea nesciret, manentibus conditionibus supra positis: quod tamen sequitur ex hoc quod est medium esse corruptum; quod et si non sit verum, est tamen contingens, ut dictum est.

118 [10]. Deinde cum dicit [77]: *Cum quidem igitur* etc., ostendit quod licet per medium contingens non possit sciri conclusio necessaria, tamen potest syllogizari conclusio necessaria ex medio non necessario. Dicit ergo quod nihil prohibet, cum conclusio necessaria est, medium non necessarium esse per quod ostenditur, syllogismo tamen dialectico, non demonstrativo, qui facit scire. Contingit enim necessarium syllogizari ex non necessariis, sicut contingit syllogizari verum ex non veris: non tamen contingit e converso; quia cum medium est necessarium et conclusio necessaria erit, sicuti ex veris praemissis semper concluditur verum. Quod autem ex necessariis semper concludatur necessarium, sic probat: *Sit enim A de B ex necessitate,* idest sit haec propositio necessaria: *Omne B est A; et hoc de C,* idest sit haec etiam necessaria: *Omne C est B;* ex his autem duabus necessariis sequitur tertia necessaria, scilicet conclusio, quod,. *omne C est A.* Ostensum est enim in libro *Priorum* (,e) quod ex duabus propositionibus de necessitate sequitur conclusio de necessitate.

Ostendit etiam consequenter quod si conclusio non esset necessaria, nec medium posset esse necessarium. Ponatur enim quod haec conclusio, *Omne C est A,* sit non necessaria, praemissae autem duae sint necessariae; secundum id quod praeostensum est, sequitur quod conclusio sit necessaria, cum tamen contrarium sit positum, scilicet quod conclusio sit non necessaria.

119 [11]. Deinde cum dicit [78]: *Quoniam igitur* etc., infert conclusionem principaliter intentam ex omnibus praedictis, dicens quod quia oportet necessarium esse aliquid, si demonstratione sciatur, manifestum est ex praemissis quod oportet demonstrationem haberi per medium necessarium: alioquin nesciretur quod conclusio sit necessaria, neque *propter quid,* neque *quia,* cum necessarium non possit sciri per non necessarium, ut ostensum est. Sed si aliquis habeat rationem per medium non necessarium, dupliciter potest esse dispositus. Aut enim cum ipse sit non sciens, opinabitur tamen se scire, si accipiat in sua opinione medium non necessarium, tanquam necessarium; aut etiam non opinabitur se scire, si scilicet credat non se habere medium necessarium. Et hoc universaliter intelligendum est, tam de scientia *quia,* qua scitur aliquid per mediata, quam de scientia *propter quid,* qua scitur aliquid per immediata. Horum autem differentia posterius (17) ostendetur.

(16) Lib. I. cap. VIII seq.
(17) Lect. XXIII seq.

LECTIO XIV.

(nn. 120-126; [79-82]).

Demonstratio est de his et ex his quae sunt per se.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput VI)

79. Accidentium autem non per se, quomodo determinatum est per se quidem esse, non est scientia demonstrativa. Non enim est ex necessitate demonstrare conclusionem; accidens enim contingit non esse: de tali enim dico accidente.

80. Et tamen opponet fortassis aliquis, cuius causa haec oportet interrogare de iis, si non necesse est conclusionem esse; nihil enim differt si aliquis interrogatus contingentia, postea dicat conclusionem.

81. Oportet autem interrogare, non tanquam necessarium esse propter interrogata; sed quia dicere necesse est illa dicenti, et vera dicere, si vera sunt, quae sunt.

82. (19) Quoniam autem ex necessitate sunt circa unumquodque genus quaecumque per se sunt, et secundum quod unumquodque est, manifestum est quoniam de his, quae per se sunt, demonstrativae scientiae et ex talibus sunt; accidentia enim non necessaria sunt. Quare non est necessarium conclusionem scire propter quid sit neque si semper sint, non per se autem, ut sunt per signa syllogismi. Hoc enim per se, non per se scit, neque propter quid; propter quid autem scire, est per causam scire. Propter ipsum ergo oportet et medium tertio, et primum medio inesse.

SYNOPSIS

1. Argumentum textus. - Demonstratio est de his et ex his quae sunt *per se.*
2. Eorum quae sunt *per accidens* non potest esse demonstratio, quia, cum de necessitate non insint subiecto, non potest de ipsis haberi conclusio necessaria.
3. Solvitur obiectio.
4. Dubitatio ex eo quod *interrogationes* fiunt de contingentibus.
5. Solvitur. Ex contingentibus praemissis non est necessitas absoluta consequentis, sed necessitas consequentiae.
6. Probatur directe demonstrationem fieri ex his quae sunt *per se;* quia est ex necessariis et de necessariis.
7. Confirmatur; quia etiamsi procedatur ex iis quae sunt semper et necessaria et vera, si tamen non proceditur ex iis quae sunt *per se,* nescitur *propter quid,* seu nescitur causa conclusionis.

COMMENTARIUM S; THOMAE

120 [1]. Postquam ostendit Philosophus quod demonstratio est de necessariis et ex necessariis, consequenter ostendit quod est de his, quae sunt *per se* et ex his, quae sunt *per se.*

Et circa hoc tria facit: primo, ostendit quod demonstratio est de his, quae sunt *per se,* idest quod conclusiones demonstrationis sunt *per se* [79]; secundo, movet dubitationem et solvit; ibi [80]: *Et tamen opponet* (1) etc.; tertio, ostendit quod demonstratio est ex his,

(1) n. 4.

quae sunt *per se,* idest quod principia demonstrationis oportet *per se* esse; ibi [82] *Quoniam autem ex necessitate* (2) etc.

121 [2]. Dicit igitur primo [79] quod demonstrativa scientia non potest esse *accidentium,* quae non sunt *per se,* sicut determinatum est *per se* superius, scilicet quod accidens per se est (3) in cuius definitione ponitur subiectum; sicut *par* aut *impar* est per se accidens numeri. *Album* autem *animalis* non est per se accidens: quia animal non ponitur in eius definitione. Quod autem de huiusmodi accidentibus, quae non sunt *per se,* non possit esse demonstratio, sic probat.

Accidens, quod non est per se, contingit non inesse (de hoc enim accidente loquimur); si ergo demonstratio fieret de accidente, quod non est per se, sequeretur quod conclusio demonstrationis non esset necessaria: cuius contrarium supra ostensum est (4).

Quod autem accidens, quod non est per se, non necessario insit, ex hoc potest haberi. Si enim aliquod accidens ex necessitate et semper insit subiecto, oportet quod causam habeat in subiecto, qua posita, non possit accidens non inesse. Quod quidem contingit *dupliciter.*

Uno modo, quando ex principiis speciei accidens causatur; et tale accidens dicitur *per se* passio vel proprium. *Alio modo,* quando accidens causatur ex principiis individui; et hoc est accidens inseparabile. Omne autem accidens, quod causatur ex principiis subiecti, si debeat definiri, oportet quod subiectum ponatur in sua definitione: nam unumquodque definitur ex propriis principiis; et sic oportet omne accidens, quod ex necessitate inest subiecto, esse accidens *per se.* Illa ergo quae non sunt *per se,* non ex necessitate insunt.

122 [3]. Videtur autem quod Aristoteles utatur demonstratione circulari, quam supra (5) improbavit. Ostenderat enim supra (6) quod demonstratio necessariorum est ex hoc quod est eorum quae sunt *per se;* nunc autem e converso ostendit quod demonstratio est eorum quae sunt per se, quia est necessariorum.

Sed dicendum quod supra Aristoteles non solum ostendit demonstrationem esse necessariorum propter hoc, quod est eorum quae sunt per se, sed ex definitione eius quod est scire; et hic fuit verus demonstrationis modus. Quod autem ostendit demonstrationem esse necessariorum propter hoc, quod est eorum quae sunt *per se,* non est vera demonstratio, sed est ostensio ad hominem, apud quem notum est quod demonstratio sit eorum quae sunt per se.

123 [4]. Deinde cum dicit [80]: *Et tamen opponet* etc., movet dubitationem quamdam.

(2) n. 6.
(3) Lect. X, n. 4.
(4) Lect. IX, n. 2, et lect. praec.
(5) Lect. VIII.
(6) Lect. praec, n. 2.

Et circa hoc duo facit. *Primo,* ponit dubitationem dicens quod potest aliquis forte opponere: si conclusio, quae sequitur ex contingentibus vel ex his quae sunt per accidens, non est necessaria; quare de contingentibus fit interrogatio sive de his quae sunt *per accidens,* ut ex iis datis procedatur ad conclusionem, cum tamen in syllogismo requiratur quod conclusio ex necessitate accidat. Et quod interrogatio fiat de contingentibus vel ex his, quae sunt per accidens, manifestat per hoc quod subdit: *Nihil enim differt, si aliquis interrogatus contingentia, postea dicat conclusionem.* Quasi dicat: ita potest inferri conclusio ex contingentibus interrogatis et concessis, sicut ex necessariis: utrisque enim eadem forma syflogizandi est.

124 [5]. *Secundo;* ibi [81]: *Oportet autem* etc., solvit dicens quod non ita interrogatur de praemissis contingentibus, quasi conclusio sit necessaria absolute *propter interrogata,* idest propter praemissa contingentia; sed quia necesse est dicenti praemissa conclusionem dicere, et dicere vera in conclusione, si vera sunt, quae praemissa sunt: quasi dicat quod licet ex praemissis contingentibus non sequatur conclusio necessaria necessitate absoluta, sequitur tamen secundum quod est ibi necessitas consequentiae, secundum quod conclusio sequitur ex praemissis.

125 [6]. Deinde cum dicit [82]: *Quoniam autem* etc., ostendit quod demonstratio sit ex his, quae sunt *per se,* tali ratione. Demonstratio est ex necessariis et de necessariis. Et hoc ideo, quia est scientifica, idest faciens scire. Ea autem, quae non sunt *per se,* non sunt necessaria: sunt enim *per accidens* et huiusmodi non sunt necessaria, ut dictum est. Sed illa sunt ex necessitate circa unumquodque genus, quaecunque sunt *per se* et conveniunt unicuique secundum quod unumquodque est (7). Relinquitur ergo quod demonstratio non possit esse nisi ex his, quae sunt per se et de talibus.

126 [7]. Ulterius autem ostendit quod etiam si praemissa essent semper, et necessaria, et vera, et non *per se,* non tamen sciretur de conclusione *propter quid;* sicut patet in syllogismis, qui fiunt per signa, in quibus conclusionem, quae est *per se,* non scit aliquis *per se,* neque *propter quid.* Sicut si aliquis probaret quod omne elementum est corruptibile, per hoc quod videtur tempore antiquari, esset quidem probatio per signum, non autem *per se,* neque *propter quid:* quia *pro-, pter quid* scire est per causam scire. Oportet ergo medium esse causam eius, quod in demonstratione concluditur. Et hoc manifestum est ex praemissis: quia oportet et *medium inesse tertio propter ipsum,* idest per se, et similiter *primum medio.* Primum autem et tertium vocat duas extremitates.

(7) Cf. lect. XI.

LECTIO XV.

(nn. 127-134; [83-89]).

Demonstratio non potest transire de uno ad aliud genus extraneum.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput VII

83. **(20)** Non ergo est ex alio genere descendentem demonstrare, ut geometricum in arithmeticam.
84. Tria enim sunt in demonstrationibus: unum quidem quod demonstratur, conclusio; hoc autem est, quod inest alicui generi per se: unum autem dignitates; dignitates autem sunt, ex quibus demonstratio est: tertium autem genus subiectum, cuius passiones, et per se accidentia ostendit demonstratio.
85. Ex quibus igitur demonstratio fit, contingit eadem esse; quorum autem genus alterum est, sicut arithmeticae et geometriae, non est arithmeticam demonstrationem convenire in magnitudinibus accidentia, nisi magnitudines numeri sint; hoc autem quemadmodum contingit in quibusdam, posterius dicetur. Sed arithmetica demonstratio semper habet genus, circa quod fit demonstratio, et aliae similiter.
86. Quare aut simpliciter necesse est genus idem esse, aut sic, si debet demonstratio descendere. Aliter autem impossibile esse manifestum est:
87. ex eodem enim genere necesse est ultima et media esse. Si namque non sunt per se, accidentia erunt.
88. Propter hoc geometriae non est monstrare quod contrariorum eadem est scientia, sed neque quod duo cubi cubus sit unus; neque scientiae alterius, quod alterius est: sed aut quaecumque sic se habent ad invicem quod sit alterum sub altero, ut perspectiva ad geometriam, et ut consonantia ad arithmeticam.
89. Neque si aliquid inest lineis non secundum quod lineae sunt, et non in quantum ex principiis propriis sunt, ut si pulcherrima linearum recta est, aut si contrario se habet circulari; non enim secundum quod proprium genus ipsorum est, sed in quantum commune quoddam est.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.

2. Demonstratio est ex his quae sunt per se; ergo in demonstratione non potest fieri transitus ex uno genere in aliud genus; nempe demonstratio est ex propriis. - Quod est thesis et argumentum lectionis.

3. Praenotamen de necessariis ad demonstrationem, quae tria sunt: 1«®, conclusio continens in se id quod inest per se alicui generi; 2um, dignitates ex quibus demonstratio procedit; 3um, genus subiectum, cuius proprias passiones et per se accidentia demonstratio ostendit.

4. Dignitates communes sunt omnibus demonstrationibus; sed principia uni scientiae immediata, non sunt communia aliis scientiis, quarum subiectum est diversi generis, nisi forte subiectum unius scientiae contineatur sub subiecto alterius.

5. Principiorum et conclusionum est idem genus aut *simpliciter* aut *secundum quid.* - Quid sit idem genus *simpliciter* respectu diversorum, quid idem genus *secundum quid.*

6. Probatur quod ex principiis unius scientiae non concluditur aliquid in alia scientia, quae non sit sub ea posita: quia oportet media et extrema demonstrationis esse eiusdem generis.

7. Corollarium primum. Nulla scientia demonstrat aliquid de subiecto alterius scientiae, nisi agatur de scientiis quarum una est sub alia.

8. Corollarium alterum. Scientia de proprio subiecto non probat nisi accidentia eiusdem generis cum subiecto.

COMMENTARIUM S. THOMAE

127 [1]. Postquam ostendit Philosophus quod demonstratio est ex his quae sunt per se, hic concludit quod demonstratio est ex principiis propriis, non extraneis, neque ex communibus.

Et dividitur in duas partes: in prima, ostendit quod demonstratio procedit ex propriis principiis [83]; in secunda, determinat quae sint principia propria et quae communia; ibi [100]: *Difficile autem* (1) etc.

Prima in duas: in prima, ostendit quod demonstratio non procedit ex principiis extraneis; in secunda, ostendit quod non procedit ex principiis communibus; ibi [94]: *Quoniam autem manifestum est* (2) etc.

Prima in duas: in prima, ex praemissis ostendit quod demonstratio non est ex principiis extraneis; in secunda, ex praemissis etiam ostendit quod demonstrationes non sunt de rebus corruptibilibus, sed de sempiternis; ibi [90]: *Manifestum autem et si sint propositiones* (3) etc.

Circa primum tria facit: primo, proponit intentum; secundo, probat propositum; ibi [84]: *Tria enim sunt* (4) etc.; tertio, concludit intentum; ibi [88]: *Propter hoc geometriae (5)* etc.

128 [2]. Dicit ergo primo [83] quod, ex quo demonstratio est ex his quae sunt per se, manifestum est quod non contingit demonstrare descendentem vel procedentem ex alio genere in aliud genus, sicut non contingit quod geometria ex propriis principiis demonstret aliquid descendens in arithmeticam.

129 [3]. Deinde cum dicit [84]: *Tria enim* etc., propositum probat.

Et circa hoc tria facit.

Primo, praemittit quae sint necessaria ad demonstrationem, dicens quod *in demonstrationibus tria sunt. Unum* est, *quod demonstratur,* scilicet conclusio, quae quidem continet in se id, quod per se inest alicui generi: per demonstrationem enim concluditur propria passio de proprio subiecto. *Aliud* autem sunt dignitates, ex quibus demonstratio procedit. - *Tertium* autem est genus subiectum, cuius proprias passiones et per se accidentia demonstratio ostendit.

130 [4]. *Secundo;* ibi [85]: *Ex quibus igitur* etc., etc., ostendit quid praedictorum trium possit esse commune diversis scientiis et quid non, dicens quod horum trium *unum,* scilicet *dignitates,* ex quibus demonstratio procedit, contingit esse idem in diversis demonstrationibus et etiam in diversis scientiis: sed in illis scientiis, quarum est diversum genus subiectum, sicut in arithmetica, quae est de numeris, et geometria, quae est de magnitudinibus, non contingit quod demonstratio, quae procedit ex principiis unius scientiae, puta arithmeticae, descendat ad subiecta alterius scientiae, sicut ad magnitudines, quae sunt subiecta geometriae; nisi forte subiectum unius scientiae contineatur sub subiecto alterius, sicut si magnitudines contineantur sub numeris (quod quidem *qualiter contingat,* scilicet subiectum unius scientiae contineri sub subiecto alterius, *posterius dicetur)* (6). Magnitudines enim sub numeris non continentur, nisi forte secundum quod magnitudines numeratae sunt.

Subiecta etiam diversarum demonstrationum sive scientiarum diversa sunt. Arithmetica enim demonstratio semper habet genus proprium circa quod demonstrat. Et aliae scientiae similiter.

131 [5]. *Tertio;* ibi [86]: *Quare aut simpliciter* etc., probat propositum.

Et circa hoc duo facit.

Primo, inducit principale propositum per modum conclusionis, eo quod ex praemissis haberi potest, dicens: *Quare* manifestum est quod necesse est, aut esse simpliciter idem genus, circa quod sumuntur principia et conclusiones, et sic non est descensus, neque transitus de genere in genus: aut si debet demonstratio descendere ab uno genere in aliud, oportet esse unum genus *sic,* idest quodammodo. Aliter enim impossibile est quod demonstretur aliqua conclusio ex aliquibus principiis, cum non sit idem genus vel *simpliciter* vel *secundum quid.*

Sciendum est autem quod *simpliciter* idem genus accipitur, quando ex parte subiecti non sumitur aliqua differentia determinans, quae sit extranea a natura illius generis; sicut si quis per principia verificata de triangulo procedat ad demonstrandum aliquid circa isoscelem vel aliquam aliam speciem trianguli. *Secundum quid* autem est unum genus, quando assumitur circa subiectum aliqua differentia extranea a natura illius generis; sicut *visuale*

(1) Lect. XVIII.
(2) Lect. XVII.
(3) Lect. seq.
(4) n. 3.
(5) n. 7.
(6) Lect. XXV.

est extraneum a genere lineae, et *sonus* est extraneus a genere numeri. Numerus ergo *simpliciter,* qui est genus subiectum arithmeticae, et numerus sonorum, qui est genus subiectum musicae, non sunt unum genus *simpliciter.* Similiter autem nec linea simpliciter, quam considerat geometra, et linea visualis, quam considerat perspectivus. Unde patet quod quando ea, quae sunt lineae simpliciter, applicantur ad lineam visualem, fit quodammodo descensus in aliud genus: non autem quando ea, quae sunt trianguli, applicantur ad isoscelem.

132 [6]. *Secundo;* ibi [87]: *Ex eodem enim genere* etc., ostendit propositum hoc modo. Oportet in demonstratione eiusdem generis esse media et extrema. Extrema autem in conclusione continentur. Nam maior extremitas in conclusione est praedicatum; minor vero extremitas subiectum; medium autem in in praemissis continetur. Oportet igitur principia et conclusiones circa idem genus sumi. Cum autem huic coniunxerimus quod diversae scientiae (7) sint circa diversa genera subiecta; ex necessitate sequitur quod ex principiis unius scientiae non concludatur aliquid in alia scientia, quae non sit sub ea posita.

Quod autem in demonstratione oporteat media et extrema unius generis esse, sic probat. Detur enim quod medium sit alterius generis ab extremis, sicut si extrema sint *triangulus* et *habere tres angulos aequales duobus rectis.* Manifestum est quod passio conclusa de triangulo, *per se* inest ei; non autem per se inest aeneo. Et si e contrario passio per se inesset aeneo, puta sonorum esse, vel aliquid huiusmodi, palam, est quod per accidens inesset triangulo.

Unde patet quod oportet omnino, si *subiectum* conclusionis et *medium* sint penitus alterius generis, quod passio vel non per se insit medio vel non per se insit subiecto: et ita oportet quod alteri eorum insit per accidens. Et si quidem insit medio per accidens, erit per accidens in praemissis; si autem subiecto, erit in conclusione: et hoc ex parte passionis. Sed utroque modo oportebit per accidens esse in praemissis, quantum ad hoc quod subiectum accipitur sub medio: sicut si triangulus accipiatur sub aeneo aut e converso. Ostensum est autem quod in demonstrationibus tam conclusio, quam praemissae sunt *per se* et non *per accidens.* Oportet ergo in demonstrationibus medium et extrema eiusdem generis esse.

133 [7]. Deinde cum dicit [88]: *Propter hoc geometriae* etc., infert duas conclusiones ex praemissis.

Quarum *prima* est quod nulla scientia demonstrat aliquid de subiecto alterius scientiae, sive sit scientiae communioris sive alterius scientiae disparatae; sicut geometria non demonstrat quod contrariorum eadem est scientia: contraria enim pertinent ad scientiam communem, scilicet ad philosophiam primam vel dialecticam. Et similiter geometria non demonstrat quod duo cubi sint unus cubus, idest quod ex ductu unius numeri cubici in alium numerum cubicum surgat numerus cubicus. Dicitur autem numerus cubicus, qui consurgit ex ductu unius numeri in seipsum bis; sicut octonarius est numerus cubicus, surgit enim ex ductu binarii in seipsum bis, quia bis duo bis sunt octo. Et eadem ratione vigintiseptem est numerus cubicus, et radix eius est tria, quia ter tria ter faciunt vigintiseptem. Si' ergo ducantur octo in vigintiseptem consurgit numerus cubicus, idest ducenta sexdecim, cuius radix est sex: quia sexies sex sexies sunt ducenta sexdecim. Hoc ergo habet probare arithmeticus, non geometra. Et similiter, quod est unius scientiae non habet probare alia scientia, nisi forte una scientia sit sub altera; sicut se habet perspectiva ad geometriam, et consonantia vel harmonica, idest musica, ad arithmeticam.

134 [8]. *Secunda* conclusio ponitur; ibi [89]: *Neque si aliquid* etc. Et est quod scientia etiam de proprio subiecto non probat quodlibet accidens, sed accidens quod est sui generis. Sicut si aliquid inest lineis, non secundum quod sunt lineae, neque secundum propria principia linearum, hoc non demonstrat geometra de lineis; sicut quod linea recta sit pulcherrima linearum, aut recta linea si est contraria circulari vel non. Haec enim non sunt secundum proprium genus lineae, sed secundum aliquid communius. Pulchrum enim et contrarium genus lineae transcendunt.

(7) n. 4.

LECTIO XVI.

(nn. 135-142; [90-93]).

Ostenditur demonstrationem esse de perpetuis, non autem de corruptibilibus.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput VIII

90. (21) Manifestum est autem et si sint propositiones universales, ex quibus est syllogismus, quod necesse est et conclusionem esse perpetuam huiusmodi demonstrationis, et simpliciter ut est dicere demonstrationis. Non est ergo demonstratio corruptibilium nec scientia simpliciter, sed sic, sicut est secundum accidens.

91. Quod autem universaliter ipsius non est, sed aliquando et sic. Cum autem sit, necesse est alteram non universalem esse propositionem et corruptibilem; corruptibilem quidem, quoniam et conclusio est, non universalem autem quoniam hoc quidem erit, hoc autem non erit ex quibus est: quare non est syllogizare universaliter, sed quoniam nunc est.

92. (22) Similiter se habet et de definitione, quoniam quidem est definitio aut principium demonstrationis, aut demonstratio positione differens,· aut conclusio quaedam demonstrationis.

93. Eorum autem, quae saepe fiunt, demonstrationes sunt et scientiae, ut lunae defectus; manifestum est quidem quod secundum quod huiusmodi sunt, semper sunt; in quantum autem non semper, secundum partem sunt. Sicut autem defectus, similiter est in aliis.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.

2. Duae conclusiones; quarum *prima* est: Demonstrationes simpliciter dictae (de quibus nunc sermo est), sunt de perpetuis; - altera est: Demonstratio proprie dicta non est per se de corruptibilibus, sed solum per atcidens.

3. Probatur utraque conclusio: demonstratio utitur principio, *dici de omni,* seu procedit ex universalibus; ergo est de aeternis, non autem de corruptibilibus.

4. Et idem dicendum est de definitionibus: quia definitio aut est principium, aut conclusio demonstrationis, aut demonstratio positione differens.

5. Definitio quando a demonstratione nonnisi *positione* differt, continet totum quod est in demonstratione, scilicet medium et conclusionem, licet non sit ordinata in modo et figura syllogismi.

6. Error idealismi ex praecedenti doctrina a Platone falso illatus.

7. Refutatio. Sensibilia quamvis corruptibilia sint in particulari, tamen in universali quandam sempiternitatem habent; et ideo quando datur demonstratio de corruptibilibus in universali, demonstratio est corruptibilium per accidens, sed per se est sempiternorum.

8. Eorum quae frequenter eveniunt dantur demonstrationes, sed secundum quod sunt semper, non autem secus.

COMMENTARIUM S. THOMAE

135 **[1].** Postquam ex superioribus Philosophus concluserat quod demonstratio non concludit ex extraneis principiis, nunc iterum ex superioribus intendit concludere quod demonstratio non est de corruptibilibus.

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit quod sempiternorum et non corruptibilium est demonstratio [90]; secundo, ostendit qualiter sit eorum quae sunt ut frequenter; ibi [93]: *Eorum autem* (1) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quod demonstratio non sit corruptibilium, sed sempiternorum; secundo, ostendit idem de definitione; ibi [92]: *Similiter se habet* (2) etc.

Circa primum duo facit: primo, proponit conclusionem intentam; secundo, ponit rationem probantem ipsam; ibi [91]: *Quod autem universaliter* (3) etc.

136 [2]. Primo ergo ponit duas conclusiones [90], quarum una sequitur ex altera. *Prima* est quod necesse est conclusionem demonstrationis huius de qua nunc agitur, et quam possumus dicere simpliciter demonstrationem, esse perpetuam; quod quidem sequitur ex hoc, quod supra habitum est, scilicet quod propositiones, ex quibus fit syllogismus, debent esse universales: quod significavit per *dici de omni.*

Secunda conclusio est quod neque demonstratio, neque scientia est corruptibilium, loquendo simpliciter, sed solum secundum accidens.

137 **[3].** Deinde cum dicit [91]: *Quod autem universaliter* etc., inducit rationem ad probandum propositas conclusiones: quae talis est. Conclusionis corruptibilis, et non sempiternae, non est in se continere quod est universaliter, sed aliquando et sic. Dictum est enim supra quod *dici de omni* duo continet, scilicet quod non in quodam sic et in quodam non, et iterum, quod non aliquando sic et aliquando non (4). In omnibus autem corruptibilibus invenitur aliquando sic et aliquando non. Unde patet quod in corruptibilibus non invenitur *dici de omni,* sive quod est universaliter.

Sed ubi conclusio est non universalis, oportet aliquam praemissarum esse non universalem. Conclusio ergo corruptibilis oportet quod sequatur ex praemissis, quarum altera non sit universalis. Cum ergo huic coniunxerimus quod demonstratio simpliciter semper debet esse ex universalibus, sequitur quod demonstratio non possit habere conclusionem corruptibilem, sed sempiternam.

138 **[4].** Deinde cum dicit [92]: *Similiter se habet* etc., ostendit quod etiam definitio est non corruptibilium, sed sempiternorum, tali ratione. Demonstratio quantum ad principia et conclusiones est sempiternorum et non corruptibilium; sed definitio vel est principium, vel conclusio demonstrationis, vel demonstratio positione differens; ergo definitio non est corruptibilium, sed sempiternorum.

139 [5]. Ad intellectum autem huius literae sciendum est quod contingit definitiones diversas dari eiusdem rei, sumptas ex diversis causis. Causae autem ad invicem ordinem habent: nam ex una sumitur ratio alterius. Ex forma enim sumitur ratio materiae: talem enim oportet esse materiam, qualem forma requirit. Efficiens autem est ratio formae: quia enim agens agit sibi simile, oportet quod secundum modum agentis sit etiam modus formae, quae ex actione consequitur. Ex fine autem sumitur ratio efficientis: nam omne agens agit propter finem. Oportet ergo quod definitio, quae sumitur a fine, sit ratio et causa probativa aliarum definitionum, quae sumuntur ex aliis causis.

Ponamus ergo duas definitiones domus, quarum una sumatur a causa materiali, quae sit talis: *Domus est cooperimentum constitutum ex lapidibus, cemento et lignis.* Alia sumatur ex causa finali, quae sit talis: *Domus est cooperimentum prohibens nos a pluviis, frigore et calore.* Potest ergo prima definitio demonstrari ex secunda, hoc modo: Omne cooperimentum prohibens nos a pluviis, frigore et calore oportet quod sit constitutum ex lapidibus, cemento et lignis; domus est huiusmodi; ergo· etc.

Patet ergo quod definitio, quae sumitur a fine, est principium demonstrationis; illa autem, quae sumitur a materia est demonstrationis conclusio. Potest tamen utraque coniungi, ut sit una definitio, hoc modo: *Domus est cooperimentum constitutum ex dictis, defendens a pluvia, frigore et calore.* Talis autem definitio continet totum quod est in demonstratione, scilicet medium et conclusionem. Et ideo talis definitio est demonstratio positione differens; quia in hoc solo differt a demonstratione, quia non est ordinata in modo et figura.

140 **[6].** Sciendum est autem quod quia demonstratio non est corruptibilium, sed sempiternorum, neque definitio, Plato coactus fuit ponere ideas. Cum enim ista sensibilia sunt corruptibilia, videbatur quod eorum non posset esse neque demonstratio, neque definitio. Et ideo videbatur quod oporteret po-

(1) n. 8.
(2) n. 4.
(3) n. 3.
(4) Lect. IX.

nere quasdam substantias incorruptibiles, de quibus et demonstrationes et definitiones darentur. Et has substantias sempiternas vocabat *species* vel *ideas (5).*

141 [7]. Sed huic opinioni occurrit Aristoteles superius dicens quod demonstratio non est corruptibilium nisi per accidens. Etsi enim ista sensibilia corruptibilia sint in particulari, in universali tamen quamdam sempiternitatem habent. Cum ergo demonstratio detur de istis sensibilibus in universali, non autem in particulari, sequitur quod demonstratio non sit corruptibilium, nisi *per accidens;* sempiternorum autem est *per se.*

142 [8]. Deinde cum dicit [93]: *Eorum autem quae* etc., ostendit quomodo eorum, quae sunt ut frequenter, possit esse demonstratio, dicens: quod *eorum quae saepe fiunt, sunt etiam demonstrationes et scientiae: sicut de defectu lunae,* qui tamen non semper est. Non enim luna semper deficit, sed aliquando. Haec autem quae sunt frequenter, secundum quod huiusmodi sunt, idest secundum quod de eis demonstrationes dantur, sunt semper: sed secundum quod non sunt semper, sunt particularia. De particularibus autem non potest esse demonstratio, ut ostensum est (6), sed solum de universalibus. Unde patet quod huiusmodi, secundum quod de eis est demonstratio, sunt semper. Et sicut est de defectu lunae, ita est de omnibus aliis similibus.

Consideranda tamen est differentia inter ea. Quaedam enim non sunt semper secundum tempus, sunt autem semper per comparationem ad causam: quia nunquam deficit, quin posita tali causa, sequatur effectus; sicut est de defectu lunae. Nunquam enim deficit, quin semper sit lunae eclypsis, quandocunque terra diametraliter interponitur inter solem et lunam. In quibusdam vero contingit quod non semper sunt, etiam per comparationem ad causam: quia videlicet causae impediri possunt. Non enim semper ex semine hominis generatur homo habens duas manus; sed quandoque fit defectus vel propter impedimentum causae agentis vel materiae. In utrisque autem sic ordinandae sunt demonstrationes, ut ex universalibus propositionibus inferatur universalis conclusio, removendo illa, in quibus potest esse defectus vel ex parte temporis tantum vel etiam ex parte causae.

(5) Cf. infra lect. XIX, n. 8.

(6) Lect. IX.

LECTIO XVII.

(nn. 143-148; [94-99]).

Demonstratio procedit non ex communibus, sed ex propriis principiis rei demonstratae.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput IX

(23) Quoniam autem manifestum est quod unumquodque demonstrare non est, sed aut ex unoquoque principiorum, si id quod demonstratur sit secundum quod est illud, non est scire hoc quidem, si ex veris et indemonstrabilibus monstretur et immediatis.

Est enim sic monstrare, sicut Bryso tetragonismum. Secundum commune enim demonstrant rationes huiusmodi et quod alteri inest, unde et in aliis conveniunt hae rationes, non tantum proximis. Non itaque secundum quod illud est scit, sed secundum accidens; non enim convenit demonstratio et in aliud genus. Unumquodque autem scimus secundum accidens, cum secundum illud non cognoscimus, secundum quod est ex principiis illius, in quantum illud est, ut duobus rectis aequales habere cui inest per se, quod dictum est, ex principiis ipsius. Quare si per se et illud inest, cui inest, necesse est medium in eadem proximitate esse.

Si vero non, sed sicut harmonica per arithmeticam, huiusmodi demonstrantur quidem similiter, sed differunt. Ipsum enim quia alterius quidem scientiae est (subiectum enim alterum genus est), sed propter quid superioris est, cuius per se passiones sunt. Quare ex his manifestum est, quod non sit demonstrare unumquodque simpliciter, sed secundum quod ex uniuscuiusque principiis est. Sed horum principia habent commune.

97. Si autem hoc, manifestum est quod non est uniuscuiusque principia monstrare: erunt enim illa omnium principia, et scientia illorum propria omnibus.

98. Et namque scivit magis intelligens ex superioribus causis; ex prioribus enim scivit, cum non ex causatis sciat causas. Quare si magis scivit et maxime, et scientia illa erit et magis et maxime.

99. Sed demonstratio non convenit in aliud genus, sed aut sicut dictum est geometricae in mechanicas vel machinativas aut speculativas, et arithmeticae in harmonicas.

SYNOPSIS

1. Argumentum lectionis: non sufficit ad hoc quod aliquid sciatur, quod demonstratio procedat ex veris et immediatis, sed requiritur quod sit ex propriis.
2. Probatur: nam si demonstratio non sit ex principiis propriis rei demonstratae, haec non per se, sed per accidens sciri solummodo potest.
3. Solvitur dubitatio et confirmatur thesis. - Cum passio insit subiecto propter medium, scientia inferior, quae de proprio subiecto demonstrat passionem per medium superioris scientiae, cognoscit de ipso subiecto non *propter quid,* sed tantum *quia.* - Principia propria particularium scientiarum habent aliquid commune prius eis.
4. Non est uniuscuiusque scientiae demonstrare principia sua propria: haec enim possunt probari per communia omnium principia, quae ut sibi propria considerat *philosophia prima,* seu metaphysica.
5. Ergo philosophia prima, quae considerat principia communia, ex quibus probantur principia immediata aliarum scientiarum, his omnibus scientiis praeeminet.
6. Demonstratio non procedit ex uno in aliud genus, nisi sicut dictum est (n. 3) quod scientia superior procedit ad scientias inferiores.

COMMENTARIUM S. THOMAE

143 [1]. Ostenderat supra Philosophus quod demonstratio non procedit ex principiis extraneis; hic autem ostendit quod non procedit ex communibus.

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit propositum [94]; secundo, inducit quandam conclusionem ex dictis; ibi [97]: *Si autem hoc est* C) etc.

Circa primum tria facit.

Primo [94], proponit intentum dicens quod, *quia manifestum est quod non contingit unumquodque* per unumquodque *demonstrare,* sed oportet quod demonstratio fiat *ex unoquoque principiorum,* hoc modo, quod *id quod demonstratur sit secundum quod est illud,* idest, oportet quod principia demonstrationis insint per se ei, quod demonstratur: si, inquam, ita est, non sufficit, ad hoc quod aliquid sciatur, quod demonstretur *ex veris et immediatis,* sed oportet ulterius quod demonstretur ex principiis propriis.

144 [2]. *Secundo;* ibi [95]: *Est enim sic demonstrare* etc., probat propositum, scilicet quod non sufficiat ex veris et immediatis aliquid demonstrare, quia sic contingeret aliquid demonstrare, sicut Bryso demonstravit tetragonismum, idest quadraturam circuli, ostendens aliquod quadratum esse circulo aequale per aliqua principia communia, hoc modo: In quocunque genere est invenire aliquid maius et minus alicui, in eodem est invenire et illi aequale; in genere autem quadratorum est invenire aliquod quadratum minus circulo, quod scilicet scribitur intra circulum, et aliquod maius circulo, intra quod circulus describitur; ergo est invenire aliquod quadratum circulo aequale.

Haec quidem probatio est secundum commune: aequale enim, et maius, et minus, excedunt genus quadranguli et circuli. Unde patet quod huiusmodi rationes demonstrant secundum aliquod commune, quia medium alteri inest, quam ei de quo fit demonstratio: et ideo huiusmodi rationes conveniunt aliis, et non conveniunt istis, de quibus dantur, tanquam proximis. Unde patet quod qui scit per huiusmodi rationes, non scit secundum quod illud est, idest *per se,* sed *per accidens* tantum.

Si enim esset secundum se, non conveniret demonstratio in aliud genus. Unumquodque enim scimus secundum accidens, cum non cognoscimus illud secundum quod est ex principiis illius, idest secundum quod est ex principiis per se. Sicut habere tres angulos aequales duobus rectis inest per se triangulo, idest secundum quod est ex principiis illius. Quare si per se inesset medium acceptum conclusioni, necesse esset in eadem proximitate esse, idest proximum esse secundum genus conclusioni.

145 [3]. *Tertio;* ibi [96]: *Si vero non* etc., excludit quandam dubitationem. Contingit enim aliquando medium demonstrationis non esse in eodem genere cum conclusione. Quod qualiter contingat ostendit dicens: Si vero non sit medium in eadem proximitate conclusioni, sed hoc modo sicut demonstratur aliquid in harmonica, idest in musica, per arithmeticam; verum quidem est quod huiusmodi etiam similiter demonstratur. Fit enim demonstratio in inferiori scientia per principia superioris scientiae, ut ostensum est (2); sicut et in scientia superiori per principia superioris.

Sed in hoc differt, quod alterius scientiae, scilicet inferioris, est scire ipsum *quia* tantum: genus enim subiectum inferioris scientiae est alterum a genere subiecto superioris scientiae, ex qua sumuntur principia. Sed scire *propter quid* est superioris scientiae, cuius sunt per se illae j ssiones. Cum enim passio insit subiecto propter medium, illa scientia considerabit *propter quid,* ad quam pertinet medium, cuius per se est passio, quae demonstratur. Si vero subiectum sit ad aliam scientiam pertinens, illius scientiae non erit *propter quid,* sed *quia* tantum; nec tali subiecto per se conveniet passio demonstrata de ipso, sed per medium extraneum. Si vero medium et subiectum pertineant ad eamdem scientiam, tunc illius scientiae erit scire *quia* et *propter quid.*

Remota autem dubitatione, ulterius conclusionem intentam principaliter inducit, dicens quod ex praedictis patet quod non est demonstrare unumquodque simpliciter, idest quocunque modo, sed secundum hoc quod demonstratur ex propriis principiis uniuscuiusque. Sed et principia propria singularum scientiarum habent aliquod commune prius eis.

146 [4]. Deinde cum dicit [97]: *Si autem hoc* etc., inducit quandam conclusionem sequentem ex dictis.

Et circa hoc tria facit.

Primo, inducit conclusionem dicens quod, si hoc verum est, scilicet quod demonstrationes in singulis scientiis non fiunt ex communibus principiis, et iterum quod principia scientiarum habent aliquid prius se, quod est commune; manifestum est quod non est uniuscuiusque scientiae demonstrare principia sua propria. Illa enim priora principia, per quae possent probari singularum scientiarum propria principia, sunt communia principia omnium, et illa scientia, quae considerat huiusmodi principia communia, est propria om-

(1) n. 4.

(2) Lect. XV.

nibus, idest ita se habet ad ea, quae sunt communia omnibus, sicut se habent aliae scientiae particulares ad ea, quae sunt propria. Sicut cum subiectum arithmeticae sit numerus, ideo arithmetica considerat ea, quae sunt propria numeri: similiter *prima philosophia,* quae considerat omnia principia, habet pro subiecto *ens,* quod est commune ad omnia; et ideo considerat ea, quae sunt propria entis, quae sunt omnibus communia, tanquam propria sibi.

147 [5]. *Secundo,* cum dicit [98]: *Et namque scivit* etc., ostendit praeeminentiam huiusmodi scientiae, quae considerat principia communia, scilicet primae philosophiae, ad alias. Semper enim oportet illud, per quod aliquid probatur, esse magis scitum vel notum. Qui enim scit aliquid ex superioribus causis, oportet'quod sit magis intelligens illas causas, quia scivit ex prioribus simpliciter, cum non sciat ex causatis causas: quando enim aliquis scit ex causatis causas, tunc non intelligit ex prioribus et ex magis notis simpliciter, sed ex magis notis et prioribus quoad nos.

Cum autem principia inferioris scientiae probantur ex principiis superioris, non proceditur ex causatis in causas, sed e converso. Unde oportet quod talis processus sit ex prioribus et ex magis notis simpliciter. Oportet ergo magis esse scitum quod est superioris scientiae, ex quo probatur id quod est inferioris, et maxime esse scitum id, quo omnia alia probantur, et ipsum non probatur ex alio priori. Et per consequens scientia superior erit magis scientia, quam inferior; et scientia suprema, scilicet *philosophia prima,* erit maxime scientia.

148 [6]. *Tertio,* ibi [99]: *Sed demonstratio* etc., redit ad principalem conclusionem: et dicit quod demonstratio non procedit in aliud genus, nisi sicut dictum est quod demonstratio geometriae procedit ad scientias inferiores; sicut sunt artes mechanicae, quae utuntur mensuris; aut speculativae, sicut scientiae quae sunt de visu, ut perspectivae, quae sunt de visuali; et similiter est de arithmetica in comparatione ad harmonicam, idest musicam.

LECTIO XVIII.

(nn. 149-158; [100-107]).

De differentia inter principia et non principia, principia communia et propria.

SCHEMA

(Lect. XVIII, XIX; nn. 149-172; [100-113]).

Lectio XVIII, nn. 149-158 [100-107].

Postquam ostendit quod demonstratio procedit non ex principiis communibus sed ex propriis, hic determinat de principiis propriis et communibus 149 [100].

- I) Ostendit necessitatem huiusmodi determinationis 149 [100].
- II) Determinat de principiis propriis et communibus 150 [101].
  - A) Determinat de principiis propriis et communibus 150 [101].
    - 1) Distinguit principia a non principiis 151 [101].
      - a) Ostendit quae sint principia 151 [101].
      - b) Ostendit convenientiam et differentiam inter principia et non principia 152 [102].
    - 2) Distinguit principia ad invicem 153 [103].
      - a) Principia propria a communibus 153 [103].
        - a') Dividit principia propria et communia 154 [103].
          - aa) Ponit divisionem 154 [103].
          - bb) Exemplificat de utrisque 155 [104].
          - cc) Ostendit quomodo praemissis principiis scientiae demonstrativae utantur 156 [105].
            - j) De *communibus* dicit quod sufficiens est accipere unumquodque istorum communium 156 [105].
            - jj) Ostendit qualiter demonstrativae scientiae utantur *propriis* principiis 157 [108].
        - b') Manifestat quoddam, quod poterat esse, dubium 158 [107].

Lectio XIX, 159-192 [108-113].

      - b) Communia principia ad invicem 159 [108].
        - a') Ponit eorum distinctionem ad invicem 159 [108].
            - j) Distinguit communes animi conceptiones a suppositionibus 160 [108].
            - jj) Distinguit petitiones et suppositiones ad invicem 162 [109].
        - b') Ostendit differentiam *definitionum* a *suppositionibus* 163 [no].
          - aa) Prima ratio 163 [110].
            - j) Ponit rationem 163 [no].
            - jj) Excludit quamdam dubitationem 164 [ni].
          - bb) Secunda ratio 165-[112].
        - c') Ostendit quod non est necessarium ponere ideas, ut Plato posuit r66 [113].
  - B) Ostendit qualiter ad huiusmodi principia se habeant demonstrativae scientiae (Lect. XX, 167 [XI41).

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput IX)

100. Difficile autem noscere est, si scivit aut non. Difficile enim noscere est, si ex uniuscuiusque principiis scimus aut non, quod vere est scire; opinamur autem, si habeamus ex veris aliquibus syllogismum et primis, scire; sed hoc non est, sed proxima oportet esse primis.

Caput X

101. (24) Dico autem principia in unoquoque genere, quae cum sint, non contingit demonstrare.
102. Quid quidem igitur et prima significent et quae sunt ex his accipiendum est; quod autem sint, principia quidem necesse est accipere, alia vero demonstrare; ut quid unitas, et quid rectum, et quid est triangulus; esse autem unitatem accipere et magnitudinem, altera vero demonstrare.
103. Sunt autem, quibus utimur in demonstrativis scientiis, alia quidem propria uniuscuiusque scientiae, alia vero communia; communia autem secundum analogiam, quoniam utile est quantum est in eo genere, quod est sub scientia.
104. Propria principia quidem, ut lineam esae huiusmodi et rectum; communia autem, ut ab aequalibus aequalia si auferas, quod aequalia reliqua sunt.
105. Sufficiens autem est unumquodque istorum quantumcumque in genere est: idem enim faciet geometria etsi non de omnibus accipiat, sed in magnitudinibus solum; arithmetica autem in numeris.
106. Sunt autem propria quidem et quae accipiuntur esse, circa quae scientia speculatur quae sunt per se; ut arithmetica unitates, geometria autem signa et lineas. Hae enim recipiunt esse, et hoc esse. Horum autem passiones per se, quid quidem significet unaquaeque, accipiunt; ut arithmetica quidem quid impar aut par, aut quadratus, aut cubus; geometria vero quid irrationale, aut reflecti, aut curvare; quod autem sint, demonstrant per communia, et ex his quae demonstrantur per communia. Et astrologia similiter. Omnis enim demonstrativa scientia circa tria est, quaecumque esse ponuntur; haec sunt autem, genus, cuius per se passionum speculativa est, et quae communes dignitates dicuntur, ex quibus primis demonstrant, et tertium passiones, quarum quid significet unaquaeque accipit.
107. Quasdam tamen scientias nihil prohibet quaedam eorum despicere, ut genus non supponere esse, si sit manifestum quoniam est (non enim similiter manifestum quod numerus sit et quod calidum et frigidum); et passiones non est recipere quid significent, si sint manifestae; sicut nec communia non recipit quid significent, quod est aequalia ab aequalibus demere, quoniam notum est. Sed nihil minus natura tria haec sunt, circa quod demonstratur, et quae demonstrantur, et ex quibus.

SYNOPSIS

1. Necessitas determinandi de principiis propriis et communibus.
2. Divisio argumenti.
3. Principia in unoquoque genere sunt illa quae, cum sint vera, non contingit demonstrare, vel simpliciter si sint principia prima, vel ad minus in illa scientia in qua assumuntur ut principia.
4. Principia et non principia conveniunt in eo quod de utrisque oportet accipere, quasi supponendo, quid significent; differunt autem ex eo quod de principiis supponitur quia sunt, de aliis vero, quae sunt ex principiis, probatur.
5. Aliae subdivisiones textus.
6. Principiorum, quibus utimur in demonstrationibus, alia sunt propria uniuscuiusque scientiae, alia vero communia: quae tamen ultima accipiuntur in unaquaque scientia non absolute, sed in quantum pertinent ad genus subiectum quod continetur sub illa scientia.
7. Exemplo explicatur quae sint principia propria et communia.
8. Scientiae demonstrativae utuntur principiis communibus non secundum eorum amplitudinem, sed, ut dictum est n. 6, quantum ad genus subiectum de quo sunt.

9. Utuntur autem principiis propriis, ea supponendo *quia* sunt vel *quid* sunt vel utrumque.
10. Solvitur dubium. - Tria (quae sunt principia in demonstrationibus), nempe *quia* sunt dignitates, et *quid* sit passio, et *quia* et *quid* sit subiectum demonstrationis, sunt naturaliter supponenda in qualibet scientia.

COMMENTARIUM S. THOMAE

149 [1]. Postquam ostendit quod demonstratio non procedit ex principiis communibus sed ex propriis, hic ad evidentiam praemissorum determinat de principiis propriis et communibus.

Et circa hoc duo facit.

Primo [100], ostendit necessitatem huiusmodi determinationis, dicens quod difficile est cognoscere utrum sciamus ex principiis propriis (quod solum est vere scire) aut non ex propriis. Opinantur enim multi se scire, si habeant syllogismum ex aliquibus veris et et primis. Sed hoc non est verum : immo oportet, ad hoc quod sciamus, quod principia sint proxima illis quae debent demonstrari (quae hic dicuntur prima, sicut et supra i1) dicebantur extrema); vel oportet proxima esse primis principiis indemonstrabilibus.

150 [2]. *Secundo,* ibi [101]: *Dico autem principia* etc., determinat de principiis propriis et communibus.

Et circa hoc duo facit: primo enim determinat de principiis propriis et communibus; secundo, ostendit qualiter ad huiusmodi principia se habeant demonstrativae scientiae; ibi [114]: *Non contingere autem* (2) etc.

Circa primum duo facit: primo, distinguit principia a non principiis; secundo, principia ad invicem; ibi [103] : *Sunt autem quibus (3)* etc.

151 [3]. Circa primum duo facit.

Primo [101], ostendit quae sint principia, dicens quod principia in unoquoque genere sunt illa quae, cum sint vera, tamen non contingit ea demonstrare vel simpliciter si sint principia prima, vel ad minus non est demonstrare in illa scientia in qua sumuntur ut principia. Dicit autem, *cum sint* vera, ad differentiam falsorum, quae non demonstrantur in aliqua scientia.

152 [4]. *Secundo,* ibi [102]: *Quid quidem igitur* etc., ostendit convenientiam et differentiam inter principia et non principia.

Conveniunt enim principia cum non principiis in hoc, quod de utrisque oportet accipere, quasi supponendo *quid significent, et prima,* idest principia, *et quae sunt ex his,* idest quae ex principiis sumuntur: quia *quod quid est* proprie pertinet ad scientiam quae est de substantia, scilicet ad *philosophiam primam,* a qua (4) omnes aliae hoc accipiunt.

Sed in hoc differunt principia, et quae sunt ex principiis, quia de principiis oportet accipere supponendo *quod sunt;* de aliis autem, quae sunt ex principiis, oportet demonstrare *quia sunt.* Sicut in mathematicis accipitur supponendo et *quid* est unitas, quae est principium, et quid est rectum, et quid est triangulus, quae non sunt principia, sed passiones: sed quod unitas sit, aut quod magnitudo sit, accipit mathematicus quasi principia; alia vero demonstrat, scilicet quae sunt ex principiis. Demonstrat enim triangulum aequilaterum et angulum rectum, et etiam hanc lineam rectam esse.

153 [5]. Deinde cum dicit [103]: *Sunt autem quibus* etc., distinguit principia ad invicem : et primo, principia propria a communibus; secundo, communia ad invicem; ibi [108]: *Non est autem suppositio* (5) etc.

Prima dividitur in duas; in prima, dividit principia propria et communia; in secunda, manifestat quoddam quod poterat esse dubium; ibi [107]: *Quasdam tamen scientias (6)* etc.

154 [6J. Circa primum tria facit.

Primo [103], ponit divisionem, dicens quod principiorum, quibus utimur in demonstrativis scientiis, alia sunt propria uniuscuiusque scientiae, alia vero communia. Et quia hoc posset videri contrarium ei, quod supra ostensum est (7), quia scientiae demonstrativae non procedunt ex communibus, ideo subiungit quod communia principia accipiuntur in unaquaque scientia demonstrativa *secundum analogiam,* idest secundum quod sunt proportionata illi scientiae. Et hoc est quod subdit exponens, quod *utile est* accipere huiusmodi principia in scientiis, quantum pertinet ad genus subiectum, quod continetur sub illa scientia.

155 [7]. *Secundo,* ibi [104]: *Propria principia* etc., exemplificat de utrisque, dicens quod propria principia sunt, ut lineam esse huiusmodi, vel rectum. Tam enim subiecti quam passionis definitio in scientiis pro principio habetur. Communia vero principia sunt, ut, si ab aequalibus aequalia demas, quae remanent sunt aequalia, et aliae communes animi conceptiones.

156 [8]. *Tertio,* ibi [105]: *Sufficiens autem est* etc., ostendit quomodo praemissis principiis scientiae demonstrativae utantur.

(1) Lect. XV. n. 6.
(2) Cf. lect. XX.
(3) n. 5.
(4) Cf. lect. pracc., n. 4.
(5) Lect. seq.
(6) n. 10.
(7) Lect. praec.

Et *primo* quidem de communibus dicit quod *sufficiens est accipere unumquodque istorum* communium, quantum pertinet ad genus subiectum, de quo est scientia. Idem enim faciet geometria, si non accipiat praemissum principium commune in sua communitate, sed solum in magnitudinibus, et arithmetica in solis numeris. Ita enim poterit concludere geometria, si dicat: si ab aequalibus magnitudinibus aequales auferas magnitudines, quae remanent sunt aequales; sicut si diceret: si ab aequalibus aequalia demas, quae remanent sunt aequalia. Et similiter dicendum est de numeris.

157 [9]. *Secundo,* ibi [106]: *Sunt autem propria* etc., ostendit qualiter demonstrativae scientiae utantur propriis principiis, dicens quod propria principia sunt quae supponuntur esse in scientiis, scilicet subiecta, circa quae scientia speculatur ea quae per se insunt eis. Sicut arithmetica considerat unitates, et geometria considerat *signa,* idest puncta et lineas. Praedictae enim supponunt esse et hoc esse, idest supponunt de eis, et *quia* sunt et *quid* sunt.

Sed de passionibus supponunt praedictae scientiae *quid significet* unaquaeque; sicut arithmetica supponit quid est par, et quid est impar, aut quid est numerus quadratus aut cubicus; et geometria supponit quid est *rationale* in lineis. Dicitur enim linea rationalis, de qua possumus ratiocinari per lineam datam: huiusmodi autem est omnis linea commensurabilis lineae datae; quae vero est ei non commensurabilis, vocatur *irrationalis* vel *surda.* Similiter et geometria supponit quid est reflexum aut curvum. Sed praedictae scientiae demonstrant de omnibus praedictis passionibus *quod sint* per principia communia, et ex illis principiis, quae demonstrantur ex communibus.

Et quod dictum est de geometria ei arithmetica, intelligendum est etiam de astrologia. *Omnis enim scientia demonstrativa est circa tria:* quorum unum est *genus subiectum,* cuius per se passiones scrutantur; et aliud est *communes dignitates,* ex quibus sicut ex primis demonstrat; tertium autem *passiones,* de quibus unaquaeque scientia accipit quid significent.

158 [10]. Deinde cum dicit [107]: *Quasdam tamen scientias* etc., manifestat quoddam, quod poterat esse dubium. Quia enim dixerat quod scientiae supponunt de principiis *quia sunt,* de passionibus *quid sunt,* de subiectis autem *utrumque,* posset aliquis credere quod oporteret specialem fieri mentionem de omnibus istis. Unde hoc removet, dicens quod nihil prohibet quasdam scientias *despicere quaedam praedictorum,* idest non facere mentionem expressam de praemissis, sicut quandoque non facit mentionem de hoc quod supponat genus subiectum esse, si sit manifestum quod sit, quia non est similiter manifestum de omnibus quod sint, sicut quod sit numerus, et quod sit calidum vel frigidum: quorum unum est propinquum rationi, alterum sensui. Similiter et quaedam scientiae non supponunt de passionibus quid significent, expressam mentionem de eis faciendo. Sicut etiam non oportet quod de communibus principiis semper scientiae faciant mentionem, quia nota sunt. Nihilominus tamen, tria praedicta naturaliter sunt in qualibet scientia supponenda.

LECTIO XIX.

(nn. 159-166; [108-113]).

De differentia principiorum communium ab invicem.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput X)

108. (25) Non est autem suppositio neque petitio, quod necesse est propter seipsum esse, et videri necesse est. Non enim ad exterius rationem est, sed ad eam, quae est in anima; quoniam neque syllogismus. Semper enim est instare ad exterius rationem, sed ad interius rationem non semper.

109. Quaecumque igitur demonstrabilia accipit esse ipse non demonstrans, haec si quidem probabilia accipiat discenti, supponuntur, et non est simpliciter suppositio, sed ad illum solum; si vero neque unius opinionis, aut contrariae est, accipiat, idem petit. Et in hoc differunt suppositio et petitio; est enim petitio in contrarium discentis opinioni; aut quod si aliquis, demonstrabile cum sit, accipiat et utatur non demonstrans.

110. Termini igitur non sunt suppositiones (nihil enim esse aut non esse dicunt), sed in propositionibus sunt suppositiones. Terminos autem solum intelligere oportet; hoc autem non est suppositio, nisi et audire suppositionem aliquis esse dicat. Sed quorumcumque existentium, in eo quod illa sunt, fit conclusio.

111. Neque geometra falsa supponit, sicut quidam affirmant dicentes, quod non oportet falso uti geometram: mentiri autem dicentem (lineam) unius pedis esse, non unius pedis: aut rectam scriptam, non rectam esse. Sed geometra nihil concludit secundum hanc lineam, quam ipse posuit, sed quae per haec ostenduntur.

Caput XI

112. Amplius, petitio et suppositio omnis, aut sicut totum est, aut sicut in parte: termini autem neutrum horum.

113. Species quidem igitur esse, aut unum aliquid extra multa, non necesse est, si demonstratio erit; esse tamen unum de multis verum dicere necesse est: non enim erit universale, nisi hoc sit; si vero universale non sit, medium non erit: quare neque demonstratio. Oportet itaque aliquid unum et idem de pluribus esse, non aequivocum in demonstratione.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Communes animi conceptiones habent commune cum aliis principiis demonstrationis quod necesse est esse per se veras; sed proprium illarum est quod etiam necesse est videri quod per se sunt verae.
3. Nempe, adeo verae sunt et ut tales cognoscuntur, ut interiori intellectu eis nequeat contradici; et ideo non sunt neque petitiones neque suppositiones.
4. Suppositio, petitio (et quaestio): assumuntur ut principia indemonstrabilia, quamvis demonstrabilia sint per aliam scientiam.
5. Definitiones a suppositionibus distinguuntur: omnis enim petitio vel suppositio dicit aliquid esse vel non esse; definitiones autem non dicunt aliquid esse, vel non esse.
6. Solvitur dubitatio.

7. Probatur alia ratione definitiones a suppositionibus distingui: nam omnis suppositio vel petitio est propositio universalis vel particularis; sed definitio neutrum horum est, quia nihil in ea praedicatur, neque universaliter, neque particulariter.

8. Species seu ideae platonicae non sunt necessariae ad demonstrationem; necesse tamen est ut medium demonstrationis sit universale, hoc est unum et idem, non aequivoce sed univoce de pluribus praedicatum.

COMMENTARIUM S. THOMAE

159 [1]. Postquam divisit Aristoteles principia communia a propriis, hic distinguit communia principia ad invicem.

Et dividitur in partes tres: in prima, ponit distinctionem communium principiorum ad invicem [108]; in secunda, ostendit differentiam definitionis a quodam genere principiorum communium, ibi [110]: *Termini igitur non* (1) etc.; in tertia, excludit quemdam errorem, ibi [113]: *Species quidem igitur (2)* etc.

Circa primum duo facit: primo, distinguit communes animi conceptiones (3) a petitionibus, sive suppositionibus; secundo, petitiones et suppositiones ad invicem, ibi [109]: *Quaecunque quidem igitur* (4) etc.

160 [2]. Circa primum [108] considerandum est quod communes animi conceptiones habent aliquid commune cum aliis principiis demonstrationis, et aliquid proprium. Commune quidem habent, quia necesse est tam ista, quam alia principia per se esse vera. Proprium autem est horum principiorum quod non solum necesse est ea per se vera esse, sed etiam necesse est videri quod per se sint vera. Nullus enim potest opinari contraria eorum.

161 [3]. Dicit ergo quod illud principium, quod necesse est non solum per seipsum esse, sed etiam ulterius necesse est, ipsum videri, scilicet communis animi conceptio vel dignitas, non est neque *petitio* neque *suppositio (5).* Quod sic probat. Petitio et suppositio exteriori ratione confirmari possunt, idest argumentatione aliqua. Sed communis animi conceptio non est ad exterius rationem, quia non potest probari per aliquam argumentationem, sed est ad eam, quae est in anima, quia lumine naturalis rationis statim fit nota.

Et quod non sit ad exterius rationem patet, quia non fit syllogismus ad probandas huiusmodi communes animi conceptiones. Et quod huiusmodi non sunt notae per exteriorem rationem, sed per interiorem, probat per hoc, quod exteriori rationi potest instari vel vere vel apparenter: interiori autem rationi non est possibile semper instari. Et hoc ideo, quia nihil est adeo verum, quin voce possit negari. Nam et hoc principium notissimum, quod *non contingat idem esse et non esse,* quidam ore negaverunt. Quaedam autem adeo vera sunt, quod eorum opposita intellectu capi non possunt; et ideo interiori ratione eis obviari non potest, sed solum exteriori, quae est per vocem. Et huiusmodi sunt communes animi conceptiones.

162 [4]. Deinde, cum dicit [109]: *Quaecunque igitur* etc., distinguit suppositiones et petitiones ad invicem. Sciendum tamen est, quod aliquid commune habent, et in aliquo differunt. Hoc quidem commune est eis, quod cum sint demonstrabilia, tamen demonstrator accipit ea non demonstrans, et praecipue, quia non sunt demonstrabilia per suam scientiam, sed per aliam, ut supra dictum est (6). Unde et inter immediata principia computantur, quia demonstrator utitur eis absque medio, eo quod non habeant medium in illa scientia.

Differunt autem ad invicem: quia si quidem talis propositio sit probabilis addiscenti, cui fit demonstratio, dicitur *suppositio.* Et sic suppositio dicitur non simpliciter, sed ad aliquem. Si vero ille nec sit eiusdem opinionis, neque contrariae, oportet quod demonstrator hoc ab eo petat, et tunc dicitur *petitio.* Si autem sit contrariae opinionis, tunc erit *quaestio,* de qua oportet disputari inter eos. Hoc tamen omnibus commune est, quod unoquoque eorum utitur demonstrator non demonstrans, cum sit demonstrabile.

163 [5]. Deinde, cum dicit [110]: *Termini igitur non sunt* etc., distinguit *definitiones* a *suppositionibus* per duas rationes; quarum secunda incipit ibi [112]: *Amplius petitio* etc. (7).

Circa primum duo facit: *primo,* ponit rationem, quae talis est: Omnis *petitio,* vel *suppositio* dicit aliquid *esse* vel *non esse; termini* autem, idest *definitiones* (8), non dicunt aliquid *esse* vel *non esse;* termini ergo non sunt suppositiones neque petitiones, per se sumpti. Sed in propositionibus assumpti sunt suppositiones; ut cum dicitur, *homo est animal rationale mortale.* Sed terminos per se sumptos, oportet solum intelligere; intelligere

(1) n. 5.
(2) n. 8.
(3) Cf. lect. V, n. 7.
(4) n. 4.
(5) Cf. lect. V, n. 6 seqq.
(6) Lect. V. n. 7, et XVII, n. 4.
(7) n. 7.
(8) Cf. I *Perth.,* lect. IV. n. 2.

autem non est supponere, sicut nec audire. Sed illa supponuntur *quorumcunque existentium,* idest ex quibuscumque existentibus fit conclusio, *in eo quod illa sunt,* idest propter praemissa.

164 [6]. *Secundo,* ibi [111]: *Neque geometra* etc., excludit quamdam dubitationem. Dicebant enim quidam quod geometra falsa suppositione utebatur, cum diceret lineam esse unius pedis, quae non est unius pedis; aut lineam descriptam in pulvere esse rectam, quae non est recta. Sed ipse dicit quod geometra non supponit falsum propter hoc. Cum enim geometra nihil demonstret de particularibus, sed de universalibus, ut supra dictum est (9); hae autem lineae sunt quaedam particularia; manifestum est quod de his lineis nihil demonstrat, neque etiam ex eis, sed utitur eis ut exemplis universalium, quae per haec exempla intelliguntur, de quibus et ex quibus demonstrat.

165 [7]. Deinde, cum dicit [112]: *Amplius petitio* etc., ponit secundam rationem, quae talis est: Omnis suppositio vel petitio est in toto vel in parte, idest est propositio universalis vel particularis; sed definitiones neutrum horum sunt, quia in eis nihil ponitur sive praedicatur, neque universaliter, neque particulariter; ergo etc.

166 [8]. Deinde, cum dicit [113]: *Species quidem esse* etc., ostendit ex praemissis quod non est necessarium ponere ideas, ut Plato posuit. Ostensum est enim supra (10) quod demonstrationes de universalibus sunt, et hoc modo sunt de sempiternis. Non igitur necesse est ad hoc quod demonstratio sit, *species* esse, idest *ideas,* aut quodcunque *unum* extra multa, sicut ponebant Platonici mathematica separata cum ideis, ut sic demonstrationes possint esse de sempiternis. Sed necessarium est esse unum in multis et de multis, si demonstratio debet esse, quia non erit universale, nisi sit unum de multis; et si non sit universale, non erit medium demonstrationis; ergo nec demonstratio. Et quod oporteat medium demonstrationis esse universale, patet per hoc quod oportet medium demonstrationis esse unum et idem de pluribus praedicatum non aequivoce, sed secundum rationem eamdem : quod est ratio universalis. Si autem aequivocum çsset, posset accidere vitium in arguendo.

(9) Lect. XVL

(10) Lect. XVI.

LECTIO XX.

(nn. 167-172; [114-117]).

Quomodo demonstratiyae scientiae se habeant ad principia communia.

SCHEMA

(Lect. XX-XXII; nn. 167-191; [114-131]).

Lectio XX, nn. 167-172 [114-117].

Postquam determinavit de principiis propriis et communibus, hic ostendit qualiter demonstrativae scientiae se habeant ad ipsa 167 [114].

/ I) Ostendit qualiter se habeant demonstrativae scientiae circa principia communia 167 [114].
- 1) Circa prima principia inter communia 167 [114].
  - a) Circa hoc principium: « Non contingit simul affirmare et negare », 168 [114].
  - b) Circa hoc principium: « De quolibet est affirmatio vel negatio vera », 169 [115]·
- 2) Circa omnia principia communia 170 [116].
  - a) Dicit quod omnes scientiae utuntur communibus principiis 170 [116].
  - b) Ostendit quod quaedam scientiae utuntur eis diverso modo 171 [117].

Lectio XXI, nn. 173-179 [118-121].

II) Ostendit qualiter se habeant circa principia propria 173 [118].
- A) Ostendit quod in qualibet scientia sunt propriae interrogationes, responsiones, disputationes 173 [118].
  - 1) Propriae interrogationes 174 [118].
    - a) Ipsae sunt in qualibet scientia 174 [118].
    - b) Quae sunt 176 [119].
      - j) In quantum assumuntur ut propositiones ex quibus demonstrator procedit 176 [119].
      - jj) In quantum sumuntur ut conclusiones 177 [120].
  - 2) Propriae responsiones et disputationes 178 [121].
    - a) Propriae responsiones 178 [121].
    - b) Propriae disputationes 179 [121].

Lectio XXII, i. 180-191 [122-131].

- B) Ostendit quod in qualibet scientia sunt propriae deceptiones et ignorantiae 180 [122].
  - 1) Movet quasdam quaestiones 181 [122].
  - 2) Solvit eas 182 [123].
    - a) Solvit primam 182 [123].
    - b) Solvit secundam 183 [124].
    - c) Solvit tertiam 184 [125].
      - a') Ostendit quod in demonstrativis scientiis non sit paralogismus *in dictione* 184 [125].
      - b') Ostendit quod in ipsis non potest fieri paralogismus secundum fallaciam *extra dictionem* 185 [126].
        - aa) Ostendit qualiter ferenda esset instantia in demonstrativis 185 [126].
        - bb) Ostendit quod in ipsis non accidit deceptio per paralogismum *extra dictionem* 186 [127].
          - a) Ostendit qualiter fiat paralogismus secundum fallaciam consequentis 186 [127].
          - *b)* Ostendit quod per hunc modum non accidit deceptio in demonstrativis 188 [128].
            - a') Manifestat quod ex hoc modo syllogizandi non semper accidit deceptio 188 [128].
            - i›) Ostendit quod in demonstrativis contingit praedicto modo syllogizari absque deceptione 189 [129].
              - j) Prima ratio 189 [129].
              - jj) Secunda ratio 190 [130].
              - jjj) Tertia ratio 191 [131].

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XI)

114. (26) Non contingere autem simul affirmare et negare, neque una recipit demonstratio, sed aut si indigeat monstrare conclusionem sic. Ostenditur autem accipientibus primum de medio quod verum sit affirmare, negare autem non verum. Medium autem nihil differt esse et non esse accipere: similiter autem et tertium. Si enim assignetur de quo hominem verum est dicere, quamvis non hominem verum, sed si solum hominem animal esse, non animal autem non: erit enim verum dicere Calliam et non Calliam esse animal, non animal autem non. Causa autem est quod primum non solum de medio dicitur, sed de alio propter id quod de pluribus. Quare neque si medium et idem et non idem est, ad conclusionem nihil differt.

115. Omne autem affirmare aut negare, quae est ad impossibile demonstratio accipit, et hoc neque semper universaliter, sed quantum sufficiens est. Sufficiens autem est in genere. Dico autem in genere, ut circa quod genus demonstrationes sunt, sicut dictum est prius.

116. (27) Communicant autem scientiae omnes secundum communia. Communia autem dico quibus utuntur, tanquam ex his demonstrantes, sed non de quibus demonstrant, neque quod demonstrant.

117. Et dialectica de omnibus, et si aliqua universaliter tentet monstrare communia, ut quod est omne affirmare aut negare, aut quod est aequalia ab aequalibus, aut talium quaelibet. Sed dialectica non est sic definitorum quorumdam, neque generis alicuius unius. Non enim interrogaret. Non est enim interrogare demonstrantem propter id quod oppositorum esse non demonstrat idem. Ostensum autem est hoc in his quae de syllogismo.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.

2. Nulla demonstratio accipit principium contradictionis: ratio est, quia nihil plus certificatur cum dicitur, e. g.: *homo est animal et non est non animal,* quam cum dicitur solum: *homo est animal.* Demonstratione autem utimur ad ostendendam cum certitudine aliquam conclusionem.

3. Sed demonstratio indirecta seu ad impossibile accipit principium: *De quolibet est affirmatio vel negatio vera :* quia in hac demonstratione probatur aliquid esse verum per hoc quod eius oppositum est falsum. Quod nequaquam contingeret, si utrumque oppositorum posset esse falsum.

4. Omnes scientiae communicant in principiis communibus, hoc modo quod omnes utuntur eis, sicut *ex quibus* demonstrant, non autem utuntur eis ut *de quibus* aliquid demonstrant, vel ut *quod* demonstrant.

5. Logica et Philosophia prima sunt de communibus, ut de subiectis. Diversimode tamen: nam philosophia prima est de communibus, quia eius consideratio est circa res communes, scilicet circa ens, et partes et passiones entis; logica est de communibus, quatenus est de *intentionibus* rationis, quae ad omnes res se habent, non autem de ipsis rebus.

6. Metaphysicae et dialecticae differentia quoad principia communia.

COMMENTARIUM S. THOMAE

167 [1]. Postquam determinavit Philosophus de principiis propriis et communibus, hic ostendit qualiter demonstrativae scientiae se habeant ad principia communia et propria.

Et dividitur in duas partes : in prima, ostendit qualiter se habeant demonstrativae scientiae circa communia [114]; in secunda, qualiter se habeant circa propria; ibi [118]: *Si autem idem est interrogatio* (¹) etc.

Circa primum duo facit: primo ostendit

(1) Lect. seq.

qualiter se habeant demonstrativae scientiae circa prima principia inter communia; secundo, quomodo se habeant communiter circa omnia principia communia; ibi [116]: *Communicant autem omnes scientiae* (2) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quomodo se habeant demonstrativae scientiae circa hoc principium, quod, *Non contingit simul affirmare et negare;* secundo, quomodo se habeant circa istud principium, *De quolibet est affirmatio vel negatio vera;* ibi [115]: *Omne autem affirmare* (3) etc. Haec enim duo principia sunt omnium prima, ut probatur in IV *M.etaphysicae (4).*

168 [2]. Dicit ergo primo [114] quod nulla demonstratio accipit hoc principium, quod, *Non contingit simul affirmare et negare.* Si enim aliqua demonstratio eo uteretur ad ostendendum aliquam conclusionem, oporteret quod sic eo uteretur, quod acciperet primum, idest *maiorem* extremitatem, affirmari de *medio* et non negari. Quia si acciperet affirmationem et negationem ex parte medii, nihil differt utrum sic vel sic esset; et eadem ratio est de *tertio,* idest de *minori* extremitate per comparationem ad *medium.*

Verbi gratia: sit animal *primum,* homo *medium,* et Callias *tertium.* Si quis vellet uti praedicto principio in demonstratione, oporteret sic arguere: Omnis homo est animal et non est non animal; Callias est homo; ergo Callias est animal et non est non animal. Cum vero dicat, *omnis homo est animal,* nihil differt, utrum etiam haec sit vera, *non homo est animal,* vel non sit vera. Et similiter in conclusione non differt, ex quo *Callias est animal,* utrum *non Callias sit animal, vel non animal.*

Et huius causa est, quia *primum* non oportet dici de solo *medio,* sed potest etiam dici de quodam alio, quod est diversum a *medio,* quod significatur per negationem *medii;* propter hoc quod *primum* dicitur de pluribus quandoque quam *medium,* sicut *animal* de pluribus quam *homo;* unde dicitur de equo, qui est non homo. Unde si accipiatur *medium* idem et non idem, idest, si accipiatur *medium* affirmativum et negativum, ut cum dico, *homo et non homo est animal,* nihil facit ad conclusionem.

Cum autem accipitur affirmatio et negatio ex parte *maioris* extremitatis, differt quidem quantum ad conclusionem et etiam quantum ad veritatem praemissarum. Si enim homo esset non animal, non esset verum quod homo est animal, neque sequeretur quod Callias esset animal. Tamen nihil plus certificatur cum dicitur, *homo est animal et non est non animal,* quam cum dicitur solum, *homo est animal.* Idem enim intelligitur per utrumque.

(2) n. 4.
(3) n. *y.*
(4) Comment. S. Th. lect. VI seq.; Ed. Did. lib. III. cap. Ill, n. 8 seq.

Et sic manifestum est quod demonstrationes non utuntur hoc principio, scilicet quod affirmatio et negatio non sint simul vera, neque ex parte praedicati, neque ex parte subiecti.

169 **[3].** Deinde, cum dicit [155]: *Omne autem affirmare* etc., ostendit quomodo demonstrativae scientiae utantur hoc principio, *De quolibet est affirmatio vel negatio vera.* Et dicit quod hoc principium accipit demonstratio, quae est ad impossibile. In hac enim demonstratione probatur aliquid esse verum per hoc quod eius oppositum est falsum. Quod nequaquam contingeret, si possibile esset utrumque oppositorum esse falsum.

Non tamen semper utitur praedicta demonstratio hoc principio, quia quandoque illud oppositum quod ostenditur esse falsum, non est negatio, sed contrarium immediatum. Sicut si ostenderetur aliquem numerum esse *parem* per hoc quod falsum est ipsum esse imparem ducendo ad impossibile. Neque etiam utitur hoc principio universaliter, idest in sua universalitate, sub his terminis, *ens* et *non ens,* sed quantum sufficiens est in genere aliquo. Et dico de illo genere, circa quod sunt demonstrationes. Sicut si in geometria accipiatur rectum et non rectum; ut cum ostenditur aliqua linea esse recta per hoc quod est falsum eam esse non rectam ducendo ad impossibile.

170 **[4].** Deinde, cum dicit [116]: *Communicant autem* etc., ostendit qualiter demonstrativae scientiae se habeant communiter ad omnia principia communia.

Et circa hoc duo facit.

Primo, dicit quod omnes scientiae in communibus principiis communicant hoc modo, quod omnes utuntur eis, sicut ex quibus demonstrant, quod est uti eis ut principiis: sed non utuntur eis, ut de quibus aliquid demonstrant, ut de subiectis, neque sicut quod demonstrant, quasi conclusionibus.

171 **[5].** *Secundo,* ibi [117]: *Et dialectica de omnibus* etc., ostendit quod quaedam scientiae utuntur principiis communibus alio modo quam dictum est. Dialectica enim est de communibus; et aliqua alia scientia est etiam de communibus, scilicet philosophia prima, cuius subiectum est *ens* et considerat ea quae consequuntur ens, ut proprias passiones entis.

Sciendum tamen est quod alia ratione dialectica est de communibus et logica et philosophia prima. Philosophia enim prima est de communibus, quia eius consideratio est circa ipsas res communes, scilicet circa ens et partes et passiones entis. Et quia circa omnia quae in rebus sunt habet negotiari ratio, logica autem est de operationibus rationis (s); logica etiam erit de his, quae communia sunt omnibus, idest de *intentionibus* rationis, quae ad omnes res se habent. Non autem ita, quod

(5) Cf. lect. I.

logica sit de ipsis rebus communibus, sicut de subiectis.

Considerat enim logica, sicut subiecta, *syllogismum, enunciationem, praedicatum,* aut aliquid huiusmodi. Pars autem logicae, quae demonstrativa est, etsi circa communes intentiones versetur docendo, tamen usus demonstrativae scientiae non est in procedendo ex his communibus intentionibus ad aliquid ostendendum de rebus, quae sunt subiecta aliarum scientiarum. Sed hoc dialectica facit, quia ex communibus intentionibus procedit arguendo dialecticus ad ea quae sunt aliarum scientiarum, sive sint propria sive communia, maxime tamen ad communia. Sicut argumentatur quod odium est in concupiscibili, in qua est amor, ex hoc quod contraria sunt circa idem. Est ergo dialectica de communibus non solum quia pertractat intentiones communes rationis, quod est commune toti logicae, sed etiam quia circa communia rerum argumentatur. Quaecunque autem scientia, argumentatur circa communia rerum, oportet quod argumentetur circa principia communia, quia veritas principiorum communium est manifesta ex cognitione terminorum communium, ut *entis* et *non entis, totius* et *partis,* et similium.

Dicit autem signanter: *Et si aliqua* scientia *tentet monstrare communia,* quia philosophia prima non demonstrat principia communia sunt enim indemonstrabilia simpliciter; sed aliqui errantes tentaverunt ea demonstrare, ut patet in IV *Metaphysicae (6).*

Vel etiam quia, etsi non possunt demonstrari simpliciter, tamen philosophus primus lentat ea monstrare eo modo, quo est possibili, scilicet contradicendo negantibus ea, per ea quae oportet ab eis concedi, non per ea, quae sunt magis nota (7).

172 [6]. Sciendum est etiam quod primus philosophus non solum hoc modo demonstrat ea, sed etiam monstrat aliquid de eis, sicut de subiectis; sicut quod, *Impossibile est mente concipere opposita eorum,* ut patet in IV *Metaphysicae* (8). Cum ergo disputet circa haec principia et philosophus primus et dialecticus, tamen aliter et aliter. Dialecticus enim non procedit ex aliquibus principiis demonstrativis, neque assumit alteram partem contradictionis tantum, sed se habet ad utramque (contingit enim utramque quandoque vel probabilem esse, vel ex probabilibus ostendi, quae accipit dialecticus). Et propter hoc interrogat. Demonstrator autem non interrogat, quia non se habet ad opposita. Et haec differentia utriusque posita est in his, quae de syllogismo sunt, idest in libro *Priorum* (®). Philosophia ergo prima procedit circa communia per modum demonstrationis, et non per modum dialecticae disputationis.

(6) Comment. S. Th. lect. VI; Ed. Did., lib. Ill, cap. IV, η. 2.

(7) Cf. loc. cit. ex *Melaphys.*

(8) Loc. cit.; Ed. Did., cap. Ill, n. 8.

(9) I, cap. I.

LECTIO XXL
(nn. 173-179; [118-121]).

De interrogationibus, responsionibus et disputationibus in qualibet scientia propriis.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XII

118. Si autem idem est interrogatio syllogistica et propositio contradictionis, propositiones autem sunt secundum unamquamque scientiam, ex quibus est syllogismus, secundum unamquamque erunt utique interrogationes scientiales, ex quibus quidem secundum unamquamque scientiam proprius fit syllogismus. Manifestum itaque quod non omnis interrogatio geometrica utique erit neque medicinalis; similiter autem est et in aliis:

119. sed ex quibus aut demonstratur aliquid eorum, de quibus geometria est, aut ex eisdem demonstratur geometrice, sicut in speculativa. Similiter autem et in aliis.

120. Et de his quidem rationem ponendam esse ex geometricis principiis et conclusionibus: sed principiorum rationem non ponendam esse geometrae secundum quod est geometra; similiter autem et in aliis scientiis.

121. Neque omnem interrogationem utique est unumquemque scientem interrogare, neque secundum omne interrogatum respondere de unoquoque: sed quae sunt secundum scientiam determinata. Si autem disputat cum geometra, secundum quod est geometra, sic manifestum est quoniam bene, si ex iis aliquid demonstret; si vero non, non bene. Manifestum est autem quod non arguit geometram, sed aut secundum accidens. Quare non utique erit in non geometricis de geometria disputandum: latebit enim prave disputans. Similiter autem et in aliis se habet scientiis.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. In qualibet scientia sunt interrogationes seu quaestiones propriae, quia idem est secundum substantiam interrogatio syllogistica et propositio, et in qualibet scientia sunt propositiones propriae, ex quibus fit syllogismus.
3. Attamen in dialectica non solum interrogatur de conclusione, sed etiam de praemissis; in scientiis autem demonstrativis interrogatio seu quaestio non est de earum principiis, sed solum de conclusionibus.
4. Interrogatio sumpta ut propositio, ex qua demonstrator procedit, tunc dicitur proprie alicuius scientiae, quando ex ea demonstratur aliquid vel in ipsa scientia vel in scientia ei subalternata.
5. Sumpta interrogatio ut conclusio, prout semper sumitur in scientiis demonstrativis, est proprie alicuius scientiae illa, de qua reddi potest ratio in eadem scientia.
6. In qualibet ergo scientia sunt responsiones: sed de his tamen quae sunt secundum illam scientiam.
7. Ergo et in qualibet scientia sunt propriae disputationes, quae fiunt ex interrogationibus et responsionibus; et quae ideo fieri debent de subiectis et ex principiis illius scientiae, in qua disputatur.

COMMENTARIUM S. THOMAE

173 [1]. Postquam Philosophus ostendit quomodo scientiae demonstrativae se habeant circa principia communia, hic ostendit quomodo se habeant circa propria.

Et dividitur in duas partes: in prima, ostendit quod in qualibet scientia sunt propriae interrogationes, responsiones et disputationes [118]; in secunda, ostendit quomodo in qualibet scientia sunt propriae deceptiones; ibi [122]: *Quoniam autem sunt geometricae* (1) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quod in qualibet scientia sunt propriae interrogationes; secundo, ostendit quod in qualibet scientia sunt propriae responsiones et disputationes; ibi [121]: *'Neque omnem interrogationem utique* (2) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quod in qualibet scientia sunt interrogationes propriae; secundo, quae sunt illae; ibi [119]: *Sed ex quibus aut demonstratur* (3) etc.

174 [2]. Primum sic ostendit [118], Idem est secundum substantiam interrogatio syllogistica et propositio, quae accipit alteram partem contradictionis (4), licet in modo proferendi differant (hoc enim, quod ad interrogationem respondetur, assumitur ut propositio in aliquo syllogismo); in unaquaque autem scientia sunt propriae propositiones, ex quibus fit syllogismus: ostensum est enim quod quaelibet scientia ex propriis procedit (5); ergo in qualibet scientia est propria interrogatio. Non ergo quaelibet interrogatio est geometrica, vel medicinalis; et sic de aliis scientiis.

175 [3]. Sciendum tamen est quod interrogatio aliter est in scientiis demonstrativis et aliter est in dialectica. In dialectica enim non solum interrogatur de conclusione, sed etiam de praemissis: de quibus demonstrator non interrogat, sed ea sumit quasi per se nota, vel per talia principia probata; sed interrogat tantum de conclusione. Sed cum eam demonstraverit, utitur ea, ut propositione, ad aliam conclusionem demonstrandam.

176 [4]. Deinde cum dicit [119]: *Sed ex quibus* etc., ostendit quae interrogationes sunt propriae unicuique scientiae.

Et primo, in quantum assumuntur ut propositiones, ex quibus demonstrator procedit; secundo, in quantum sumuntur ut conclusiones; ibi [120]: *Et de his quidem* (6) etc.

(1) Lect. XXII.
(2) n. 6.
(3) n. 4.
(4) Cf. lect. V. n. 3.
(5) Lect. XV.
(6) n. seq.

Dicit ergo primo [119] quod interrogationes geometricae sunt ex quibus demonstratur aliquid circa illa, de quibus est geometria, aut circa illa, quae demonstrantur ex principiis eiusdem geometriae; sicut illa, ex quibus demonstratur aliquid in speculativa scientia, .idest in *perspectiva,* quae procedit ex principiis geometriae. Et quod dictum est de geometria, intelligendum est de aliis scientiis: quia scilicet propositio, vel interrogatio dicitur proprie alicuius scientiae, ex qua demonstretur vel in ipsa scientia, vel in scientia ei subalternata.

177 [5]. Deinde cum dicit [120]: *Et de his quidem rationem* etc., notificat geometricam interrogationem, prout est conclusio, dicens quod de interrogationibus geometricis ponenda est ratio, demonstrando scilicet veritatem ipsarum ex principiis geometricis et conclusionibus, quae per illa principia demonstrantur. Non enim cuiuslibet demonstrationis geometricae ratio redditur ex primis geometriae principiis, sed interdum ex his quae per prima principia sunt conclusa. Interrogationum autem, quae semper sunt conclusiones in demonstrativis scientiis, ratio reddi potest in eisdem, sed principiorum ratio non potest reddi a geometra, secundum quod geometra est.

Et similiter est in aliis scientiis. Nulla enim scientia probat sua principia, secundum quod ostensum est supra (7). Dicit autem, *secundum quod geometra est,* quia contingit in aliqua scientia probari principia illius scientiae, in quantum illa scientia assumit principia alterius scientiae; sicut geometra probat sua principia secundum quod assumit formam philosophi primi, idest metaphysici.

178 [6]. Deinde cum dicit [121]: *Neque omnem interrogationem* etc., ostendit quod in qualibet scientia sunt propriae responsiones et disputationes.

Et primo quod sint propriae responsiones; secundo, quod sint propriae disputationes; ibi [ibid.]: *Si autem disputat* (8) etc.

Dicit ergo primo, quod ex praedictis patet quod non contingit unumquemque scientem de qualibet quaestione interrogare. Unde etiam patet quod non contingit de quolibet interrogato respondere: sed solum de his quae sunt secundum propriam scientiam: eo quod ad eamdem scientiam pertinet interrogatio et responsio.

179 [7]. Et quia ex interrogatione et responsione fit disputatio, consequenter ostendit quod in qualibet scientia est propria dis-

(7) Lect. XVIII, n. 3.
(8) n. seq.

putatio, dicens quod si disputet geometra cum geometra, secundum quod geometra, idest de his quae ad geometriam pertinent, manifestum est quod bene procedit disputatio, si tamen non solum fiat disputatio de eo quod est geometriae, sed etiam ex principiis geometricis procedatur. Si vero non sic fiat disputatio in geometria, non bene disputatur. Si enim aliquis disputet cum geometra non de geometricis, manifestum est quod *non arguit,* idest non convincit, nisi per accidens: puta si sit disputatio de musica et contingat geometram per accidens esse musicum. Unde manifestum est quod non est in non geometricis de geometria disputandum, quia non poterit iudicari per principia illius scientiae, utrum bene disputetur vel male. Et similiter se habet in aliis scientiis.

LECTIO XXII.

(nn. 180-191; [122-131]).

Quod in qualibet scientia sunt propriae deceptiones et ignorantiae.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XII)

122. **(28)** Quoniam autem sunt geometricae interrogationes, nonne sunt et non geometricae? Et secundum unamquamque scientiam, quae secundum ignorantiam quamlibet, geometricae sunt? Et utrum secundum ignorantiam syllogismus sit, qui est ex oppositis syllogismus, aut paralogismus?

123. Secundum geometriam autem, aut quae ex alia arte, ut musica est interrogatio non geometrica;

124. de geometria autem parallelas subire opinari geometrica quodammodo est, et non geometrica alio modo: dupliciter enim hoc est, sicut arrythmon, idest quod est sine rythmo; altera quidem non geometrica est in non habendo, sicut arrythmon, altera vero in prave habendo: et ignorantia haec, quae est ex huiusmodi principiis, contraria est.

125. **(29)** In doctrinis autem similiter non est paralogismus: eo quod medium sit semper dupliciter; et de hoc enim omni, et hoc iterum de alio dicitur omni. Quod autem praedicatur non dicitur omne. Haec autem sunt ut videre est intellectu; sed in rationibus latet, utrum omnis circulus figura sit; si autem scribatur, manifestum est. Quid autem? sunt carmina circulus? manifestum quoniam non est.

126. Non oportet autem instantiam in ipsum ferre, si sit propositio inductiva. Sicut enim neque propositio est, quae non est in pluribus (non enim ita erit in omnibus, ex universalibus autem est syllogismus), manifestum est quod neque instantia est. Eaedem enim sunt propositiones et instantiae; quam enim fert instantiam, haec fiet utique propositio, aut demonstrativa, aut dialectica.

127. Contingit autem quosdam non syllogistice dicere propter id, quod accipiunt utrisque inhaerentia, ut et Caeneus facit quod ignis in multiplicata analogia sit; namque ignis cito generatur, sicut dicit, et hoc analogia. Sic autem non est syllogismus, sed si velocissimam analogiam sequitur multiplicata, et ignem velocissima in mutatione analogia.

128. Aliquando quidem igitur syllogizare non contingit ex acceptis, aliquando vero contingit, sed non videtur.

129. Si autem esset impossibile ex falsis verum monstrare, utique facile esset resolvere; converterentur enim ex necessitate. Sit enim A esse: hoc autem cum sit, et ea utique sunt, quae novi quoniam sunt, ut B: ex his igitur demonstrabo quod illud est.

130. Convertuntur autem magis quae sunt in mathematicis, quoniam nullum accidens recipiunt (sed in hoc differunt ab his quae sunt in dialogis), sed definitiones.

131. Augentur autem non per media, sed in post assumendo, ut A de B, hoc autem de C, iterum hoc de D, et hoc in infinitum. Et in latus, ut A de C et de E, ut est numerus finitus aut infinitus; hoc autem in quo sit A, impar numerus quantus in quo B, numerus impar in quo sit C; est itaque A de C: et est par quantus numerus in quo sit D, par numerus in quo est E; est ergo A de E

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Tres quaestiones, quae geometriae applicantur, sed de unaqualibet scientia sunt: - *a)* Utrum in geometria sint interrogationes non geometricae; - *b)* Utrum interrogationes, quae sunt secundum ignorantiam geometriae, sint nec ne geometricae; - c) Utrum syllogismus ignorantiae, qui fit in scientiis demonstrativis, sit syllogismus ex falsis procedens, vel paralogismus.
3. Responsio ad primam quaestionem: Interrogatio omnino non geometrica est illa quae fit omnino ex alia arte, non ex ipsa geometria.
4. Responsio ad secundam quaestionem: Interrogatio secundum ignorantiam, quae est contra veritatem geometriae, est aliquo modo geometrica et aliquo modo non geometrica.
5. Respondetur in hoc numero et in sequentibus tertiae quaestioni. - In scientiis demonstrativis non est paralogismus in *dictione :* probatur exemplo dictionis aequivocae.
6. Praemittitur quod in demonstrativis non potest fieri *instantia* nisi universalis.
7. In scientiis demonstrativis non potest fieri paralogismus extra *dictionem.*
8. Paralogismus secundum fallaciam consequentis.
9. In scientiis demonstrativis non accidit deceptio ex hac fallacia.
10. Probatur imprimis ex eo quod in demonstrativis scientiis impossibile est syllogizari verum ex falsis: ex vero autem nonnisi verum sequi potest, sine ulla deceptione.
11. Deinde probatur ex eo quod demonstratio procedit ex iis quae ut plurimum sunt convertibilia, quia scientiae demonstrativae accipiunt pro *medio* definitiones.
12. Tertio probatur ex eo quod demonstratio procedit ex principiis determinatis; et ideo ex conclusionibus potest rediri in principia, sicut ex determinato in determinatum.

COMMENTARIUM S. THOMAE

180 [1]. Postquam ostendit Philosophus quod in qualibet scientia sunt propriae interrogationes, responsiones et disputationes; hic ostendit quod in qualibet scientia sunt propriae deceptiones et ignorantiae.

Et dividitur in partes duas: in prima, movet quasdam quaestiones [122]; in secunda, solvit; ibi [123] : *Secundum geometriam vero* (]) etc.

181 [2]. Ponit ergo primo [122] *tres* quaestiones, quarum *prima* est. Cum sint quaedam interrogationes geometricae, ut ostensum est (2), nonne sunt etiam quaedam non geometricae? Et quod quaeritur de geometria, potest de qualibet alia scientia quaeri.

Secundam quaestionem ponit; ibi: *Et secundum unamquamque* etc., quae talis est. Utrum interrogationes quae sunt secundum ignorantiam, quae est in unaquaque scientia, possint dici geometricae, et similiter alicui alii scientiae propriae? Dicuntur autem interrogationes secundum ignorantiam alicuius scientiae, quando interrogatur de his, quae sunt contra veritatem scientiae illius.

Tertiam quaestionem ponit; ibi: *Et utrum secundum ignorantiam* etc., quae talis est. In unaquaque quidem scientia accidit decipi per aliquem syllogismum, quem vocat secundum ignorantiam.

Contingit autem per aliquem syllogismum deceptionem accidere *dupliciter: uno modo,* quia peccat in materia, procedens ex falsis; *alio modo,* quia peccat in forma, non servando debitam figuram et modum. Et est differentia inter hos modos duos: quia ille qui peccat in materia, syllogismus est, cum observentur omnia, quae ad formam syllogismi pertinent. Ille autem qui peccat in forma non est syllogismus, sed paralogismus, idest apparens syllogismus. In dialecticis quidem utroque modo contingit deceptionem fieri. Unde et in I *Topicorum* (3) Aristoteles facit mentionem de *litigioso,* qui est syllogismus, et de peccante in forma, qui non est syllogismus, sed apparens.

Est ergo quaestio, utrum syllogismus ignorantiae, qui fit in scientiis demonstrativis, sit syllogismus ex oppositis scientiae, idest ex falsis procedens, aut *paralogismus,* scilicet peccans in forma: qui non est syllogismus, sed apparens.

182 [3]. Deinde cum dicit [123]: *Secundum geometriam* etc., solvit praedictas quaestiones: et primo, solvit primam, secundo, secundam; ibi [124]: *De geometria autem (4)* etc.; tertio, tertiam; ibi [125] : *In doctrinis autem* (5) etc.

Dicit ergo primo [123] quod interrogatio omnino non geometrica est illa, quae omnino

<n n. 3.
(2) Lect. praec.

(3) Cap. I.
(4) n. 4.
(5) n. 5.

fit ex alia arte, sicut ex musica. Ut si quaeratur in geometria, utrum *tonus* possit dividi in duo *semitonia* aequalia; talis interrogatio est omnino non geometrica: quia est ex his, quae nullo modo ad geometriam pertinent.

183 [4]. Deinde cum dicit [124]: *De geometria autem* etc., solvit secundam quaestionem dicens quod *interrogatio de geometria.* idest de his quae pertinent ad geometriam, cum interrogatur de aliquo quod est contra veritatem geometriae (sicut si fiat quaestio de hoc quod est *parallelas subire,* idest lineas aeque distantes concurrere), *est quodammodo geometrica et quodammodo non geometrica.*

Sicut enim *arrythmon,* idest quod est sine rhythmo vel sono, *dupliciter* dicitur, *uno modo,* quod nullo modo habet sonum, ut lana, *alio modo,* quod habet pravum sonum, sicut campana non bene sonans; ita et interrogatio non geometrica dicitur *dupliciter. Uno modo,* quia est omnino non geometrica, quasi nihil habens geometriae, sicut quaestio de musica proposita. *Alio modo,* quia prave habet id quod geometriae est; quia videlicet habet contrarium geometricae veritati. Ista ergo interrogatio, quae est de concursu linearum aeque distantium, non est non geometrica primo modo, cum sit de rebus geometricis, sed secundo modo, quia prave habet id quod geometriae est. Et ignorantia haec, scilicet quae est in prave utendo principiis geometriae, contraria est veritati geometriae.

184 [5]. Deinde cum dicit [125]: *In doctrinis autem* etc., solvit tertiam quaestionem.

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit quod in demonstrativis scientiis non sit paralogismus *in dictione;* secundo, quod non sit paralogismus *extra dictionem;* ibi [126]: *Non oportet autem* (6) etc.

Cum autem secundum sex locos sophisticos fiat paralogismus in *dictione,* ex his accipit unum, scilicet paralogismum (7) qui fit secundum aequivocationem, ostendens quod talis paralogismus in scientiis demonstrativis esse non potest: de quo tamen magis videtur. Dicit ergo quod *in doctrinis non* sit *paralogismus,* scilicet syllogismus peccans in forma, sicut in dialecticis. In demonstrativis enim oportet medium idem semper esse dupliciter, idest ad duo extrema comparari: quia et de medio maior extremitas universaliter praedicatur, et medium iterum universaliter praedicatur de minori extremitate. Sed *quod praedicatur, non dicitur* omne, idest signum universale non apponitur ad praedicatum.

In fallacia vero aequivocationis est quidem idem medium secundum vocem, non autem secundum rem. Et ideo quando in voce proponitur, latet, sed si ad sensum demonstretur, non potest ibi esse aliqua deceptio. Sicut hoc nomen *circulus* aequivoce dicitur de figura et de poemate. *In rationibus ergo,* idest in argumentationibus, *latet,* idest deceptio potest accidere; ut si dicatur: *Omnis circulus est figura; poëma Homeri est circulus; ergo poema Homeri est figura.* Si vero describatur ad sensum circulus, nulla potest esse deceptio: manifestum enim erit quod carmina non sunt circulus.

Sicut autem haec deceptio excluditur per hoc quod medium demonstratur ad sensum, ita et in demonstrativis excluditur per hoc quod medium demonstratur ad intellectum. Cum enim aliquid definitur, ita se habet ad intellectum, sicut id quod sensibiliter describitur se habet ad visum. Et ideo dicit quod haec, scilicet definita, in demonstrativis scientiis sunt quae videntur in intellectu. In demonstrationibus autem semper proceditur ex definitionibus. Unde non potest ibi esse deceptio secundum fallaciam aequivocationis: et multo minus secundum alias fallacias *in dictione.*

185 [6]. Deinde cum dicit [126]: *Non oportet autem* etc., ostendit quod non potest fieri paralogismus in demonstrativis secundum fallaciam *extra dictionem.*

Et quia huiusmodi paralogismis frequenter obviatur ferendo *instantiam,* per quam ostenditur defectus in forma syllogizandi; ideo primo ostendit qualiter ferenda esset instantia in demonstrativis; secundo, ostendit quod in eis non potest esse paralogismus secundum fallaciam extra dictionem; ibi [127]: *Contingit autem quosdam* (8) etc.

Dicit ergo primo [126], quod *non oportet* in demonstrativis *ferre istantiam in ipsum,* idest in aliquem paralogismum, sumendo aliquam propositionem inductivam, idest particularem: nam inducti® ex particularibus procedit, sicut syllogismus ex universalibus. Et hoc ideo est, quia in demonstrativis non sumitur propositio, nisi quae est in pluribus: nisi enim sit in pluribus, non erit in omnibus; oportet autem syllogismum demonstrativum ex universalibus procedere. Unde manifestum est quod neque instantia potest esse in demonstrativis, nisi universalis, quia eaedem sunt propositiones et instantiae. Tam enim in dialecticis quam in demonstrativis, illud quod sumitur ut instantia, postea sumitur ut propositio ad syllogiiandum contra illum qui proponebat.

186 [7]. Deinde cum dicit [127]: *Contingit autem quosdam* etc., ostendit quod in demonstrativis non accidit deceptio per paralogismum extra *dictionem.* Et sicut supra ostenderat quod non est paralogismus in dictione in demonstrativis, ostendendo de uno, scilicet de paralogismo secundum fallaciam aequivocationis; ita hic ostendit quod in demonstrativis non est paralogismus extra di-

(6) n. aeq.
(7) Cf. infra n. 7.

ts) n. seq.

ctionem, ostendendo de uno, qui fit secundum fallaciam consequentis.

Patet enim quod secundum alias fallacias extra dictionem non potest esse paralogismus in demonstrativis. Neque enim *secundum accidens,* cum demonstrationes procedant ex his quae sunt *per se;* neque *secundum quid* et *simpliciter,* cum ea quae in demonstrationibus sumuntur, sint *universaliter,* et *semper,* et non *secundum quid.*

Circa hoc ergo duo facit: primo, ostendit qualiter fiat paralogismus secundum fallaciam consequentis; secundo, quod ex hoc modo non accidit deceptio in demonstrativis; ibi [128]: *Aliquando quidem* (9) etc.

187 [8]. Dicit ergo *primo* [127] quod *quosdam contingit non syllogistice dicere,* idest non servare formam syllogismi, *propter hoc, quod accipiunt utrisque inhaerentia,* idest quia accipiunt *medium* affirmative praedicatum de utroque extremorum; quod est syllogizare in *secunda figura* (10) ex duabus propositionibus affirmativis; quod facit fallaciam consequentis. Sicut fecit quidam philosophus nomine Caeneus ad ostendendum *quod ignis sit in multiplicata analogia,* idest quod in maiori quantitate generatur ignis, quam fuerit corpus ex quo generatur: eo quod ignis, cum sit rarissimum corpus, per rarefactionem ex aliis corporibus generatur. Unde oportet quod materia prioris corporis sub maioribus dimensionibus extendatur, formam ignis assumens. Ad hoc autem probandum utebatur tali' syllogismo: Quod generatur in multiplicata analogia, cito generatur; sed ignis cito generatur; ergo ignis generatur in multiplicata analogia.

188 [9]. Deinde cum dicit [128]: *Aliquando quidem igitur* etc., ostendit quod per hunc modum syllogizandi non accidit deceptio in demonstrativis scientiis.

Et circa hoc duo facit: *primo,* manifestat quod ex hoc modo syllogizandi non semper accidit deceptio, dicens quod *aliquando,* secundum praedictum modum arguendi, *non contingit syllogizare ex acceptis,* quando scilicet termini non sunt convertibiles. Non enim sequitur, *Si omnis homo est animal,* quod *quidquid est animal sit homo.*

Aliquando vero contingit syllogizare, scilicet in terminis convertibilibus. Sicut enim sequitur: *Si est homo, est animal rationale mortale;* ita etiam sequitur e converso quod, *Si est animal rationale mortale, est homo.* Sed tamen non videtur quod sequatur syllogistice, quia non servatur debita forma syllogismi.

189 [10]. *Secundo* cum dicit [129]: *Si autem esset impossibile* etc., ostendit quod in demonstrativis scientiis contingit praedicto modo syllogizari absque deceptione.

Et hoc ostendit *tripliciter.*

Primo sic. Secundum praedictum modum syllogizandi accidit deceptio ex eo, quod non convertitur consequentia, quae putatur converti. In quo non accideret deceptio, si quemadmodum conclusio est vera, ita et praemissae sint verae: tunc enim in convertendo non accidet deceptio. Sicut si dica n de Socrate: *Socrates est homo; ergo Socra.es est animal;* nulla deceptio falsitatis sequitur, sicut si e converso arguatur sic: *Est animal; ergo est homo.* Sed si praemissa est falsa, conclusione existente vera, tunc in convertendo accidit deceptio. Sicut si dicam: *Si asinus est homo, est animal; ergo si est animal, est homo.* Si ergo impossibile esset ex falsis ostendere verum, et semper oporteret verum ostendi ex veris, tunc facile esset resolvere conclusionem in principia absque deceptione; quia nulla falsitas esset, si ex conclusione inferretur aliqua praemissarum. Tali enim suppositione facta, converterentur de necessitate *conclusio* et *praemissa,* quantum ad veritatem. Sicut enim praemissa existente vera, conclusio est vera, ita et e converso. Sit enim, quod A sit; et hoc posito, sequatur ea esse de quibus certum est mihi quod sunt vera, sicut B. Unde cum utrumque sit verum, ex hoc etiam, scilicet ex B, potero iterum inferre A. Sic ergo una ratio est, quare deceptio non accidit in demonstrativis scientiis per fallaciam consequentis, quia in demonstrativis scientiis impossibile est syllogizari verum ex falsis, sicut ostensum est supra f11).

190 [11]. *Secundam* rationem ponit; ibi [130]: *Convertuntur autem magis* etc. In terminis enim convertibilibus non accidit deceptio secundum fallaciam consequentis, eo quod in his consequentia convertitur. Illa vero, quae sunt in mathematicis, idest in demonstrativis scientiis, ut plurimum sunt convertibilia, quia non recipiunt pro *medio* aliquod praedicatum *per accidens,* sed solum definitiones, quae sunt demonstrationis principia, ut supra (12) dictum est. *Et in hoc differunt ab his, quae sunt in dialogis,* idest in dialecticis syllogismis, in quibus frequenter recipiuntur accidentia.

191 [12]. *Tertiam* rationem ponit ibi [131]: *Augentur autem* etc., quae talis est. In demonstrativis scientiis suht determinata principia, ex quibus proceditur ad conclusiones. Unde ex conclusionibus potest rediri in principia, sicut ex determinato in determinatum. Quod autem demonstrationes ex determinatis principiis procedant, ex hoc ostendit, quia demonstrationes *non augentur per media,* idest in demonstrationibus non assumuntur plura media ad unam conclusionem demonstrandam. Quod intelligendum est in demonstrationibus *propter quid,* de quibus loquitur. Unius enim effectus non potest esse nisi una propria causa, propter quam est.

(9) n. 9.
(10) Cf. lect. VIIL

(11) Lect. IV et XIII.
(12) Lect. XIII et XXIV.

Sed licet non multiplicentur per media demonstrationes, multiplicantur tamen duobus modis. Uno modo *in post assumendo,* idest in assumendo medium sub medio. Sicut si sub A sumatur B, et sub B C, et sub C D; et sic in infinitum. Sicut cum habere tres angulos probatur de triangulo per hoc, quod est figura habens angulum extrinsecum aequalem duobus intrinsecis sibi oppositis, et de isoscele per hoc quod est triangulus. Alio modo multiplicantur demonstrationes *in latus;* sicut cum A probatur de C et de E. Verbi gratia: -*Omnis numerus quantus aut est finitus aut infinitus.* Et hoc ponatur in quo sit A, scilicet *esse finitum vel infinitum.* Sed impar numerus est numerus quantus. Et *hoc,* scilicet *numerus quantus,* ponatur in quo est B; sed numerus *impar* ponatur in quo est C. Sequitur ergo quod A praedicetur de C, idest quod numerus impar sit finitus vel infinitus. Et similiter potest idem concludi de numero pari, et per idem medium. - Potest autem et haec pars, quae incipit ibi: *Augentur autem* etc., introduci aliter. Ut quia dixerat quod in demonstrativis assumuntur definitiones pro mediis; unius autem rei una est definitio; ex hoc sequitur quod demonstrationes non augeantur per media.

LECTIO XXIII.

(nn. 192-200; [132-136]).

De differentia inter demonstrationem quia *et* propter quid *in eadem scientia; ac de demonstratione* quia *per effectum.*

SCHEMA

(Lect. XXIII-XXV; nn. 192-212; [132-147]).

Postquam determinavit de demonstratione *propter quid,*
hic ostendit differentiam inter demonstrationem *quia,* et *propter quid* 192 [132].

Lectio XXIII, nn. 192-200 [132-134].

I) Ostendit differentiam utriusque in eadem scientia 192 [132].
A) Ponit duplicem differentiam utriusque in eadem scientia 193 [132].
B) Manifestat eam per exempla 196 [133].
i) Ponit exempla de demonstratione *quia,* quae est per effectum 196 [133].
a) De syllogismo qui fit per effectum convertibilem 196 [133].
a') Exemplum de demonstratione *quia,* quae est per effectum 197 [133].
j) Ponit exemplum 197 [133].
jj) Docet quomodo posset converti in demonstrationem *propter quid* 198 [134].
b') Aliud exemplum ad idem 199 [135].
b) De syllogismo qui fit per effectum non convertibilem 200 [136].

Lectio XXIV, nn. 201-206 [137-141].

2) Qualiter demonstratur *quia* per non immediata 201 [137].
a) Manifestat propositum 201 [137].
j) Proponit intentum 201 [137].
jj) Manifestat per exemplum 203 [138].
jjj) Ordinat praedictum exemplum in forma syllogistica 204 [139].
b) Ostendit quomodo media se habeant ad conclusiones 205 [140].
C) Epilogat quod dixerat 206 [141].

Lectio XXV, nn. 207-212 [142-147].

II) Ostendit quomodo utraque demonstratio differt in diversis scientiis 207 [142].
A) Proponit intentum 207 [142].
B) Manifestat propositum 207 [143].
1) In scientiis, quarum una est sub altera 207 [143].
a) Qualiter se habeant ad invicem, si ad unam pertinet *propter quid,* ad alteram *quia* 207 [143].
j) Quomodo se habeant ad invicem secundum ordinem 208 [143].
jj) Quomodo secundum convenientiam 209 [144].
b) Quomodo ad unam earum pertinet *quia,* ad aliam *propter quid* 210 [145].
j) Ostendit quomodo scientiae, quae sub se continent alias, habent dicere *propter quid* 2x0 [145].
jj) Ostendit quod etiam scientia subalternata dicit *propter quid* respectu aliarum scientiarum 211 [146].
2) In scientiis non subalternatis 212 [147].

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XIII

132. (30) Sed quia differt et propter quid scire; primum quidem in eadem scientia, et in hac dupliciter; uno quidem modo, si non per non medium fiat syllogismus (non enim accipitur prima causa; sed quae propter quid scientia est secundum primam causam); alio vero modo si per non media quidem, sed non per causam, sed per convertentia et per notius. Prohibet enim nihil aeque praedicantium notius esse aliquando non causam: quare per hanc erit demonstratio,

133. ut quod prope sunt planetae per id quod non scintillant. Sint C planetae, in quo B non scintillare, in quo A prope esse. Verum igitur est B de C dicere, planetae enim non scintillant. Sed et A de B, non scintillans enim prope est; hoc autem accipitur per inductionem, aut per sensum. Necesse est ergo A ipsi C inesse; quare monstratum est quod erraticae prope sunt. Hic igitur syllogismus non est propter quid, sed quia: non enim ex eo quod non scintillant prope sunt, sed propter id quod prope sunt non scintillant.

134. Contingit autem et per alterum alterum monstrare; et erit propter quid demonstratio; ut sit C erraticae, in quo B prope esse, A non scintillare; est igitur et B in C: quare et in C A, et in B A, quod est non scintillare. Et erit propter quid syllogismus; accepta est enim prima causa.

135. Item sic lunam demonstrant quia per incrementa circularis sit. Si enim quod augetur sic, circulare quidem sit, augetur autem sic luna, manifestum quoniam circularis. Sic quidem igitur ipsius quia factus est syllogismus; e converso autem posito medio, ipsius propter quid fit; non enim propter augmenta circularis est: sed quia circularis est, accipit augmenta huiusmodi. Luna in quo C, in quo B augmentum sit, in quo A circularis.

136. In quibus autem media non convertuntur, sed transcendunt, et est notius quod non est causa, quia demonstratur quidem, sed propter quid, non.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Quoniam differt scire de re aliqua *quia est* et *propter quid est,* ideo, cum demonstratio sit syllogismus faciens scire, differt demonstratio *quia* a demonstratione *propter quid.*
3. Probatur asserta differentia in eadem scientia; et primo ex eo quod demonstratio *propter quid* procedit ex immediatis principiis rei quae demonstratur. Quod non accidit in demonstratione *quia.*
4. Deinde probatur ex eo, quod demonstratio *quia,* etiamsi fiat per immediata, non fit tamen ex immediatis causis, sed ex effectibus convertibilibus et immediatis, qui sunt quid prius et notius quoad nos, sed non quoad se; oppositum probatum est de demonstratione *propter quid.*
5. Textus subdivisiones.
6. Declaratur differentia utriusque demonstrationis exemplo demonstrationis *quia* per effectum convertibilem.
7. Attamen haec demonstratio *quia* per effectum convertibilem potest converti in demonstrationem *propter quid,* mutando maiorem extremitatem in medium, et medium in maiorem extremitatem. - Quod exemplo declaratur.
8. Alio exemplo idipsum probatur.
9. Quando autem medium non convertitur cum extremis, et assumitur ut medium quod est notius quoad nos, idest quando medium non est causa, sed magis effectus non convertibilis, est demonstratio *quia,* sed non potest esse *propter quid.*

COMMENTARIUM S. THOMAE

192 [1]. Postquam Philosophus determinavit de demonstratione propter quid, hic ostendit differentiam inter demonstrationem *quia,* et demonstrationem *propter quid.*

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit differentiam utriusque in eadem scientia [132]; secundo, in diversis; ibi [142]: *Alio autem modo* (J) etc.

Circa primum duo facit: primo, ponit duplicem differentiam utriusque demonstrationis in eadem scientia; secundo, manifestat per exempla; ibi [133]: *Ut quod prope sint planetae I1)* etc.

193 [2]. Dicit ergo primo [132]: superius (3) dictum est quod demonstratio est syllogismus faciens scire, et quod demonstratio *ex causis rei* procedit *et primis* et *immediatis.* Quod intelligendum est de demonstratione *propter quid.* Sed tamen differt scire *quia ita est,* et *propter quid ita est.* Et cum demonstratio sit syllogismus faciens scire, ut dictum est, oportet etiam quod demonstratio quae facit scire *quia,* differat a demonstratione quae facit scire *propter quid.* Et horum quidem differentia primo consideranda est in eadem scientia; postea (4) consideranda est in diversis.

194 [3]. In una autem scientia *dupliciter* differt utrumque praedictorum, secundum duo quae requirebantur ad demonstrationem simpliciter, quae facit scire *propter quid;* scilicet quod sit *ex causis,* et quod sit *ex immediatis. Uno* igitur *modo* differt scire *quia* ab hoc quod est scire *propter quid;* quia scire *quia* est si non fiat syllogismus demonstrativus per non medium, idest per *immediatum,* sed fiat per *mediata.* Sic enim non accipietur prima causa, cum tamen scientia, quae est *propter quid,* sit secundum primam causam. Et ita non erit scientia *propter quid.*

195 [4]. *Alio modo* differunt, quia scire *quia* est quando fit syllogismus non quidem per media, idest per mediata, sed per immediata, sed non fit per causam: sed fit per convertentiam, idest per effectus convertibiles et immediatos. Et tamen talis demonstratio fit *per notius,* scilicet nobis: alias non faceret scire. Non enim pervenimus ad cognitionem ignoti, nisi per aliquid magis notum. Nihil enim prohibet duorum aeque praedicantium, idest convertibilium, quorum unum sit causa, et aliud effectus, notius esse aliquando non causam, sed magis effectum. Nam effectus aliquando est notior causa quoad nos et secundum sensum, licet causa sit semper notior simpliciter, et secundum naturam. Et ita per effectum notiorem causa potest fieri demonstratio non faciens scire *propter quid,* sed tantum *quia.*

196 [5]. Deinde cum dicit: *Ut quod prope* etc., manifestat praedictam differentiam per exempla.

Et dividitur in duas partes: in prima, ponit exempla de demonstratione *quia,* quae est per effectum; in secunda, de demonstratione *quia,* quae est per causam mediatam; ibi [137]: *Amplius in quibus medium* (5) etc.

Prima in duas: in prima, ponit exempla de syllogismo qui fit per effectum convertibilem; in secunda, de syllogismo qui fit per effectum non convertibilem; ibi [136]: *In quibus autem media* (6) etc.

Prima dividitur in duas partes secundum duo exempla quae ponit; secunda pars incipit ibi [135]: *Item sic lunam (J)* etc.

Circa primum duo facit: primo, ponit exemplum de demonstratione quia, quae est per effectum; secundo, docet quomodo posset converti in demonstrationem propter quid; ibi [124]: *Contingit autem* (®) etc.

197 [6]. Dicit ergo primo [133] quod demonstratio *quia* per effectum est, si quis concludat quod planetae sunt prope propter hoc quod non scintillant. Non enim non scintillare est causa quod planetae sint prope, sed e converso. Propter hoc enim non scintillant planetae, quia sunt prope. Stellae enim fixae scintillant, quia visus in comprehensione earum caligat propter earum distantiam. Formetur ergo syllogismus sic: Omne non scintillans est prope; planetae sunt non scintillantes; ergo sunt prope. Sit in quo C *planetae,* idest accipiatur *planetae* quasi minor extremitas. In quo autem B sit *non scintillare,* idest *non scintillare* accipiatur medius terminus. In quo autem A sit *prope esse,* idest *prope esse* accipiatur ut maior extremitas.

Vera igitur est haec propositio: Omne C est B, quia planetae non scintillant. Et iterum verum est quod omne B est A, quia omnis stella non scintillans prope est. Huiusmodi autem propositionis veritas oportet quod accipiatur per inductionem, aut per sensum, quia effectus hic est notior causa quantum ad sensum. Et sic sequitur conclusio quod omne C sit A. Et sic demonstratum est quod planetae sive stellae erraticae sunt prope. Hic igitur syllogismus non est *propter quid,* sed *est* quia. Non enim propter hoc quod non scintillant, planetae sunt prope, sed propter id quod prope sunt, non scintillant.

(1) Lect. XXV.
(2) n. 5.
(3) Lect. ÏV.
(4) Lect. XXV.
(5) Lect. seq.
(6) n. 9.
(7) n. 8.
(8) n. 7.

198 [7]. Deinde cum dicit [134]: *Contingit autem et per alterum* etc., docet quomodo demonstratio *quia* convertatur in demonstrationem *propter quid,* dicens quod *contingit et per alterum demonstrare alterum,* idest per hoc quod est *prope esse,* demonstrare quod non scintillant; et sic erit demonstratio propter quid. *Ut sit C erraticae,* idest accipiatur *stella erratica* minor extremitas; *In quo B* sit *prope esse,* idest *prope esse* accipiatur ut medius terminus, quod supra erat maior extremitas; *A* sit *non scintillare,* idest accipiatur *non scintillare* maior extremitas, quod supra erat medius terminus. Est igitur et B in C, quia omnis planeta prope est; et A est in B, quia omnis planeta, qui prope est, non scintillat; quare sequitur quod et A sit in C, scilicet, quod omnis planeta non scintillet. Et sic erit syllogismus *propter quid,* cum accepta sit prima et immediata causa.

199 [8]. Deinde cum dicit [135]: *Item sic lunam demonstrant* etc., ponit aliud exemplum ad idem, dicens quod *sic* (idest demonstratione faciente scire *quid), demonstrant quod luna sit circularis per incrementa,* quibus scilicet omni mense augetur et minuitur, sic argumentantes: Omne quod sic augetur quasi circulariter, circulare est; augetur autem sic luna; ergo est circularis. *Sic igitur factus est syllogismus* demonstrans *quia.* Sed *e converso, posito medio ipsius,* fit syllogismus *propter quid,* scilicet si ponatur *circulare* ut medius terminus, et *augmentum* ut maior extremitas. Non enim ideo circularis est luna, quia sic augetur, sed quia circularis est, ideo talia augmenta recipit. Sit ergo *luna in quo C,* idest minor extremitas; *augmentum in quo B,* idest medius terminus; *circularis* autem *in quo A,* idest maior extremitas. Et hoc intelligendum est in syllogismo *quia.* E converso autem in syllogismo *propter quid.*

200 [9]. Deinde cum dicit [136]: *In quibus autem media* etc., ostendit quod sit demonstratio *quia* per effectum non convertibilem, dicens quod in illis etiam syllogismis *in quibus media non convertuntur* cum extremis, et accipitur ut notius quoad nos, scilicet loco medii, *quod non est causa,* sed magis effectus, *demonstratur quidem quia, sed non propter quid.* Et quidem si tale *medium* convertatur cum *maiori* extremitate, et excedat *minorem,* manifestum est quod conveniens fit syllogismus. Sicut si probetur de *venere* quod sit prope, quia non scintillat. Si autem e converso *minor* terminus esset in plus quam *medium* assumptum; non esset conveniens syllogismus. Non enim potest de stella universaliter concludi quod sit prope, propter hoc quod non scintillat. In comparatione autem ad *maiorem* terminum est e converso. Nam si *medium* sit in minus quam *maior* terminus conveniens fit syllogismus. Sicut si per hoc, quod est moveri motu progressivo, probetur de aliquo quod habeat animam sensibilem. Si autem sit in plus, non fit conveniens syllogismus. Nam ab effectu, qui a pluribus causis procedere potest, non potest una illarum concludi. Sicut non potest concludi, quod aliquis habeat febrem, ex excitatione pulsus.

LECTIO XXIV.

(nn. 201-206; [137-141]).

De demonstratione quia *per non immediata.*

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XIII)

137. Amplius in quibus medium extra ponitur. Et in his enim ipsius quia, non propter quid demonstratio est: non enim dicitur causa.

138. Ut quare non respirat paries? quia non est animal. Si enim hoc causa est non respirandi, oportet animal causam esse respirandi; ut si negatio causa est ipsius non esse, affirmatio est esse; sicut si sine mensura esse calida et frigida non sanandi causa est, et cum mensura esse sanandi causa est. Similiter autem est, si affirmatio ipsius esse, et negatio non esse. In his autem sic demonstratis non contingit quod dictum est: non enim omne respirat animal.

139. Syllogismus autem fit huiusmodi causae in media figura. Ut sit A animal, in quo B respirare, in quo C paries. In B quidem igitur omni est A (omne enim respirans animal est), in C autem nullo; quare B in C nullo est: non igitur respirat paries.

140. Comparantur huiusmodi causae secundum excellentiam dictis: hoc autem est plurimum distans medium dicere, sicut est illud quod Anacharsis in Scythis, quod non sunt sibilatores, neque enim vites.

141. Secundum quidem igitur eamdem scientiam, et secundum eorumdem positionem, hae differentiae sunt ipsius quia ad eum qui est propter quid syllogismum.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. *Medium extra poni* in syllogismo dicitur quando medium est diversum a maiori termino, vel quando est extra genus, quasi communius, et non convertitur cum maiori termino. Per tale medium non potest haberi demonstratio *propter quid,* quia illud non est, proprie loquendo, causa rei demonstratae.
3. Exemplo manifestatur assertum.
4. Exemplum in forma syllogistica ordinatur.
5. In huiusmodi demonstrationibus *quia,* medium est causa nimis remota veritatis conclusae.
6. Epilogus.

COMMENTARIUM S. THOMAE

201 [1]. Postquam manifestavit Philosophus per exempla, qualiter demonstratur *quia* per effectum; hic ostendit qualiter demonstratur *quia* per non immediata.

Et circa hoc duo facit: primo, manifestat propositum [137]; secundo, ostendit qualiter in huiusmodi demonstrationibus media se habeant ad conclusiones; ibi [140]: *Comparantur autem huiusmodi* (1) etc.

Circa primum tria facit: primo, proponit

(1) n. 5.

intentum; secundo, manifestat per exemplum; ibi [138]: *Ut quare non respirat* (2) etc.; tertio, ordinat in forma syllogistica; ibi [139]: *Syllogismus autem* (3) etc.

Dicit ergo primo [137] quod non solum in his quae probantur per effectum demonstratur *quia* et non *propter quid,* sed etiam *in quibus medium extra ponitur.*

202 [2], Dicitur autem medium extra poni quando est diversum a *maiori* termino, ut accidit in syllogismis negativis. Vel medium extra poni dicitur, quando est extra genus, quasi communius, et non convertitur cum maiori termino. Quod autem per tale medium non possit demonstrari *propter quid* probat ex hoc, quod demonstratio *propter quid* est per causam. Tale autem medium non est causa proprie loquendo.

203 [3]. Deinde cum dicit [138]: *Ut quare non respirat* etc., manifestat quod dixerat per exemplum, dicens: Ut si quis velit probare, quod *non respirat paries, quia non est animal,* non demonstrat *propter quid,* nec accipit causam. Quia si non esse animal esset causa non respirandi, oporteret quod esse animal esset causa respirandi: quod falsum est. Multa enim sunt animalia quae non respirant.

Oportet enim, si negatio est causa negationis, quod affirmatio sit causa affirmationis; sicut non esse calidum et frigidum in mensura est causa quod aliquis non sanetur, et esse calidum et frigidum in mensura est causa quod aliquis sanetur. Similiter autem est e converso, quod si affirmatio est causa affirmationis, et negatio est causa negationis. In praemissis autem hoc non contingit, quia affirmatio non est causa affirmationis; quia *non omne quod est animal respirat.*

204 [4]. Deinde cum dicit [139]: *Syllogismus autem* etc., ordinat praedictum exemplum in forma syllogistica, dicens quod syllogismum praedictum oportet fieri in media figura. Et hoc ideo est, quia in prima figura non potest esse, quando conclusio est negativa, quod maior sit affirmativa; quod oportet in praedicto exemplo esse. Nam respirare, quod est maior terminus, oportet quod coniungatur cum animali, quod est medius terminus, secundum affirmationem. Sed paries, quod est minor terminus, oportet quod coniungatur cum animali, quod est *medium,* secundum negationem. Et sic oportet quod *maior* sit affirmativa et *minor* negativa. Quod quidem nunquam fit in prima figura; sed solum in secunda.

Accipiatur ergo *animal* A, idest medius terminus; B *respirare,* idest maior extremitas; et *paries* C, idest minor extremitas. Sic igitur *A est in omni B,* quia omne respirans est animal; *in nullo autem C est A,* quia nullus paries est animal: quare sequitur quod etiam *B in nullo C sit,* scilicet quod nullus paries respiret. Si autem acciperetur medium propinqùum, esset demonstratio *propter quid.* Ut si ostenderetur quod paries non respiret, quia non habet pulmonem. Omne enim habens pulmonem respirat, et e converso.

205 [5]. Deinde cum dicit [140]: *Comparantur huiusmodi* etc., ostendit quomodo media se habeant ad conclusiones, dicens quod huiusmodi causae remotae comparantur dictis secundum excellentiam, quia scilicet excedunt communitatem conclusionis probandae. Et huiusmodi medium contingit dicere quod est multum distans. Ut patet in probatione Anacharsidis, qui probat quod apud Scythas non sunt sibilatores, propter hoc, quod *non sunt ibi vites.* Hoc enim est medium valde remotum. Propinquum enim esset *non habere vinum;* et adhuc propinquius *non bibere vinum;* ex quo sequitur laetitia cordis quae movet ad cantandum, ut sic sibilatio pro cantu intelligatur.

Vel melius potest dici quod sibilus hic accipitur non pro quolibet cantu; sed pro cantu vindemiantium, qui vocatur *celeuma.*

206 [6]. Deinde cum dicit [141]: *Secundum quidem* etc., epilogat quod dixerat, dicens: quod hae sunt differentiae syllogismi *quia* ad syllogismum qui est *propter quid,* in eadem scientia, *et secundum eorumdem positionem,* idest eorum qui habent eumdem ordinem. Quod dicitur ad removendum illud, quod post (4) dicet, quod una scientia est sub altera.

(2) n. 3.

(3) n. 4.

(4) Lect. scq.

LECTIO XXV.

(nn. 207-212; [142-147]).

De differentia demonstrationis quia *a demonstratione* propter quid *in diversis scientiis sive subalternatis, sive non subalternatis.*

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XIV

142. Alio autem modo differt propter quid ab ipso quia, quod est per aliam scientiam utrumque speculari.

143. Huiusmodi autem sunt quaecumque sic se habent ad invicem, quod alterum sub altero est: ut speculativa ad geometriam, et harmonica ad arithmeticam, et machinativa ad stereometriam, et apparentia ad astrologiam.

144. Fere autem univocae sunt harum quaedam scientiarum: ut astrologia mathematica et quae navalis est, et harmonica mathematica et quae est secundum auditum.

145. Hoc enim ipsum quia sensibilium est scire; sed propter quid mathematicorum: hi enim habent causarum demonstrationes, et multoties nesciunt ipsum quia; sicut universale considerantes multoties quaedam singularium nesciunt, propter id quod non intendunt. Sunt autem hae quaecunque alterum quiddam sunt secundum substantiam, et utuntur speciebus. Mathematicae enim circa species sunt, non enim de subiecto aliquo: si enim et de subiecto aliquo geometricae sunt, sed non secundum quod de subiecto sunt.

146. Habet autem se ad perspectivam, sicut haec ad geometriam, et alia ad istam, ut id quod est de iride: ipsum quidem quia physici est scire; sed propter quid perspectivi, aut simpliciter, aut secundum doctrinam.

147. Multae autem et non sub invicem scientiarum habent se sic, ut medicina ad geometriam: quod enim vulnera circularia tarde sanentur medici est scire quia, propter quid autem geometrae.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus. - Thesis: demonstratio *quia* differt a demonstratione *propter quid,* etiam in diversis scientiis.

2. Praenotamen primum: Una scientia est sub altera; vel quia subiectum unius scientiae est species subiecti superioris scientiae; vel quia subiectum inferioris scientiae comparatur ad subiectum superioris, sicut materiale ad formale. In hoc secundo sensu accipitur in hac lectione unam scientiam esse sub altera.

3. Praenotamen alterum: Scientiae in secundo sensu acceptae, hoc est subalternae, sunt fere univocae ad invicem, quatenus et communicant in nomine generis, et ut in pluribus in nomine speciei.

4. In scientiis subalternis, superiores subalternantes demonstrant *propter quid,* hoc est principia formalia inferiorum scientiarum subalternatarum, quae ideo accipiunt *propter quid* a subalternantibus et applicant ad cognoscendum *quia* proprii subiecti.

5. Eadem ratione scientia inferior quatenus est subalternans respectu alterius scientiae, demonstrat *propter quid* huius inferioris subalternatae.

6. Differunt *propter quid* et *quia* etiam in diversis scientiis non subalternatis.

COMMENTARIUM S. THOMAE

207 [1]. Postquam ostendit Philosophus qualiter demonstratio *quia* differt a demonstratione *propter quid* in eadem scientia; hic ostendit quomodo differt in diversis scientiis. Et circa hoc duo facit.

Primo, proponit intentum [142], dicens quod alio modo a praedictis differt *propter quid* ab ipso *quia,* propter hoc quod in diversis scientiis considerantur, idest quod ad unam scientiam pertinet scire *propter quid,* et ad aliam scientiam pertinet scire *quia.*

Secundo cum dicit [143]: *Huiusmodi autem sunt* etc., manifestat propositum.

Et circa hoc duo facit: primo manifestat propositum in scientiis, quarum una est sub altera; secundo, in scientiis, quarum una non est sub altera; ibi [147]: *Multae autem non sub* i1) etc.

Circa primum duo facit: primo [143], ostendit qualiter se habeant scientiae ad invicem, quarum una est sub altera, ad quarum unam pertinet *propter quid,* ad alteram autem *quia;* secundo, ostendit quomodo in praedictis scientiis ad unam earum pertinet *quia.* et ad aliam *propter quid;* ibi [145]: *Hoc enim ipsum* (2) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quomodo praedictae scientiae se habeant ad invicem secundum ordinem; secundo, ostendit qualiter se habeant ad invicem secundum convenientiam; ibi [144]: *Fere autem univocae* (3) etc.

208 [2]. Dicit ergo primo [143] quod huiusmodi scientiae sunt (scilicet ad quarum unam pertinet *quia,* ad aliam autem *propter quid)* quaecunque sic se habent ad invicem, quod altera est sub altera. Sed intelligendum est unam scientiam esse sub altera *dupliciter.*

Uno modo, quando subiectum unius scientiae est species subiecti superioris scientiae; sicut animal est species corporis naturalis, et ideo scientia de animalibus est sub scientia naturali.

Alio modo, quando subiectum inferioris scientiae, non est species subiecti superioris scientiae; sed subiectum inferioris scientiae comparatur ad subiectum superioris, sicut materiale ad formale. Et hoc modo accipit hic unam scientiam esse sub altera, sicut *speculativa,* idest *perspectiva,* se habet ad geometriam. Geometria enim est de linea et aliis magnitudinibus: perspectiva autem est circa lineam determinatam ad materiam, idest circa lineam *visualem.* Linea autem visualis non est species lineae simpliciter, sicut nec triangulus ligneus est species trianguli; non enim ligneum est differentia trianguli. Et similiter *machinativa,* idest scientia de faciendis machinis, se habet ad *stereometriam,* idest ad scientiam quae est de mensurationibus corporum. Et haec scientia dicitur esse sub scientia per applicationem formalis ad materiale. Nam mensurae corporum simpliciter comparantur ad mensuras lignorum et aliarum materierum, quae requiruntur ad machinas, per applicationem formalis ad materiale. Et similiter se habet *harmonica,* idest musica, ad arithmeticam. Nam musica applicat numerum formalem (quem considerat arithmeticus) ad materiam, idest ad sonos. Et similiter se habet *apparentia,* idest scientia navalis, quae considerat signa apparentia serenitatis vel tempestatis, ad astrologiam, quae considerat motus et situs astrorum.

209 [3]. Deinde cum dicit [144]: *Fere autem univocae* etc., ostendit qualiter se habent praedictae scientiae ad invicem secundum convenientiam, dicens quod fere huiusmodi scientiae sunt univocae ad invicem. Dicit autem *fere,* quia communicant in nomine generis, et non in nomine speciei. Dicuntur enim omnes praedictae scientiae mathematicae; quaedam quidem quia sunt de subiecto abstracto a materia, ut geometria et arithmetica, quae simpliciter mathematicae sunt; quaedam autem per applicationem principiorum mathematicorum ad res materiales, sicut astrologia dicitur mathematica et etiam navalis scientia, et similiter harmonica, idest musica, dicitur mathematica, et quae est secundum auditum, idest practica musicae, quae cognoscit ex experientia auditus sonos.

Vel potest dici quod sunt univocae, quia etiam in nomine speciei conveniunt. Nam et navalis dicitur astrologia, et practica musicae dicitur musica. Dicit autem *fere,* quia hoc non contingit in omnibus, sed in pluribus.

210 [4]. Deinde cum dicit [145]: *Hoc enim ipsum* etc., manifestat quomodo in praedictis scientiis ad unam scientiam pertinet *quia,* et ad aliam *propter quid.* Et circa hoc duo facit: primo, ostendit quomodo scientiae, quae sub se continent alias, habent dicere *propter quid;* secundo, quomodo scientiae, quae sub eis continentur, habent dicere *propter quid* respectu aliarum scientiarum; ibi [146]: *Habet autem se* (4) etc.

Sciendum ergo est circa primum [145] quod in omnibus praenominatis scientiis, illae quae continentur sub aliis, applicant principia mathematicae ad sensibilia. Quae autem sub se continent alias sunt magis mathematicae. Et ideo dicit primo Philosophus quod scire *quia* est *sensibilium,* idest scientiarum inferiorum,

(1) n. *6.*
(2) n. 4.
(J) n. 3.

(4) n. 5.

quae applicant ad sensibilia: sed scire *propter quid* est *mathematicorum,* idest scientiarum, quarum principia applicantur ad sensibilia. Huiusmodi enim habent demonstrare ea, quae assumuntur ut causae in inferioribus scientiis.

Et quia posset aliquis creedere quod qui sciret *propter quid,* sciret etiam de necessitate *quia,* consequenter hoc removet dicens quod multoties illi, qui sciunt *propter quid,* nesciunt *quia.* Et hoc manifestat per exemplum: sicut considerantes universale, multoties nesciunt quaedam singularia, propter hoc, quod non intendunt per considerationem; sicut qui scit omnem mulam esse sterilem, nescit de ista, quam non considerat. Et similiter mathematicus qui demonstrat *propter quid,* nescit quandoque *quia,* quia non applicat principia superioris scientiae ad ea, quae demonstrantur in inferiori scientia.

Et quia dixerat quod scire *propter quid* est mathematicorum, vult ostendere cuiusmodi genus causae a mathematicis sumatur. Unde dicit quod istae scientiae, quae accipiunt *propter quid* a mathematicis, *sunt alterum quiddam,* idest differunt ab eis secundum subiectum, scilicet in quantum applicant ad materiam. Unde huiusmodi scientiae *utuntur speciebus,* idest formalibus principiis, quae accipiunt a mathematicis. Mathematicae enim scientiae sunt circa species. Non enim earum consideratio est *de subiecto,* idest de materia; quia quamvis ea, de quibus geometria considerat, sint in materia, sicut linea, superficies et huiusmodi; non tamen considerat de eis geometria, secundum quod sunt in materia, sed secundum quod sunt abstracta. Nam geometria ea, quae sunt in materia, secundum esse, abstrahit a materia secundum considerationem. Scientiae autem ei subalternatae e converso accipiunt ea, quae sunt considerata in abstractione a geometra, et applicant ad materiam. Unde patet quod geometra dicit *propter quid* in istis scientiis secundum causam formalem.

211 [5]. Deinde cum dicit [146]: *Habet autem se* etc., ostendit quod etiam scientia subalternata dicit *propter quid,* non respectu subalternatis, sed respectu cuiusdam alterius. Perspectiva enim subalternatur geometriae. Et si comparemus perspectivam ad geometriam, perspectiva dicit *quia* et geometria *propter quid.* Sed sicut perspectiva subalternatur geometricae, ita scientia de iride subalternatur perspectivae. Applicat enim principia, quae perspectiva tradit simpliciter, ad determinatam materiam. Unde ipsius physici, qui tractat de iride, est scire *quia;* sed perspectivi est scire *propter quid.* Dicit enim physicus conversionem visus ad nubem, aliquo modo dispositam ad solem, esse causam iridis. *Propter quid* autem sumit a perspective.

212 [6]. Deinde cum dicit [147]: *Multae autem et non sub* etc., ostendit quomodo *quia* et *propter quid* differunt in diversis scientiis non subalternatis, dicens quod *multae scientiarum,* quae non sunt *sub invicem, sic se habent* ad invicem, scilicet quod ad unam pertinet *quia,* et ad alteram pertinet *propter quid.* Sicut patet de medicina et geometria. Non enim subiectum medicinae sumitur sub subiecto geometriae, sicut subiectum perspectivae; sed tamen ad aliquam conclusionem, in medicina consideratam, applicabilia sunt principia geometriae. Sicut quod vulnera circularia tardius sanentur, medici est scire *quia,* qui hoc experitur, sed *propter quid* scire esi geometrae, ad quem pertinet cognoscere quod circulus est figura sine angulo. Unde partes circularis vulneris non appropinquant sibi, ut possint de facili coniungi. Sciendum autem est quod illa differentia *quia* et *propter quid,* quae est secundum diversas scientias, continetur sub altero praedictorum modorum, scilicet quando fit demonstratio per causam (5) remotam.

(5) Lect. praec.

LECTIO XXVI.

(nn. 213-220; [148-155]).

Syllogismus demonstrativus maxime fit in prima figura.
De propositione negativa tum mediata tum immediata.

SCHEMA

Postquam determinavit de materia syllogismi demonstrativi,
hic determinat de forma ipsius 213 [148].

Lectio XXVI, nn. 213-220 [148-155].

/ A) Ostendit quod syllogismus demonstrativus maxime fit in prima *figura* 213 [148]·
a) Prima ratio 214 [148].
b) Secunda ratio 215 (149].
c) Tertia ratio 216 [150].
B) Docet quomodo propositio negativa possit esse immediata 2x7 [151].
1) Proponit intentum 217 [151].
2) Manifestat propositum 218 [152].
a) Ostendit quomodo propositio negativa sit mediata 218 [152]·
j) Manifestat propositum 218 [152].
jj) Ostendit quoddam quod supposuerat 219 [153].
b) Ostendit quomodo propositio negativa sit immediata 220 [154].
\ 3) Epilogat 220 [155J.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XIV)

148. (31) Figurarum autem magis faciens scire maxime prima est. Mathematicae enim scientiae per hanc primam figuram demonstrationes ferunt, ut arithmetica, et geometria, et perspectiva, et fere dicere est quaecunque propter quid faciunt speculationem: aut enim omnino, aut sicut frequentius et in pluribus per hanc figuram, qui est propter quid, fit syllogismus. Quare et propter hoc erit maxime faciens scire; propriissimum enim scire propter quid speculari.

149. Postea, ipsius quod quid est scientiam per solam hanc primam figuram venari possibile est. In media quidem enim figura non fit categoricus syllogismus, sed ipsius quod quid est scientia affirmationis est; in ultima autem fit quidem, sed non universaliter, sed quod quid est universalium est; non enim quodam modo est animal bipes homo.

150. Amplius, haec quidem illis nihil indiget, illae autem per hanc densantur et augmentantur, quousque utique ad immediata veniant. Manifestum igitur est quod maxime proprium scientiae prima figura.

Caput XV

151. Sicut autem esse A in B contingit individualiter, sic et non esse conceditur. Dico autem individualiter esse, aut non esse, cum nihil est eorum medium: sic enim non erit secundum aliud aut esse aut non esse.

152. Cum igitur aut A quidem aut B in toto quodam sint, aut ambo, non contingit A in B primo non esse. Sit enim A in toto C, igitur si B non est in toto C (potest enim A esse quidem in quodam toto, sed B non esse in hoc), syllogismus erit quod non sit A in B. Si enim in A quidem omni est C, in B autem nullo est C, in nullo B est A. Similiter autem est et si B in toto quodam est, ut in D. D enim in omni B est: in A autem nullo D; quare A in nullo B erit per syllogismum. Eodem autem modo demonstrabitur, et si utraque in quodam toto sunt.

153. Quod autem contingit B non esse in quo toto est A, aut iterum A in quo est B, manifestum ex coordinationibus est, quaecunque non commutantur ad invicem. Si enim nihil eorum, quae sunt in A C D coordinatione, de nullo praedicatur eorum, quae sunt in B E F; A autem in toto P sit in coordinatione praeexistenti; manifestum est quod B non erit in P: commutarentur enim coordinationes. Similiter autem est et si B in toto quodam est.

154. Si vero neutrum sit in aliquo toto, non sit autem A in B, necesse est individualiter non esse. Si enim erit medium, necesse est alterum ipsorum in quodam toto esse. Aut enim in prima figura, aut in media erit syllogismus. Si quidem igitur in prima figura, B erit in toto quodam (affirmativam enim oportet ad hanc fieri propositionem); si vero in media, quodcumque contingit: ad utraque enim posito privativo fit syllogismus; cum autem utraque negativa sit, non erit syllogismus.

155. Manifestum igitur est quod contingit et aliud in alio non esse individualiter, et quando contingit et quomodo, diximus.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus. - Thesis: Syllogismus demonstrativus, hoc est faciens scire, maxime fit in prima figura.

2. Probatur imprimis thesis ex eo quod in prima figura maxime fit syllogismus *propter quid:* nam in demonstratione *propter quid* medium est causa passionis, quae praedicatur in conclusione de subiecto; hoc autem maxime habetur in prima figura, in qua medius terminus subiicitur maiori extremitati et praedicatur de minori termino. - Hinc scientiae mathematicae, et aliae quae demonstrant *propter quid,* ut plurimum utuntur prima figura.

3. Probatur secundo thesis, quia definitio potissimum locum habet in scientiis demonstrativis; et in sola prima figura investigatur definitio, quae praedicatur de definito affirmative et universaliter; in sola autem prima figura concluditur universaliter et affirmative.

4. Probatur tertio eadem thesis ex eo quod aliae figurae, ad hoc ut propositiones universales affirmativae mediatae, ex quibus procedunt, reducantur ad immediatas, indigent prima figura;

at prima figura aliis ad hoc non indiget quia, ut dictum est (n. praeced.), in ipsa sola inferuntur conclusiones affirmativae simul et universales, et insuper quia in ipsa sola accipitur medium inter extrema.

5. Praedicatum individualiter *inesse* vel *non inesse* subiecto dicitur in propositionibus affirmativis vel negativis, quando non habent *medium* per quod probentur.

6. Ostenditur quod propositio negativa est *mediata;* cum aut praedicatum est in aliquo toto, seu genere, subiectum autem in nullo genere, vel viceversa; aut cum utrumque est in aliquo genere, sed non in eodem. Ratio est, quia in his casibus potest fieri syllogismus ad praedictam propositionem demonstrandam.

7. Declaratur quod suppositum est in praecedenti numero, nempe, contingere quod subiectum non sit in eodem genere cum praedicato, et viceversa: nam contingit unum terminorum accipi in uno praedicamento, in quo non est alius.

8. Propositio negativa est immediata, si neuter terminorum sit in quodam toto, seu sub aliquo genere: hoc enim posito non potest demonstrari. Nam demonstratio *propter quid* accipit pro medio definitionem, hoc est genus et differentiam; genus autem assumi non potest de extremo, quod non est in aliquo genere.

COMMENTARIUM S. THOMAE

213 [1]. Postquam Philosophus determinavit de materia syllogismi demonstrativi, hic determinat de forma ipsius (1), ostendens in qua *figura* praecipue fiat syllogismus demonstrativus.

Et dividitur in duas partes. In prima ostendit quod syllogismus demonstrativus maxime fit in prima figura [148]. Et quia in prima figura proceditur etiam ex negativis, et oportet demonstrationem ex immediatis procedere, ostendit in secunda parte quomodo contingit propositionem negativam esse immediatam; ibi [151]: *Sicut autem esse A in B* (2) etc.

214 [2]. Primum ostendit *tribus* rationibus, quarum *prima* talis est [148]. In quacunque figura maxime fit syllogismus *propter quid,* illa figura maxime est faciens scire, et propter hoc est magis accommoda demonstrationibus; cum demonstratio sit syllogismus faciens scire. Sed in prima figura maxime fit syllogismus *propter quid* (quod patet ex hoc quod mathematicae scientiae, ut arithmetica et geometria, et quaecunque aliae *propter quid* demonstrant, ut plurimum *prima figura* utuntur); ergo prima figura est maxime faciens scire et maxime accommoda demonstrationibus.

Causa autem, quare demonstratio *propter quid* maxime fit in prima figura, haec est. Nam in prima figura *medius* terminus subiicitur *maiori* extremitati, quae est praedicatum conclusionis, et praedicatur de *minori* termino, qui est subiectum conclusionis. Oportet autem in demonstratione *propter quid* medium esse causam *passionis,* quae praedicatur in conclusione de subiecto. Et unus modus dicendi *per se* est quando subiectum est causa praedicati, ut *interfectum interiit,* sicut supra dictum est (3); et hoc competit *primae figurae,* in qua medium subiicitur *maiori* extremitati, ut dictum est (4).

215 [3]. *Secundam* rationem ponit; ibi [149]: *Postea ipsius quod quid est* etc., quae talis est. *Quod quid est* potissimum locum in demonstrativis scientiis habet, quia, sicut dictum est (5), definitio aut est principium demonstrationis, aut conclusio, aut demonstratio positione differens. Ad investigandum autem definitionem sola prima figura convenit. Nam in sola prima figura concluditur universalis affirmativa, quae sola competit ad scientiam *quod quid est.* Nam *quod quid est* per affirmationem cognoscitur: praedicatur enim definitio de definito affirmative et universaliter; non enim quidam homo est animal bipes, sed omnis homo. Ergo prima figura maxime est faciens scire et accommoda demonstrationibus.

216 [4]. *Tertiam* rationem ponit; ibi [150]: *Amplius haec quidem* etc., quae talis est. Aliae figurae in demonstrationibus indigent prima; prima autem non indiget aliis; ergo prima figura efficacius facit scire quam aliae. Quod autem aliae figurae indigeant prima ex hoc manifestum est, quod oportet ad perfectam scientiam habendam, quod propositiones mediatae, quae sumuntur in demonstrationibus, ad immediata reducantur. Quod quidem fit dupliciter, scilicet densando media et augmentando.

Densando quidem, quando medium acceptum mediate coniungitur utrique extremorum, vel alteri. Unde, quando accipiuntur media alia inter medium primum et extrema, fit quasi quaedam condensatio mediorum. Sicut si acciperetur primo sic: *Omne E est C; omne C est A:* et deinde inter C et E, sumatur medium D; et inter C et A medium B.

Augmentando autem, quando medium est

(1) Cf. lect. IV, n. 1.
(2) n. 5.
(3) Lect. X, n. 7 seq.
(4) Cf. lect. XIII, n. 3.
(5) Lect. XVI, n. 4.

immediatum *minori* extremitati, et mediatum *maiori.* Tunc enim oportet accipere plura media alia supra medium primo acceptum. Ut si dicatur: *Omne E est D; omne D est A;* et postea supra D accipiantur alia media.

Haec autem condensatio et augmentatio mediorum fit solum per primam figuram: tum, quia solum in prima figura concluditur universalis affirmativa; tum, quia solum in prima figura medium sumitur inter extrema. In secunda autem figura medium accipitur extra extrema, quasi praedicatum de eis. In tertia vero figura, infra extrema, quasi subiectum de eis.

217 [5]. Deinde cum dicit [151]: *Sicut autem esse* etc., docet quomodo propositio negativa possit esse immediata.

Et circa hoc duo facit.

Primo, proponit intentum, dicens quod sicut *contingit A esse in B individualiter,* idest immediate, *sic et conceditur non esse,* idest ita potest concedi quod propositio significans *A non esse* in B sit immediata. Unde exponit, quid est *individualiter esse* vel *non esse,* scilicet quando affirmativa vel negativa non habet medium per quod probetur.

218 [6]. *Secundo;* ibi [152]: *Cum igitur aut A quidem* etc., manifestat propositum.

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit quomodo propositio negativa sit mediata; secundo, quomodo sit immediata; ibi [154]: *Si vero neutrum* (6) etc.

Circa primum duo facit: primo, manifestat propositum; secundo, ostendit quoddam quod supposuerat; ibi [153]: *Quod autem contingit B non esse* (7) etc.

Dicit ergo primo [152] quod cum A, idest *maior* terminus, aut B, idest *minor* terminus, sunt in quodam toto, sicut species in genere, aut etiam ambo sunt sub aliquo genere, non contingit A non esse in B primo, idest non contingit quod haec propositio, *nullum B est A,* sit immediata.

Et primo manifestat hoc quando A est in quodam toto, scilicet C; B autem in nullo; ut puta, si A sit *homo,* C *substantia,* B *quantitas:* potest enim syllogismus fieri ad probandum quod A nulli B insit per hoc, quod C omni A inest, B autem nulli; ut si fiat syllogismus in secunda figura, talis: *Omnis homo est substantia; nulla quantitas est substantia; ergo nulla quantitas est homo.*

Et similiter est, si B, idest *minor* terminus, sit in quodam toto, ut in D, A autem non sit in aliquo toto; syllogizari poterit quod A sit in nullo B. Ut sit A substantia, B linea, D quantitas; et fiat syllogismus in prima figura sic: *Nulla quantitas est substantia; omnis linea est quantitas; ergo nulla linea est substantia.*

Eodem autem modo poterit demonstrari conclusio negativa, si utrumque sit in quodam toto; ut si sit A linea, C quantitas, B albedo, et D qualitas; potest syllogizari in secunda figura, et in prima. In secunda figura sic: *Omnis linea est quantitas; nulla albedo est quantitas; ergo nulla albedo est linea.* In prima figura sic: *Nulla qualitas est linea; omnis albedo est qualitas; ergo nulla albedo est linea.*

Est autem intelligendum, propositionem negativam esse mediatam, utroque terminorum existente in quodam toto, non quidem in eodem, sed in diversis. Si enim sint in eodem toto, erit propositio immediata, sicut, *nullum rationale est irrationale,* vel *nullum bipes est quadrupes.*

219 [7]. Deinde cum dicit [153]: *Quod autem contingit* etc., manifestat quod supposuerat, scilicet quod, altero extremorum existente in aliquo toto, alterum non sit in eodem, dicens quod manifestum est ex *coordinationibus,* scilicet praedicamentorum diversorum, quae *non commutantur ad invicem.* Scilicet quia id quod est in uno praedicamento, non est in altero, manifestum est quod contingat B non esse in toto, in quo est A, aut e converso, quia videlicet contingit unum terminorum accipi in uno praedicamento, in quo non est alius. Sit enim una coordinatio praedicamenti **A C D**, puta praedicamentum substantiae; et alia coordinatio sit B E F, puta praedicamentum quantitatis. Si ergo nihil eorum, quae sunt in coordinatione A C D, de nullo praedicatur eorum, quae sunt in coordinatione **B E F; A** autem sit in P, quasi in quodam generalissimo, quod sit principium totius primae coordinationis; manifestum est quod B non erit in P, quia sic coordinationes, idest praedicamenta, commutarentur. Similiter autem est si B sit in quodam toto, ut puta in E; manifestum est quod A non erit **in E.**

220 [8]. Deinde cum dicit [154]: *Si vero neutrum* etc., ostendit quomodo propositio negativa sit immediata dicens quod, *si neutrum sit in toto aliquo,* scilicet, neque A neque B; et tamen A non sit in B, necesse est quod haec sit immediata, *nullum B est A.* Quia si acciperetur aliquod medium ad syllogizandum eam, oporteret quod alterum ipsorum esset in aliquo toto; oporteret enim syllogismum fieri, aut in prima *figura,* aut in *secunda.* In *tertia* enim figura non. potest concludi universalis negativa, qualem oportet esse propositionem immediatam. Si quidem syllogismus fit in *prima* figura, oportet quod B sit in quodam toto, quia B est *minor extremitas,* et in *prima figura* oportet semper *minorem* propositionem esse affirmativam. Non enim fit syllogismus in prima figura ex maiori affirmativa et minori negativa. Sed si syllogismus erit in media figura, *contingit quodcunque,* idest vel A vel B, esse in toto quodam; quia in *media* figura potest esse negativa tam prima quam secunda propositio. Nunquam tamen potest esse, neque in prima

te) n. 8.
(7) n. seq.

neque in secunda, utraque propositio negativa. Et ideo oportet quod, altera existente affirmativa, alterum extremorum sit in quodam toto. Sic igitur patet quod propositio negativa est immediata, quando neutrum terminorum est in quodam toto.

Non autem potest dici quod quamvis neutrum sit in quodam toto, potest' tamen accipi medium ad ipsam concludendam, scilicet si accipiatur medium convertibile: quia oportet tale medium esse quod sit prius et notius; et hoc est vel genus vel definitio, quae non est sine genere.

Deinde cum dicit [155]: *Manifestum igitur est* etc., concludendo epilogat quod dictum est. Et litera plana est ex dictis.

1) Ignorantia qua existimatur esse quod non est 225 [157].

LECTIO XXVII.

(nn. 221-232; [156-161]).

De syllogismo, per quem inducitur in nobis ignorantia vel deceptio. Et primo, quomodo circa prima et immediata causatur ignorantia qua existimatur esse, quod non est.

A') In primis et immediatis 225 [157].

SCHEMA

(Lect. XXVII-XXX; nn. 221-254; [156-178]).

A) Quomodo causatur ignorantia quae est per syllogismum 225 [157].

Postquam determinavit de syllogismo demonstrativo, per quem acquiritur scientia, hic determinat de syllogismo per quem inducitur in nobis ignorantia vel deceptio 221 [156].

I) Ostendit qualis ignorantia per syllogismum induci possit, scii, *secundum negationem,* vel *secundum dispositionem* 221 [156].

I

II) Ostendit quomodo praedictae ignorantiae causantur 225 [157].

2) Ignorantia qua existimatur non esse quod est 233 [162].
a) In prima figura 233 [162].
a') Ostendit de quo est intentio 233 [162].
b') Prosequitur propositum 234 [163].
a) Quomodo fiat talis syllogismus in prima figura ex duabus falsis 234 [163].
b) Quomodo fiat ex altera vera et ex altera falsa 235 [164].
j) Quomodo possit esse *maior* vera et *minor* falsa 235 [164].
jj) Quomodo contingit e converso 236 [165].
b) In secunda figura 237 [166].
a') Quando utraque est falsa 237 [166].
b') Quando altera tantum est falsa 238 [167].
j) In secundo modo secundae figurae 238 [167].
jj) In primo modo 239 [168].

§

B') In propositionibus mediatis 240 [169].
1) Quomodo concludatur propositio negativa falsa, quae opponitur affirmativae verae 240 [169].
a) In prima figura 240 [169].
j) Quomodo fiat syllogismus ignorantiae, per *medium* proprium 241 [169].
jj) Per medium *extraneum* sed *simile* proprio 242 [170].
jjj) Per medium *extraneum* et *dissimile* proprio 243 [171]·
b) In secunda figura 244 [172].
2) Quomodo fiat affirmativus syllogismus deceptionis in propositionibus mediatis 245 [173].
j) Per proprium medium 245 [173].
jj) Per medium simile proprio 246 [174].
jjj) Per medium extraneum 247 [175].
C') Epilogat 247 [176].

Lectio t XXX,) nn. 248-254) (177-178]. (

B) Quomodo causatur ignorantia simplicis negationis, quae est absque syllogismo 248 [U?]·
1) Ostendit in quibus habeatur talis ignorantia ex necessitate 249 [177].
2) Probat propositum 251-254 [178].

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XVI

156. (32) Ignorantia autem non secundum negationem, sed secundum dispositionem dicta, est quidem per syllogismum facta deceptio. Haec autem in his quae sunt primo, aut non sunt, contingit dupliciter; aut enim est cum simpliciter accipiat esse aut non esse: aut cum per syllogismum accipiat opinionem.

157. Simplicis quidem igitur opinionis simplex deceptio: sed quae est per syllogismum, plures sunt. Non sit enim A in nullo B individualiter. Igitur syllogizet esse A in B, medium accipiens C, deceptus erit per syllogismum.

158. Contingit quidem igitur utrasque propositiones esse falsas, contingit autem alteram tantum. Si enim neque A in nullo C erit, neque C in nullo B; accepta autem sunt utraque e contrario, utraeque erunt falsae.

159. Potest autem sic se habere C ad A, et ad B, quod neque sub A sit, neque universaliter C in B. B quidem impossibile esse in toto aliquo: primum enim dictum est in ipso A non esse; A autem non necesse est in omnibus, quae sunt, inesse universaliter. Quare utraeque falsae sunt.

160. Sed alteram contingit veram accipere, non tamen quamlibet contingit, sed quae est AC. Nam B C propositio semper falsa erit, propter id quod in nullo est B. Sed quae est A C potest; ut si A in C et in B est individualiter. Cum enim primum praedicetur idem de pluribus, neutrum in neutro est. Differt autem nihil, si non individualiter insit.

161. Ipsius quidem igitur esse deceptio per istam fit, et sic fit solum (non enim erit in alia figura ipsius esse syllogismus).

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. De duplici ignorantia, secundum negationem, seu negativa, et secundum dispositionem, seu positiva, quae idem est ac error vel deceptio.
3. Ignorantia positiva est vel circa principia prima et immediata, et opponitur cognitioni intellectus; vel circa conclusiones, et opponitur cognitioni scientiae.
4. Et est *simplex,* nempe absque ductu seu discursu rationis; vel ex ratione errante.
5. Aliae textus subdivisiones.
6. Deceptio *simplex,* seu *simpliciter* dicta nonnisi uno modo causatur, nempe *ex defectu rationis,* qui non diversificatur per diversos modos; sed deceptio *ex ratione falsa* multiplex esse potest, quia multipliciter fieri potest falsus syllogismus.
7. In syllogismo demonstrativo supponitur legitima *forma* syllogismi, et attenditur eius falsitas ex parte *materiae,* circa propria et non circa communia.
8. Syllogismus falsum concludens ex duabus falsis propositionibus, quae sunt oppositae, *oppositione contraria,* veris.
9. Syllogismus falsum concludens ex duabus falsis propositionibus, quae sunt oppositae, *oppositione contradictoria,* veris.
10. Syllogismus falsus qui procedit ex altera praemissarum vera et altera falsa.
11. Solvitur dubitatio.
12. Respondetur tacitae quaestioni.

COMMENTARIUM S. THOMAE

221 [1]. Postquam Philosophus determinavit de syllogismo demonstrativo, per quem acquiritur scientia, hic determinat de syllogismo, per quem inducitur in nobis ignorantia sive deceptio (1).

Et circa hoc duo facit: primo enim ostendit qualis ignorantia per syllogismum induci possit [156]; secundo, ostendit modum, quo talis syllogismus procedit; ibi [157]: *Simplicis quidem igitur opinionis* (2) etc.

(1) Cf. lect. IV, n. 1.

(2) n. 5.

222 [2]. Distinguit ergo primo [156] duplicem ignorantiam; quarum una est *secundum negationem;* alia est *secundum dispositionem.*

Ignorantia quidem *secundum negationem* est quando homo omnino nihil scit de re. Et haec est ignorantia in non attingendo, ut Philosophus dicit in IX *Metaph.* (3); sicut patet de rustico, qui omnino nihil scit de triangulo, an habeat tres angulos aequales duobus rectis.

Ignorantia autem *secundum dispositionem* est quando aliquis habet quidem aliquam dispositionem in cognoscendo, sed corruptam: dum scilicet existimat aliquid circa rem sed falso; dum vel existimat *esse,* quod *non est,* vel *non esse* quod *est.* Et haec ignorantia idem est, quod error.

Prima ergo ignorantia non fit per syllogismum: sed secunda per syllogismum fieri potest. Et tunc vocatur deceptio.

223 [3]. Haec autem ignorantia sive deceptio potest contingere circa *duo.*

Uno quidem *modo* circa ea quae sunt prima principia et immediata, dum scilicet opinatur quis opposita principiis: quae quidem etsi non possit opinari interius in mente, ut supra dictum est (4), quia non cadunt sub apprehensione; potest tamen eis contradicere secundum vocem, et secundum quamdam falsam imaginationem, ut dicitur de quibusdam negantibus principia in IV *Metaphys. (5).*

Alio modo circa conclusiones, quae non sunt prima et immediata. Et prima quidem ignorantia sive deceptio opponitur cognitioni intellectus. Secunda autem cognitioni scientiae.

224 [4]. Utraque autem ignorantia dispositionis, sive sit de his quae sunt prima, sive sit de his quae non sunt prima, potest homini provenire *dupliciter.*

Uno modo simpliciter, quando scilicet absolute absque aliquo ductu rationis existimat falsum, sive affirmando, sive negando. *Alio modo,* quando inducitur ad falsum existimandum, per aliquam rationem syllogisticam, sicut Philosophus dicit in IV *Metaphys. (6),* quod quidam principiis contradicunt, velut rationibus persuasi; alii vero, non quasi ratione persuasi, sed propter ineruditionem vel pertinaciam, volentes in omnibus quaerere demonstrationem.

225 [5]. Deinde cum dicit [157]: *Simplicis quidem igitur* etc., ostendit quomodo praedictae ignorantiae causantur.

Et primo quomodo causatur ignorantia, quae est per syllogismum; secundo, quomodo proveniat ignorantia homini sine syllogismo; ibi [177]: *Manifestum est autem* (7) etc.

Circa primum duo facit; primo, ostendit quomodo causetur ignorantia per syllogismum in primis et immediatis; secundo, quomodo causetur in his, quae non sunt prima et immediata; ibi [169]: *In his autem quae non individua* (8) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quomodo causetur ignorantia, qua existimatur esse quod non est; secundo, quomodo causetur ignorantia, qua existimatur non esse quod est; ibi [162]: *Quae vero est ipsius non esse* (9) etc.

Circa primum tria facit: primo, proponit modum, quo praedicta ignorantia communiter causatur; secundo, assignat diversitates circa hoc contingentes; ibi [158]: *Contingit quidem* (10) etc.; tertio, respondet tacitae quaestioni; ibi [161]: *Ipsius quidem igitur esse* (11) etc.

226 [6]. Dicit ergo primo [157] quod falsae opinionis, quam supra vocavit simplicem, est simplex deceptio, idest uno solo modo ad hoc pervenitur. Non enim causatur ex ratione, quae diversificari potest, sed magis ex defectu rationis, qui non diversificatur per diversos modos, sicut nec aliae negationes secundum propriam rationem.

Sed quia ratio falsa multipliciter variari potest, inde est quod huiusmodi ignorantia, quae fit per syllogismum, multipliciter accidere potest, secundum quod multipliciter potest esse falsus syllogismus. Ponit autem communem modum dicens: *Non sit enim A in nullo B individualiter,* idest sit haec propositio vera immediata, *Nullum B est A:* ponuntur enim duae negationes, loco unius; puta, si dicamus, *Nulla quantitas est substantia,* secundum doctrinam supra positam (12) de negativis immediatis. Si quis ergo concludat oppositum huius, per aliquem syllogismum, ostendens scilicet *omne B esse A,* accipiens pro medio *C,* erit deceptio per syllogismum.

227 [7]. Deinde cum dicit [158]: *Contingit quidem igitur* etc., ostendit quot modis potest hoc variari. Est autem sciendum quod falsa conclusio non concluditur nisi falso syllogismo (,3). Syllogismus autem potest esse falsus *dupliciter (14). Uno modo,* quia deficit in forma syllogistica. Et hic non est syllogismus, sed apparens. *Alio modo,* quia utitur falsis propositionibus. Et hic quidem est syllogismus propter syllogisticam formam, est autem falsus propter falsas propositiones assumptas.

In disputatione ergo dialectica, quae fit circa probabilia, usus est utriusque falsi syllogismi, quia talis disputatio procedit ex com-

(3) Comment. S. Th. lect. XI; Ed. Did., lib. VIII, cap. X, η. 3.

(4) Lect. XIX.

(5) Comment. S. Th. lect. VI: Ed. Did., lib. Ill, cap. III. n. 8.

(6) Comment. S. Th. lect. VI et X; Ed. Did., lib. HI. cap. TV. n. 2 et cap. V, n. 2.

(7) Lect. XXX.

te) Lect. XXIX.

(9) Lect. seq.

(10) n. 7.

(11) n. 12.

(12) Lect. praec., n. 8.

(13) Cf. lect. XIII. n. 10.

(14) Cf. lect. XXII. n. 2.

munibus (IS). Et ita in ea error attendi potest et circa materiam quam assumit, quae est communis, et etiam circa formam, quae est communis.

Sed in disputatione demonstrativa, quae est circa necessaria, non est usus, nisi illius syllogismi qui est falsus propter materiam; quia, ut dicitur in I *Topicorum* (16), paralogismus disciplinae procedit ex propriis disciplinae, sed non ex veris. Unde, cum forma syllogistica sit inter communia computanda, paralogismus disciplinae, de quo nunc agitur, non peccat in forma, sed solum in materia, et circa propria, non circa communia.

Et ideo primo [158], ostendit quomodo huiusmodi syllogismus procedat ex duabus falsis; secundo, quomodo procedat ex altera falsa; ibi [160]: *Sed alteram contingit* (17) etc.

Primum autem contingit dupliciter, quia falsa propositio, aut est contraria verae, aut contradictoria. Primo ergo ostendit quomodo huiusmodi syllogismus procedat ex duabus falsis contrariis veris; secundo, quomodo accipitur contradictio; ibi [159]: *Potest autem sic se habere* (18) etc.

228 [8]. Dicit ergo primo [158] quod in praedicto syllogismo deceptionem causante, contingit quandoque utrasque propositiones esse falsas, et quandoque alteram tantum. Utrasque autem falsas, uno modo si accipiamus contrarias verarum. Habeat enim ita se C ad A et ad B, quod nullum C sit A, et quod nullum B sit C. Si ergo accipiantur contraria horum, scilicet, *Omne C est A; omne B est C;* utraeque propositiones erunt falsae totaliter. Puta si dicam: Omnis qualitas est substantia; omnis quantitas est qualitas; ergo omnis quantitas est substantia.

229 [9]. Deinde cum dicit [159]: *Potest autem sic se habere* etc., ostendit quomodo possunt esse ambae falsae, et non sunt contrariae veris, sed contradictoriae. Puta, si sic se habeat C ad A et ad B, quod nec contineatur totaliter sub A, neque universaliter insit B. Puta si accipiamus, *perfectum* vel *ens in actu,* et procedamus sic: Omne perfectum est substantia; omnis quantitas est perfecta; ergo etc. Manifestum est quod utraque est falsa, sed non totaliter. Sunt enim contradictoriae earum verae, scilicet, quoddam perfectum non est substantia, et, quaedam quantitas non est perfecta. Contrariae autem sunt falsae, scilicet, nullum perfectum est substantia, et nulla quantitas est perfecta.

Quod autem C non universaliter insit B (idest, quod ista non sit vera: *Omnis quantitas est perfecta,* quae erat *minor;* ut, omne B est C) probat per hoc, quod B non potest contineri sub aliquo toto, quod de eo universaliter praedicetur. Et hoc ideo, quia haec propositio: *Nullum B est A,* dicebatur esse immediata, quod est *A non inesse B* primo. Dictum est autem supra (19) illas negativas esse immediatas, quarum neuter terminorum est sub aliquo toto.

Sed videtur haec probatio non esse sufficiens, quia de eo etiam quod non est sub aliquo toto, sicut species sub genere, potest aliquid universaliter praedicari. Non enim solum genus aut differentia universaliter praedicatur, sed etiam proprium.

Sed dicendum est quod licet praedicta probatio non sit efficax, communiter loquendo, est tamen efficax in proposito. Quia, sicut in I *Topicorum* (20) dicitur, paralogismus disciplinae, de quo hic loquitur, procedit ex convenientibus disciplinae. Unde intendit uti talibus mediis, qualibus utitur demonstrator. Demonstrationis autem medium est definitio, ut supra (21) dictum est. Unde et syllogismus, de quo hic loquitur, intendit uti definitione pro medio. Definitio autem continet genus et differentiam. Unde oportet id quod universaliter praedicatur in hoc syllogismo, continere id, in quo est subiectum, sicut in toto.

Quod autem A non universaliter insit ipsi C (idest, quod ista non sit universaliter vera: *Omne perfectum est substantia,* quae erat *maior, ut, omne C est A),* probat per hoc, quod non est necesse de quocunque universali, quod insit universaliter omnibus quae sunt: quia nullum praedicamentum praedicatur de his, quae continentur sub alio praedicamento; neque etiam universaliter praedicatur de his quae communiter consequuntur *ens,* quae sunt *actus* et *potentia, perfectum* et *imperfectum, prius* et *posterius,* et alia huiusmodi.

230 [10]. Deinde cum dicit [160]: *Sed alteram contingit* etc., ostendit quomodo praedictus syllogismus procedat ex altera vera, et altera falsa. Et dicit quod in praedicto syllogismo *contingit accipere alteram veram,* scilicet *maiorem,* quae est A-C, altera existente falsa, scilicet *minore,* quae est B-C. Et quod propositio minor, quae est B-C, semper sit falsa probat, sicut et supra, per hoc quod B in nullo est, sicut in toto. Sed quod haec propositio A-C possit esse vera, altera existente falsa, probat in terminis. Sit enim ita, quod A insit B et C individualiter, idest immediate, sicut genus proximis speciebus, ut color albedini et nigredini. Manifestum est enim secundum hoc, quod *maior* erit vera, scilicet, *Omne C est A,* puta: Omnis albedo est color; *minor* autem est falsa, scilicet, Omnis nigredo est albedo; quia quando aliquid primo praedicatur de pluribus, neutrum istorum plurium de neutro praedicatur. Prima enim praedicatio generis est de oppositis speciebus.

05) Cf. lcet. XX. n. 5 scq.
(16) Cap. I. n. 9.
(17) n. 10.
(18) n. 9.

(19) Lect. praec., n. 8.
(20) Cap. I. n. 9.
(21) Lect. XIП, n. 3.

231 [11]. Est autem circa hoc dubitatio: quia his terminis positis, non sequitur conclusio falsa, sed vera. Erit enim conclusio quod A insit B, cui suppositum est inesse individualiter.

Sed dicendum quod hoc exemplum ponitur solum ad manifestandum quomodo possit esse *maior* vera et *minor* falsa. Sed hoc exemplum non habet locum in proposito, ubi quaeritur conclusio falsa. Et ideo Philosophus subiungit [160]: *Differt autem nihil,* nec *si non individualiter insit.*

Possumus enim accipere tales terminos, quod A non insit B individualiter, neque aliquo modo; immo potius ab eo individualiter removeatur. Nec est etiam necesse quod insit C individualiter, quia non est necessarium quod demonstrator utatur solum propositionibus immediatis; sed etiam his, quae per immediata fidem acceperunt. Accipere ergo possumus alios terminos, ad propositum pertinentes, ut si accipiamus pro *medio* substantiam intellectualem: omnis enim intelligentia est substantia; *minor* autem est falsa: omnis quantitas est intelligentia. Unde sequitur conclusio falsa.

232 [12]. Deinde cum dicit [161]: *Ipsius quidem igitur* etc., respondet tacitae quaestioni. Posset enim aliquis ab eo requirere quod ostenderet diversitatem huius syllogismi in aliis figuris. Sed ipse respondet quod deceptio, quae est ipsum *esse,* idest per quam aliquis existimat propositionem affirmativam falsam, potest fieri solum per *primam* figuram: quia in alia figura, scilicet in *secunda,* non potest fieri syllogismus affirmativus. Tertia autem figura non pertinet ad propositum, quia in ea non potest concludi universalis, quae principaliter intenditur in demonstratione, et in hoc syllogismo.

LECTIO XXVIII.

(nn. 233-239; [162-168]).

De syllogismo ignorantiae, quo in Ia et in IIa figura concluditur negativa falsa contraria affirmativae immediatae.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XVI)

162. Quae vero est ipsius non esse, in prima et media figura est. Primum igitur dicamus quot modis in prima sit, et quomodo se habentibus propositionibus.

163. Contingit quidem igitur utrisque falsis: ut si A et in C et in B sit individualiter; si enim accipiatur A quidem in C nullo, C autem in omni B. falsae sunt propositiones.

164. Contingit autem et altera falsa, et hac quacumque contingente. Potest enim quae est A C vera eSse, quae vero B C falsa esse. Sed quae est A C quidem vera, quoniam non omnibus, quae sunt, inest A; sed quae est B C falsa, quoniam impossibile est esse in B C, in quo nullo est A: non enim vera erit quae est A C propositio; similiter autem et si sint utraeque verae, conclusio erit vera.

165. Sed et eam, quae est C B, contingit veram esse, cum altera sit falsa, ut si B et in C et in A erit: necesse est enim alterum sub altero esse; quare si accipiatur A in nullo C esse, falsa erit propositio. Manifestum igitur est quoniam et cum altera falsa sit, et in utrisque erit falsus syllogismus.

166. Sed in media figura utrasque quidem propositiones totas falsas esse non contingit: cum enim A in omni B sit, nihil erit accipere quod in altero quidem omni, in altero vero nullo; oportet autem sic accipere propositiones, et quod in hoc quidem sit, in hoc autem non sit, si vere erit syllogismus. Si igitur sic accipiantur falsae, manifestum est quod contrariae e converso se habebunt; hoc autem impossibile est. In quodam autem utramque nihil prohibet falsam esse, ut si C in A, et in B quodam est. Si enim C quidem in omni accipiatur esse A, in B autem nullo, falsae quidem utraeque propositiones, non tamen totae, sed in quodam. E converso autem posito privativo.

167. Similiter autem alteram falsam, et quamlibet contingit. Quod enim est in A omni, et in B est. Si igitur accipiatur in A toto esse C, in B autem toto non esse, quae quidem C A vera erit; sed quae C B est falsa. Iterum quod in B nullo est, neque in A omni erit: si enim in A est, et in B; sed non erat. Si igitur accipiatur C in toto quidem A esse, in B autem nullo, B C propositio vera est, altera vero falsa.

168. Similiter autem fit transposito privativo. Quod enim in nullo est A, neque in B ullo erit. Si igitur accipiatur C in toto quidem A non esse, in B autem toto esse, quae quidem est A C propositio vera est, altera autem falsa. Et iterum, quod in omni B est, in nullo accipere A esse falsum est. Necesse est enim si in omni B est, et in quodam A esse; si igitur accipiatur in omni quidem B esse C, in A autem nullo, quae quidem est B C vera erit, quae autem est .C A falsa. Manifestum igitur est, quod utrisque falsis, et altera tantum, erit syllogismus deceptivus in individuis.

SYNOPSIS

1. Argumentum.
2. Syllogismus ignorantiae in propositionibus immediatis concludens negative in prima figura ex duabus praemissis falsis.
3. Syllogismus negative concludens in prima figura falsus ex *minori* falsa.
4. Syllogismus negative concludens in prima figura falsus ex *maiori* falsa et *minori* vera.
5. Syllogismus falsus in secunda figura ex utraque praemissa falsa.
6. Syllogismus falsus in secundo modo secundae figurae ex altera praemissarum falsa.
7. Syllogismus similiter falsus in primo modo secundae figurae.

COMMENTARIUM S. THOMAE

233 [1]. Postquam Philosophus ostendit quomodo concludatur per syllogismum affirmativa falsa, contraria negativae immediatae, hic ostendit quomodo per syllogismum concludatur negativa falsa, contraria affirmativae immediatae.

Et primo, in prima figura [162]; secundo, in secunda; ibi [166]: *Sed in media figura* C1) etc.

Circa primum duo facit. Primo, ostendit de quo est intentio [162]. Et dicit quod cum negativa universalis concludi possit in prima et in secunda figura, primo dicendum est quot modis syllogismus ignorantiae fiat in prima figura, et qualiter se habentibus propositionibus in veritate et falsitate.

Secundo; ibi [163]: *Contingit quidem* etc., prosequitur propositum.

Et primo, ostendit quomodo fiat talis syllogismus in prima figura ex duabus falsis; secundo, quomodo fiat ex altera vera et altera falsa; ibi [164]: *Contingit autem et altera (z).* etc.

234 [2]. Dicit ergo primo [163] quod praedictus syllogismus fieri potest ex utrisque falsis. Quod patet si A sit et in C et in B individualiter, idest immediate. Est autem immediate genus in proximis speciebus, in quas primo dividitur, sicut color in albedine et nigredine. Genus enim per se praedicatur de specie, quia primo ponitur in eius definitione; et immediate praedicatur de specie proxima, quia immediate in eius definitione ponitur, non autem ex hoc, quod ponatur in definitione alicuius partis definientis, sicut se habet genus remotum ad ultimam speciem. Sint ergo termini, *color, albedo, nigredo.* Si ergo accipiatur A quidem in nullo C esse, utpote si dicamus: *Nulla albedo est color;* C autem in omni B, ut puta si dicamus: *Omnis nigredo est albedo;* falsae sunt ambae propositiones, et falsa est conclusio, scilicet: *Nulla nigredo est color.*

235 [3J. Deinde cum dicit [164]: *Contingit autem* etc., ostendit quomodo possit esse in praedicto syllogismo altera vera et altera falsa.

Et primo ostendit quomodo possit esse *maior* vera et *minor* falsa; secundo, quomodo contingit e converso; ibi [165]: *Sed et eam quae est* (3) etc.

Dicit ergo *primo* [164] quod contingit syllogismum ignorantiae negativum fieri in prima figura, falsa existente altera propositionum indifferenter, quaecunque sit illa. Potest enim contingere quod haec propositio A-C, quae est *maior,* sit vera, et propositio, quae est B-C, sit falsa, quae est *minor.* Et quod propositio *maior* possit esse vera, probat per hoc, quod iste terminus A, quicunque sit ille, non est necesse quod insit omnibus, sicut color non praedicatur de omnibus entibus. — Quod autem *minor* sit falsa, probat per hoc, quia non potest accipi aliquis terminus, a quo universaliter negetur A, qui quidem terminus praedicetur de B : supponimus enim quod haec sit vera et immediata: *Omne B est A.* Si ergo aliquid universaliter praedicetur de B, ita quod haec sit vera, *Omne B est C,* non potest esse quod de illo universaliter negetur A. Et ita haec propositio: *Nullum C est A,* non erit vera; quae erat *maior.* Si enim *Omne B est A,* ut supponitur, et *Omne B est C,* ut assumitur, sequitur in tertia figura: *Quoddam C est A,* quae est contradictoria maioris. Falsa ergo erit ista: *Nullum C est A.* Si ergo haec sit vera, quae est *maior,* necesse est quod haec sit falsa, quae est *minor: Omne B est C.*

Secundo, probat per hoc quod ex duabus veris non potest concludi falsa, ut supra (') probatum est. Datur autem haec esse vera: *Nullum C est A.* Si ergo etiam haec sit vera: *Omne B est C;* sequitur quod conclusio sit vera: *Nullum B est A;* quae tamen suppo-

(П n. 5.
(2) n. 3.
(3) n. seq.
(4) Lect. praec., n. 7.

nitur esse falsa, utpote contraria huic immediatae propositioni: *Omne B est A.*

236 [4]. Deinde cum dicit [165]: *Sed et eam* etc., ostendit quomodo *minor* sit vera, *maiori* existente falsa. Et dicit quod propositio C-B, scilicet *minor,* potest esse vera, cum *maior* sit falsa. Quia enim haec propositio: *Omne B est A,* cuius contraria debet concludi, est immediata, necesse est quod B sit in A sicut pars in toto, sicut albedo in colore. Potest autem accipi aliquid aliud, in quo etiam sit B sicut in toto, non tamen immediate, et sit illud *qualitas* quae sit C. Necesse est ergo, secundum praedicta, quod horum duorum, scilicet A et C, alterum sit sub altero, idest color sub qualitate. Si ergo aliquis accipiat A in nullo C esse, ut puta, si dicat: *Nulla qualitas est color,* falsa erit propositio. *Minor* autem erit vera, scilicet: *Omnis albedo est qualitas.* Conclusio autem erit falsa, et immediatae contraria, scilicet: *Nulla albedo est color.* Sic ergo manifestum est quod potest fieri syllogismus ignorantiae negativus in prima figura, et altera propositione falsa et utrisque.

237 [5]. Deinde cum dicit [166]: *Sed in media figura* etc., ostendit quomodo syllogismus ignorantiae negativus fiat in secunda figura.

Et primo, quando utraque est falsa; secundo, quando altera tantum; ibi [167]: *Similiter autem et alteram esse falsam* (5) etc.

Dicit ergo primo [166] quod in media figura non contingit utrasque propositiones esse totas falsas. Et dicit totas falsas illas, quae sunt contrariae propositionibus veris.

Et hoc probat. Quia cum debeamus concludere negativam falsam contrariam affirmativae immediatae, necesse est accipere quod haec sit vera et immediata, *Omne B est A,* puta, *Omnis albedo est color.* Sic autem se habentibus terminis, non potest inveniri aliquis medius terminus, qui universaliter praedicetur de uno termino, et universaliter removeatur ab altero. Detur enim quod ille terminus C universaliter removeatur ab A, et universaliter praedicetur de B; erit ergo haec vera: *Nullum A est C;* quare et conversa erit vera: *Nullum C est A;* sed *Omne B est C,* ergo *Nullum B est A;* cuius contrarium fuit suppositum. Similiter etiam non potest esse quod universaliter removeatur a B, et universaliter praedicetur de A; quia si haec est vera: *Omne A est C,* et conversa erit vera: *Quoddam C est A.* Si' autem haec est vera: *Nullum B est C,* et conversa erit vera: *Nullum C est B.* Sic ergo ex his duabus propositionibus: *Quoddam C est A; Nullum C est B;* sequitur, *Quoddam B non est A,* quae est contradictoria eius, quae supponebatur, *Omne B est A.* Relinquitur ergo quod impossibile est inveniri aliquod medium, quod, praedicto modo se habentibus A et B, de uno praedicetur, ' et ab alio removeatur. Et tamen oportet, si debeat fieri syllogismus in *secunda figura,* ut *medium* de uno extremorum praedicetur, et de alio negetur. Et ideo si ambae sunt falsae totaliter, oportet quod earum contrariae sint verae; quod est impossibile, ut probatum est.

Nihil tamen prohibet utramque propositionem esse falsam particulariter. Puta, si accipiamus quoddam medium, quod particulariter praedicetur de A et de B, puta *masculus,* quod particulariter praedicatur de animali et de homine. Si ergo accipiatur C esse in omni A, puta, si accipiamus: *Omne animal esse masculum;* et accipiamus C in nullo B esse, puta si dicamus: *Nullus homo est masculus:* utraque propositio est falsa, non tamen totaliter, sed particulariter. Et eadem ratio est, si e converso *maior* sit negativa, et *minor* affirmativa. Ut si dicamus: *Nullum animal est masculum; Omnis homo est masculus.*

238 [6]. Deinde cum dicit [167]: *Similiter autem alteram* etc., ostendit quomopo contingit alteram esse falsam.

Et primo in secundo modo secundae figurae; secundo in primo; ibi [168]: *Similiter autem fit transposito* (6) etc.

Dicit ergo primo [167] quod contingit in hac figura alteram propositionem esse falsam indifferenter, quaecunque sit illa. Quod patet ex hoc, quia cum supponatur *A per se* et immediate praedicari de B, *quidquid est in omni A est in omni B;* sicut omne quod universaliter praedicatur de animali, praedicatur universaliter de homine. Si ergo accipiatur aliquod medium C, quod universaliter praedicetur de A, ut si dicamus: *Omne animal est vivum;* et universaliter removeatur a B, ut si dicamus: *Nullus homo est vivus:* patet quod A-C, quae est *maior* propositio, erit vera; sed B-C quae est minor, erit falsa.

Et similiter probat quod e converso contingit maiorem esse falsam. Non enim potest esse quod aliquid universaliter removeatur a B, et universaliter praedicetur de A, terminis sic se habentibus. Dictum est enim quod si aliquid est in A universaliter, sequitur quod sit in B. Si ergo aliquid removeatur a B universaliter, non potest esse quod universaliter praedicetur de A. Sicut quod universaliter removetur ab homine, non potest universaliter praedicari de animali. Si ergo accipiatur aliquid, quod universaliter removeatur ab homine, puta, *irrationale,* et dicatur sic: *Omne animal est irrationale: Nullus homo est irrationalis;* sequitur quod *minor* propositio sit vera, et *maior* falsa. Sed in his terminis, *maior* propositio non est totaliter falsa. Potest autem accipi terminus in quo sit totaliter falsa, puta si accipiamus *inanimatum* pro *medio.*

239 [7]. Deinde cum dicit [168]: *Similiter autem fit* etc., ostendit idem in primo

(5) n. seq.

(6) n. seq.

modo secundae figurae, in quo *maior* est negativa. Manifestum est enim quod, praedictis terminis, scilicet A et B, sic se habentibus ut dictum est, quod universaliter removetur ab A, non poterit esse in nullo B. Si ergo accipiatur C *medium,* quod universaliter removetur ab A, et universaliter praedicetur de B; erit *maior* propositio vera et *minor* falsa. Puta si sint isti termini, *inanimatum, animal, homo.*

Et similiter ostendit quod potest esse *minor* vera, et *maior* falsa. Manifestum est enim, secundum praedicta, quod id quod universaliter praedicatur de B, non potest removeri universaliter ab *omni* A: quia quod universaliter praedicatur de B, ad minus oportet in *quodam* A esse. Si ergo accipiatur C *medium,* quod uniyersaliter praedicetur de B, puta, *rationale,* vel *vivum,* et universaliter negetur de A; *minor* propositio erit vera, scilicet: *Omnis homo est rationale,* vel *vivum. Maior* autem: *Nullum animal est rationale,* est falsa in parte; *Nullam animal est vivum,* est falsa in toto.

Deinde epilogando concludit quod syllogismus deceptivus potest fieri in immediatis, utrisque propositionibus existentibus falsis, vel altera tantum.

LECTIO XXIX.

(nn. 240-247; [169-176]).

De syllogismo ignorantiae in propositionibus mediatis.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XVII

169. In his autem, quae non individua sunt, cum quidem per proprium medium fiat falsitatis syllogismus, non possibile est utrasque falsas esse propositiones: sed solum quae est ante maius ultimum. Dico autem proprium medium, per quod fit contradictionis syllogismus. Sit enim A in B per medium C. Quoniam igitur necesse est, quae est C B, affirmativam accipi syllogismo facto, manifestum est quod semper haec est vera, non enim convertitur. Sed quae est A C falsa; hac enim conversa. e contrario fiet syllogismus.

170. Similiter autem est, et si ex alia ordinatione accipiatur medium, ut D, si et in toto A sit, et de B praedicetur omni: necesse enim est, quae quidem B D, propositionem manere, alteram autem converti, quare haec quidem semper vera, illa vero semper falsa. Et fere huiusmodi deceptio eadem est ei, quae fit per proprium medium.

171. Si vero non per proprium medium fiat syllogismus, cum quidem sub A sit medium, in B autem nullo est; necesse est utrasque falsas esse. Recipiendae enim utique e contrario sunt, quam se habent, propositiones, si debet syllogismus fieri; sic autem acceptis, utraeque fiunt falsae. Ut si A quidem in toto D, D autem in nullo B: conversis enim his, syllogismus quidem erit, et utraeque propositiones falsae. Cum vero non sit sub A medium, ut D, quae quidem est A D, vera erit, quae vero est D B falsa; quae enim est A D vera est, quia non erit in A D, quae vero est D B falsa, quia si esset vera, et conclusio esset vera; sed erat falsa.

172. Sed per mediam figuram facta deceptione, utrasque quidem non contingit falsas esse propositiones totas (cum enim sit B quidem sub A, nihil contingit in hoc omni quidem, in illo autem nullo esse, sicut dictum est prius), altera vero falsa potest esse, et quaecunque contingit. Si enim C et in A et in B est, si accipiatur C in A quidem esse, in B vero non esse, quae quidem est A C vera erit, altera autem falsa. Iterum autem si in B quidem accipiatur C esse, in A autem nullo, quae quidem est C B vera erit, altera autem falsa. Si quidem igitur sit privativus deceptionis syllogismus, dictum est quando, et per quae erit deceptio.

173. Si vero sit affirmativus, tunc quidem per proprium medium impossibile utrasque esse falsas. Necesse enim est quae est B C manere, si quidem erit syllogismus, sicut dictum est prius. Quare A C semper erit falsa; haec enim est conversa.

174. Similiter autem et si ex alia ordinatione accipiatur medium, sicut dictum est et in privativa deceptione; necesse est enim quae quidem est D B manere, quae vero est A D converti; et haec deceptio est eadem priori.

175. Cum vero sit non per proprium, si quidem sit D sub A, haec quidem erit vera, altera autem falsa; potest enim A in pluribus esse, quae non sunt sub invicem. Si vero non sit D sub A, haec quidem semper manifestum est quoniam erit falsa (affirmativa enim accipitur): quae vero est D B, contingit et veram esse et falsam; nihil enim prohibet A quidem in D nullo esse, D autem in omni B, ut animal, scientia, musica: neque utique A in nullo D, neque D in nullo B. Manifestum igi-

tur est quoniam, cum non sit medium sub A, et utraeque possunt falsae esse, et quaecumque contingit.

176. Quot quidem igitur modis, et per quae possunt fieri per syllogismum deceptiones, et in his quae sunt sine medio, et in his quae sunt per demonstrationem, manifestum est.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Syllogismus negativus falsus in propositionibus mediatis non potest fieri in prima figura per medium proprium ex duabus praemissis falsis.
3. Idem dicendum est quoties syllogismus fit ex medio extraneo et non proprio, sed quod medio proprio est simile.
4. Ex medio non proprio et dissimili, syllogismus ignorantiae negativus non potest fieri in prima figura per utrasque praemissas falsas, nisi quando in conclusione praedicatur de subiecto genus superius aut passio superioris generis; potest tamen fieri ex maiori vera, et minori falsa.
5. Syllogismus ignorantiae negativus in secunda figura non potest fieri ex duabus praemissis totaliter falsis.
6. Syllogismus affirmativus falsus in propositionibus mediatis ex medio proprio non potest fieri in prima figura ex utraque praemissa falsa.
7. Idem dicendum est quoties in prima figura fit syllogismus ignorantiae ex medio non proprio, sed eiusdem ordinis.
8. Ex medio extraneo fieri potest syllogismus ignorantiae seu deceptionis tum ex utraque praemissa falsa, tum ex alterutra.

COMMENTARIUM S. THOMAE

240 [1]. Postquam Philosophus ostendit quomodo syllogismus ignorantiae fit in propositionibus immediatis, hic ostendit quomodo fit in propositionibus mediatis.

Et primo [169], quomodo concludatur propositio negativa falsa, quae opponitur affirmativae verae; secundo, quomodo concludatur affirmativa falsa, quae opponitur negativae verae; ibi [173]: *Si vero sit affirmativus* i1) etc.

Circa primum duo facit: primo ostendit quomodo hoc fiat in prima figura; secundo, in secunda: ibi [172]: *Sed per mediam figuram* (2) etc.

Circa: primum tria facit: primo, ostendit quomodo fit syllogismus ignorantiae in propositionibus mediatis, per *medium* proprium: secundo, quomodo fit per medium quidem non proprium, sed tamen similem habitudinem habens ad terminos, sicut medium proprium; ibi [170]: *Similiter autem est, et si ex alia ordinatione* (3) etc.; tertio, ostendit quomodo fit praedictus syllogismus per medium extraneum; ibi [171]: *Si vero non per proprium medium* (4) etc.

241 [2]. Dicit ergo primo [169] quod, quando syllogismus concludens falsum, fit in propositionibus, quae non sunt individuae, idest immediatae, si accipiatur *proprium medium,* unde fit syllogismus, non potest esse utrasque propositiones esse falsas, sed solum *maiorem.*

Et exponit quid nominet *proprium medium.* Ex quo enim propositio, cuius contraria syllogizatur, est mediata, oportet quod praedicatum syllogizetur de subiecto per aliquod *medium.* Potest ergo illud idem *medium* accipi ad concludendum oppositum. Puta, haec est propositio mediata : *Omnis triangulus habet tres angulos aequales duobus rectis; medium* autem per quod syllogizatur praedicatum de subiecto, est *figura habens angulum extrinsecum aequalem duobus intrinsecis sibi oppositis.* Si ergo velimus probare quod nullus triangulus habet tres angulos aequales duobus rectis per hoc idem *medium,* erit syllogismus falsitatis per *proprium medium.* Et ideo dicit quod *medium proprium* est. *per quod fit syllogismus contradictionis,* idest ad oppositum. Puta in praedicto exemplo: sit A triangulus, B habere tres, medium C figura talis.

In prima autem figura necesse est *minorem* esse affirmativam, et ideo oportet quod illa, quae erat *minor* in syllogismo vero, maneat non conversa nec transmutata in suam oppositam in syllogismo falsitatis. Unde oportet quod semper sit vera. Sed *maior* propositio veri syllogismi convertitur in negativam contrariam; et ideo oportet quod *maior* sit falsa Puta si dicamus: *Nulla figura habens* etc. *habet tres* etc.; *omnis triangulus est figura talis; ergo* etc.

ti') n. 6.
(2) n. 5.
(3) n. 3.
(4) n. 4.

242 [3]. Deinde cum dicit [170]: *Similiter autem est* etc., ostendit quomodo fit praedictus syllogismus per *medium extraneum,* sed *simile* proprio. Et dicit quod similiter syllogizabitur, si medium accipiatur ex alia ordinatione. Puta si A demonstretur de B per C, et accipiamus in syllogismo falsitatis medium non C, sed D, ita tamen quod D etiam contineatur universaliter sub A et praedicetur universaliter de B, puta si accipiamus pro *medio* figuram contentam tribus lineis rectis; quia hic etiam necesse est *minorem* propositionem, scilicet D B, manere sicut erat in syllogismo concludente verum, quamvis per *proprium medium; maiorem* autem propositionem necesse est transmutari in contrariam: et ideo semper *minor* erit vera, et *maior* semper erit falsa. Et quantum ad modum arguendi ista deceptio est similis ei, quae fit per proprium medium.

243 [4]. Deinde cum dicit [171] *Si vero non per proprium* etc., ostendit quomodo fit syllogismus falsitatis per medium extraneum, et *dissimile* proprio. Potest autem hoc *medium* hoc modo accipi, ut contineatur universaliter sub A, et de nullo B praedicetur. Et in hoc casu oportebit utrasque propositiones esse falsas, quia oportebit, ad hoc quod fiat syllogismus in *prima figura,* accipere propositiones e contrario, ut scilicet accipiamus *maiorem* negativam et dicamus, *Nullum D est A,* et *minorem* affirmativam, et dicamus: *Omne B est D:* et sic patet utrasque esse falsas.

Et haec quidem terminorum habitudo inveniri non potest in convertibilibus, sicut in *subiecto* et *passione,* quae per aliquod *medium* de *subiecto* concluditur. Manifestum· est enim quod non potest accipi aliquid, de quo passio universaliter praedicetur, quod a subiecto universaliter removeatur.

Sed haec habitudo potest inveniri, quando propositio est mediata, ex hoc quod superius genus vel passio superioris generis praedicatur de ultima specie; puta si dicamus: *Omnis homo est vivus. Vivum* enim potest concludi de homine per *medium,* quod est *animal.* Si ergo accipiamus aliquid, de quo *vivum* universaliter praedicetur, sicut est *oliva,* quae vere removetur ab homine universaliter, erit habitudo terminorum, quam quaerimus. Haec enim erit falsa : *Nulla oliva est viva:* et *minor* erit similiter falsa : *Omnis homo est oliva;* et similiter conclusio erit falsa : *Nullus homo est vivus,* quod est contrarium propositioni verae mediatae.

Contingit etiam *maiorem* esse veram et *minorem* esse falsam; puta si accipiamus pro medio aliquid, quod non contineatur sub A, puta *lapidem.* Tunc enim *maior,* quae est A-D, erit vera, scilicet, *Nullus lapis est vivens;* quia lapis non continetur sub *vivo:* sed *minor* erit falsa, scilicet, *Omnis homo est lapis.* Si enim esset haec vera, prima existente vera, sequeretur quod conclusio esset vera, cum tamen dictum sit quod sit falsa. - Non autem potest esse e converso quod *minor* sit vera si sit *medium* extraneum, quia *medium* extraneum non poterit universaliter praedicari de B. Oportet autem semper *minorem* affirmativam accipere in prima figura.

244 [5]. Deinde cum dicit [172]: *Sed per mediam figuram* etc., ostendit quomodo fit syllogismus ignorantiae negativus in secunda figura. Et dicit quod non potest contingere in secunda figura, quod utraque propositio sit falsa totaliter. Si enim debeat concludi haec falsa, *Nullum B est A,* contraria verae; oportet quod A universaliter praedicetur de B. Unde non poterit aliquid inveniri, quod universaliter praedicetur de uno, et universaliter negetur de altero; sicut supra dictum est, cum agebatur de syllogismo ignorantiae in immediatis (5).

Potest tamen altera tantum esse totaliter falsa, quaecunque sit illa. Et hoc manifestat primo in *secundo modo* secundae figurae, in quo maior est affirmativa et minor negativa. Sit ergo *medium* sic se habens ad extrema, ut universaliter de utroque praedicetur, sicut *vivum* praedicatur universaliter et de homine et de animali. Si ergo accipiatur *maior* affirmativa, ut dicamus, *Omne animal est vivum;* et accipiatur *minor* negativa, ut dicatur, *Nullus homo est vivus; maior* erit vera et *minor* falsa, et conclusio falsa. Similiter etiam si accipiamus in *primo modo* secundae figurae *maiorem* negativam, ut dicamus, *Nullum animal est vivum;* et *minorem* affirmativam, ut dicamus, *Omnis homo est vivus;* erit *maior* falsa et *minor* vera, et conclusio falsa. Ex his dictis epilogando concludit dictum esse quando et per quae possit fieri deceptio, si syllogismus deceptivus sit privativus.

245 [6]. Deinde cum dicit [173]: *Si vero sit affirmativus* etc., ostendit quomodo fiat affirmativus syllogismus deceptionis in propositionibus mediatis.

Et primo, quando fit per proprium medium; secundo quando fit per medium simile proprio; ibi [174]: *Similiter autem et si ex alia* (6) etc.; tertio, quando fit per medium extraneum; ibi [175]: *Cum vero sit per non proprium* (7) etc.

Dicit ergo primo [173] quod si fiat syllogismus deceptionis affirmativus in propositionibus mediatis, si accipiatur proprium medium, ut supra expositum est, impossibile est quod utraque sit falsa. Quia cum talis syllogismus non possit fieri nisi in prima figura, utraque existente affirmativa, necesse est quod *minor* propositio maneat hoc modo, sicut erat in vero syllogismo. Unde oportebit *maiorem* propositionem esse mutatam, scilicet de negativa in affirmativam; unde oportebit quod sit falsa. Puta si velimus concludere

(5) Lect. praec., n. 5.

(6) n. seq.

(7) n. 8.

quod *Omnis homo sil quantitas,* quod est contrarium huic, *Nullus homo est quantitas.* cuius *proprium medium* est *substantia;* accipiemus istam falsam, *Omnis substantia est quantitas,* et hanc veram, *Omnis homo est substantia.*

246 [7]. Deinde cum dicit [174]: *Similiter autem et si* etc., ostendit quomodo fit syllogismus ignorantiae, quando accipitur medium non proprium, quod sit eiusdem ordinis, sed ex alia coordinatione. Puta si dicerem: *Omne agens est quantitas: omnis homo est agens; ergo omnis homo est quantitas.* Oportet enim hic *minorem* manere, *maiorem* vero mutari de negativa in affirmativam. Unde et haec deceptio similis est priori deceptioni, sicut dicebatur in syllogismo privativo.

247 [8]. Deinde cum dicit [175]: *Cum vero sit non* etc., ostendit quomodo fiat syllogismus deceptionis affirmativus per medium extraneum; et dicit quod si accipiatur tale *medium extraneum,* quod contineatur sub maiori extremitate, tunc *maior* propositio erit vera, et *minor* falsa. Potest enim A, quae est *maior* extremitas, de pluribus universaliter praedicari, quae non sunt sub invicem; puta *habitus* de *grammatica* et *virtute.* Haec enim est mediata, *Nulla grammatica est virtus.* Possumus ergo concludere contrarium huius, scilicet: *Omnis grammatica est virtus,* per aliquod *medium,* quod contineatur sub *virtute;* et tunc *maior* erit vera, et *minor* falsa. Puta si dicamus: *Omnis temperantia est virtus· omnis grammatica est temperantia: ergo omnis grammatica est virtus.* Si vero accipiatur aliquod *medium,* quod non sit sub A, *maior* semper erit falsa, quia accipitur affirmativa.

Sed *minorem* contingit esse cum hac quandoque quidem falsam, et tunc ambae erunt falsae, puta si dicamus: *Omnis albedo est virtus; omnis grammatica est albedo; ergo* etc.; quandoque autem potest esse vera: nihil enim prohibet, sic se habentibus terminis, quod A removeatur ab omni D, et D sit in omni B, sicut est in his terminis, *animal, scientia, musica.* Animal enim, quod est *maior extremitas,* removetur universaliter ab omni scientia; unde haec, quae sumitur ut *maior* in syllogismo ignorantiae, *Omnis scientia est animal,* est falsa. *Minor* vero, scilicet, *Omnis musica est scientia,* est vera; sed conclusio falsa contraria negativae verae mediatae. Contingit etiam quod et A sit in nullo D, et D in nullo B, ut dictum est.

Sic igitur patet quod quando *medium* non continetur sub *maiori* extremitate, possunt esse utraeque falsae et altera earum, quaecunque contingit, quia et *maior* et *minor* potest esse falsa: *maior* autem non potest esse vera, sic se habentibus terminis, ut supra dictum est.

Ultimo autem [176] epilogando concludit manifestum esse ex praedictis, quot modis et per quas propositiones veras vel falsas possunt fieri deceptiones per syllogismum, tam in propositionibus immediatis, quam in propositionibus mediatis, quae demonstratione probantur.

LECTIO XXX.

(nn. 248-254; [177-178]).

De ignorantia simplicis negationis.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XVIII

177. (33) Manifestum autem est, et si aliquis sensus defecerit, necesse est et scientiam aliquam deficere, quam impossibile est accipere:

178. siquidem addiscimus aut per inductionem, aut per demonstrationem. Est autem demonstratio quidem ex universalibus, inductio autem ex his, quae sunt secundum partem; impossibile est autem universalia speculari, nisi per inductionem: quoniam et quae ex abstractione dicuntur, est per inductiones nota facere, quia insunt in unoquoque genere quaedam, et si non separabilia sint, secundum quod huiusmodi unumquodque est. Inducere autem non habentes sensum impossibile est. Singularium sensus est enim: non enim contingit accipere ipsorum scientiam. Neque enim ex universalibus est sine inductione, neque per inductionem sine sensu.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Ignorantia negationis ex necessitate est in carente facultate obiecti cognoscitiva.
3. Differentia inter carentem facultate cognoscendi et eam non exercentem, respectu ignorantiae negationis.
4. Est duplex modus acquirendi scientiam, per demonstrationem et per inductionem: illa ex universalibus, ista ex singularibus procedit.
5. Universalia, ex quibus demonstratio procedit, non sunt nobis nota, nisi per inductionem.
6. Ergo homines carentes sensu aliquo non possunt inductionem facere de singularibus pertinentibus ad sensum illum, neque proinde cognoscere universalia, quae per inductionem praefatam habentur.
7. Duo corollaria: lum, Ergo nos non habemus scientiam de rebus per species participatas ab ideis, ut Plato posuit; - 2um, Ergo non possumus in hac vita cognoscere spirituales substantias separatas, intelligendo quidditates seu essentias earum, ut contendebat Avempace.

COMMENTARIUM S. THOMAE

248 [1]. Postquam Philosophus determinavit de ignorantia dispositionis, quae fit per syllogismum; hic determinat de ignorantia simplicis negationis, quae fit absque syllogismo.

Et primo [177], ostendit in quibus habeatur talis ignorantia ex necessitate; secundo, probat propositum; ibi [178]: *Siquidem addiscimus* G) etc.

249 [2]. Dicit ergo primo [177] quod si alicui deficiat aliquis sensus, puta visus aut auditus, necesse est quod deficiat ei scientia

(1) n. 4.

propriorum sensibilium illius sensus. Puta, si cui deficit sensus visus, necesse est quod deficiat ei scientia de coloribus. Et sic habebit de coloribus ignorantiam *negationis,* omnino ignorans colorem. Sed hoc intelligendum est quando nunquam habuit sensum visus, sicut patet in caeco nato. Si quis enim amittat visum prius habitum, non propter hoc oportet quod careat scientia colorum; quia ex his, quae prius sensit, remanet in eo memoria colorum.

250 [3]. Contingit autem de aliquibus rebus haberi ignorantiam *negationis,* quae tamen cognosci possunt per sensum quem habemus: sicut si aliquis habens visum semper fuisset in tenebris, careret quidem scientia colorum, sed non ex necessitate, quia posset huiusmodi scientiam accipere sentiendo colores: quod non contingit in eo, qui caret sensu visus. Et ideo addit quod *impossibile est accipere;* quia videlicet ille, qui caret potentia visiva, non potest percipere cognitionem colorum.

251 [4]. Deinde cum dicit [178]: *Siquidem addiscimus* etc., probat propositum per hoc quod *duplex* est modus acquirendi scientiam. *Unus* quidem per demonstrationem, *alius* autem per inductionem; quod etiam in principio huius libri positum est (2). Differunt autem hi duo modi, quia demonstratio procedit ex universalibus; inductio autem procedit ex particularibus. Si ergo universalia, ex quibus procedit demonstratio, cognosci possent absque inductione, sequeretur quod homo posset accipere scientiam eorum, quorum non habet sensum. Sed impossibile est universalia speculari absque inductione. Et hoc quidem in rebus sensibilibus est magis manifestum, quia in eis per experientiam, quam habemus circa singularia sensibilia, accipimus universalem notitiam, sicut manifestatur in principio *Metaphysicae (3).*

252 [5]. Sed maxime hoc videtur dubium in his, quae dicuntur secundum abstractionem, sicut in mathematicis. Cum enim experientia a sensu ortum habeat, ut dicitur in principio *Metaphysicae,* videtur quod hoc locum non habeat in his, quae sunt abstracta a materia sensibili. Et ideo ad hoc excludendum dicit quod etiam ea, quae dicuntur secundum abstractionem, contingit nota facere per inductionem; quia in unoquoque genere abstractorum sunt quaedam particularia, quae non sunt separabilia a materia sensibili, secundum quod unumquoque eorum est hoc. Quamvis enim linea secundum abstractionem dicatur, tamen haec linea, quae est in materia sensibili, in quantum est individuata abstrahi non potest, quia individuatio eius est ex hac materia. Non autem manifestantur nobis principia abstractorum, ex quibus demonstrationes in eis procedunt, nisi ex particularibus aliquibus, quae sensu percipimus. Puta ex hoc, quod videmus aliquod totum singulare sensibile, perducimur ad cognoscendum quid est totum et pars, et cognoscimus quod omne totum est maius sua parte, considerando hoc in pluribus. Sic igitur universalia, ex quibus demonstratio procedit, non fiunt nobis nota, nisi per inductionem.

253 [6]. Homines autem carentes sensu aliquo non possunt inductionem facere de singularibus pertinentibus ad sensum illum, quia singularium, ex quibus procedit inductio, est solum cognitio sensus. Unde oportet quod omnino sint huiusmodi singularia ignota, quia non contingit quod aliquis carens sensu accipiat talium singularium scientiam; quia neque ex universalibus potest demonstrare sine inductione, per quam universalia cognoscuntur, ut dictum est; neque per inductionem potest aliquid cognosci sine sensu, qui est singularium, ex quibus procedit inductio.

254 [7]. Est autem considerandum quod per verba Philosophi, quae hic inducuntur, excluditur *duplex* positio.

Prima quidem est positio Platonis; qui ponebat quod nos habebamus scientiam de rebus per species participatas ab ideis (4). Quod

(2) Lect. 1. n. 11 seq.

(3) Lib. I. cap. I, n. 4 seq.; Comment. S. Th. lect. 1.

(4) De ista Platonis positione vide quae recitavimus ex *Menone* lect. III, et ex *Timaeo* in I *Periit.,* lect. X. - Animadvertendum tamen est quod Plato affirmabat quidem quod « id quod discere appellamus esset scientiam propriam recuperare », hoc est reminiscentia; attamen simul ponebat nonnisi per usum sensuum nos recuperate illas, quas antea habuimus, scientias: s Hoc, *inquit,* confitemur, nos neque aliunde id agnovisse neque agnoscere posse quam ex visu, vel tactu, vel alio quodam sensu ». Igitur cum sensus exercetur et mens intelligit ad praesentiam rerum sensibilium, duo distinguenda sunt, eaque reapse distinxit Plato, nempe sensibilia individua, quae dantur a sensibus, et universale, quod ab individuis illis distinctum, non ex sensibus colligitur, sed menti est innatum: « An scimus et ipsum quod est aequale? Omnino quidem. Undenam scientiam eius accipimus? An non ex his..., quae conspicati vel ligna vel saxa, vel alia quaedam aequalia, ex his illud *(ipsum aequale)* excogitavimus, quod aliud est quam haec?... Atqui a sensibus quidem intellexisse oportet omnia, quae subjects sunt sensibus, illud quod est aequale appetere, quamvis ipsum non assequantur ». Nihilominus s antequam inciperemus videre, aut audire, aliisque uti sensibus, oportuit nos aequalis ipsius scientiam possedisse », scientiam nempe acceptam ante ortum, sed cuius homo obliviscitur cum nascitur (Opp. Piat. Marsilio Ficino interprete. - *Phaedo,* pag. 56 seq., Ed. cit.). - Ad explicationem ergo mentalem, iuxta Aristotelem, sensus sunt necessarii ut organa, ex quibus intellectus habet materiam, in qua universale singulariter existit, et ex qua universale ipsum abstrahit: proindeque intellectiones nostrae non sunt, nisi quatenus obiecta realiter extra nos existentia sint termini cognitionis nostrae directae. Deficiente ergo sensu, deficit, iuxta Aristotelem, scientia obiecti relativi ad sensum illuni. Ex opposito, in sententia Platonis sensus non sunt nisi merae occasiones explicationis intellectualis: mens nostra nil recipit ab obiectis sensibilitatis, sed excitatur ad intelligendum; illud autem universale quod intelligitur praeexistit iu mente. Sed undenam in mente nostra sup-

si esset verum, universalia fierent nobis nota absque inductione; et ita possemus acquirere scientiam eorum, quorum sensum non habemus. Unde et hoc argumento utitur Aristoteles contra Platonem in fine I *Metaphysicae (5).*

Secunda est positio dicentium quod possumus in hac vita cognoscere substantias :'xparatas, intelligendo quidditates earum; quae tamen per sensibilia quae cognoscimus, quae ab eis omnimode transcenduntur, cognosci non possunt. Unde, si ipsae cognoscerentur secundum suas essentias, sequeretur quod aliqua cognoscerentur absque inductione et sensu: quod Philosophus hic negat, etiam de abstractis (6).

pcllex idearum universalium? Certe non aliunde quam ao exemplari ipso, quod sensibilia appetunt, sed non assequuntur: « Cum anima ad aliquid considerandum socium sibi corpus assumit, vel per visum, vel per auditum, vel per alium sensum (hoc enim est per corpus considerare, quia per sensus id agitur), tunc quidem a corpore trahatur ad ea quae nunquam eodem modo sunt, atque ipsa aberret perturbeturque, quasi ebria vacillet, utpote quae talia quaedam attigerit... At vero quoties ipse animus per seipsum excogitat, illuc se confert ad purum, sempiternum, immortale, semper eodem modo se habens: et tanquam ipsius cognatus semper inhaeret illi, quoties ipse redierit in seipsum, eique liceat, cessetquc ab errore: et circa illa semper secundum eadem eodem modo se habet, utpote qui talia iam attigerit » (Op. cit., pag. 60). Igitur deficiente sensu, deficit, iuxta Platonem, non quidem scientia, sed reminiscentia (Cf. S. Th. II *Contra Gent.,* lib. II, loc. supra cit.).

(5) Cap. IX, n. 30; Comment. S. Th. lect. XVII.

(6) S. Thomas. *Summa theologica,* P. I, q. LXXXVIII, art. II, ex testimonio Averrois, huius opinionis dicit esse Avempacem: « Vidimus, *inquit Averroës,* de sermone expositorum peripateticorum in hunc finem esse possibile, scilicet intelligere in postremo res abstractas. Avempace multum loquebatur in hoc, et maxime in epistola quam appellavit *Continuationem* intellectus cum homine; et illud super quod sustentatus est in hac quaestione est hoc. Primo enim posuit quod intellecta speculativa sunt facta; deinde posuit quod omne factum habet quidditatem; deinde posuit quod omne habens quidditatem, intellectus innatus est extrahere illam quidditatem. Ex quibus concluditur quod intellectus innatus est extrahere formas intellectorum et quidditates eorum. Et in hoc convenit cum ipso Alfarabius in libro *De intellectu et intellecto* ». In III *De anima,* Comm. XXXVI, coi. 3 (Ed. cit. Ven. 1489, sine num. pagg.). Quamvis opinio Avcmpacis nil commune habere cum opinione Platonis videatur, re tamen intimius penetrata, S. Thomas affirmat Avempacis opinionem ex platonica descendere. Hoc c quidem efficaciter diceretur, *inquit Angelicus,* si substantiae immateriales essent formae et species horum materialium, ut Platonici posuerunt » (loc. cit.). Sicut enim praecisis per abstractionem principiis individuantibus ab individuo, habetur eius species; et essentiae pariter rerum separatarum per eamdem abstractionem dignoscerentur, si hae aut essent eiusdem speciei, aut formae rerum sensibilium. « Hoc autem non posito, sed supposito quod substantiae immateriales sint omnino alterius rationis a quidditatibus materialium rerum; quantumcunque intellectus noster abstrahat quidditatem rei materialis a materia, nunquam perveniet ad aliquid simile substantiae immateriali. Et ideo per substantias materiales non possumus perfecte substantias immateriales intelligere » (loc. cit.).

LECTIO XXXI.

(nn. 255-267; [179-188]).

Quaestiones moventur an sit stare in extremis et mediis syllogismi demonstrativi, vel sit possibilis processus in infinitum.

SCHEMA

(Lect. XXXI-XXXVI; nn. 255-322; [179-231]).

Postquam determinavit de syllogismo demonstrativo,
hic inquirit utrum demonstrationes possint in infinitum procedere 255 [179].

Lectio XXXI, nn. 255-267 [179-188].

I) Movet quaestionem 255 [179].
- A) Praemittit quaedam necessaria ad intellectum quaestionis 255 [179].
  - 1) De forma syllogistica, quam oportet in demonstrationibus servare 256 [179].
  - 2) Resumit qualis esse debeat materia demonstrationum 257 [180].
    - a) Proponit demonstrationis materiam 257 [180].
    - b) Ostendit differentiam huius materiae ad materiam syllogismi dialectici 258 [181].
    - c) Manifestat positam differentiam 259 [182].
- B) Movet quaestiones intentas 260 [183].
  - 1) In quibus quaestiones locum habent 260 [183].
    - a) In demonstrationibus affirmativis 260 [183].
      - a') Movet quaestiones 261 [183].
        - j) Utrum sit abire in infinitum ascendendo 261 [183].
        - jj) Utrum sit ire in infinitum descendendo 262 [184].
        - jjj) Utrum possint esse infinita media 264 [185].
      - b') Ostendit ad quid tendant huiusmodi quaestiones 265 [186].
    - b) In demonstrationibus negativis 266 [187].
  - 2) In quibus praedictae quaestiones locum non habent 267 [188].

Lectio XXXII, nn. 268-277 [189-196].

II) Determinat eam 268 [189].
- A) Ostendit quod quarumdam dubitationum solutio reducitur ad solutionem aliarum 268 [189].
  - 1) Dubitatio quae est circa media solvitur soluta dubitatione de extremis, cui reducitur 268 [189].
    - a) Proponit quod intendit 269 [189].
    - b) Probat propositum 270 [190].
    - c) Excludit quamdam obviationem 271 [191].
  - 2) Dubitatio circa negativas demonstrationes reducitur ad dubitationem de affirmativis 273 [192].
    - a) Proponit quod intendit 273 [192].
    - b) Probat propositum 274 [193].
      - j) In prima figura 274 [193].
      - jj) In secunda figura 275 [194].
      - jjj) In tertia figura 276 [195].
    - c) Excludit quamdam obviationem 277 [196].

Lectio XXXIII, nn. 278-286 [197-202].

- B) Ostendit quod sit status in affirmativis in sursum et deorsum 278 [197].
  - A') Ostendit propositum logice 278 [197].
    - AA) Quod non sit procedere in infinitum in praedicatis quae praedicantur in eo *quod quid* 279 [197].
    - BB) Quod non sit procedere in infinitum universaliter in praedicatis affirmativis 280 [198].
      - 1) Praemittit quaedam necessaria ad propositum ostendendum 280 [198].
        - a) Distinguit praedicata *per accidens* a praedicatis *per se* 280 [198].
        - b) Distinguit praedicata *per se* ad invicem 283 [199].
          - a') Secundum diversa genera 283 [199].
          - b') Ostendit differentiam praedicatorum 284 [200].
            - j) Proponit differentiam 284 [200].
            - jj) Manifestat per exempla 285 [201].
            - jjj) Excludit quamdam obviationem 286 [202].

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XIX

179. **(34)** Est autem omnis syllogismus per tres terminos; et hoc quidem demonstrare possibile est quoniam est A in C, propter id quod est in B et hoc in C; sed privativus est alteram quidem propositionem habens quoniam est aliud in alio, alteram autem quoniam non est.

180. Manifestum igitur est quod principia et dictae suppositiones hae sunt: accipientes enim hoc, sic necesse est demonstrare, ut quia A sit in C per B; iterum autem quia A sit in B per aliud medium, et quod B sit in C similiter.

181. Secundum quidem igitur opinionem syllogizantibus et solum dialectice, manifestum est quod hoc solum intendendum sit, ex quibus contingit verisimilis fiat syllogismus: quare et si est aliquod in veritate eorum quae sunt A B medium, videtur autem non, per hoc syllogizans, syllogizatus est dialectice: ad veritatem autem ex his quae sunt oportet intendere.

182. Habet autem se sic: quoniam est quod ipsum quidem de alio praedicatur non secundum accidens: dico autem secundum accidens, ut album aliquando illud dicimus hominem esse, non similiter dicentes et hominem album: quod quidem enim, cum non alterum aliquod sit, album est; album autem est homo quoniam accidit homini esse album. Sunt igitur quaedam huiusmodi, quae secundum se praedicantur.

183. Sit igitur C huiusmodi quod ipsum quidem non sit in alio, in hoc autem B sit primo et non est aliud medium, iterum F in E sit similiter et hoc in B; nunquid igitur hic necesse est stare, aut contingit in infinitum ire?

184. Et iterum si de A quidem nihil praedicatur per se, A autem in C est primo, medium autem in nullo priori, et item C sit in I et hoc in B, nunquid et in hoc stare necesse est. aut in hoc contingit in infinitum abire? Differt autem hoc a priori: quoniam hoc quidem est, nunquid contingit incepturum ab huiusmodi, quod in nullo est altero, sed aliud in illo, in sursum in infinitum abire? alterum autem incepturum ab huiusmodi quod ipsum quidem de alio, de illo autem nihil praedicatur, in deorsum intendere, si contingit in infinitum ire?

185. Amplius media numquid contingit infinita esse, determinatis terminis? dico autem, ut si A in C sit, medium autem ipsorum sit B, ab ipso autem B ad A alterum, sed horum alia, nunquid et hoc in infinitum contingit abire, aut impossibile est?

186. Est autem hoc intendere idem et si demonstrationes in infinitum veniunt, et si est demonstratio omnis rei, aut ad invicem includantur.

187. Similiter autem dico et in privativis syllogismis et propositionibus, ut si A non inest nulli B primo, aut aliquid infra, cui priori non inest A, ut ipsi C, quod est in omni B; et iterum hoc etiam in alio priori, ut si C est quod sit in omni I. Et namque in his, aut infinita sunt in quibus non inest prioribus, aut statur.

188. Sed in convertibilibus non similiter se habet. Non enim est in aeque praedicabilibus de quo primo praedicatur, aut ultimo: omnia enim ad omnia sic similiter se habent, sive sunt infinita de ipso praedicantia, sive utraque sunt praedicta infinita: nisi similiter non contingat converti, sed hoc quidem sicut accidens, illud vero sicut praedicamentum.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.

2. Praenotamina quaedam : de communibus omni syllogismo; de syllogismo affirmativo; de syllogismo negativo.

3. Propositiones, ex quibus proceditur in syllogismo demonstrativo, sunt principia et suppositiones: ex his enim conficitur demonstratio conclusionis.

4. Syllogismus dialecticus, quia ad hoc tendit ut opinionem faciat, ex maxime opinabilibus procedit, et ideo ex his etiam, quae secundum rei veritatem medium habent, licet non videantur habere; at syllogismus demonstrativus, quia ad scientiam veritatis ordinatur, procedit ex his, quae secundum rei veritatem sunt immediata.

5. Insuper demonstrator procedit ex iis quae sunt *per se* et non *per accidens :* quod dialecticus non requirit.

6. Subdivisio textus.

7. Movetur prima quaestio, de ascensu in infinitum ex parte *maioris* termini syllogismi demonstrativi.

8. Altera quaestio movetur, de descensu in infinitum ex parte *minoris* termini.

9. Hae duae quaestiones differunt inter se: quia in prima quaeritur de universalissimo praedicato, quod ita sit praedicatum, ut non possit esse subiectum; in altera de particularissimo subiecto, quod ita sit subiectum, ut non possit esse praedicatum.

10. Movetur tertia quaestio, de processu in infinitum ex parte *medii* termini.

11. Quaestiones istae ad demonstrationes pertinent: nam quaerere earum solutionem idem est ac si quaeratur, utrum demonstrationes procedant in infinitum vel ascendendo vel descendendo.

12. Et non solum habent locum in demonstrationibus affirmativis, sed etiam in negativis; quia demonstratio negativa utitur altera propositione affirmativa, in qua subiectum conclusionis continetur sub medio, et altera negativa, in qua praedicatum ab ipso medio removetur.

13. Non habent tamen locum in illis propositionibus, quorum praedicata et subiecta aequaliter. de se invicem praedicantur, seu convertuntur ad invicem, quia in his non est accipere prius et posterius secundum essendi consequentiam.

COMMENTARIUM S. THOMAE

255 [1]. Postquam Philosophus determinavit de syllogismo demonstrativo, ostendens ex quibus et qualibus procedat, et in qua figura demonstrationes fieri possunt; hic inquirit utrum demonstrationes possint in infinitum procedere.

Et primo [179], movet quaestionem; secundo, determinat eam; ibi [189]: *Quod quidem igitur non contingit media* C1) etc.

Circa primum duo facit: primo, praemittit quaedam, quae sunt necessaria ad intellectum quaestionis; secundo, movet quaestionem; ibi [183]: *Sit igitur C huiusmodi* (2) etc.

Circa primum duo facit: primo, praemittit de forma syllogistica, quam oportet in demonstrationibus observare; secundo, resumit qualis debeat esse demonstrationis materia; ibi [180]: *Manifestum igitur est quod principia* (3) etc.

256 [2]. Circa primum tria tangit [179]. Quorum *primum* est commune omni syllogismo, scilicet quod omnis syllogismus est per lres terminos; ut manifestum est in libro *Priorum (4).*

Secundum autem pertinet ad syllogismum affirmativum; cuius forma est talis quod concludit A esse in C propter id, quod A est in B, et B est in C; et haec est forma syllogistica in prima figura, in qua sola potest concludi affirmativa universalis, quae maxime quaeritur in demonstrationibus.

Tertium est quod pertinet ad syllogismum negativum, qui de necessitate unam propositionem habet affirmativam, aliam autem negativam; differenter tamen in prima figura et in secunda, ut patet per ea, quae in libro *Priorum* (5) ostensa sunt.

(1) Lect. seq.
(2) n. 6.
(3) n. 3.
(4) Lib. I. cap. IV. n. 2.
(5) Lib. I. capp. IV et V.

257 [3]. Deinde cum dicit [180] *Manifestum igitur est* etc., resumit quae sit materia demonstrationum.

Et circa hoc tria facit: primo enim proponit demonstrationis materiam; secundo, ostendit differentiam huius materiae ad materiam syllogismi dialectici; ibi [181]: *Secundum quidem igitur opinionem* (6) etc.; tertio differentiam positam manifestat; ibi [182]: *Habet autem sic se* (7) etc.

Dicit ergo primo [180] quod, cum syllogismus habeat tres terminos, ex quibus formantur duae propositiones concludentes tertiam, manifestum est quod hae propositiones, ex quibus proceditur in syllogismo demonstrativo secundum formam praedictam, sunt *principia* et *suppositiones,* de quibus in praecedentibus dictum est (8). Qui enim accipit huiusmodi principia, sic demonstrat per ea, sicut expositum est in forma syllogistica, ut scilicet quia A sit in C probatur per B; et. si propositio A-B sit iterum mediata, quod A sit in B demonstratur per aliud medium. Et simile est si propositio *minor,* scilicet B-C, sit mediata.

258 [4]. Deinde cum dicit [181]: *Secundum quidem igitur* etc., ostendit quantum ad praedicta differentiam inter syllogismum demonstrativum et syllogismum dialecticum. Quia enim syllogismus dialecticus ad hoc tendit, ut *opinionem* faciat, hoc solum est de intentione dialectici, ut procedat ex his, quae sunt maxime opinabilia (9), et haec sunt ea, quae videntur vel pluribus, vel maxime sapientibus. Et ideo si dialectico in syllogizando occurrat aliqua propositio, quae secundum rei veritatem habeat medium, per quod possit

(6) n. seq.
(7) n. 5.
(8) Lect. V et XIX.
(9) Cf. lect. V, n. 4.

probari, sed tamen non videatur habere medium, sed propter sui probabilitatem videatur esse per se nota; hoc sufficit dialectico, nec inquirit aliud medium, licet propositio sit mediata, et, ex ea syllogizans, sufficienter perficit dialecticum syllogismum.

Sed syllogismus demonstrativus ordinatur ad scientiam veritatis; et ideo ad demonstratorem pertinet, ut procedat ex his, quae sunt secundum rei veritatem immediata. Et si occurrat ei mediata propositio, necesse est quod probet eam per medium proprium, quousque deveniat ad immediata (10), nec est contentus probabilitate propositionis.

259 [5]. Deinde cum dicit [182]: *Habet autem se sic* etc., manifestat quod dixerat, dicens quod hoc, quod dictum est, quod demonstrator *ad veritatem ex his quae sunt* procedit, sic se habet ut dicetur. Invenitur enim aliquid, *quod de alio praedicatur, non secundum accidens,* et hoc exponit per affirmativam, ostendens quid praedicetur *secundum accidens.*

Dupliciter enim aliquid praedicatur *secundum accidens:* uno modo, quando subiectum praedicatur de accidente, puta cum dicimus, *Album est homo;* alio modo dissimiliter, quando accidens praedicatur de subiecto, sicut cum dicitur, *Homo est albus.* Et differt hic modus a primo, quoniam hic, quando accidens praedicatur de subiecto, dicitur, *Homo est albus,* non quia aliquid alterum sit album, sed quia ipse homo est albus: et tamen est propositio per accidens, quia album non convenit homini secundum propriam rationem. Non enim ponitur in definitione eius, neque e converso. Sed quando dicitur, *Album est homo,* hoc non dicitur, quia esse hominem insit albo, sed quia esse hominem inest subiecto albi, cui scilicet accidit esse album C11). Unde hic modus est magis remotus a praedicatione *per se,* quam primus.

Sunt autem quaedam, quae neutro istorum modorum per accidens praedicantur; et ista dicuntur *per se.* Et talia sunt, ex quibus demonstrator procedit (1Z). Sed hoc dialecticus non requirit, et ideo quaestio, quae infra proponitur de huiusmodi quae *per se* praedicantur, non habet locum in syllogismis dialecticis, sed solum in syllogismo demonstrativo.

260 [6]. Deinde cum dicit [183]: *Sit igitur C huiusmodi* etc., movet quaestiones intentas.

Et circa hoc duo facit: primo, movet quaestiones in quibus locum habent; secundo, ostendit in quibus locum non habent; ibi [188]: *Sed in convertentibus* (13) etc.

Circa primum duo facit: primo, movet quaestiones in demonstrationibus affirmativis; secundo, ostendit quod hae quaestiones similiter locum habent in demonstrationibus negativis; ibi [187]: *Similiter autem dico et in privativis* (14) etc.

Circa primum duo facit: primo, movet quaestiones; secundo, ostendit ad quid huiusmodi quaestiones pertineant; ibi [186]: *Est autem hoc intendere* (15) etc.

261 [7]. Circa primum [183] movet tres quaestiones secundum tres terminos syllogismi.

Et *primo,* movet quaestionem ex parte *maioris* extremitatis, utrum sit abire in infinitum ascendendo. Et in hac quaestione supponitur ultimum subiectum, quod non praedicatur de alio, et alia praedicantur de ipso. Sit ergo hoc C, et in C primo et immediate sit B, et in B sit E quasi de eo universaliter praedicatum, et iterum F sit in E similiter de eo universaliter praedicatum. Est ergo quaestio: utrum iste ascensus alicubi stet, ita scilicet quod sit devenire ad aliquid quod praedicetur de aliis universaliter, et nihil aliud praedicetur de ipso; aut hoc non sit necesse, sed contingat ascendere in infinitum?

262 [8]. *Secundo,* ibi [184]: *Et iterum si de A quidem* etc., movet quaestionem ex parte minoris termini, utrum scilicet sit ire in infinitum descendendo. Et in hac quaestione supponitur esse aliquod primum praedicatum universale, quod de aliis praedicetur, et nihil sit universalius eo, quod praedicetur de ipso. Sit ergo A tale, quod nihil de eo praedicetur sicut totum universale de parte, A vero praedicetur de C primo et immediate, et C de I, et I de B. Est ergo quaestio: utrum necesse sit hic descendendo stare, aut contingat in infinitum ire?

263 [9]. Et ostendit consequenter differentiam harum duarum quaestionum, quia in *prima* quaestione quaerebatur: si aliquis incipiat a particularissimo subiecto, quod nulli inest per modum quo totum universale inest parti, sed alia insunt ei, utrum contingat procedere in infinitum ascendendo? - *Secunda* vero quaestio est: si aliquis incipiat ab universalissimo praedicato, quod praedicatur de aliis sicut totum universale de parte, et nihil hoc modo praedicatur de illo, utrum contingat descendendo procedere in infinitum?

264 [10]. *Tertio,* ibi [185]: *Ampliqs media* etc., movet tertiam quaestionem ex parte medii termini. Et in hac quaestione supponuntur duo extrema determinata, scilicet universalissimum praedicatum, et particularissimum subiectum; et quaeritur cum hoc, utrum possint esse infinita media: puta, si A sit universalissimum praedicatum, et C sit particularissimum subiectum, et inter A et C sit medium B. et inter A et B iterum sit aliud, et similiter inter B et C, et horum etiam mediorum sint alia media, inter ipsa scilicet et extrema, tam ascendendo quam descendendo. Est ergo quaestio: utrum hoc

am Cf. lect. IV. n. 14.
(11) Cf. lect. XXXIII, n. 4.
(12) Cf. lect. XIV.
(13) n. 13.
(14) n. 12.
(15) n. 11.

possit procedere in infinitum, aut hoc sit impossibile?

265 [11]. Deinde cum dicit [186]: *Est autem hoc intendere* etc., ostendit ad quid tendant huiusmodi quaestiones; in quo declaratur quod huiusmodi quaestiones pertinent ad materiam, de qua nunc agitur, scilicet ad demonstrationes. Dicit ergo quod intendere inquisitioni veritatis in istis quaestionibus idem est ac si quaeratur, utrum demonstrationes procedant in infinitum, vel ascendendo vel descendendo.

Ascendendo quidem, ita quod quaelibet propositio, ex qua demonstratio procedit, sit demonstrabilis per aliam priorem demonstrationem; et hoc est quod subiungit, *et si est demonstratio omnis,* idest cuiuslibet propositionis. Quod quidam existimantes, circa principia erraverunt, ut dicitur in IV *Metaphysicae* (16).

Descendendo autem, si ex qualibet propositione demonstrata contingat iterum ad aliam demonstrationem posteriorem procedere.

Et hoc est unum membrum dubitationis, si demonstrationes in infinitum procedunt, vel descendendo vel ascendendo.

Aliud autem membrum dubitationis est, si demonstrationes ad invicem terminantur, ita scilicet quod una demonstratio confirmetur per aliam ascendendo, et ex una demonstratione procedat alia descendendo, et hoc usque ad aliquem terminum.

266 [12]. Deinde cum dicit [187]: *Similiter aatem dico* etc., ostendit quod praedictae dubitationes habent locum etiam in demonstrationibus negativis, quia demonstratio negativa oportet quod utatur propositione affirmativa, in qua subiectum conclusionis contineatur sub medio, a quo praedicatum conclusionis removeatur.

Secundum ergo quod est ascensus et descensus in affirmativis, oportet quod sit ascensus et descensus in negativis syllogismis, et propositionibus; ut puta si conclusio demonstrativi syllogismi sit, *nullum C est A,* et accipiatur sicut medium B, a quo A removeatur. Est ergo primo considerandum utrum A removeatur a B primo, sive immediate, aut sit aliquod medium accipere, a quo primo removeatur A quam a B, puta si prius removeatur ab I, quod oportet universaliter praedicari de B; et iterum erit considerandum utrum A removeatur ab aliquo per prius quam ab I, scilicet a T, quod praedicatur universaliter de I. Ita ergo et in his potest procedi in infinitum in removendo, ut semper sit aliquid accipere, a quo per prius removeatur, vel oportet alicubi stare.

267 [13]. Deinde cum dicit [188]: *Sed in convertibilibus* etc., ostendit in quibus praedictae quaestiones locum non habeant. Quia in his, quae aequaliter de se invicem praedicantur et convertuntur ad invicem, non est accipere aliquod prius et posterius secundum illum modum, quo prius est, a quo non convertitur consequentia essendi, prout universalia sunt priora; quia sive praedicata sint infinita, ita scilicet quod procedatur in infinitum in praedicando, sive sint infinita ex utraque parte, idest tam ex parte praedicati quam ex parte subiecti, omnia huiusmodi infinita similiter se habebunt ad omnia; quia quodlibet eorum poterit praedicari de quolibet, et subiici cuilibet convertibilium. Nisi solum quod potest esse talis differentia, quod unum eorum praedicatur ut accidens, et aliud praedicatur sicut praedicamentum, idest sicut substantiale praedicatum. Et haec est differentia proprii et definitionis, quorum utrumque est convertibile; et tamen definitio est praedicatum *essentiale,* et propter hoc est prius naturaliter *proprio,* quod est praedicatum accidentale. Et inde est quod in demonstrationibus utimur definitione quasi medio ad demonstrandum *propriam* passionem de subiecto (17).

(16) Comment. S. Th. lect. XV et XVI; Ed. Did., lib. III. cap. VI. nn. 1 et 2, et cap. VII, n. 8.

(17) Cf. lect. XIII, n. 3.

LECTIO XXXII.

(nn. 268-277; [189-196]).

Dubitatio quae est de processu in infinitum u: mediis reducitur ad dubitationem quae movetur de extremis. Item dubitatio quae est de processu in infinitum in demonstrationibus negativis reducitur ad dubitationem quae est de affirmativis.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XX

189. Quod quidem igitur non contingit media infinita esse, si in sursum et deorsum stent praedicamenta, manifestum est. Dico autem sursum quidem quod in universale magis est, deorsum autem quod in particulare.

190. Si enim A praedicante de C infinita sunt media, in quibus est B, manifestum est quod contingit utique ut ab A in deorsum alterum de altero praedicari contingit in infinitum (antequam enim in C veniat, infinita sunt media), et a C in sursum infinita, antequam in A veniat. Quare si haec impossibilia sunt, et ipsius A et C impossibile est infinita esse media.

191. Neque enim si aliquis dicat, quod haec quidem, quae sunt ABC, habita sunt ad invicem, ut et non sint media, illa vero non esse accipere, nihil differt. Quodcumque enim utique accipio eorum quae sunt B, erunt ad A, aut ad C, aut infinita media aut non. A quo iam sunt primum infinita, sive statim, sive non statim, nil differt: quae enim sunt post haec, infinita sunt.

Caput XXI

192. Manifestum est autem et in privativa demonstratione quoniam statur, si quidem in praedicativa statur in utrisque. Sit ab ultimo enim non contingens neque in sursum ab eo, in quo statur, in infinitum ire (dico autem in quo statur, quod ipsum quidem in alio nullo est, sed in illo aliud, ut Z); neque a primo in id, quod est in ultimum (dico autem primum, quod ipsum quidem de alio, sed de illo nullum aliud); si igitur hoc erit, et in negatione stabitur.

193. Tripliciter enim demonstratur non esse. Aut in quo quidem est C, B inest omni, sed in quo B, nulli inest A. Ipsius quidem igitur C B, et semper alterius spatii necesse est ire in immediata: praedicativa enim haec est distantia. Sed alterum manifestum est, quod si in alio non est priori, ut in D, hoc indigebit in omni B esse. Et si iterum in alio ipso D priore non fuerit, illud indigebit in omni D esse. Quare, quoniam deorsum statur, et quae est in sursum stabitur, et erit quoddam principium, in quo non erit.

194. Iterum si B quidem in omni A, in C autem nullo, A in C nullo erit. Iterum, si haec oportet demonstrare, manifestum est quoniam aut per superiorem modum demonstrabitur, aut per hunc, aut per tertium. Primus quidem igitur dictus est; secundus autem demonstrabitur. Sic autem utique demonstratur, ut D in B omni est, in C autem nullo, si necesse est aliquid esse in B. Iterum, si hoc in C non erit, aliud vero in D est, quod in C non est. Igitur quoniam esse semper in sursum stat, stabit et non esse.

195. Tertius autem est: si A in B omni insit, C vero in nullo sit, non in omni sit C, in quo est A. Iterum autem hoc aut per superius dicta, aut similiter demonstrabitur. Illo autem modo statur; si vero sic est, iterum accipietur B in E esse, in quo C non in omni E. Et hoc iterum similiter. Quoniam autem concessum est stare et in deorsum, manifestum est quod stabit et in C quod non est.

196. Manifestum autem est quoniam, et si non una via demonstraretur sed omnibus, aliquando quidem ex prima figura, aliquando vero ex secunda aut tertia, quoniam et sic stabitur: finitae enim sunt viae; finita autem finite multoties sumpta necesse est finiri omnia. Quod quidem igitur in privatione, si quidem et in esse, statur, manifestum est.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Quaestio de processu in infinitum ex parte medii reducitur ad quaestionem, quae movetur de extremis, et, ea soluta, solvitur. Ratio est, quia non possunt esse media infinita, si praedicata tum universalia *(in sursum)* tum particularia *(in deorsum),* nempe extrema, non sunt infinita.
3. Probatur assertum: nam dato supremo praedicato, media in descendendo non possunt esse infinita, nisi supponatur quod non detur ultimum, seu infimum subiectum; viceversa, dato infimo subiecto, media in ascendendo non possunt esse infinita, nisi supponatur quod non detur ptimum, seu supremum praedicatum.
4. Obiectio de medio inter quoscunque terminos dato.
5. Haec obiectio non est ad propositum. Nam sive media coniungantur immediate sive mediate aliis, semper stat quod probatum est num. 3, nempe quod si media sint infinita, non datur neque supremum neque infimum praedicatum.
6. Quaestio de processu in infinitum in demonstratione negativa reducitur ad quaestionem de processu in infinitum in demonstratione affirmativa. Ratio est: si in affirmativis demonstrationibus non est processus in infinitum, quia debet esse supremum praedicatum, quod ita est praedicatum ut non possit esse subiectum, et infimum subiectum, quod ita est subiectum ur non possit esse praedicatum; idem etiam dici debet quoad negativas demonstrationes.
7. Probatur inprimis in syllogismo negativo in prima figura.
8. Probatur idem in negativo syllogismo in secunda figura.
9. Et in tertia figura.
10. Solvitur obiectio quoad transitum de ima ad aliam figuram.

COMMENTARIUM S. THOMAE

268 [1]. Postquam Philosophus movit quaestiones, hic incipit eas determinare; et dividitur in duas partes.

In prima parte [189], ostendit quod quarumdam dubitationum solutio reducitur ad solutionem aliarum. In secunda, solvit dubitationem quantum ad illa, in quibus per se et principaliter difficultas consistit; ibi [197]: *Quod autem in illis, si logice* C1) etc.

Circa primum duo facit: primo enim ostendit quod dubitatio, quae potest esse circa media, reducitur ad dubitationem, quae movetur de extremis, et, ea soluta, solvitur; secundo, ostendit quod dubitatio, quae est circa negativas demonstrationes, reducitur ad dubitationem, quae est de affirmativis; ibi [192]: *Manifestum est autem in privativa* (2) etc.

Circa primum tria facit: primo, proponit quod intendit; secundo, probat propositum; ibi [190]: *Si enim A praedicante* (3) etc.; tertio, excludit quamdam obviationem; ibi [191]: *Nec si aliquis dicat* (4) etc.

(1) Lect. scq.
(2) n. 6.
(3) n. 3.
(4) n. 4.

269 [2]. Dicit ergo primo [189] quod *manifestum est,* si quis rationem sequentem consideret, quod *non contingit esse media infinita,* si praedicationes tam in *sursum* quam in *deorsum* stent in aliquibus terminis, scilicet in summo praedicato et in infimo subiecto. Et exponit quid sit procedere praedicationes sursum, et deorsum; et dicit quod *sursum* ascenditur, quando proceditur ad magis universale, de cuius ratione est quod praedicetur: *deorsum* autqjn proceditur, quando itur ad magis particulare, de cuius ratione est quod subiiciatur.

270 [3]. Deinde cum dicit [190]: *Si enim A praedicante* etc., ostendit propositum per hunc modum. Sit ita quod A sit summum praedicatum, et C sit infimum subiectum, et sint infinita media, quorum quodlibet vocetur B. Quia igitur A erat primum praedicatum, praedicabitur de aliquo medio sibi propinquiori, et iterum illud medium de alio medio inferiori; et cum media sint infinita, sequitur quod in infinitum procedet praedicatio in descendendo, quod est contra positum. Ponebatur enim quod non descendat praedicatio in infinitum (5). Similiter etiam si inci-

(5) Cf. lect. praec.

piamus a C, quod est infimum subiectum, procedetur ascendendo in infinitum antequam perveniatur ad A, quod etiam est contrarium posito. Si ergo haec sint impossibilia, scilicet quod procedatur praedicando in infinitum sursum vel deorsum, sequetur quod impossibile sit media esse infinita. Et ita patet quod quaestio de infinitate mediorum reducitur ad quaestionem de infinitate extremorum.

271 [4], Deinde cum dicit [191]: *Neque enim si aliquis* etc., excludit quamdam obviationem. Posset enim aliquis obviare, dicens quod praedicta probatio procedat, ac si ABC, idest medium et extrema, ita se haberent, quod essent habita ad invicem, ita scilicet, quod inter ea non esset aliquod medium: sic enim definitur *habitum* in V *Physicorum* (6), quod scilicet consequenter se habet, cum tangat; et hoc videbatur in praedicta probatione supponi, scilicet quod A praedicaretur de aliquo medio quasi habito, idest immediate sequenti. Sed ille qui ponit media infinita, dicet quod hoc non contingit accipere. Dicit enim quod inter quoscunque terminos acceptos est aliquod medium.

272 [5]. Sed Philosophus dicit quod nihil differt, sive sic accipiantur infinita media quod sint *habita* ad invicem, sicut contingit in discretis; puta, in civitate domus domui est *habita,* et in numeris unitas unitati: sive non possit inveniri in mediis aliquid *habitum,* sed semper inter duo media sit aliquod medium accipere (7); sicut accidit in continuis, in quibus inter quaelibet duo signa, sive inter duo puncta, semper est aliquod medium accipere.

Et quod hoc nihil differat ad propositum, sive uno modo sive alio, sic manifestat subdens: quia supposito quod sint infinita media inter A et C, quorum quodlibet vocatur B, quodcumque horum accipio, necesse est quod inter illud et A et C sint infinita media, vel non sint infinita respectu alterius eorum. Verbi gratia: ponamus quod media sint habita ad invicem, sicut accidit in discretis, et accipiamus aliquod, medium quod sit habitum ad ipsum A; necesse erit quod inter illud medium et C sint adhuc infinita media. Et similiter si ponantur quaedam finita media inter A et illud medium acceptum. Et eadem ratio est si ponatur medium acceptum immediate coniungi ipsi C, vel per finita media ab eo distare. Ex quo igitur semper a medio accepto oportet accipere infinita media ad alterum extremorum, non differt utrum statim coniungatur alii extremorum, idest sine medio, vel non statim, idest per aliqua media: quia etiam si coniungatur uni extremo sine medio, necesse est quod postea inveniantur infinita media respectu alterius; et ita semper oportebit, si est infinitum in mediis, quod inveniatur infinitum in praedicationibus vel ascendendo vel descendendo, sicut praedicta probatio procedebat.

273 [6]. Deinde cum dicit [192]: *Manifestum est autem* etc., ostendit quod si in affirmativis demonstrationibus non proceditur in infinitum, neque in privativis in infinitum proceditur; et sic quaestio de demonstrationibus negativis reducitur ad quaestionem de affirmativis.

Et circa hoc tria facit: primo proponit quod intendit; secundo, probat propositum; ibi [193]: *Tripliciter enim demonstratur* (8) etc.; tertio, excludit quamdam obviationem; ibi [196]: *Manifestum est autem* (9) etc.

Dicit ergo primo [192], quod manifestum erit ex sequentibus quod si in praedicativa, idest affirmativa demonstratione statur utrinque, idest in sursum et deorsum, necesse erit quod stetur in negativa demonstratione.

Et ad exponendum hoc quod propositum est, dicit: si ita quod non contingat ab ultimo, idest ab infimo subiecto, ire in sursum in infinitum versus praedicata universalia. Et exponit quid est ultimum, scilicet illud quod non inest alicui alii tanquam minus particulari, sed aliud sit in illo, et sit illud Z. Et sit etiam quod incipiendo a primo versus ultimum non procedatur in infinitum. Et exponit quid sit primum illud, scilicet quod praedicatur de aliis, et nihil aliud praedicatur de eo, quasi eo universalius; ut sic primum intelligatur universalissimum, ultimum autem particularissimum. Si igitur ex utraque parte stetur in demonstrationibus affirmativis, dicit consequens esse quod etiam stetur in demonstrationibus negativis.

274 [7]. Deinde cum dicit [193]: *Tripliciter enim* etc., probat propositum.

Et primo in prima figura; secundo in secunda; ibi [194]: *Iterum si B quidem* (10) etc.; tertio in tertia; ibi [195]: *Tertius autem est* i11) etc. In tribus enim figuris contingit negativam concludi.

Dicit ergo primo [193] quod *tripliciter* potest demonstrari propositio negativa, per quam significatur aliquid non esse.

Uno quidem *modo* in *prima figura,* secundum hunc modum, quod B insit C universaliter, *minori* existente universali affirmativa; A vero insit nulli B, maiori existente universali negativa. Quia igitur supponitur quod in affirmativis stetur et in sursum et in deorsum, necesse est quod ista propositio, quae est B-C, affirmativa, si non sit immediata, et quodcunque aliud spatium accipitur, existente aliquo medio inter B et C, necesse erit reducere in immediata; quia ista distantia, quae attenditur secundum habitudinem medii ad minorem extremitatem, est affirmativa, in qua

(6) Cap. III. η. 6: Comment. S. Th. Icci. V.
(7) Cf. lect. VII, n. 7.

(8) n. seq.
(9) n. 10.
(10) n seq.
(11) n. 9.

supponitur esse status. Si autem accipiamus alterum spatium, quod est inter B et A, manifestum est quod, si haec propositio, *Nullum B est A,* non est immediata, necesse est quod A removeatur ab aliquo alio per prius quam a B, et illud sit D; quod si accipiatur ut medium inter A et B, necesse est quod praedicetur universaliter de B, quia oportet *minorem* esse affirmativam. Et iterum si haec non sit immediata, *nullum D est A,* oportet quod A negetur ab aliquo alio per prius quam a D, puta sit illud E; quod eadem ratione oportebit universaliter praedicari de D. Quia ergo ascendendo statur in affirmativis ut supponitur, sequitur per consequens quod sit devenire ad aliquid, de quo primo et immediate negetur ipsum A. Alioquin adhuc procederetur amplius in affirmativis, sicut ex praedictis patet.

275 [8]. Deinde cum dicit [194]: *Jterum si B quidem* etc., probat idem in negativa, quae concluditur in *secunda figura.* Sit enim ita quod B, quod est medium, praedicetur universaliter de A et negetur universaliter de C. et ex his concludatur quod, *Nullum C sit A.* Si autem negativam iterum demonstrari oporteat, propter hoc quod est mediata, necesse est quod vel demonstretur in prima figura, de quo modo demonstrationis iam ostensum est quod habet statum, si in affirmativis sit status; aut oportet quod demonstretur *per hunc* modum, idest per secundam figuram; aut *per tertium,* idest per tertiam figuram. Dictum est autem in prima figura, quod habet statum in negativis, si sit status in affirmativis. Sed hoc quidem demonstrabitur nunc quantum ad secundam figuram. Demonstretur ergo haec propositio, *Nullum C est B,* sic quod D universaliter praedicetur de B, *maiori* existente universali affirmativa, et negetur universaliter de C, *minori* existente universali negativa. Si iterum haec propositio, *Nullum C est D,* est mediata, necesse erit accipere aliquod aliud medium, quod etiam praedicetur de D universaliter, et universaliter removeatur a C. Et ita, sicut proceditur in negativis demonstrationibus, oportebit procedere in affirmativis, scilicet quod B praedicabitur de A, et D de B, et aliquid aliud de D; et sic procedetur in infinitum in affirmativis. Quia ergo supponitur quod in affirmativis stetur in sursum, necesse est etiam quod stetur in negativis, secundum hunc modum, quo negativa demonstratur in secunda figura.

276 [9]. Deinde cum dicit [195]: *Tertius autem est* etc., ostendit idem in *tertia figura.* Sit ergo medium, ut B, de quo A universaliter praedicetur, C vero ad eo removeatur: sequitur particularis negativa, scilicet quod C negetur a quodam A. Et quod quidem in praemissa affirmativa, quae est, *Omne B est A,* stetur, habetur ex suppositione; quod autem necesse sit stare etiam in hac negativa, *Nullum B est C,* quae est *maior,* patet, quia si hoc debeat demonstrari, necesse est quod vel demonstretur *per superius dicta,* idest per primam et secundam figuram, vel demonstrabitur *similiter* sicut concludebatur conclusio, scilicet per tertiam figuram: ita tamen quod haec *maior* non assumatur ut universalis, sed ut particularis. *Illo autem modo statur,* scilicet si procedatur in prima et in secunda figura. Si autem procedatur in tertia figura ad concludendum, *Quoddam B non esse C,* accipiatur medium E, de quo quidem B universaliter affirmetur, C vero ab eo particulariter negetur. *Et hoc iterum similiter* continget, quod secundum hoc procedetur in demonstratione negativa semper secundum augmentum praedicationis affirmativae in inferius: quia B, quod erat primum medium, praedicabitur de E, et E de quodam alio, et sic in infinitum. Quia igitur supponitur statum esse in affirmativis in deorsum, manifestum est quod stabitur in negativis ex parte ipsius C.

277 [10]. Deinde cum dicit [196]: *Manifestum autem esf* etc., excludit quamdam obviationem. Posset enim aliquis dicere quod necesse est stare in demonstrationibus negativis, statu existente in affirmativis, si semper syllogizetur secundum eamdem figuram; sed potest in infinitum procedi, si nunc demonstretur per unam figuram, nunc per aliam. Et dicit, *manifestum est* quod si non procedatur in demonstrationibus una via, ved omnibus, aliquando quidem ex prima figura, aliquando autem ex secunda vel tertia, sic etiam oportebit statum esse in negativis, statu existente in affirmativis. Huiusmodi enim viae diversae demonstrandi sunt finitae, et quaelibet earum multiplicatur non in infinitum, sed finite ascendendo vel descendendo, ut ostensum est. Si autem finita finities accipiantur, necesse est totum esse finitum. Unde relinquitur quod omnibus modis necesse sit in demonstrationibus negativis esse statum, si sit status in affirmativis.

LECTIO XXXIII.

(nn. 278-286; [197-202]).

Logice ostenditur demonstrationes non posse procedere in infinitum in praedicatis quidditativis. - Praenotamina quaedam ad solvendam universaliter quaestionem de processu in infinitum in praedicatis affirmativis.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XXII

(35) Quod autem in illis, si logice quidem speculemur, sic manifestum sit. In his quidem igitur, quae in eo quod quid est praedicantur, patens est: si enim est definire, aut si notum est quod quid erat esse, infinita autem non est transire, necesse est finiri in eo quod quid est praedicantia.

Universaliter autem sic dicimus. Est enim vere dicere album ambulare, et magnum illud lignum esse; et iterum lignum magnum esse, et hominem ambulare. Alterum igitur est sic dicere aut illo modo. Cum enim quidem album esse dico lignum, tunc dico quod, cui accidit album esse, lignum est: sed non quod subiectum ligno album sit; et namque neque quod album est, neque quod vere album aliquid, factum est lignum: quare non est hoc secundum se, sed secundum accidens. Cum vero huiusmodi lignum album esse dico, non quod alterum aliquod sit album, illi autem accidit lignum esse, ut cum musicum esse album dico: tunc enim quoniam homo est albus, cui accidit musicum esse, dico; sed lignum est subiectum, quod vere factum est album, non quod alterum aliquod sit, quam quod vere lignum est, aut lignum aliquod. Si igitur oportet nomina ponere, sit sic dicere praedicari: sed illo modo aut nequaquam est praedicari, aut praedicari quidem non simpliciter, sed secundum accidens praedicari. Est autem tanquam album quidem, quod praedicatur; sed sicut lignum est, de quo praedicatur. Subiiciatur igitur praedicatum praedicari semper, de quo praedicatur, simpliciter, sed non secundum accidens: sic enim demonstrationes demonstrant.

199. Quare autem in quod quid est, aut quoniam quale, aut quantum, aut ad aliquid, aut faciens, aut patiens, aut ubi, aut quando, cum unum de uno praedicabitur.

200. Amplius substantiam quidem significantia, quod vere illud est, aut quod vere illud aliquid est, significant, de quo praedicantur: quaecunque vero non substantiam significant, sed de aliquo subiecto dicuntur, quod neque vere illud est, neque quod vere illud aliquid est, accidentia sunt,

201. ut de homine est album. Non enim est homo neque quod vere album est, neque quod vere album aliquid est; sed animal forsitan: quod vere enim animal est. homo est. Quaecunque vero non substantiam significant, oportet de quodam subiecto praedicari, et non esse aliquod album, quod non, cum aliquid alterum sit. album est.

202. Species enim gaudeant, monstra enim sunt; et si sint, nihil ad rationem sunt: praemonstrationes enim de huiusmodi sunt.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Thesis prima: Ostenditur in demonstrationibus affirmativis non posse procedi in inrinitum in praedicatis, ex quibus constituitur *definitio :* quia secus nihil posset definiri : definitio enim omnia superiora et inferiora praedicata quidditativa rei definitae complectitur.
3. Thesis altera: Idem universaliter est dicendum quoad omnia praedicata affirmativa sive substantialia sive accidentalia.
4. Praenotamen quoddam. De tribus modis verae praedicationis in praedicatis *per accidens,* seu accidentalibus: vel accidens praedicatur de accidente; vel subiectum de accidente; vel accidens praedicatur de subiecto. Quae praedicationes ad invicem differunt: quia cum praedicatur accidens de subiecto, non praedicatur per aliquod aliud subiectum; at praedicatio subiecti de accidente, vel accidentis de accidente, est ratione eius quod subiicitur termino posito in subiecto.
5. Aliud praenotamen. In probanda thesi quoad praedicata affirmativa universaliter, assumenda est sola praedicatio in tertio modo; nempe praedicatio quae est sicut accidentis de subiecto, et quae sola praedicatio *simpliciter* dicitur.
6. Praenotamen tertium. De differentia in praedicatis *per se,* seu *simpliciter;* et primo de distinctione praedicatorum ad invicem secundum diversa genera, seu praedicamenta.
7. Deinde de differentia inter praedicata substantialia et accidentalia. Illa enim sunt quoties subiectum aut cum ipsis convertitur, ut in definitionibus, aut est pars subiecliva praedicati. Aliter, sunt praedicata accidentalia.
8. Haec differentia ostenditur per exempla.
9. Solvitur obiectio petita ex ideis seu speciebus platonicis.

COMMENTARIIJM S. THOMAE

278 [1]. Postquam Philosophus ostendit quod si sit status in extremis, necesse est esse statum in mediis, et si sit status in affirmativis, necesse est esse statum in negativis; hic intendit ostendere quod sit status in affirmativis in sursum et deorsum.

Et dividitur in duas partes: in prima parte [197], ostendit propositum logice, idest per rationes communes omni syllogismo, quae accipiuntur secundum praedicata communiter sumpta; in secunda, ostendit idem analytice, idest per rationes proprias demonstrationi, quae accipiuntur secundum praedicata *per se,* quae sunt demonstrationi propria; ibi [212] : *Analytice autem manifestum* (■) etc.

Prima autem pars dividitur in duas partes: in prima, ostendit quod non sit procedere in infinitum in praedicatis, quae praedicantur in eo *quod quid;* in secunda, ostendit quod non sit procedere in infinitum universaliter in praedicatis affirmativis; ibi [198]: *Universaliter autem sic dicimus* (2) etc.

279 [2]. Dicit ergo primo [197], quod cum ostensum sit (3) quod in privativis non est ire in infinitum, si stetur in affirmativis; hic iam manifestum erit quomodo aliqui speculantur *in illis,* idest in affirmativis, esse statum per logicas rationes. Et dicuntur hic logicae rationes, quae procedunt ex quibusdam communibus, quae pertinent ad considerationem logicae (4).

Haec autem veritas manifesta est in his, quae praedicantur in eo *quod quid est,* idest in praedicatis, ex quibus *quod quid est,* idest definitio constituitur. Si enim huiusmodi praedicata dentur esse infinita, sequitur et quod non contingat definire aliquid, et quod si definitur aliquid, eius definitio non possit esse pota. Et hoc ideo, quia infinita non est pertransire. Non autem contingit definiri, neque definitionem cognosci, nisi descendendo perveniatur usque ad ultimum, et ascendendo perveniatur usque ad primum.

Si ergo contingit aliquid definire, vel si contingit definitionem alicuius esse notam, ex utroque antecedenti sequitur hoc consequens, quod in praedictis praedicatis non sit procedere in infinitum, sed in eis contingat stare.

280 [3]. Deinde cum dicit [198]: *Universaliter autem sic* etc., ostendit universaliter quod in praedicatis affirmativis non sit procedere in infinitum.

Et circa hoc duo facit : primo, quaedam praemittit, quae sunt necessaria ad propositum ostendendum; secundo, ostendit propositum; ibi [203] : *Amplius si non est* (5) etc.

Circa primum duo facit : primo, distinguit

rn Lect. XXXV.
(2) n. 3.
(3) Lect. praec.
(4) Cf. lect. XX, n. 5 req.
(5) Lect. seq.

praedicata *per accidens* a praedicatis *per se;* secundo, distinguit praedicata *per se* ad invicem; ibi [199]: *Quare autem in quod quid est* (6) etc.

Dicit ergo primo [198], quod cum ostensum sit in quibusdam praedicatis, quod in eis non est procedere in infinitum, scilicet in his, quae praedicantur in *quod quid est,* ostendendum est hoc universaliter in omnibus praedicatis affirmativis.

281 [4]. Et incipit suam considerationem a praedicatis *per accidens* (7), in quibus esi *triplex* modus verae praedicationis. *Unus* quidem *modus* est, quando accidens praedicatur de accidente; puta, cum dicimus, *album ambulat. Secundus modus* est, quando subiectum praedicatur de accidente; puta, cum dicimus, *hoc magnum est lignum. Tertius modus* est, quando accidens praedicatur de subiecto; puta, cum dicimus, *lignum est album:* vel cum dicimus, *homo ambulat.*

Isti autem modi praedicandi sunt alteri et diversi ad invicem: quia cum subiectum praedicatur de accidente, puta, cum dicitur, *album est lignum,* hoc significatur, quod illud universale praedicatum, quod est *lignum,* praedicatur de subiecto, cui accidit esse album, scilicet de hoc particulari ligno, in quo est albedo. Idem enim est sensus cum dico, *album est lignum,* ac si dicerem, *hoc lignum, cui accidit esse album, est lignum;* non autem est sensus quod *album sit subiectum ligni.*

Et hoc probat, quia subiectum fit hoc quod praedicatur de ipso sicut de subiecto, vel secundum totum, vel secundum partem, sicut *homo fit albus:* sed neque album, neque aliqua pars albi, quae vere sit album, idest quae sit de substantia ipsius albedinis, fit lignum; non enim accidens est subiectum transmutationis, qua de non ligno fit lignum. Omne autem quod incipit esse hoc, fit hoc; si igitur non fit hoc, non est hoc, nisi detur quod semper hoc fuerit; non autem semper fuit verum dicere, *album est lignum,* quia aliquando non simul fuerunt albedo et lignum. Cum ergo non sit verum dicere quod album fiat lignum, manifestum est quod album non est lignum *proprie* et *per se* loquendo: sed si hoc concedatur, *album est lignum,* intelligitur *per accidens,* quia scilicet illud particulare subiectum, cui accidit album, est lignum. Iste ergo est sensus huiusmodi praedicationis, in qua subiectum praedicatur de accidente. Sed cum dico, *lignum est album,* praedicando accidens de subiecto, non significo sicut in praedicto modo praedicationis, quod alterum aliquid sit substantialiter album, cui accidit esse lignum. Quod quidem significatur tam in praedicto modo, quo subiectum praedicatur de accidente, quam etiam in alio modo, quo accidens praedicatur de accidente, ut cum dico, *musicum est album:* hic enim nihil aliud significo, nisi quod ille homo particularis, puta Socrates, cui accidit esse musicum, est albus. Sed quando dico, *lignum est album,* significo quod ipsum lignum vere factum est subiectum albi, non quod aliquid aliud a ligno, vel a parte ligni, quae est lignum aliquod, sit factum album.

Est ergo differentia in tribus modis praedictis: quia cum praedicatur accidens de subiecto, non praedicatur per aliquod aliud subiectum; cum autem praedicatur subiectum de accidente, vel accidens de accidente, fit praedicatio ratione eius quod subiicitur termino posito in subiecto; de quo quidem praedicatur aliud accidens accidentaliter, ipsa vero species subiecti essentialiter.

282 [5]. Et quia in quolibet praedictorum modorum utimur nomine *praedicationis,* et sicut possumus nomina ponere, ita possumus ea restringere; imponamus sic nomina in probatione sequenti, ut *praedicari* solum dicamus illud, quod dicitur hoc modo, scilicet non ratione alterius subiecti. Illud vero quod dicitur illo modo, scilicet ratione alterius subiecti, velut cum subiectum praedicatur de accidente, vel accidens de accidente, non dicatur praedicari, vel si dicatur praedicari, non dicatur praedicari *simpliciter,* sed *secundum accidens.* Et accipiamus semper illud, quod se habet per modum *albi,* ex parte praedicati, id autem, quod se habet per modum *ligni,* accipiatur ex parte subiecti. Hoc ergo supponamus praedicari semper, in probatione sequenti, quod praedicatur de eo, de quo praedicatur, *simpliciter,* et non *secundum accidens.* Et ratio quare debemus sic uti vocabulo praedicationis, haec est: quia loquitur in materia demonstrativa, demonstrationes autem non utuntur nisi talibus praedicationibus.

283 [6]. Deinde cum dicit [199]: *Quare autem in quod* etc., ostendit differentiam praedicatorum *per se* ad invicem.

Et circa hoc duo facit: primo, distinguit praedicata ad invicem secundum diversa genera; secundo, ostendit differentiam praedicatorum: ibi [200]: *Amplius substantiam quidem* (8) etc.

Dicit ergo primo [199], quod quia nos praedicari dicimus solum illud, quod praedicatur non secundum aliud subiectum, hoc autem diversificatur secundum decem praedicamenta; sequitur quod omne quod sic praedicatur, praedicetur aut *in quod quid est.* idest per modum *substantialis* praedicati, aut per modum *qualis,* vel *quanti,* vel alicuius alterius praedicamentorum, de quibus actum est in *Praedicamentis.*

Et addit *cum unum de uno praedicetur:* quia si praedicatum non sit unum sed multa, non poterit praedicatum *simpliciter* dici *quid* vel *quale;* sed forte dicetur simul *quale*

(6) n. 6.

(7) Cf. lect. XXXI n. 5.

(8) n. seq.

quid (9), puta si dicam, *homo est animal album.* Fuit autem necessaria haec additio; quia si multa praedicentur de uno, ita quod multa accipiantur in ratione unius praedicati, poterunt in infinitum praedicationes multiplicari, secundum infinitos modos combinandi praedicata ad invicem. Unde cum quaeritur status in his quae praedicantur, necesse est accipere unum de uno praedicari.

284 [7]. Deinde cum dicit [200]: *Amplius substantiam quidem* etc., ostendit differentiam praedictorum praedicatorum.

Et circa hoc tria facit: primo, proponit differentiam; secundo, manifestat per exempla; ibi [201]: *Ut de homine est album (10]1* etc.; tertio, excludit quamdam obviationem; ibi [202]: *Species enim gaudeant* (1J) etc.

Dicit ergo primo [200], quod illa quae substantiam significant, oportet quod significent respectu eius de quo praedicantur, *quod vere illud est, aut quod vere illud aliquid.*

Quod potest dupliciter intelligi. *Uno modo,* ut ostendatur distinctio ex parte praedicati, quod vel significat totam essentiam subiecti, sicut definitio: et hoc significat cum dicit: *quod vere illud est;* vel significat partem essentiae, sicut genus, vel differentia: et hoc significat cum dicit; *aut quod vere illud aliquid.*

Alio modo, et melius, ut ostendatur distinctio ex parte subiecti, quod quandoque est convertibile cum praedicato essentiali, sicut definitum cum definitione: et hoc significat cum dicit: *quod vere illud est;* quandoque vero est pars subiectiva (12) praedicati, sicut homo *animalis:* et hoc significat cum dicit: *aut quod vere illud aliquid.* Homo enim *aliquod* animal est. Sed illa quae non significant substantiam, sed dicuntur de aliquo subiecto, quod quidem subiectum nec *vere,* idest essentialiter, est illud praedicatum, neque aliquid eius; omnia huiusmodi praedicata sunt accidentalia.

285 [8]. Deinde cum dicit [201]: *Ut de homine est album* etc., manifestat praemissam differentiam per exempla: et dicit quod cum dicimus, *homo est albus,* praedicatum illud est accidentale, quia homo non est quod vere album est, idest *esse album* non est essentia hominis; neque quod vere album aliquid, ut supra expositum est. Sed cum dicitur, *homo est animal,* forsan homo est quod vere est animal: animal enim significat essentiam hominis, quia illud ipsum quod est homo, est essentialiter animal. Et quamvis illa, quae non significant substantiam, sint accidentia, non tamen *per accidens* praedicantur (13). Praedicantur enim de quodam subiecto non propter aliquod aliud subiectum: puta cum dico, *homo est albus,* praedicatur *album* de homine, non ea ratione, quod aliquod aliud subiectum sit album, ratione cuius *homo* dicatur *albus;* sicut supra (14) dictum est in his, quae praedicantur per accidens.

286 [9]. Deinde cum dicit [202]: *Species enim gaudeant* etc., excludit quamdam obviationem. Posset enim aliquis dicere quod praedicata, quae significant substantiam, non sunt vere et essentialiter id, de quo praedicantur, vel aliquid eius: neque accidentia, quae sunt in individuis sicut in subtectis, conveniunt huiusmodi communibus praedicatis essentialibus; quia huiusmodi praedicata universalia significant quasdam essentias semper separatas per se subsistentes, sicut Platonici dicebant.

Sed ipse respondet quia, si supponantur species, idest ideae, esse, debent gaudere, quia secundum Platonicos habent aliquod nobilius esse, quam res nobis notae naturales. Huiusmodi enim res sunt particulares et materiales, illae autem sunt universales et immateriales. Sunt enim quaedam praemonstrationes respectu naturalium, idest quaedam exemplaria horum: ut accipiantur hic monstra vel praemonstrationes sicut praemonstratur aliquid ad aliquid probandum. Quia ergo sunt praemonstrationes vel exemplaria rerum naturalium, necesse est quod in istis rebus naturalibus inveniantur aliquae participationes illarum specierum, quae pertinent ad essentiam harum rerum naturalium.

Et ideo si sint huiusmodi species separatae, sicut Platonici posuerunt, nihil pertinent ad rationem praesentem. Nos enim intendimus de huiusmodi rebus, de quibus in nobis scientia per demonstrationem acquiritur. Et huiusmodi sunt res in natura existentes nobis notae, de quibus demonstrationes fiunt. Et ideo si detur quod *animal* sit quoddam separatum, quasi praemonstratio existens animalium naturalium, tunc cum dico, *homo est animal,* secundum quod hac propositione utimur in demonstrando, ly *animal* significat essentiam rei naturalis, de qua fit demonstratio.

(9) Cf. I *Perih.,* lect. X. n. 10.
(10) n. seq.
(11) n. 9.
(12) Subiectiva, hoc est, species. Cf. I *Perih.,* lcct. l. n. 7.
(13) Cf. lect. X.
(14) n. 4.

LECTIO XXXIV.

(nn. 287-297; [203-211]).

Per logicas rationes ostenditur universaliter quod in praedicatis affirmativis non proceditur in infinitum, neque per modum circulationis, neque secundum rectitudinem in sursum vel deorsum.

TEXTOS ARISTOTELIS

(Caput XXII)

203. Amplius si non est hoc huiusmodi qualitas et illud huiusmodi, neque qualitas est,

204. impossibile est aeque praedicari ad invicem sic: sed vere quidem contingit dicere, aeque autem praedicari vere non contingit.

205. Aut enim sicut substantia praedicabitur, ut est aut cum genus sit, aut differentia.

206. Haec autem ostensa sunt quoniam non erunt infinita, nec in sursum nec in deorsum. Ut homo bipes, hoc animal, hoc autem alterum est: et animal de homine, hic autem de Callia, hic autem de alio in eo quod quid est. Substantiam quidem omnem est definire huiusmodi, infinita autem non est transire intelligentem. Quare neque in sursum neque in deorsum infinita sunt: illam enim non est definire, de qua infinita praedicantur.

207. Si quidem igitur genera ad invicem, aequaliter praedicantur: erit enim ipsum quod vere ipsum aliquid est.

208. Neque tamen qualis, aut aliorum nullum, nisi secundum accidens praedicabitur; omnia enim haec accidunt et de sublectis praedicantur.

209. Sed utique neque in sursum infinita erunt: unumquodque enim quod praedicatur, significat aut quale aliquod, aut huiusmodi, aut quae sunt in substantia: haec autem finita sunt; et genera praedicamentorum finita: aut enim quale, aut quantum, aut ad aliquid, aut facere, aut pati, aut ubi, aut quando. Concessum autem est unum de uno praedicari. Ipsa autem de ipsis, quaecunque non aliquid sunt, non praedicari dicimus: accidentia enim sunt haec omnia; sed haec quidem secundum seipsa, illa vero secundum alterum modum. Haec autem de quodam subiecto omnia praedicari dicimus: accidens autem non esse subiectum aliquod; nihil enim talium ponimus esse subiectum, quod alterum aliquod esse dicatur quod dicitur, sed ipsum in aliis et alia quaedam de alio;

210. Neque in sursum ergo unum de uno, neque in deorsum dicere. De quibus quidem enim dicuntur accidentia, sunt quaecunque in substantia uniuscuiusque sunt; haec autem non sunt infinita. Sed in sursum, ipsaque et accidentia, utraque non infinita sunt. Necesse est ergo esse aliquid, de quo primum praedicetur, et de hoc aliud, et hoc stare: et esse aliquid quod non amplius, neque de aliquo priori, neque de illo aliud prius praedicetur. Unus quidem igitur modus dicitur demonstrationis huiusmodi.

211. Adhuc autem alius: si de quibus priora quaedam praedicantur, erit horum demonstratio: quorum autem demonstratio est, neque potius habere possibile est ad ipsa quam scire; neque scire esse sine demonstratione. Si hoc autem per hoc notum est, hoc autem nescimus, neque melius habemus ad ipsa quam scire; neque per hoc notum sciemus. Si igitur est aliquid scire per demonstrationem simpliciter, et non ex aliquibus neque ex suppositione, manifestum est stare praedicamenta media. Si enim non steterint, sed est semper acceptio in superius, omnium erit demonstratio: quare, si non contingit percurrere infinita, haec non sciemus per

demonstrationem. Si igitur neque meliusi habemus ad ipsa quam scire, non eritnil scire per demonstrationem simpliciter, sed ex suppositione (36). Logice quidem igitur ex his utique aliquis credet de eo, quod dictum est.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisiones textus.
2. Duo principia: lum(Accidentia non possunt ad invicem aeque praedicari, ita **ut unum sit** praedicatum alterius, et hoc alterum sit praedicatum primi; 2um) Soli substantiae, non autem accidenti, convenit *per se loquendo* essu subiectum.
3. Thesis: Neque in praedicatis essentialibus, neque in praedicatis accidentalibus, contingit unum de altero circulariter, seu invicem praedicari ex aequo, nempe secundum aequalem rationem praedicandi.
4. Partes thesis separatim probandae: et primum quoad praedicata essentialia; deinde quoad praedicata accidentalia.
5. Resumuntur quae in praecedenti lectione n. 2 dicta sunt de definitione, quae non datur nisi de substantiis mediis, et quae ideo impedit quominus infinita praedicentur, sive in sursum sive in deorsum.
6. Probatur thesis quoad praedicata substantialia (quae sunt partes definitionis, scilicet genus et differentia), in quibus non est abire in infinitum per modum circulationis, ut scilicet *aeque* genus praedicetur de specie, et species de genere: secus enim, quia genus est totum, cuius species est pars, idem respectu eiusdem esset simul pars et totum. Et eadem ratio est de differentiis.
7. Deinde probatur eadem thesis quoad praedicata accidentalia: quia nullum accidens potest habere conversionem cum subiecto, de quo per se, licet accidentaliter, praedicatur (Cf. lect. praeced., n. 8).
8. Thesis altera: Universaliter loquendo, in nullo genere praedicationis procedi potest in infinitum, non solum circulariter, sed neque etiam secundum rectitudinem in sursum vel deorsum.
9. Quinque resumuntur ex dictis in praecedenti lectione, videlicet: 1°, de unoquoque possunt aliqua praedicari, quidquid significent; at 2°, praedicata essentialia sunt finita; 3°, et sunt finita genera praedicamentorum; 4°, in simplici propositione unum praedicatur de uno; 5°, de accidente nihil praedicatur simpliciter, neque subiectum neque accidens.
10. Probatur thesis: et imprimis, substantialia praedicata non sunt infinita; ergo ex parte subiecti, hoc est deorsum, non proceditur in infinitum in praedicatione, qua praedicatur unum de uno. Insuper, genera accidentium, quae praedicantur, sunt finita; et in unoquoque genere non est procedere in infinitum, quia in quolibet praedicamento genus praedicatur de specie in eo *quod quid est;* ergo in praedicatis accidentalibus non potest procedi in infinitum in sursum, sicut neque in praedicatis essentialibus.
11. Alio modo probatur quod non procedatur in infinitum in praedicationibus. Per demonstrationem aliquid scimus simpliciter et non ex suppositione; ergo et in praedicationibus non est abire in infinitum.

COMMENTARIUM S. THOMAE

287 [1]. Praemissis his, quae necessaria sunt ad propositum demonstrandum, de distinctione praedicatorum ad invicem, hic accedit ad propositum ostendendum, scilicet quod non procedatur in praedicatis in infinitum.

Et dividitur haec pars in partes duas, secundum duos modos quibus ostendit propositum. Secunda pars incipit ibi [211]: *Adhuc autem alius* (J) etc.

Circa primum duo facit: primo [203], ostendit quod non est procedere in infinitum in praedicatis per modum circulationis (1); secundo, quod, non procedatur in infinitum in eis secundum rectitudinem in sursum neque in deorsum; ibi [209]: *Sed utique quod neque in sursum* (s) etc.

Circa primum tria facit: primo, praemissis suppositis, addit quaedam adhuc necessaria ad propositum ostendendum; secundo, ex his et aliis praemissis concludit propositum; ibi [204]: *Impossibile est aeque praedicari (4)* etc.; tertio, probat; ibi [205]: *Aut enim sicut substantia* (5) etc.

288 [2]. Primo ergo [203] proponit *duo:*

(1) n. 11.
(2) Cf. lect. VIII.
(3) n. 8.
(4) n. 3.
(5) n. 4.

quorum *unum* est, quia cum praedicatum, quod significat accidens, significet aliquod genus accidentis, puta qualitatem, non potest esse quod duo se habeant hoc modo ad invicem, quod primum sit qualitas secundi, et secundum sit qualitas primi; alia est enim ratio qualitatis, et eius cui qualitas inest. *Secundum* est, quod universaliter non est possibile quod qualitas habeat quamcunque aliam qualitatem sibi inhaerentem; quia nullum accidens est subiectum alterius accidentis per se loquendo. Soli enim substantiae convenit proprie ratio subiecti.

289 [3]. Deinde cum dicit [204]: *Impossibile est aeque* etc., proponit, quasi ex praemissis concludens, quod intendit probare, et dicit: si ista sunt vera, quae praemissa sunt, *impossibile est quod fiat mutua praedicatio ad invicem sic,* idest secundum aliquem praedictorum (6) modorum. Non autem ita hoc dicitur, quin contingat vere praedicari unum de alio, et e converso. Dicimus enim vere quod *homo est albus,* et *album est homo.* Sed hoc non fit *aeque,* idest secundum aequalem rationem praedicandi. Et similiter est in praedicatis essentialibus.

290 [4]. Deinde cum dicit [205]: *Aut enim sicut substantia* etc., ostendit propositum: et primo, in praedicatis essentialibus; secundo, in accidentalibus; ibi [208]: *Verum etiam ipsius qualis* (7) etc.

Circa primum tria facit: primo, ponit quamdam divisionem essentialium praedicatorum; secundo, resumit quoddam, quod supra probatum est; ibi [206]: *Haec autem ostensa* (8) etc.; tertio, probat propositum; ibi [207]: *Si quidem igitur genera* (9) etc.

Dicit ergo primo [205], quod ad ostendendum quod non sit ad invicem aeque praedicari, primo oportet hoc considerare in essentialibus praedicatis. Aut enim quod aeque praedicatur praedicabitur sicut substantia, aut alio modo (10). Et si sicut substantia, aut sicut genus aut sicut differentia. Haec enim duo sunt partes definitionis, quae significant essentiam.

291 [5]. Deinde cum dicit [206]: *Haec autem ostensa sunt* etc., resumit quod supra (11) probaverat, scilicet huiusmodi praedicata non esse infinita: quia si in infinitum procederent, non haberet in eis locum reciprocatio, seu circulatio.

Dicit ergo quod sicut supra (12) de his ostensum est, in huiusmodi non contingit procedere in infinitum, neque in sursum neque in deorsum: sicut si bipes praedicatur de homine, et animal de bipede, et de animali aliquid alterum, non est hoc procedere in infinitum in sursum; neque in deorsum, ut si animal dicatur de homine in eo *quod quid est,* et homo de Callia, et hoc de quodam alio (supposito quod homo esset genus continens sub se multas species, quarum una esset Callias), non posset sic procedi in infinitum.

Et resumit rationem ad ostendendum quod supra posuit, quia omnem huiusmodi substantiam, quae scilicet habet aliquid universalius, quod de ipsa praedicetur, et quae potest de alio inferiori praedicari, contingit definire: genera vero generalissima, de quibus alia universaliora non praedicantur, et singularia, quae non praedicantur de aliquibus inferioribus, non contingit definire (13). Solum ergo substantiam mediam definire contingit. Illam vero substantiam non contingit definire, de qua infinita praedicantur: quia oportet definientem intelligendo pertransire omnia illa, quae substantialiter praedicantur de definito; cum omnia cadant in definitione, vel sicut genus, vel sicut differentia. Infinita autem non contingit pertransire. Ergo oportet omnem universalem substantiam, quae non est supremum genus, neque infimum subiectum, non habere infinita, quae de ipsa substantialiter praedicentur. Sic ergo non est procedere in infinitum, neque in sursum neque in deorsum.

292 [6]. Deinde cum dicit [207]: *Si quidem igitur* etc., ostendit quod in substantialibus praedicatis non possit esse processus in infinitum per modum circulationis. Et dicit quod si aliqua praedicata substantialia praedicantur de aliquo ut genera, non praedicantur ad invicem aequaliter, idest convertibiliter, ita quod unum sit genus alterius et e converso. Et ad hoc probandum subdit [ibid.]: *erit enim ipsum quod vere ipsum aliquid;* quasi diceret: si aliquid praedicatur de aliquo ut genus, illud de quo praedicatur, est aliquid, quod vere est ipsum, idest est aliquid particulariter, quod substantialiter recipit praedicationem ipsius (14). Si ergo hoc praedicetur de illo ut genus, sequetur quod ipsum, quod particulariter conveniebat alicui, e converso particulariter recipiat praedicationem illius; quod est idem respectu eiusdem esse partem et totum, quod est impossibile. Et eadem ratio est de differentiis. Unde et in I *Topicorum* (15) dicitur quod problema de differentia reducitur ad problema de genere.

293 [7]. Deinde cum dicit [208]: *Neque tamen qualis* etc., ostendit quod non potest esse processus in infinitum per modum circulationis in praedicationibus, in quibus praedicatur accidens de subiecto. Et dicit quod neque etiam ipsius *qualis* potest esse conversio cum suo subiecto, *aut aliorum nullum* potest habere huiusmodi praedicationem, quae accidentaliter praedicantur, nisi fiat praedi-

(6) Lect. praec., n. 4 seqq.
(7) n. 7.
(8) n. seq.
(9) n. 6.
(10) Cf. lect. praec.. n. 6.
(11) Lect. praec., n. 2.
(12) Ibid.

(13) Cf. lect. XVI, n. 4, et XXVI, n. 8.
(14) Cf. lect. praec., n. 7.
(15) Cf. lect. XXXI, n. 13.

calio per accidens: secundum quod dictum est (16) quod accidentia non praedicantur de subiectis nisi per accidens. Qualitas enim et omnia alia huiusmodi accidunt substantiae: unde praedicantur de substantiis sicut accidens de subiecto.

294 [8]. Deinde cum dicit [209]: *Sed utique neque in sursum* etc., ostendit universaliter quod in nullo genere praedicationis sit procedere in infinitum in sursum aut deorsum. Et dicit quod non solum non est procedere in praedicationibus in infinitum secundum circulationem, sed neque etiam procedendo in sursum infinita erunt praedicata, et similiter nec in deorsum.

Et ad hoc probandum, primo resumit quaedam supra posita; secundo ex his probat intentum; ibi [210]: *Neque in sursum ergo (ir)* etc.

295 **[9].** Circa primum [209], *primo* resumit quod de uno quoque possunt aliqua praedicari, quidquid significent: sive sit *quale,* sive *quantum,* vel quodcunque aliud genus accidentis, vel etiam quae intrant substantiam rei, quae sunt essentialia praedicata (18).

Secundo, resumit quod haec, scilicet substantialia praedicata, sunt finita (19).

Tertio, resumit quod genera praedicamentorum sunt finita; scilicet *quale* et *quantum* (20) etc. Si enim aliquis dicat quod *quantitas* praedicetur de substantia, et *qualitas* de *quantitate,* et sic in infinitum; hoc excludit per hoc, quod genera praedicamentorum sunt finita.

Quarto, resumit quod, sicut supra (21) expositum est, unum de uno praedicatur in simplici praedicatione. Et hoc ideo inducit, quia posset aliquis dicere quod primo praedicabitur unum de uno, puta de homine animal; et ista praedicatio multiplicabitur quousque poterit inveniri aliquod unum, quod de homine praedicetur. Quibus finitis, praedicabuntur duo de uno: puta, dicetur quod *homo est animal album;* et sic multo plura praedicata invenirentur secundum diversas combinationes praedicatorum. Rursus, praedicabuntur tria de uno: puta, dicetur quod *homo est animal album magnum;* et sic semper addendo ad numerum, magis multiplicabuntur praedicata, et erit procedere in infinitum in praedicatis, sicut etiam in additione numerorum. Sed hoc excludit per praedicationem unius de uno.

Quinto, resumit ut non dicamus aliqua simpliciter praedicari de ipsis, quae non aliquid sunt, idest de accidentibus, quorum nullum est aliquid subsistens. De accidente enim neque subiectum neque accidens proprie praedicatur, ut supra (22) dictum est. Omnia enim huiusmodi, quae non sunt aliquid substantiale, sunt accidentia, et de his nihil praedicatur simpliciter loquendo: sed haec quidem praedicantur per se, scilicet de subiectis, vel substantialia praedicata vel accidentalia. Illa vero secundum alium modum, idest per accidens, scilicet cum praedicantur de accidentibus, aut subiecta, aut accidentia.

Haec enim omnia, scilicet accidentia, habent de sui ratione quod dicantur de subiecto: illud autem quod est accidens, non est subiectum aliquod; unde nihil proprie loquendo potest de eo praedicari, quia nihil talium, scilicet accidentium, ponimus esse tale, quod dicatur id, quod dicitur, idest quod suscipiat praedicationem eius, quod de eo praedicatur, non quasi aliquid alterum existens, sicut accidit in substantiis. Homo enim dicitur *animal* vel *album,* non quia aliquid aliud sit animal vel album, sed quia ipsummet quod est homo, est animal vel album: sed album ideo dicitur homo vel musicum, quia aliquid alterum, scilicet subiectum albi, est homo vel musicum.

Sed ipsum accidens inest aliis; et alia, quae praedicantur de accidente, praedicantur de altero, idest de subiecto accidentis; et propter hoc praedicantur de accidente, ut dictum est. Hoc autem introduxit, quia si accidens praedicatur de subiecto, et e converso, et omnia quae accidunt subiecto, praedicentur de se invicem, sequetur quod praedicatio procedat in infinitum, quia uni infinita accidunt.

296 [10]. Deinde cum dicit [210]: *Neque in sursum ergo* etc., ostendit propositum ex praemissis, scilicet quod in praedicatione, qua praedicatur unum de uno, non proceditur in infinitum, neque in sursum neque in deorsum; quia omnia accidentia praedicantur de his, quae pertinent ad substantiam rei, quod erat quinta suppositio. Substantialia autem praedicata non sunt infinita (quod erat secunda suppositio); et ita ex parte subiectorum non proceditur in infinitum in huiusmodi praedicationibus, quasi in deorsum. In sursum autem neutra sunt infinita, scilicet neque substantialia praedicata, neque accidentalia: quia et genera accidentium sunt finita, et in unoquoque generum non est procedere in infinitum, neque in sursum neque in deorsum, sicut neque jn substantialibus praedicatis; quia in quolibet praedicamento genus praedicatur de specie in eo *quod quid est.* Unde concludi potest universaliter quod necesse est esse aliquod primum subiectum, de quo aliquid praedicetur, existente statu praedicationis in deorsum: et de hoc aliquid aliud praedicabitur, et hoc habebit statum in sursum : et erit invenire aliquod quod non amplius praedicabitur de alio, neque sicut posterius praedicatur de priori *per accidens,* neque sicut

cte) Lect. praec., n. 5.
(17) n. 10.
(18) Cf. lect. praec., n. 6.
(19) Cf. n. 5 et lect. praec.. n. 2.
(20) Cf. lect. praec., n. 6.
(21) Loc. cit.

(22) Lcct. praec., nn. 4 ct 5.

prius praedicatur de posteriori *per se.* Hic igitur est unus modus logice (23) demonstrandi propositum, qui sumitur secundum diversos modos praedicationis.

297 [11]· Deinde cum dicit [211]: *Adhuc autem alius* etc., ponit secundum modum probationis, et dicit quod quando est aliqua talis propositio, in qua praedicatur aliquid de subiecto, si aliqua possunt per prius praedicari de illo subiecto, talis propositio demonstrabilis erit (24): puta haec propositio, *homo est substantia,* demonstratur per hanc, *animal est substantia,* quia de animali per prius praedicatur substantia quam de homine. Si autem aliqua propositio est demonstrabilis, non possumus eam melius cognoscere quam sciendo: sicut principia indemonstrabilia melius cognoscimus quam sciendo, quia cognoscimus ea ut per se nota (25). Et iterum huiusmodi demonstrabilia non possumus scire nisi per demonstrationem; quia demonstratio est syllogismus faciens scire, ut supra dictum est (26). Item considerandum est quod si aliqua propositio est nota per aliam, si illam per quam nota est nescimus, neque cognoscimus eam meliori modo quam sciendo, consequens est quod nec sciamus illam propositionem, quae per eam cognoscitur (27).

His igitur tribus suppositis, procedit sic. Si contingit aliquid simpliciter scire per demonstrationem, et non ex aliquibus nec ex suppositione, necesse est quod sit status in praedicatis, quae accipiuntur ut media (28).

Dicit autem *simpliciter, et non ex aliquibus,* ad excludendum demonstrationes ducentes ad impossibile (29); in quibus proceditur contra positiones aliquas ex aliquibus propositionibus datis.

Dicit autem *neque ex suppositione,* ad excludendum demonstrationes *quia,* quales fiunt in scientiis subalternis; quae supponunt conclusiones superiorum scientiarum, ut supra habitum est (30).

Est ergo simpliciter per demonstrationem scire, quando quaelibet propositionum praemissarum, si sit demonstrabilis, scitur per demonstrationem; et si non est demonstrabilis, intelligitur per seipsam (31)· Et hoc supposito, necesse est quod sit status in praedicationibus, quia si non fuerit status, sed semper potest accipi aliquid superius, sequitur quod omnium sit demonstratio, ut primo (32) dicebatur. Si ergo aliqua conclusio demonstratur, oportet quod quaelibet praemissarum sit demonstrabilis. Sic ergo ad eius cognitionem nullo modo possumus melius nos habere, quam sciendo eam per demonstrationem: ergo oportebit eam demonstrare per aliquas alias propositiones, et illas iterum per alias, et sic in infinitum. Quia igitur infinita non est transire, non poterimus ea cognoscere per demonstrationem, neque melius ea cognoscere possumus, cum omnia sint demonstrabilia. Ergo sequetur quod nihil contingat scire per demonstrationem simpliciter, sed solum ex suppositione.

Ultimo autem epilogando concludit principale propositum.

(23) Cf. Jcct. XXXVIII, n. 6.
(24) Cf. lect. V. n. 2.
(25) Cf. lect. VII, n. 8.
(26) Lect. IV.
(27) Cf. lect. IV. n. 14. et lect. VI. n. 2 seqq.
(28) Cf. lect. Vtl. n. 7.

(29) Cf. lect. XX, n. 3, et lect. XL.
(30) Lect. XXV.
(31) Cf. lect. IV, n. 14, et lect. VII, nn. 3 et 7.
(32) Lect. VII et VIII.

LECTIO XXXV.

(nn. 298-307; [212-219]).

Ostenditur analytice quod in praedicatis non est in infinitum procedere, neque in sursum neque in deorsum.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XXII)

212. Analytice autem manifestum est per hoc velocius quod neque in sursum neque in deorsum infinita praedicantia contingit esse in demonstrativis scientiis, de quibus intentio est.

213. Demonstratio quidem enim est, quaecunque ipsa insunt secundum seipsa rebus.

214. Secundum seipsa autem dupliciter: quaecunque enim illis insunt in eo quod quid est, et in quibus ipsa in eo quod quid est insunt ipsis: ut numero impar, quod inest quidem numero, est autem ipse numerus in ratione ipsius; et iterum multitudo aut divisibile in ratione numeri est.

215. Horum autem neutra contingit esse infinita, nec ut impar numeri: iterum enim si impari aliud insit, cui inerat existenti; hoc autem si est, primum numerus inerit his quae insunt ipsi. Si igitur non contingit infinita huiusmodi esse in uno, neque in sursum erunt infinita.

216. At vero necesse est omnia inesse primo, ut numero, et in illis numerum: quare convertibilia erunt, sed non excedentia.

217. Neque etiam quaecunque sunt in eo quod quid est, nec haec infinita sunt: nec enim esset definire. Quare si praedicantia quidem per se omnia dicuntur, haec autem non infinita sunt, stabunt utique in sursum; quare et in deorsum.

218. Si autem sic est, et quae sunt in medio duorum terminorum semper sunt finita.

219. Si vero hoc est, manifestum iam est et demonstrationum quod necesse est principia esse, et non omnium esse demonstrationem, quod vere diximus quosdam dicere iuxta principium. Si enim sunt principia, non omnia sunt demonstrabilia, neque in infinitum possunt ire: esse enim horum quodlibet nihil aliud est, quam esse nullum spatium sine medio et indivisibile, sed omnia divisibilia. Intus enim immittendo terminum, sed non assumendo, demonstratur id quod demonstratur. Quare si hoc in infinitum contingit ire, continget utique duorum terminorum infinita esse interius media. Sed hoc impossibile est, si praedicamenta steterint superius et inferius. Quod autem stent, demonstratum est logice prius, analytice vero nunc.

SYNOPSIS

1. Argumentum lectionis.
2. Analytica, quae est pars logicae, non considerat nisi praedicationes *per se:* ataue ideo est via expeditior ad demonstrandum quod in praedicationibus non sit abire in infinitum.
3. Demonstratio est solum circa illa quae per se insunt rebus; et ideo scientia demonstrativa via analytica utitur.
4. Duo primi modi praedicandi per se.

5. Thesis: In utroque modo praedicationis non est abire in infinitum, sed standum -est in aliquo ultimo.

6. Probatur quoad secundum modum dicendi per se: Prima ratio est, quia id de quo aliquid praedicatur per se tali modo, est de definitione eius quod praedicatur; sed quae sunt de definitione alicuius non sunt infinita; ergo non est in huiusmodi praedicationibus abire in infinitum.

7. Altera ratio est, quia in boc secundo praedicandi modo praedicata per ordinem accepta ita insunt primo subiecto ut vicissim subiectum omnibus illis insit; consequenter convertibilia erunt subiectum et praedicata, et non erit accipere secundum hunc modum infinita praedicata in sursum vel in deorsum.

8. Probatur thesis quoad primum modum dicendi per se: Quia quae praedicantur hoc modo, ponuntur in definitione subiecti; non autem contingit abire in infinitum in definitionibus in sursum, neque etiam in deorsum.

9. Corollarium primum: Quia extrema sunt determinata, non contingit media esse infinita.

10. Corollarium alterum: Et quia media non sunt infinita, in demonstrationibus non proceditur in infinitum; sed necesse est esse aliqua principia quae non demonstrantur.

COMMENTARIUM S. THOMAE

298 [1]. Postquam Philosophus ostendit logice quod non sit procedere in infinitum in praedicatis in sursum aut deorsum, hic ostendit idem analytice.

Et dividitur in duas partes: in prima [212] ostendit principale propositum; in secunda infert quaedam corollaria ex dictis; ibi [220]: *Monstratis autem his manifestum* (1) etc.

Circa primum duo facit: primo proponit quod intendit: secundo, probat propositum: ibi [213]: *Demonstratio quidem enim* (2) etc.

299 [2]. Dicit ergo primo [212], quod hoc quod non contingit in demonstrativis scientiis, de quibus intendimus, praedicationes in infinitum procedere, neque in sursum neque in deorsum, brevius et citius poterit manifestari *analytice* quam manifestatum sit logice.

Ubi considerandum est quod *analytica,* idest demonstrativa scientia, quae resolvendo ad principia per se nota *iudicativa* (3) dicitur, est pars logicae, quae etiam *dialecticam* sub se continet. Ad logicam autem communiter pertinet considerare praedicationem universaliter (4), secundum quod continet sub se praedicationem quae est *per se,* et quae non est per se. Sed demonstrativae scientiae propria est praedicatio *per se.* Et ideo supra (5) logice probavit propositum, quia ostendit universaliter in omni genere praedicationis non esse processum in infinitum; hic autem intendit ostendere analytice, quia hoc probat solum in his, quae praedicantur *per se.* Et haec est via expeditior: et ideo sufficit ad propositum, quia in demonstrationibus non utimur nisi tali modo praedicationis.

300 [3]. Deinde cum dicit [213]: *Demonstratio quidem* etc., ostendit propositum.

Et circa hoc tria facit: primo, proponit qua praedicatione analytica, idest demonstrativa scientia, utatur, quia praedicatione *per se;* secundo, resumit quot sunt modi talis praedicationis; ibi [214]: *Per seipsa vero* (6) etc.; tertio, ostendit quod in nullo modo praedicationis *per se* possit procedi in infinitum; ibi [215]: *Horum autem neutra contingunt (7)* etc.

Dicit ergo primo [213], quod demonstratio est solum circa illa, quae *per se* insunt rebus. Tales enim sunt eius conclusiones, et ex talibus demonstrat, ut supra habitum est (8).

301 [4]. Deinde cum dicit [214]: *Secundum seipsa autem* etc., ponit duos modos praedicandi *per se* ('). Nam *primo* quidem praedicantur per se quaecunque insunt subiectis in eo *quod quid est,* scilicet cum praedicata ponuntur in definitione subiecti. *Secundo,* quando ipsa subiecta insunt praedicatis in eo *quod quid est,* idest quando subiecta ponuntur in definitione praedicatorum.

Et exemplificat de utroque modo. Nam impar praedicatur de numero *per se* secundo modo, quia numerus ponitur in definitione ipsius imparis. Est enim impar numerus medio carens. Multitudo autem vel divisibile praedicatur de numero, et ponitur in definitione eius. Unde huiusmodi praedicantur *per se* de numero primo modo. Alii autem modi, quos supra (10) posuit, reducuntur ad istos.

302 [5]. Deinde cum dicit [215]: *Horum autem neutra* etc., ostendit quod in utroque modo praedicationis *per se* necesse est esse statum.

Et circa hoc tria facit: primo, ostendit quod necessarium est esse statum in utroque

(1) Lect. seq.
(2) n. 3.
(3) Cf. lect. I. n. 6.
(4) Cf. lect. XXXIII. nn. 1. 2.
(5) Lect. XXXIII-XXXIV.
(6) n. seq.
(7) n. 5.
(8) Lect. XIV.
(9) Cf. lect. X.
(10) Lect. X.

modo praedicationis *per se,* tam in sursum quam in deorsum; secundo, concludit quod non possit esse infinitum in mediis; ibi [218]: *Si autem sic est* (11) etc.; tertio, concludit quod non potest procedi in infinitum in demonstrationibus; ibi [219]: *Si vero hoc* (12) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit propositum in secundo modo dicendi *per se,* quando scilicet subiectum ponitur in definitione praedicati; secundo, in primo modo, quando praedicatum ponitur in definitione subiecti; ibi [217]: *Neque etiam quaecunque* (13) etc.

303 [6]. Circa primum ponit duas rationes.

Circa quarum *primam* sic procedit [215]: primo quidem praemittit propositum, scilicet quod in neutro modo dicendi *per se* contingit in infinitum procedere; deinde probat hoc in secundo modo, puta cum impar praedicatur de numero. Si enim procedatur ulterius, quod aliquid aliud praedicetur *per se* de impari secundum istum modum dicendi *per se,* sequitur quod impar insit in definitione eius. Numerus autem ponitur in definitione imparis: unde sequeretur quod etiam numerus ponatur in definitione illius tertii, quod *per se* inest impari. Sed hic non contingit abire in infinitum, ut scilicet infinita insint in definitione alicuius, sicut supra (14) probatum est. Relinquitur ergo quod in talibus *per se* praedicationibus non contingit procedere in infinitum in sursum, idest ex parte praedicati.

304 [7]. *Secundam* rationem ponit ibi [216]: *At vero necesse est omnia* etc., et dicit quod quantumcunque procedatur in huiusmodi *per se* praedicationibus secundi modi, oportebit quod omnia praedicata per ordinem accepta insint primo subiecto, puta numero, quasi praedicata de eo: quia si impar *per se* praedicatur de numero, oportet quod quidquid *per se* praedicatur de impari, etiam *per se* praedicetur de numero. Et iterum oportet quod numerus omnibus illis insit; quia si numerus ponitur in definitione imparis, oportet quod ponatur in definitione omnium eorum, quae definiuntur per impar. Et ita sequitur quod mutuo sibi invicem insint. Ergo erunt convertibilia et non se invicem *excedentia:* sic enim propriae passiones se habent ad sua subiecta. Unde si etiam sint infinita *per se* praedicata secundum hunc modum, non erit ad propositum, quo aliquis intendit ponere infinita in praedicatis esse, vel in sursum vel in deorsum.

305 [8]. Deinde cum dicit [217]: *Neque etiam quaecunque sunt* etc., probat propositum in primo modo dicendi *per se:* et dicit quod illa, quae praedicantur in eo *quod quid est,* idest quasi posita in definitione subiecti, non possunt esse infinita, quia non contingeret definire, ut supra probatum est (15). Ex hoc ergo concludit quod si omnia, quae praedicantur in demonstrationibus, *per se* praedicantur, et in praedicatis *per se* non est procedere in infinitum in sursum, necesse est quod praedicata in demonstrationibus stent in sursum. Et ex hoc etiam sequitur quod stent in deorsum, quia ex qurcunque parte ponatur infinitum, tollitur scientia et definitio, ut ex supra (ie) dictis patet.

306 [9]. Deinde cum dicit [218]: *Si autem sic est* etc., concludit ex praemissis quod si est status in sursum et deorsum, quod media non contingit esse infinita. Supra (17) enim ostendit quod extremis existentibus determinatis, media non possunt esse infinita.

307 [10]. Deinde cum dicit [219]: *Si vero hoc est* etc., concludit ulterius quod in demonstrationibus non proceditur in infinitum: et dicit quod si praedicta sunt vera, necesse est esse aliqua prima principia demonstrationum, quae non demonstrantur; et sic non omnium erit demonstratio, secundum quod quidam dicunt, ut in principio huius libri dictum est (18).

Et quod hoc sequatur ostendit. Posito enim quod sint aliqua principia demonstrationum, necesse est quod illa sint indemonstrabilia; quia cum omnis demonstratio sit ex prioribus, ut supra (19) habitum est, si principia demonstrarentur, sequeretur quod aliquid esset prius principiis; quod est contra rationem principii (20). Et ita, si non sunt omnia demonstrabilia, sequetur quod non procedant demonstrationes in infinitum.

Omnia autem praedicta consequuntur ex hoc quod ostensum est, quod non proceditur in infinitum in mediis: quia nihil est aliud ponere verum esse quodcunque praedictorum, scilicet vel quod demonstrationes procedant in infinitum, vel quod omnia sint demonstrabilia, vel quod nulla sint demonstrationum principia, quam ponere nullum spatium esse immediatum et indivisibile; idest ponere duos terminos sibi invicem non cohaerere in aliqua propositione affirmativa vel negativa, nisi per medium.

Si enim aliqua propositio sit immediata, sequitur quod sit indemonstrabilis; quia cum aliquid demonstratur, oportet sumere terminum *immittendo,* idest, quod sit infra (21) praedicatum et subiectum; de quo scilicet per prius praedicetur praedicatum quam de subiecto, vel a quo prius removeatur. Non autem in demonstrationibus accipitur medium

(11) n. 9.
(12) n. 10.
(13) n. 8.
(14) Lect. praec., n. 5.
(15) Lect. praec., n. 5.
(16) Loc. cit.
(17) Lect. XXXII, n. 2 seqq.
(18) Lect. VII et VIII.
(19) Lect. IV.
(20) Lect. V.
(21) Lect. XXXVI, n. 10.

assumendo extrinsecus (22): hoc enim esset assumere *extraneum medium,* et non *proprium,* quod contingit in litigiosis et dialecticis syllogismis (23j. Si ergo demonstrationes contingit in infinitum procedere, sequitur quod sint media infinita inter duos terminos. Sed hoc est impossibile, si praedicationes steterint in sursum et deorsum, ut supra (2I) probatum est. Et quod stent praedicationes in sursum et deorsum, prius ostendimus logice, et postea analytice, ut expositum est. Per hanc igitur conclusionem ultimo inductam manifestat intentionem totius capituli, et quare quaelibet propositio sit inducta.

(22) Cf. lect. XV.
(23) Cf. lect. XXII. n. 2.
(24) Lect. XXXII.

LECTIO XXXVI

(nn. 308-322; [22U-231]).

Corollaria quaedam ex dictis.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XXIII

220. (37) Monstratis autem his, manifestum est quod si aliquod idem duobus insit, ut A et in C et in D, non praedicante altero de altero, aut nullo modo aut non de omni, quod non semper secundum commune aliquid inerit.

221. Ut scaleno et isosceli duobus rectis aequales habere secundum commune aliquid inest: secundum enim quod figura quaedam est, et non secundum alterum, inest. Hoc autem non semper sic se habet.

222. Sit enim B, secundum quod est A, in C. D: manifestum igitur est quod B in C D secundum commune est; et illud secundum alterum; quare duorum terminorum in mediis infiniti utique incident termini. Sed hoc est impossibile. Secundum igitur commune aliquid esse non necesse est semper idem in pluribus, quoniam vere erunt immediata spatia.

223. In eodem quidem genere et ex eisdem atomis necesse est terminos esse, si quidem his, quae per se sunt, erit commune: non enim erit ex alio genere in aliud descendentem demonstrare.

224. (38) Manifestum autem est quoniam et cum A in B sit, si quidem est aliquod medium, est demonstrare quod A in B sit. "Et elementa huiusmodi sunt haec, et tot quot media sunt: immediatae enim propositiones sunt elementa, aut omnes aut universales. Si vero non est medium, non amplius erit demonstratio; sed in principia via haec est.

225. Similiter autem erit et si A in B non sit. Si quidem enim aut erit medium, aut prius, cui non inest, erit demonstratio; si vero non, non est. Sed principium et elementa tot sunt quot termini: horum enim propositiones principia demonstrationis sunt. Et sicut quaedam principia sunt indemonstrabilia quod sit hoc illud, et quod sit hoc in illo, sic et quod non erit hoc illud, nec quod sit hoc in illo; quare haec quidem esse aliquid, alia autem non esse aliquid, erunt principia.

226. Cum autem oporteat demonstrare aliquid, accipiendum est quod de B primum praedicetur, et sit C, et de hoc similiter A. Et sic semper eunti nequaquam extra propositio cadet, neque extra esse ipsius A accipietur ut demonstretur; sed semper medium condensatur quousque indivisibilia fiat et unum. Est autem unum, cum immediatum fiat, et una propositio, simplex et immediata.

227. Et quemadmodum in aliis est principium simplex, hoc autem non idem ubique, sed in gravi quidem uncia, in melodia autem tonus, aliud autem in alio; sic est in syllogismo unum propositio immediata, in demonstratione autem et scientia, intellectus.

228. In demonstrativis quidem igitur syllogismis eius quod est, nihil cadit extra;

229. in privativis autem, ubi quidem oportet esse, nihil extra hoc cadat, ut si A non est in B per C. Si enim in B omni quidem est C, in nullo C autem est A; item si indigeat quod in C A nullo sit; medium accipiendum est ipsius A et C, et sic semper procedet.

230. Si vero oporteat demonstrare quod D in E non sit, eo quod est C in D quidem omni, in E autem nullo aut non in omni; nunquam extra E cadet: hoc autem est, cui oportet non inesse.

231. In tertio autem modo, neque a quo oportet, neque quod oportet privari, nequaquam extra ibit.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisiones textus.
2. Non oportet ut illud quod praedicatur de duobus, quorum unum aut nullo modo aut non universaliter de alio praedicatur, insit utrique secundum aliquod commune, et hoc semper, idest in infinitum procedendo.
3. Manifestatur hoc assertum exemplo specierum trianguli.
4. Probatur assertum ex eo quod inter duo extrema non possint dari infiniti termini medii.
5. Mens Aristotelis declaratur.
6. Obiectio solvitur: Quia in demonstratione non debet fieri transitus de uno genere in aliud, ideo in demonstratione necesse est terminos medios accipi ex eodem genere ac extrema.
7. In propositionibus affirmativis, in quibus praedicatur unum de uno, necesse est devenire ad aliquod unum in praedicabilibus, quod sit propositio immediata et principium demonstrationis: secus demonstratio fieri nequit.
8. Et idem dicendum in negativis.
9. Textus subdivisiones.
10. Propositio immediata accipienda in demonstrationibus affirmativis, est illa in qua inter praedicatum et subiectum non cadit medium; et ideo est una non solum actu sed etiam potentia, sicut simplex et indivisibile.
11. Demonstrationis in quantum est syllogismus, unum indivisibile est propositio immediata; ex parte autem scientiae, quam demonstratio causât, unum simplex et indivisibile est intellectus.
12. Conclusio.
13. In syllogismis negativis in prima figura, nihil mediorum acceptorum procedendo ad immediata cadit extra genus terminorum affirmativae propositionis; cadit tamen extra genus praedicati negativi.
14. In syllogismis negativis in secunda figura, media accipi debent ex parte propositionis negativae.
15. In syllogismis negativis in tertia figura, media accepta non sunt neque extra praedicatum, quod negatur, neque extra subiectum, de quo negatur.

COMMENTARIUM S. THOMAE

308 [1]. Postquam Philosophus ostendit quod non contingit procedere in infinitum in demonstrationibus, hic inducit quaedam corollaria ex dictis.

Et circa hoc duo facit: primo [220], ostendit quod necesse est accipere aliquas primas propositiones; secundo, quomodo illis primis sit utendum in demonstrationibus; ibi [226]: *Cum autem oporteat demonstrare* (2) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quod necesse est devenire ad aliquod primum, quando unum de pluribus praedicatur; secundo, quando unum praedicatur de uno; ibi [224]: *Manifestum autem* (1) etc.

Circa primum quatuor facit: primo, proponit intentum; secundo, manifestat propositum; ibi [221]: *Ut scaleno* (3) etc.; tertio, probat; ibi [222]: *Sit autem B* (4) etc.; quarto, excludit quamdam obviationem; ibi [223]: *In eodem quidem genere* (5) etc.

309 [2]. Dicit ergo primo, quod demonstratis praemissis, scilicet quod non sit procedere in infinitum in praedicationibus et demonstrationibus, manifestum est quod si aliquid praedicatur de duobus, puta A de C et D, ita scilicet quod unum eorum non praedicetur de altero, *aut nullo modo,* sicut animal praedicatur de homine et bove, quorum unum nullo modo de alio praedicatur, *aut non de omni,* puta animal praedicatur de homine et masculo, quorum neutrum de altero *universaliter* praedicatur; sic, inquam, se habentibus terminis, manifestum est quod non oportet quod illud praedicatum, quod de utroque praedicatur, insit utrique secundum aliquod commune, et hoc *semper,* idest in infinitum procedendo.

310 [3]. Deinde cum dicit [221]: *Ut scaleno et isosceli* etc., manifestat propositum per exemplum. Sunt enim duae species trianguli, quarum una vocatur scalenon, vel triangulus gradatus, cuius sunt tria latera inaequalia; alia est isosceles, cuius sunt duo latera aequalia: unum autem horum non praedicatur de altero; utrique autem inest haec passio, *habere tres angulos aequales duobus rectis.* Inest autem hoc eis secundum aliquid commune, scilicet secundum quod uterque

(1) n. 9.
(2) n. 7.
(3) n. 3.
(4) n. 4.
(5) n. 6.

horum est figura quaedam, scilicet triangulus. *Hoc autem non semper sic se habet,* scilicet quod in infinitum conveniat secundum aliquid aliud; puta quod habere *tres* conveniat triangulo iterum secundum aliquid aliud, et sic in infinitum.

311 [4]. Deinde cum dicit [222]: *Sit enim B secundum* etc., probat propositum et dicit: Sit ita quod B praedicetur de C et de D secundum hoc commune, quod est A. Manifestum est ergo quod B erit in C et in D secundum illud commune, quod est A; et si iterum insit A secundum aliquod commune, et iterum illi communi secundum aliquid aliud, procedetur in infinitum in mediis. Sequitur igitur quod inter duo extrema, quae sunt C et B, cadant infiniti termini medii. Hoc autem est impossibile: ergo non necesse est, si idem insit pluribus, quod semper in infinitum insit eis secundum aliquid commune; quia necesse est quod deveniatur ad aliqua *spatia immediata,* idest ad aliquas immediatas praedicationes, quas appellat spatia, ut supra (6) dictum est.

312 [5]. Quantum igitur videtur ex hac probatione Aristotelis, non est suus intellectus, quod hoc non semper sit verum, quod quando aliquid praedicatur de pluribus, quae de se invicem non praedicantur, quod illud non insit illis pluribus secundum aliquid commune. Hoc enim verum est in omni quod praedicatur sicut passio: oportet enim si inest pluribus, quod insit eis secundum aliquid commune, licet forte illud sit innominatum, sicut supra dictum est cum de universali ageretur. Sed in illo communi non proceditur in infinitum, ut haec ratio inducta a Philosopho evidenter probat. Si autem accipiatur aliquid, quod insit pluribus sicut genus speciebus, non semper oportebit aliquid prius accipere, secundum quod insit, puta si vivum insit homini et asino secundum aliquod prius, scilicet secundum animal; animali autem et plantae non inest secundum aliquod prius, quia haec sunt primae species corporis vivi, sive animati (7).

313 [6]. Deinde cum dicit [223]: *In eodem quidem genere* etc., excludit quamdam obviationem. Posset enim aliquis dicere quod semper accipitur secundum aliquid commune, quia potest accipi commune alterius generis: puta si dicamus quod esse seipsum movens inest homini et asino secundum hoc commune, quod est animal, et secundum aliud commune, quod est habens quantitatem, vel habens colorem, aut aliquid aliud huiusmodi: quae possunt accipi in infinitum.

Et ad hoc excludendum dicit, quod necesse est terminos medios, qui accipiuntur, accipi ex eodem genere et *ex eisdem atomis,* idest indivisibilibus. Et appellat atomos, ipsos terminos extremos: inter quos oportet accipi medium, si illud commune, quod accipitur ut medius terminus, sit de numero eorum, quae praedicantur *per se.* Quare autem oporteat ex eodem genere assumere terminos medios, ostendit per hoc, quod sicut supra habitum est (8), non contingit demonstrationem transire de uno genere in aliud.

314 [7]. Deinde cum dicit [224]: *Manifestum autem est* etc., ostendit quod necesse est devenire ad aliquod unum in praedicabilibus, in quibus praedicatur unum de uno.

Et primo, in affirmativis; secundo, in negativis; ibi [225]: *Similiter autem et si A* (9) etc.

Dicit ergo primo [224], manifestum esse quod cum A praedicatur de B, si horum sit aliquod medium, quod illo medio uti possumus ad demonstrandum quod A sit in B: et haec sunt principia huiusmodi conclusionis. Et quaecunque accipiuntur ut media, sunt principia conclusionum mediatarum, quae per ea concluduntur. Nihil enim aliud sunt *elementa,* sive principia demonstrationum, quam propositiones immediatae (10). Et hoc dico *vel omnes, vel universales:* quod quidem potest *dupliciter* intelligi.

Uno modo, ut propositio universalis accipiatur secundum quod dividitur contra singularem. Nam species specialissima (11) non praedicatur de singulari per aliquod medium. Unde haec propositio est immediata: *Socrates est homo,* non tamen est principium demonstrationis, quia demonstrationes non sunt de singularibus, cum eorum non sit scientia (12): et ita non omnis propositio immediata est demonstrationis principium, sed solum universalis.

Alio modo potest intelligi secundum quod propositiones universales dicuntur propositiones communes in omnibus propositionibus alicuius scientiae, sicut, *Omne totum est maius sua parte:* unde huiusmodi sunt simpliciter demonstrationum principia, et omnibus per se nota. Haec autem propositio, *homo est animal,* vel, *isosceles est triangulus,* non est principium demonstrationis in tota scientia, sed solum aliquarum particularium demonstrationum; neque etiam huiusmodi propositiones sunt omnibus per se notae (13).

Sic igitur si sit aliquod medium propositionis datae, erit demonstrare per aliquod medium, quousque deveniatur ad aliquod immediatum. Si vero non sit aliquod medium propositionis datae, non poterit demonstrari. Sed haec est via ad inveniendum prima principia demonstrationum, scilicet procedere a mediatis ad immediata resolvendo.

315 [8]. Deinde cum dicit [225]: *Similiter autem erit* etc., ostendit quod sit accipere

(6) Lect. praec.. n. 9.
(7) Cf. lect. XXVIII, n. 2.

(8) Lect. XV.
(9) n. seq.
(10) Cf. lect. V.
(11) Quae scilicet ita est species ut non sit genus (e. g. homo), et sub se habet solum individua.
(12) Cf. lect. XVI.
(13) Cf. lect. V, nn. 6, 7.

primum in negativis; et dicit quod si A negetur de B, si sit accipere aliquod medium, a quo scilicet per prius removeatur A quam a B, tunc haec propositio, *B non est A,* erit demonstrabilis. Si autem non sit aliquod tale medium accipere, non erit haec propositio demonstrabilis, sed principium demonstrationis. Et tot erunt elementa, idest principia demonstrationis, quot erunt *termini;* ad quos scilicet statur, ut ultra non sit invenire medium.

Propositiones enim quae fiunt ex huiusmodi terminis, sunt principia demonstrationis. Puta si C immediate praedicetur de B, et A immediate removeatur a B, aut praedicetur de eo immediate, B erit terminus ad quem ultimo pervenitur in mediis sumendis: unde utraque propositio erit immediata, et demonstrationis principium.

Et patet ex praemissis (u) quod sicut sunt quaedam principia indemonstrabilia affirmativa, in quibus unum de alio praedicatur, significando quod *hoc* essentialiter *est illud,* sicut cum genus praedicatur de proxima specie, vel *hoc sit in illo,* sicut cum passio praedicatur de proprio et immediato subiecto; ita etiam sunt principia indemonstrabilia in negativis, negando vel essentiale praedicatum, vel etiam propriam passionem.

Ex quo patet quod quaedam sunt principia demonstrationis ad demonstrandum conclusionem affirmativam, quam oportet concludere ex omnibus affirmativis; et quaedam sunt principia demonstrationis ad probandum conclusionem negativam, ad cuius illationem oportet assumere aliquam negativam.

316 [9]. Deinde cum dicit [226]: *Cum autem oporteat* etc., ostendit quomodo utendum sit primis propositionibus in demonstrando.

Et primo, in demonstrationibus affirmativis· secundo, in negativis; ibi [229]: *In privativis autem* (15) etc.

Circa primum tria facit: primo, ostendit qualiter oporteat sumere propositiones primas et immediatas in demonstrationibus; secundo, ostendit quomodo huiusmodi propositiones se habeant ad demonstrationes; ibi [227]: *Et quemadmodum in aliis* (16) etc.; tertio, epilogat; ibi [228]: *In demonstrativis quidem igitur* (17) etc.

317 [10]. Dicit ergo primo [226], quod quando oportet demonstrare aliquam conclusionem affirmativam, puta, *Omne B est A,* necesse est accipere aliquid quod primo praedicetur de B quam A, et de quo A etiam praedicetur, et sit illud C; et si iterum aliquid sit, de quo A per prius praedicetur quam de C, sic semper procedendo; sic nec propositio nec terminus significans aliquod ens accipietur in demonstrando extra ipsum A, quia oportebit quod A praedicetur de eo per se, et ita quod contineatur sub eo et non sit ab eo extrinsecum; sed oportebit semper condensare media (18).

Et loquitur ad similitudinem hominum, qui videntur esse condensati sedentes in aliqua sede, quando inter sedentes nullus potest intercidere medius. Ita et media in demonstratione dicuntur densata, quando inter terminos acceptos nihil cadit medium. Et hoc est quod dicit, quod *medium densatur quousque* perveniatur ad hoc quod spatia *fiant indivisibilia;* idest, distantiae inter duos terminos sint tales, quod non possint dividi in plures huiusmodi distantias, sed sit unum spatium tantum.

Et hoc contingit, quando propositio est immediata. Tunc enim vere est *una propositio* non solum actu, sed etiam potentia, quando est immediata. Si enim sit mediata, quamvis sit una in actu, quia unum praedicatur de uno, tamen est multa in potentia, quia accepto medio formantur duae propositiones. Sicut etiam linea, quae est una in actu in quantum est continua, est tamen multa in potentia, in quantum est divisibilis per punctum medium. Et ideo dicit quod propositio immediata est una sicut simplex indivisibilis.

318 [11]. Deinde cum dicit [227]: *Et quemadmodum in aliis* etc., ostendit quomodo se habeat propositio immediata ad demonstrationem. Ubi considerandum est quod, sicut habetur in X *Metaphys.* (19), in quolibet genere oportet esse unum primum, quod est simplicissimum in genere illo, et mensura omnium quae sunt illius generis. Et quia mensura est homogenea mensurato, secundum diversitatem generum oportet esse huiusmodi prima indivisibilia diversa.

Unde hoc non est idem in omnibus: sed in gravitate ponderum accipitur ut unum indivisibile *uncia,* sive *mna,* idest quoddam minimum pondus; quod tamen non est simplex omnino, quia quodlibet pondus est divisibile in minora pondera, sed accipitur ut simplex per suppositionem. In melodiis autem accipitur ut unum principium *tonus,* qui consistit in sesquioctava proportione, vel *diesis,* quae est differentia *toni* et *semitoni.* Et in diversis generibus sunt diversa principia indivisibilia.

Syllogismi autem principia sunt propositiones; unde oportet quod propositio simplicissima, quae est immediata, sit *unum,* quod est mensura syllogismorum. Demonstratio autem addit supra syllogismum quod facit scientiam. Comparatur autem *intellectus* ad scientiam sicut unum et indivisibile ad multa. Nam scientia est per decursum a principiis ad conclusiones; intellectus autem est absoluta et

(14) Cf. lect. XXVI. n. 5 seqq.

(15) n. 13.

(16) n. 11.

(17) n. 12.

(18) Cf. lect. XXVI. n. 4.

(19) Comm. S. Th., lect. II; Ed. Did., lib. IX, n. 7 seqq.

simplex acceptio principii per se noti (20). Unde intellectus respondet immediatae propositioni; scientia autem conclusioni, quae est propositio mediata.

Sic igitur demonstrationis, in quantum est syllogismus, *unum* indivisibile est propositio immediata. Ex parte autem scientiae, quam causal, *unum* eius est intellectus.

319 [12]. Deinde cum dicit [228]: *In demonstrativis quidem* etc., epilogando concludit quod supra (21) ostensum est, scilicet quod in affirmativis syllogismis medium non cadit extra extrema.

320 [13]. Deinde cum dicit [229]: *In privativis autem ubi quidem* etc., ostendit quomodo utendum sit propositionibus immediatis in syllogismis negativis.

Et primo, in prima figura; secundo, in secunda; ibi [230]: *Si vero oporteat monstrare* (22) etc.; tertio, in tertia; ibi [231]: *In tertio autem modo* (23) etc.

Dicit ergo primo [229], quod in negativis syllogismis, nihil mediorum acceptorum procedendo ad immediata cadit extra genus terminorum affirmativae propositionis in prima figura: puta si demonstrandum sit quod *nullum B est A,* et accipiatur medium C, tali existente syllogismo, *Nullum C est A; omne B est C: ergo nullum B est A.* Si ergo oporteat iterum probare quod in nullo C sit A. oportet accipere medium ipsius C et A, quod scilicet praedicetur de C, et per consequens de B, et sic pertinebit ad genus terminorum affirmativae propositionis: et ita semper procedetur quod media accepta non cadent extra affirmativam propositionem; cadent tamen extra genus praedicati negativi, puta extra genus A.

321 [14]. Deinde cum dicit [230]: *Si vero oporteat demonstrare* etc., ostendit qualiter hoc se habeat in secunda figura; et dicit quod si oporteat demonstrare quod *nullum E sit D,* in secunda figura, accipiendo medium C, ut fiat talis syllogismus, *Omne D est C; nullum E est C,* aut, *quoddam E non est C; ergo nullum,* vel, *non omne E est D;* nunquam medius terminus acceptus cadet extra E. Quia si oportebit iterum demonstrare quod *nullum E est C,* oportebit iterum accipere aliquod medium inter E et C; quia oportebit in secunda figura semper probare negativam; affirmativa enim in hac figura probari non potest. Unde sicut in prima figura media accepta semper accipiuntur ex parte propositionis affirmativae, ita oportet in secunda figura semper media accipi ex parte propositionis negativae.

322 [15]. Deinde cum dicit [231]: *In tertio autem modo* etc., ostendit qualiter hoc se habeat in tertia figura; et dicit quod in tertia figura media accepta non erunt neque extra praedicatum, quod negatur, neque extra subiectum, a quo negatur. Et hoc ideo quia medium subiicitur affirmativae vel negativae utrique; unde si oportet accipere adhuc aliquod medium, oportet iterum illud medium subiici utrique affirmando vel negando; et sic media accepta nunquam accipientur neque extra praedicatum negatum nec extra subiectum, de quo negatur.

(20) Cf. lect. VII. n. 6.
(21) n. 10.
(22) n. seq.
(23) n. 15.

LECTIO XXXVII.

(nn. 323-331; [232-238]).

Utrum demonstratio universalis potior sit demonstratione particulari? Disputatur pro parte negativa.

SCHEMA

(Lect. XXXVIII-XL; nn. 323-355; [232-256]).

Postquam determinavit de syllogismo demonstrativo,
hic agit de comparatione demonstrationum ad invicem 323 [232].

De comparatione demonstrationis 323 [232].
- A) Movet dubitationem de comparatione demonstrationum 324 [232].
- B) Dicit quo ordine sit procedendum 325 [233].
- C) Prosequitur dubitationes propositas 326 [234].
  - A') De comparatione demonstrationis particularis et universalis 326 [234].
    - 1) Rationes ad ostendendum quod particularis demonstratio sit potiet quam universalis 327 [234].
      - a) Prima ratio 327 [234].
      - b) Secunda et tertia 328 [235].
    - 2) Solvit praedictas rationes per ordinem 329 [236].
      - a) Solvit primam 329 [236].
      - b) Secundam 330 [237].
      - c) Tertiam 331 [238].
    - 3) Rationes ad ostendendum quod demonstratio universalis sit potior 332 [239].
      - a) Prima ratio 333 [239].
      - b) Secunda ratio 334 [240].
      - c) Tertia ratio 335 [241].
      - d) Quarta ratio 336 [242].
      - e) Quinta ratio 337 [243].
      - f) Sexta ratio 338 [244].
      - g) Septima ratio 339 [245].
  - B') De comparatione affirmativae et negativae, quod demonstratio affirmativa sit potior negativa 340 [246].
      - a) Prima ratio 341 [246].
      - b) Secunda ratio 345 [247].
      - c) Tertia ratio 346 [248].
      - d) Quarta ratio 347 [249].
      - e) Quinta ratio 348 [250].
  - C') De comparatione ostensivae et ducentis ad impossibile, quod prima potior est secunda 349 [251].
    - 1) Proponit quod intendit 349 [251].
    - 2) Praemittit quaedam necessaria ad propositum ostendendum 350 [252].
      - a) Ostendit quae sit demonstratio negativa 350 [252].
      - b) Quae sit demonstratio ducens ad impossibile 351 [253].
      - c) Concludit comparationem unius ad alteram 352 [254].
        - a') Ostendit in quo conveniunt, quia in simili ordinatione terminorum 352 [254].
        - b') Ostendit differentiam, ib.
    - 3) Ostendit propositum 353 [255].
    - 4) Removet quamdam obviationem 354-355 [256].

II) De comparatione scientiae, quae ex demonstratione causatur (Lect. XLI, 356 [257]).

TEXTUS ARISTOTELIS'

Caput XXIV

232 (39) Cum autem sit demonstratio alia quidem particularis, alia vero universalis; et haec quidem categorica, illa vero privativa; dubitatur qualis potior sit: similiter autem et de ea quae demonstrare dicitur, et de ducenti ad impossibile demonstratione.

233. Primum quidem igitur intendamus de universali et de particulari: ostendentes autem hoc, et de ea quae demonstrare dicitur, et quae est ad impossibile dicemus.

234. Videbitur quidem igitur fortassis utique quibusdam sic intendentibus particularis esse dignior. Si enim secundum quam maxime scimus demonstrationem, potior est demonstratio; haec enim virtus demonstrationis est: magis autem scimus unumquodque cum ipsum cognoscimus secundum ipsum quam secundum aliud, ut musicum Coriscum, quando cognoscimus quod Coriscus musicus est, quam quod homo musicus sit, similiter autem et in aliis: sed universalis quoniam aliud, non quoniam ipsum contingit, demonstrat, ut quoniam aequitibiarum est, non quia aequitibiarum, sed quoniam triangulus; sed particularis quoniam ipsum est: si igitur potior quidem est quae est secundum ipsum, huiusmodi autem est particularis, universali magis et potior utique secundum partem demonstratio erit.

235. Amplius si universale quidem non est aliquid praeter singularia, demonstratio autem opinionem conficit esse aliquid hoc secundum quod demonstrat, et quamdam naturam esse hanc in his quae sunt, ut trianguli praeter quosdam, et figurae praeter aliquas, et numeri praeter quosdam numeros; potior autem est quae est de esse quam de non esse, et propter quam non errabitur quam propter quam errabitur: est autem universalis huiusmodi; procedentes enim demonstrant quod est analogum, quod neque linea, neque numerus, neque solidum, neque planum est, sed praeter haec aliquid: si igitur universalis quidem magis haec est, de eo autem quod est, minus quam particularis, et facit opinionem falsam, indignior utique erit universalis particulari.

236. Aut primum quidem nihil magis in universali quam in particulari altera ratio est. Si enim quod duobus rectis inest, non est secundum quod est isosceles, sed secundum quod triangulus est; cognoscens quoniam isosceles habet tres, minus cognovit in quantum ipsum est, quam cognoscens quoniam triangulus est. Et omnino si non sit quidem secundum quod est triangulus, postea demonstrat, non utique erit demonstratio; si vero sit cognoscens unumquodque secundum quod unumquodque est, magis cognovit. Si igitur triangulus in plus est, et eadem ratio et non secundum aequivocationem triangulus est, et inest omni triangulo quod est duobus rectis habens aequales; non utique triangulus in quantum aequitibiarum, sed aequitibiarum secundum quod est triangulus, habet huiusmodi angulos. Quare universaliter sciens magis cognovit secundum quod est, quam secundum partem. Potior itaque est universalis quam particularis.

237. Amplius si quidem sit quaedam ratio una et non aequivocatio, universale erit utique nihil minus quibusdam secundum partem: sed magis est quanto incorruptibilia in illis sunt; quae vero secundum partem sunt, corruptibilia sunt magis.

238. Amplius neque una necessitas est opinari aliquid esse hoc praeter haec; quoniam unum ostendit nihil magis quam in aliis, quaecunque non aliquid significant, sed aut quale aut ad aliquid aut facere. Si ergo, non demonstratio est causa, sed male audiens.

SYNOPSIS

1. Argumentum textus et divisiones.
2. Demonstratio tripliciter dividitur: in universalem et particularem; affirmativam et negativam; ostensivam et ad impossibile.
3. Primo loco quaeritur utrum demonstratio universalis sit potior particulari.
4. Textus subdivisiones.
5. Disputatur pro parte negativa quaestionis. Et prima obiectio est: Demonstratio tanto

potior est, quanto magis facit scire rem. Atqui videtur quod demonstratio particularis magis rem faciat scire quam demonstratio universalis; quia illa demonstrat rem secundum seipsam, ista vero secundum aliquid universale. Ergo.

6. Secunda et tertia obiectio: Universalis demonstratio minus de ente demonstrat, et magis opinionem falsam inducit quam particularis; ergo demonstratio particularis potior est universali.

7. Respondetur primae obiectioni: Et primo quod *secundum se* invenitur tam in particulari quam in universali; ergo obiectio non concludit. - Deinde demonstratio universalis semper concludit de universali illud quod ipsi convenit per se primo et secundum quod ipsum; et magis cognoscitur res hoc modo quam in particulari.

8. Respondetur secundae obiectioni: Universale secundum eamdem rationem sumptum, de quo est demonstratio, est magis ens quam particulare, ratione incorruptibilitatis (ob quam scientia habet firmitatem et incorruptibilitatem obiectivam, prout ipsa requirit), quamvis singularia ratione subsistentiae sint magis entia quam universalia.

9. Respondetur tertiae obiectioni: Demonstratio universalis non generat falsam opinionem, quia universale, de quo est demonstratio, accipitur ut unum secundum se, non autem ut unum praeter multa existens; in qua solummodo acceptione esset falsa opinio.

COMMENTARIUM S. THOMAE

323 [1]. Postquam Philosophus determinavit de syllogismo demonstrativo, hic agit de comparatione demonstrationum ad invicem (1).

Et quia scientia ex demonstratione causatur, ideo dividitur pars ista in duas partes: in prima [232], agit de comparatione demonstrationis; in secunda, de comparatione scientiae; ibi [257]: *Certior autem scientia est* (2) etc.

Circa primum tria facit: primo, movet dubitationem de comparatione demonstrationum; secundo, dicit quo ordine sit procedendum; ibi [233]: *Primo quidem igitur* (3) etc.; tertio, prosequitur dubitationes motas; ibi [234]: *Videbitur quidem igitur* (4) etc.

324 [2]. Dicit ergo primo [232] quod demonstratio *tripliciter* dividitur: *uno* enim *modo* dividitur in universalem et particularem; *alio* autem *modo* dividitur in categoricam et privativam, idest affirmativam et negativam; *tertio modo* dividitur in eam quae demonstrat *ostensive,* et in eam quae ducit *ad impossibile.* Est ergo quaestio in singulis divisionibus qualis potior sit.

325 [3]. Deinde cum dicit [233]: *Primum quidem igitur* etc., ostendit quo ordine sit agendum; et dicit quod primo agendum est de comparatione universalis et particularis demonstrationis. Et cum hoc fuerit ostensum, tunc dicemus et de demonstratione, quae demonstrat aliquid affirmative, et de ea quae demonstrat ad impossibile; utrum scilicet affirmativa sit potior, et utrum ea quae est ad impossibile sit potior.

326 [4]. Deinde cum dicit [234]: *Videbitur quidem igitur* etc., prosequitur dubitationes propositas.

Et primo, de comparatione demonstrationis particularis et universalis; secundo, de comparatione affirmativae et negativae; ibi [246]: *Quod autem affirmativa* (5) etc.; tertio, de comparatione ostensivae et ducentis ad impossibile; ibi [251]: *Quoniam autem categorica* (6) etc.

Circa primum tria facit: primo [234-235], proponit rationes ad ostendendum quod particularis demonstratio sit potior quam universalis; secundo, solvit eas; ibi [236]: *Aut primum quidem* (7) etc.; tertio, ponit rationes in contrarium; ibi [239]: *Amplius si demonstratio* (8) etc.

327 [5]. Circa primum [234], ponit *tres* rationes, dicens quod quibusdam forte videbitur per has rationes immediate ponendas, quod particularis demonstratio sit dignior quam universalis.

Et *prima* ratio talis est. Illa demonstratio est potior, per quam maxime scimus. Et hoc sic probat, quia *virtus demonstrationis* est scire. Dicitur enim virtus uniuscuiusque id quod ultimum potest, sicut hominis qui potest ferre centum libras, virtus non est quod ferat decem, sed quod ferat centum, quod est ultimum suae potentiae, ut dicitur in I *De caelo et mundo* (9). Hoc autem est maximum quod potest facere demonstratio, scilicet quod faciat scire. Unde haec est virtus demonstrationis. Unumquodque autem tanto perfectius est, quanto magis attingit ad propriam virtutem, ut patet in VII *Physic.* (10). Unde manifeste patet haec propositio, quod tanto est demonstratio potior, quanto magis facit scire.

(1) Cf. lect. IV, n. 1.
(2) Lect. XLI.
(3) n. 3.
(4) n. 4.
(5) Lect. XXXIX.
(6) Lect. LX.
(7) n. 7.
(8) Lect. XXXVIII.
(9) Cap. XI. n. 7; Comment. S. Th. lect. XXV.
(10) Cap. III, n. 4; Comment. S. Th. lect. VI.

Assumil autem quod magis scimus unumquodque cum cognoscimus ipsum secundum se, quam quando cognoscimus ipsum secundum aliud: ut puta, cum cognoscimus de Corisco quod ipse Coriscus est musicus, magis hoc scimus quam si sciamus solum quod homo est musicus. Et ista etiam propositio simpliciter vera est, quia semper id quod est per se, prius est eo quod est per aliud et causa eius, ut habetur in VIII *Physic. (n).* Ex his autem subintelligitur conclusio, quod potior est demonstratio, quae, facit scire aliquid secundum se, quam quae facit scire aliquid secundum aliud.

Demonstratio autem universalis demonstrat aliquid et facit scire non secundum ipsum, sed secundum aliud, scilicet secundum universale; sicut quod triangulus duorum aequalium laterum, qui est isosceles, habet tres, non quia est isosceles, sed quia est triangulus. Particularis autem demonstratio demonstrat de aliqua re particulari secundum seipsam. Unde sequitur, secundum praemissa, quod particularis demonstratio sit potior quam universalis.

328 [6]. *Secundam* et *tertiam* rationem ponit ibi [235]: *Amplius si universale quidem* etc., quae talis est. Universale non est aliquid praeter singularia, ut probatur in VII *Metaphys.* (I2). Demonstratio autem universalis facit opinionem, ex ipso modo suae demonstrationis, quod sit aliquid et quaedam natura in entibus; puta cum demonstrat aliquid de triangulo praeter particulares triangulos, et de figura praeter particulares figuras, et de numero praeter particulares numeros.

Praemissis autem duabus propositionibus addit alias duas. Nam primae propositioni, quae dicebat quod universale non est aliquid praeter singularia, addit hanc propositionem, quod potior est demonstratio, quae est de ente, quam illa quae est de non ente. Secundae autem propositioni, quae dicebat quod demonstratio universalis facit opinionem quod universale sit aliquid in rerum natura, addit aliam propositionem, scilicet quod demonstratio, quae non facit errare, est potior quam ea per quam erratur.

Et ostendit quod propter demonstrationem universalem erratur, quia procedentes secundum demonstrationem universalem demonstrant de aliquo universali sicut de quodam *analogo;* idest sicut de quodam communi, quod proportionaliter se habet ad multa, quasi sit aliquid commune, quod neque est linea, neque numerus, neque solidum, idest corpus, neque planum, idest superficies, sed *aliquid praeter haec,* idest ipsa quantitas universalis; vel, *aliquid propter haec,* idest quod necesse est ponere ad hoc quod ista habeant rationem quantitatis. Sic igitur secundum duo media, quasi duplici ratione concludit unam conclusionem, dicens quod si universalis demonstratio ita se habet, quod minus est de ente quam particularis, et magis facit opinionem falsam quam particularis; sequitur ex his duobus mediis quod universalis sit indignior quam particularis.

329 [7]. Deinde cum dicit [236]: *Aut primum quidem nihil* etc., solvit praedictas rationes per ordinem.

Et primo *primam,* dicens quod *primum quidem,* idest secundum quod procedebat prima ratio, non habet aliam rationem in universali quam in particulari; quia utrobique invenitur *secundum se* et *secundum aliud.* Et manifestat quod in universali inveniatur *secundum se.* Habere enim tres angulos aequales duobus rectis non convenit isosceli secundum se, idest secundum quod isosceles est, sed secundum quod est triangulus; et ideo qui cognoscit quemdam triangulum habere tres, scilicet isoscelem, minus habet cognitionem de eo quod est per se, quam si cognoscat quod triangulus habet tres. Et hoc est universaliter dicendum, quod si aliquid non insit triangulo secundum quod est triangulus, et demonstretur de eo, quidquid sit illud, non erit vera demonstratio. Si autem insit ei secundum quod est triangulus, cognoscens in universali de triangulo secundum quod huiusmodi, perfectiorem cognitionem habet. Ex his igitur concludit quamdam conditionalem, in cuius antecedenti *tria* ponuntur.

Quorum *unum* est quod triangulus sit *in plus* quam isosceles; *secundum* est quod triangulus praedicetur de isoscele et aliis secundum eamdem rationem et non aequivoce; *tertium* est quod habere tres angulos aequales duobus rectis insit omni triangulo. Et his tribus suppositis, consequens est quod habere tres non conveniat triangulo in quantum est isosaeles, sed e converso.

Apposuit autem prima duo in antecedente, quia si triangulus non esset in plus, vel si aequivoce praedicaretur de'pluribus, non compararetur ad isoscelem "sicut universale ad particulare. Tertium autém addit, quia si habere tres non convenireit omni triangulo, non conveniret ei in quantam triangulus, sed in quantum aliquis triangulus. Sicut hoc ipsum quod est habere tres, quia non convenit omni figurae, non convenit figurae in quantum est figura, sed in quantum est figura quaedam, quae est triangulus.

Ex his igitur concludit oppositum eius quod obiectio supponebat, scilicet quod ille qui scit in universali, magis cognoscit rem per se et in quantum huiusmodi, quam ille qui cognoscit in particulari. Et ex hoc ulterius concludit principale propositum, scilicet quod potior sit demonstratio universalis quam particularis.

330[8]. *Secundam* rationem solvit ibi [237]: *Amplius si quidem sit quaedam* etc., et dicit quod si universale praedicatur de plu-

(ID Cap. VI. n. 7: Comment. S. Th. lect. IX.

(12) Comment. S. Th. lect. XVI; Ed. Did., lib. VI, cap. XVI, η. 5.

ribus secundum unam rationem et non aequivoce, universale quantum ad id quod rationis est, idest quantum ad scientiam et demonstrationem, non erit minus ens quam particulare sed magis: quia incorruptibile est magis ens quam corruptibile; ratio autem universalis est incorruptibilis; particularia autem sunt corruptibilia, quibus accidit corruptio secundum principia individualia, non secundum rationem speciei (13), quae communis est omnibus et conservatur per generationem. Sic igitur quantum ad id quod rationis est, universalia magis sunt entia quam particularia. Quantum vero ad naturalem subsistentiam, particularia magis sunt entia, quae dicuntur primae et principales substantiae (14).

331 [9]. *Tertiam* rationem solvit ibi [238]: *Amplius neque una necessitas* etc., et dicit quod quamvis in propositionibus vel demonstrationibus universalibus significetur aliquid unum secundum se, puta triangulus, nulla tamen necessitas est quod propter hoc aliquis opinetur quod triangulus sit quoddam unum praeter multa; sicut in his quae non significant substantiam, sed aliquod genus accidentis, cum ea absolute significamus, puta dicendo *albedinem,* vel *paternitatem,* non propter hoc cognoscimus aliquem opinari quod huiusmodi sint praeter substantiam. Intellectus enim potest intelligere aliquid eorum, quae sunt coniuncta secundum rem, sine hoc quod actu intelligat aliud, nec tamen intellectus est falsus. Sicut si album sit musicum, possum intelligere album et aliquid attribuere ei et demonstrare de ipso, puta quod sit disgregativum visus, nulla consideratione habita de musico. Si tamen aliquis intelligeret album non esse musicum, esset intellectus falsus.

Sic igitur cum dicimus aut intelligimus quod *albedo est color,* nulla mentione facta de subiecto, verum dicimus. Esset autem falsum si diceremus, *albedo, quae est color, non est in subiecto.* Et similiter cum dicimus *homo est animal,* vere loquimur, non facta mentione de aliquo particulari homine. Esset tamen falsum si diceremus, *homo est animal, existens separatus a particularibus hominibus.* Si autem hoc est, ergo sequitur quod demonstratio non sit causa falsae opinionis, qua quis opinatur universale esse extra singularia, sed audiens, qui male intelligit. Unde ex hoc nihil derogatur universali demonstrationi.

ti3) Cf. lect. XVI. n. 7.
(14J Cf. I *Perih.,* lect. X, n. 3.

LECTIO XXXVIII.

(nn. 332-339; [239-245]).

Demonstratio universalis potior est demonstratione particulari.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XXIV)

239. Amplius si demonstratio est syllogismus demonstrativus causae et propter quid, universale autem magis est causa: cui enim per se inest aliquid, hoc idem ipsum causa est, universale autem primo est cui inest per se; causa ergo universale est. Quare et demonstratio dignior est: magis enim causa est et quod propter quid est.

240. Amplius usque ad hoc quaerimus propter quid, et tunc opinamur scire, cum non sit aliquod aliud quam hoc, aut quod fiat aut quod sit: finis enim et terminus ultimus iam sic est. Ut cuius causa venit? ut accipiat argentum: hoc autem est, quatenus reddat cui debuit; hoc autem est, ut non iniuste agat; et sic procedentes, cum non sit amplius propter aliud neque alterius causa, propter hoc sicut propter finem dicimus venire et esse et fieri, et tunc est cognoscere magis propter quid venit. Si igitur se habet similiter in aliis causis et quae sunt propter quid; in iis autem quaecunque causae sic sunt sicut quae est cuius causa, sic scimus maxime; et in aliis igitur tunc maxime scimus, quando non amplius sit hoc quoniam aliud est. Cum igitur cognoscatur quidem quod quatuor, qui sunt extra, aequales sunt, quoniam isosceles, adhuc deest propter quid, quia triangulus, et hoc quia est figura rectilinea. Si autem hoc non amplius propter quid aliud, tunc maxime scimus: et universale autem tunc; universalis itaque potior est.

241. Amplius quantocunque aliquid secundum partes est, in infinita cadit; universale autem in simplex et finem est. Secundum quod sunt infinita, non sunt scibilia, sed secundum quod sunt finita, scibilia sunt. Secundum itaque quod universalia sunt, magis sunt scibilia quam quae sunt secundum partem. Demonstrabilia ergo magis sunt universalia. De magis demonstrabilibus autem magis est demonstratio: simul enim magis ad aliquid sunt. Dignior ergo universalis est quam particularis, et magis demonstratio est.

242. Amplius si magis praeponenda est secundum quam hoc et aliud, quam secundum quam hoc solum cognovit; universale autem habens, cognovit et particulare; hoc autem, universale non scivit. Quare et sic utique magis praeponenda erit.

243. Amplius autem et sic. Universale enim magis demonstrare est, quod est per medium demonstrare cum propinquius sit principio. Proximum autem est immediatum; hoc autem est principium. Si igitur quae ex principio est, ea quae non est ex principio, et quae magis etiam ex principio, ea quae minus est, certior est demonstratio, est autem huiusmodi universalis magis; dignior utique erit universalis magis. Ut si oportet demonstrare A de D, media autem sint in quibus est B C, magis autem sursum sit B: quare si per B; universalis magis est. Sed eorum quae dicta sunt, quaedam logica sunt.

244. Maxime autem manifestum est quod universalis magis praecipua sit, quoniam propositionum hanc quidem priorem habentes, scimus quodammodo et posteriorem, et habemus potentia; ut si aliquis cognovit quod omnis triangulus habet angulos tres aequales duobus rectis, scivit quodammodo quod isosceles duobus rectis potentia sit, et si non cognovit isoscelem, quod triangulus sit; hanc autem habens pro-

positionem universale nullo modo cognovit, neque potentia neque actu.

245. Et universalis quidem intelligibilis est: sed particularis in sensu perficitur. Quod universalis igitur dignior sit particulari, tot nobis dicta sint.

SYNOPSIS

1. Thesis: Demonstratio universalis potior est demonstratione particulari.

2. Ratio prima: Demonstratio universalis magis ostendit causam seu propter quid rei; ergo magis facit scire, quia scire est causam rei scitae cognoscere.

3. Ratio altera: quia finis demonstrationis est scire ultimum propter quid, quo habito maxime de re quaesita scimus; ultimum autem propter quid scitur quando scitur universale; ergo universalis demonstratio potior est particulari.

4. Tertia ratio est: Universalia sunt magis demonstrabilia, quia eorum ratio sumitur ex parte formae; ergo etc.

5. Quarta ratio: Demonstratio universalis plura facit scire quam particularis, quia universale comprehendit particularia, et ideo cognoscens universale, cognoscit etiam particularia, si sciat huiusmodi particularia contineri sub universali; cognoscens autem particulare aliquod, non propterea cognoscit universale; ergo etc.

6. Quinta ratio: Demonstratio tanto potior est quanto procedit ex medio propinquiori principio immediato, a quo demonstratio habet firmiorem certitudinem; et talis est demonstratio universalis.

7. Sexta ratio est: Demonstratio universalis procedit ex universalioribus propositionibus, quibus cognitis, cognoscuntur in potentia propositiones particulares; ergo est potior. - Haec ratio non totaliter differt a quarta ratione.

8. Septima ratio: Demonstratio universalis potior est particulari, quia haec ad sensum, illa ad intellectum terminatur; intellectus autem est potior sensu.

COMMENTARIUM S. THOMAE

332 [1], Postquam Philosophus solvit rationes, quae sunt ad partem falsam, hic inducit rationes ad partem veram, scilicet ad ostendendum quod demonstratio universalis sit potior.

Et circa hoc ponit septem rationes, annectens eas praemissis solutionibus, ex quibus etiam propositum concludi potest, ut supra O patuit.

333 [2]. *Prima* ergo ratio talis est [239], Demonstratio est syllogismus ostendens causam et propter quid: sic enim contingit scire, sicut supra (1) habitum est. Sed uniyersale est magis tale quam particulare. Iam enim ostensum est in prima solutione (3) quod universali magis inest per se aliquid quam particulari. Illud autem cui inest. aliquid per se, est causa eius: subiectum enim est causa propriae passionis, quae ei per se inest (4). Universale autem est primum cui propria passio inest, ut ex supra dictis patet (5): unde patet quod proprie causa est id quod est universale. Ex quo concludit propositum, scilicet quod demonstratio universalis sit dignior, utpote magis declarans causam et propter quid.

(1) Lect. pracc., n. 7 seqq.
(2) Lect. IV.
(3·) Lect. praec.. n. 7.
(4) Cf. lect. X. nn. 7. 8.
(5) Lect. praec., n. 7.

334 [3]. *Secundam* rationem ponit ibi [240]: *Amplius usque ad hoc* etc., et sumitur haec ratio a causis finalibus. Ubi considerandum est quod aliquid est finis alterius et quantum ad fieri, et quantum ad esse: quantum ad fieri quidem, sicut generatio est propter formam; quantum ad esse autem, sicut domus est propter habitationem. Dicit ergo quod usque ad illum terminum quaerimus propter quid fiat aliquid, aut propter quid (6) sit aliquid, quousque non sit aliquid aliud assignare quam hoc ad quod perventum est, propter quod fiat vel sit illud, de quo quaeritur propter quid. Et quando hoc invenimus, tunc opinamur nos scire propter quid; et hoc ideo quia illud quod iam sic est ultimum· ut non sit aliquid aliud ulterius quaerendum, est id quod est vere finis et terminus, qui quaeritur cum quaerimus propter quid.

Et ponit exemplum, puta si quaeramus cuius causa aliquis venit, et respondeatur, ut accipiat argentum: hoc autem propter quid? ut scilicet reddat debitum: et hoc propter hoc aliud, ut scilicet non iniuste agat. Et sic semper procedentes, quando iam non erit amplius propter aliquid aliud sicut propter finem, puta cum pervenerimus ad ultimum finem, qui est beatitudo, dicemus quod propter hoc venit sicut propter, finem. Et simi-

(6) CL lect. XXIII.

liter est in omnibus aliis, quae sunt vel fiunt propter finem, et quando ad hoc pervenerimus, sciemus propter quid venit.

Si igitur ita se habet in aliis causis sicut in causis finalibus, quod tunc maxime scimus quando ad ultimum fuerit perventum; ergo in aliis tunc maxime sciemus, quando perveniemus ad hoc, quod hoc inest huic non amplius propter aliquid aliud: et hoc contingit cum pervenerimus ad universale.

Et hoc manifestat in tali exemplo. Si enim quaeramus de isto triangulo particulari, quare anguli eius extrinseci sunt aequales quatuor rectis; respondebitur quod hoc contingit huic triangulo quia est isosceles; isosceles autem est talis quia est triangulus; triangulus autem est talis quia est figura rectilinea talis. Si ergo amplius non possit procedi, tunc maxime scimus: hoc autem est, quando pervenitur ad universale. Ergo universalis demonstratio polior est particulari.

335 [4]. *Tertiam* rationem ponit ibi [241]: *Amplius quantocunque* etc., et dicit quod quanto magis proceditur versus particularia, lanto magis itur versus infinitum; quia, ut dicitur in III *Physic.* (7), infinitum congruit materiae, quae est individuationis principium. Sed quanto magis proceditur versus universale, tanto magis itur in aliquid simplex et in ipsum finem; quia ratio universalis sumitur ex parte formae, quae est simplex, et habet rationem finis, in quantum terminat infinitatem materiae.

Manifestum est autem quod infinita in quantum huiusmodi non sunt scibilia, sed in quantum aliqua sunt finita in tantum sunt scibilia; quia materia non est principium cognoscendi rem, sed magis forma. Manifestum est ergo quod universalia sunt magis scibilia quam particularia. Ergo etiam sunt magis demonstrabilia, quia demonstratio est syllogismus faciens scire.

Sed magis demonstrabilium est potior demonstratio: simul enim intenduntur ea, quae dicuntur ad invicem; demonstratio autem ad demonstrabile dicitur. Et sic cum universalia sint magis demonstrabilia, demonstratio universalis erit potior.

336 [5]. *Quartam* rationem ponit ibi [242]: *Amplius si magis praeponenda* etc., quae talis est. Cum demonstrationis finis sit scientia (8), quanto demonstratio plura facit scire, tanto potior est.

Et hoc est quod dicit, quod magis praeferenda est demonstratio, secundum quam homo cognoscit hoc et aliud, quam illa secundum quam homo cognoscit unum solum. Sed ille qui habet cognitionem de universali, cognoscit etiam particulare, dummodo sciat quod sub universali contineatur particulare; sicut qui cognoscit omnem mulam esse sterilem, scit hoc animal, quod cognoscit esse mulam, esse sterile: sed ille qui cognoscit particulare, non propter hoc cognoscit universale. Non enim si cognosco hanc mulam esse sterilem, propter hoc cognosco omnem mulam esse sterilem. Relinquitur ergo quod demonstratio universalis, per quam cognoscitur universale et particulare, sit potior quam particularis, per quam cognoscitur solum particulare.

337 [6]. *Quintam* rationem ponit ibi [243]: *Amplius autem et sic* etc., quae talis est. Quanto medium demonstrationis est propinquius primo principio, tanto demonstratio est polior.

Et hoc probat, quia si illa demonstratio, quae procedit ex principio immediato, est certior ea quae non procedit ex principio immediato, sed ex mediato, necesse est quod quanto aliqua demonstratio procedit ex medio propinquiori principio immediato, tanto sit potior. Sed universalis demonstratio procedit ex medio propinquiori principio, quod est propositio immediata.

Et hoc manifestat in terminis. Si enim oporteat demonstrare A, quod est universalissimum, de D, quod est particularissimum, puta substantiam de homine, et accipiantur media B et C, puta animal et vivum, ita quod B sit superius quam C, sicut vivum quam animal; manifestum est quod B, quod est universalius, erit immediatum ipsi A, et per hoc magis cognoscetur quam per C, quod est minus universale. Unde relinquitur quod demonstratio universalis potior sit quam particularis.

Addit autem quasdam praedictarum rationum *logicas* esse (9): quia scilicet procedunt ex communibus principiis, quae non sunt demonstrationi propria; sicut praecipue tertia et quarta, quae accipiunt pro medio id quod est commune omni cognitioni. Aliae vero tres praedictarum rationum, scilicet prima, secunda et quinta, magis videntur esse analyticae, utpote procedentes ex propriis principiis demonstrationis.

338 [7]. *Sextam* rationem ponit ibi [244]: *Maxime autem manifestum est* etc., et dicit quod maxime evidens est universalem demonstrationem principaliorem esse ex ipsis propositionibus, ex quibus utraque demonstratio procedit. Nam universalis demonstratio procedit ex universalibus propositionibus. Particularis autem demonstratio procedit ex aliqua particulari propositione. Propositionum autem universalis et particularis talis est comparatio, quod ille qui habet cognitionem de priori, scilicet de universali, cognoscit quodammodo posteriorem, scilicet in potentia (10).

Nam in universali sunt in potentia particularia, sicut in toto sunt in potentia partes. Puta si aliquis cognoscit quod omnis triangulus habet tres angulos aequales duobus re-

(7) Cap. VI. nn. 10. 11; Comment. S. Th. lect. XI.
(8) Cf. lect. IV.
(9) Cf. lect. XXXV. n. 2.
(10) Cf. lect. III, et supra n. 5.

ctis, iam in potentia cognoscit hoc de isoscele. Sed ille qui cognoscit aliquid in particulari, non propter hoc cognoscit in universali, neque in actu neque in potentia f11). Non enim universalis propositio continetur in particulari, neque in actu neque in potentia. Si igitur demonstratio est potior, quae ex potioribus propositionibus procedit, sequitur quod demonstratio universalis sit potior.

Est autem attendendum quod haec ratio non differt a quarta supraposita, nisi quod ibi fiebat comparatio conclusionum, quae cognoscuntur per demonstrationem, hic autem fit comparatio propositionum, ex quibus demonstratio procedit.

(11) Cf. sup., n. 5.

339 [8]. *Septimam* rationem ponit ibi [245]: *Et universalis quidem* etc., quae talis est. Universalis demonstratio intelligibilis est, idest in ipso intellectu terminatur, quia finitur ad universale, quod solo intellectu cognoscitur. Sed demonstratio particularis in intellectu incipiens terminatur ad sensum, quia concludit particulare, quod directe per sensum cognoscitur; et per quamdam applicationem, seu reflexionem, ratio demonstrans usque ad particulare producitur. Cum igitur intellectus sit potior sensu, sequitur quod demonstratio universalis potior sit quam particularis.

Ultimo epilogando concludit hoc esse manifestum per omnia supra dicta.

LECTIO XXXIX.

(nn. 340-348; [246-250]).

Demonstratio affirmativa est potior negativa.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XXV

246. (40) Quod autem affirmativa privativa, hinc manifestum sit. Sit enim demonstratio dignior, aliis eisdem existentibus, aut quae ex minoribus quaestionibus aut suppositionibus aut propositionibus. Si enim notae sint similiter, velocius cognoscere per haec est; hoc autem appetibilium est. Ratio autem huius propositionis, quod melior sit ex minoribus, universalis sic est: si enim similiter erit cognita esse media, priora autem notiora; sit igitur per media demonstratio eorum quae sunt **B C D**, quod A in E sit; altera vero per **B C**, quod A in D sit. Similiter igitur habet hoc quod A in D sit, et quod A in E sit; sed quod A in D sit, prius est et cognoscibilius quam quod **A in E**: secundum enim hoc illud demonstratur, credibilius autem est illud quod est propter quod aliquid. Et quae utique per minima demonstratio, melior est, aliis eisdem existentibus. Utraeque quidem igitur per tres terminos et propositiones duas demonstrantur; sed haec quidem esse aliquid accipit, illa vero et esse et non esse aliquid: per plura itaque; quare indignior est.

247. Amplius quoniam ostensum est impossibile esse per utramque privativarum propositionum fieri syllogismum; sed unam quidem oportet huiusmodi esse, alteram vero quoniam est:

248. amplius iuxta hoc oportet hoc accipere: praedicativas quidem, augmentata demonstratione, necesse est fieri plures; privativas autem impossibile est plures una in omni syllogismo esse. Sit enim in nullo esse A in quibus est B, in C autem omni sit B. Si igitur opus est iterum augere utrasque propositiones, medium inficiendum est. Huiusmodi quidem A B sit D, sed B C sit E. E quidem igitur manifestum est praedicativum esse; sed D de B praedicativum quidem, ad A autem tanquam privativum ponitur. D quidem enim de omni B, sed A in nullo oportet D esse. Fit igitur una privativa propositio, quae est A D. Idem autem modus est in aliis syllogismis. Semper enim medium quidem praedicativorum terminorum praedicativum in utraque est, sed privativi alterum tantum privativum necesse est esse; quare haec una fit huiusmodi propositio, aliae vero praedicativae. Si igitur notius est illud per quod demonstratur et credibilius, demonstratur autem privativa quidem per praedicativam, praedicativa autem per illam non demonstratur; prior ergo et notior et credibilior cum sit, melior utique erit.

249. Amplius si principium syllogismi propositio universalis immediata est, est autem in demonstrativa affirmativa, in privativa autem negativa universalis propositio, affirmativa autem negativa prior et notior; per affirmativam enim negativa nota est, et prior affirmativa est, sicut prius est esse quam non esse; quare potius est principium demonstrativae quam privativae: dignioribus autem principiis utitur dignior.

250. Adhuc et principalior est: sine enim demonstrativa non est privativa.

SYNOPSIS

1. Thesis: Demonstratio affirmativa potior est negativa.
2. Propositio praeambula ad primam rationem thesis: Caeteris paribus, illa est dignior demonstratio, quae procedit ex paucioribus.

3. Probatur haec propositio: et primo supponendo quod propositiones assumptae sint aeque notae; quia, hoc supposito, demonstratio procedens ex paucioribus citius facit scire.
4. Deinde probatur eadem propositio sine illa suppositione: quia universaliter demonstratio quae procedit ex paucioribus, procedit ex mediis quae sunt notiora.
5. Probatur thesis. Ratio prima est: Quia demonstratio affirmativa procedit ex paucioribus, non quidem secundum materiam, sed secundum qualitatem propositionum, nempe procedit solum ex *esse;* negativa autem procedit ex pluribus, nempe ex *esse* et *non-esse.*
6. Ratio altera: Demonstratio negativa non habet efficaciam nisi ex vi affirmativae propositionis; ergo demonstratio affirmativa, quae ex solis affirmativis concludit, est potior negativa.
7. Tertia ratio: Propositio negativa maxime demonstratur per affirmativam; ergo demonstratio affirmativa potior est negativa.
8. Quarta ratio: Propositio affirmativa est prior et notior negativa, quia negativam probat et eam naturaliter praecedit; ergo etc.
9. Quinta ratio: Demonstratio negativa dependet ex demonstratione affirmativa; ergo etc.

COMMENTARIUM S. THOMAE

340 [1]. Postquam Philosophus ostendit quod demonstratio universalis est potior quam particularis, hic ostendit quod demonstratio affirmativa sit potior negativa.

Et circa hoc ponit quinque rationes.

341 [2]. In quarum *prima* [246] hoc praesupponit, quod, caeteris paribus, illa demonstratio est dignior, quae procedit ex paucioribus petitionibus aut suppositionibus aut propositionibus. Quae quidem qualiter differant ex supra dictis patet (1). Nam propositiones possunt dici etiam illae quae sunt per se notae, quae neque suppositiones neque petitiones sunt, ut supra dictum est (2). Suppositio autem a petitione differt: nam suppositio est propositio non per se nota, sed accipitur sicut a discente opinata; petitio autem est propositio non per se nota, quae non est opinata a discente, sive habeat contrarias opiniones sive non (3).

342 [3]. Quod autem demonstratio sit dignior quae paucioribus utitur, caeteris paribus, ostendit *dupliciter.*

Primo quidem, quia si detur quod utraeque propositiones ex quibus proceditur, sint aeque notae, sequitur quod velocius erit cognoscere per pauciores propositiones quam per plures; quia citius terminatur discursus, qui est per pauciores propositiones, quam qui est per plures. Hoc autem est eligibilius seu appetibilius, quod homo citius addiscat. Unde relinquitur quod demonstratio quae ex paucioribus propositionibus procedit, dummodo sint aeque notae, sit melior.

343 [4]. *Secundo,* probat eamdem propositionem universaliter absque praedicta suppositione, scilicet quod omnes propositiones assumptae sint aequaliter notae. Et ad hoc probandum assumit hanc suppositionem, quod media quae sunt unius ordinis sint aeque nota, sed media quae sunt priora sunt notiora. Hoc enim oportet esse universaliter verum. Hoc igitur supposito, sit una demonstratio, in qua demonstretur quod *A sit in E* per tria media, quae sunt BCD; quae quidem concludit ex quatuor propositionibus, quae sunt: *omne B est A; omne C est B; omne D est C; omne E est D.* Alia vero demonstratio sit, quae concludat eamdem conclusionem, scilicet *A esse in E,* per duo media, quae sunt Z H.

His itaque suppositis, manifestum est quod, ex quo ordo cognitionis proportionatur ordini mediorum, quia priora sunt notiora, ut dictum est, necesse est quod aequaliter sit nota haec propositio, *omne D est A,* in prima demonstratione, et, *omne E est A,* in secunda, quia utrobique inveniuntur duo media.

Sed manifestum est quod in prima demonstratione haec propositio, *omne D est A,* prior et notior est quam haec propositio, *omne E est A;* quia haec secunda demonstratur ex priori in prima demonstratione, et ex his quae supra dicta sunt, apparet quod id per quod demonstratur aliquid, est credibilius et notius eo quod per ipsum demonstratur.

Ergo relinquitur quod haec propositio, *omne E est A,* secundum quod concluditur per secundam demonstrationem, sit notior quam eadem propositio, secundum quod concluditur per priorem demonstrationem, quae utebatur pluribus mediis. Relinquitur ergo quod demonstratio quae ex paucioribus procedit, est potior ea quae procedit ex pluribus.

344 [5]. *Maiore* igitur propositione probata, Aristoteles assumit quod affirmativa demonstratio ex paucioribus procedit quam negativa: non quidem ex paucioribus terminis, vel ex paucioribus propositionibus secundum materiam, quia utraque demonstratio tam affirmativa quam negativa demonstrat per tres terminos et duas propositiones; sed demonstratio negativa dicitur ex pluribus procedere secundum propositionum qualitatem. Nam demonstratio affirmativa accipit solum *ent,* idest procedit ex solis propositionibus affirmativis: demonstratio vero negativa accipit

(1) Lect. XIX.
(2) Lect. cit., n. 3.
(3) Cf. lect. cit., n. 4.

esse et *non esse,* idest assumit affirmativam et negativam simul. Ergo dignior est affirmativa quam negativa.

345 [6]. *Secundam* rationem ponit ibi [247]: *Amplius quoniam ostensum est* etc., et inducitur haec secunda ratio ad confirmationem primae, quae poterat videri deficiens ex hoc quod non assumebatur sub maiori propositione eo modo quo probabatur. Et ideo, ut omnis calumnia excludatur, addit hanc secundam rationem ad confirmationem primae.

Ostensum est enim in libro *Priorum (4),* quod ex duabus propositionibus negativis non potest fieri syllogismus, sed oportet ad minus unam propositionem esse affirmativam el alteram negativam. Ex quo aperte apparet quod propositiones affirmativae habent maiorem efficaciam ad syllogizandum quam negativae. Unde sequitur quod demonstratio affirmativa, quae procedit ex solis affirmativis, sit potior quam demonstratio negativa, quae procedit ex affirmativa et negativa.

346 [7]. *Tertiam* rationem ponit ibi [248]: *Amplius iuxta hoc* etc., et dicit quod secundum consequentiam praemissarum rationum possumus hoc accipere, quod quando demonstratio augmentatur, scilicet per resolutionem propositionum in sua principia, necesse est esse plures propositiones affirmativas, sed negativas impossibile est esse plures quam unam.

Sit enim talis demonstratio negativa: *Nullum B est A; omne C est B; ergo nullum C est A.* Augeatur ergo demonstratio quantum ad utramque propositionem, si utraque sit mediata, accipiendo medium utriusque; et medium quidem *maioris* propositionis, scilicet *nullum B est A,* sit D, medium autem *minoris* propositionis, scilicet *omne C est B,* sit E. Et quia haec oppositio, *omne C est B,* est affirmativa, ad quam concludendam non concurrit aliqua negativa, necesse est quod eius medium, quod est E, sit affirmativum ad utramque extremitatem; et sic sumuntur duae propositiones affirmativae, scilicet *omne E est B, omne C est E,* ex quibus concluditur, *omne C est B.* Sed *maior* propositio est negativa, scilicet *nullum B est A:* negativa autem non concluditur ex duabus negativis; sed in prima figura, per quam maxime fit demonstratio secundum praemissa (5), *maiorem* oportet esse negativam et *minorem* affirmativam. Unde oportebit quod hoc medium D sit affirmativum per comparationem ad B, sit autem negativum per comparationem ad A, tali demonstratione facta: *Nullum D est A; omne B est D; ergo nullum B est A.*

Sic igitur augmentata demonstratione negativa per resolutionem propositionum in sua principia, erunt quatuor propositiones, quarum una sola est negativa, scilicet *nullum D est A;* tres autem aliae erunt affirmativae, scilicet *omne B est D, omne E est B, omne C est E.* Et idem est in omnibus aliis syllogismis, quia semper necesse est medium per quod affirmativae propositiones probantur, esse affirmativum ad ambo extrema. Medium autem per quod probatur negativa propositio, necesse est esse negativum solum ad unam extremitatem; et ita sequitur quod una sola propositio sit negativa, aliae omnes affirmativae. Ex quo patet quod propositio negativa maxime demonstratur per affirmativas.

Si ergo illud per quod aliquid demonstratur, est notius et credibilius eo quod per ipsum demonstratur, cum negativa propositio maxime demonstretur per affirmativam, non autem e converso, sequitur quod affirmativa propositio sit prior et notior et credibilior quam negativa. Unde demonstratio affirmativa erit dignior.

347 [8]. *Quartam* rationem ponit ibi [249]: *Amplius si principium syllogismi* etc., et dicit quod principium syllogismi demonstrativi est propositio universalis immediata; ita tamen quod affirmativi syllogismi est principium proprium affirmativa propositio, negativi autem syllogismi proprium principium est negativa propositio universalis. Sed nobilioris principii nobilior est effectum. Ergo secundum proportionem propositionis affirmativae ad negativam, est proportio demonstrationis affirmativae ad negativam. Sed affirmativa propositio est potior quam negativa.

Quod probat *dupliciter: primo* quidem, quia affirmativa est prior et notior, cum per affirmativam probetur negativa, et non e converso; *secundo,* quia affirmatio praecedit naturaliter negationem (6), sicut esse prius est quam non esse. Quamvis enim in uno et eodem, quod de non esse in esse procedit, non esse sit prius tempore, esse tamen est prius natura, et simpliciter prius etiam tempore; quia non entia non producuntur in esse, nisi ab aliquo ente. Ergo patet quod affirmativa demonstratio est potior quam negativa.

348 [9]. *Quintam* rationem ponit ibi [250]: *Adhuc et principalior* etc., quae talis est. Illud ex quo aliud dependet, est principalius. Sed demonstratio negativa dependet ex affirmativa; quia non potest esse negativa demonstratio sine affirmativa propositione, quae non probatur nisi per affirmativam demonstrationem. Ergo demonstratio affirmativa est principalior quam negativa.

(4) Lib. I. can. XXIII, n. 1.
(5) Lect. XXVI.

(6) Cf. I *Perih.,* lect. VIII, n. 3.

LECTIO XL.

(nn. 349-355; [251-256]).

Demonstratio negativa ostensiva potior est demonstratione ducente ad impossibile.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XXVI

251. (41) Quoniam autem categorica privativa dignior sit, manifestum est et ad impossibile ducente.
252. Oportet autem scire quae differentia sit ipsarum. Si igitur A in nullo B inest, C autem omni B, necesse est in nullo C esse A. Sic igitur acceptis, demonstrativa privativa erit demonstratio quoniam A in C non erit.
253. Quae vero est ad impossibile sic se habet. Si opus est demonstrare quod A in B non sit, accipiendum est affirmative A esse in B, et B in C; quare accidit A in C esse. Hoc autem sit notum et certum quod impossibile est esse.
254. Termini quidem similiter ordinantur; differt autem in quo et qualis sit notior privativa propositio, utrum igitur quae est A B non inest, aut A C non inest. Cum igitur conclusio notior, quoniam non est A in B, ad impossibile fit demonstratio. Cum autem in syllogismo sit, demonstrativa est.
255. Natura autem prior est, quae est quod A in B non sit, quam A non in C. Priora enim et notiora natura conclusione sunt, ex quibus est conclusio: est autem, quae est A quidem in C non esse, conclusio; A autem non in B, ex quibus est conclusio.
256. Non enim si contingit removeri aliquid, hoc conclusio est, illa autem ex quibus sunt. Sed hoc quidem ex quo syllogismus est, quod utique sic se habet, quoniam aut ut totum ad partem, aut ut pars ad totum se habet: sed quae sunt A C et A B propositiones non sic se habent ad invicem. Si igitur ex notioribus sit et credibilioribus, dignior est: sunt autem utraeque ex non esse credibiles; sed haec quidem ex priori, illa autem ex posteriori: potior simpliciter utique erit ea quae est ad impossibile, privativa demonstratio: quare et cum hac dignior praedicativa, manifestum est quod et ea quae est ad impossibile, potior est

SYNOPSIS

1. Argumentum lectionis. - Thesis: Quia ostensiva demonstratio affirmativa potior est negativa, potior est etiam demonstratione ducente ad impossibile.
2. Praenotamen primum: In demonstratione negativa directe concluditur praedicatum in nullo subiecto esse.
3. Praenotamen alterum: In demonstratione ducente ad impossibile, ex opposito conclusionis intentae infertur aliquid quod est impossibile.
4. Demonstratio negativa et demonstratio ad impossibile conveniunt in ordinatione terminorum: differunt autem in acceptione notioris propositionis negativae.
5. Demonstratio negativa potior est demonstratione ducente ad impossibile; quia procedit ex prioribus et notioribus.
6. Removetur dubitatio; et magis declaratur propositio praecedens.
7. Quia igitur demonstratio negativa potior est demonstratione ad impossibile; sequitur quod demonstratione ista multo potior sit demonstratio affirmativa ostensiva.

COMMENTARIUM S. THOMAE

349[1]. Postquam ostendit Philosophus quod demonstratio universalis dignior est particulari, et affirmativa negativa, hic tertio ostendit quod *ostensiva* potior est ea quae ducit *ad impossibile.*

Et circa hoc tria facit: primo [251], proponit quod intendit; secundo, praemittit quaedam necessaria ad propositum ostendendum; ibi [252]: *Oportet autem scire* (') etc.; tertio, probat propositum; ibi [255]: *Natura autem prior* (2) etc.

Dicit ergo primo [251] quod, quia ostensum est quod affirmativa demonstratio est polior quam negativa, ex hoc ulterius sequitur quod affirmativa demonstratio ostensiva sit potior ea quae ducit ad impossibile.

350 [2]. Deinde cum dicit [252]: *Oportet autem scire* etc., praemittit quaedam quae sunt necessaria ad propositum ostendendum.

Et circa jhoc tria facit: primo, ostendi? quae sit demonstratio negativa; secundo, ostendit quae sit demonstratio ducens ad impossibile; ibi [253]: *Quae vero ad impossibile* (') etc.; tertio, concludit comparationem unius ad alteram; ibi [254]: *Termini igitur (*? etc.

Dicit ergo primo [252], quod ad propositum ostendendum oportet considerare differentiam ipsarum, scilicet demonstrationis negativae et ducentis ad impossibile. Si ergo accipiatur quod A in nullo B sit, et B sit in omni C, et concludatur A esse in nullo C, erit demonstratio negativa.

351[3]. Deinde cum dicit [253]: *Quae vero est ad impossibile* etc., manifestat quae sit demonstratio ducens ad impossibile. Et dicit quod demonstratio ducens ad impossibile hoc modo se habet. Sit ita quod oporteat demonstrare quod A non sit in B, et accipiamus oppositum eius quod probare volumus, scilicet *omne B est A,* et accipiatur quod B sil in C per hanc propositionem, *omne C est B;* ex quibus sequitur conclusio, *omne C est A:* et sit ita quod notum sit et concessum apud omnes quod hoc est impossibile. Et ex hoc concludimus primam propositionem esse falsam, scilicet *omne B est A.* Et ita oportebit vel quod *nullum B sit A,* vel saltem quod *quoddam B non sit A.*

Sed hoc tamen intelligendum est, quod sequitur *A non esse in B,* quando manifestum est *B esse in C:* quia si manifestum esset hanc esse falsam, *omne C est A,* et non esset manifestum hanc esse veram, *omne C est B,* non esset per consequens manifestum hanc esse falsam, *omne B est A;* quia falsitas conclusionis poterat procedere ex alterutra praemissarum, ut ex supra (5) dictis patet.

352[4]. Deinde cum dicit [254]: *Termini quidem similiter* etc., concludit comparationem utriusque demonstrationis praemanifestatae.

Et *prinio* ostendit in quo conveniunt, quia in simili ordinatione terminorum. Nam sicut in demonstratione negativa accipitur B medium inter A et C, ita in ea quae ducit ad impossibile.

Secundo autem ostendit differentiam, quia differt in utraque demonstratione quae negativa propositio sit notior, utrum scilicet ista propositio, *nullum B est A,* vel ista, *nullum C est A:* quia in demonstratione ducente ad impossibile accipitur ista propositio, *C non est A,* ut notior; quia ex hoc quod est *A non esse in C,* ostenditur *A non esse in B,* unde haec, *C non est A,* sumitur ut notior. Sed quando illa quae ponitur ut praemissa in syllogismo, accipitur ut notior, tunc est demonstrativa, idest ostensiva demonstratio negativa.

353 [5]. Deinde cum dicit [255]: *Natura autem prior est* etc., ostendit propositum hoc modo. Ista propositio, *B non est A,* est naturaliter prior quam ista propositio, *C non est A.* Et hoc probat per hoc, quod praemissa, ex quibus infertur conclusio, sunt naturaliter priora conclusione. Sed in ordine syllogismi, *C non est A* ponitur ut conclusio, sed *B non est A* ponitur ut id ex quo conclusio infertur; ergo *B non est A* est naturaliter prior.

354 [6]. Consequenter cum dicit [256]: *Non enim si contingit* etc., removet quamdam obviationem. Posset enim aliquis dicere quod etiam ista negativa, *C non est A,* est id ex quo concluditur in demonstratione ad impossibile quod *B non est A.* Sed hoc excludit, dicens quod per hoc quod conclusio interimitur et ex eius interemptione interimitur aliquod praemissorum, non efficitur quod id quod prius erat conclusio sit principium et e converso, simpliciter et secundum naturam, sed solum quoad aliquem.

Nam ista est habitudo conclusionis et principiorum, quod interempta conclusione, interimitur principium. Sed illud quidem est sicut principium, ex quo syllogismus procedit, quod se habet ad conclusionem ut totum ad partem; et conclusio se habet ad principium ut pars ad totum. Nam subiectum conclusionis negativae sumitur sub subiecto primae pro-

(t) n. scq.
(2) n. 5.
(3) n. seq,
«) n. 4.

(5) Lect. XXVII seqq.

positionis. Non autem ita se habent A C et A B propositiones ad invicem, quod A C comparetur ad A B ut totum ad partem. Non enim B A accipitur sub C A, sed potius e converso. Unde relinquitur quod licet interempto C A, concludatur interemptio eius quod est B A, naturaliter tamen C A est conclusio et B A sit principium; et per consequens *B non est A* est naturaliter notior quam *C non est A*.

355 [7]. Et ex hoc sic argumentatur. Illa demonstratio est dignior, quae procedit ex notioribus et prioribus. Sed demonstratio negativa procedit ex notiori et priori quam demonstratio ducens ad impossibile. Utraque enim facit scire per aliquam negativam propositionem; sed demonstratio negativa procedit ad faciendam fidem ex hac propositione negativa, *B non est A,* quae est naturaliter prior; demonstratio autem ducens ad impossibile procedit ad faciendum fidem ex hac propositione negativa, *C non est A,* quae est posterior naturaliter. Relinquitur ergo quod demonstratio negativa sit potior ea quae ducit ad impossibile. Sed affirmativa est potior negativa, ut supra ostensum est; ergo demonstratio affirmativa ostensiva est multo potior ea quae ducit ad impossibile.

LECTIO XLI.

(nn. 356-371; [257-262]).

De comparatione scientiae ad scientiam secundum certitudinem, et secundum unitatem et pluralitatem.

SCHEMA

(Lect. XLI-XLIII; nn. 356-394; [257-279]).

Lectio XLI nn. 356-371 (257-262)

Postquam comparavit demonstrationes ad invicem,
hic agit de comparatione scientiae, quae est demonstrationis effectus 356 [257].

I) Comparat scientiam ad scientiam 356 [257].
A) Secundum certitudinem 357 [257].
B) Secundum unitatem et diversitatem 361 [258].
A') Ostendit unitatem et diversitatem esse in scientiis et secundum subiectum et principia 361 [258].
1) Quid faciat ad unitatem vel diversitatem scientiae 361 [258].
a) Quid faciat unitatem scientiae 361 [258].
a) Ponit quod unitas scientiae consideratur ex unitate generis subiecti 362 [258].
[redacted] quale sit genus quod potest esse subiectum scientiae 363 [259].
[redacted] faciat diversitatem scientiarum 365 [260].
a) Ponit rationem diversitatis 365 [260].
b) Manifestat eam 369 [261].
[redacted]modo una conclusio per plura principia demonstrari potest 369-371 [262].

Lectio XLII, nn. 372-381 (263-267).

B') Prosequitur et de subiectis et de principiis 372 [263].
1) De subiectis de quibus est scientia 372 [263].
a) Scientia non est eorum quae sunt a fortuna 373 [263].
b) Nec eorum quae cognoscuntur secundum sensum 375 [264].
a') Ostendit quod scientia non consistit in sensu 375 [264].
a) Ostendit scientiam non esse per sensum 375 [264].
α) Ostendit veritatem 376 [264].
β) Excludit quorumdam errorem 378 [265].
bb) Ostendit quod scientia est potior quam sensus 379 [266].
b') Ostendit quomodo sensus ordinatur ad scientiam 381 [267].

Lectio XLIII, nn. 382-394 [268-279].

2) De principiis scientiarum, ostendit non esse eadem principia omnium syllogismorum 382 [268].
a) Ostendit hoc *logice*, id est per rationes communes omnibus syllogismis 382 [268].
a') Ostendit propositum per differentiam syllogismorum falsorum a veris 382 [268].
α) Ostendit propositum 383 [268].
β) Excludit quamdam obviationem 384 [269].
b') Per differentiam falsarum ad invicem 385 [270].
c') Per differentiam verorum syllogismorum ad invicem 386 [271].
j) Prima ratio 386 [271].
jj) Secunda ratio 387 [272].
jjj) Tertia ratio 388 [273].
jjjj) Quarta ratio 389 [274].
b) Ostendit idem *analytice,* scil. per rationes proprias demonstrationis 390 [275].
j) Prima ratio 390 [275].
jj) Secunda ratio 391 [276-278].
jjj) Tertia ratio 394 [279].

II) [redacted]mparat scientiam ad alios modos cognoscendi (Lect. XLIV, 395 [280]).

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XXVII

257. (42) Certior autem scientia est et prior quaecunque ipsius quia et propter quid eadem est; sed non est ipsius quia extra eam quae est propter quid: et quae non est de subiecto, illa quae est de subiecto, ut arithmetica harmonica: et quae est ex minoribus, ea quae est ex appositione, ut arithmetica geometria. Dico autem ex minoribus, eam quae non est ex additione; ut unitas substantia est sine positione, punctum autem substantia posita; hoc autem est ex appositione.

Caput XXVIII

258. (43) Una autem scientia est, quae est unius generis:
259. quaecunque ex primis componuntur; et partes aut passiones eorum sunt per se.
260. Altera autem scientia est ab altera, quarumcunque principia neque ex eisdem neque ex alterutris sunt.
261. Huiusmodi autem signum est cum in indemonstrabilia veniant; oportet enim ipsa in eodem genere esse his quae demonstrantur. Signum autem huius est, quando demonstrabilia per ipsa in eodem genere sunt et congenea.

Caput XXIX

262. Plures autem demonstrationes esse eiusdem possibile: et non solum ex eodem ordine accipienti, sumendo non continuum medium, ut eorum quae sunt A B, C et D; sed et ex altero, ut sit A transmutari, in quo autem D moveri, sed B laetari, et iterum E quiescere. Verum igitur est et D de B, et A de D praedicari: laetans enim movetur, et quod movetur transmutatur. Iterum A de E, et E de B verum est praedicari: omnis enim laetans quiescit, et quiescens transmutatur. Quare per altera media et non ex eodem ordine syllogismus est. Quare et neutrum de neutro dici contingit mediorum: necesse est enim eidem alicui utraque inesse. Intendere autem est per alias figuras quot modis contingit eiusdem fieri syllogismum.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.

2. Prima pars lectionis. - Tres modi quibus una scientia est altera certior. Primus modus: Scientia quae facit cognoscere tum *quia* tum *propter quid* rei, est prior et certior illa quae solum facit cognoscere *quia,* separatim ab ea quae cognoscit *propter quid.*

3. Secundus modus: Scientia quae non est de *subiecto,* est certior illa quae est de *subiecta,* hoc est de materia sensibili.

4. Tertius modus: Scientia quae est ex paucioribus, prior et certior est illa quae se habet ex additione ad ea quae sunt alterius scientiae.

5. Corollarium: Ergo scientia quae est de causa, prior et certior est illa quae est de effectu (lus modus); et (2us et 3us modus) scientia quae est de forma, prior et certior est illa quae est de materia; nam forma est principium cognoscendi materiam. - De duplici materia, sensibili et intelligibili.

6. Altera pars lectionis: de unitate et diversitate scientiarum. - Textus divisiones.

7. Scientia dicitur una ex hoc quod est unius generis subiecti scibilis, circa quod versatur, et quod est finis sive terminus eius. Ideoque ex universaliori unitate generis subiecti est etiam universalior una scientia quam alia.

8. Genera subiecta, de quibus possunt esse scientiae per ea quae sunt priora simpliciter, sunt composita secundum se ex aliquibus prioribus: quae vero cognoscuntur per priora quoad nos, etsi in seipsis sint simplicia, componuntur ex prioribus quoad nos.

9. Praeterea sunt partes aut passiones per se subiecti, ex quo infertur conclusio scientifica.

10. Thesis: Quamvis ad unitatem scientiae utrumque requiratur, tum unitas principiorum tum unitas subiecti scibilis, ad diversitatem tamen scientiarum sufficit diversitas principiorum.

11. Ratio est, quia principia sunt ratio formalis scibilis; ergo si diversa sit ratio principiorum, diversa erit ratio ipsius scibilis, et scientiae cuius scibile est finis.

12. Neque tamen unitas principiorum quorumcumque sufficit ad unitatem scientiarum; sed requiritur unitas *primorum* principiorum in aliquo genere scibili. Genera autem scibilium secundum diversos modos cognoscibilitatis distinguuntur.

13. Porro tunc prima principia sunt unius generis, quando in eodem genere sunt ea quae per principia illa demonstrantur.

14. Una conclusio potest per diversa media demonstrari: quae aut sunt coordinate;

15. Aut non sunt coordinata.

16. Quando media sunt coordinata, possunt pertinere ad eamdem scientiam: secus si non sint coordinata.

COMMENTARIUM S. THOMAE

356 [1]. Postquam Philosophus comparavit demonstrationes ad invicem, hic agit de comparatione scientiae, quae est demonstrationis effectus.

Et dividitur in duas partes: in prima parte comparat scientiam ad scientiam [257]; in secunda, comparat scientiam ad alios modos cognoscendi; ibi [280]: *Scibile autem et scientia differunt* (1) etc.

Circa primum duo facit: primo, comparat scientiam ad scientiam secundum certitudinem; secundo, secundum unitatem et pluralitatem; ibi [258]: *Una scientia autem* (2) etc.

357 [2]. Circa primum [257] ponit tres modos, quibus una scientia est alia certior. *Primum modum* ponit dicens, quod illa scientia est prior et certior quam alia, quae scilicet eadem facit cognoscere et *quia* et *propter quid.* Non autem est illa certior, quae est cognoscitiva solum ipsius *quia,* separatim ab ea quae cognoscit *propter quid:* haec enim est dispositio scientiae subalternantis ad subalternatam, ut supra (3) dictum est: nam scientia subalternata separatim scit *quia,* nesciens *propter quid.* Sicut chirurgicus scit quod vulnera circularia tardius curantur, non autem scit *propter quid.* Sed huiusmodi cognitio pertinet ad geometram, qui considerat rationem circuli, secundum quam partes eius non appropinquant sibi per modum anguli, ex qua propinquitate contingit quod vulnera triangularia citius sanantur.

358 [3]. *Secundum modum* ponit [ibid.] dicens, quod illa scientia, quae non est de subiecto, est certior illa quae est de subiecto. Et accipitur hic *subiectum* pro materia sensibili, quia, ut Philosophus docet in II *Physicorum* (4), quaedam scientiae sunt pure mathematicae, quae omnino abstrahunt secundum rationem a materia sensibili, ut geometria et arithmetica: quaedam autem scientiae sunt mediae, quae scilicet principia mathematica applicant ad materiam sensibilem, sicut perspectiva applicat principia geometriae ad lineam visualem, et harmonica, idest musica, applicat principia arithmeticae ad sonos sensibiles. Unde hic dicit quod arithmetica est certior quam musica et prior: prior quidem, quia musica utitur principiis eius ad aliud; certior autem, quia incertitude causatur propter transmutabilitatem materiae sensibilis; unde quanto magis acceditur ad eam, tanto scientia est minus certa.

359 [4]. *Tertium modum* ponit [ibid.] dicens, quod scientia quae est ex paucioribus, est prior et certior ea quae est *ex appositione,* idest quam illa quae se habet ex additione. Et ponit exemplum. Sicut geometria est posterior et minus certa quam arithmetica: habent enim se ea de quibus est geometria, ex additione (5) ad ea de quibus est arithmetica.

Et hoc quidem planum est videre secundum positiones platonicas, secundum quas hic Aristoteles exponit, utens eis ad propositum ostendendum; sicut frequenter in libris Logicae utitur opinionibus aliorum philosophorum ad propositum manifestandum per viam exempli. Posuit autem Plato (6) quod unum est substantia rei cuiuslibet; quia non distinguebat inter unum quod convertitur cum ente, quod significat substantiam rei, et unum quod est principium numeri, quod considerat arithmeticus.

Hoc ergo unum, secundum quod recipit additionem positionis in continuo, accipit rationem puncti. Unde dicebat quod unum est substantia non habens positionem. Punctum autem est substantia habens positionem: et sic punctum supra unitatem addit positionem. Et sicut ex uno causantur omnes numeri non habentes positionem; ita ex puncto, secundum platonicos, causantur omnes quantitates continuae. Nam punctus motus facit lineam; linea mota facit superficiem; superficies mota facit corpus. Et secundum hoc quantitates continuae, de quibus est geometria, se habent ex appositione ad numeros, de quibus est arithmetica.

Unde platonici posuerunt numeros esse formas magnitudinum, dicentes formam puncti esse unitatem; formam autem lineae esse binarium, propter duo extrema; formam autem superficiei esse ternarium, propter primam superficiem triangularem, scilicet quae tribus angulis terminatur: formam autem corporis ponebant quaternarium, propter hoc quod prima figura corporea est pyramis triangularis, quae quatuor angulos corporales habet, unum scilicet in conum et tres in basim.

(1) Lect. XLIV.
(2) n. 6.
(3) Lect. XXV.
(4) Cap. II, n. 5; Comment. S. Th. lect. III.
(5) Cf. lect. IX. n. 3.
(6) In *Parmenide.*

360[5]. Et secundum hoc patet quod comparatio certitudinis scientiarum accipitur hic secundum *duo.* Nam *primus modus* accipitur secundum quod causa est prior et certior suo effectu. *Alii* autem *duo modi* accipiuntur secundum quod forma est certior materia, utpote quia forma est principium cognoscendi materiam.

Est autem *duplex* materia, ut dicitur in VII *Metaphysicae (7): una* quidem sensibilis, secundum quam accipitur secundus modus; *alia* voro intelligibilis, scilicet ipsa continuitas, et secundum hanc accipitur tertius modus. Et quamvis hic tertius modus expositus sit secundum opinionem Platonis, tamen etiam secundum opinionem Aristotelis punctus se habet ex additione ad unitatem. Nam punctum est quoddam unum indivisibile in continuo, abstrahens secundum rationem a materia sensibili; unum autem abstrahit et a materia sensibili et ab intelligibili.

361 [6]. Deinde cum dicit [258]: *Una autem scientia est* etc., comparat scientias ad invicem secundum unitatem et diversitatem.

Et circa hoc duo facit: primo enim ostendit unitatem et diversitatem esse in scientiis et secundum subiectum et principia; secundo, prosequitur et de subiectis et de principiis; ibi [263]: *Eius autem quod est a fortuna* (89 etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quid faciat ad unitatem vel diversitatem scientiae; secundo, ostendit quoddam necessarium ad cognoscendum quid faciat ad pluralitatem scientiarum; ibi [262]: *Plures autem demonstrationes* (®) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quid faciat unitatem scientiae; secundo, quid faciat scientiarum diversitatem; ibi [260]: *Altera autem scientia* (10) etc.

Circa primum duo facit: primo enim ponit quod unitas scientiae consideratur ex unitate generis subiecti; secundo, ostendit quale sit genus, quod potest esse subiectum scientiae; ibi [259]: *Quaecunque ex primis* f11) etc.

362 [7]. Dicit ergo primo [258], quod scientia dicitur una, ex hoc quod est unius generis subiecti. Cuius ratio est, quia processus scientiae cuiuslibet est quasi quidam motus rationis. Cuiuslibet autem motus unitas ex termino principaliter consideratur, ut patet in V *Physicorum* (12), et ideo oportet quod unitas scientiae consideretur ex fine sive ex termino scientiae.

Est autem cuiuslibet scientiae finis sive terminus, genus circa quod est scientia: quia in speculativis scientiis nihil aliud quaeritur quam cognitio generis subiecti; in practicis autem scientiis intenditur quasi finis constructio ipsius subiecti. Sicut in geometria intenditur quasi finis cognitio magnitudinis, quae est subiectum geometriae; in scientia autem aedificativa intenditur quasi finis constructio domus, quae est huiusmodi artis subiectum.

Unde relinquitur quod cuiuslibet scientiae unitas secundum unitatem subiecti est attendenda. Sed sicut unius generis subiecti unitas est communior quam alterius, ut puta entis sive substantiae quam corporis mobilis, ita etiam una scientia communior est quam alia. Sicut metaphysica, quae est de ente sive de substantia, communior est quam physica, quae est de corpore mobili.

363 [8]. Deinde cum dicit [259]: *Quaecunque ex primis* etc., ostendit qualia sunt illa genera, de quibus possunt esse scientiae, et ponit *duas* conditiones.

Quarum *unam* ponit dicens: *Quaecunque ex primis componuntur:* ista scilicet sunt quorum unius generis una scientia est.

Ad cuius evidentiam considerandum est quod, sicut iam dictum est (13), progressus scientiae consistit in quodam motu rationis discurrentis ab uno in aliud: omnis autem motus a principio quodam procedit et ad aliquid terminatur; unde oportet quod in progressu scientiae ratio procedat ex aliquibus principiis primis. Si qua ergo res est, quae non habeat principia priora, ex quibus ratio procedere possit, horum non potest esse scientia, secundum quod scientia hic accipitur, prout est demonstrationis effectus (w). Unde scientiae speculativae non sunt de ipsis essentiis substantiarum separatarum (15). Non enim per scientias demonstrativas possumus scire *quod quid est* in eis; quia ipsae essentiae harum substantiarum sunt intelligibiles per seipsas ab intellectu ad hoc proportionate; non autem congregatur earum notitia, qua cognoscitur *quod quid est* ipsarum, per aliqua priora.

Sed per scientias speculativas potest sciri de eis an sint, et quid non sunt, et aliquid secundum similitudinem in rebus inferioribus inventam. Et tunc utimur posterioribus ut prioribus ad earum cognitionem; quia quae sunt posteriora secundum naturam, sunt priora et notiora quoad nos. Et sic patet quod illa, de quibus habetur scientia per ea quae sunt priora simpliciter, sunt composita secundum se ex aliquibus prioribus. Quaecunque vero cognoscuntur per posteriora, quae sunt prima quoad nos, etsi in seipsis sint simplicia, secundum tamen quod in nostra cognitione accipiuntur, componuntur ex aliquibus primis quoad nos.

364 [9]. *Secundam* conditionem ponit cum dicit [ibid.]: *Et partes aut passiones eorum*

(7) Comment. S. Th. lect. X; Ed. Did., lib. VI, cap. X. η. 13.

(8) Lect. seq.

(9) η. 14.

(10) η. 10.

(11) η. 8.

(12) Cap. IV; Comment. S. Th. lect. VI seqq.

(13) n. praec.; Cf. Qq. Dispp. *De veritate,* qu. XV, artic. 1.

(14) Cf. lect. VII, n. 6.

(15) Cf. lect. XXX, n. 7.

sunt per se; ubi considerandum est quod subieclum alicuius scientiae duplices partes habere potest, scilicet partes ex quibus componitur sicut ex primis, ut dictum est (16), idest ipsa principia subiecti, et partes subiectivas. Et quamvis de utrisque partibus possit intelligi quod hic dicitur, tamen magis videtur esse intelligendum de primo genere partium.

In qualibet enim scientia sunt quaedam principia subiecti, de quibus est prima consideratio; sicut in scientia naturali de materia et forma, et in grammatica de literis. Est etiam in qualibet scientia aliquid ultimum, ad quod terminatur consideratio scientiae, ut scilicet passiones subiecti manifestentur.

Sed utrumque horum, scilicet et primae partes et passiones, possunt alicui attribui et per se et non per se. Nam ea quae sunt per se principia et passiones trianguli, non sunt per se principia et passiones isoscelis, in quantum isosceles est, sed in quantum triangulus (17). Nec etiam sunt per se principia et passiones aeris et albi, quamvis contingat aliquod aes triangulum esse, vel aliquod album. Unde si qua scientia esset, quae ex principiis trianguli manifestaret passiones trianguli, huiusmodi scientiae subiectum non esset isosceles, neque album aut aes, sed triangulus; cuius etiam per se subiectivae partes sunt isosceles, aequilaterus et gradatus.

Sed pro tanto dixi de his partibus hic ad praesens non ita convenienter accipi, quia magis accipere possumus documentum qualiter scientia se habeat ad huiusmodi partes subiectivas, ex eo quod se habet aliqualiter ad totum genus, quam e converso.

365 [10]. Deinde cum dicit: *Altera autem scientia* etc., ostendit rationem diversitatis scientiarum.

Et primo, ponit hanc rationem; secundo, manifestat eam; ibi [261]: *Huiusmodi autem signum* (18) etc.

Est autem considerandum circa primum [260], quod cum rationem unitatis scientiae acceperit ex unitate generis subiecti, rationem diversitatis scientiarum non accipit ex diversitate subiecti, sed ex diversitate principiorum. Dicit enim quod una scientia est altera ab alia, quarum principia sunt diversa; ita quod nec ambarum scientiarum principia procedant ex aliquibus principiis prioribus, nec principia unius scientiae procedant ex principiis alterius; quia sive procederent ex eisdem principiis, sive alia ex aliis, non esset diversa scientia.

366 [11]. Ad huius ergo evidentiam sciendum est, quod materialis diversitas obiecti non diversificat habitum, sed solum formalis. Cum ergo scibile sit proprium obiectum scientiae, non diversificabuntur scientiae secundum diversitatem materiâlem scibilium, sed secundum diversitatem eorum formalem. Sicut autem formalis ratio visibilis sumitur ex lumine, per quod color videtur, ita formalis ratio scibilis accipitur secundum principia, ex quibus aliquid scitur. Et ideo quantumcunque sint aliqua diversa scibilia secundum suam naturam, dummodo per eadem principia sciantur, pertinent ad unam scientiam; quia non erunt iam diversa in quantum sunt scibilia.

Sunt enim per sua principia scibilia. Sicut patet quod voces humanae multum differunt secundum suam naturam a sonis inanimatorum corporum; sed tamen, quia secundum eadem principia attenditur consonantia in vocibus humanis et sonis inanimatorum corporum, eadem est scientia musicae, quae de utrisque considerat. Si vero aliqua sint eadem secundum naturam, et tamen per diversa principia considerentur, manifestum est quod ad diversas scientias pertinent. Sicut corpus mathematicum non est separatum subiecto a corpore naturali; quia tamen corpus mathematicum cognoscitur per principia quantitatis, corpus autem naturale per principia motus, non est eadem scientia geometria et naturalis.

Patet ergo quod ad diversificandum scientias sufficit diversitas principiorum, quam comitatur diversitas generis scibilis. Ad hoc autem quod sit una scientia simpliciter utrumque requiritur et unitas subiecti et unitas principiorum. Et ideo de unitate subiecti supra fecit mentionem, cum dixit, *quae est unius generis* (19); de principiis autem, cum dixit, *quaecunque ex primis* (20) etc.

367 [12]. Sed ulterius considerandum est quod secunda principia virtutem sortiuntur a primis. Unde requiritur diversitas primorum principiorum ad diversitatem scientiarum. Quod quidem non erit, si vel diversorum principia ex eisdem principiis fluant, sicut principia trianguli et quadrati derivantur ex principiis figurae; vel principia unius deriventur ex principiis alterius, sicut principia isoscelis dependent a principiis trianguli.

Nec tamen intelligendum est quod sufficiat ad unitatem scientiae unitas principiorum primorum simpliciter, sed unitas principiorum primorum in aliquo genere scibili. Distinguuntur autem genera scibilium secundum diversum modum cognoscendi. Sicut alio modo cognoscantur ea quae definiuntur cum materia, et ea quae definiuntur sine materia. Unde aliud genus scibilium est corpus naturale et corpus mathematicum. Unde sunt diversa prima principia utriusque generis, et per consequens diversae scientiae. Et utrumque horum generum distinguitur in diversas species scibilium, secundum diversos modos et rationes cognoscibilitatis.

di) n. praec.
(17) Cf. lect. XI.
(18) n. 13.
(19) n. 7.
(20) n. 8.

368 [13]. Deinde cum dicit [261]: *Huiusmodi autem signum est* etc., manifestat positam rationem. Et dicit quod signum huius est, quod scientiae sint alterae secundum principia, cum perveniatur resolvendo ad principia prima, quae sunt indemonstrabilia, quae oportet esse eiusdem generis cum his quae demonstrantur; quia, sicut supra ostensum est (21), non contingit ex alio genere procedentem demonstrare.

Ad hoc autem quod principia indemonstrabilia sint unius generis, accipitur ut signum, cum ea quae demonstrantur per ipsa, sint in eodem genere et congenea, idest connaturalia vel proxima secundum genus sibi ipsis (22); huiusmodi enim habent eadem principia. Et sic patet quod unitas generis scibilis, in quantum est scibile, ex quo accipiebatur unitas scientiae, et unitas principiorum, secundum quae accipiebatur scientiae diversitas, sibi mutuo correspondent.

369 [14]. Deinde cum dicit [262]: *Plures autem demonstrationes* etc., ostendit quomodo una conclusio per plura principia demonstrari potest. Et hoc quidem contingit *dupliciter.*

Uno quidem *modo,* quando ponuntur plura media in eadem coordinatione, et in una demonstratione accipitur unum illorum mediorum, et in alia demonstratione accipitur aliud ad eamdem conclusionem: et sic oportet quod accipiatur medium non continuum; ut si sint duo extrema A B, ut puta *habere tres* et *isosceles,* et sint eorum duo media coordinata, scilicet D et C, ut puta *triangulus* et *figura talis.* Posset ergo demonstrari A de B duabus demonstrationibus, in quarum una accipietur pro medio C, et in alia D, et in neutra accipietur medium continuum extremis, quia in una accipietur medium continuum (23) uni extremo et discontinuum ab altero, in alia vero e converso.

370 [15]. *Alio modo* hoc contingit, quando accipiuntur diversa media ex diversa coordinatione, ut puta si A, quod est maior extremitas, sit *transmutari,* et B, quod est minor extremitas, sit *delectari,* et accipiantur diversa media non existentia sub invicem, scilicet E, quod est *quiescere,* et D, quod est *moveri.* Secundum hoc enim eadem conclusio potest concludi per diversa media non unius ordinis; et erit una demonstratio talis: *Omne quod quiescit transmutatur,* quia eiusdem est transmutari et quiescere; *omne quod delectatur quiescit,* quia quies in bono desiderato causât delectationem; *ergo omne quod delectatur transmutatur.*

Alia demonstratio erit: *Omne quod movetur transmutatur; omne quod delectatur movetur,* quia delectatio est quidam motus appetitivae potentiae; *ergo omne quod delectatur transmutatur.* Vel quod dicit, *Omne quod delectatur movetur,* est secundum opinionem Platonis (24), et habet locum in delectationibus sensibilibus, quae sunt cum motu. Aliud quod dicit, *omne quod delectatur quiescit,* est verum secundum opinionem Aristotelis, ut patet in VII et X *Ethicorum (25).* Et hoc praecipue verificatur in delectationibus intelligibilibus.

371 [16]. Deinde dicit quod, sicut hoc ostensum est in prima figura, ita etiam potest in aliis figuris de facili considerari, quod eadem conclusio diversis mediis potest syllogizari.

Inducit autem hoc Philosophus ad ostendendum quod diversum medium demonstrationis quandoque pertinet ad eamdem scientiam, puta cum est ex eadem coordinatione; quandoque autem »ad diversas scientias, puta quando est ex alia coordinatione. Sicut terram esse rotundam per aliud medium demonstrat astrologus, scilicet per eclipsim solis et lunae, et per aliud naturalis, scilicet per motum gravium ad centrum, ut dicitur in II *Physicorum (2e).*

(21) Lect. XV.

(22) Cf. lect. XVIII, n. 1.

(23) Idest, immediatum.

(24) In *Philebo.*

(25) Cap. II, n. 3; Comment. S. Th. lect. XII; cap. IV. Comment. S. Th. lect. V.

(26) Cap. II; Comment. S. Th. lect. III.

LECTIO XLII.

(nn. 372-381; [263-267]).

Scientia non est de rebus fortuitis, neque de rebus quae cognoscuntur per sensum.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XXX

263. Eius autem quod est a fortuna, non est scientia per demonstrationem: neque enim sicut necessarium est, neque sicut frequenter, quod est a fortuna, sed quod extra hoc fit; sed demonstratio alterius horum est. Omnis enim syllogismus est aut per necessarias, aut per eas quae sunt tanquam frequenter' propositiones; et si quidem propositiones necessariae sunt, et conclusio necessaria est; si vero sjnt ut frequenter, et conclusio huiusmodi est. Quare si id quod est a fortuna, neque est sicut frequenter, neque sicut necessarium; neque utique ipsius erit demonstratio.

Caput XXXI

264. Neque per sensum est scire. Si enim est sensus talis quidem huiusmodi, et non huiusmodi alicuius; sed tamen sentire necesse est hoc aliquid, et ubi et nunc. Universale autem et in omnibus impossibile est sentire: non enim est hic neque nunc; non enim utique esset universale; quod enim semper est et ubique est, universale esse dicimus. Quoniam igitur demonstrationes universales sunt; haec autem non est sentire; manifestum est quod neque scire per sensum.

265. Sed manifestum est quoniam, et si esset sentire triangulum duobus rectis aequales habere angulos, quaereremus utique demonstrationem, et non, sicut quidam fatentur, sciremus. Sentire quidem enim necesse est singulariter; scientia autem est in cognoscendo universale. Unde et si in luna essemus et videremus obiectam terram, non utique sciremus causam defectus. Sentiremus enim quoniam deficeret nunc, sed non propter quid omnino: non enim esset universalis sensus. Sed ex considerare hoc multoties accidere universale venantes, demonstrationem habemus: ex singularibus enim pluribus universale manifestum est.

266. Universale autem honorabilius est, quoniam ostendit causam: quare de huiusmodi universali scientia honorabilior est sensibus, et cognitione quorumcunque causa est; sed de primis alia ratio est. Manifestum est igitur quod impossibile sit sentiendo scire aliquid demonstratorum, nisi iam aliquis sentire hoc dicat scientiam habere per demonstrationem.

267. Sunt tamen quaedam reducta ad sensus defectum in propositis. Quaedam enim si videremus, non utique quaereremus; non tanquam scientes in videndo, sed tanquam habentes universale ex eo quod videmus. Ut si vitrum perforatum videremus, et lumen pertransiens, manifestum utique erit et propter quid illuminat; et propter id quod videmus quidem seorsum in unoquoque, intelligere autem simul est quoniam in omnibus sic est.

SYNOPSIS

1. Argumentum lectionis: - iterum recitantur duae conditiones generis quod est subiectum scientiae.
2. Quia scientia est ex necessariis et de necessariis, non potest esse eorum quae sunt a fortuna, seu quae accidunt ut in paucioribus.
3. De duplici necessitate: in mathematicis, quorum est necessitas *a priori:* et in naturalibus, quorum est necessitas *a posteriori* (quod tamen est prius secundum naturam), scilicet *a fine et a forma.*
4. Textus subdivisiones.
5. Quia sensus non cognoscit nisi singulare sensibile in determinato loco el tempore existens, non potest per sensum haberi scientia, cuius obiectum est universale, quod est semper et ubique.
6. Attamen de ratione universalis, aut eius quod est universale, est esse semper et ubique non quidem affirmative, sed negative.
7. Error sensismi excluditur.
8. Scientia, quia est cognitio per causam universalem, est nobilior qualibet sensitiva cognitione: nam scire ea quae habent causam, per causam universalem, est nobilius quam ea intelligere sine cognitione propriae causae. - Attamen quae per se immediate intelliguntur, generant cognitionem nobiliorem et certiorem scientia; quia ex talium intelligentia scientia certitudinem habet.
9. Conclusio: Impossibile est per sensum cognoscere aliquid demonstrabile.
10. Attamen sensus in nobis ordinatur ad scientiam, non quasi scientia consistat in actionibus sensuum, sed quatenus ex rebus sensibilibus per viam experimenti accipitur universale, de quo est scientia.

COMMENTARIUM S. THOMAE

372 [1]. Postquam Philosophus assignavit rationem unitatis et diversitatis scientiarum ex parte generis subiecti, et ex parte principiorum, hic de utrisque prosequitur.

Et primo, de subiectis de quibus est scientia [263]; secundo, de principiis; ibi [268]: *Eadem autem principia* (') etc.

Circa primum considerandum est quod supra (1) duas conditiones posuerat generis, quod est subiectum scientiae; quarum *una* est ut componatur ex primis, *alia* est ut partes et passiones sint eius per se.

Quarum conditionum una deest in his quae sunt a fortuna; quia non eveniunt per se, sed per accidens, et praeter intentionem, ut probatur in II *Physicorum* (3). Alia vero conditio deest in his quae per sensum cognoscuntur, quae sunt prima in nostra cognitione

Et ideo primo ostendit quod scientia non est eorum quae sunt a fortuna; secundo ostendit quod non est eorum quae cognoscuntur per sensum; ibi [264]: *Neque per sensum est scire* (4) etc.

373 [2]. Dicit ergo primo [263], quod demonstrativa scientia non potest esse de eo quod est a fortuna, quod est per accidens eveniens.

Et hoc probat sic. Omnis syllogismus demonstrativus aut procedit ex propositionibus necessariis, aut ex propositionibus quae sunt verae ut frequenter (5).

Ex propositionibus autem necessariis sequitur conclusio necessaria, ut supra (6) probatum est. Et similiter ex propositionibus quae sunt verae sicut frequenter, sequitur etiam conclusio quae est vera ut frequenter; vel forte etiam necessaria, secundum quod ex contingenti potest sequi necessarium, ut ex falso verum (7). Nunquam autem ex propositionibus quae sunt verae ut frequenter, sequitur propositio quae est vera ut in paucioribus; quia sequeretur quod aliquando propositiones essent verae et conclusio falsa, quod est impossibile, ut supra (s) ostensum est.

Necesse est ergo quod conclusio syllogismi demonstrativi vel sit necessaria, vel sit vera sicut frequenter. Sed id quod est a fortuna neque est necessarium, neque est sicut frequenter, sed accidit ut in paucioribus, ut in II *Physicorum* (9) probatur. Ergo demonstrativa scientia non potest esse de eo quod est a fortuna.

374 [3]. Est autem considerandum quod de his quidem quae sunt sicut frequenter,

(1) Lcct. seq.
(2) Lect. praec.. nn 8. 9.
(3) Cap. V; Commem. S. Th. lect. VIIL
(4) n. 4.
(5) Cf. lect. XVI, n. 8.
(6) Lect. XIII, n. 10.
(7) Cf. lect XIII. n. cit.
(8) Lect. XXVII. n. 7.
(9) Loc. cit.

contingit esse demonstrationem, in quantum in eis est aliquid necessitatis. Necessarium **autem**, ut dicitur in II *Physicorum* (10),[1] aliter est in naturalibus, quae sunt vera ut frequenter, et deficiunt in minori parte; et aliter in disciplinis, idest in mathematicis, quae **sunt** semper vera.

Nam in disciplinis est necessitas *a priori;* in naturalibus autem *a posteriori* (quod tamen est prius secundum naturam), scilicet a line et forma. Unde sic docet ibi Aristoteles ostendere *propter quid,* ut si hoc debeat esse, puta quod oliva generetur, necesse est hoc praeexistere, scilicet semen olivae; non autem ex semine olivae generatur oliva ex necessitate, quia potest impediri generatio per aliquam corruptionem. Unde si fiat demonstratio ex eo quod est prius in generatione, non concludet ex necessitate; nisi forte accipiamus hoc ipsum esse necessarium, semen olivae ut frequenter esse generativum olivae, quia hoc facit secundum proprietatem suae naturae, nisi impediatur.

375 [4]. Deinde cum dicit [264]: *Neque per sensum* etc., ostendit quod scientia non est eorum quae cognoscuntur secundum sensum.

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit quod scientia non consistit in sensu; secundo, ostendit quomodo sensus ordinatur ad scientiam; ibi [267]: *Sunt tamen quaedam reducta* (n) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit scientiam non esse per sensum; secundo, praefert scientiam sensui; ibi [266]: *Universale autem honorabilius* (12) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit veritatem; secundo, excludit quorumdam errorem; ibi [265]: *Sed manifestum est* (13) etc.

376[5]. Dicit ergo primo [264], quod, sicut scientia non est eorum quae sunt a fortuna, ita etiam scientia non consistit in cognitione, quae est per sensum.

Et hoc probat sic. Manifestum est enim quod sensus cognoscit aliquid tale, et non hoc. Non enim obiectum per se sensus est substantia et quod quid est, sed aliqua sensibilis qualitas, puta calidum, frigidum, album, nigrum, et alia huiusmodi. Huiusmodi autem qualitates afficiunt singulares quasdam substantias in determinato loco et tempore existentes: unde necesse est quod id quod sentitur, sit hoc aliquid (14), scilicet singularis substantia, et sit alicubi et nunc, idest in determinato loco (15) et tempore. Ex quo patet quod id quod est universale, non potest cadere sub sensu (16). Non enim quod est universale determinatur ad hic et nunc (X7), quia iam non esset universale. Illud enim universale dicimus quod est semper et ubique.

377 [6]. Quod quidem non est secundum viam affirmationis intelligendum, quod hoc sit de ratione universalis, aut eius quod est universale, quod sit semper et ubique. Si enim esset de ratione eius quod est universale, esse semper et ubique, puta de ratione hominis aut animalis, oporteret quod quodlibet singulare hominis aut animalis esset semper et ubique; quia ratio hominis et animalis in quolibet singularium invenitur. Si vero esser de ratione ipsius universalis, sicut de ratione generis est quod contineat sub se species, sequeretur quod nihil esset universale, quod non semper et ubique inveniretur; et secun**dum** hoc oliva non esset universale, quia non in omni terra potest inveniri.

Est ergo hoc intelligendum per modum negationis seu abstractionis; quia scilicet universale abstrahit ab omni determinato tempore et loco. Unde quantum est de se, sicut invenitur in quolibet, in uno loco vel tempore, sic natum est in omnibus inveniri. Sic igitur patet quod universale non cadit sub sensu.

Quia igitur demonstrationes praecipue sunt universales, ut supra (18) ostensum est, manifestum est quod scientia per demonstrationem acquisita non consistit in cognitione sensus.

378 [7]. Deinde cum dicit [265]: *Sed manifestum est quoniam* etc., excludit errorem quorumdam, qui credebant in ipsa perceptione sensus consistere scientiam. Et videtur haec ratio pertinere ad illos qui non ponebant intellectum differre a sensu (19), et per consequens nullam aliam cognitionem esse nisi sensitivam, ut habetur in **III** *De anima* **(20) et in IV** *Metaphysicae (21).*

Et ad hoc excludendum dicit quod si etiam per sensum percipere possemus quod triangulus habet tres angulos aequales duobus rectis, adhuc oporteret quaerere demonstrationem ad habendum scientiam, neque per sensuum perceptionem sciremus: quia sensus est singularium, scientia autem consistit in hoc quod universale cognoscimus, ut ostensum est (22).

Et quia posuerat exemplum de his quae sensu percipi non possunt, ad maiorem evidentiam ponit exemplum in his quae sensibilia sunt, videlicet in eclipsi lunae, quae contingit ex oppositione terrae, quae interponitur inter solem et lunam, ut claritas solis non possit pertingere ad lunam propter umbram

(10) Cap. IX; Comment. S. Th. lect. XV.
(11) n. 10.
(12) n. 8.
(13) n. 7.
(14) Cf. lect. X. n. 6.
(15) Cf. I *Perih.,* lect. II, n. 2.
(16) Cf. lib. II. lect. XX.
(17) Cf. I *Perih.* loc. cit.
(18) Lect. XXXVIII.
(19) Cf. II Cont. Gent., cap. LXVI.
(20) Cap. III, nn. 1 et 2: Comment. S. Th. lect. IV.
(21) Comment. S. Th. lect. XII; Ed Did., lib. III, cap. V. η. 7.
(22) Lect. XVL

terrae, quam dum luna subintrat, eclipsatur.

Ponamus ergo quod aliquis esset in ipsa luna, et sensu perciperet interpositionem terrae per umbram ipsius: sensu quidem perciperet quod luna tunc deficeret ex umbra terrae, sed non propter hoc sciret totaliter causam eclipsis. Illud enim est per se causa eclipsis, quod causât universaliter eclipsim. Universale autem non cognoscitur sensu; sed ex pluribus singularibus visis, in quibus multoties consideratis invenitur idem accidere, accipimus universalem cognitionem. Et sic per causam universalem demonstramus aliquid in universali, de quo est scientia.

379 [8], Deinde cum dicit [266]: *Universale autem honorabilius* etc., ostendit quod scientia est potior quam sensus. Manifestum est enim quod cognitio quae est per causam, nobilior est: causa autem *per se* est universalis causa, ut iam dictum est (23); et ideo cognitio per universalem causam, qualis est scientia, est honorabilis. Et quia huiusmodi universalem causam impossibile est apprehendere per sensum, ideo consequens est quod scientia, quae ostendit causam universalem, non solum sit honorabilior omni sensitiva cognitione, sed etiam omni alia intellectiva cognitione, dummcdo sit de rebus quae habent causam; quia scire aliquid per causam universalem est nobilius quam intelligere qualitercunque id quod habet causam sine cognitione suae causae. Sed de primis, quae non habent causam, est alia ratio. Illa enim per se intelliguntur; et talis eorum cognitio est certior omni scientia, quia ex tali intelligentia (24) scientia certitudinem habet.

380 [9]. Ultimo concludit principale propositum, quod scilicet impossibile sit per sensum cognoscere aliquid demonstrabile; nisi forte aequivoce utatur aliquis nomine sensus, vocans demonstrativam scientiam sensum, propter hoc quod scientia demonstrativa est determinate unius secundum certitudinem, sicut et sensus. Propter quod et certae existimationes scientiae vocantur.

381 [10]. Deinde cum dicit [267]: *Sunt tamen quaedam reducta* etc., ostendit quomodo sensus ordinatur ad scientiam. Quaedam enim problematicae dubitationes reducuntur sicut in causam ad defectum sensus. Quaedam enim sunt de quibus non quaereremus dubitando, si ea vidissemus; non quidem eo quod scientia consistat in videndo, sed in quantum ex rebus visis per viam experimenti accipitur universale, de quo est scientia (25). Puta si videremus vitrum perforatum, et quomodo lumen pertransit per foramina vitri, sciremus propter quid vitrum est transparens.

Et utitur hoc exemplo secundum opinionem eorum qui ponebant lumen esse corpus, et quaedam corpora esse transparentia propter subtilia quaedam foramina, quae pori dicuntur; quos quia visu discernere non possumus propter parvitatem, dubitamus quare vitrum sit transparens. Et posset simile exemplum poni de quibuscunque rebus quae habent causam sensibilem latentem.

Et quia dixerat quod scientia huiusmodi rei non est in videndo, manifestat hoc esse verum. Nam in videndo cognoscimus seorsum unumquodque singularium; sed in sciendo oportet omnia intelligere simul in universali, ut scilicet intelligamus ita se habere in omnibus. Videmus enim singillatim de diversis vitris, sed scientiam accipimus de omni vitro, quod sit tale.

(23) Lect. XXXVIJI, n. 2.
(24) Cf. lect. XXXVI, n. 11.
(25) Cf. lect. XXX, nn. 4. 5.

LECTIO XLIII.

(nn. 382-394; [268-279]).

Non eadem sunt principia omnium syllogismorum.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XXXII

268. Eadem autem principia esse omnium syllogismorum impossibile est: primum quidem logice speculantibus. Hi quidem enim veri sunt syllogismi, alii autem falsi.

269. Et si namque sit verum ex falsis syllogizare, sed semel hoc fit; ut si A de C verum sit, medium autem B falsum: neque enim A in B est, neque B in C. Sed si harum media accipiantur propositionum, falsae erunt ex eo quod omnis conclusio falsa ex falsis est, vera autem ex veris: alterae autem sunt verae et falsae.

270. Postea neque falsae ex eisdem sunt: est enim falsas ad invicem et contrarias et impossibiles simul esse; ut iustitiam esse iniustitiam aut timorem, aut hominem equum et bovem, aut aequale maius et minus. Ex positis autem sic est:

271. neque etiam verorum eadem principia omnium sunt. Alia enim multorum genere principia sunt neque conveniunt, ut unitates punctis non conveniunt: hae quidem enim non habent positionem, illa autem habent. Necesse autem est in media convenire, aut ad sursum, aut ad deorsum, aut hos interius habere, illos autem exterius terminorum.

272. Sed neque communium principiorum possunt esse aliqua ex quibus omnia demonstrabuntur; dico autem communia, ut omne affirmare et negare. Genera enim eorum sunt altera; et alia quidem in quantitatibus, alia vero in qualitatibus sunt solis, cum quibus demonstratur per communia.

273. Amplius principia non multo minora sunt conclusionibus; principia quidem enim propositiones sunt, propositiones autem assumpti termini, aut immissi sunt. Adhuc conclusione infinitae sunt, termini autem finiti.

274. Amplius principia, haec quidem ex necessitate, illa vero contingentia. Sic igitur in intentione his habitis, impossibile est eadem esse principia, aut finita, cum infinitae sint conclusiones.

275. Si vero aliter quodammodo dicat aliquis quod haec quidem geometriae, alia vero syllogismorum, alia autem medicinae, quid utique erit aliud quod dicitur, nisi quod sunt principia scientiarum? Sed eadem dicere derisio est, quoniam eadem eisdem eadem essent; omnia enim sic fiunt eadem.

276. At vero neque quod ex omnibus demonstrare quodlibet horum est; nam hoc quaerere omnium eadem esse principia; multum enim insipiens est. Neque enim in manifestis mathematicis, neque in resolutione possibile est; immediatae enim propositiones principia sunt; altera autem conclusio fit, accepta propositione immediata.

277. Si autem dicat aliquis primas immediatas propositiones esse principia, linum in unoquoque genere est.

278. Si vero neque ex omnibus, ut opus est, demonstrari quodlibet, neque sic ex altera; quare erunt uniuscuiusque scientiae altera: relinquitur igitur si proxima sunt principia omnium, sed ex iis quidem haec, ex illis autem illa.

279. Manifestum autem hoc est quoniam non contingit: monstratum est enim quod altera principia genere sunt differentium genere. Principia enim duplicia sunt, ex quibus, et circa quae: ex quibus quidem igitur communia sunt; quae autem sunt circa quae, propria sunt, ut numerus, magnitudo.

SYNOPSIS

1. Argumentum lectionis. - Thesis: non sunt eadem principia omnium syllogismorum. - Et thesis probatur imprimis logice, nempe per rationes communes omnibus syllogismis.

2. Ratio prima sumitur ex veritate et falsitate syllogismorum. Sunt syllogismi veri et syllogismi falsi. Ergo eorum sunt diversa principia.

3. Solvitur obiectio. - Ex veris principiis non concluditur falsum; ex falsis autem contingit concludere verum, sed semel in solo primo syllogismo.

4. Falsorum syllogismorum non sunt eadem principia; quia cum contingat conclusiones falsas esse contrarias, nonnisi ex principiis contrariis esse possunt.

5. Imo neque eadem principia sunt verorum syllogismorum; et prima ratio sumitur ex diversis principiis rerum propriis. Rerum enim genere diversarum, de quibus fiunt syllogismi, diversa sunt principia propria, quae inter se non conveniunt. Syllogismi autem qui sunt ex eisdem principiis, conveniunt vel in medio, vel sursum ascendendo versus maiorem extremitatem, vel deorsum descendendo versus minorem extremitatem.

6. Altera ratio sumitur ex principiis communibus: nam non possunt esse aliqua principia communia, ex quibus solum omnia syllogizentur; sed cum sint diversa entium genera, oportet principiis communibus coassumere principia propria ad concludendum in qualibet materia.

7. Tertia ratio sumitur ex comparatione praemissarum ad conclusiones. Quia enim ex terminis finitis possunt indefinitae conclusiones fieri, quae sunt sive *per se* sive *per accidens,* conclusiones autem inferuntur ex principiis; sequitur quod haec sint indefinita, et ideo diversa, sicut conclusiones.

8. Quarta ratio sumitur ex diversitate necessarii et contingentis. Diversa sunt contingentia et necessaria. Sed syllogismorum quaedam principia sunt necessaria, quaedam contingentia. Ergo etc.

9. Deinde eadem thesis probatur analytice, nempe per rationes proprias principiis quibus scientiae demonstrant. - Prima ratio sumitur ex distinctione scientiarum; quae non distinctae sed una et eadem essent, si eadem haberent principia: nam principia sunt quodammodo eadem cum conclusione, seu scientia.

10. Ratio altera sumitur ex re demonstrata: non enim quodlibet ex quolibet principio demonstratur.

11. Excluditur obiectio. - Non ex solis communibus principiis possunt omnia demonstrari; sed, ut dictum est n. 6, oportet coassumere primum principium proprium unicuique generi scibilium.

12. Quia ergo ex quolibet non concluditur quodlibet, sequitur quod ex principio ex quo concluditur haec conclusio, non concludatur alia; proindeque diversarum scientiarum sunt diversa principia.

13. Tertia ratio sumitur ex diversis generibus rerum. Diversorum enim generum, ut dictum est n. 5, sunt diversa principia propria.

COMMENTARIUM S. THOMAE

382 [1]. Postquam Philosophus prosecutus est de illis quorum est scientia, hic prosequitur de principiis scientiarum, ostendens non esse eadem principia omnium syllogismorum.

Et primo [268], ostendit hoc logice (1), idest per rationes communes omnibus syllogismis; secundo, ostendit hoc analytice, scilicet per rationes proprias demonstrationis; ibi [275]: *Si vero aliter* (2) etc.

Circa primum tria facit: primo, ostendit propositum per differentiam syllogismorum falsorum a veris; secundo, per differentiam falsorum ad invicem; ibi [270]: *Postea neque falsae* (3) etc.; tertio, per differentiam syllogismorum verorum ad invicem; ibi [271]: *Neque verorum* (4) etc.

Circa primum duo facit; primo, ostendit propositum; secundo, excludit quamdam obviationem; ibi [269]: *Et si namque sit verum* (5) etc.

383 [2]. Dicit ergo primo [268] quod, primo logice speculando, manifestum est quod non possunt esse eadem principia omnium syllogismorum, propter hoc quod quidam syllogismi sunt falsi, idest concludentes falsum, et quidam veri, idest concludentes verum. Syllogismorum autem falsorum et verorum sunt diversa principia. Nam syllogismorum verorum sunt principia vera; syllogismorum

(1) Cf. lect. XXXIII, n. 2.
(2) n. 9.
(3) n. 4.
(4) n. 5.
(5) n. 3.

autem falsorum sunt principia falsa. Non ergo omnium syllogismorum sunt eadem principia.

384 [3]. Deinde cum dicit [269]: *Et si namque sit verum* etc., excludit quamdam obviationem. Posset enim aliquis dicere quod etiam syllogismorum verorum sunt principia falsa, quia contingit ex falsis syllogizare verum (6). Sed hoc excludit dicens quod quamvis contingat syllogizare verum ex falsis, tamen hoc solum contingit semel in primo syllogismo, quo ex falsis concluditur verum. Sed si oporteat alios syllogismos inducere ad probandum praemissas propositiones, necesse erit quod illi syllogismi procedant ex falsis, quia ex veris non concluditur falsum (7): et ita in sola prima syllogizatione ex falsis concluditur verum.

Et hoc manifestat per exemplum. Sit enim haec propositio vera, *omne C est A:* accipiatur autem ad utramque extremitatem medium falsum, quod est B, ita scilicet quod neque A insit B, neque B insit C. Si accipiantur aliqua media ad probandum praemissas propositiones, omnes propositiones falsorum syllogismorum erunt falsae: quia omnis conclusio falsa concluditur ex falsis, sed conclusio vera potest concludi ex omnibus veris. Unde quando propositiones praemissae sunt verae, ex quibus concluditur verum, non oportebit devenire ad aliquod falsum. Sic igitur, cum aliae sint propositiones verae, et aliae falsae, sequitur quod alia sunt principia verorum syllogismorum et alia falsorum.

385 [4]. Deinde cum dicit [270]: *Postea neque falsae ex eisdem* etc., ostendit quod nec etiam falsorum syllogismorum sunt eadem principia. Contingit enim conclusiones falsas esse contrarias ad invicem, et incompossibiles sibi esse. Sicut haec conclusio, *iustitia est iniustitia,* est incompossibilis huic conclusioni, *iustitia est timor,* cum utraque sit falsa. Timor enim sicut differt genere a iustitia, ita etiam ab iniustitia. Similiter etiam hae duae conclusiones falsae sunt contrariae et incompossibiles, *homo est equus,* et, *homo est bos.* Et similiter hae duae propositiones sunt incompossibiles, *aequale est maius,* et, *aequale est minus.* Oportet autem concludere sic esse ex aliquibus, quibus positis, ista sequuntur: unde oportet quod sicut ista sunt contraria et incompossibilia, ita etiam principia ex quibus concluduntur.

386 [5]. Deinde cum dicit [271]: *Neque etiam verorum* etc., ostendit quod nec syllogismorum verorum sunt eadem principia, *quatuor* rationibus.

Quarum *prima* sumitur ex differentia principiorum propriorum; unde dicit quod *neque etiam verorum syllogismorum sunt eadem principia.* Diversorum enim generum diversa, principia sunt: sicut patet quod magnitudinum principia sunt puncta, numerorum autem qnitates; quae non conveniunt sibi invicem, quia unitates non habent positionem, puncta vero habent. Si autem principia omnium syllogismorum convenirent ad invicem, necesse esset quod vel convenirent in medio, vel sursum ascendendo versus *maiorem* extremitatem, vel deorsum descendendo versus *minorem,* quia in syllogismis necesse est quod termini vel assumantur interius vel exterius.

Interius quidem, quando multiplicantur syllogismi ad probandum propositiones inductas. Tunc enim necesse est quod accipiantur media, quae sunt inter praedicata propositionum et subiecta. Puta si sit talis syllogismus, *omne B est A, omne C est B, ergo omne C est A; si* oporteat probari *omne B est A,* oportet assumere aliquod medium inter B et A, puta D. Et similiter si debeat probari *minor,* oportet accipere aliquod medium inter C et B, puta E: et sic semper termini assumpti interius habentur.

Exterius autem assumuntur, quando vel maior extremitas accipitur ut medium ascendendo, vel minor descendendo: puta si A concludatur de C per B, et iterum C concludatur de B per A; et sic inde. Similiter etiam proceditur descendendo, si B concludatur de F per C. Necesse est ergo in syllogismis communicantibus in principiis, vel quod accipiatur medium unius syllogismi supra propositiones alterius syllogismi; vel accipiantur extrema unius syllogismi supra vel infra extrema alterius syllogismi. Sed hoc non potest esse in rebus quarum sunt principia diversa: quia puncta non possunt accipi neque ut media, neque ut extrema in syllogismis in quibus concluditur aliquid de numero; neque unitates in syllogismis in quibus concluditur aliquid de magnitudinibus. Relinquitur ergo quod non possunt esse eadem principia omnium syllogismorum.

387 [6]. *Secunda* ratio ponitur ibi [272]: *Sed neque communium principiorum* etc., quae sumitur ex principiis communibus; et dicit quod non possunt esse aliqua principia communia, ex quibus solum omnia syllogizentur, sicut hoc est principium commune, *De quolibet est affirmatio vel negatio;* quod quidem communiter est verum in omni genere; non tamen est possibile, quod ex solis aliquibus taliter communibus possint omnia syllogizari: quia genera entium sunt diversa, et diversa sunt principia quae sunt solum quantitatum principia, ab his quae solum sunt principia qualitatum; quae oportet coassumere principiis communibus ad concludendum in qualibet materia. Puta si in quantitatibus oporteat ex dicto principio communi syllogizare, oportet accipere quod, cum haec sit falsa, *punctus est linea,* oportet hanc esse veram, *punctus non est linea.* Et similiter in qualitatibus oportet coassumere aliquid proprium qualitati. Unde relinquitur quod im-

(6) Cf. lect. XIII. n. 10.
(7) Cf. lect. XXVII, n. 7.

possibile sit esse eadem principia omnium syllogismorum.

388 [7]. *Tertiam* rationem ponit ibi [273]: *Amplius principia non multo* etc., quae sumitur ex comparatione praemissarum ad conclusiones; et dicit quod principia non sunt multum pauciora conclusionibus. Sunt quidem pauciora, quia, quamvis ad unam conclusionem inferendam duo principia, idest duae propositiones requirantur, quia una conclusio non concluditur immediate nisi ex duabus; tamen una propositione potest quis uti ad inferendum plurimas conclusiones, secundum quod sub subiecto aut sub praedicato multa accipi possunt. Non tamen sunt multo pauciora principia quam conclusiones; quia plurima eorum quae principiis coassumuntur ad conclusiones alias inducendas sunt etiam conclusiones. Principia enim propositiones hic appellantur: propositiones autem aut assumpti termini aut immissi sunt; idest propositiones in syllogismis multiplicantur, aut assumendo terminos extrinsecus, vel supra maiorem extremitatem et infra minorem, ut supra dictum est (8), aut accipiendo terminos qui sunt in medio.

Et ad hoc addendum est quod conclusiones sunt infinitae: potest enim quodlibet concludi de quolibet vel affirmative vel negative. Et ne videretur hoc esse contrarium ei, quod supra (9) ostenderat, praedicationes non procedere in infinitum, subiungit quod termini sunt finiti: et ad hoc pertinet quod supra ostensum est, esse statum in praedicationibus; sed ex terminis finitis possunt infinitae conclusiones fieri' secundum diversas combinationes, ut tamen accipiamus communiter conclusiones, tam quae sunt per se quam quae sunt per accidens (10).1 Loquitur enim nunc communiter de syllogismis. Si ergo conclusiones sunt infinitae, principia autem non sunt multo pauciora conclusionibus, sequitur quoji etiam principia syllogismorum sunt infinita. Non ergo sunt eadem principia omnium syllogismorum.

389 [8]. *Quartam* rationem ponit ibi [274]: *Amplius principia, haec quidem* etc., quae sumitur ex differentia necessarii et contingentis; et dicit quod principiorum quibus utimur in syllogismo, quaedam sunt contingentia et quaedam sunt necessaria, ut patet in libro *Priorum* (n), ubi docuit syllogizare et ex necessariis et ex contingentibus. Non autem eadem sunt necessaria et contingentia: ergo non sunt eadem principia omnium syllogismorum. Et hoc est quod concludit ex his duabus ultimis rationibus, quod secundum rationem praemissorum, cum infinitae sint conclusiones, impossibile est esse eadem principia omnium syllogismorum, aut etiam finita.

390 [9]. Deinde cum dicit [275]: *Si vero aliter quodammodo* etc., ostendit idem analytice (12), scilicet per rationes proprias principiis, quibus scientiae demonstrant.

Et ponit *tres* rationes.

Circa quarum *primam* dicit quod, si aliquis non dicat omnium syllogismorum esse eadem principia, sed aliquo modo dicat aliter; scilicet quod quaedam sunt principia geometriae et quaedam logicae, quae dicuntur principia syllogismorum vel ratiocinationum, et quaedam sunt principia medicinae; et sic accipiendo principia omnium scientiarum, ista sic accepta eadem sunt principia omnium demonstrationum; hoc non facit ad propositum, quo quis vult sustinere eadem esse principia, quia per hoc dictum nihil aliud dicitur, nisi quod quaelibet scientia habet sua principia.

Sed quod sint eadem principia unius scientiae quae sunt alterius (quod oporteret si eadem essent principia omnium syllogismorum scientialium), est impossibile et derisibile; quia secundum hoc sequetur quod omnia quae sunt in scientiis, essent eadem, et ita omnes scientiae essent una scientia. Quae enim eisdem sunt eadem, sibi invicem sunt eadem. Sed principia cuiuslibet scientiae sunt quodammodo eadem conclusionibus, quia sunt unius generis. Non enim est ex uno in aliud genus demonstrare, ut supra dictum est (13). Si igitur principia sunt eadem, sequeretur quod omnia quae sunt in scientiis, essent eadem.

391 [10]. *Secundam* rationem ponit ibi [276]: *At vero neque quod ex omnibus* etc., quae talis est. Si aliquis quaerens omnium eadem esse principia, hoc intendat dicere quod quodlibet demonstretur ex quolibet, hoc est stultum dicere; quia hoc neque est possibile in manifestis *mathematibus,* nec in resolutione. Et vocat manifesta *mathemata,* idest considerationes vel disciplinas, quando ex aliquibus propositionibus manifestis statim infertur conclusio.

Vocat autem resolutionem, quando propositiones assumptae non sunt manifestae, sed oportet eas resolvere in alias manifestiores. Et quod hoc sit impossibile probat, quia utroque modo principia demonstrativorum syllogismorum sunt immediatae propositiones, quae vel statim assumuntur in manifestis *mathematibus* sive doctrinis, vel ad eas devenitur per resolutionem. Videmus autem quod demonstratur alia conclusio, coassumpta immediata propositione alia. Et ideo non potest esse quod ex quolibet demonstretur quodlibet.

392 [11]. Consequenter cum dicit [277]: *Si autem dicat aliquis* etc., excludit quamdam obviationem. Posset enim aliquis dicere quod duplex est genus immediatarum propositionum: quaedam enim sunt immediatae propositiones primae, et quaedam secundae,

(8) n. 5.
(9) Lect. XXXIII seqq.
(10) Cf. lect. XXXIII. nn. 4 ct 8.
(11) I, cap. VIII-XXI.
(12) Cf. lect. XXXV, n. 2.
(13) Lect. XV.

Ha quod accipiatur ordo immediatarum propositionum secundum ordinem terminorum. Nam illae propositiones immediatae quae consistunt in terminis primis et communibus, sicut est *ens* et *non ens, aequale* et *inaequale, totum* et *pars,* sunt primae et immediatae propositiones; ut, *non contingit idem esse et non esse,* et, *quae uni et eidem sunt aequalia, sibi invicem sunt aequalia,* et similia. Immediatae autem propositiones quae sunt circa posteriores terminos et minus communes, sunt secundae respectu primarum; sicut quod *triangulus est figura,* vel quod *homo est animal.* Potest ergo aliquis dicere quod secundae propositiones immediatae coassumuntur ad diversas conclusiones demonstrandas; sed primae propositiones immediatae sunt eaedem in omnibus demonstrationibus.

Et ideo ad hoc excludendum dicit quod, si aliquis dicat primas immediatas propositiones has esse illa principia ex quibus omnia demonstrantur, considerare debet quod nihilominus in unoquoque genere oportet esse unum principium vel unam propositionem immediatam, primam in illo genere, non primam simpliciter; et quod ex illa quae est prima simpliciter, coassumpto ista principio proprio huiusmodi generis, oportebit in hoc genere demonstrari. Et ita non ex solis communibus principiis possunt omnia demonstrari; sed oportet coaccipere propria, quae sunt *diversa* diversorum (14).

393 [12]. Consequenter cum dicit [278]: *Si vero neque ex omnibus* etc., excluso stulto intellectu positionis contra quam disputatur, concludit propositum; et dicit quod, si non dicatur quod quodlibet demonstretur ex quolibet, sicut opus est dicere propter praemissa, sequitur quod nec sic ex principio, ex quo concluditur haec conclusio, concludatur altera; alioquin ex quolibet demonstraretur quodlibet. Unde necesse est quod diversarum scientiarum sint diversa principia, si oportet quod omnium scientiarum principia sint unius generis his, quae ex eis demonstrantur; sed oportebit quod ex istis principiis demonstrentur hae conclusiones, et ex illis illae, ex diversis scilicet principiis demonstratione facta in diversis scientiis, quae sunt de diversis generibus.

394 [13]. *Tertiam* rationem ponit ibi [279]: *Manifestum autem hoc est* etc., et dicit quod manifestum est etiam alio modo quod non contingit hoc, scilicet quod eadem sint principia omnium scientiarum; quia ostensum est supra (15) quod diversorum generum sunt principia diversa genere. Unde cum diversae scientiae sint de diversis generibus, sequitur quod diversa principia sint diversarum scientiarum. Sed quia quodammodo eadem principia communia sunt quibus omnes scientiae utuntur, ideo consequenter distinguit de principiis, et dicit quod *duplicia* sunt principia.

Quaedam ex quibus primo demonstratur, sicut primae dignitates, ut quod *non contingit idem esse et non esse.* Et iterum sunt *quaedam* principia circa quae sunt scientiae, scilicet subiecta scientiarum; quia definitionibus subiecti utimur ut principiis in demonstrationibus (16). Illa ergo prima ex quibus demonstratur, sunt communia omnibus scientiis: sed principia circa quae sunt scientiae, sunt propria cuilibet scientiae, sicut numerus arithmeticae, et magnitudo geometriae. Principia autem communia oportet ad haec propria applicari ad hoc quod demonstretur. Et quia non ex solis communibus principiis demonstratur, non potest dici eadem esse principia omnium syllogismorum demonstrativorum, quod intendit probare.

(14) Cf. cit. lect. XVII.

(15) n. 5.

(16) Cf. lect. XVIII, nn. 7, 9.

LECTIO XLIV.

(nn. 395-406; [280-289]).

De comparatione scientiae ad alios cognoscendi modos.

SCHEMA

Postquam ostendit comparationem scientiarum ad invicem,
hic ostendit earum comparationem ad alios modos cognoscendi 395 [280].

I) De comparatione scientiae ad opinionem, quae est verorum et falsorum 395 [280].
- A) Determinat veritatem 395 [280].
  - i) Proponit differentiam esse inter scientiam et opinionem 395 [280].
  - 2) Ostendit quid pertineat ad scientiam 396 [281].
  - 3) Ostendit quid pertineat ad opinionem, scilicet quod sit circa contingentia aliter se habere, sive in universali sive in particulari 397 [282].
    - a) Hoc probat per modum divisionis 397 [282].
    - b) Per id quod communiter apparet 400 [283].
    - c) Per experimentum 401 [284].
- B) Movet dubitationem contra praemissa 402 [285].
  - 1) Movet dubitationes 402 [285].
    - a) De *opinabili* et *scibili* 402 [285].
    - b) De scientia et opinione, ibid.
  - 2) Solvit praedictas dubitationes 403 [286].
    - a) Solvit secundam, scii, de identitate scientiae et opinionis 403 [286].
    - b) Solvit primam, scii, de identitate sciti et opinati 404 [287].

II) De comparatione scientiae ad alios habitus qui se habent ad verum 405 [288].
- a) Ad habitus de principiis et conclusionibus, scii, ad rationem, intellectum, scientiam, artem, prudentiam, sapientiam 405 [288].
- b) Ad habitum qui specialiter respicit medium, scii, solertiam 406 [289].

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XXXIII

280. (44) Scibile autem et scientia differunt ab opinabili et opinione;
281. quoniam scientia universalis et per necessaria est; necessarium autem non contingit aliter se habere.
282. Sunt autem quaedam vera contingentia aliter se habere. Manifestum igitur est quod circa haec scientia non est: esset enim utique impossibile aliter se habere, possibile aliter se habere. At vero neque intellectus: dico enim intellectum principium scientiae: neque enim scientia est indemonstrabilis; haec autem opinio est immediatae propositionis. Verus est enim intellectus et scientia et opinio, et quod per hoc dicitur; quare relinquitur opinionem esse circa verum quidem aut falsum; sed contingens est et aliter se habere. Haec autem est acceptio immediatae propositionis, et non necessariae.
283. Et confessum autem est sic apparentibus: opinio enim incertum est et natura huiusmodi est.
284. Adhuc autem nullus opinatur probare, cum opinetur impossibile aliter se habere, sed scire; sed aliquando quidem esse sic, sed tamen nihil aliter prohibet, tunc probare; tanquam huiusmodi quidem opinionem esse, sed necessarii scientiam.
285. Qualiter igitur est idem opinari, scire, et quare non erit opinio, scientia, si quis posuerit omne quod scit contingere opinari? consequetur quod hoc quidem sciens, ille vero opinans per media quousque ad immediata veniat. Quare si quidem ille scivit, et opinans scivit. Sicut enim et quia est opinari, et propter quid; hoc autem medium est.
286. Aut si quidem sic arbitratur non contingentia aliter se habere, sicut habent definitiones, per quas surit demonstrationes, non opinabitur, sed sciet; si autem vera quidem esse, non tamen hoc ipsis inesse secundum substantiam et speciem, opinabitur, et non sciet vere: et quia et propter quid, si quidem per immediata opinabitur: si vero non per immediata, solum ipsum quia opinabitur.
287. Eiusdem autem opinio et scientia non penitus est. Et sicut falsa et vera eiusdem quodammodo est, sic et scientia et opinio eiusdem. Opinionem enim veram et falsam, sicut dicunt quidam eiusdem esse, inconvenientia accidit appetere alia, et non opinari quod opinatur falso; quoniam autem idem multipliciter dicitur, est sicut contingit, est autem sicut non. Commensuratum enim esse diametrum costae vere opinari inconveniens est; sed quod diametros, circa quam sunt opiniones, idem, sic eiusdem est; sed quod aliquid erat esse unicuique secundum rationem, non idem est. Similiter autem et scientia et opinio eiusdem est. Hoc quidem enim sic animal est, quod non est contingere non esse animal; sed illa quidem quod est contingere. Ut si hoc quidem quod vere hominis, illa vero hominis est quidem, non autem veri hominis. Idem enim est quia homo, hoc autem non sic idem. Manifestum autem ex his est quod neque opinari simul idem et scire contingit. Simul enim utique haberet opinionem aliter habendi et non aliter idem esse, quod vere non contingit. In alio enim unumquodque esse contingit eiusdem, sicut dictum est; sed in eodem nihil sic potest esse: haberet enim opinionem simul, ut quod homo esset quod vere est animal, hoc enim sic contingere.
288. Reliqua autem quomodo oportet distribuere in rationem, et intellectum, et scientiam, et artem, et prudentiam, et sapientiam, haec quidem physicae, illa vero ethicae speculationis magis sunt.

Caput XXXIV

289. Solertia autem est subtilitas quaedam in non perspecto tempore medii inveniendi; ut si aliquis videns quod splendorem semper habet a sole luna, statim intellexit propter quid hoc sit, quia propter id, quod illustratur a sole; aut disputantem cum divite, cognovit quoniam accommodatus est; aut propter id quod amici sunt, quia inimici eiusdem sunt. Omnes enim causas medias videns cognovit et ultimas. Splendidum esse a sole sit in quo A, lucere a sole B, luna C. Inest autem lunae quidem C ipsi B, quod est lucere a sole; ipsi autem B A, quod est hoc esse splendidum a quo splendor; quare et ipsi C A per B.

SYNOPSIS

1. Argumentum lectionis. Thesis: Scientia differt ab opinione, et scibile differt ab opinabili.
2. Scientia est de universalibus et de necessariis.
3. Contra, opinio est de contingentibus, quae possunt aliter se habere; et ideo de illis neque est scientia, quae est de conclusionibus certis; neque intellectus, qui est principiorum.
4. Attamen contingit verum esse tum in intellectu, tum in scientia, tum in opinione, quia in omnibus contingit esse iudicium et enunciationem.
5. Opinio autem sicut est de conclusionibus contingentibus, ita est ex propositionibus immediatis quidem, sed non necessariis.
6. Opinionem esse de contingentibus probat ipsa acceptio vocabuli, quod significat aliquid debile et incertum.
7. Idem confirmatur experimento: nemo enim dicit se opinari de his quae non possunt aliter se habere, sed opinatur de his quae aliter se habere possunt.
8. Duae dubitationes.
9. Responsio ad secundam dubitationem : non possunt esse idem scientia et opinio.
10. Responsio ad primam dubitationem: in eodem homine non contingit idem simul esse scitum et opinatum.
11. De diversis habitibus ad diversas scientias, sub diversis respectibus, pertinentibus.
12. De speciali habitu, nempe de solertia, quae est quaedam subtilis et facilis coniecturatio medii (quod est propter quid rei cognitae), et quae est ex naturali aptitudine et etiam ex exercitio.

COMMENTARIUM S. THOMAE

395 [1]. Postquam Philosophus ostendit comparationem scientiarum ad invicem et secundum certitudinem et secundum unitatem et diversitatem, hic ostendit comparationem scientiae ad alia quae ad cognitionem pertinent.

Et dividitur in duas partes: in prima [280], agit de comparatione scientiae ad opinionem, quae est verorum et falsorum; in secunda, de comparatione scientiae ad alios habitus cognoscitivos, qui sunt semper verorum; ibi [288]: *Reliqua autem quomodo oportet* (?) etc.

Prima autem pars dividitur in duas partes: in prima, determinat veritatem; in secunda, excludit dubitationem; ibi [285]: *Qualiter ergo est idem* (1) etc.

Circa primum tria facit: primo enim, proponit differentiam esse inter scientiam et opinionem; secundo, ostendit quid pertineat ad scientiam; ibi [281]: *Quoniam quidem scientia* (3) etc.; tertio, ostendit quid pertineat ad opinionem; ibi [282]: *Sunt autem quaedam vera* (4) etc.

Dicit ergo primo [280], quod scientia differt ab opinione; et similiter *scibile,* quod est obiectum scientiae, differt ab *opinabili,* quod est obiectum opinionis.

396 [2]. Deinde cum dicit [281]: *Quoniam scientia universalis* etc., ostendit quid pertineat ad scientiam, et ponit *duo* ad eam pertinere: quorum *unum* est quod sit universalis. Non enim scientia est de singularibus sub sensu cadentibus: et hoc supra manifestatum est. *Aliud* (5) est quod scientia est per necessaria. Et exponit quid sit necessarium, scilicet illud quod non contingit aliter se habere. Et hoc etiam est supra (6) manifestatum, quod demonstratio procedat ex necessariis.

397 [3], Deinde cum dicit [282]: *Sunt autem quaedam* etc., ostendit quid pertineat ad opinionem; scilicet quod sit circa contingentia aliter se habere, sive in universali sive in particulari.

Et hoc probat *tripliciter.*

Primo quidem per modum divisionis, dicens quod praeter vera necessaria, quae non contingunt aliter se habere, sunt quaedam vera non necessaria, quae contingit aliter se habere. Manifestum est autem ex praedictis, quod circa huiusmodi non est scientia, quia sic sequeretur quod contingentia non possent aliter se habere: circa talia enim est scientia, ut iam dictum est (7). Similiter etiam non potest dici quod eorum sit intellectus. Et accipimus hic intellectum (8) non secundum quod intellectus dicitur quaedam potentia animae, sed secundum quod est principium scientiae; idest secundum quod est habitus quidam primorum principiorum, ex quibus procedit demonstratio ad causandam scientiam.

(1) n. n.
(2) n. 8.
(3) n. seq.
(4) n. 3.
(5) Lect. XLII. n. 5 seqq.
(6) Lect. cil.. nn. 2. 3.
(7) n. praec.
(8) Cf. lect. XXXVI. n. 11.

Et ideo ad exponendum quid sit iste intellectus, qui est principium scientiae, subdit: *neque scientia indemonstrabilis est,* scilicet eorum quae contingunt aliter se habere; ac si dicat quod intellectus nihil aliud sit quam quaedam scientia indemonstrabilis. Sicut enim scientia importat certitudinem cognitionis' per demonstrationem acquisitam, ita intellectus importat certitudinem cognitionis absque demonstratione; non propter defectum demonstrationis, sed quia id de quo certitudo habetur, est indemonstrabile et *per se notum.*

Et ideo ad hoc exponendum, subdit quod scientia demonstrativa nihil aliud est quam certa existimatio immediatae propositionis. Quod autem intellectus sit scientia indemonstrabilis patet ex hoc ipso quod dicit quod est principium scientiae. Cum enim scientia sit necessariorum, et necessaria non concludantur nisi ex necessariis, ut supra (9) probatum est, necesse est quod intellectus, qui est principium scientiae, non sit contingentium.

398 [4], Ostenso ergo quod neque scientia neque intellectus sunt contingentium, ponit quamdam divisionem. Et dicit quod contingit verum esse et *intellectum* et *scientiam* et *opinionem* et *quod per hoc dicitur,* idest quod enunciatur voce per intellectum et scientiam et opinionem veram. Est enim verum et in compositione et divisione intellectus, et in enunciatione exteriori, in quantum significat interiorem veritatem opinionis, scientiae vel intellectus. Si ergo cuiuslibet veri vel est *intellectus,* vel *scientia,* vel *opinio,* et sunt quaedam vera contingentia, quorum non est neque scientia neque intellectus; relinquitur quod circa huiusmodi sit opinio, sive sint actu vera sive sint actu falsa, dummodo possint aliter se habere.

399 [5]. Et ad exponendum quid sit opinio, subiungit quod opinio est *acceptio,* idest existimatio quaedam, *immediatae propositionis, et non necessariae.* Quod potest *duobus* modis intelligi: *uno modo* sic quod propositio immediata in se quidem sit necessaria, sed ab opinante accipiatur ut non necessaria (10); *alio modo,* ut in se sit contingens.

Dicitur enim immediata propositio, quaecunque per aliquod medium probari non potest, sive sit necessaria sive non necessaria. Ostensum est enim supra C11) quod non proceditur in infinitum m praedicationibus, neque quantum ad *media* neque quantum ad *extrema;* et hoc non solum analytice in demonstrationibus, sed etiam logice communiter quantum ad omnes syllogismos.

Si igitur sit aliqua propositio contingens mediata, oportet quod reducatur ad aliquas immediatas. Non autem reducitur ad immediatas necessarias, quia necessaria non sunt propria principia contingentium, neque ex necessariis potest concludi contingens (12). Unde relinquitur quod sit aliqua propositio immediata contingens. Sicut, *homo non currit,* est mediata; potest enim probari per hoc medium, *homo non movetur,* quae etiam est contingens, sed immediata. Existimatio ergo talium propositionum contingentium immediatarum est opinio: sed per hoc non excluditur quin etiam acceptio propositionis contingentis mediatae sit opinio. Sic enim se habet circa contingentia, sicut intellectus et scientia circa necessaria.

400 [6]. *Secundo;* ibi [283]: *Et confessum autem est* etc., probat idem per id quod communiter apparet. Et dicit quod id quod dictum est, scilicet opinionem esse contingentium, est quoddam *confessum,* idest consentaneum his quae apparent: opinio enim videtur sonare aliquid debile et incertum; et videtur esse aliqua talis natura, quae habeat in se imbecillitatem et incertitudinem.

401 [7]. *Tertio;* ibi [284]: *Adhuc autem nullus opinatur probare* etc., probat idem per experimentum. Nullus enim quando opinatur quod impossibile sit aliter se habere, reputat se opinari; sed tunc reputat se scire: quando autem opinatur quod sic est, et quod nihil prohibeat aliter se habere, tunc reputat se opinari: ac si opinio sit talis, idest contingentis, scientia autem necessarii.

402 [8]. Deinde cum dicit [285]: *Qualiter igitur est idem opinari* etc., movet dubitationem contra praemissa.

Et primo, movet dubitationes; secundo, solvit; ibi [286]: *Aut si quidem sic* etc.

Circa primum movet *duas* dubitationes: quarum *una* est de *opinabili* et *scibili.* Si enim opinio est contingentis, scientia vero necessarii; non est autem idem necessarium et contingens; ergo remanet dubium qualiter possit homo aliquid idem opinari et scire.

Secunda dubitatio est de scientia et opinione, quare scilicet opinio non sit scientia: si tamen aliquis ponat quod de omni cognito possit esse opinio. De quolibet enim cognito potest homo opinari quod possit aliter se habere, nisi forte de primis principiis per se notis, quorum contraria non cadunt in existimatione (13): de quibus tamen non est scientia. Sed circa omnia mediata, quorum est demonstratio et scientia, potest aliquis existimare quod possibile sit aliter se habere, et ita potest ea opinari. Non enim opinio est solum de his quae sunt contingentia in sui natura; quia secundum hoc, non omne quod quis novit, contingeret opinari. Sed opinio est de his quae accipiuntur ut contingentia aliter se habere, sive sint talia sive non. Hoc ergo supposito, videtur quod sit idem scientia et opinio; quia tam sciens quam opinans consequuntur scientiam et opinionem per aliqua media, quousque perveniant ad ali-

(9) Lect. XIII.
(10) Cf. lect. XXXI. n. 4.
(11) Lect. XXXI-XXXV1.
(12) Cf. lect. XIII. n. 10.
(13) Cf. lect. XIX, nn. 2. 3.

qua immediata, sicut ex dictis patet (14). Unde si aliquis sit procedens per media ad immediata, habet scientiam. Quod autem opinio per media veniat ad immediata, manifestat per hoc, quia sicut contingit opinari quia ita est, ita contingit opinari propter quid sit ita (15). Hoc autem quod dico *propter quid,* significat medium (16). Unde patet quod opinio potest procedere per media ad immediata, sive opinio sit eorum quae in natura sua sunt contingentia, sive sit eorum quae accipiuntur ut contingentia.

403 [9]. Deinde cum dicit [286]: *Aut si quidem sic arbitratur* etc., solvit praedictas dubitationes.

Et primo secundam, quae est de identitate scientiae et opinionis; secundo, primam, quae est de identitate sciti et opinati; ibi [287]: *Eiusdem autem* (17) etc.

Dicit ergo primo [286] quod si aliquis per media procedat ad immediata, ita quod illa media non arbitretur ut contingentia aliter se habere, sed arbitretur ea sic se habere sicut definitiones, quae sunt media per quae demonstrationes procedunt, non erit opinio, sed scientia. Si autem aliquis procedat usque ad immediata per aliqua media vera, quae tamen vel non insint illis, de quibus dicuntur, per se, sicut definitiones quae praedicantur substantialiter et significant speciem rei, vel non accipiat ea ut quae sic insunt; tunc habebit opinionem, et non sciet vere *quia* et *propter quid* simul, si tamen procedat usque ad immediata; tunc enim per immediata opinabitur, et non sciet. Si vero non procedat per immediata, sed per mediata, tunc non opinabitur *propter quid,* sed opinabitur solum *quia.* Nam etiam scientia, quae non est *propter quid* (18) et immediata, non est scientia *propter quid,* sed *quia.*

404 [10]. Deinde cum dicit [287]: *Eiusdem autem opinio et scientia* etc., solvit primam dubitationem, quae est de identitate sciti et opinati.

Ubi *primo* considerandum est quod non est inconveniens id quod est scitum ab uno, esse opinatum ab alio; quia quod unus accipit ut impossibile aliter se habere quasi scitum, alter accipit ut contingens aliter se habere quasi opinatum. Sed quod idem homo de eodem simul habeat opinionem et scientiam, non omnino est verum, sed aliquo modo. Sicut enim falsa opinio et vera opinio possunt esse quodammodo de eodem, sed non simpliciter, sic etiam est de opinione et scientia. Si quis enim diceret quod opinio vera et falsa essent penitus de eodem, sicut aliqui dicunt, puta illi qui dicebant quod omne quod alicui videtur est verum (19), ut dicitur in IV *Metaphys.* (20); ille qui sic diceret, vellet consequi aliqua inconvenientia, et multa quidem alia, quae posita sunt in IV *Metaphysic.* (21), quae consequuntur ex hoc, quod aliquis dicit idem esse verum et falsum; et specialiter hoc inconveniens consequeretur ei, quod nulla opinio esset falsa, et quod ille qui opinatur falsa, non opinaretur. Non ergo potest dici quod vera opinio et falsa sint eiusdem simpliciter.

Sed quia *idem* dicitur multipliciter, contingit quodammodo opinionem veram et falsam esse eiusdem, et quodammodo non. Si enim accipiatur idem subiectum secundum rem, de quo sunt opiniones, sic de eodem potest esse opinio vera et falsa. Si autem accipiatur idem esse ipsum enunciabile opinatum, sic hoc est impossibile. Puta diametrum esse commensurabilem lateri quadrati opinatur aliquis falsa opinione, et inconveniens est dicere quod hoc enunciabile aliquis opinetur vera opinione. Sed secundum quod accipimus ipsum subiectum enunciabile diametrum, sic eiusdem potest esse opinio vera et falsa. Nam circa diametrum, unus vere opinatur quod sit incommensurabilis, alius falso quod sit commensurabilis. Et sic manifestum est quod id de quo est opinio et scientia, etsi sit idem subiecto, non tamen est idem secundum rationem. Est enim idem subiecto diametrum commensurari, et diametrum non commensurari, quia subiectum utriusque enunciabilis est idem: tamen manifestum est quod ratione diameter differt secundum quod accipitur ut commensurabilis, et secundum quod accipitur ut incommensurabilis. Et sic opinio vera et falsa possunt esse eiusdem subiecto, non autem eiusdem secundum rationem.

Similiter etiam est et de scientia et de opinione. Nam scientia quidem est de hoc quod aliquis sciat animal, ita tamen quod non contingat illud non esse animal; sed opinio est de hoc quod aliquis scit animal, ita tamen quod contingat illud non esse animal. Puta si scientia sit quod homo vere sit id quod est animal, et sic impossibile sit aliter se habere; opinio vero sit de hoc quod homo non vere sit id quod est animal, et per hoc contingat aliter se habere. Manifestum est enim quod idem est subiectum et scitum et opinatum, quod est homo; sed non est ut idem ratione. Sic igitur ex dictis manifestum est quod non contingit simul omnino idem scire et opinari; quia simul homo haberet existimationem quod posset aliter se habere, el quod non posset aliter se habere. Sed in alio homine hoc contingit quod de eodem unus habet scientiam, et alius opinionem, sicut dictum est. In eodem vero homine non contingit ratione iam dicta.

(14) n. 5.
(15) Cf. lect. XXIV.
(16) Cf. lib. II, lect. I. n. 6 seqq.
(17) n. seq.
(18) Cf. lect. XXIV.
(19) Cf. I *Perth.,* lect. III, n. 7.

(20) Comment. S. Th. lect. VIII: Ed. Did., lib. Ill, cap. IV, η. 16 seqq.
(21) Loc. supra cit.

405 [11]. Deinde cum dicit [288]: *Reliqua autem quomodo* etc., comparat scientiam ad alios habitus qui se habent ad verum.

Et primo, ad illos habitus qui sunt de principiis et de conclusionibus; secundo, ad habitum qui specialiter respicit medium; ibi [289]: *Solertia autem* (22) etc.

Dicit ergo primo [288] quod reliqua ab opinione ad cognitionem pertinentia, quomodo distinguantur in rationem, et intellectum, et scientiam, et artem, et prudentiam, et sapientiam, quantum ad aliquid pertinent ad considerationem philosophiae primae, vel etiam philosophiae naturalis; quantum autem ad aliquid, ad considerationem philosophiae moralis, quae dicitur Ethica.

Ad cuius evidentiam sciendum est quod Aristoteles in VI *Ethic.* (23) ponit quinque quae se habent semper ad verum, scilicet artem, scientiam, sapientiam, prudentiam et intellectum; subiungens duo quae se habent ad verum et falsum, scilicet suspicionem et opinionem.

Prima autem quinque se habent solum ad verum, quia important rectitudinem rationis. Sed tria eorum, scilicet sapientia, scientia et intellectus, important rectitudinem cognitionis circa necessaria: scientia quidem circa conclusiones, intellectus autem circa principia, sapientia autem circa causas altissimas, quae sunt causae divinae. Alia vero duo, scilicet ars et prudentia, important rectitudinem rationis circa contingentia. Prudentia quidem circa agibilia, idest circa actus qui sunt in operante, puta amare, odire, eligere et huiusmodi, quae pertinent ad actus morales, quorum est directiva prudentia. Ars autem importat rectitudinem rationis circa factibilia, idest circa ea quae aguntur in exteriorem materiam, sicut est secare et alia huiusmodi opera, in quibus dirigit ars.

Hic autem addit *rationem,* quae pertinet ad deductionem principiorum in conclusiones.

Determinare quidem de sapientia quid sit et quomodo se habeat, et de scientia et intellectu et arte, pertinent aliqualiter ad philosophiam primam; prudentia vero pertinet ad considerationem moralem; intellectus et ratio, secundum quod significant potentias quasdam, pertinent ad considerationem naturalem, ut patet in libro *De anima (24).*

406 [12]. Deinde cum dicit [289]: *Solertia autem est subtilitas* etc., facit mentionem de quodam habitu, qui specialiter respicit medium. Et dicit quod *solertia* est quaedam subtilis et facilis coniecturatio medii, propter quod aliquid evenit, et hoc quando non habet magnum tempus ad perspiciendum vel deliberandum: sicut si aliquis videns quod semper luna, quando convertitur opposita ad solem, splendorem habet per totum, statim intellexit propter quid hoc sit, scilicet quia illustratur a sole. Et similiter in actibus humanis, si aliquis videat aliquem pauperem altercantem cum aliquo divite, cognoscit quod ille dives accommodavit ei aliquid, et altercantur de redditione; vel si aliquis videns aliquos, qui prius fuerant inimici, esse factos amicos, cognovit propter quid hoc sit, quia scilicet sunt inimici eiusdem.

Et quod cognoscere medium sit cognoscere propter quid, manifestat *dupliciter: primo* quidem per rationem, quia talis solers videns omnes causas medias, cognovit et ultimas, in quas fit ultimo resolutio, per quas cognoscitur propter quid; *secundo,* manifestat per exemplum ordinatum in syllogismo. Ut ponamus lunam esse C, idest minorem extremitatem; sed esse splendidum per oppositionem ad solem sit A, idest maior extremitas; sed illuminari a sole sit B, idest medium. C enim est B, idest luna habet lumen a sole; et A inest ipsi B, quia quod habet lumen a sole splendet conversum ad solem; et sic probatur quod A insit ipsi C per B.

Unde patet quod solertia est quaedam perspicacitas velociter apprehendendi medium: quod contingit ex naturali aptitudine, et etiam ex exercitio. Posuit autem diversa exempla solertiae, ut ostendat quod in omnibus praedictis habitibus, scilicet prudentia et sapientia etc., possit esse solertia.

(22) n. seq.

(23) Cap. III, n. 1: Comment. S. Th. lect. III.

(24) I. cap. I, n. 11 seqq.; Comment. S. Th. lect. II.

LIBER SECUNDUS

Determinans de principiis syllogismi demonstrativi,

- Determinat de cognitione medii in demonstrationibus 407 [290]
  - Investigat quid sit medium in demonstrationibus 407 [290]
  - Quomodo illud medium nobis innotescat 418 [298]
    - Quomodo *quod quid est* et propter quid se habent ad demonstrationem 418 [298]
      - Circa *quod quid est* 418 [298]
      - Circa *propter quid* 490 [354]
    - Quomodo oportet investigare *quod quid est* et *propter quid* 527 [383]
      - Quomodo investigetur *quod quid est* 527 [383I
      - Quomodo investigetur *propter quid* 560 [409]
- Determinat de cognitione primarum propositionum 582 [427].

LECTIO L
(nn. 407-417; [290-297]).

Quatuor sunt quaestiones ad scientiam pertinentes, et omnes sunt quaestiones medii.

SCHEMA

Lectio I, nn. 407-417 [290-297].

Determinans de cognitione medii in demonstrationibus, investigat quid sit medium in demonstrationibus 407 [290].

l A) Ponit numerum quaestionum 407 [290].
- 1) Enumerat quaestiones circa ea quae sunt scienda, scii, *quia, propter quid, si est* et *quij est* 408 [290].
- 2) Manifestat propositas quaestiones, et primo compositas 409 [291-292].
- 3) Manifestat alias duas quaestiones, quae sunt simplices 411 [293].

B) Ostendit qualiter praedictae quaestiones se habeant ad medium 412 [294].
- 1) Proponit quod intendit 412 [294].
- 2) Manifestat quod dixerat, quod *quia est* et *si est* differunt sicut in parte et simpliciter 413 [295]·
- 3) Probat propositum, scilicet quod pradictae quaestiones pertineant ad medium 414 [296].
  - a) Probat per rationem 414 [296].
  - b) Ostendit per signum sensibile 416 [297].
- 4) Epilogando concludit principale propositum, ibid.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput I

290. (1) Quaestiones sunt aequales numero his, quaecunque vere scimus. Quaerimus autem quatuor: quia, propter quid, si est, quid est.

291. Cum quidem enim utrum hoc aut hoc sit quaerimus, in numerum ponentes, ut utrum sol deficiat aut non, ipsum quia quaerimus. Signum est: invenientes enim quia deficit, pausamus. Et si in principio sciremus quia deficeret, non quaereremus utrum deficeret.

292. Cum autem scimus ipsum quia, ipsum propter quid quaerimus: ut scientes quia deficit sol, et quia movetur terra, propter quid deficit, et propter quid terra movetur, quaerimus. Hoc quidem igitur sic.

293. Quaedam autem alio modo quaerimus, ut si est aut non est centaurus, aut Deus. Hoc autem si est aut non est, simpliciter dico: sed non si album est aut non. Cognoscentes autem quia est, quid est quaerimus, ut quid est Deus, aut quid est homo. Quae quidem igitur quaerimus, et quae invenientes scimus, haec et tot sunt.

Caput II

294. Quaerimus autem, cum quaeramus quia, aut si est simpliciter, utrum sit medium ipsius aut non. Cum autem cognoscentes aut quia est, aut si est, aut in parte aut simpliciter, iterum propter quid quaerimus, aut quid est, tunc quaerimus quid sit medium.

295. Dico autem quia aut si est, in parte aut simpliciter. In parte quidem igitur, utrum deficit luna aut augetur. Si enim est aliquid aut non est aliquid in huiusmodi inquirimus. Simpliciter autem est, si est aut non est luna, aut nox.

296. Contingit itaque in omnibus quaestionibus quaerere, aut si est medium, aut quid est medium. Causa quidem enim medium est. In omnibus autem hoc quaeritur: ut utrum luna deficiat, utrum sit aliqua causa aut non. Post hoc, scientes quia est, quid igitur hoc sit quaerimus. Causa enim ipsius esse non hoc aut hoc, sed simpliciter substantiam; aut non simpliciter, sed aliquid horum quae sunt per se aut secundum accidens, medium est. Dico autem simpliciter quidem substantiam, ut lunam, aut terram, aut triangulum, quid autem esse defectum, aequalitatem, inaequalitatem, si in medio terra sit aut non. In omnibus enim his manifestum est quod idem sit quod quid est et propter quid est. Ut, quid est defectus? privatio luminis a luna ex terrae obiectu. Propter quid est defectus, aut propter quid deficit luna? propter defectum luminis, opposita terra. Quid est consonantia? ratio numerorum in acuto et gravi. Propter quid consonat acutum gravi? propter id quod rationem habet numeralem acutum et grave. Utrum est consonare acutum et grave? Utrum sit in numeris ratio ipsorum? Accipientes autem quia est, quid igitur est ratio?

297. Quod autem medii sit quaestio, ostenditur quandocunque medium sensibile est. Quaerimus enim non sentientes, ut defectum, si est. Si vero essemus super lunam, non utique quaereremus neque si fit, neque propter quid, sed simul manifestum esset utique: ex eo enim quod sentimus, et universale nobis factum est scire. Sensus quidem est eius quod nunc obiicitur, et manifestum enim est quod nunc deficit; ex his autem universale utique factum est. Sicut igitur diximus, quod quid est scire idem est et propter quid est. Hoc autem aut est simpliciter, et non eorum quae insunt aliquid; aut quae insunt, ut quoniam duo recti sunt, aut quoniam maius, aut quoniam minus est. Quod quidem igitur omnia quae quaeruntur, medii quaestio sint, manifestum est,

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio huius secundi libri.

2. Aequalis in scientiis est numerus quaestionum et eorum quae sciuntur: de rebus enim quaerimus ut de ipsis sciamus quae a nobis ignorantur. Et quia quatuor sunt quae de rebus sciuntur, ideo quatuor sunt de rebus quaestiones in scientiis, nempe *quia, propter quid, an sit* et *quid sit* res. Ad has quaestiones reducitur quidquid est *quaeribile* vel scibile.

3. Declarantur quaestiones quae possunt referri ad enunciationes compositas. Et primo quoad quaestionem *quia.*
4. Deinde quoad quaestionem *propter quid,* quae sequitur quaestionem *quia est,* seu *an sit secundum quid.*
5. Declarantur quaestiones quae possunt referri ad enunciationes simplices. Et primo quoad quaestionem *an sit,* seu *quia est simpliciter,* ad quam sequitur quaestio *quid est.*
6. Coordinantur praefatae quaestiones, quae hoc habent commune quod quaerunt medium (hoc est rationem eius de quo quaeritur); non quidem formaliter sub ratione medii, sed concomitanter sub ratione communi cur ita res se habet.
7. Quaestiones *quia est* et *si est* differunt sicut in parte et simpliciter: quia prima quaerit de esse tali seu secundum quid, altera autem de esse simpliciter.
8. Probatur quod in omnibus quaestionibus quaeritur medium vel *an sit,* sicut in quaestione *quia* et *si est;* vel *quid sit,* sicut in quaestionibus *propter quid* et *quid.* Nam in omni quaestione scientifica quaerimus *scire:* sed scire non habetur, nisi quando cognoscitur causa, quae est ratio et medium rei scitae.
9. Dubium incidens de medio quod est definitio passionis.
10. Confirmatur ratio facta exemplo ex rebus sensibilibus ducto.
11. Respondetur tacitae obiectioni: et concluditur quod in omnibus quaestionibus scientificis est quaestio medii.

COMMENTARIUM S. THOMAE

407 [1]. Postquam Philosophus in primo libro determinavit de syllogismo demonstrativo, in hoc libro intendit determinare de principiis eius.

Est autem *duplex* principium demonstrativi syllogismi, scilicet medium eius et primae propositiones indemonstrabiles. Dividitur ergo liber iste in *duas* partes: in prima [290], determinat de cognitione medii in demonstrationibus; in secunda, de cognitione primarum propositionum; ibi [427]: *De principiis autem qualiter fiunt cognita* (1) etc. Quia enim in primo libro habitum est (2) quod omnis doctrina et omnis disciplina fit ex praeexistenti cognitione; in demonstrationibus autem cognitio conclusionis acquiritur per aliquod medium et per primas propositiones indemonstrabiles; residuum erat investigare qualiter ista innotescant.

Prima autem pars dividitur in duas partes: in prima, investigat quid sit medium in demonstrationibus; in secunda parte inquirit quomodo illud medium nobis innotescat; ibi [298]: *Quomodo autem quod quid est ostenditur* (3) etc.

Quia vero medium in demonstrationibus assumitur ad aliquid innotescendum de quo poterat esse dubitatio vel quaestio, ideo circa primum duo facit: primo enim, ponit numerum quaestionum; secundo, ex ipsis quaestionibus investigat propositum, ostendens qualiter quaestiones pertineant ad medium demonstrationum; ibi [294]: *Quaerimus autem cum quaeramus* (4) etc.

Circa primum tria facit; primo, enumerat quaestiones; secundo, manifestat compositas quaestiones; ibi [291]: *Cum quidem enim utrum hoc* (5) etc.; tertio, simplices; ibi [293]: *Quaedam autem alio modo* (6) etc.

408 [2]. Dicit ergo primo [290] quod aequalis est numerus quaestionum et eorum quae sciuntur. Cuius ratio est, quia scientia est cognitio per demonstrationem acquisita. Eorum autem oportet per demonstrationem cognitionem acquirere, quae ante fuerint ignota: et de his quaestiones facimus, quae ignoramus. Unde sequitur quod ea quae quaeruntur sint aequalia numero his quae sciuntur.

Quatuor autem sunt quae quaeruntur, scilicet *quia, propter quid, si est* et *quid est:* ad quae quatuor reduci potest quidquid est quaeribile vel scibile. Dividit autem in I *Topicorum* (7) quaestiones sive problemata aliter in quatuor, quae omnia comprehenduntur sub una harum quaestionum, quae dicitur quaestio *quia.* Non enim ibi intendit nisi de quaestionibus ad quas dialectice disputatur.

409 [3]. Deinde cum dicit [291]: *Cum quidem enim utrum hoc* etc., manifestat propositas quaestiones, et primo compositas. Ad cuius evidentiam considerandum est quod, cum scientia non sit nisi veri (8), verum autem significetur solum per enunciationem (9), oportet solam enunciationem esse scibilem, et per consequens quaeribilem.

Sicut autem in II *Perihermeneias* dicitur (10), enunciatio *dupliciter* formatur. *Uno* quidem *modo,* ex nomine et verbo absque aliquo apposito, ut cum dicitur *homo est; alio modo,*

(1) Lect. XX.
(2) Lect. I
(3) Lect. seq.
(4) n. 6.
(5) n. 3.
(6) n. 5.
(7) Cap. III.
(8) Cf. I *Perih.*, lect. III.
(9) Cf. I *Perih.*, lect. VII, n. 2 seqq.
(10) Lect. II, n. 2.

quando aliquid tertium adiacet, ut cum dicitur *homo est albus.*

Potest igitur quaestio formata referri, vel ad primum modum enunciationis, et sic erit quasi quaestio simplex; vel ad secundum modum, et sic erit quaestio quasi composita, vel *in numerum ponens,* quia videlicet quaeritur de compositione duorum.

Circa hunc ergo modum enunciationis *duplex* quaestio formari potest.

Una quidem, an hoc sit verum quod dicitur. Et hanc quaestionem primo exponit, dicens quod cum de aliqua re quaerimus utrum illa res *sit hoc* aut *illud,* et sic quodammodo ponimus in numerum (accipiendo scilicet duo, quorum unum est praedicatum et aliud subiectum; puta cum quaerimus utrum sol sit deficiens per eclipsim vel non, et utrum homo sit animal vel non), tunc dicimur quaerere *quia:* non ita quod hoc quod dico *quia* sit nota vel signum interrogationis, sed quia ad hoc quaerimus ut sciamus *quia ita est.* Cuius signum est, quia cum invenerimus per demonstrationem, quiescimus a quaerendo; et si in principio hoc scivissemus, non quaereremus utrum ita sit. Inquisitio autem non cessat, nisi habito eo quod quaerebatur. Et ideo cum quaestio qua quaerimus utrum *hoc sit hoc,* cesset habito quod ita est, manifestum est quid huiusmodi quaestio quaerit.

410 [4], Deinde cum dicit [292]: *Cum autem scimus* etc., manifestat *consequentem* quaestionem, quae etiam in numerum ponit; et dicit quod cum scimus *quia ita est,* quaerimus *propter quid* ita sit. Puta, cum scimus quia sol est deficiens per eclipsim, et quod terra est mota in terraemotu, quaerimus propter quid sol deficiat, aut propter quid terra moveatur. Hoc igitur sic quaerimus, ponentes scilicet in numerum.

411 [5]. Deinde cum dicit [293]: *Quaedam autem alio modo* etc., manifestat alias duas quaestiones, quae non ponunt in numerum, sed sunt simplices. Et dicit quod quaedam quaerimus alio modo a praedictis quaestionibus, scilicet non ponentes in numerum: utpote si quaeramus an sit centaurus vel non: hic enim simpliciter quaeritur de centauro *an sit,* non autem quaeritur an centaurus sit hoc, puta album vel non. Et sicut scientes *quia* hoc est illud, quaerebamus *propter quid,* ita etiam scientes de aliquo *quia* est simpliciter, quaerimus *quid* sit illud, puta quid est Deus, aut quid est homo. Haec igitur et tot sunt illa quae quaerimus: quae cum invenerimus, dicimur scire.

412 [6]. Deinde cum dicit [294]: *Quaerimus autem cum quaeramus* etc., ostendit qualiter praedictae quaestiones se habeant ad medium.

Et circa hoc tria facit: primo, proponit quod intendit; secundo, manifestat quod dixerat; ibi [295]: *Dico autem quia* (1]) etc.; tertio, probat propositum; ibi [296]: *Contingit itaque in omnibus quaestionibus* (I2) etc.

Circa primum sciendum est quod praedictarum quatuor quaestionum, quarum duae ponunt in numerum et duae non ponunt, primam utrarumque in unam coordinat, scilicet quaestionem *quia* et quaestionem *an est.* Et dicit quod cum quaerimus *quia hoc est hoc,* aut cum quaerimus de aliquo simpliciter *si est,* nihil aliud quaerimus quam utrum aliquod medium ipsius quod quaerimus sit invenire vel non. Quod non dicitur secundum ipsam formam quaestionis.

Non enim cum quaero *an sol eclipsetur,* vel *an homo sit,* ex ipsa forma quaestionis quaero *an sit aliquod medium,* quo possit demonstrari vel solem eclipsari, vel hominem esse: sed si sol eclipsatur, vel homo est, consequens est quod sit aliquod medium invenire ad demonstrandum ista quae quaeruntur. Non enim fit quaestio de immediatis, quae etsi vera sunt, non tamen habent medium; quia huiusmodi, cum sint manifesta, sub quaestione non cadunt. Sic ergo qui quaerit *an hoc sit hoc,* vel *an hoc sit simpliciter,* ex consequenti quaerit an sit huiusmodi medium.

Quaeritur enim in quaestione *si est,* vel *quia est,* an sit id quod est medium; quia id quod est medium est ratio eius, de quo quaeritur an hoc sit hoc, vel an simpliciter, ut infra dicetur (13). Non tamen quaeritur sub ratione medii.

Contingit autem, invento quod quaeritur per has duas quaestiones, cognoscere aut *quia est* aut *si est:* quorum alterum est cognoscere esse simpliciter, alterum esse in parte, sicut cum cognoscimus quod homo est albus; quia esse album non significat totaliter esse hominis, sed significat ipsum esse aliquid; et ideo cum homo fit albus, non dicitur generari simpliciter, sed generari secundum quid. Sed cum dicitur, *homo est,* significatur ipsum esse simpliciter; et cum homo fit ens, dicitur generari simpliciter.

Cum ergo cognito *quia est,* quaerimus *propter quid est,* aut cognito *si est,* quaerimus *quid est,* tunc quaerimus quid sit medium. Et hoc similiter est accipiendum non secundum formam quaestionis, sed secundum concomitantiam. Non enim qui quaerit causam propter quam sol eclipsatur quaerit ipsam ut medium demonstrans, sed quaerit id quod est medium: quia consequens est ut, hoc habito, possit demonstrare. Et eadem ratio est de quaestione *quid est.*

413 [7]. Deinde cum dicit [295]: *Dico autem quia aut si est* etc., manifestat quod dixerat, quod *quia est* et *si est* differunt sicut in parte et simpliciter. Cum enim quaerimus utrum deficit luna aut utrum augetur, est quaestio in parte: in huiusmodi enim quaestione quaerimus si luna est aliquid; puta si

(11) n. seq.

(12) n. 8.

(13) n. 8.

deficiens, vel aucta, aut non. Sed cum quaerimus an luna sit, sive an nox sit, est quaestio de esse simpliciter.

414 [8]. Deinde cum dicit [296] *Contingit itaque in omnibus* etc., probat propositum, scilicet quod praedictae quaestiones pertineant ad medium.

Et primo, probat per rationem; secundo, probat per signum; ibi [297]: *Quod autem sit medii* (14) etc.

Concludit ergo primo ex praemissa manifestatione quod in omnibus praedictis quaestionibus, vel quaeritur an sit medium, scilicet in quaestione *quia* et in quaestione *si est;* vel quaeritur quid est medium, scilicet in quaestione *propter quid* et in quaestione *quid est.* Et probat quod quaestio *propter quid* quaerat quid sit medium.

Manifestum est enim quod causa est medium in demonstratione, quae facit scire; quia scire est causam rei cognoscere. Causa autem est quod quaeritur in omnibus praedictis quaestionibus.

Quod primo manifestat in quaestione *quia.* Cum enim quaeritur utrum luna deficiat, quaeritur secundum modum supra (15) expositum, utrum aliquid sit causa defectus lunae vel non. Et consequenter hoc manifestat in quaestione *propter quid.* Cum enim scimus *quia* est aliquid causa defectus lunae, quaeritur *quid* sit causa; et hoc est quaerere *propter quid.*

Et eadem ratio est in aliis duabus quaestionibus, ut per sequentia manifestat. Dicit enim quod, sive accipiamus aliquam rem esse non hoc aut hoc (puta cum dico *homo est albus,* aut *grammaticus),* sed accipiamus ipsam substantiam esse simpliciter; sive etiam non accipiamus rem aliquam esse simpliciter, sed rem aliquam esse aliquid, ponendo in numerum (16) (sive illud aliquid sit de numero eorum quae praedicantur per se, sive de numero eorum quae praedicantur per accidens), sive hoc modo sive illo accipiamus rem esse, causa eius est medium ad demonstrandum ipsam.

Exponit autem consequenter quod dixit, *simpliciter substantiam esse,* cum quaerimus de luna, aut de terra, aut de triangulo, aut de quolibet subiecto *an sit,* et ad hoc demonstrandum accipitur aliquod medium. Dico autem rem *esse aliquid,* cum quaerimus eclipsim de luna, aut aequalitatem, aut inaequalitatem de triangulo, aut de terra utrum sit in medio mundi vel non. Et ostendit quod non differt quantum ad propositum utrolibet modo accipiatur rem esse; quia in omnibus praedictis idem est *quid est et propter quid.*

Et hoc manifestat primo in defectu lunae. Si enim quaeratur *quid est* defectus lunae: respondetur quod est privatio luminis a luna propter terram, quae obiicitur inter ipsam et solem. Et hoc idem respondemus si quaeratur *propter quid* luna deficit. Dicimus enim quod luna deficit propter defectum luminis ex oppositione terrae.

Et idem manifestat in alio exemplo. Si enim quaeratur *quid est* consonantia: respondetur quod est ratio, idest proportio numerorum secundum acutum et grave. Et rursum si quaeratur *propter quid* acutum consonat gravi: respondetur propter id quod habent numeralem proportionem acutum et grave.

Sic ergo quaestio *quid est* et quaestio *propter quid* redeunt in idem subiecto, quamvis differant ratione. Unde quia cum quaeritur *propter quid,* quaeritur quid sit medium, ut ostensum est, relinquitur quod cum quaeritur *quid est,* similiter quaeratur medium.

Et idem ostendit in quaestione *quia.* Ut enim dictum est, consonantia est ratio in numeris acuti et gravis: cum ergo quaeritur utrum acutum et grave consonent, quaeritur utrum sit aliqua ratio numeralis acuti et gravis; et hoc est medium ad demonstrandum quod acutum et grave consonant. Relinquitur ergo quod in quaestione *quia* quaeritur an sit medium. Cum autem acceperimus *quia* est aliqua ratio numeralis acuti et gravis, quaeremus *quae sit* illa ratio. Et hoc est quaerere *quid* vel *propter quid.*

415 [9]. Videtur hic Aristoteles dicere quod definitio passionis sit medium in demonstratione. Sed considerandum est quod definitio passionis perfici non potest sine definitione subiecti. Manifestum est enim quod principia, quae continet definitio subiecti, sunt principia passionis. Non ergo demonstratio resolvet in primam causam, nisi accipiatur ut medium demonstrationis definitio subiecti. Sic igitur oportet concludere passionem de subiecto per definitionem passionis, et ulterius definitionem passionis concludere de subiecto per definitionem subiecti. Unde et in principio dictum est (17) quod oportet praecognoscere *quid est,* non solum de passione, sed etiam de subiecto; quod non oporteret nisi definitio passionis concluderetur de subiecto per definitionem subiecti.

Et hoc patet per exemplum. Si velimus de triangulo demonstrare quod habet tres angulos aequales duobus rectis, accipiamus primo pro medio quod est figura habens angulum extrinsecum aequalem duobus intrinsecis sibi oppositis, quod est quasi definitio passionis. Quod iterum demonstrare oportet per definitionem subiecti, ut dicamus: Omnis figura tribus rectis lineis contenta habet angulum exteriorem aequalem duobus interioribus sibi oppositis; sed triangulus est huiusmodi; ergo etc. Et idem patet si velimus demonstrare quod vox acuta et gravis consonent: accipiemus definitionem passionis, ut hic dicitur,

(14) n. 10.
(15) n. 6.
(16) Cf. supra n. 3.

(17) Lib. I, lect. II, n. 3.

scilicet quod habent proportionem numeralem; sed rursus ad hoc demonstrandum oportet accipere definitionem gravis et acuti. Nam gravis vox est quae in multo tempore nata est movere sensum, acuta autem quae m modico ttmpore; modici autem ad multum est proportio numeralis; ergo vocis acutae et gravis est proportio numeralis. Nec refert si aliter definiatur acutum et grave. Oportet enim in eorum definitione ponere aliquid ad quantitatem pertinens; et sic necesse erit concludere in eis proportionem numeralem.

416 [10]. Deinde cum dicit [297]: *Quod autem medii sit quaestio* etc., ostendit propositum per signum sensibile. Et dicit quod ea in quibus medium est sensibile, manifeste ostendunt quod omnis quaestio sit quaestio medii: quia scilicet quando medium per sensum innotescit, nullus relinquitur quaestioni locus. Tunc enim quaerimus in rebus sensibilibus secundum aliquam praedictarum quaestionum, quando medium non sentimus: sicut quaerimus an sit defectus lunae vel non, quia non sentimus medium quod est causa faciens deficere lunam. Sed si essemus in loco qui est super lunam (18), videremus quomodo luna subintrando umbram terrae deficeret; et ideo circa hoc nihil quaereremus, nec *si est* nec *propter quid est;* sed simul utrumque nobis fieret manifestum.

417 [11]. Et quia posset aliquis obviando dicere quod sensus est singularium, ea vero quae quaeruntur sunt universalia, sicut et ea quae sciuntur (19); et ita per sensum non videtur quod possit, nobis innotescere id de quo est quaestio: ideo quasi obviationi respondens subiungit quod ex hoc ipso quod sentiremus particulare, scilicet quod, hoc corpus lunae tunc subintrat hanc umbram terrae, statim accideret nobis quod sciremus universale. Sensus enim noster esset de hoc quod nunc lumen solis obstruitur per oppositionem terrae; et per hoc manifestum esset nobis quod luna nunc deficit. Et quia nos conficeremus quod semper hoc modo accideret lunae defectus, statim in nostra scientia sensus rei singularis fieret universale. Et ex hoc exemplo concludit quod idem est scire *quod quid est* et *propter quid.*

Nam ex hoc quod videmus terram interpositam inter solem et lunam, sciremus et *quid est* defectus lunae et *propter quid* luna deficit: quorum unum, scilicet scire *quid est,* refertur ad scientiam qua scimus de aliquo quod simpliciter sit, non autem quod aliquid insit alicui; sed *propter quid* refertur ad cognitionem eorum quae insunt, sicut cum dicimus quod tres anguli sunt aequales duobus rectis, aut maiores aut minores.

Ultimo autem epilogando concludit principale propositum, scilicet manifestum esse ex praedictis, in omnibus quae quaeruntur esse medii quaestionem.

(18) Cf. lib. I, lect. XLII, n. 7.

(19) Cf. lib. I, lect. XLII, n. 5 seqq.

LECTIO II.

(nn. 418-430; [298-308]).

Utrum definitio significans quod quid est possit demonstrari.

SCHEMA

Lectio II, nn. 418-430 [298-308].

Postquam ostendit quod omnis quaestio est quodammodo quaestio medii, hic incipit manifestare qualiter medium nobis innotescat 418 [298].

I) Ostendit quomodo *quod quid est* et *propter quid* se habeant ad demonstrationem 418 [298].
- A) Manifestat quomodo se habeat ad demonstrationem ly *quid est* 418 [298].
  - A') Dicit de quo est intentio 419 [298].
  - B') Exequitur propositum 420 [299].
    - AA) Procedit circa praemissa disputative opponendo 420 [299].
      - 1) Disputando de ipsa definitione, quae significat *quod quid est* 420 [299].
        - a) Inquirit disputative utrum omnium quorum est demonstratio, sit definitio 420 [299].
          - a') Dicit de quo est intentio 420 [299].
          - b') Exequitur propositum, et probat quod non omnium quorum est demonstratio, est definitio, et hoc quadrupliciter 421-424 [300-303].
        - b) Inquirit an e converso demonstratio sit omnis eius cuius est definitio 425 [304].
          - j) Prima ratio negandi 425 [304].
          - jj) Secunda ratio 426 [305].
        - c) Inquirit utrum sit possibile quod alicuius eiusdem sit definitio et demonstratio etsi non omnis eiusdem 427 [306].
          - j) Prima ratio negandi 427 [306].
          - jj) Secunda ratio 428 [307].
          - jjj) Tertia ratio 429-430 [308].
        - d) Epilogat, ibid.
      - 2) Disputando de ipso *quod quid est* per definitionem significato (Lect. III, 431 [309]).
    - BB) Procedit veritatem determinando (Lect. VII, 470 [341]).
- B) Manifestat quomodo se habeat ad demonstrationem ly *propter quid* (Lect. IX, 490 [354]).

II) Ostendit quomodo oporteat investigare *quod quid est* et *propter quid* (Lect. XIII, 527 [383]).

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput III

298. Quomodo autem quod quid est demonstretur, et quis modus reductionis, et quid est definitio, et quorum, dicemus, opponentes primum de ipsis.

299. (2) Principium autem sit futurorum quod vere sit magis proprium habitarum rationum. Dubitabit enim aliquis utrum sit idem et secundum idem definitione scire et demonstratione, aut impossibile.

300. Definitio quidem enim ipsius quod quid est esse videtur; quod autem quid est omne universale et praedicativum est. Syllogismi autem sunt alii quidem privativi, alii vero non universales; sicut in secunda quidem figura privativi omnes sunt, in tertia vero non universales.

301. Postea neque eorum, quae sunt in prima figura, praedicativorum omnium est definitio; ut quod omnis triangulus duobus rectis aequales habet. Huius autem ratio est, quoniam scire demonstrabile est demonstrationem habere. Quare si in talibus demonstratio est, manifestum est quod non erit ipsorum definitio. Sciet enim utique aliquis et secundum definitionem non habens demonstrationem. Nihil enim prohibet non simul habere.

302. Sufficiens autem fides est ex inductione. Nihil enim aliquando definientes cognoscent, neque eorum quae per se insunt, neque quae insunt secundum accidens.

303. Amplius si definitio substantiae quaedam est notificatio, huiusmodi manifestum est quod non sint substantiae. Quod quidem igitur non est definitio omnis cuius est et demonstratio, manifestum est.

304. Quid autem, cuius est definitio, numquid omnis est demonstratio, aut non? Una quidem iam ratio et de hoc eadem est. Unius enim, in quantum unum, una est scientia. Quare si vere scire demonstrabile est demonstrationem habere, accidet quoddam impossibile. Deffinitionem enim habens sine demonstratione sciret

305. Amplius principia demonstrationum definitiones sunt: quorum non esse demonstrationes monstratum est prius: aut enim erunt principia demonstrabilia, et principiorum principia, et hoc in infinitum abibit; aut primae definitiones erunt indemonstrabiles.

306. Sed utrum si non omnis eiusdem, sed cuiusdam eiusdem sit definitio et demonstratio, aut impossibile sit? Non est demonstratio cuius est definitio. Definitio quidem ipsius quid est et substantiae est: sed demonstrationes videntur omnes supponere esse, et accipientes quod quid est; ut mathematicae quid unitas et quid impar, et aliae similiter.

307. Amplius omnis demonstratio aliquid de aliquo demonstrat, ut quia est aut non est: in definitione autem nil alterum de altero praedicatur, ut neque quod animal de bipede, neque hoc de animali, neque de plano figura; neque enim planum est figura, neque figura planum.

308. Amplius alterum est quod quid est, et quia est demonstrare. Definitio quidem igitur quid est ostendit; sed demonstratio quia est hoc de hoc aut non est. Alterius autem altera demonstratio est, nisi sit tanquam quaedam pars totius. Hoc autem dico, quoniam ostensum est quod isosceles duobus rectis habet aequales tres, si omnis ostensus est triangulus: pars enim est, hoc autem totum. Haec autem ad invicem non se habent sic, et quia est et quid est. Non enim alterum est alterius pars. Manifestum itaque est quod neque cuius est definitio, omnis sit demonstratio, neque cuius omnis sit demonstratio, huius omnis sit definitio. Quare omnino eiusdem nullius contingit habere utrumque. Manifestum igitur est quod neque definitio et demonstratio neque idem erunt, neque alterum in altero. Et namque subiecta similiter se haberent. Haec quidem igitur usque ad hoc opposita.

SYNOPSIS

1. Textus argumentum et divisiones.

2. Tria quaerenda: *a)* modus quo *quod quid est* nobis ostenditur; *b)* modus reducendi quae apparent de re ad *quod quid est;* c) quid sit definitio et quae sint definibilia.

3. Disputatur de ipsa definitione, quae significat quod quid est, et tres quaestiones moventur: *a)* utrum omnium quorum est demonstratio, sit definitio; *b)* utrum omnium quorum est definitio, sit demonstratio; c) utrum alicuius eiusdem sit definitio et demonstratio.

4. Disputatio prima. Utrum omnium quorum est demonstratio sit definitio? Probatur quod non. Ratio prima. Definitio, utpote indicativa του *quod quid est,* est solum eorum quae praedicantur affirmative et universaliter; ex opposito demonstratio est etiam conclusionum negativarum et particularium.

5. Ratio altera. Sed neque omnium eorum quae demonstrantur affirmative et universaliter, potest esse definitio. Probatur: nam ea quae sciuntur demonstrative, habentur per demonstrationem; ea autem quae definiuntur, cognoscuntur definitione. Ergo si omnia quae demonstrative concluduntur affirmative, sciri possent definitione, posset aliquis scire demonstranda, antequam ea demonstret.

6. Tertia ratio. Demonstratio est eorum quae per se insunt in secundo et quarto modo dicendi per se; sed definitio non est de huiusmodi; ergo etc.

7. Quarta ratio. Definitio est notificatio substantiae; ea autem de quibus sunt demonstrationes, non sunt substantiae, sed sunt ex his quae insunt subiecto; ergo etc.

8. Disputatio altera. Utrum omnis eius cuius est definitio, sit demonstratio? - ostenditur quod non. Prima ratio convenit cum secunda posita in prima disputatione. Unius, in quantum unum, videtur esse una scientia, seu unus modus cognoscendi; ergo si omnis cuius est definitio, est demonstratio, habens definitionem sciret demonstrabile sine demonstratione; quod repugnat in terminis.

9. Ratio altera. Definitiones sunt principia demonstrationum; sed principia non sunt demonstrabilia; ergo etc.

10. Disputatio tertia. Utrum sit possibile quod, etsi non omnis eiusdem, alicuius eiusdem sit definitio et demonstratio? Et videtur quod non. Ratio prima. Definitio est manifestativa essentiae cuiuslibet rei; sed demonstratio non manifestat, sed manifestam supponit essentiam rei; ergo etc.,

11. Ratio altera. In eo quod per demonstrationem concluditur, praedicatur aliquid de aliquo; in definitione autem non praedicatur aliquid de aliquo; ergo etc.

12. Tertia ratio. Definitio ostendit de aliquo *quod quid est;* demonstratio ostendit *quia est,* quod non est pars subiectiva τοῦ *quod quid est;* ergo etc.

13. Corollarium. Ergo definitio et demonstratio neque sunt idem, neque unum est in alio sicut pars subiectiva in suo toto.

COMMENTARIUM S. THOMAE

418 [1]. Postquam Philosophus ostendit quod omnis quaestio est quodammodo quaestio medii, quod quidem est *quod quid est* et *propter quid,* hic incipit manifestare qualiter medium nobis innotescat.

Et dividitur in partes duas: in prima parte ostendit quomodo *quod quid est* et *propter quid* se habent ad demonstrationem [298]; in secunda parte ostendit quomodo oporteat investigare *quod quid est* et *propter quid;* ibi [383]: *Quomodo autem oportet venari* (1) etc.

Prima autem pars dividitur in partes duas: in prima, manifestat quomodo se habeat ad demonstrationem ly *quid est;* in secunda, manifestat quomodo se habeat ad demonstrationem ly *propter quid,* quod significat causam; ibi [354]: *Quoniam autem scire opinamur cum sciamus causam* (2) etc.

419 [2]. Circa primum duo facit: primo, dicit de quo est intentio; secundo, prosequitur propositum; ibi [299]: *Principium autem sit futurorum* (3) etc.

Dicit ergo primo [298] quod quia omnis quaestio, ad cuius determinationem demonstratio inducitur, est quaestio medii (4), quod est *quid* et *propter quid,* oportet primo dicere per quem modum hoc ipsum *quod quid est* nobis ostendatur, utrum scilicet per demonstrationem, vel per divisionem, vel quovis alio modo. Et iterum oportet dicere quis sit

(1) Lect. XIII,

(2) Lect. IX.

(3) n. seq.

(4) Cf. lect. praec.

modus reducendi ea quae apparent de re, ad *quod quid est.* Et quia definitio est oratio significans *quod quid est,* oportet etiam scire quid sit definitio et quare sint definibilia. - In his autem hoc ordine procedemus: primo quidem opponendo; secundo autem veritatem determinando.

420 [3]. Deinde cum dicit [299]: *Principium 'autem sit futurorum* etc., exequitur propositum ordine praedicto.

Unde primo, procedit circa praemissa disputative opponendo; secundo, veritatem determinando; ibi [341]: *Iterum autem speculandum est quid horum* (5) etc.

Circa primum duo facit: primo, procedit disputando de ipsa definitione, quae significat *quod quid est;* secundo, de ipso *quod quid est* per definitionem significato: ibi [309]: *Ipsius autem quid est utrum syllogismus (6)* etc.

Circa primum tria facit: primo, inquirit disputative utrum omnium quorum est demonstratio, sit definitio; secondo, utrum e converso omnium quorum est definitio, sit demonstratio; ibi [304]: *Quid autem cuius est definitio* (7) etc.; tertio, utrum alicuius eiusdem sit definitio et demonstratio; ibi [306]: *Sed utrum si non omnis* (8) etc.

Circa primum duo facit: primo, dicit de quo est intentio; secundo, exequitur propositum; ibi [ib.]: *Dubitabit enim utique aliquis* (9) etc.

Dicit ergo primo [299] quod inter ea quae in futurum dicenda sunt, principium oportet sumere ab eo quod est convenientissimum *habitarum,* idest consequentium *rationum.* Quod quidem est de hoc quod posset aliquis dubitare utrum contingat idem et secundum idem scire per definitionem et demonstrationem.

421 [4]. Deinde cum dicit [300]: *Definitio quidem enim quod quid est* etc., probat quod non omnium quorum est demonstratio, sit definitio.

Et hoc *quadrupliciter.*

Primo quidem, quia definitio est indicative eius *quod quid est;* omne autem quod pertinet ad quod quid est, praedicatur et affirmative et universaliter; ergo definitio est solum eorum contentiva sive significativa, quae praedicantur affirmative et universaliter. Sed non omnes syllogismi sunt demonstrativi conclusionum affirmativarum universalium; sed quidam sunt negativi, puta omnes qui sunt in secunda figura; quidam vero particulares, puta omnes qui sunt in tertia figura (10). Non ergo omnium est definitio, quorum est demonstratio.

422 [5]. *Secundo,* ibi [301]: *Postea neque eorum quae sunt* etc., ostendit idem dicens quod neque definitio etiam potest esse omnium eorum quae concluduntur per syllogismos affirmativos, quod contingit esse solum in prima figura, sicut demonstrative syllogizatur quod *omnis triangulus habet tres angulos aequales duobus rectis.* Huius autem quod dictum est, scilicet quod non omnium quae sic syllogizantur, possit esse definitio, ratio est, quia scire aliquid demonstrative nihil aliud est quam demonstrationem habere. Ex quo patet quod si omnium horum scientia solum per demonstrationem habetur, non est eorum definitio. Ea enim quorum est definitio, cognoscuntur per definitionem. Sequeretur igitur quod aliquis non habens horum demonstrationem sciret ea; eo quod nihil prohibet aliquem habentem definitionem non simul habere demonstrationem; quamvis definitio sit demonstrationis principium. Non enim quicunque cognoscit principia, scit conclusionem deducere demonstrando.

423 [6]. *Tertio,* ibi [302]: *Sufficiens autem fides est* etc., ostendit idem per inductionem, ex qua potest fieri praemissae conclusionis sufficiens fides: quia demonstratio est eorum quae per se insunt, ut patet ex his quae in primo (11) habita sunt. Nullus autem unquam cognovit per definitionem neque aliquid eorum quae per se insunt, neque etiam aliquid eorum quae per accidens insunt; non quod accidentium, quae per se vel per accidens insunt, non possunt esse aliquae definitiones, ut habetur in VII *Metaph.* (12); sed quia eius quod est inesse per se vel per accidens, quod syllogismus concludit, nullus unquam dedit definitionem.

424 [7]. *Quarto,* ibi [303]: *Amplius si definitio substantiae* etc., ostendit idem per rationem, quia definitio est notificatio substantiae: tum quia substantia principaliter definitur, accidens vero per posterius, definitione quae est per additamentum, ut habetur in VII *Metaph.* (13); tum etiam quia accidens non definitur, nisi quatenus significatur per modum substantiae per aliquod nomen. Haec autem de quibus sunt demonstrationes, non sunt substantiae, nec per modum substantiae significantur, sed per modum accidentium, scilicet secundum inesse aliquid alicui. Unde concludit non esse possibile quod definitio sit omnis eius cuius est demonstratio.

425 [8]. Deinde cum dicit [304]: *Quid autem cuius est definitio* etc., inquirit an e converso demonstratio sit omnis eius cuius est definitio.

Et ostendit quod non, *duplici* ratione; quarum *prima* iam supra (14) tacta est. Unius enim, in quantum est unum, videtur esse una scientia, idest unus modus cognoscendi. Un-

(5) Lect. VII.
(6) Lect. seq.
(7) n. 8.
(8) n. 10.
(9) In fine huius num.
(10) Cf. lib. I, lect. VIII, nn. 8. 9.
(11) Lect. XIV.
(12) Comment. S. Th. lect. III; Ed. Did., lib. VI. cap. IV. n. 8.
(13) Comment. S. Th. lect. III et IV; Ed. Did., lib. VI, cap. IV, nn. 6, 8 seqq.
(14) n. 5.

de si id quod est demonstrabile, vere scitur per hoc quod habetur demonstratio de eo, sequitur quoddam impossibile si per definitionem sciri possit; quia habens definitionem sciret aliquid demonstrabile absque hoc quod haberet demonstrationem: quod videtur inconveniens. Et haec ratio fuit secundo posita inter praemissas.

426 [9]. *Secundam* rationem ponit ibi [305]: *Amplius principia demonstrationum* etc. Definitiones enim sunt principia demonstrationum, ut in primo (15) habitum est; sed principia non sunt demonstrabilia, quia sic sequeretur quod principiorum essent principia, et quod demonstrationes in infinitum procederent; quod est impossibile, ut in primo (16) ostensum est. Unde sequitur quod definitiones sint indemonstrabiles, tanquam quaedam prima principia in demonstrationibus. Et sic non omnium quorum est definitio, est demonstratio.

427 [10]. Deinde cum dicit [306]: *Sed utrum si non omnis* etc., inquirit utrum sit possibile quod alicuius eiusdem sit definitio et demonstratio, etsi non omnis eiusdem. Et ostendit quod non, *tribus* rationibus.

Quarum *prima* est, quia definitio est manifestativa eius *quod quid est* et substantiae, idest essentiae cuiuslibet rei. Demonstrationes autem hoc non manifestant, sed supponunt; sicut in mathematicis demonstrationibus arithmeticae supponitur quid est unitas et quid est impar; et simile est etiam in aliis demonstrationibus. Ergo non est eiusdem demonstratio et definitio.

428 [11]. *Secundam* rationem ponit ibi [307]: *Amplius omnis demonstratio* etc.; quae talis est. In eo quod per demonstrationem concluditur, praedicatur aliquid de aliquo vel affirmative vel negative: sed in definitione non praedicatur aliquid de aliquo; sicut in hac definitione, *homo est animal bipes,* neque animal praedicatur de bipede, neque bipes de animali.

Et similiter in hac definitione, *circulus* aut *triangulus est figura plana,* nec planum praedicatur de figura, neque e converso. Si enim partes definitionis adiungerentur sibi invicem, oporteret quod praedicatio intelligeretur per modum convenientem definitioni, scilicet in eo *quod quid est.* Hoc autem non videmus. Nec enim genus praedicatur in eo quod quid est de differentia, neque e converso. Non ergo eiusdem est definitio et demonstratio.

429 [12]. *Tertiam* rationem ponit ibi [308]: *Amplius alterum est quod quid est* etc.; et dicit quod alterum est manifestare *quod quid est* et *quia est,* ut patet in differentia quaestionum supra posita: sed definitio ostendit de aliquo *quid est;* demonstratio autem ostendit affirmative vel negative aliquid esse de aliquo vel non esse. Videmus autem quod alterius rei alia est demonstratio, nisi illa duo se habeant ad invicem sicut totum et pars; quia tunc una et eadem esset demonstratio de utroque. Sicut demonstrato quod triangulus habet tres angulos aequales duobus rectis, similiter etiam ostensum est de isoscele, qui se habet ad triangulum sicut pars ad totum. Sed non ita est in his duobus, *quia est* et *quid est:* neutrum enim est pars alterius.

430 [13]. Ostensum est igitur quod nec omnis cuius est definitio, sit demonstratio, neque e converso. Et ex hoc ulterius concludi potest quod nullius eiusdem sint; et quod definitio et demonstratio neque sint idem, neque unum sit in alio sicut pars subjectiva in suo toto; quia oporteret quod etiam ea quorum sunt, se haberent per modum totius et partis, ita scilicet quod omne definibile esset demonstrabile, aut e converso. Quod supra (17) improbatum est.

Ultimo epilogando concludit usque ad hoc processum esse opponendo.

(15) Lect. XVI. nn. 4, 5.
(16) Lect. XXXI seqq.
(17) n. 8.

LECTIO III.

(nn. 431-442; [309-318]).

Utrum quod quid est, quod est definitionis significatum, possit demonstrative probari per acceptionem convertibilium terminorum.

SCHEMA

(Lect. III-VI; nn. 431-469; [309-340]).

Postquam inquisivit utrum definitio significans *quod quid est* possit demonstrari, hic disputative inquirit utrum ipsum *quod quid est* possit demonstrative probari 431 [309].

I) Proponit quod intendit 431 [309].
II) Exequitur propositum 433 [310].
A) Excludit quosdam speciales modos quibus posset videri possibilis demonstratio 433 [310].
A') Ostendit quod non potest demonstrari *quod quid est* per acceptionem convertibilium terminorum 433 [310].
1) Praemittit quaedam necessaria ad propositum ostendendum 433 [310].
2) Ponit rationem ad propositum ostendendum 435 [311].
a) Dicit qualem oporteat esse syllogismum qui concludit *quod quid est,* si hoc sit possibile 435 [311].
a') Ostendit quid ad illum requiratur, ex eo quod est proprium 435 [311].
b') Ex eo quod praedicatur *in quid* 436 [312].
c') Ostendit quod praedictus modus syllogizandi requiratur 437 [313].
b) Ducit ad inconveniens 438 [314].
c) Exemplificat in terminis 439 [315].
3) Manifestat inconveniens quod sequitur ex praemissis 440 [316].
a) Ostendit modum quo convenienter hoc manifestetur 440 [316].
b) Proponit quod intendit 441 [317].
c) Probat propositum, scii, quod talas probatio contineat petitionem principii 442 [318].

B') Ostendit quod non potest demonstrari per viam divisionis 443 [319].
1) Ostendit propositum 443 [319].
a) Per rationem communem omnibus quae syllogizari possunt 444 [319].
b) Per rationes proprias ei quod quid est 447 [320].
j) Prima ratio 447 [320].
jj) Secunda ratio 448 [321].
2) Excludit quamdam solutionem 449 [322].
a) Proponit eam 449 [322].
b) Excludit ipsam 450 [323].

C') Nec accipiendo id quod requiritur ad *quod quid est* 451 [324].
1) Ostendit propositum 451 [324].
a) Inducit rationes proprias ad propositum 451 [324].
a') Non potest demonstrari *quod quid est* per hoc quod accipiatur id quod pertinet ad rationem eius *quod quid est* 451 [324].
a) Movet quaestionem 452 [324].
b) Argumentatur ad propositum 453 [325-326].
b') Non potest demonstrari *quod quid est* unius rei ex *quod quid est* alterius 455 [327].
d) Proponit quod intendit 455 [327].
h) Probat propositum 456 [328].
j) Prima ratio 456 [328].
jj) Secunda ratio 457 [329].
b) Inducit rationem communem contra eum qui demonstrat ex suppositione et divisione 458 [330].
2) Concludit ex omnibus praemissis quod nullo modo potest probari *quod quid est* 459 [331].

Lectio VI, nn. 460-469 [332-340].

B) Ostendit quod non potest demonstrari *quod quid est,* per rationes communes 460 [332].
1) Praemittit quoddam necessarium ad propositum ostendendum 461 [332].
2) Procedit ad propositum ostendendum ex eo quod praemissum est 462 [333].
a) Ostendit quod non potest ostendi *quod quid est* demonstratione 462 [333].
j) Prima ratio 462 [333].
jj) Secunda ratio 463 [334].
jjj) Tertia ratio 464 [335].
b) Ostendit quod non potest ostendi *quod quid est* definitione 465 [336].
a') Ostendit quid ex hoc sequatur 465 [336].
b') Ostendit illud quod sequitur esse inconveniens 466 [337].
j) Prima ratio 466 [337].
jj) Secunda ratio 467 [338].
jjj) Tertia ratio 468 [339].
C) Epilogat quae disputative praemissa sunt 469 [340].

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput IV

309. (3) Ipsius autem quid est utrum syllogismus sit an demonstratio, aut non, sicut nunc ratio supposuit?

310. Syllogismus quidem enim aliquid de aliquo demonstrat per medium. Sed quid est proprium est, et in eo quod quid est praedicatur. Hoc autem necesse est converti.

311. Si enim A ipsi C est proprium, manifestum est quod et A ipsi B, et hoc ipsi C. Quare omnia sunt ad invicem.

312. At vero et si A in eo quod quid est in omni B, et universaliter B de omni C in eo quod quid est dicitur, necesse est et A in eo quod quid est praedicari de C.

313. Si vero aliquis non accipit sic duplicans, non necesse est A in eo quod quid est de C praedicari. Si autem A quidem de B in eo quod quid est, non quibuscunque B |*in eo* quod quid est: ipsum autem quod quid est utrumque hoc habebit; erit itaque et B de C in eo quod quid est.

314. Si igitur quod quid est et quod quid erat esse utraque habent, in medio erit prius quod quid erat esse.

315. Et omnino si est monstrare quid est homo, sit C homo, A vero quod quid est, sive animal bipes, sive aliquid aliud. Si igitur syllogizatur, necesse est A de B omni praedicari; et huiusmodi autem erit alia media ratio. Quare et hoc erit quod quid est homo. Accipit igitur quod oportet ostendere: etenim B est quod quid est hominis.

316. Oportet autem in duabus propositionibus primis et immediatis terminis considerare. Maxime autem manifestum est quod dicitur, sic.

317. Qui quidem itaque per conversionem demonstrantes quid est anima et quid est homo, aut aliud quodlibet eorum quae sunt, quod est ex principio petunt. Ut si aliquis definiat animam esse eamdem sibi ipsi causam vivendi, hoc autem numerum seipsum moventem, necesse est petere, si consequitur, animam hoc esse quod vere est esse numerum seipsum moventem sic sicut idem.

318. Non enim si consequitur A ipsi B et hoc ipsi C, erit ipsi C A quod quid erat esse; sed verum erat dicere quod erit solum: neque si est A quod quid est et de B praedicatur omni. Nam animalis esse praedicatur de hominis esse: verum enim est de omni hominis esse animalis esse, sicut et dicimus omnem hominem esse animal; sed non sic sicut unum esse. Si quidem igitur non sic accipiat, non syllogizatur quod A sit in C in eo quod quid erat et substantia. Si vero sic accipiat, tunc prius erit accipiens quod in C est in eo quod quid erat esse B. Quare non demonstratum est: quod enim erat in principio accepit.

SYNOPSIS

1. Argumentum textus. - Utrum quod quid est, quod est definitionis significatum, possit demonstrative probari?
2. Necessitas huius disputationis.
3. Ex duplici capite haec disputatio versatur: *a)* utrum quod quid est possit demonstrari per speciales modos; *b)* vel per rationes communes. - Per speciales modos: nempe *d)* per acceptionem terminorum convertibilium; Z>) vel per divisionem; c) vel accipiendo id quod requiritur ad quod quid est. In hac lectione disputatur assumendo terminos convertibiles.
4. Duo praesupponenda in hac disputatione: quorum unum pertinet ad syllogismum, nempe medium; alterum pertinet ad ipsam rei essentiam, nempe praedicari quidditative et convertibiliter.
5. Non potest syllogismus concludere quod quid est rei, nisi praemissae constent terminis convertibilibus.
6. Praeterea in syllogismo praefato maior extremitas debet praedicari in eo quod quid est de medio; et medium in eo quod quid est de minori extremitate.
7. Nisi hae duae conditiones observentur, syllogismus non potest concludere maiorem extremitatem esse quod quid est minoris extremitatis, nempe subiecti conclusionis.
8. Sed his positis, non potest probari quod quid est, nisi petendo principium.
9. Declaratur assertum exemplo definitionis hominis.

10. Modus quo hoc inconveniens de petitione principii sequatur, considerandus est in duabus syllogismi propositionibus immediatis.

11. Adducitur in exemplum definitio animae a Platone tradita.

12. Probatur quod praefata demonstratio τοῦ quod quid est sit petitio principii; quia ponitur quod medium sit unum et idem cum utroque extremo, et consequenter supponitur quod est probandum, nempe ipsum quod quid est minoris extremi.

COMMENTARIUM S. THOMAE

431 [1]. Postquam Philosophus disputative inquisivit utrum definitio significans *quod quid est* possit demonstrari, hic procedit ulterius ad inquirendum disputative utrum ipsum *quod quid est,* quod est definitionis significatum, possit demonstrative probari.

Et primo [309], proponit quod intendit; secundo, exequitur propositum, ibi [310]: *Syllogismus quidem enim* O etc.

Movet ergo primo [309] quaestionem: utrum possit esse syllogismus aut demonstratio eius *quod quid est,* ita scilicet quod concludatur hoc esse quod quid est huius; aut hoc non sit possibile, sicut supposuit ratio immediate praemissa?

432 [2]. Fuit autem necessaria haec disputatio post praemissam, quia in definitione attenditur non solum ut illud quod significatur, sit *quod quid est,* sed etiam ut tali modo tradatur qui competat ad manifestandum quod quid est; ita scilicet quod sit ex prioribus et notioribus, et alia huiusmodi habeat quae in definitione sunt observanda. Signanter autem dicit, *utrum sit syllogismus aut demonstratio:* nam rationum subsequentium quaedam concludunt quod eius quod quid est non sit demonstratio, quaedam vero quod eius omnino non sit syllogismus.

433 [3]. Deinde cum dicit [310]: *Syllogismus quidem enim aliquid de aliquo* etc., procedit disputative ad ostendendum quod non sit syllogismus vel demonstratio eius *quod quid est.*

Et primo, excludit quosdam speciales modos, quibus posset videri quod possit demonstrari quod quid est; secundo, ponit rationes communes ad hoc; ibi [332]: *Amplius quomodo demonstrabit* (2) etc.

Circa primum tria facit: primo, ostendit quod non potest demonstrari quod quid est per acceptionem convertibilium terminorum; secundo, quod non potest demonstrari per divisionem; ibi [319]: *At vero neque per divisionem* (3) etc.; tertio, quod non potest demonstrari accipiendo id quod requiritur ad quod quid est; ibi [324]: *Sed utrum sit demonstrare* (4) etc.

Circa primum tria facit: primo, praemittit quaedam quae sunt necessaria ad propositum ostendendum; secundo, inducit rationem; ibi [311]: *Si enim ipsius C A proprium est* (5) etc.; tertio, manifestat inconveniens quod sequitur; ibi [316]: *Oportet autem in duabus propositionibus* (6) etc.

434 [4]. Circa primum praesupponit *duo.* Quorum *primum* pertinet ad syllogismum, scilicet quod omnis syllogismus probat aliquid de aliquo per aliquod medium, ut ex superioribus patet. *Aliud* autem pertinet ad ipsum *quod quid est,* quod est per syllogismum probandum; ad quod requiruntur *duae* conditiones-

Quarum *una* est quod quod quid est sit proprium: quaelibet enim res habet propriam essentiam sive quidditatem. Et quia non omne quod est proprium alicui pertinet ad essentiam eius, sicut risibile homini; ideo requiritur *secunda* conditio, quod praedicetur *in quid.* Et has duas conditiones necesse est sequi tertiam, scilicet ut quod quid est sit convertibile cum eo cuius est.

435 [5]. Deinde cum dicit [311]: *Si enim A ipsi C est proprium* etc., ponit rationem ad propositum ostendendum.

Et circa hoc tria facit: primo [311], dicit qualem oporteat esse syllogismum qui concludit *quod quid est,* si hoc sit possibile; secundo, concludit inconveniens, quod ex hoc sequitur; ibi [314]: *Si ergo quod quid est* (7) etc.; tertio, exemplificat in terminis; ibi [315]: *Et omnino si est monstrare* (8) etc.

Circa primum tria facit: primo [311] enim ostendit quid requiratur ad syllogismum concludentem quod quid est, ex eo quod est proprium; secundo, quid requiratur ex eo quod praedicatur *in quid;* ibi [312]: *At vero et si A* (9) etc.; tertio, ostendit quod sine his talis syllogismus esse non possit; ibi [313]: *Si vero aliquis* (10) etc.

Dicit ergo primo [311] quod si A, quod est probandum de C tanquam *quod quid est* eius, est proprium ipsi C (quod requiritur ad quod quid est, ut dictum est) (u), oportebit quod primum, scilicet A, sit proprium me-

ti) n. 3.
(2) Lect. VI.
(3) Lcct. seq.
(4) Lect. V.

ts) n. 5.
(6) n. 10.
(7) n. 8.
(8) n. 9.
(9) n. seq.
(10) n. 7.
(11) n. pracc.

dio, quod est B: nam si A excedit B (12) quod universaliter praedicatur de C, sequitur quod A multo magis excedat C. Et similiter manifestum est quod oportebit B esse proprium ipsius C: nam si B excedat C, sequitur quod A, quod praedicatur universaliter de B, excedat C; et sic non erit proprium eius, ut supponebatur. Relinquitur ergo quod si aliquis syllogismus sit, qui concludit *quod quid est,* oportet esse talem habitudinem terminorum eius, ut omnes ad invicem convertantur.

436 [6]. Deinde cum dicit [312]: *At vero et si A in eo quod quid est* etc., ostendit quid debeat habere syllogismus praedictus, ex eo quod concludit id quod praedicatur in eo quod quid est. Et dicit quod oportet hoc modo syllogismum procedere, ut *maior* extremitas, quae est A, praedicetur in eo quod quid de *medio,* quod est B; et B similiter praedicetur in eo quod quid de *minori* extremitate, quae est C; et sic concluditur quod A praedicetur de C in eo quod quid est.

437 [7]. Deinde cum dicit [313]: *Si vero aliquis non accepit sic duplicans* etc., ostendit quod praedictus modus syllogizandi requiratur. Et dicit quod si aliquis non ita accipiat terminos *duplicans,* idest observans duas conditiones praedictas, vel potius accipiens *quod quid est* ex duabus partibus, non sequitur ex necessitate quod A praedicetur de C in eo quod quid est. Sed et si ex una tantum parte praedictae conditiones observentur, non sufficit ad propositum. Etsi enim detur quod A praedicetur de B in eo quod quid est, non propter hoc sequitur quod praedicetur in eo quod quid de quibuscunque praedicatur B qualitercunque. Et sic sequitur quod ex utraque parte oporteat accipere quod quid est: ita scilicet quod non solum A sit quod quid est ipsius B, sed etiam ipsum B sit quod quid est ipsius C, tanquam convertibiliter et in eo quod quid praedicatum.

438 [8]. Deinde cum dicit [314]: *Si igitur quod quid est et quod quid erat esse* etc., ducit ad inconveniens: quia si, sicut ostensum est, ex utraque parte invenitur non solum praedicari aliquid in eo quod quid, sicut genus praedicatur de specie, sed etiam quod ex utraque parte sit *quod quid erat esse,* quod significat definitio, sequitur quod quid erat esse prius fuisse in *medio* termino; idest quod medius terminus sit quod quid erat esse minoris extremitatis: et ita supponitur quod oportebat probare, scilicet quidditatem ipsius C.

439 [9]. Deinde cum dicit [315]: *Et omnino si est monstrare quid* etc., manifestat quod dixerat in terminis. Puta si volumus monstrare quid est homo, sit C, idest *minor* extremitas, *homo;* A vero, idest *maior* extremitas, sit *quod quid est* hominis, puta *animal bipes,* vel *aliquid aliud huiusmodi.* Si ergo hoc oporteat per syllogismum probari, necesse est quod definiatur aliquod medium, scilicet B, de quo omni A praedicetur; et ad hoc medium pertinebit quaedam alia media definitio, quae scilicet erat definitio *minoris* extremitatis. Unde sequetur quod hoc etiam medium sit quod quid est hominis. Et ita qui sic syllogizat, accipit supponendo id quod oportebat ostendere, scilicet quod B sit quod quid erat esse hominis.

440 [10]. Deinde cum dicit [316]: *Oportet autem in duabus* etc., manifestat quomodo hoc inconveniens sequatur ex praemissis.

Et circa hoc tria facit.

Primo [ibid.], ostendit modum quo convenienter hoc manifestetur. Et dicit quod id quod dictum est, oportet considerare in duabus propositionibus, quae sint primae et habeant terminos immediate sibi inhaerentes. Possibile enim esset per plures propositiones hoc ostendere, ex quibus plures syllogismi constarent; vel etiam esset possibile duas solas propositiones accipiendo, accipere eas mediatas. Sed quia oportet semper reducere ad duas primas immediatas, ideo, ut brevior et expeditior sit consideratio, assumamus a principio tales propositiones (13), et sic maxime poterit manifestari propositum.

441 [11]. *Secundo,* ibi [317]: *Qui quidem itaque per conversionem* etc., proponit quod intendit; et dicit, concludens ex praemissis, quod illi qui volunt demonstrare per terminos convertibiles *quod quid est* alicuius rei, puta *quid est anima,* vel *quid est homo, vel quodcunque aliud huiusmodi,* necesse est quod incidant in hoc quod petant principium.

Et inducit exemplum de definitione animae secundum Platonem (14). Quia enim anima vivit, et est corpori causa vivendi, sequitur quod differat a corpore per hoc quod corpus vivit per aliam causam, anima vero vivit per seipsam. Ponebat autem Plato (15) quod numerus est substantia omnium rerum: eo quod non distinguebat inter unum quod convertitur cum ente, quod significat substantiam eius de quo dicitur, et unum quod est principium numeri; et ita sequebatur quod anima substantialiter sit numerus, sicut et quaelibet alia res multa in se continens.

Item ponebat Plato (16) quod vivere sit quoddam moveri. Duobus enim distinguitur vivum a non vivente, scilicet sensu et motu, ut dicitur in I *De anima* (17); et ipsum sentire sive cognoscere dicebat esse quoddam moveri. Sic ergo dicebat animam esse numerum seipsum moventem: dicebat etiam animam esse id quod est sibi causa vivendi. Si quis ergo velit probare *quid* est anima, quia scilicet est id quod est sibi causa vivendi, et assumat pro medio quod anima est nume-

(12) Seu est universalius.

(13) Nempe immediatas.
(14) In *Timaeo;* Cf. Arist. I *De anima,* cap. II. n. 7.
(15) In *Parmenide.*
(16) In *Timaeo.*
(17) Cap. II, n. 2; Commem. S. Th. lect. III.

rus seipsum movens, necesse est hoc petere, scilicet quod anima sit numerus seipsûm movens: ita scilicet quod hoc sit idem ipsi animae, tanquam quod quid est eius. Alioquin non sequeretur quod si aliquid est quod quid est numeri moventis seipsum, quod sit quod quid est ipsius animae.

442 [12]. *Tertio,* ibi [318]: *Non enim si consequitur* etc., probat propositum, scilicet quod talis probatio contineat petitionem principii; et dicit quod non sequitur quod maior extremitas, quae est A, sit *quod quid est* minoris extremitatis, quae est C, ex hoc quod A sequitur ad B et B sequitur ad C; sed sequitur simpliciter quod A insit C. Et si ulterius detur quod ipsum A sit quod quid est alicuius, et praedicetur universaliter de B, non adhuc sequitur quod A sit quod quid est ipsius C: manifestum est enim hoc quod est animali *esse,* idest quod quid est animalis, praedicari de hoc quod est homini *esse,* idest de eo quod est *quod quid est* hominis. Sicut enim verum est quod animal universaliter praedicatur de homine, ita verum est quod definitio animalis universaliter praedicetur de definitione hominis, non tamen ut sint omnino unum et idem.

Sic igitur patet quod si aliquis non sic accipiat terminos, ut primum sit omnino unum et idem medio, et medium ultimo, non poterit syllogizari quod A, quod est primum, sit quod quid est ipsi C, quod est ultimum, et essentia eius. Si vero accipiantur termini modo praedicto, sequitur quod priusquam concludatur, accipiatur in praemissis quod quid est ipsius C, scilicet ipsum B. Ex quo sequitur quod non sit demonstratio, sed petitio vel acceptio principii.

LECTIO IV.

(nn. 443-450; [319-323]).

Utrum quod quid est possit demonstrari per viam divisionis.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput V

319. (4) At vero neque per divisionis viam est syllogizare: sicut in Resolutione circa figuras dictum est. Nequaquam enim necesse est illam rem esse cum haec sint, sed sicut neque inducens demonstrat. Non enim oportet conclusionem interrogare, neque in concedendo esse, sed necesse est esse cum sint illa, etsi non dicat respondens; ut homo animal est aut inanimatum, postea accepit animal, non syllogizatum est. Item omne animal aut gressibile aut aquatile, et si accepit gressibile, et hominem totum animal gressibile non necesse est ex dictis, sed accipit et hoc. Differt autem nihil in multis aut in paucis sic dicere: idem enim est. Non syllogisticus quidem igitur usus fit sic procedentibus, et de contingentibus syllogizari.

320. Quid enim prohibet hoc verum quidem omne esse de homine, non tamen quod quid est, neque quod quid erat esse ostendens?

321. Amplius quid prohibet aut apponere aliquid, aut auferre, aut supergredi substantiam? Haec igitur dimittuntur quidem.

322. Contingit autem solvere in accipiendo in eo quod quid est omnia, et quod est consequenter per divisionem facere quaesitum prius, et nihil relinquere. Hoc autem necessarium est, si omne in divisione cadit et nihil relinquit. Individuum enim specie oportet esse.

32 Sed syllogismus tamen non inest, etsi vere alio modo cognoscere facit; et hoc quidem non est inconveniens: neque enim inducens fortasse demonstrat, sed tamen manifestat aliquid. Syllogismum autem non dicit ex divisione dicens definitionem. Sicut enim in conclusionibus quae sine mediis sunt, si aliquis dicat quoniam his existentibus necesse est hoc esse, contingit interrogare propter quid, sic et in divisivis terminis. Quid est homo? animal mortale bipes habens pedes sine pennis; propter quid secundum unamquamque appositionem. Dicet enim et monstrabit divisione, sicut opinatur, quod omne animal aut mortale aut immortale sit. Huiusmodi autem ratio non omnis est definitio. Quare quamvis divisione demonstraverit, sed tamen definitio non syllogismus fit.

SYNOPSIS

1. Argumentum huius lectionis.
2. Quod quid est non potest demonstrari per viam divisionis.
3. Probatur primo ex natura divisionis, secundum quam nihil concluditur ex necessitate, sed solum hypothetice; si nempe concedatur quod divisio sit completa.
4. In praesenti disputatione satis convenienter comparatur divisio inductioni, quia utrobique oportet supponere quod accepta sint omnia quae continentur sub aliquo communi.
5. Probatur secundo ex ratione ipsius *quod quid est.* Et imprimis quia, dato quod per viam divisionis concludatur aliquid praedicari de subiecto, non erit propter hoc probatum quod praedicetur de ipso in quod quid est.

6. Altera probatio. Quod quid est non admittit additionem neque subtractionem. Quod autem probatur per viam divisionis, potest excedere quod quid est, aut ab eo excedi.
7. Obiectio fundata in hypothesi quod membra divisionis sint complete accepta.
8. Responsio. Data hypothesi, talis modus argumentandi non est syllogisticus, quia non ostendit *propter quid.*

COMMENTARIUM S. THOMAE

443 [1]. Postquam Philosophus ostendit quod non potest demonstrari *quod quid est* per terminos convertibiles, hic ostendit quod non potest demonstrari per viam divisionis Cl).

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit propositum [319]; secundo, excludit quamdam solutionem; ibi [322]: *Contingit autem solvere* (2) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit propositum per rationem communem omnibus quae syllogizari possunt; secundo, ostendit propositum quantum ad ea quae sunt propria ei quod quid est: ibi [320]: *Quid enim prohibet* (3) etc.

444 [2]. Dicit ergo primo [319] quod, sicut non potest demonstrari *quod quid est* per *terminos convertibiles* (4), ita etiam non potest demonstrari per viam divisionis: per quam etiam nihil syllogistice probatur, sicut dictum est in *Resolutione circa figuras,* idest in I *Priorum analyticorum* (5). Sicut enim in *Posterioribus analyticis* docetur resolutio usque ad principia prima, ita etiam in *Prioribus analyticis* fit resolutio ad prima quaedam simplicia pertinentia ad dispositionem syllogismi in modo et figura (6).

445 [3]. Quod autem per viam divisionis non possit aliquid syllogizari probat per hoc, quod in via divisionis non ex necessitate sequitur conclusio, existentibus praemissis (quod requiritur ad rationem syllogismi): sed ita se habet in via divisionis, sicut et in via inductionis. Ille enim qui' inducit per singularia ad universale, non demonstrat neque syllogizat ex necessitate. Cum enim aliquid syllogistice probatur, non est necessarium ulterius quod vel syllogizans interroget de conclusione, nec quod respondens det ei conclusionem: sed necesse est quod conclusio sit vera, praemissis existentibus veris. Hoc autem non accidit in via divisionis, sicut manifestat per exempla.

Proceditur enim via divisionis cum, accepto aliquo communi quod per multa dividitur, remoto uno, concluditur alterum. Puta si entium aliud est animal et aliud inanimatum, habito quod homo non sit inanimatum, eluditur quod sit animal: sed ista conclusio non sequitur, nisi respondens det quod homo vel sit animal vel inanimatum.

446 [4]. Et est attendendum quod satis convenienter comparavit divisionem inductioni. Utrobique enim oportet supponere quod accepta sint omnia quae contineatur sub aliquo communi: alioquin nec inducens poterit ex singularibus acceptis concludere universale, nec dividens ex remotione quarumdam partium poterit concludere aliam. Patet igitur quod inducens, facta inductione quod Socrates currat et Plato et Cicero, non potest ex necessitate concludere quod omnis homo currat, nisi detur sibi a respondente quod nihil aliud contineatur sub homine quam ista quae inducta sunt. Similiter etiam nec dividens, si probaverit quod hoc coloratum non sit album nec pallidum, non potest ex necessitate concludere quod sit nigrum, nisi detur sibi a respondente quod nihil aliud contineatur sub colorato nisi ea quae assumpta sunt in divisione.

Et quia investigantibus *quid est homo,* oportet accipere non solum genus, quod est animal, sed etiam differentiam; ulterius in suo exemplo procedit quod, si omne animal aut gressibile est aut aquaticum, et accipiat quod homo, quia non est aquaticum animal, sit totum hoc quod est animal gressibile, non ex necessitate sequitur ex dictis; sed oportet quod hoc etiam supponat datum sibi a respondente, scilicet quod animal sufficienter dividatur per gressibile et aquaticum. Et quia quandoque per plures divisiones proceditur ad accipiendum quod quid est alicuius rei, ideo, praemissis duabus divisionibus in suo exemplo, subdit quod nihil differt quod sic procedatur in multis aut in paucis. Eadem enim est ratio in omnibus. Et sic ulterius concludit quod procedentes per viam divisionis, etiam circa ea quae contingit syllogizari, non utuntur probatione syllogistica.

447 [5]. Deinde cum dicit [320]: *Quid enim prohibet hoc verum* etc., inducit duas rationes proprias ei quod quid est.

Quarum *prima* est, quia non omne quod vere praedicatur de aliquo, praedicatur in eo quod quid est, nec significat essentiam eius. Si ergo detur quod per viam divisionis sufficienter probetur quod totum hoc, scilicet animal gressibile, vere praedicetur de homine; non tamen propter hoc erit probatum quod praedicetur de eo in eo quod quid est, vel

ti) Cf. lect. praec., n. 3·.
(2) n. 7.
(3) n. 5.
(4) Cf. lect. praec., n. 3.
(5) Ed. Did. cap. XXXI.
(6) Cf. Jib. I, lect. XXXVI.

ostendat quod quid erat esse, idest quod demonstrat essentiam rei.

448 [6]. *Secundam* rationem ponit ibi [321]: *Amplius quid prohibet aut apponere* etc. Essentiam enim cuiuslibet rei declaratur per aliqua certa, quibus nec addere oportet nec subtrahi. Nihil autem prohibet quin ille qui procedit per viam divisionis, aut apponat aliquid supra ea quae sufficiunt ad ostendendum *quod quid est,* aut auferat aliquid eorum quae ad hoc sunt necessaria, aut etiam quod supergrediatur vel excellat essentiam rei, utpote si sit communius quam ipsa res; quod fit dum subtrahuntur differentiae ultimae, quibus ea quae sunt communia contrahuntur. Unde per divisionem non probatur sufficienter quod quid est. Et hoc est quod concludit, quod in via divisionis praetermittuntur praedictae conditiones; ut scilicet id quod concluditur, praedicetur in eo quod quid est, et quod nec excedat nec excedatur.

449 [7]. Deinde cum dicit [322]: *Contingit autem solvere in accipiendo* etc., excludit quamdam solutionem.

Et primo [322], proponit eam; secundo, excludit ipsam; ibi [323]: *Sed syllogismus tamen* (7) etc.

Dicit ergo primo [322] quod contingit solvere ea quae obiecta sunt, ex eo quod aliquis dicat quod dividendo accipiat omnia quae praedicantur in eo quod quid est; et ita per consequentiam ad divisionem faciat id quod primo intenditur, ut scilicet constituat definitionem significantem *quod quid est,* et nihil relinquat eorum quae requiruntur ad definiendum. Et si haec duo faciat, scilicet quod omnia, quae accipit per divisionem, praedicentur in eo quod quid, et omnia huiusmodi cadant in divisione, ita quod nihil desit, necessarium est quod id quod est inventum sit quod quid est. Et huiusmodi necessitatis ratio est quia, acceptis omnibus quae praedicantur in eo quod quid, nullo derelicto, iam id quod inventum est, oportet esse quoddam individuum, idest individuam rationem talis rei; ita scilicet quod non indigeat ulteriori divisione ad hoc quod approprietur huic rei.

450 [8]. Deinde cum dicit [323]: *Sed syllogismus tamen non inest* etc., excludit praedictam solutionem: et dicit quod quamvis necesse sit, praedictis existentibus, aliquid individuum fieri, sicut expositum est, tamen praedicta via non est syllogistica; quamvis cognoscere faciat *quod quid est* per alium modum. Et hoc non est inconveniens, scilicet quod aliquid alio modo manifestetur quam per syllogismum. Ille enim qui utitur inductione, non probat syllogistice, sed tamen aliquid manifestat.

Quod autem ille qui per divisionem ad definitionem pervenit, non faciat syllogismum, ostendit per quoddam simile. Si enim inducatur conclusio ex maiori propositione, subtracta media, et concludens dicat quod hoc necesse est sequi ex praemissis, poterit interrogare respondens, *propter quid* sit necessarium: quod non accidit in syllogistica probatione. Unde talis modus argumentandi non est syllogisticus. Ita etiam in terminis divisivis non fit syllogismus, quia semper restat interrogatio *propter quid.* Puta si aliquis volens notificare *quid est homo,* accipiat per viam divisionis quod homo est *animal mortale bipes,* vel *habens pedes, sine pennis;* ad quamlibet appositionem praedictorum poterit convenienter quaeri *propter quid* sit necesse. Ille enim qui ad manifestandum quod quid est conatur, non solum dicet, sed etiam probabit 'er divisionem, secundum quod ipse opinatur, quod omne quod est sit mortale aut immortale. Et quamvis detur quod per hanc divisionem possit demonstrare propositum, tamen non est necesse quod ratio sic conclusa sit definitio; quia forte ea ex quibus constat ratio talis, non praedicantur in eo quod quid est, vel excedunt substantiam definiti. Sed etsi contingat quod talis ratio sit definitio, non tamen per syllogismum probatur quod definitio sit, ut ex supra dictis patet.

(7) n. seq.

LECTIO V.

(nn. 451-459; [324-331]).

Utrum possit demonstrari quod quid est accipiendo id quod requiritur ad quod quid est.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput VI

324. **(5)** Sed utrum sit demonstrare quod quid est secundum substantiam ex conditione accipientem quod quid erat esse: quod est ex his quae sunt in eo quod quid est propriis? Haec autem in quod quid est sola, et proprium est omne: hoc enim est esse illi.

325. An iterum accepit quod quid erat esse et in hoc? Necesse est enim per medium monstrare.

326. Amplius sicut neque in syllogismo accipitur quod quid est syllogizare (semper enim tota aut pars est propositio, ex quibus est syllogismus): sic neque quod quid erat esse oportet esse in syllogismo; sed seorsum hoc appositis esse, et ad dubitantem an syllogizatum est, aut non est hoc, obviandum quoniam hoc erat syllogismus. Et adhuc quod neque quod quid erat esse syllogizatum est, quoniam utique est: hoc enim positum est nobis quod quid erat esse. Quare necesse est et sine eo quod quid est syllogismus, aut quod quid erat esse, syllogizare aliquid.

327. **(6)** Et si ex suppositione demonstret, ut si malo inest divisibile esse, in contrario autem est contrarium esse, in quibuscunque est aliquid contrarium, bonum autem malo contrarium est, et indivisibile divisibili: est itaque boni et indivisibile esse.

328. Etenim hic accipiens quod quid erat esse, demonstrat;

329. accipit autem ad demonstrandum quod quid erat esse. Alterum tamen sit: et enim in demonstrationibus quoniam est hoc de hoc, sed non ipsum, neque cuius eadem ipsa ratio et convertitur.

330. Ad utrosque autem et secundum divisionem demonstrantem, et ad sic syllogismum, est eadem oppositio, propter quid est homo animal gressibile bipes, sed non animal et bipes. Ex acceptis enim neque una necessitas est unum fieri quod praedicatur, sed utique sicilt homo idem erit et grammaticus et musicus.

Caput VII

331. Qualiter igitur definiens demonstrabit substantiam, aut quod quid est? Neque enim sicut demonstrans ex certis esse, manifestum faciet quod necesse est, cum sint illa, alterum aliquid esse, demonstratio enim hoc est; neque sicut demonstrabit inducens per singularia cum manifesta sint, quoniam omne sic, eo quod nihil aliter est. Non enim quid est demonstrat, sed quoniam est aut non est. Quis igitur est alius modus relictus? Non enim monstrabit sensu aut digito.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Utrum contingat demonstrari quid sit aliquid secundum substantiam, accipiendo pro medio ea quae pertinent ad rationem ipsius quod quid erat esse.
3. Disputatur pro parte negativa. Et primo, talis demonstratio est petitio principii.

4. Deinde arguitur ex similitudine syllogismi: quia sicut definitio syllogismi non est aliquid eorum ex quibus procedit syllogismus (procedit enim ex propositionibus), ita syllogizans quod quid erat esse alicuius rei, non debet accipere quid sit quod quid erat esse.

5. Videtur quod non possit demonstrari quod quid est unius rei ex quod quid est alterius rei.

6. Nam primo, praefata demonstratio est iterum petitio principii.

7. Deinde, quia in omni demonstratione id quod accipitur pro principio demonstrationis, neque potest esse idipsum quod concluditur, neque aliquid quod habeat eamdem rationem et convertatur cum ipso. '

8. Additur ratio communis contra eum qui demonstrat ex suppositione ipsius quod quid est et contra eum qui demonstrat ex divisione. Nam definitio significat unum aliquid; ex his autem quae accipiuntur secundum vias divisionis et suppositionis ad definiendum, non est necessarium quod fiat unum praedicatum.

9. Concluditur ex praemissis quod nullo modo potest demonstrari *quod quid est.*

COMMENTARIUM S. THOMAE

451 [1]. Postquam Philosophus ostendit quod non potest demonstrari *quod quid est,* we per convertibiles terminos, nec per viam divisionis, hic (Q ostendit ulterius quod non potest quod quid est demonstrari, accipiendo J quod requiritur ad quod quid est.

Et circa hoc duo facit·; primo, ostendit propositum [324]; secundo, concludit ex omnibus praemissis quod nullo modo quod quid est demonstrari possit; ibi [331]: *Qualiter igitur definiens* (2) etc.

Circa primum duo facit: primo, inducit rationes proprias ad propositum; secundo, inducit quamdam rationem communem ad id quod nunc dicitur, et ad id quod supra (3) dictum est; ibi [330]: *Ad utrosque autem* (4) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quod non potest demonstrari quod quid est p:r hoc quod accipiatur id quod pertinet ad rationem eius quod quid est; secundo, ostendit quod non potest demonstrari quod quid est huius rei, ex hoc quod accipitur quod quid est alterius rei; ibi [327]: *Ex suppositione autem* (5) etc.

Circa primum duo facit: primo, movet quaestionem; secundo, argumentatur ad propositum; ibi [325]: *An iterum accepit* (6) etc.

452 [2]. Quaerit ergo primo [324], utrum contingat demonstrare *quid sit aliquid secundunt suam substantiam,* ex tali suppositione, per quam accipiatur *quod quid erat esse* alicuius rei, ex illis conditionibus quae sunt propriae ei quod quid est. Puta si aliquis probet quod animal gressibile bipes sit quod quid est hominis, accipiens pro medio quod haec ratio convertitur-cum homine, et constat ex genere et differentia. Haec autem sola requiruntur ad hoc quod quid est, et totum hoc quod dictum est, est proprium ei quod quid est, quia est *esse* illi, scilicet ei quod est quod quid est: quasi dicat quod hoc quod est esse rationem convertibilem, ex genere et differentiis constantem, est omnino idem ei quod quid est.

453 [3]. Deinde cum dicit [325]: *An iterum accepit* etc., obiicit ad praedictam quaestionem duabus rationibus, ostendens quod non potest *quod quid est* praedicto modo demonstrari.

Quarum *prima* est, quia sicut praemissi (7) modi demonstrandi deficiunt in hoc quod accipiunt id quod quaeritur, ita est in proposito. Accipitur enim et in hoc modo probationis quod quid erat esse; puta dum accipitur quod omnis ratio convertibilis, constans ex genere et differentiis, significat quod quid est: et ita inconveniens est probatio. Necesse est enim id ad quod demonstratio inducitur, non supponere quasi medium; sed potius per aliud medium demonstrare.

454 [4]. *Secundam* rationem ponit ibi [326]: *Amplius sicut neque in syllogismo* etc.; quae sumitur ex similitudine syllogismi. Cum enim aliquis syllogizat, non oportet quod accipiat definitionem syllogismi ad syllogizandum; quia ea ex quibus procedit syllogismus, hoc modo se habent, quod semper quodlibet eorum est aut *tota propositio,* idest universalis seu *maior,* aut est *pars,* idest particularis seu *minor,* quae sumitur sub *maiori.* Et ita definitio syllogismi non est aliquid eorum ex quibus procedit syllogismus. Et similiter si aliquis velit syllogizare *quod quid erat esse* alicuius rei, non oportet quod accipiat quid sit quod quid erat esse: sed oportet hoc seorsum haberi in mente, praeter ea quae ponuntur in -definitione vel syllogismo.

Huiusmodi enim rationes syllogismi et definitionis se habent in definiendo et syllogizando, sicut regulae artis, ad quas debet aspicere artifex in operando. Artifex autem qui facit cultellum, non facit operando regulam, secundum quam operatur: sed secundum regulam, quam habet in mente, examinat an cultellus bene sit factus. Ita etiam ille qui syllogizat non accipit rationem syllogismi in syllogizando: sed per rationem syllogismi examinat syllogismum factum an sit bonus.

(I) Cf. lect. III, n. 3.
(!) n. 9.
(J) Lect. praec.
(4) n. 8.
(5) n. 5.
(6) n. 3.

(7) Lect. III et IV.

Unde si aliquis dubitet, syllogismo facto, an sit syllogizatum vel non, poterit syllogizans obviare, ostendendo quod sit syllogizatum, ostendendo quod syllogismus sit tale aliquid. Similiter etiam ei qui intendit syllogizare quod quid erat esse, convenit ut habeat seorsum in mente rationem eius quod quid erat esse: ut si aliquis dicat quod non est syllogizatum quod quid erat esse, ipse dicat quod immo, quia tale aliquid ponitur quod quid erat esse. Sic ergo patet quod syllogizans quod quid erat esse, neque debet sumere quid est syllogismus, neque quid est quod quid erat esse.

455 [5]. Deinde cum dicit [327]: *Et si ex suppositione* etc., ostendit quod non potest demonstrari *quod quid est* unius rei ex *quod quid est* alterius rei.

Et circa hoc duo facit: primo, proponit quod intendit; secundo, probat propositum; ibi [328]: *Etenim hic accipiens* (9) etc.

Dicit ergo primo [327] quod etiam non probatur *quod quid est,* si aliquis velit hoc probare ex suppositione quod quid est alterius rei. Puta si aliquis sic procedat accipiens quod idem sit *esse* divisibili et malo, idest quod divisio sit quod quid est mali, et ulterius argumentetur sic: *In omnibus quae habens contrarium, contrarii est contrarium quod quid est; sed bono ést contrarium malum, et indivisibile est contrarium divisibili; sequitur ergo quod indivisibile sit quod quid est ipsius boni.* Et sumuntur ista exempla secundum opinionem Platonis (8), qui posuit quod eadem est ratio unius et boni. Videmus enim quod unumquodque appetit unitatem sicut proprium bonum. Unum autem est idem quod indivisibile; et sic per oppositum sequitur quod malum sit idem quod divisibile. Unumquodque enim refugit divisionem sui, quia per hoc tendit ad diminutum et imperfectum.

456 [6]. Deinde cum dicit [328]: *Etenim hic accipiens* etc., probat propositum, scilicet quod non possit demonstrari *quod quid est;* et hoc duabus rationibus.

Quarum *prima* est, quia etiam in hoc modo probationis demonstrat aliquis accipiendo quod quid erat esse, et ita accipit quod oportet probare.

457 [7]. *Secundam* rationem ponit ibi [329]: *Accipit autem ad demonstrandum* etc.; et dicit quod non solum est inconveniens quod accipiatur *quod quid erat esse* ad demonstrandum, sed et alterum inconveniens fit quod accipitur quod quid erat esse ad demonstrandum quod quid erat esse: quia etiam in demonstrationibus in quibus probatur hoc de hoc, puta passio de subiecto, accipitur pro medio quod quid erat esse, non tamen quod quid erat esse quod accipitur, est ipsummet quod debet concludit, vel aliquid quod habeat eamdem rationem et convertatur. Eamdem autem rationem habet quod bonum sit indivisibile, et malum divisibile; et haec duo convertuntur, quia posito uno ponitur alterum, et e converso.

458 [8]. Deinde cum dicit [330]: *Ad utrosque autem et secundum divisionem* etc., inducit rationem communem contra eum qui demonstrat ex suppositione et divisione; et dicit quod eadem oppositio habet locum contra utrosque, scilicet contra eum qui vult demonstrare quod quid est per divisionem, et contra eum qui utitur suppositione quod quid est in syllogismo. Manifestum est enim quod definitio significat unum aliquid: unde ea quae ponuntur in definitione, ad significandum unitatem, debent poni absque· copula; puta ut dicatur quod homo est animal gressibile bipes, non autem debet dici quod homo sit animal et bipes. Unde si aliquis vult probare quod quid est, oportet quod probet ex his, quae assumuntur, fieri unum.

Sed non est necessarium, secundum praedictas vias divisionis et suppositionis, quod ex his quae accipiuntur ad definiendum, fiat unum praedicatum: sed poterit esse quod sint multa, puta si dicatur quod homo est grammaticus et musicus. Videtur igitur quod secundum vias praedictas, non probetur quod quid est.

459 [9]. Deinde cum dicit [331]: *Qualiter igitur definiens* etc., concludit ex praemissis quod nullo modo potest probari *quod quid est;* et dicit: si igitur neque per terminos convertibiles, neque per divisionem, neque per suppositionem demonstratur *quod quid est,* quomodo igitur definiens poterit demonstrare substantiam rei vel *quod quid est?* Iam enim ex praemissis patet quod non probat, sicut manifestum faciens ex his quae sunt per se nota, quod necesse sit alterum aliquid sequi per ea quae dicta sunt, quod requiritur ad demonstrationem.

Relinquitur autem praeter tres modos quartus modus, qui est per inductionem. Sed nec contingit probare quod quid est per singularia manifesta, ita scilicet quod aliquid praedicetur de omnibus, et non sit aliquid eorum quod aliter se habeat: quia sic inducendo non demonstrabit quod quid est, sed demonstrabit aliquid esse vel non esse, puta quod omnis homo est animal, vel nullus homo est lapis.

Nullus autem alius modus relinquitur ad demonstrandum quod quid est: nisi forte modus demonstrationis qui est ad sensum, sicut cum aliquid demonstratur digito. Manifestum est autem quod hic modus non potest competere in proposito: quia quod quid est non est obiectum sensus, sed intellectus, ut dicitur in III *De anima* (10). Relinquitur ergo quod nullo modo possit demonstrari *quod quid est.*

(8) n. seq.
(9) In *Parmenide.*
(10) Cap. IV, n. 7 seqq; Comment. S. Th. lect. VIII.

LECTIO VI.

(nn. 460-469; [332-340]).

Utrum quod quid est possit ostendi demonstratione vel definitione.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput VII)

332. (7) Amplius autem quomodo monstrabit quod quid est? Necesse est enim scientem quod quid est homo, aut aliud quodcumque, scire quia est. Quod enim non est, nullus scit qtiod quid est; sed quid significat oratio quidem aut nomen, cum dico tragelaphus; quid autem est tragelaphus impossibile est scire.

333. At vero si demonstrabit quid est et quia est, et qualiter eadem ratione monstrabit? Definitio enim unum aliquid manifestat et demonstratio. Id autem quod quid est homo, et esse hominem, aliud est.

334. Postea et per demonstrationem dicimus necessarium esse demonstrare omne quia est, nisi substantia sit: esse autem nulla substantia est. Non enim est genus quod est. Demonstratio itaque erit quia est: quod vere et nunc faciunt scientiae. Quid enim significat triangulus, accipit geometra; quia autem est, demonstrat. Quid igitur monstrabit definiens? Quid est triangulus. Sciens itaque aliquis definitione quid est, si est non sciet. Sed impossibile est.

335. Manifestum autem est et secundum nunc modos terminorum, quod non demonstrant definientes quia est. Si enim et est ex medio aliquod aequale, sed propter quid est quod definitur, et propter quid est circulus? Esset enim utique et montis aenei dicere ipsum. Neque enim quia possibile sit esse quod dicitur, assignant termini, neque quod illud est, cuius dicunt esse definitionem; sed semper licet dicere et propter quid.

336. Si ergo definiens demonstrat aut quid est, aut quid significat nomen, si non est ullo modo eius quod quid est, erit utique definitio et ratio nominis idem significans.

337. Sed inconveniens est. Primum quidem, quia et non substantiarum utique esset definitio, et eorum quae non sunt; significare enim est et quae non sunt.

338. Amplius omnes rationes definitiones essent; esset enim utique nomen ponere cuilibet rationi. Quare terminis utique disputabimus omnes, et Ilias definitio erit.

339. Amplius neque una scientia demonstrat utique quia hoc nomen eius quod quid est significat: neque definitiones igitur hoc assignant.

340. Ex his igitur neque definitio et syllogismus idem videntur esse, neque eiusdem syllogismus et definitio. Adhuc autem quod neque definitio nihil demonstrat, neque monstrat. Neque quod quid est neque definitione, neque demonstratione cognoscere est

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Praenotamen. Quia non entis non est aliqua quidditas vel essentia, quicunque scit quod quid est alicuius rei, debet scire rem illam esse, vel saltem esse possibilem.
3. Quod quid est non potest ostendi per demonstrationem. Et primo, quia cum aliud sit

quod quid est et aliud *quia est,* et demonstratio nonnisi unum concludat, non possunt una eademque demonstratione concludi *quid est* et *quia est.*

4. Deinde, quia per demonstrationem non concluditur nisi unum, quod est *esse* seu *quia est* rei demonstratae: si enim concluderetur *quod quid est,* hoc solum concluderetur, et illud posset sciri sine cognitione *an sit;* quod est impossibile.

5. Tertio, manifestatur idem quod est conclusum in praecedenti ratione (quod scilicet demonstrans quid est, non demonstrat quia est), per exempla definitionum quae sunt in usu, quaecunque manifestant *quid est.*

6. Utrum quod quid est possit ostendi definitione? Disputatur pro parte negativa. Si enim quod quid est ostendi posset definitione, sequeretur quod definitio significans quod quid est, nihil esset aliud quam ratio significans idem quod nomen; quod est inconveniens.

7. Nam primo, exinde sequeretur quod, cum etiam quae non sunt substantia, nec sunt universaliter entia, aliquo nomine significentur, definitio esset etiam non substantiarum et non entium.

8. Deinde, sequeretur quod quaelibet oratio esset definitio, quia cuilibet orationi aliquid significanti imponitur nomen.

9. Tertio, quia nulla scientia demonstrat quod tale nomen significet talem rem; ergo neque definitio significat solam nominis interpretationem.

10. Epilogus praecedentium.

COMMENTARIUM S. THOMAE

460 [1]. Potsquam Philosophus ostendit quod non contingit demonstrare *quod quid est,* inducendo per singulos modos quibus aliquid demonstrari potest, hic ostendit propositum per rationes communes.

Et circa hoc tria facit: primo, praemittit quoddam quod est necessarium ad propositum ostendendum [332]; secundo, ostendit propositum; ibi [333]: *At vero si demonstrabit quod quid est* (1) etc.; tertio, epilogat quae dicta sunt; ibi [340]: *Ex his igitur neque definitio* (2) etc.

461 [2]. Dicit ergo primo [332] quod non videtur esse possibilis aliquis modus, quo aliquis demonstrat *quod quid est esse* hominis; et hoc ideo, quia necesse est quod quicunque scit quod quid est esse hominis, vel cuiuscunque alterius rei, quod sciat rem illam esse (3). Quia enim *non entis* non est aliqua quidditas vel essentia, de eo quod non est, nullus potest scire quod quid est; sed potest scire significationem nominis, vel rationem ex pluribus nominibus compositam: sicut potest aliquis scire quid significat hoc nomen *tragelaphus* (4) vel *hircocervus,* quod idem est, quia significat quoddam animal compositum ex hirco et cervo; sed impossibile est scire quod quid est hircocervi, quia nihil est tale in rerum natura.

462 [3]. Deinde cum dicit [333]: *At vero si demonstrabit quid est* etc., ex eo quod praemissum est, procedit ad propositum ostendendum.

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit quod non potest ostendi *quod quid est* demonstratione; secundo, quod non potest ostendi definitione; ibi [336]: *Si ergo et definiens demonstrat* (5) etc.

Circa primum ponit tres rationes; quarum *prima* talis est [333]. Sicut definitio inducitur ad manifestandum aliquid unum, in quantum scilicet ex partibus definitionis fit unum *per se,* non *per accidens,* ita etiam oportet quod demonstratio, quae utitur definitione tanquam medio, unum aliquid demonstret: oportet enim conclusionem esse medio proportionatam. Et ita patet quod per unam et eamdem demonstrationem non possunt diversa demonstrari.

Sed aliud est *quod quid est homo,* et *esse hominem:* in solo enim primo essendi Principio, quod est essentialiter ens, ipsum *esse* et *quidditas* eius est unum et idem; in omnibus autem aliis, quae sunt entia per participationem, oportet quod sit aliud *esse* et *quidditas* entis. Non est ergo possibile quod eadem demonstratione demonstret aliquis *quid est* et *quia est.*

463 [4]. *Secundam* rationem ponit ibi [334]: *Postea et per demonstrationem* etc.; quae talis est. Secundum commune sapientum dictum, necessarium est quod *omne,* idest totum quod per demonstrationem demonstratur, sit ipsum *quia est,* nisi forte aliquis dicat quod hoc ipsum *quia est* sit substantia alicuius rei. Hoc autem est impossibile. Hoc enim ipsum quod est *esse,* non est substantia vel essentia alicuius rei in genere existentis. Alioquin oporteret quod hoc quod dico *ens* esset genus, quia genus est quod praedicatur de aliquo in eo quod quid (6). Ens autem non est genus (7), ut probatur in III *Metaph.* (8),

(1) n. 3.
(2) n. 10.
(3) Cf. lib. I, lect. II. n. 5.
(4) Cf. *Perih.,* lib. I, lect. III, n. 13.
(5) n. 6.
(6) Cf. lect. III, nn. 6, 8.
(7) Cf. I *Perih.,* lect. VIII, n. 6.
(8) Comment. S. Th. lect. VIII; Ed. Did., lib. II, cap. III, n. 8 seqq.

Et propter hoc etiam Deus, qui est suum esse, non est in genere.

Si autem *quia est* esset substantia alicuius rei, simul cum aliquis ostenderet *quia est,* ostenderet *quid est,* et ita non totum quod demonstratio demonstrat, esset *quia est.* Illud autem est falsum. Ergo patet quod demonstratio solum demonstrat *quia est.* Demonstrat enim enunciationem aliquam, quae significat *esse* vel *non esse.*

Et hoc etiam apparet in processu scientiarum. Geometra enim accipit quid significat hoc nomen *triangulus,* et demonstrat *quod sil,* puta cum demonstrat super lineam rectam datam triangulum aequilaterum constituere. Si igitur aliquis demonstraret solum *quid est* triangulus, praeter morem demonstrationum quibus utuntur scientiae, non demonstraret hoc totum quod est triangulum esse, sed demonstraret solum hoc quod dico triangulum. Sicut enim propter hoc quod *esse* non est substantia rei, ille qui demonstrat *esse,* hoc solum demonstrat (9); ita si aliquis demonstraret *quid est,* hoc solum demonstraret. Sequeretur igitur quod aliquis sciens per definitionem *quid est,* nesciret *an est,* quod est impossibile, ut ex praedictis (10) patet.

464 [5]. *Tertiam* rationem ponit ibi [335]: *Manifestum autem est secundum nunc* etc.; quae per exempla consuetarum definitionum manifestat idem, quod in praecedenti ratione est conclusum, scilicet quod monstrans *quid est* non monstrat *quia est.* Unde dicit manifestum esse non solum secundum praedicta, sed etiam secundum modos *terminorum* f11), idest definitionum, quae *nunc* sunt in usu, quod illi qui definiunt, non manifestant *quia est.*

Puta qui definit circulum, dicens quod est aliquid ex cuius medio lineae ad circumferentiam ductae sunt aequales, adhuc restat quaestio *propter quid* oporteat poni esse id quod definitur; puta propter quid oporteat poni quod sit circulus, qui praedicto modo definitur. Convenit enim aliquam similem rationem dicere *montis aenei,* puta quod est corpus aeneum in altum et usquequaque diffusum; et tamen adhuc restat quaerere an sit aliquid tale in rerum natura.

Et hoc ideo quia termini, idest rationes definitivae, non declarant quod illud de quo assignantur, aut *sit* aut *possibile* sit esse; sed semper, assignata tali ratione, licet quaerere quare oporteat tale aliquid esse. Sic igitur patet quod impossibile est quod simul demonstretur *quid est* et *quia est.*

465 [6]. Deinde cum dicit [336]: *Si ergo definiens demonstrat* etc., ostendit quod non potest ostendi *quod quid est* definitione (12), ducendo ad inconveniens.

Unde primo, ostendit quid ex hoc sequatur; secundo, ostendit illud quod sequitur esse inconveniens; ibi [337]: *Sed inconveniens (13)* etc.

Dicit ergo primo [336] quod, cum ille qui deficit, possit ostendere vel *quid est,* vel tantum *quid significat nomen,* non propter hoc oportebit quod definitio sit manifestativa ipsius *quod quid est,* quod proprie ad definitionem pertinet: alioquin sequetur quod definitio significans quod quid est, nihil sit aliud quam ratio significans idem quod nomen: non enim super talem rationem addit aliquid definitio, nisi quia significat essentiam alicuius rei. Unde si non sit aliqua res, cuius essentiam definitio significet, nihil differt definitio a ratione exponente significationem alicuius nominis.

466 [7]. Deinde cum dicit [337]: *Sed inconveniens est* etc., ostendit inconveniens esse quod definitio nihil sit aliud quam ratio exponens nominis significa'tionem.

Et hoc tribus rationibus. Quarum *prima* est, quia contingit etiam ea quae nec sunt substantia, nec sunt universaliter entia, aliquo nomine significare. Quodlibet autem nomen per aliquam interpretationem exponi potest. Si ergo nihil aliud esset definitio quam ratio interpretativa nominis, sequeretur quod definitio posset esse *non substantiarum* et totaliter *non entium.* Quod patet esse falsum. Ostensum est enim in VII *Metaph.* (14) quod definitio principaliter quidem est substantiae, aliorum autem in quantum se habent ad substantiam.

467 [8]. *Secundam* rationem ponit ibi [338]: *Amplius omnes rationes* etc.; quae talis est. Cuilibet *rationi,* idest orationi aliquid significanti, est imponere aliquod nomen ei correspondens, quod per illam rationem manifestatur. Si ergo nihil aliud sit definitio quam ratio interpretativa nominis, sequeretur quod omnes rationes essent definitiones: et ita sequetur quod, cum disputamus vel colloquimur ad invicem, ipsae disputationes vel collocutiones nostrae sint quaedam definitiones; et similiter sequetur quod Ilias, idest poëma Homeri de bello Troiano, sit quaedam definitio.

468 [9]. *Tertiam* rationem ponit ibi [339]: *Amplius neque una scientia* etc.; quae talis est. Nulla scientia demonstrat quod tale nomen significet talem rem. Nomina enim significant ad placitum; unde oportet hoc supponere secundum voluntatem instituentis (15). Manifestum est autem quod in qualibet scientia dantur aliquae definitiones. Manifestum est ergo quod definitiones non significant hoc, scilicet solam nominis interpretationem.

469 [10]. Deinde cum dicit [340]: *Ex his*

(9) Cf. n. praec.
(10) n. 2.
(11) Cf. I *Perih.,* lect. IV. n. 2.
(12) Cf. n. 3.
(13) n. seq.
(14) Comment. S. Th. lect. IV; Ed. Did., lib. VI, cap. IV. η. 8 seqq.
(15) Cf. I *Periher.,* lect. II, n. 8.

igitur neque definitio etc., epilogat quae disputative praemissa sunt. Et dicit quod ex praemissis videtur sequi quod definitio et syllogismus non sunt idem, neque de eodem; et quod definitio nihil demonstret, quia non est de eodem de quo est demonstratio. Et similiter videtur esse ostensum quod non est possibile cognoscere *quod quid est,* neque per definitionem, neque per demonstrationem; quia definitio solum ostendit *quid,* et demonstratio ostendit *quia est.* Sed ad cognitionem *quod quid est* requiritur cognitio *quia* est, ut dictum est.

LECTIO VII.

(nn. 470-478; [341-347]).

De duobus modis, logico et demonstrativo, manifestandi quod quid est.

SCHEMA

(Lect. VII, VIII; nn. 470-489; [341-353]).

Postquam disputative inquisivit qualiter cognoscatur definitio et *quod quid est,* hic determinat veritatem 470 [341].

nn. 470-478 [341-347].

I) Dicit de quo est intentio 470 [341].
II) Exequatur propositum 471 [342].
A) Quantum ad ipsum *quod quid est* 471 [342].
1) Ponit modum logicae probationis 471 [342].
a) Resumit quod iam supra manifestatum est, scii, quod idem est scire *quod est,* et scire causam quaestionis *an est* 471 [342].
b) Concludit 472 [342].
2) Ponit modum demonstrativae probationis 473 [343].
a) Ostendit quomodo manifestetur *quod quid est* per demonstrationem in aliquibus 473 [343].
a') Praemittit quaedam necessaria ad propositum ostendendum 474-476 [343-345].
b') Manifestat propositum secundum praemissa 477 [346].
c') Epilogat 478 [347].
b) Ostendit quod hoc non est possibile in omnibus 479 [348].

479-489 (348-353).

B) Quantum ad definitionem 483 [349].
1) Ostendit qualiter definitio se habeat ad demonstrationem 483 [349].
a) Proponit unum modum definitionis significantis *quid est* 483 [349].
b) Alium modum 485 [350].
c) Ostendit qualiter utraque definitio se habeat ad demonstrationem 486 [350 bis].
2) Manifestat quod dixerat per exempla 487 [351].
a) Manifestat per exempla quae dicta sunt 487 [351].
b) Colligit ex praemissis quot sunt modi definitionum per respectum ad demonstrationem 488 [352].
a') Resumit quoddam quod supra dixerat 488 [352].
b') Epilogat quae dicta sunt 489 [353].

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput VIII

341. (8) Iterum autem speculandum est quid horum dicitur bene et quid non bene; et quid sit definitio, et eius quod quid est numquid quodammodo est demonstratio aut definitio, aut nullo modo.

342. Quoniam autem, sicut diximus, idem est scire quod quid est, et scire causam ipsius si est. Ratio autem huius est, quoniam est aliqua causa. Et haec aut eadem aut alia est. Et si utique alia est, aut demonstrabilis aut indemonstrabilis est. Si igitur est alia et contingit demonstrare, necesse est medium causam esse, et in figura prima demonstrari. Universale enim et praedicativum est quod demonstratur. Unus quidem igitur modus nunc exquisitus per aliud quod quid est monstrare: horum enim quod quid est necesse est medium esse quid est, et propriorum proprium. Quare hoc quidem monstrabit, illud vero non monstrabit, eorum quod quid erat esse eiusdem rei. Hic quidem igitur modus quod non sit demonstratio dictum est prius; sed est logicus syllogismus ipsius quod quid est.

343. Quo autem modo contingat dicemus, dicentes iterum ex principio. Sicut enim propter quid quaerimus habentes quia, aliquando autem et simul manifesta fiunt; sed neque prius propter quid possibile est cognoscere quam quia; manifestum est quod similiter et quod quid erat esse non sine quia est. Impossibile enim est scire quid est, ignorantes si est.

344. Hoc autem si est, aliquando quidem secundum accidens habemus, aliquando vero habentes quid ipsius rei; ut tonitruum, quoniam sonus quidam nebularum est, et defectum, quoniam privatio quaedam luminis est, et hominem, quoniam animal quoddam est, et animam, quoniam seipsum movens.

345. Sed quaecunque quidem secundum accidens scimus quia sunt, necesse est nullo modo habere se ad quid est. Neque enim scimus quia sunt: quaerere autem quid est, non habentes quia est, nihil quaerere est. Secundum quaecunque autem habemus quid, facile est quaerere. Quare quemadmodum habemus quia est, sic habemus ad id quod quid est.

346. Quorum igitur habemus aliquid ipsius quod quid est, primum quidem sit defectus in quo A, luna in quo C, oppositio terrae in quo B. Utrum quidem igitur deficit aut non, B quaerere est utrum est aut non. Hoc autem nihil differt quaerere, quam si est ratio ipsius; et si sit hoc, et illud dicimus esse. Aut qualis contradictionis est ratio? utrum habendi duos rectos aut non habendi? Cum autem inveniamus, simul quia et propter quid est scimus, si per media sit. Si vero non, quia; propter quid autem non. Sit igitur luna C, defectus A, lunam plenam umbram non posse facere nullo nostrum medio existente manifesto, in quo B. Si igitur in C est B, quod est lunam non posse facere umbram cum nullus nostrum medius sit, in hoc autem A quod est deficere: quia deficit quidem manifestum est, sed propter quid nondum; et quia defectus est quidem scimus, quid autem est nescimus. Cum manifestum autem est quia A in C sit. sed propter quid, est quaerere B, est quaerere quid est, utrum si obiectio, aut conversio lunae, aut extinctio. Hoc autem est ratio alterius termini, ut in his quae sunt ipsius A: est enim defectus obiectio terrae. Quid est tonitruum? ignis extinctio in nube. Propter quid tonat? propter extingui ignem in nube. Sit nubes C, tonitruum A, extinctio ignis B. In C igitur nube est B, extinguitur enim in ipsa ignis; huic autem A sonus, et est B ratio ipsius A primi termini. Si autem iterum huius aliud medium sit, ex reliquis erit rationibus.

347. Quomodo quidem igitur accipitur quid est et fit notum, dictum est: quare syllogismus quidem ipsius quid est non fit, neque demonstratio; manifestum tamen est per syllogismum et demonstrationem. Quare neque sine demonstratione est cognoscere quid est, cuius est causa alia, neque est demonstratio ipsius, sicut et in oppositionibus diximus.

SYNOPSIS

1. Textus argumentum et divisio.

2. Praenotiones quaedam. - *a)* Quia oportet quod eius quod est rem esse, sit aliqua causa; ideo idem est de re aliqua scire *quid est,* et scire causam quaestionis *an sit;* sicut idem est scire *propter quid,* et scire causam quaestionis *quia est.* - *b)* Causa autem essendi alicuius rei aut est eadem cum ipsius rei essentia (uti sunt causae materialis et formalis); aut est alia a rei essentia (causae efficiens et finalis). Ex causa efficiente non potest fieri demonstratio effectus, quando effectus non ex necessitate sequitur causam agentem. Sed per causam finalem, supposito fine, sequitur ex necessitate quod sit id quod est ad finem: hinc facta tali suppositione, fieri potest demonstratio per causam finalem ad concludendum id quod est ad finem.

3. De modo logico manifestandi *quod quid.* - Quoties *esse* causa est ipsa essentia, et simul habeatur aliqua causa ab essentia ipsa diversa, quae talis sit per quam possit demonstrari (secundum quod dictum est in praenotamine *b),* potest per unum *quid est* (hoc est per unam causam) concludi aliud (seu alia essendi causa). Attamen licet conclusio sit demonstrativa, quatenus conclusio, est solummodo logica seu probabilis, quatenus concludit quod quid est. Concluditur enim propositio, in qua praedicatum affirmatur de subiecto; quin tamen demonstretur praedicatum conclusum esse quod quid est, seu esse ipsum subiectum definitum.

4. Textus subdivisio. - De modo quo in aliquibus manifestatur quod quid est per demonstrationem, in sensu num. praeced.

5. Praenotamen primum ad solutionem quaestionis. Comparatio quod quid est ad propter quid. De re aliqua potest a nobis cognosci *quia,* et ignorari *propter quid;* potest utrumque simul cognosci; sed impossibile est ut cognoscatur propter quid et ignoretur quia. Similiter potest sciri *quia* (quia res simpliciter est, seu *si sit* vel *an sit)* ignorato *quod quid erat* eius; potest utrumque simul cognosci; sed impossibile est cognoscere quod quid erat, ignorato an sit.

6. Praenotamen alterum. Rem aliquam esse (quia est simpliciter, seu an sit), quin sciamus *perfecte de* ipsa quid est, scire possumus dupliciter: uno modo per aliquod eius accidens; alio modo, si res est composita, per aliquid essentiae eius.

7. Praenotamen tertium. Quia autem accidentia neque vere manifestant nobis quod res sint, ideo nullo modo accidentia se habent ad hoc quod cognoscamus de rebus *quid est.*

8. Per exempla eclipsis lunae et tonitrui manifestatur modus demonstrativus ostendendi quid rei per causam, quae est propter quid, et assumitur ut medium syllogizandi.

9. Epilogus.

COMMENTARIUM S. THOMAE

470[1]. Postquam Philosophus disputative inquisivit qualiter cognoscatur definitio et *quod quid est,* hic determinat veritatem.

Et primo, dicit de quo est intentio [341]; secundo, exequitur propositum; ibi [342]: *Quoniam autem sicut diximus* (1) etc.; tertio, epilogat quae dicta sunt; ibi [353]: *Manifestum est igitur ex dictis* (2) etc.

Dicit ergo primo [341] quod iterum post disputativum processum, considerandum est, determinando veritatem, quid praedictorum dicatur bene et quid non bene: et hoc tam circa ipsam definitionem, ut consideremus quid sit ipsa definitio, quam etiam circa ipsum *quod quid est,* ut consideremus utrum possit aliqualiter manifestari demonstratione vel definitione, vel nullo modo.

471[2]. Deinde cum dicit [342]: *Quoniam autem sicut diximus* etc., exequitur propositum.

Et primo, quantum ad ipsum quod quid est; secundo, quantum ad definitionem, quae est ratio significativa eius; ibi [349]: *Definitio autem quoniam dicitur ratio* (3) etc.

Circa primum, ponit duos modos manifestandi *quod quid est.* Et primo, ponit modum logicae probationis; secundo, modum demonstrativae probationis; ibi [343]: *Quo autem modo contingat* (4) etc.

Circa primum, resumit *primo* [342] id quod supra manifestatum est (5), scilicet quod idem est scire *quid est,* et scire causam quaestionis *an est;* sicut idem est scire *propter quid,* et scire causam quaestionis *quia est. Ratio autem huius,* scilicet quod idem sit scire quid est, et scire causam ipsius si est, ista est, quia oportet quod eius quod est rem esse, sit aliqua causa: propter hoc enim dicitur aliquid causatum, quod habet causam sui esse.

Haec autem causa essendi aut est *eadem,* scilicet cum essentia ipsius rei, aut alia. Ea-

(1) n. seq.

(2) Lect. seq. n. 11.

(3) Lect. seq. n. 5.

(4) n. 4.

(5) Lect. I, n. 4 seqq.

dem quidem, sicut forma et materia, quae sunt partes essentiae; alia vero, sicut efficiens et finis: quae quidem duae causae sunt quodammodo causae formae et materiae, nam agens operatur propter finem et unit formam materiae. Et si accipiamus causam quae est alia ab essentia rei, quandoque quidem est causa talis per quam possit fieri demonstratio, quandoque autem non. Non enim ex omni causa agente sequitur ex necessitate effectus. Ex suppositione autem finis sequitur quod sit id quod est ad finem, ut probatur in II *Physicorum (6).*

472 [3]. Supponamus ergo quod sit aliquis effectus, cuius esse causa sit non solum ipsa essentia rei, sed habeat etiam aliquam aliam causam, et sit talis per quam possit demonstrari; puta si dicamus quod si' homo pertingit ad beatitudinem, necesse est praeexistere virtutem. Accipiamus autem quod essentia virtutis sit habitus operans secundum rationem rectam. Potest ergo demonstrari esse aliquem habitum secundum rectam rationem operantem, si sit aliquis habitus ad beatitudinem perducens. Accipiatur ergo pro medio illa causa alia, quae est demonstrativa, et formetur syllogismus in prima figura: quod necesse est fieri quia oportet quod quid est universaliter et affirmative praedicari de re cuius est. Syllogizabitur ergo sic: *Omnis habitus perducens ad beatitudinem est habitus secundum rectam rationem operans; sed virtus est huiusmodi; ergo* etc. Concludit ergo quod iste modus, qui est nunc inquisitus, est unus modus ostendendi *quod quid est* per aliud, quod est causa.

Et quod iste modus sit conveniens patet, quia necesse est, sicut supra (7) dictum est, quod *medium* ad probandum quod quid est accipiatur ipsum *quid est,* et similiter *medium* ad probandum aliqua *propria* accipiatur aliquid proprium.

Est autem considerandum quod, cum *quid est* sit causa ipsius esse rei, secundum diversas causas eiusdem rei potest multipliciter quod quid est eiusdem rei assignari. Puta quod quid est domus potest accipi per comparationem ad causam materialem, ut dicamus quod est aliquid compositum ex lignis et lapidibus; et etiam per comparationem ad causam finalem, ut dicamus quod est artificium praeparatum ad habitandum. Sic ergo continget quod, cum sint multa quod quid est eiusdem rei, aliquod illorum monstrabitur, et aliquod non monstrabitur, sed supponetur (8). Unde non sequitur quod sit petitio principii, quia aliud quod quid est supponitur, et aliud probatur. Nec tamen est modus probandi quod quid est demonstrative, sed logice syllogizandi; quia non sufficienter per hoc probatur quod id quod concluditur, sit quod quid est illius rei de qua concluditur, sed solum quod insit ei.

473 [4]. Deinde cum dicit [343]: *Quo autem modo* etc., ostendit quomodo per demonstrationem possit accipi *quod quid est.*

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit quomodo manifestetur quod quid est per demonstrationem in aliquibus; secundo, ostendit quod non est ita in omnibus; ibi [348]: *Est autem quorumdam* (9) etc.

Circa primum tria facit: primo, praemittit quaedam quae sunt necessaria ad propositum ostendendum; secundo, manifestat propositum; ibi [346]: *Quorum igitur habemus (10)* etc.; tertio, epilogat; ibi [347]: *Quomodo quidem igitur* C11) etc.

474 [5]. Circa primum [343] praemittit *tria;* quorum *primum* est comparatio quaedam ipsius *quod quid est* ad *propter quid.* Dicit ergo quod ad ostendendum quomodo contingat accipere quod quid est per demonstrationem, oportet iterum a principio resumere. Ubi considerandum occurrit quod dupliciter se habet aliquis ad cognoscendum propter quid. Quandoque enim habemus *quia* in nostra cognitione, et quaerimus adhuc propter quid; quandoque autem simul manifesta sunt nobis utraque; tertium autem est impossibile, ut scilicet prius cognoscat aliquis de aliqua re propter quid quam quia. Et similiter est de eo quod quid erat esse: quia aliquando scimus rem esse, nec tamen perfecte scimus quid sit; aliquando autem simul scimus utrumque; sed tertium est impossibile, ut scilicet sciamus quid est, ignorantes si est (12).

475 [6]. *Secundum* ponit ibi [344]: *Hoc autem si est* etc.; et dicit quod rem aliquam *esse* possumus scire, absque eo quod sciamus perfecte *quid est, dupliciter. Uno modo,* secundum quod cognoscimus aliquod accidens eius, puta si per velocitatem motus existimemus leporem esse; *alio modo,* per hoc quod cognoscimus aliquid de essentia eius. Quod quidem est possibile in substantiis compositis, ut puta si comprehendamus hominem esse per hoc quod est rationalis, nondum cognitis aliis, quae complent essentiam hominis. In substantiis vero simplicibus hoc non contingit; quia non potest cognosci aliquid de substantia simplicis rei, nisi tota cognoscatur, ut patet in IX *Metaphys. (13).*

Oportet autem quod qui cognoscit aliquam rem esse, per aliquid rei illud cognoscat: et hoc vel est aliquid praeter essentiam rei, vel aliquid de essentia ipsius. Et de hoc ponit exemplum, puta si cognoscamus tonitruum esse, propter hoc quia percipimus quemdam

(6) Cap. IX; Comment. S. Th. lect. XV.
(7) Lect. III.
(8) Cf. lect. V. n. 7.

(9) Lect. seq.
(10) n. 8.
(11) n. 9.
(12) Cf. lect. praec. n. 4.
(13) Commen. S. Th. lect. XI; Ed. Did., lect. VIII, cap. X, n. 3 seq.

sonum in nubibus: quod quidem pertinet ad essentiam tonitrui; non tamen est tota tonitrui essentia, quia non omnis sonus nubium est tonitruum. Et similiter si cognoscamus defectum, idest eclipsim solis vel lunae esse, propter hoc quod est quaedam privatio luminis; cum tamen non omnis privatio luminis sit eclipsis. Et eadem ratio est si aliquis percipiat hominem esse, propter hoc quod est quoddam animal; vel si percipiat animam esse propter hoc quod est aliquid seipsum movens.

476 [7]. *Tertium* ponit ibi [345]: *Sed quaecunque quidem* etc.; et dicit quod illa de quibus scimus quia sunt per aliquod accidens ipsorum, nullo modo per hoc se habent ad hoc quod cognoscamus de ipsis *quid est;* quia nec etiam huiusmodi accidens vere scimus ea *esse.* Scimus quidem esse eorum accidentia; sed quia accidentia non sunt ipsae res, non propter hoc vere scimus ipsas res esse. Vanum autem est quaerere quid est, si aliquis nesciat quia est; sed illa de quibus scimus ea esse per aliquid ipsorum, facilius possunt cognosci a nobis quid sunt. Unde manifestum est quod sicut nos habemus ad cognoscendum quia est aliquid, ita nos habemus ad cognoscendum *quid* est.

477 [8]. Deinde cum dicit [346]: *Quorum igitur habemus aliquid* etc., manifestat propositum secundum praemissa; et dicit quod in his quae scimus esse per hoc quod cognoscimus aliquid essentiae eius, accipiamus primo tale exemplum. Sit defectus, idest eclipsis, in quo A, quae est *maior* extremitas; luna in quo C, quae est *minor* extremitas; oppositio terrae directa inter lunam et solem in quo B, quod est *medium.* Idem igitur est quaerere utrum deficiat luna vel non, et quaerere utrum B sit vel non : quaerere autem utrum B sit vel non, nihil differt quam quaerere si est aliqua ratio ipsius defectus. Nam B, idest oppositio terrae, est ratio defectus lunae; et si sit oppositio terrae, et illud dicimus esse, scilicet defectum lunae.

Aut similiter si quaeramus *qualis sit ratio contradictionis,* utrum scilicet in habendo duos rectos vel non habendo sit contradictio. Cum autem inveniamus esse id quod quaerimus, puta esse defectum, simul sciemus *quia* et *propter quid,* si inveniatur propositum per medium debitum, quod est causa. Si vero non, sed per aliquod extrinsecum, sciemus *quia,* sed non *propter quid.* Puta si sit luna C et defectus A, accipiamus pro medio, quod est B, hoc quod luna non potest facere umbram aliquo nostrum medio existente. cum sit plenilunium. Luna enim, quandocunque non deficit, facit umbram interposito aliquo corpore: sed hoc quod est non posse facere umbram, non est causa defectus, sed potius effectus. Si ergo B praedicetur de C (quia scilicet luna non potest in plenilunio facere umbram aliquo nostrum medio existente), et iterum si in hoc medio sit A (idest si accipiatur quod quandocunque hoc accidit, luna deficit), manifestum erit lunam deficere. Sed *propter quid* luna deficiat, nondum erit manifestum. Et similiter sciemus *quia* est defectus, sed nesciemus *quid* est defectus, quando manifestum est quod A est in C, idest quod luna deficit.

Et sicut in praedicto exemplo nec scitur *propter quid* est, nec scitur *quid* est, ita quaerere propter quid est, nihil aliud est quam quaerere quid est. Puta si quaeramus quare deficit luna, utrum deficiat propter hoc quod obiicitur terra in medio inter solem et lunam; vel hoc fiat per conversionem lunae, ut scilicet tunc vertatur versus nos superficies lunae quae est tenebrosa, ut quidam dixerunt; vel etiam lunare lumen extinguatur in aliquo humido. Quaerere autem utrum propter aliquam harum causarum fiat defectus lunae, nihil est aliud quam quaerere utrum defectus lunae sit obiectio terrae, aut conversio lunae, aut extinctio luminis eius. Et hoc medium est ratio alterius extremitatis, sicut in praemissis exemplis est ratio ipsius A, quod est maior extremitas; quia defectus lunae nihil est aliud quam obiectio facta lunari lumini a terra.

Ponit etiam aliud exemplum: ut si quaeramus quid est tonitruum. Et dicatur, secundum opinionem Anaxagorae et Empedoclis, quod est extinctio ignis in nube. Secundum vero opinionem eius in II *Meteororum (14),* tonitruum fit ex percussura exhalationis siccae in frigiditate ad nubes. Utitur autem multoties in exemplis opinionibus aliorum. Si ergo secundum praedictam opinionem quaeratur, propter quid tonat: respondetur, propter hoc quod extinguitur ignis in nube.

Sit igitur nubes C, quod est *minor* extremitas; tonitruum A, quod est *maior* extremitas; extinctio ignis sit B, quod est *medium.* Syllogizetur ergo sic: *In C est B, idest in nube est extinctio ignis, sed omnis extinctio ignis est sonus; ergo in nube est sonus tonitrui.* Et sic patet quod accipiendo propter quid, per demonstrationem accipimus quid est, quia ipsum medium ostendens propter quid, est ratio definitiva primi termini, idest maioris extremitatis.

Sed si oporteat accipere aliquod aliud medium ad hoc demonstrandum, hoc assumetur *ex reliquis rationibus,* idest ex definitione minoris extremitatis, et aliarum causarum extrinsecarum. Cum enim subiectum sit causa passionis, necesse est quod definitio passionis demonstretur per definitionem subiecti (15). Et hoc patet in exemplo proposito. Quia enim luna est corpus natum sic moveri, ideo necesse est quod obiiciatur certo tempore terra inter solem et ipsam.

478 [9]. Deinde cum dicit [347]: *Quomodo quidem igitur* etc., epilogat quod dictum est : et dicit dictum esse quomodo ac-

(14) Cap. IX. n. 21: Comment. S. Th. lect. X.
(15) Cf. lect. 1. n. 9.

cipiatur et innotescat *quod quid est,* scilicet per hoc quod accipitur *propter quid.* Dictum est etiam quod non est syllogismus neque demonstratio ipsius *quid est,* ut scilicet proprie syllogizetur vel demonstretur quod quid est; et tamen manifestatur quod quid est per syllogismum et per demonstrationem, in quantum scilicet medium demonstrationis propter quid est quod quid est. Unde manifestum est quod neque sine demonstratione potest cognosci quod quid est, cuius est altera causa; nec tamen est demonstratio ipsius quod quid est, sicut probabatur in obiiciendo. Et secundum hoc obiectiones inductae sunt verae.

LECTIO VIII.

(nn. 479-489; [348-353]).

Non est possibile in omnibus accipere quod quid est per demonstrationem. Quomodo se habeat definitio ad demonstrationem.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput VIII)

348. (9) Est autem quorumdam quidem quaedam altera causa, quorumdam autem non est. (Definitiones quidem secundum speciem factae nullum habent medium quo demonstrentur; sed definitiones secundum materiam factae possunt habere medium.) Quare manifestum est quoniam eorum quae sunt quid est, alia quidem sine medio et principia sunt, quae quia sunt et quae quid sunt supponere oportet, aut alio modo manifesta facere; quod vere arithmeticus facit, et namque quid est unitas supponit, et quia est: sed habentium medium, et quorum est quaedam altera causa substantiae et ipsius esse, est per demonstrationem (sicut dictum est) ostendere non quod quid est demonstrantes.

Caput IX

349. Definitio autem quoniam quidem dicitur ratio ipsius quod quid est, manifestum est quoniam aliqua erit ratio ipsius quod quidem significat nomen, aut erit ratio altera nomina ponens, ut quidem significans quid est secundum quod triangulus est: quod vero habentes quia est, quaerimus propter quid est. Difficile autem est sic accipere quae non scimus quia sunt. Causa autem prius dicta est difficultatis, quia neque si est, neque si non, scimus, sed aut secundum accidens. Ratio autem una est dupliciter: haec quidem coniunctione est, ut quae est Ilias; alia vero unum de uno ostendens non secundum accidens. Ratio autem una quidem igitur terminus est termini, quae dicta est.

350. (10) Alia vero terminus est demonstrans propter quid est.

350 b»». Quare prima quidem significat quod quid est, demonstrat autem non. Quae vero posterior est, manifestum est quoniam erit ut demonstratio eius quod quid est, positione differens a demonstratione.

351. Differt enim dicere propter quid tonat, et quid est tonitruum. Dicet enim siquidem propter id quod extinguitur ignis in nubibus: quid autem tonitruum est? sonus extincti ignis in nubibus. Quare eadem ratio alio modo dicitur. Et sic quidem demonstratio continua, sic autem definitio. Amplius est terminus tonitrui, continuus sonus in nubibus. Hoc autem est, quae est ipsius quid est demonstrationis conclusio.

352. Immediatorum autem definitio positio est ipsius quid est indemonstrabilis. Est ergo definitio una quidem oratio eius quod quid est indemonstrabilis; una vero syllogismus ipsius quid est, casu differens a demonstratione; tertia autem est, quae est ipsius quid est demonstrationis conclusio.

353. Manifestum igitur ex dictis est, et qualiter est ipsius quod quid est demonstratio et quomodo non est; et quorum est et quorum non. Amplius autem definitio quot modis dicitur, et qualiter quod quid est monstrat et quomodo non, et quorum est et quorum non est. Adhuc autem et ad demonstrationem quomodo se habet, et quomodo contingit eiusdem esse et quomodo non contingit.

SYNOPSIS

1. Argumentum primae partis huius lectionis. - Corollarium. Quorum non est causa, non potest ostendi quod quid est per demonstrationem; sed oportet accipere quod quid est sicut quoddam immediatum principium, vel manifestare aliquo alio modo quam per demonstrationem.
2. Simpliciter et absolute non habere causam soli primo Principio competit, nempe Deo, qui est causa esse et veritatis in omnibus rebus.
3. In rebus habentibus quatuor causas, una est quodammodo causa alterius; nempe causa formalis causae materialis, causa efficiens causae formalis, causa finalis causae efficientis. Ulterius non est procedere in causarum generibus, et ideo finis est causa causarum. Idem ordo servatur in definitionibus: ita scilicet ut definitio per causam formalem sit quodammodo causa (intrinseca) definitionis quae sumitur a causa materiali; definitio per causam efficientem sit causa (extrinseca) definitionis quae est ex causa formali; definitio per causam finalem sit causa (extrinseca) definitionis quae sumitur ex causa efficiente et ex aliis causis.
4. Quaedam non habent causam in genere subiecto alicuius scientiae.
5. Pars altera lectionis (cf. lect. praec., n. 2). Quomodo se habeat definitio ad demonstrationem. Textus divisio.
6. Definitio est ratio significativa *ipsius quod quid est;* et illa ratio est una non unitate coniunctionis, sed unitate significationis unius de una re, cuius est ratio. Et ideo distinguitur a ratione quae est expositiva significationis nominis, vel expositiva rei nominatae per eius accidentia, et quae est una unitate coniunctionis.
7. Alia definitio definitionis est ut sit ratio manifestans *propter quid.*
8. Definitio primo modo sumpta solum *significat* quod quid est: altero modo accepta est quasi demonstratio ipsius quod quid est, et non differt a demonstratione nisi sola positione.
9. Quae omnia manifestantur per exempla.
10. Hinc definitionum aliae sunt accipiendae sicut quaedam immediata principia; aliae sunt demonstrationes sola positione differentes; aliae denique sunt conclusiones demonstrationis.
11. Epilogus.

COMMENTARIUM S. THOMAE

479 [1]. Postquam Philosophus ostendit quod in quibusdam per demonstrationem accipitur *quod quid est,* hic ostendit quod hoc non est possibile in omnibus.

Et ad hoc ostendendum praesupponit [348] quod quorumdam est quaedam altera causa, quorumdam autem non (1). Quia igitur quod quid est accipitur per demonstrationem, cuius medium est causa (2), manifestum est quod sunt quaedam, quorum quod quid est oportet accipere sicut quoddam immediatum principium: ita quod oportet supponere de tali re et *esse* et *quid* est, vel manifestare aliquo alio modo quam per demonstrationem, puta per effectum vel per simile vel aliquo tali modo.

480 [2]. Est autem considerandum quod hoc quod dicit, *quorumdam non esse aliam causam,* potest intelligi *tripliciter.*

Uno modo, quod simpliciter et absolute causam non habet sui esse. Et hoc competit soli primo Principio, quod est causa esse et veritatis in omnibus rebus. Nihil enim prohibet etiam eorum quae ex necessitate sunt, esse aliquam causam necessitatis, ut patet in V *Metaphys.* (3). Et ideo, cum hic Philosophus pluraliter loquatur, non sic est intelligendum quod hic dicitur, quod aliqua sint, quae nullam habent causam sui esse.

481 [3]. *Alio modo* potest intelligi secundum ordinem causarum eiusdem rei. Manifestum est enim in rebus habentibus quatuor causas, quod una causa est quodammodo causa alterius. Quia enim materia est propter formam et non e converso, ut probatur in II *Physic.* (4), definitio quae sumitur ex causa formali, est causa definitionis, quae sumitur ex causa materiali eiusdem rei. Et quia generatum consequitur formam per actionem generantis, consequens est quod agens sit quodammodo causa formae et definitio definitionis. Ulterius autem omne agens agit propter finem; unde et definitio quae a fine sumitur, est quodammodo causa definitionis quae sumitur a causa agente. Ulterius autem non est procedere in generibus causarum: unde dicitur quod finis est causa causarum. Potest tamen in singulis causarum generibus

(1) Cf. lect. praec., n. 2.
(2) Cf. lect. I. n. 8.
(3) Comment. S. Th. lect. VI; Ed. Did., lib. IV. cap. V.
(4) Cap. II, n. 8 seqq. Comment. S. Th. lect. IV.

a posterioribus ad priora procedi; sed definitiones debent dari per causas proximas.

Et secundum hunc sensum in quibusdam libris interponitur, quod definitiones secundum speciem factae nullum habent medium quo demonstrentur: definitiones autem secundum materiam factae possunt habere medium: quia scilicet definitiones quae dantur secundum causam materialem possunt demonstrari per definitiones quae dantur secundum causam formalem. Definitio autem quae datur secundum causam formalem, non potest ulterius demonstrari per aliquod principium intrinsecum rei, quod proprie pertinet ad quod quid est, utpote intrans essentiam rei. Sed etsi demonstretur per causam efficientem et finalem, dicendum erit quod semper causa superior se habet ut formalis respectu inferioris. - Praedicta tamen verba non habentur in libris graecis. Unde magis videtur esse glossa, quae per errorem scriptorum introducta est loco textus.

482 [4]. *Tertio modo* potest intelligi in quantum aliqua sunt, quae non habent causam in genere subiecto (5) alicuius scientiae: sicut in genere numeri, de quo est arithmetica, est devenire ad unitatem, cuius in hoc genere non est accipere aliud principium. Et hic sensus concordat exemplo quod Philosophus subiungit, dicens quod arithmeticus supponit *quid est* unitas et *quia est.* Et sicut illa quorum non est alia causa, ita etiam illa quae possunt habere medium, et quorum est altera causa, potest manifestari quod quid est: ita tamen quod non demonstretur ipsum quod quid est, sed magis medium demonstrationis ut quod quid est accipiatur.

483[5]. Deinde cum dicit [349]: *Definitio autem quoniam* etc., ostenso qualiter se habeat quod quid est ad demonstrationem, ostendit quomodo se habeat definitio (6).

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit qualiter definitio se habeat ad demonstrationem; secundo, manifestat quod dixerat per exemplum; ibi [351]: *Differt enim dicere propter quid* (7) etc.

Circa primum tria facit: primo, proponit unum modum definitionis significantis *quid est;* secundo, proponit alium modum definitionis significantis *propter quid;* ibi [350]: *Alia vero terminus* (8) etc.; tertio, ostendit qualiter utraque definitio se habeat ad demonstrationem; ibi [350 bis]: *Quare prima quidem (9)* etc.

484[6]. Circa primum [349], supponit primo quod definitio sit ratio significativa ipsius quod quid est. Si autem non posset haberi aliqua alia ratio rei quam definitio, impossibile esset quod sciremus aliquam rem *esse,* quin sciremus de ea *quid est;* quia impossibile est quod sciamus rem aliquam esse, nisi per aliquam illius rei rationem. De eo enim quod est nobis penitus ignotum, non possumus scire si est aut non. Invenitur autem aliqua alia ratio rei praeter definitionem: quae quidem vel est ratio expositiva significationis nominis, vel est ratio ipsius rei nominatae, altera tamen a definitione, quia non significat *quid est,* sicut definitio, sed forte aliquod accidens. Sicut forte invenitur aliqua ratio, quae exponit quid significat hoc nomen *triangulus.* Et per huiusmodi rationem habentes *quia est,* adhuc quaerimus *propter quid est,* ut sic accipiamus *quod quid est.* Sed sicut supra dictum est (10), hoc difficile est accipere in illis in quibus nescimus *an sint.* Et huius difficultatis causa superius est assignata (X1): quia scilicet, quando nescimus rem esse per aliquid rei, non absolute scimus si est vel non, sed solum secundum accidens, ut supra expositum est (12).

Ad distinguendum autem rationem significantem *quid est* ab aliis, subiungit quod dupliciter aliqua ratio potest dici *una (13).* Quaedam enim est una, sola coniunctione: per quem modum etiam habet unitatem Ilias, idest poëma de historia troiana. Et per hunc etiam modum dicitur esse *una ratio,* quae est expositiva nominis, vel manifestativa ipsius rei nominatae per aliqua accidentia: ut si dicatur quod homo est *animal risibile susceptible disciplinae.* Alia vero ratio est una in quantum simpliciter significat unum de re una, cuius est ratio, et hoc non secundum accidens. Et talis ratio est definitio significans *quid est,* quia essentia cuiuslibet rei est una. Sic igitur concludit quod illa quae dicta est, est una definitio definitionis, scilicet quod definitio est ratio ipsius quod quid est.

485 [7]. Deinde cum dicit [350]: *Alia vero terminus est* etc., ponit alium modum definitionis; et dicit quod alia definitio definitionis est, ut sit ratio manifestans *propter quid.*

486 [8]. Deinde cum dicit [350 bis]: *Quare prima quidem* etc., ostendit quomodo utraque definitio se habeat ad demonstrationem, concludens ex praemissis quod prima definitio solum significat quod quid est, sed non demonstrat ipsum. Secunda vero definitio est quasi demonstratio quaedam ipsius quod quid est: et non differt a demonstratione nisi sola *positione* (14), id est ordine terminorum et propositionum.

487 [9]. Deinde cum dicit [351]: *Differt enim dicere propter quid* etc., manifestat quod dixerat per exempla.

Et circa hoc duo facit: primo, manifestat

(5) Cf. lib. I. lect. XV. n. 3.
(6) Cf. lect. VIII, n. 2.
(7) n. 9.
(8) n. 7.
(9) n. 8.

(10) Lect. praec., n. 7.
(11) Loc. cit.
(12) Lect. praec., n. 5 seqq.
(13) Cf. I *Perih.,* lect. VIII.
(14) Cf. lib. I, lect. XVI. n. 4.

per exempla quae dicta sunt; secundo, colligit ex praemissis diversitatem definitionum; ibi [352]: *Immediatorum autem definitio* (15)(16) etc.

Dicit ergo primo quod differt dicere *propter quid* tonat, et *quid est* tonitruum: quia secundum opinionem illorum qui dicunt quod extinctio ignis in nube est causa tonitrui, dicit aliquis *propter quid* cum dicit tonitruum esse propter hoc quod ignis extinguitur in nube. Ille autem dicit *quid est* tonitruum, qui dicit quod est sonus ignis extincti in nubibus.

Utrumque autem horum significat eamdem rationem, sed per alium modum. Nam cum dicitur *tonat propter hoc quod extinguitur ignis in nube,* significatur per modum demonstrationis continuae, idest non distinctae per diversas propositiones; accipiuntur tamen continue omnes termini demonstrationis. Cum autem dicitur quod *tonitruum est sonus extincti ignis in nubibus,* significatur per modum definitionis. Sed si dicamus quod *tonitruum est sonus in nubibus,* nulla mentione facta de extinctione ignis, erit definitio significans quid est, et erit solum demonstrationis conclusio.

488 [10]. Deinde cum dicit [352]: *Immediatorum autem definitio* etc., colligit ex praemissis quot sunt modi definitionum per respectum ad demonstrationem.

Et primo, resumit quoddam quod supra (ie) dixerat, quod eorum quae non habent causam, definitiones sunt accipiendae sicut quaedam immediata principia. Et ideo dicit hic quod definitio *immediatorum,* idest rerum non habentium causas, est sicut quaedam indemonstrabilis positio eius quod quid est.

Ex hoc ergo concludit quod *triplex* est genus definitionis per comparationem ad demonstrationem. *Quaedam* enim est definitio, quae est indemonstrabilis ratio eius quod quid est; et haec est illa, quam dixerat esse immediatorum. *Alia* vero est definitio, quae est quasi quidam syllogismus demonstrativus eius quod quid est; et non differt a demonstratione nisi *casu,* idest secundum diversam acceptionem et positionem dictionum; ut cum dicitur, *tonitruum est sonus extincti ignis in nubibus. Tertia* autem est definitio, quae est solum significativa ipsius quod quid est, et est conclusio demonstrationis.

489 [11]. Deinde cum dicit [353]: *Manifestum igitur ex dictis* etc., epilogat quae dicta sunt; et dicit manifestum esse ex praedictis per quem modum est demonstratio ipsius *quod quid est,* et per quem modum non: quia scilicet quod quid est potest accipi ex ipsa demonstratione, non autem potest demonstrari (17). Dictum est etiam in quibus possit esse demonstratio eius quod quid est, secundum modum praedictum, quia in habentibus causam; et in quibus non, quia in non habentibus causam (18). Dictum est etiam quot modis dicitur definitio (19): quia scilicet quaedam significat quod quid est, quaedam autem etiam manifestat propter quid. Dictum est etiam quomodo quod quid est demonstratur, in quantum scilicet significatur per definitionem significantem solum quod quid est; et quomodo non demonstratur, in quantum scilicet per definitionem accipitur non solum quid, sed etiam propter quid (20). Dictum est etiam quomodo definitio se habeat diversimode ad demonstrationem, et quomodo contingat quod eiusdem sit demonstratio et definitio, et quomodo hoc non contingat (21).

(15) n. seq.
(16) n. 1.

(17) Cf. lect. praec.
(18) Supra n. praec.
(19) Supra n. 5 seqq.
(20) Supra n. 8 seqq.
(21) In hac lect. et praec.

490-503 [354-364]

LECTIO IX.

(nn. 490-503; [354-364]).

Propter quid potest manifestari in quatuor generibus causarum.

SCHEMA

Postquam ostendit qualiter ipsum *quid est* se habeat ad demonstrationem,
hic ostendit quomodo ad demonstrationem se habeat propter quid, quod significat causam 490 [354].

- I) Ostendit quomodo causae assumantur in demonstratione 490 [354].
  - A) Proponit quod intendit 491 [354].
  - B) Manifestat propositum 492 [355].
    - 1) Ostendit quomodo diversae causae sumuntur ut media demonstrationis in diversis rebus 492 [355].
      - a) Manifestat quomodo causa materialis accipitur in demonstratione 493 [355].
        - a') Proponit modum qui etiam competit aliis causis 493 [355].
        - b') Proponit exemplum in mathematicis 494 [356].
      - b) Manifestat propositum in causa formali 496 [357].
      - c) Ostendit idem de causa efficienti 497 [358].
      - d) Idem in causa finali 498 [359].
        - a') Proponit exemplum in causa finali 498 [359].
        - b') Ostendit differentiam inter causam finalem et causam quae est principium motus 499 [360].
    - 2) Ostendit quomodo ad eumdem effectum possunt assumi plures praedictarum causarum 500 [361].
      - a) Manifestat plures causas esse eiusdem 500 [361].
      - b) Ostendit in quibus contingat hoc quod dictum est 501 [362].
        - a') Quomodo hoc se habeat in his quae sunt a natura 501 [362].
        - b') In his quae sunt a proposito 502 [363].
        - c') Infert ex praemissis quoddam corollarium, scii, quod pervenire ad bonum est aut a natura aut ab arte 503 [364].
- II) Ostendit quomodo in diversis demonstratur aliquid per causam (Lect. X, 504 [365]).

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput X

354. **(II)** Quoniam autem scire opinamur cum sciamus causam, causae autem quatuor sunt, una quidem quod quid erat esse, una vero, cum haec sit, necesse est hoc esse, altera autem quae aliquid primo movet, quarta vero causa cuius gratia; omnes hae per medium monstrantur.

355. Et hoc enim quod cum sit, hoc necesse est esse, una quidem propositione accepta non est, duabus autem ad minus. Hoc autem est cum unum medium habeant. Hoc igitur uno accepto, conclusionem necesse est esse.

356. Manifestum autem est et sic: propter quid recta in medio circulo? quo existente recta est? Sit igitur recta in quo A, media duorum rectorum in quo B. quae est in medio circulo in quo C. A igitur rectam esse in C, quae est in medio circulo, causa B est, hoc enim ipsi A aequale est; qüod vero est C ipsi B, duorum enim rectorum medium est. Existente igitur B medio duorum rectorum, A in C est, hoc autem erat in semicirculo rectam esse. Huic autem idem est quod quid erat esse, cum hoc significet ratio.

357. At vero et ipsius quod quid erat esse causa monstrata est media.

358. Propter quid autem Medorum bellum factum est Atheniensibus, quae causa est praeliari Athenienses? quoniam in Sardes cum Eretriis commiserunt. Propter hoc enim motum est primum. Sit bellum in quo A; prius committit B; Athenienses C. Est igitur B in C, prius enim est committere Atheniensibus; A autem in B, debellari enim prius iniustos. Est itaque in B A, debellari prius incipientes; B autem in C, sive in Atheniensibus, prius enim inceperunt. Medium itaque hic causa est primum movens.

359. Quorumcunque autem causa est propter aliquid, ut propter quid ambulat? ut sanus fiat; et propter quid est domus? ut salvet vasa. Hoc ergo ut sanet, illud vero propter id quod salvet: propter quid post coenam oportet ambulare, et cuius gratia oportet, nihil differt. Ambulare post coenam in quo C; non eminere cibos in quo B; sanari in quo A. Sit igitur in eo quod post coenam ambulat esse facere non supereminere cibos iuxta os ventris, et hoc esse sanum. Videtur enim inesse ipsi ambulare, quod est C, B quod est non eminere cibos; in hoc autem A quod sanativum est. Quae igitur causa est in C quod A sit, propter quid? est B, non eminere cibos. Hoc autem est sicut illius ratio. A enim sic demonstrabitur. Propter quid B in C est? quoniam hoc est sanari hoc sic habere **(12)** Oportet autem commutare rationes, et sic magis unaquaeque apparebit.

360. Generationes autem e contrario hic et in causis secundum motum. Ibi quidem enim medium oportet primum fieri, hic autem ipsum C ultimum. Ultimum autem est propter quid est.

361. Contingit autem idem et unum et propter quid esse, et ex necessitate, ut per lucernae pellem lumen. Et namque ex necessitate digreditur quod in parva est partibilius per maiores poros, si quidem lumen fit degrediendo; et propter aliquid, ut non offendamus. Itaque si esse contingit, et fieri contingit, sicut si tonat extincto igne, necesse est sizire et sonare, et si est, quemadmodum Pythagorici dicunt, minarum causa his qui sunt in tartaro, quatenus timeant.

362. Plurima autem huiusmodi sunt et maxime in his, quae natura subsistunt et constantibus. Haec quidem propter hoc natura facit, alia vero ex necessitate. Necessitas autem duplex est. Haec quidem enim secundum naturam et aptitudinem, haec vero violenta et contra aptitudinem; sicut lapis ex necessitate et sursum et deorsum defertur, sed non propter eandem necessitatem.

363. In his autem, quae sunt ab intelligentia, alia quidem nequaquam sunt ab eo, quod per se frustra est, ut domus, aut effigies, neque ex necessitate sunt, sed propter hoc; alia vero sunt a fortuna, ut sanitas et salus. Maxime autem sunt in quibuscumque contingit sic et aliter, cum non a fortuna generatio fit.

364. Quare finis bonus propter aliquid fit, et aut natura aut arte. A fortuna autem nihil propter aliquid fît.

SYNOPSIS

1. Textus argumentum et divisio.
2. Quia quaelibet quatuor causarum potest accipi ut medium demonstrationis, omnes hae causae possunt manifestari per medium demonstrationis.
3. Textus subdivisio.
4. Si causa materialis accipitur ut medium, ex necessitate sequitur conclusio; dummodo accipiantur duae propositiones, non solum propter exigentiam syllogismi, sed etiam ut in una ipsarum declaretur quod ex tali materia aliquid ex necessitate procedit.
5. Proponitur exemplum in mathematicis.
6. Nempe angulus cadens in semicirculo est rectus: probatur ex eo quod sit compositus ex duobus partialibus angulis quorum' unusquisque est medietas anguli recti. - Iste modus demonstrationis potest pertinere etiam ad causam formalem, seu ad quod quid est.
7. Quod autem causa formalis medium possit esse demonstrationis, relinquitur ut probatum in praecedentibus lectionibus.
8. Exemplum adducitur de syllogismo in quo medium assumptum est causa efficiens.
9. Alius syllogismus, in quo medium assumptum est causa finalis.
10. Est autem differentia inter medium quod est causa movens, et medium quod est causa finalis, quod illud est primum in via generationis, istud autem est ultimum in eadem via, quamvis sit primum in ordine intentionis.
11. Quia plures esse possunt causae eiusdem effectus, ad hunc manifestandum possunt assumi ut media diversae illae causae, et diversimode possumus argumentari.
12. Quomodo hoc se habeat in his quae fiunt a natura.
13. Et in his quae fiunt a voluntate.
14. Corollarium.

COMMENTARIUM S. THOMAE

490 [1]. Postquam Philosophus ostendit qualiter ipsum *quid est* se habeat ad demonstrationem, hic ostendit quomodo ad demonstrationem se habeat *propter quid* (x), quod significat causam.

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit quomodo causae assumantur in demonstratione [354]; secundo, quomodo diversimode in diversis rebus; ibi [365]: *Eadem autem causa est* (2) etc.

Circa primum duo facit: primo, proponit quod intendit; secundo, manifestat propositum; ibi [355]: *Et hoc enim existente* (3) etc.

491 [2]. Dicit ergo primo [354] quod quia scire opinamur cum sciamus causam, ut in primo (4) habitum est, demonstratio autem est syllogismus faciens scire (s); ita consequens est quod medium demonstrationis sit causa.

Sunt autem *quatuor* genera causarum, ut in II *Physic.* (6) et in V *Metaphys.* (7) plenius manifestatur. Quarum *una* est quod quid erat esse, idest causa formalis, quae est completiva essentiae rei. *Alia* autem est causa, qua posita necesse est causatum poni; et haec est causa materialis, quia ea quae sequuntur ex necessitate materiae, sunt necessaria absolute, ut habetur in II *Physic. (8). Tertia* autem causa est, quae est principium motus, idest causa efficiens. *Quarta* autem causa est, cuius gratia fit aliquid, scilicet causa finalis. Et ita patet quod per medium demonstrationis omnes hae causae manifestantur; quia quaelibet harum causarum potest accipi ut medium demonstrationis.

492 [3]. Deinde cum dicit [355]: *Et hoc enim quod* etc., manifestat quod dixerat.

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit quomodo diversae causae sumuntur ut media demonstrationis in diversis rebus; secundo, ostendit quomodo unius et eiusdem rei possunt esse diversae causae (9); ibi [361]: *Contingit autem idem* (10) etc.

Circa primum quatuor facit: primo, manifestat quomodo causa materialis accipiatur in demonstratione; secundo, manifestat propositum in causa formali; ibi [357]: *At vero ipsius* (1X) etc.; tertio, ostendit idem de causa efficienti; ibi [358]: *Propter quid autem Medorum* (12) etc.; quarto autem, in causa fi-

(1) *Cf.* lect. II, n. 1.
(2) Lect. seq.
(3) n. 3.
(4) Lect. IV.
(5) Ib., n. 9.
(6) Cap. III, η. 5: Comment. S. Th. lect. V.
(7) Comment. S. Th. lect. II; Ed. Did., lib. IV, cap. II.
(8) Cap. IX, η. 2 seqq.; Comment. S. Th. lect. XV.
(9) Cf. lect. VII, n. 2.
(10) n. 11.
(11) n. 7.
(12) n. 8.

nali; ibi [359]: *Quorumcunque autem* (13) etc.

Circa primum duo facit: primo, proponit modum quo causa materialis assumitur in demonstratione, qui etiam competit aliis causis; secundo, ponit exemplum; ibi [356]: *Manifestum est autem* (14) etc.

493 [4]. Dicit ergo primo [355] quod illud, quo existente necesse est aliud esse, scilicet caftisa materialis, non contingit accipi sic, ut ex necessitate aliquid sequatur, si accipiatur una sola propositio; sed oportet accipere ad minus duas hoc modo se habentes, quod communicent in uno medio. Si ergo accipiatur in duabus propositionibus unum medium, quod est causa, materialis, ex necessitate sequitur conclusio: puta si dicamus: *omne compositum ex contrariis est corruptibile; lapis est huiusmodi; ergo* etc. Oportet autem accipere duas propositiones, non solum propter exigentiam formae syllogisticae, sed etiam quia non omnia quae sunt ex materia, habent ex materia necessitatem, ut probatur in II *Physic.* (1S). Et ideo praeter propositionem in qua sumitur hoc habere talem materiam, oportet quod sumatur alia propositio, quae declaret quod ex tali materia aliquid ex necessitate sequatur.

494 [5]. Deinde cum dicit [356]: *Manifestum autem est* etc., proponit exemplum in mathematicis. Nec est contra id quod dicitur in III *Metaphys.* (16), quod mathematicae scientiae non demonstrant per causam materialem. Mathematica enim abstrahit quidem a materia sensibili, non autem a materia intelligibili (17), ut dicitur in VI *Metaphys. (18):* quae quidem materia intelligibilis consideratur secundum quod aliquid divisibile accipitur vel in numeris vel in continuis. Et ideo quandocunque in mathematicis aliquid demonstratur de toto per partes, videtur esse demonstratio per causam materialem: partes enim se habent ad totum secundum rationem materiae, ut habetur in II *Physic.* (19). Et quia materia magis proprie dicitur in sensibilibus, propter hoc noluit eam nominare causam materialem, sed causam necessitatis.

495 [6]. Ad evidentiam autem exempli quod in litera ponitur, sciendum est quod omnis angulus cadens in semicirculo est rectus, ut probatur in III *Euclidis* (20). Est autem probatio talis. Sit semicirculus ABC; chorda autem eius, quae est diameter circuli, dividatur per medium in puncto D, quod est centrum circuli. Erigatur ergo super punctum D linea perpendicularis, quae attingat circumferentiam circuli in puncto B; a quo ducantur duae lineae ad duo puncta A et C.

Dico ergo quod angulus ABC, cadens in semicirculo, est rectus. Probatio. Triangulus B D C habet tres angulos aequales duobus rectis; sed angulus eius B D C est rectus, quia linea B D est perpendicularis; ergo duo alii anguli, scilicet D B C et B C D, sunt aequales uni recto. Sed hi duo anguli sunt aequales, eo quod duae lineae D B et D C sunt aequales, quia protrahuntur a centro ad circumferentiam; relinquitur ergo quod angulus D B C sit media pars recti anguli. Pari quoque modo probatur quod angulus A B D sit media pars recti. Ergo totus angulus A B C est rectus.

Hac ergo probatione utitur hic Philosophus, dicens quod manifestum est per hunc modum, propter quid est recta quae in semicirculo, idest rectus angulus qui cadit in semicirculo, dum accipit illud, quo existente sequitur quod sit rectus. Sit ergo rectus angulus in quo A, quod est *maior* extremitas; medietas duorum angulorum sit *medium,* in quo est B; angulus cadens in semicirculo sit *minor* extremitas, in quo est C. Huius igitur quod est A esse in C, idest quod angulus in semicirculo sit rectus, causa est B, scilicet quod angulus semicirculi est medium duorum rectorum. Hoc enim medium est aequale per conversionem ipsi A, et ipsum C est simili modo aequale ipsi B. Nam B est esse medietatem duorum angulorum rectorum. Hoc igitur existente, necesse est quod A sit in C; quod nihil est aliud quam angulum semicirculi esse rectum.

Subiungit autem quod hic modus demonstrationis potest etiam ad causam formalem pertinere, quam nominaverat *quod quid erat esse;* eo quod esse medium duorum rectorum potest accipi ut ratio significans *quad quid est recti anguli.*

496 [7]. Deinde cum dicit [357]: *At vero et ipsius* etc., remittit ad praemissa, et dicit quod in superioribus monstratum est (21) quomodo causa formalis, quae est *quod quid erat esse,* pertineat ad medium demonstrationis.

497 [8]. Deinde cum dicit [358]: *Propter quid autem* etc., ponit exemplum de causa movente, tangens quamdam Graecorum historiam: videlicet quod Athenienses quondam, adiunctis sibi quibusdam aliis Graecis, invaserunt Sardenses, qui erant subiecti regi Medorum; et ideo Medi invaserunt Athenienses. Dicit ergo quod quaeri potest *propter quid* bellum Medorum factum est cum Atheniensibus; et hoc *propter quid* est causa quare Athenienses impugnati sunt a Medis: quia scilicet ipsi simul cum quibusdam aliis, sci-

(13) n. 9.

(14) n. 5.

(15) Loc. prox. cit.

(16) Comment. S. Th. lect. IV; Ed. Did., lib. II. cap. II. η. 2.

(17) Cf. lib. I, lect. XLI, n. 5.

(18) Comment. S. Th. lect. I: Ed. Did., lib. V, cap. I, n. 5 seq. (Comment. S. Th. lect. XI); alii codd. *VIII* (Comment. S. Th. lectt. I et V); Ed. Did., lib. VI, cap. XI. n. 7; lib. VII, cap. I. n. 2, et cap. VI, n. 5.

(19) Cap. HI. n. 5; Comment. S. Th. lect. V.

(20) *Etem.* Prop. XXXI.

(21) Lect. VII et VIII.

licet Eretriis, fecerunt, insultum in Sardenses; hoc enim est quod fuit primum motivum belli. Sit ergo bellum in quo A, quod est *maior* extremitas; quod priores insultum fecerunt sit B, idest *medium;* sed Athenienses sit C, idest *minor* extremitas. Igitur B est in C, in quantum scilicet Atheniensibus convenit quod priores fecerunt insultum. A autem est in B, quia scilicet illi qui prius aliis iniustitiam intulerunt, sunt debellati. Sic ergo A est in B, in quantum debellantur illi qui prius bellum inceperunt. Hoc autem, scilicet B, quod est *medium,* pertinet ad Athenienses, qui prius bellum inceperunt. Et sic patet quod hic accipitur quasi medium causa quae primo movit.

498[9]. Deinde cum dicit [359]: *Quorumcunque autem causa* etc., manifestat idem in causa finali.

Et circa hoc duo facit: primo, proponit exemplum in causa finali; secundo, ostendit differentiam inter causam finalem et causam quae est principium motus; ibi [360]: *Generationes autem e contrario* (22) etc.

Dicit ergo primo [359] quod similiter se habet cum praedictis in quibuscunque accipitur quasi causa finis, cuius causa fit aliquid. Puta si dicamus propter quid aliquis ambulat post coenam, ut scilicet fiat sanus: et iterum propter quid est domus, ad hoc scilicet ut vasa, idest supellectilia hominis, salventur, idest conserventur. Sic ergo hoc, scilicet ambulatio post coenam, fit gratia sanandi; hoc autem, scilicet aedificatio domus, est gratia servandi supellectilia. Sic ergo nihil differt dicere *propter quid* oportet post coenam ambulare, et *cuius gratia* hoc oporteat. Sit ergo ambulare, post coenam in quo C, *minor* extremitas; sed non eminere cibos in ore stomachi sit *medium,* in quo est B; sanari vero sit *maior* extremitas, in quo est A. Sit ergo B in C, quia ambulatio post coenam facit ut non emineant cibi in ore stomachi; et propter hoc provenit sanitas, quod est A esse in B. Videtur enim quod ipsi ambulare, quod est C, insit B, quod est non eminere cibos in ore stomachi. Ad hoc autem sequitur A, quod est esse sanativum. Sic ergo patet quod B, scilicet non eminere cibos in ore stomachi, est causa quare C est A, idest quare ambulare post coenam sit sanativum; et hoc, scilicet non eminere cibos in ore stomachi, est ratio eius quod est esse sanativum. A enim, idest esse sanativum, sic assignabitur, idest notificabitur. Quod autem B sit in C est propter quid, quia scilicet sic se habere ut non emineant cibi in ore stomachi est sanari. Et ad hoc quod singula fiant magis manifesta, oportet transumere rationes, ut scilicet accipiantur medium quasi ratio maioris extremitatis, sicut in praemisso exemplo apparet.

499 [10]. Deinde cum dicit [360]: *Generationes autem e contrario* etc., ostendit quomodo diversimode se habet et in causa quae est principium motus. Contrario enim modo se habent in via generationis causa finalis, et causa quae est principium motus. Nam ibi, scilicet in demonstratione quae sumitur per causam quae est principium motus, oportet medium primum fieri, idest esse primum in via generationis; sicut prius fuit quod Athenienses insultum fecerunt in Sardenses, quam quod impugnarentur a Medis. Sed hic, in demonstratione quae fit per causam finalem, accipitur sicut primum in via generationis ipsum C, quod est minor extremitas, et est ultimum causatum causae finalis. Ultimum autem in via generationis est finis, cuius gratia est aliquid. Manifestum est enim quod primo aliquis ambulat post coenam, et ex hoc sequitur quod cibi non emineant in ore stomachi, et ex hoc ulterius sequitur sanitas hominis, quae est principalis finis.

500 [11]. Deinde cum dicit [361]: *Contingit autem idem* etc., ostendit quomodo ad eumderri effetum possunt assumi plures praedictarum causarum.

Et circa hoc duo facit: primo, manifestat plures causas esse eiusdem; secundo, ostendit in quibus habeat locum quod dictum est; ibi [362]: *Plurima autem huiusmodi sunt* (23) etc.

Dicit ergo primo [361] quod contingit unum et eumdem effectum esse propter aliquem finem sive gratia eius, et ex necessitate alicuius prioris causae; sicut hoc quod est lumen apparere per pellem lucernae, ex necessitate provenit; necesse est enim quod corpus minorum partium transeat per poros largiores. Dicitur autem hoc secundum opinionem ponentium quod lumen sit corpus quoddam subtile, et quod apparentia luminis per diaphanum fiat propter magnitudinem pororum quasi quorumdam foraminum. Corpus autem subtile videtur esse parvarum partium. Et quia hoc non est secundum suam opinionem, subiungit quod ex tali necessitate hoc provenit, si tamen lumen appareat digrediendo, idest per egressum partium eius per poros diaphani. Hoc autem quod est apparere lumen per pellem lucernae, est propter aliquem finem, ut scilicet ambulantes in nocte beneficio luminis non offendamus.

In talibus ergo possibile est *dupliciter* argumentari. *Uno modo* a causa praeexistente, ut dicamus: *si esse contingit hoc, et hoc erit;* puta si lumen impositum est lucernae, sequitur quod diffundatur per poros pellis. *Alio modo* a causa posteriori, quae est posterior in fieri; et secundum hoc argumentabimur quod si fieri contingit finem ultimum, oportet praecedere ea per quae pervenitur ad finem. Sicut patet in tonitruo quod si est ignis extinctus, necesse est *sizire,* idest facere fremitum quemdam ignis extincti et sonum quemdam. Et si opinio Pythagoricorum est vera, quod tonitruum fiat ad comminandum

(22) n. seq.

(21) n. seq.

his qui sunt in tartaro, oportet dicere quod tonitruum fiat ad hoc quod homines qui sunt in tartaro timeant.

501 [12], Deinde cum dicit [362]: *Plurima autem huiusmodi* etc., ostendit in quibus contingat hoc quod dictum est.

Et circa hoc tria facit: primo, ostendit quomodo hoc se habeat in his quae sunt a natura; secundo, quomodo se habeat in his quae sunt a proposito; ibi [363]: *In his autem quae sunt* (21) etc.; tertio, infert quoddam corollarium; ibi [364]: *Quare finis bonus* (25) etc.

Dicit ergo primo [362] quod plurima huiusmodi, quae scilicet sunt ex necessitate et fiunt propter finem, maxime inveniuntur in his quae subsistunt a natura, et in his quae sunt per naturam constructa. Natura enim quaedam facit propter finem, quaedam vero facit ex necessitate priorum causarum. Quae quidem est *duplex: una* secundum naturam, quae est secundum conditionem materiae; *alia* secundum causam moventem: sicut lapis movetur quidem ex necessitate quandoque sursum, quandoque deorsum, sed non propter idem genus necessitatis; sed deorsum movetur propter necessitatem naturae, sursum autem propter necessitatem moventis, idest proficientis.

502 [13]. Deinde cum dicit [363]: *In his autem* etc., ostendit quomodo se habeat in his quae sunt a proposito. Et dicit quod in illis quae fiunt per rationem, sicut sunt opera artis, quaedam talia sunt quae nunquam fiunt a casu, sicut domus et statua, nec etiam possunt unquam fieri ex necessitate naturae; sed semper fiunt propter finem, quia semper fiunt a ratione, quae non operatur nisi intendens finem.

Quaedam vero sunt quae possunt quidem fieri a ratione artis, tamen possunt etiam quandoque fieri a fortuna: sicut patet de sanitate, quae quandoque fit per artem medicinae; sed tamen, quia potest provenire ex aliqua causa naturali, potest contingere quod aliquis sanetur praeter intentionem, sicut si leprosus sanetur ex esu serpentis, quem comedit ut moreretur. Et similiter contingit de salute; cum scilicet aliquis intrans domum propter aliquid aliud, liberatur de manu inimicorum quaerentium ipsum. Et hoc maxime contingit in omnibus rebus in quibus contingit quod aliquid fit et sic et aliter, cum non a fortuna fit, idest cum contingit eumdem effectum non fortuito ex diversis causis provenire. Puta potest aliquis intrare domum non a fortuna ut salvetur a manu hostium, vel ut comedat, vel ut quiescat. Unde si intendendo unum eorum eveniat aliud, erit a fortuna. Sed domus et statua non fiunt nisi per easdem causas; et ideo talia non contingit fieri a fortuna.

503 [14]. Deinde cum dicit [364]: *Quare finis bonus* etc., concludit ex praemissis quod pervenire ad bonum est aut a natura aut ab arte. Ars enim et natura similiter operantur propter finem, ut habetur in II *Physic.* *(26).* Sed a fortuna non fit aliquid gratia huius. Quod ideo dicitur, quia etsi fortuna contingat in his quae fiunt propter aliquid, ut dicitur in II *Physic.* (27), illud tamen quod dicitur a fortuna fieri, non est intentum tanquam finis, sed praeter intentionem accidit.

(24) n. seq.

(25) n. 14.

(26) Cap. VIII, nn. 5 et 8; Comment. S. Th. lect. XIII et XIV,

(27) Cap. V. nn. 4, 5; Comment. S. Th. lect. VIII.

LECTIO X.

(nn. 504-513; [365-372]).

Quomodo in demonstratione accipiatur propter quid, seu causa quae est simul cum eo cuius est causa. - Praenotamen ad alteram quaestionem de causa quae non est simul cum effectu.

SCHEMA

(Lect. X XII; nn. 504-526; [365-382]).

Postquam ostendit quomodo quatuor genera causarum in demonstrationibus pro mediis assumuntur, hic ostendit quomodo in diversis demonstratur aliquid per causam 504 [365].

» Et hoc secundum quod causa simul est cum effectu vel non simul 504 [365].

A) Ostendit quomodo aliquid demonstretur per causam quae est simul cum eo cuius est causa 505 [365].

a) Proponit quod intendit 506 [365].

b) Manifestat propositum per exempla 507 [366].

B) Quomodo causa quae non est simul cum causato, accipiatur medium demonstrationis 508 [367].

i) In his quae fiunt in directum 508 [367].

a) Proponit quaestionem 508 [367].

a') Eam proponit 508 [367].

b') Eam manifestat 509 [368].

b) Manifestat quoddam necessarium ad solutionem 510 [369].

a') Proponit quod intendit 510 [369].

b') Probat propositum 511 [370].

a) Ratione accepta ex parte temporis absolute considerati 511 [370].

j) Quantum ad tempus determinatum, ibid.

jj) Quantum ad tempus indeterminatum 512 [371].

b) Ratione accepta ex parte temporis medii 513 [372].

c) Accedit ad determinandum quaestionem motam 514 [373].

a') Ostendit quomodo se habeant fieri et factum esse secundum temporis continuitatem 514 [373].

b') Ostendit secundum praedicta quomodo accipi possit immediate vel mediate effectus causae in his quae non simul sunt 516 [374].

a) Ostendit propositum 516 [374].

aa) In praeteritis 516 [374].

j) Ostendit propositum 517 [374].

jj) Excludit quamdam obviationem 518 [375].

bb) In futuris 519 [376].

è) Manifestat quod dixerat per exempla 520 [377].

2) In his quae fiunt secundum generationem circularem 521 [378].

a) Ostendit propositum 522 [378].

b) Manifestat per exempla 523 [379].

0 n ? \ Prou' causa producit effectum semper aut sicut frequenter 524 [380].

•s 'Ooó i i) Proponit quod intendit 524 [380].

« c Jn / 2) Probat propositum, scii, quod ad concludendum id quod est sicut frequenter, necesse sit accipere medium quod sit sicut frequenter 525 [381].

c l

3) Epilogat quae dieu sunt 526 [382].

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XI

365. Eadem autem causa est in his quae fiunt et factis et futuris, quae vere est his quae sunt. Medium enim causa est in his quae sunt, quae est, ipsis autem quae fiunt, quae fit, factis autem facta, et futuris futura.

366. Ut propter quid factus est defectus? propter id quod in medio facta est terra: fit autem propter id quod fit, erit autem et propter id quod erit in medio, et est propter id quod est similiter, Et quid est crystallus? Accipiatur igitur quoniam aqua densata est. Aqua C, densata in quo A, causa media in quo B defectus caloris penitus. Est igitur in C quidem B, in hoc autem densatum esse, quod est in quo A: fit autem crystallus cum fiat B, factum est autem facto B, erit autem futuro B. Sic quidem causa et cuius causa est, simul fiunt cum fiant, et sunt cum sint, et in eo quod factum est et in futuro similiter est.

367. (13) In his autem quae non simul sunt, numquid sunt in continuo tempore?

368. Sicut videtur nobis alias aliorum causas esse: hoc est facti esse altera facta, et futura futuri, eius autem quod fit, si aliquid ante factum est.

369. Est igitur a posterius facto syllogismus; principium igitur et horum est, quae facta sunt. Unde et in his quae fiunt similiter est. A priori autem non est, ut quoniam hoc factum est, quare hoc posterius factum est; et in futuro similiter.

3770. Neque enim determinati aut non determinati erit temporis. Quare neque quoniam hoc verum est dicere factum esse, hoc verum est dicere factum esse posterius. In medio enim falsum esset dicere hoc iam altero facto. Eadem autem ratio est et in futuro.

371. Neque quoniam hoc factum est, hoc erit. Medium enim homogeneum oportet esse, factorum factum, futurorum vero futurum, cum his quae fiunt fieri, cum his quae sunt esse. Sed futurum esse et esse non contingit esse homogeneum.

372. Amplius enim neque indeterminatum contingit esse tempus medium, neque determinatum. Falsum enim erit dicere in medio.

SYNOPSIS

1. Textus argumentum et divisio.
2. Praenotamen de causa movente et de subiecto moto/ deque coexistentia unius cum altera.
3. Quandocunque causa est simul cum suo effectu, causa quae accipitur in demonstratione ut medium quoad *esse* effectus, eadem accipitur proportionaliter quoad *fieri* et *factum esse* et *futurum esse* eiusdem effectus.
4. Manifestatur assertum per exempla desumpta ex eclipsi lunae et ex natura glaciei.
5. Textus subdivisio. Quaestio: Utrum in causis quae non simul sunt cum causatis, sit dicere quod causatum secundum tempus continuum consequatur ad causam vel non?
6. Quaestio procedit ex eo quod dantur causae quae simul non existunt cum effectibus, et principium immediatum accipi non potest inter duo discontinua.
7. Praenotamen. Quia et *fieri* est causa praecedens τδ *factum esse,* et τδ *factum esse* est causa alterius *fieri,* potest a posteriori argui a facto esse ad primum fieri; non autem posset a priori argui ad secundum fieri. Et eadem ratio est de *fore* et *futurum fieri,* quae est de *fieri* et de *factum esse.*
8. Nam posito priori non sequitur ex necessitate posterius secundum determinatum tempus.
9. Idem dicendum quoad tempus indeterminatum.
10. Et quoad tempus intermedium.

COMMENTARIUM S. THOMAE

504 [1]. Postquam Philosophus ostendit quomodo quatuor genera causarum in demonstrationibus pro mediis assumuntur, hic ostendit quomodo in diversis demonstratur aliquid per causam.

Est autem circa hoc *duplex* differentia consideranda: *prima* quidem secundum quod causa simul est cum effectu vel non simul; *secunda* prout causa producit effectum semper aut sicut frequenter; et de hac agit ibi

[380]: *Sunt autem quidem quaedam quae fiunt universaliter* O etc.

Circa primum duo facit: primo [365], ostendit quomodo aliquid demonstretur per causam quae est simul cum eo cuius est causa; secundo, quomodo demonstratur aliquid per causam quae non est simul cum eo cuius est causa; ibi [367]: *In his autem quae non simul* (1) etc.

505 [2]. Circa primum [365] considerandum est quod, quia in motu necesse est considerare prius et posterius, in causis motus est accipere causam et causatum se habere secundum prius et posterius. Sicut patet quod causa agens naturalis movendo perducit ad suum effectum: et sicut per totum motum perducitur mobile ad terminum motus, ita per primam partem motus perducitur ad secundam, et sic deinceps. Unde sicut motus est causa quietis consequentis, ita prima pars motus est causa subsequentis, et sic deinceps.

Et hoc indifferenter sive hoc consideretur in uno mobili, quod movetur continue a principio usque ad finem; sive in diversis mobilibus, quorum primum movet secundum, et secundum tertium. Et licet simul dum primum movens movet, primum motum moveatur, tamen primum motum remanet movens postquam desiit moveri, quo movente simul movetur secundum mobile. Et ita successive moventur mobilia, quorum unum est causa motus alterius, sicut de his quae proficiuntur manifestat Philosophus in VIII *Physic. (3).* Per hunc ergo modum contingit quod causa non est simul cum eo cuius est causa, in quantum scilicet prima pars motus est causa secundae, vel primum motum movet secundum.

Quamvis autem motus in suis partibus successionem habeat, tamen simul est cum causa movente. Simul enim dum movens movet, mobile movetur, eo quod motus nihil est aliud quam actus mobilis a movente, secundum quem movens dicitur movere et mobile moveri. Et multo magis in his quae sunt extra motum, oportet causam simul esse cum suo causato; sive accipiatur aliquid ut terminus motus sicut illuminatio aëris simul est cum solis exortu), sive aliquid accipiatur in his quae sunt penitus immobilia, et in causis essentialibus, quae sunt causae ipsius esse.

506 [3]. Circa primum [365] ergo duo facit: primo, proponit quod intendit; secundo, manifestat propositum per exempla; ibi [366]: *Ut propter quid factus est defectus* (4) etc.

Dicit ergo primo [365] quod quandocunque causa est simul cum suo effectu, oportet eamdem causam accipere quantum ad hoc quod est fieri vel factum esse vel futurum esse, quae accipitur quantum ad hoc quod est esse: quia si causa est simul cum suo causato, sicut necesse est quod quando est causa est effectus, ita necesse est quod quando fit causa fiat effectus, et quando est facta quod sit factus effectus, et quando est futura quod sit futurus effectus.

Nec est instantia quod dum fit aedificator, addiscendo autem aedificativam, nondum fit aedificium, cuius ipse est causa per artem aedificativam; quia aedificator non nominat causam aedificii in actu, sed causam in potentia vel in habitu. Sed aedificans nominat causam in actu, quam oportet simul esse cum eo cuius est causa, ut dicitur in II *Physic. (5).* Est autem identitas quantum ad hoc, quod in omnibus medium est causa. Sed hoc accipiendum est secundum debitam proportionem; ut scilicet ipsum *esse* causae proportionetur ipsi *esse* effectus, et *fieri* causae *fieri* causati, et *factum esse* causae *facto esse* causati, et *futurum esse* causae *futuro esse* causati.

507 [4]. Deinde cum dicit [366]: *Ut propter quid factus est defectus* etc., manifestat quod dixerat per duo exempla, quorum primum est de eclipsi lunae. Dicimus enim quod heri factus est defectus lunae propter hoc quod heri facta est interpositio terrae inter solem et lunam; et quod nunc fit defectus lunae propter hoc quod nunc fit talis interpositio terrae; et quod cras fiet defectus lunae propter id quod terra ponetur in medio; et quod nunc est defectus lunae propter id quod nunc est interpositio terrae.

Secundum autem exemplum est de crystallo: puta si dicamus quid est crystallus; et accipiatur hoc pro eius definitione, quod sit aqua condensata vehementer. Sit ergo aqua C, idest *minor* extremitas; et densatum esse sit A, idest *maior* extremitas; et accipiatur pro *medio* B, idest quod penitus caret calore. Exhalante enim calido inspissatur humidum: unde quando intense exhalat calidum, consequens est quod intense inspissetur humidum. Reducendo ergo ad formam syllogisticam, dicemus quod B est in C, quia scilicet crystallus habet perfectam exhalationem calidi; in B autem est A, quia illud quod perfecte caret calido, est densatum. Sicut igitur huius quod est crystallum esse aquam plene densatam, causa est quod habeat defectum caloris; ita etiam causa quod fiat crystallus, causa est quod fiat B. Et eadem ratio est in *factum esse,* et in *futurum esse.* Et sic concludit quod si sic accipiantur causa et causatum quod sint simul, oportet quod similiter sint simul in fieri, et in esse, et in factum esse, et in futurum esse.

508 [5]. Deinde cum dicit [367]: *In his autem quae non simul* etc., ostendit quomodo causa quae non est simul cum causato, accipiatur medium demonstrationis.

Et primo, in his quae fiunt in directum;

(1) Lect. XII, n. 4.
(2) n. 5.
(3) Can. X, n. 5; Comment. S. Tb. lect. XXII.
(4) n. scq.
(5) Cap. III, η. 8; Comment. S. Th. lect. VL

secundo, in his quae fiunt circulariter; ibi [378]: *Quoniam autem videmus* (6) etc.

Circa primum tria facit: primo, proponit quaestionem; secundo, interponit quoddam quod necessarium est praecognoscere ad solutionem quaestionis: ibi [369]: *Est igitur a posterius facto* (7) etc.; tertio, solvit quaestionem; ibi [373]: *Speculandum est igitur quid est continens* (8) etc.

Circa, primum duo facit: primo, proponit quaestionem; secundo, manifestat eam; ibi [368]: *Sicut videtur nobis* (9) etc.

Movet ergo primo [367] quaestionem utrum in causis quae non simul fiunt cum suis causatis, sit dicere quod causatum secundum tempus continuum consequatur ad causam vel non.

509 [6]. Deinde cum dicit [368]: *Sicut videtur nobis alias* etc., manifestat quaestionem. Videmus enim quod aliae sunt causae aliorum non simul cum eis existentes; sicut eius quod est *factum esse* est alia causa praecedens, quod est *fieri;* et ipsius *fore,* idest quod aliquid sit *futurum,* causa est aliquod *futurum fieri;* et iterum ipsius *fieri* causa est aliquid quod prius *factum est (10)*.

Est igitur quaestio: utrum istae causae se consequentes sint in tempore continuo vel non? Hoc enim necessarium est scire demonstratori, quia si non sit continuatio in huiusmodi causis, non erit accipere immediatum principium, quia semper inter duo nunc discontinuata est accipere aliquod medium. Et ideo si illud *nunc* in quo est effectus, non sit continuum ad illud *nunc* in quo est causa, erit in medio aliquid accipere quod sit causa media, et sic in infinitum.

510 [7]. Deinde cum dicit [369]: *Est igitur a posterius facto syllogismus* etc., manifestat quoddam quod est necessarium ad solutionem praemissae quaestionis.

Et primo, proponit quod intendit; secundo, probat propositum; ibi [370]: *Neque enim determinati* (11) etc.

Circa primum [369] considerandum est quod, sicut linea est quoddam continuum, punctus autem est quoddam indivisibile quod terminat et dividit lineam; ita etiam ipsum *fieri* vel *moveri* est quoddam continuum, ipsum autem quod est *motum esse* vel *factum esse,* est quoddam indivisibile, quod potest accipi vel ut terminans totum motum, vel ut dividens motum tanquam finis primae partis motus et principium secundae, sicut patet de puncto quod dividit lineam.

Sic igitur ipsum *factum esse* est causa praecedens ipsum *fieri* cuius est principium; et est effectus consequens illud *fieri* cuius est terminus. Si ergo debeamus demonstrare, oportet fieri syllogismum demonstrativum a posteriori factum esse ad fieri praecedens; ut si dicamus: *hoc factum est; ergo illud prius fiebat.* Sed quia et ipsum factum esse est principium ipsius fieri, sive quae facta sunt eorum quae fiunt, consequens est ut similiter se habeat in quae fiunt; ut scilicet a posteriori fieri syllogizetur ad prius factum; puta si dicamus: *sol movetur ad punctum medii coeli; ergo prius motus est ad punctum orientis.* Sed a priori non poterit fieri syllogismus ad posterius; ut puta si dicamus quod, quia hoc prius factum est, ideo sequitur quod illud quod est posterius fiat vel factum sit. Et quae ratio est de fieri et de factum esse, eadem ratio est de fore et futurum fieri.

511 [8]. Deinde cum dicit [370]: *Neque enim determinati* etc., probat quod dixerat.

Et circa hoc duo facit: primo, probat propositum ratione accepta ex parte temporis absolute considerati; secundo, ex parte temporis quod contingit esse medium inter causam priorem et effectum posteriorem; ibi [372]: *Amplius enim neque indeterminatum* (12) etc.

Dicit ergo primo [370] quod ideo a priori non potest syllogizari ad posterius, quia posito priori non oportet quod sequatur posterius, neque secundum aliquod determinatum tempus, neque simpliciter non determinate.

Et hoc *primo* manifestat quantum ad determinatum tempus, puta si dicamus: *bibit infirmus potionem; ergo tali die sanabitur.* Si enim a priori facto syllogizari possit posterius secundum determinatum tempus, poterit concludi quod quia verum est dicere hoc factum esse, puta infirmum bibisse potionem, quod etiam verum sit dicere hoc factum esse quod posterius est, puta eum esse sanatum. Sed hoc non sequitur, quia potest dari aliquod tempus in quo verum est eum potionem bibisse, et tamen nondum verum est eum sanatum esse, sicut in intermedio tempore inter sumptionem medicinae et sanitatem adeptam.

Et hoc est quod dicit, quod ideo praedicta conclusio non sequitur, quia in medio tempore falsum erit dicere quod hoc sit factum, scilicet hunc esse sanatum, quamvis alterum iam sit factum, scilicet eum medicinam bibisse. Et eadem ratio est etiam respectu futuri: non enim possumus concludere: *iste nunc medicinam bibit; ergo erit sanatus,* pro aliquo tempore determinato; quia hoc non erit verum in quolibet tempore futuro, scilicet in tempore medio.

512 [9]. *Secundo,* ibi [371]: *Neque quoniam hoc factum est* etc., probat idem quantum ad tempus indeterminatum, puta si dicamus: *iste medicinam bibit; ergo sanabitur.* Non enim sequitur quod quia hoc factum est, scilicet quod iste medicinam bibit, hoc erit,

(6) Lect. XII.
(7) n. 7.
(8) Lect. seq.
(9) n. seq.
(10) Cf. lect. seq.. n. 2.
(11) n. seq.

(12) n. 10.

scilicet sanabitur. Iam enim supra dictum est quod causa quae ex necessitate infert effectum, est simul cum effectu. Et accipitur quasi medium *homogeneum,* idest unius generis; sicut ad probandum aliqua esse facta in praeterito, accipitur pro medio et causa aliquid quod est factum in praeterito; et similiter futurorum, id quod est futurum; et eorum quae sunt in fieri, id quod est in fieri; et eorum quae existunt, id quod existit. Sed quando sic syllogizatur: *hoc factum est; ergo hoc erit;* non accipitur medium unius generis, sed unum est prius et aliud posterius. Unde posito priori non sequitur ex necessitate posterius in illis in quibus effectus causarum impediri possunt.

513 [10]. Deinde cum dicit [372]: *Amplius enim neque* etc., ponit aliam rationem quae, sumitur ex parte temporis medii; et dicit quod, sicut ex parte temporis absolute considerati manifestum est quod non potest syllogizari a priori ad posterius, nec secundum tempus determinatum, neque secundum tempus indeterminatum; ita etiam nec ex parte medii temporis contingit accipi aliquod determinatum aut indeterminatum, in quo scilicet possit concludi posterius a priori. Iam enim dictum est quod in toto tempore intermedio falsum est dicere id quod est posterius esse, quamvis id quod est prius iam praecesserit.

LECTIO XL

(nn. 514-520; [373-377]).

Quomodo per demonstrationem accipiatur causa quae non est simul cum effectu.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XI)

373. (14) Speculandum igitur quid est continens ut post id quod factum est, sit fieri in rebus. Aut manifestum est quod non est habitum cum facto esse quod fit; neque enim factum cum post facto esse: termini enim sunt et atomi. Sicut igitur neque puncta ad invicem sunt habita, neque quae facta sunt, utraque enim indivisibilia sunt; neque igitur quod fit cum eo quod factum est propter idem; quod quidem enim fit divisibile est, quod autem factum est indivisibile est. Sicut igitur linea ad punctum se habet, sic id quod fit ad quod factum est; sunt enim infinita facta in eo quod fit. Magis autem manifestum in universalibus de motu oportet dicere de his.

374. De hoc quidem igitur quomodo cum eo quod consequenter fit generatione, se habeat media causa, in tantum acceptum sit; necesse enim et in iis mediam et primam sine medio esse; ut A factum est, quoniam C factum est, posterius autem C factum, A autem prius. Principium igitur est C propter id quod proximum est ipsi nunc, quod est principium temporis; sed C factum est quoniam D factum est; D igitur cum factum est, A necesse est factum esse. Causa autem est C: D enim facto necesse est C factum esse, C autem facto necesse est A prius fuisse. Sic autem accipiens aliquod medium stabit alicubi immediatum.

375. Aut semper intercidet propter infinitum? Non enim contiguum factum cum facto, quemadmodum dictum est. Sed incipere tamen necesse est a medio et ab ipso nunc primo.

376. Similiter autem est et in eo quod erit. Si enim verum est dicere quoniam erit D, necesse est prius verum dicere quoniam A erit; huius autem causa est C; si quidem enim D erit, prius C erit, si vero C erit, prius A erit. Similiter autem est decisio infinita et in iis; non enim sunt talia quae erunt contigua ad invicem; principium autem et in iis immediatum sine medio accipiendum est.

377. Habet autem sic se et in operibus. Si facta est domus, necesse est decisos esse lapides: et factum esse hoc propter quid? quoniam necesse est fundamentum factum esse si domus facta est; si vero fundamentum est, prius lapides esse factos necesse est. Iterum si erit domus, similiter prius erunt lapides; demonstratur autem per medium similiter; erit enim fundamentum prius.

SYNOPSIS

1. Textus argumentum et divisio.
2. Quia duo *facta esse* non se habent ad invicem consequenter, ita nempe ut inter ea non sit accipere aliquod medium (quia sunt quaedam ultima et indivisibilia in tempore, sicut in linea duo puncta, inter quae potest semper accipi aliquod medium); hinc neque *fieri* (quod est sicut divisibile, ut linea) et factum esse se habent ad invicem consequenter.
3. Textus subdivisio.

4. Etiam in demonstrationibus, quae syllogizant de his quae sunt in fieri, necesse est accipere esse aliquod medium quod sit primum et immediatum; et hoc est illud quod posterius factum est, a posteriori demonstrans *fieri* et alia *jacta esse.*
5. Excluditur obiectio. Quamvis sint in uno fieri infinita facta esse, necesse est accipere aliquod medium primum et immediatum.
6. Eadem est ratio in futuris.
7. Declarantur haec omnia per exempla.

COMMENTARIUM S. THOMAE

514 [1]. Postquam Philosophus quaesivit utrum in his quae non simul fiunt, posterius secindum continuitatem temporis sequatur ad prius; et interposuit quoddam necessarium, scilicet quod a priori ad posterius non syllogizatur; hic accedit ad determinandum quaestionem motam f1)·

Et circa hoc duo facit: primo [373], ostendit quomodo se habeant fieri et factum esse secundum temporis continuitatem; secundo, ostendit propositum; ibi [374]: *De hoc quidem igitur* (2) etc.

515 [2]. Dicit ergo primo [373] quod ad ostendendum propositum oportet speculari quid est coniungens, vel continuans *factum esse* ei quod est *fieri,* ut post unum continuo sequatur aliud.

Et circa hoc dicit *primo,* manifestum esse quod fieri cum eo quod est factum esse, *non est habitum* (3), idest consequenter se habens. Dicuntur autem consequenter se habentia, quorum nihil est medium eiusdem generis, sicut duo milites in acie, vel duo clerici in choro. *Habitum* autem supra id quod est *consequenter* addit contactum, sicut dicitur in V *Physic.* (4). Sic ergo dicit quod *fieri* non potest esse consequenter se habens et contiguum cum hoc quod est *factum esse.*

Et hoc probat, quia neque etiam factum esse est contiguum, scilicet ut consequenter se habens cum alio factum esse; eo quod duo facta esse hoc modo se habent ut quaedam ultima et indivisibilia in tempore, sicut duo puncta in linea. Unde sicut duo puncta non sunt consequenter se habentia ad invicem, ita etiam neque duo facta esse; quia tam puncta quam facta esse sunt sicut indivisibilia, et talia non se habent consequenter in continuis, ut probatur in VI *Physic. (5).* Et quia duo facta esse non sunt consequenter se habentia, propter hoc etiam manifestum est quod fieri et factum esse non consequenter se habent.

Fieri enim est divisibile, sicut et moveri; sed factum esse est indivisibile, sicut et punctus. Sicut igitur se habet linea ad punctum, sic se habet fieri ad factum esse. Sunt enim infinita facta esse in eo quod est fieri, sicut et infinita puncta sunt potentialiter in linea. Et haec est causa quare in linea non possunt accipi duo puncta consequenter se habentia, quia scilicet inter quaelibet duo puncta est accipere aliud punctum: et similiter inter quaelibet duo facta esse est accipere aliud. Unde duo facta esse non se habent consequenter.

Et quia factum esse est terminus eius quod est fieri, sequitur consequenter quod nec fieri se habeat consequenter cum eo quod est factum esse: quia tunc duo facta esse se haberent consequenter ad invicem. Sed fieri immediate terminatur ad factum esse, sicut linea ad punctum. De his autem patet magis in universalibus de motu, idest in libro *Physicorum.* Tractatur enim de his in sexto illius libri.

516 [3]. Deinde cum dicit [374]: *De hoc quidem igitur* etc., ostendit secundum praedicta quomodo accipi possit immediate vel mediate effectus causae in his quae non simul sunt.

Et primo, ostendit propositum; secundo, manifestat per exempla; ibi [377]: *Habet autem sic se in operibus* (6) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit propositum in praeteritis; secundo, in futuris; ibi [376]: *Similiter autem in eo quod erit (7)* etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit propositum; secundo, excludit quamdam obviationem; ibi [375]: *Aut semper intercidet* (8) etc.

517 [4], Dicit ergo primo [374] quod ex praemissis accipi potest quomodo causa, quae accipitur ut medium in demonstratione, se habeat consequenter ei quod est in fieri vel generari: quia etiam in his demonstrationibus, quae syllogizant de his quae sunt in fieri, necesse est accipere esse aliquod medium et primum quae sint immediata; sicut si concludamus quod A factum est propter hoc quod C factum est; ita scilicet quod posterius factum sit C, et prius A. Puta si dicamus: *iste sanatus est; ergo bibit medicinam:* a priori

(1) Cf. lect. praec., n. 5.
(2) n. 3.
(3) Cf. lib. I, lect. XXXII. nn. 4. 5.
(4) Cap. III, n. 6; Comment. S. Th. lect. V.
(5) Cap. III, η. 3; Comment. S. Th. lect. V.

(6) n. 7.
(7) n. 6.
(8) n. 5.

enim non sequeretur syllogismus, ut supra (9) dictum est; sed ipsum C accipitur ut principium, quamvis sit posterius in fieri, propter id quod est magis proximum ipsi *nunc* praesenti quam A.

Praesens autem nunc est principium temporis, quia secundum ipsum distinguitur praeteritum et futurum, et sic oportet praesens nunc accipere ut principium notificandi temporis successionem. In praeteritis enim tanto aliquid est posterius in fieri, quanto est proximius in praesenti nunc; in futuris autem est e converso. Sicut igitur C accipitur ut principium syllogizandi, eo quod est posterius in fieri quam A, et propinquius praesenti nunc; ita et accipiamus D propinquius praesenti nunc quam C, et concludamus quod si factum est D, quod prius factum est C; puta si perfecit opus sani hominis, prius sanatus est.

Possumus ergo concludere quod si factum est D, necesse est quod prius factum sit A: et accipitur pro causa id quod erat in medio, scilicet C. Facto enim D, necesse est quod prius factum fuerit C; et facto C, necesse est quod prius factum fuerit A; ergo facto D, necesse est quod prius factum fuerit A. Puta si hic homo iam perfecit opus sani hominis, sequitur quod prius fuerit sanatus; et si est sanatus, necesse est quod prius biberit medicinam. Sic igitur semper accipendo medium, puta aliquid aliud inter C et A, sicut C acceptum est medium inter D et A, stabitur alicubi ad aliquod immediatum.

518 [5]. Deinde cum dicit [375]: *Aut semper intercidet propter* etc., ponit quamdam obviationem. Potest enim aliquis dicere quod nunquam veniatur ad immediatum, sed semper erit accipere aliquod medium inter duo facta esse propter hoc quod in ipso fieri sunt infinita facta esse, eo quod factum esse non consequenter se habet ad aliud factum esse, ut dictum est (10).

Sed hanc obviationem excludit ipse, quia quamvis sint infinita facta esse in uno fieri, tamen necesse est incipere ab aliquo medio, scilicet ab ipso nunc, tanquam a primo: dictum est enim quod id quod est posterius, est principium syllogizandi; respectu autem omnium in praeterito factorum, postremum est ipsum praesens nunc; unde necesse est ipsum praesens nunc accipere ut primum et immediatum principium. Quodlibet autem aliorum factorum accipitur ut principium mediatum.

519 [6]. Deinde cum dicit [376]: *Similiter autem est* etc., manifestat idem in futuris; et dicit quod, sicut se habet in eo quod factum est, similiter se habet et in eo quod factum erit; quia si verum est quod erit D, necesse est quod prius verificetur quod sit A; et huiusmodi causa accipietur C, quod cadit medium inter D et A. Quia si erit D, necesse est quod prius erit C; et si erit C, necesse est quod prius sit futurum A.

Et similiter etiam in his potest fieri obiectio de infinita divisione futuri in instantia, vel motus in momenta; quia sicut in praeteritis, ita et in futuris non consequenter se habent indivisibilia. Et tamen hic etiam accipiendum est aliquid sicut immediatum principium, sicut dictum est in his quae facta sunt in praeterito. Licet enim non sit accipere duo facta esse se consequenter habentia, neque in praeterito neque in futuro, potest tamen accipi aliquid ultimum utrobique, et hoc accipietur ut principium immediatum.

520 [7]. Deinde cum dicit [377]: *Habet autem sic se* etc., manifestat quod dixerat per exempla; et dicit quod praedictus modus argumentandi potest considerari circa opera humana. Accipiamus enim factum esse domus tanquam quoddam postremum, ex quo concluditur sicut quoddam primum, quod necesse est lapides prius fuisse decisos; et accipiemus pro *medio* constructionem fundamenti: quia si domus facta est, necesse est quod prius sit factum fundamentum; et si factum est fundamentum, necesse est quod prius sint lapides decisi. Et quod dictum est in praeterito, accipiendum est etiam iin futuro: puta si erit domus, necesse est quod prius futura sit decisio lapidum, et quod hoc demonstretur per medium, quod est constructio fundamenti.

(9) Lect. praec., n. 7 seq.
(10) n 2.

LECTIO XII.

(nn. 521-526; [378-382]).

Quomodo in demonstratione accipiatur causa quae non est simul cum effectu in iis quae circulariter fiunt; et qualiter diversimode demonstretur per causam in his quae sunt semper, et in his quae sunt ut frequenter.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XI)

378. (15) Quoniam autem videmus in his quae fiunt circulo quamdam generationem esse, et contingit hoc esse si quidem consequantur ad invicem medium et termini; in his enim converti est; ostensum est autem hoc in prioribus, quod convertantur conclusiones: circulo autem esse hoc est.

379. In operibus autem videtur sic. Compluta enim terra, necesse est vaporem fieri; hoc autem facto, nubem; hac vero facta, necesse est terram complutam esse. Hoc autem erat ex principio; quare circulo circuivit: cum enim unum horum quodlibet est, alterum est; et cum illud est, alterum; et cum hoc, primum.

380. (16) Sunt autem quaedam quae fiunt universaliter, semper quidem, et in omni aut se habent aut fiunt semper: alia vero semper quidem non, sed sicut frequenter sunt, ut non semper omnis homo masculus barbatus, sed est sicut frequenter. Talium igitur necesse est et medium sicut frequenter esse.

381. Si enim A de B praedicatur universaliter et B de C universaliter, necesse est et A de C semper et de omni praedicari; hoc enim erat universaliter et de omni et semper. Sed suppositum est sicut frequenter esse; necesse ergo est medium sicut frequenter esse, quod est in quo est B. Erunt igitur et eorum quae sunt frequenter principia sine medio, quaecunque frequenter sunt sic aut fiunt.

Caput XII

382. (17) Quomodo quidem igitur quod quid est inter terminos assignatum est, et qualiter demonstratio aut definitio sit ipsius aut non, dictum est prius.

SYNOPSIS

1. Argumentum primae partis lectionis.
2. In iis quae circulo generantur, causa syllogizatur a posteriori, si hoc modo accipiantur termini demonstrationis, quod medium et extremi se invicem consequantur: neque tamen haec est demonstratio circularis, quia quod assumitur ut principium et conclusio, non est idem numero, sed solummodo idem specie.
3. Manifestatu!· assertum per exempla.
4. Altera pars lectionis. - Diversitas demonstrationis per causam in iis quae fiunt semper, et in iis quae fiunt sicut frequenter.
5. Ad concludendum id quod est sicut frequenter, necesse est accipere medium quod est sicut frequenter.
6. Epilogus eorum quae dicta sunt circa το *quod quid esi* et circa το *propter quid.*

COMMENTARIUM S. THOMAE

521 [1]. Postquam Philosophus ostendit quomodo accipiendum sit medium quod est causa in his quae fiunt in rectum, hic ostendit quomodo debeat accipi in his quae fiunt secundum generationem circularem (J)· Et primo, ostendit propositum [378]; secundo, manifestat per exempla; ibi [379]: *In operibus autem videtur sic* (1) etc.

522 [2]. Circa primum [378] considerandum est quod, quia motus caeli circularis causa est generationis in istis inferioribus, ideo dicitur in II *De generatione* (3), quod quaedam circulatio in generationibus invenitur, puta quod ex aqua generatur terra, et ex terra iterum aqua.

Dicit ergo quod, quia videmus esse quamdam generationem in his quae circulo generantur, in his etiam contingit observari hoc quod supra dictum est (4), scilicet quod syllogizetur a posteriori, si hoc modo accipiantur termini demonstrationis, quod medium et extremi termini se invicem consequuntur: quia in his quae sic generantur, est quaedam conversio circularis, dum scilicet a primo generato devenitur ad ultimum, et ab ultimo reditur ad primum, non idem numero, sed idem specie, ut patet in II *De generatione (5).* Et ita non sequitur quod idem numero sit prius et posterius, effectus et causa.

Et hoc ipsum competit processui demonstrationum, eo quod, ut in praecedentibus dictum est, quandoque conclusiones convertuntur, ut scilicet ex eis syllogizentur aliquae praemissarum; hoc enim est circulo demonstrare (6). Quod quamvis non competat si omnino sit unum et idem quod prius fuit conclusio, et postea est principium respectu eiusdem numero, ne sit idem notius et minus notum; si tamen non sit omnino idem, sicut accidit in his quae circulo generantur, nullum inconveniens est.

523 [3]. Deinde cum dicit [379]: *In operibus autem videtur sic* etc., manifestat quod dixerat per exempla (7), et dicit quod in ipsis operibus naturae videtur sic evenire, quod sit quidam circularis processus. Quia si terra sit compluta, necesse est quod per actionem solis vapor ex ea resolvatur; quo resoluto et sursum elevato, necesse est quod generetur nubes; et hac generata, necesse est quod generetur aqua pluviae; qua generata, necesse est quod cadens super terram compluat eam. Et hoc est quod accipiebamus quasi primum: non tamen est eadem complutio terrae ad quam ultimo pervenitur, et a qua primo incipiebatur. Et sic manifestum est quod factus est quidam circuitus, inquantum uno eorum existente fit aliud, et illo existente fit aliquod aliud; quo existente reditur ad primum, non idem numero, sed idem specie. Iste tamen causarum circuitus inveniri non potest secundum ordinem qui invenitur in causis per se: sic enim necesse est pervenire ad unum primum in quolibet genere causarum, ut probatur in II *Metaphys.* (8). Quod autem aqua generetur ex igne, et ignis iterato ex aqua, hoc non est per se, sed per accidens. Non enim ens per se generatur ut ex ente in actu, sed ex ente in potentia, ut dicitur in I *Physicor.* (9). Procedendo ergo in causis per se non erit circulatio. Nam complutionis terrae causam agentem accipiemus calorem aeris, qui causatur ex sole, et non e converso; causam vero materialem aquam, cuius materia non est vapor, sed materia communis elementorum.

524 [4]. Deinde cum dicit [380]: *Sunt autem quaedam quae* etc., ostendit qualiter diversimode demonstretur per causam in his quae sunt semper, et in his quae sunt ut frequenter (4°).

Et circa hoc tria facit: primo, proponit quod intendit; secundo, probat propositum; ibi [381]: *Si enim A de B* (u) etc.; tertio, epilogat quae dicta sunt; ibi [382]: *Quomodo quidem igitur* (12) etc.

Dicit ergo primo [380] quod quaedam sunt quae universaliter fiunt, et quantum ad tempus, quia semper, et quantum ad subiectum, quia in omnibus, *aut se habent,* sicut immobilia, quibus non competit proprie fieri, *aut fiunt,* sicut mobilia quae semper eodem modo se habent, ut patet in motibus caelestibus. Quaedam vero non fiunt sicut semper, sed sicut frequenter (13). Et ponit de his exemplum. Sicut quod omnis homo masculus efficiatur quandoque barbatus, non accidit semper, sed sicut frequenter. Sicut igitur eorum quae sunt semper, oportet accipere medium quod est semper; ita et talium, quae sunt sicut frequenter oportet accipere medium (14) sicut frequenter.

525 [5]. Deinde cum dicit [381]: *Si enim*

(1) Cf. lect. VIII.
<2> n. 3.
(3) Cap. XI, n. 8; Comment. S. Th. lect. XIL
(4) Lect. X. n. 7 seq.
(5) Loc. cit., n. 9; Comment. S. Th. lect. cit.
(6) Cf. lib. I. lect. VIII. n. 2 seqq.
(7) De his cf. II *De generatione,* loc. cit.

(8) Comment. S. Th. lect. II; Ed. Did., lib. I (A), cap. II, n. 1 seqq.
(9) Cap. VIII. n. 5; Comment. S. Th. lect. XIV.
(10) Cf. lect. X, n. 7.
(11) n. seq.
(12) n. 6.
(13) Cf. lib. I, lect. XVI. n. 8 et lect. XLII, nn. 2, 3.
(14) Nempe quod est sicut frequenter.

A de B praedicatur etc., probat quod ad concludendum id quod est sicut frequenter, necesse sit accipere medium quod sit sicut frequenter. Detur enim oppositum, quod accipiatur medium quod sit universaliter et semper; puta si A, quae est *maior* extremitas, praedicetur universaliter de B, quod est *medium,* et B de C, quod est *minor* extremitas: ex necessitate sequitur quod A praedicetur de C universaliter, et quantum ad tempus et quantum ad subiectum, quod est *semper* et *de omni* praedicari. Unde idem nunc dicimus universaliter praedicari, quod praedicari de omni (15) et semper. Sed suppositum erat quod A praedicaretur de C *sicut frequenter.* Necesse est ergo quod medium, quod est B, accipiatur *sicut frequenter* existens.

Sic igitur patet quod possunt accipi quaedam immediata principia eorum quae sunt frequenter, ita quod ipsa principia sint aut fiant sicut frequenter. Huiusmodi tamen demonstrationes non faciunt *simpliciter* scire verum esse quod concluditur, sed *secundum quid,* scilicet quod sit verum ut in pluribus; et sic etiam principia quae assumuntur, veritatem habent. Unde huiusmodi scientiae deficiunt a scientiis, quae sunt de necessariis *absolute,* quantum ad certitudinem demonstrationis.

526 [6]. Deinde cum dicit [382]: *Quomodo quidem igitur* etc., epilogat ea quae dicta sunt; et dicit quod iam supra dictum est, quomodo *quod quid est,* quod est aliqualiter idem ei quod *propter quid,* assignatur inter terminos syllogisticos, dum ostensum est qualiter singula causarum genera, et in singulis diversitatibus rerum, sint media demonstrationum. Dictum est etiam qualiter eius *quod quid est* sit vel non sit demonstratio vel definitio.

(15) Cf. lib. I, lect. IX.

LECTIO XIII.

(nn. 527-535; [383-387]).

Qualia esse oporteat ea quae constituunt definitionem significantem essentiam rei.

SCHEMA

(Lect. XIII-XVI; nn. 527-552; [383-408]).

Postquam ostendit qualiter *quod quid est* et *propter quid* se habeant ad demonstrationem} hic ostendit quomodo possint investigari 527 [383].

Lectio XIII, nn. 527'535 [383-387].

l I) Quomodo investigetur *quod quid est* 527 [383].
- A) Dicit de quo est intentio 527 [383].
- B) Ostendit propositum 528 [384].
  - A') Manifestat qualia oporteat esse illa quae accipiuntur ad constituendum *quod quid est* 528 [383 bis].
    - 1) Praemittit quamdam divisionem 529 [383 bis].
    - 2) Ostendit qualia debeant esse quae accipiuntur ad constituendum *quod quid est* 530 [384].
      - a) Proponit quod intendit 530 [384].
      - b) Manifestat quod dixerat per exemplum 531 [385].
    - 3) Probat quod supra dixerat 534 [386].
      - a) Quod oporteat praedicta universaliter et ex necessitate praedicari de ternario 534 [386].
      - b) Quod ex praedictis constituatur ipsa essentia ternarii 535 [387].

Lectio XIV, 536-541 [388-392].

  - B') Ostendit qualiter debeant investigari 536 [388].
    - i) Per divisionem generis, et hoc maxime convenienter 536 [388].
      - a) Ostendit quod oporteat uti divisione generis ad investigandum particulas definitionis 536 [388].
        - a') Ostendit veritatem 536 [388].
          - *a)* Qualiter per divisionem generis investigentur particulae definitionis 536 [388].
            - j) Quod oportet uti divisione generis ad definiendum 537 [388].
            - jj) Quomodo oportet accipere differentias 538 [389].
          - è) Quomodo praedictus processus conferat ad definitiones 539 [390].
          - c) Quid oporteat cavere ne circa hoc defectus accidat 540 [391]·
            - j) Quod oporteat cavere inordinationem 540 [391].
            - jj) Quod oporteat cavere diminutionem 541 [392].

Lectio XV, nn. 542-551 [393-402]·

        - b') Excludit duos errores 542 [393].
          - aa) Primus error 542 [393].
            - a) Proponit exclusionem erroris 542 [393].
            - h) Narrat opinionem errantium 543 [394].
            - c) Improbat quod dictum est 544 [395].
              - j) Quod illud a quo aliquid differt, est alterum 544 [395].
              - jj) Quae dicta sunt alio modo 545 [396].
          - bb) Secundus error 546 [397].
      - b) Ostendit quid oporteat in tali investigatione observari 547 [398].
        - a') Proponit quod intendit 547 [398].
        - b') Manifestat propositum 548 [399].
          - *a)* Quomodo possunt observari tres conditiones necessariae 548 [399].
            - j) Scii, quod accipiantur ea quae praedicantur in eo *quod quid est* 548 [399].
            - jj) Debita ordinatio partium 549 [400].
            - jjj) Quod accipiantur omnia quae pertinent ad *quod quid est* 550 [401].
          - *b}* Quomodo haec tria observata sufficiant ad definiendum 551 [402].

§ 552-559 [403-408],

2) Alio modo, per similia et differentia 552 [403].
a) Docet praedictum modum investigandi 553 [403].
b) Manifestat per exemplum 554 [404].
c) Probat hunc modum esse convenientem 555 [405].
a') Hoc ostendit 555 [405].
a) Quantum ad terminum, prout scii, pervenitur ad aliquid commune 556 [405].
fc) Quantum ad processum, quo scii, proceditur a minus communibus ad magis commune 557 [406].
j) Ratione facilitatis 557 [406].
jj) Ratione evidentiae 558 [407].
b') Excludit quemdam modum procedendi in definitionibus 559 [408].
II) Quomodo investigetur *propter quid* (Lect. XVII, 560 [409]).

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XII)

383. Quomodo autem oportet venari praedicata in eo quod quid est, nunc dicamus.

383 bis. Eorum igitur quae insunt semper unicuique, quaedam extenduntur in plus, non tamen extra genus: dico autem in plus esse quaecunque insunt quidem unicuique universaliter, at vero et alii. Ut est aliquid quod omni trinitati inest, sed et non trinitati; sicut quod est inest trinitati, sed et non numero: sed impar inest omni trinitati et est in plus, namque ipsi quinque inest, sed non extra genus; quinque enim numerus est, nullum autem impar extra numerum est.

384. Huiusmodi autem accipienda sunt usque ad hoc, quousque tot accipiantur primum, quorum unumquodque quidem in plus sit, omnia autem non sint in plus: hanc enim necesse est substantiam rei esse.

385. Ut trinitati omni inest numerus, impar, prius utroque modo, et sicut quod est non mensurari numero, et sicut non componi ex numeris; hoc itaque iam trinitas est, numerus impar primus, et sic primus; horum enim unumquodque, aliud quidem imparibus omnibus inest, ultimum autem dualitati, omnia autem nulli.

386. Quoniam autem ostensum est a nobis in superioribus quod necessaria quidem sunt in eo quod quid est praedicantia, universalia autem necessaria sunt; in trinitate autem et in unoquoque alio sic accipiuntur in eo quod quid est accepta; sic ex necessitate quidem erit trinitas hoc.

387. Quod autem substantia sit, ex his manifestum est. Necesse enim est, nisi hoc esset trinitati esse, ut genus aliquod esset; hoc autem nominatum aut non nominatum: erit igitur in plus quam trinitati inesse; concessum est enim huiusmodi esse genus, quod est secundum potentiam in plus: si itaque nulli inest alii quam atomis trinitatis, hoc utique erit trinitatis esse; supponatur enim et haec substantia uniuscuiusque esse, quae est in atomis ultimum praedicatum. Quare similiter et alii cuilibet sic demonstratorum eidem esse inerit.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Eiusdem textus subdivisio et argumentum huius lectionis.
3. Eorum quae semper et universaliter praedicantur quaedam sunt in plus quam illud cui insunt, non tamen sunt extra genus illius de quo praedicantur; quaedam sunt in plus et insuper sunt extra genus.
4. Ad manifestandum quod quid est accipienda sunt talia, quae quidem sunt semper, et quae divisim accepta sunt in plus, hoc est magis universalia, non tamen extra genus; sed simul sumpta non sunt in plus quam quod quid est definiti, cum quo converti debent.
5. Manifestatur assertum per exemplum.
6. Obiectio. Videtur quod differentia non excedat speciem.
7. Solvitur obiectio. Quia a nobis non accipitur differentia quae notificat ipsam formam substantialem, sed loco eius accipiuntur accidentia communiora specie; ideo differentia assumpta est communior specie.
8. Quae in definitione ternarii accipiuntur, universaliter et ex necessitate ternario conveniunt; et ita est dicendum de .omnibus quae assumuntur ad cuiusque rei definitionem essentialem.
9. Et ex illis significantur constitutiva essentiae rei definitae.

COMMENTARIUM S. THOMAE

527 [1]. Postquam Philosophus ostendit qualiter *quod quid est* et *propter quid* se habeant ad demonstrationem, hic ostendit quomodo possint investigari.

Et primo, quomodo investigetur quod quid est [383]; secundo, quomodo investigetur propter quid; ibi [409]: *Ad habendum autem* (1) etc.

Circa primum duo facit: primo, dicit de quo est intentio; secundo, exequitur propositum; ibi [383 bis]: *Eorum autem igitur quae insunt semper* (2) etc.

Dicit ergo primo [383] quod postquam dictum est qualiter quod quid est cognoscatur, et qualiter quod quid est vel propter quid accipiatur ut medium in demonstratione, nunc dicendum est quomodo oporteat investigare ea quae praedicantur in eo *quod quid est.*

528 [2]. Deinde cum dicit [383 bis]: *Eorum igitur quae insunt* etc., ostendit propositum.

Et primo, manifestat qualia oporteat esse illa, quae accipiuntur ad constituendum quod quid est; secundo, quomodo sint inquirenda; ibi [388]: *Congruum autem est cum totum aliquod* (3) etc.

Circa primum tria facit: primo, praemittit quamdam divisionem; secundo, proponit qualia oporteat esse quae accipiuntur ad constituendum quod quid est; ibi [384]: *Huiusmodi accipienda sunt* (4) etc.; tertio, probat; ibi [386]: *Quoniam autem ostensum est* (5) etc.

529 [3]. Circa primum [383 bis] considerandum est quod ea quae praedicantur in eo quod quid est, oportet quod semper et universaliter praedicentur, ut supra habitum est (6): et ideo accipiens ea quae praedicantur de unoquoque ut semper, dicit quod inter ea quaedam inveniuntur quae extenduntur in plus quam id cui insunt; non tamen ita quod inveniantur extra genus illud.

Et exponit quid sit esse *in plus,* et dicit quod in plus esse dicuntur quaecunque universaliter insunt alicui, non tamen ei soli, sed etiam alii. Datur autem per hoc intelligi aliud membrum oppositum, quia scilicet est aliquid quod extenditur in plus, et est extra genus.

Et de hoc primo ponit exemplum, dicens quod est aliquid quod inest omni ternario, sed et *non ternario* inest; sicut patet de ipso ente communi, quod quidem universaliter inest non tantum trinitati, sed etiam aliis; et non solum in genere numeri, sed etiam in his quae sunt extra genus numeri. Impar vero inest omni ternario, et est in plus, quia etiam inest ipsi quinario; non tamen invenitur extra genus ternarii, quod est numerus, quia etiam quinarius in genere numeri invenitur; nihil autem quod sit extra genus numeri potest dici impar.

530 [4]. Deinde cum dicit [384]: *Huiusmodi autem accipienda sunt* etc., ostendit qualia debeant esse quae accipiuntur ad constituendum *quod quid est.*

Et primo, proponit quod intendit; secundo, manifestat per exemplum; ibi [385]: *Ut trinitati omni* (7) etc.

Dicit ergo primo [384] quod ad manifestandum quod quid est accipienda sunt talia, quae quidem sunt semper et in plus, non tamen extra genus, usque ad talem terminum, ut primo quidem unumquodque quod accipitur sit in plus, omnia autem non sint in plus, sed convertantur cum re, cuius quaeritur quod quid est. Huius enim rationem necesse est significare quod quid est rei.

531 [5]. Deinde cum dicit [385]: *Ut trinitati omni inest numerus* etc., manifestat quod dixerat per exemplum. Accipiamus enim ista quatuor, scilicet *numerus, impar, primus* utroque modo.

Dupliciter enim dicitur aliquis numerus primus. *Uno modo,* quia non mensuratur aliquo alio numero, sicut per oppositum patet quod quaternarius non est numerus primus, quia mensuratur dualitate; ternarius autem est numerus primus, quia non mensuratur aliquo numero, sed sola unitate. *Alio modo* dicitur aliquis numerus primus, quia non componitur ex pluribus numeris; sicut patet per oppositum de septenario, qui primo modo est primus, non enim mensuratur nisi unitate; non autem est primus secundo modo, componitur enim ex ternario et quaternario: sed ternarius non componitur ex pluribus numeris, sed ex sola dualitate et unitate.

Sic ergo patet quod quodlibet praedictorum quatuor convenit universaliter trinitati, quodlibet autem eorum convenit etiam aliis in genere numeri. Nam hoc quod dicitur numerus et impar convenit omnibus numeris imparibus: ultimum autem, scilicet quod sit primus utroque modo, convenit etiam dualitati, quae nec mensuratur alio numero, nec componitur ex numeris, sed ex solis unitatibus: unde omnia ista simul iuncta significant quod quid est ternarius.

532 [6]. Sed videtur quod non requiratur ad definitionem quod quaelibet particula sit in plus quam definitum. Dicit enim Philo-

(1) Lect. XVII.
(2) n. seq.
(3) Lect. seq.
(4) n. 4.
(5) n. 8.
(6) Lect. II. n. 4.
(7) n. seq.

sophus in VII *Metaphys.* (8) quod quando pervenitur ad ultimas differentias, erunt aequales differentiae speciebus; non ergo oportet quod differentia sit in plus quam species.

Quod etiam ratione videtur. Dicit enim Philosophus in VIII *Metaphys.* (9), quod ratio quae est ex differentiis, videtur esse speciei et actus, idest formae, quia, sicut ibidem dicitur (10), differentia respondet formae; cuiuslibet autem speciei est propria forma, quae nulli alii convenit. Videtur igitur quod differentia ultima non excedat speciem.

Dicit etiam Philosophus in VII *Metaphysic.* (11) quod nihil est aliud in definitione quam genus et differentiae, et quod possibile est definitionem ex duobus constitui, quorum unum sit genus, aliud differentia. Differentia autem non invenitur extra proprium genus, alioquin non esset divisiva generis *per se,* sed *per accidens.* Videtur ergo quod differentia non excedat speciem.

533 [7]. Sed dicendum est quod si accipi posset differentia, quae notificaret ipsam formam substantialem speciei, nullo modo differentia ultima esset in plus quam species, ut rationes probant. Sed quia formae essentiales non sunt nobis per se notae, oportet quod manifestentur per aliqua accidentia, quae sunt signa illius formae, ut patet in VIII *Metaphysic.* (12). Non autem oportet accipere accidentia propria illius speciei, quia talia oportet per definitionem speciei demonstrari; sed oportet notificari formam speciei per aliqua accidentia communiora; et secundum hoc differentiae assumptae dicuntur quidem substantiales, in quantum inducuntur ad declarandum formam essentialem, sunt autem communiores specie, in quantum assumuntur ex aliquibus signis, quae consequuntur superiora genera.

(8) Comment. S. Th. lect. XII: Ed. Did. lib. VI, cap. XII, n. 7.
(9) Comment. S. Th. lect. II: Ed. Did., lib. VII, cap. II. n. 7.
(10) Comment. S. Th. lect. cit.; Ed. Did., loc. cit., n. 9.
(11) Comment. S. Th. lect. XII: Ed. Did., lib. VI, cap. XII, n. 3.
(12) Comment. S. Th. lect. II; Ed. Did., lib. VII. cap. II, n. 6.

534 [8]. Deinde cum dicit [386]: *Quoniam autem ostensum est* etc., ostendit quod supra dixerat.

Et primo, quod oporteat praedicta universaliter et ex necessitate praedicari de ternario; secundo, quod ex praedictis constituatur ipsa essentia ternarii; ibi [387]: *Quod autem substantia ex his* (13) etc.

Dicit ergo primo [386] quod quia superius (14) ostensum est quod ea quae praedicantur in eo quod quid est ex necessitate insunt; quaecunque autem ex necssitate insunt, universaliter praedicantur; necesse est quod sive de ternario sive de quocunque alio accipiantur praedicto modo ea quae praedicantur in eo quod quid, quod ex necessitate et universaliter praedicentur.

535 [9]. Deinde cum dicit [387]: *Quod autem substantia* etc., ostendit quod ex his quae praedicto modo accipiuntur, constituatur essentia ternarii, vel cuiuscunque alterius; quia necesse est, si hoc quod supra positum est non esset ipsa substantia ternarii, cum praedicetur in eo quod quid est, quod esset quoddam genus, vel nominatum vel innominatum (15).

Non enim cuilibet rationi est nomen impositum: et inde est quod multa sunt innominata tam in generibus quam in speciebus. Ideo autem oportet quod praedicta ratio sit genus ternarii, si non significet essentiam eius, quia omne quod praedicatur in *quid,* aut est genus aut definitio significans essentiam. Non est autem possibile quod sit genus, quia sequeretur quod esset in plus quam ternarius: hoc enim supponimus esse genus, cuius potentia sub se plures species continet. Habitum est autem quod praedicta ratio non convenit nisi atomis, idest individuis, sub ternario contentis. Relinquitur ergo quod praedicta ratio sit definitio significans essentiam ternarii. Haec enim supponitur esse essentia uniuscuiusque, quae invenitur in individuis illius speciei finaliter, secundum praedictum modum praedicationis. Et sicut dictum est de ternario, ita etiam est intelligendum de quibuscunque aliis, quibus dêmonstretur aliquid esse idem per modum praedictum.

(13) n. seq.
(14) Lib. I. lect. IV.
(15) Cf. lib. I, lect. XII, n. 4.

LECTIO XIV.

(nn. 536-541; [388-392]).

De divisione generis ad investigandum ea quae ponenda sunt in definitione.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XII)

388. (18) Congruum autem est cum totum aliquod aliquis negotietur, departiri genus in atoma specie prima, ut numerum in trinitatem et dualitatem; postea sic illorum definitiones accipere tentare, ut rectae lineae et circuli et recti anguli.

389. Post haec autem accipientem quid genus sit, utrum quantitatis sit aut qualitatis, proprias passiones speculari per communia prima; compositis enim ex atomis convenientia ex definitionibus erunt manifesta, propterea quod principium est omnium definitionum quod simplex est, et simplicibus per se insunt convenientia solum, aliis autem secundum illa.

390. (19) Divisiones autem, quae sunt secundum differentias, utiles sunt in his ut sic adeamus; sic tamen demonstrant, dictum est in prioribus. Utiles autem sunt utique sic solum ad colligendum quod quid est; et etiam videtur utique nil utile, sed mox videntur accipere omnia, tanquam si ex principio acceperit aliquis sine divisione.

391. Differt autem aliquid prius et posterius praedicamentorum praedicari: ut est dicere animal mansuetum bipes, vel bipes animal mansuetum. Si enim omne ex duobus est, et unum quid sit animal mansuetum, et iterum ex hoc et differentia est homo, aut quodlibet est unum sic, necesse est dividentem petere.

392. Amplius autem ad nil relinquendum in eo quod quid est, sic solummodo contingit. Cum enim primum accipitur genus, si quidem inferiorum aliquam divisionem accipiat, non incidet omne in hoc, ut non omne animal aut totalum est aut divisum pennis; sed pennatum animal est omne, huius enim differentia haec est. Prima autem est differentia animalis, in quam omne animal incidit; similiter autem est in unoquoque aliorum, et in his quae extra genus et quae sub ipsis sunt, ut in ave in qua est omnis avis, et in pisce in quo est omnis piscis. Sic igitur vadenti est scire quoniam nil relictum est; aliter autem relinquere est necesse, et non scire.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Cum aliquis negotiatur, ad definiendum, aliquod totum, congruum est ut primo dividat genus in species; deinde tentet accipere definitionem singularum specierum.
3. Ad investigandum differentias generis accepti oportet, per aliqua accidentia communia, considerare proprias passiones, quae sunt signa manifestantia formas proprias specierum.
4. Per istum tamen processum ostenditur *quod quid est,* sed non syllogizatur.
5. Partes quae assumuntur in definitione, debent esse ordinatae;
6. Et non diminutae.

COMMENTARIUM S. THOMAE

536 [1]. Postquam Philosophus ostendit qualia oportet esse ea quae constituunt definitionem significantem essentiam rei, hic ostendit qualiter debeant investigari.

Et circa hoc duo facit: primo [388], proponit modum maxime convenientem ad investigandum ea quae sunt in definitione ponenda, scilicet per divisionem generis; secundo, ponit quemdam alium modum per similia et differentia; ibi [403]: *Quaerere autem oportet* (1) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quod oportet uti divisione generis ad investigandum particulas definitionis; secundo, ostendit quid oporteat in tali investigatione observari; ibi [398]: *Ad consequendum autem terminum* (2) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit veritatem; secundo, excludit errorem; ibi [393]: *Nihil autem oportet dividentem* (3) etc.

Circa primum tria facit: primo, ostendit qualiter per divisionem generis investigentur definitionis particulae; secundo, quomodo processus divisionis sit utilis ad propositum; ibi [390]: *Divisiones autem quae sunt* (4) etc.; tertio, quomodo sunt cavenda ea, quae circa hunc processum defectum inducere possunt; ibi [391]: *Differt autem* (5) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quod oportet uti divisione generis ad definiendum; secundo, quomodo oportet accipere differentias ibi [389]: *Post autem accepto (6)* etc.

537 [2]. Dicit ergo primo [388] quod cum aliquis vult negotiari, ad definiendum, aliquod *totum,* idest universale, congruum est ut primo dividat genus in primas partes illius generis, quae sunt indivisibiles secundum speciem, puta quod dividat numerum in binarium et ternarium: et hac divisione praemissa, per quam cognoscitur genus, tentet postea accipere definitionem singularum specierum; sicut etiam fit in aliis, puta in recta linea et in circulo et in recto angulo. Omnia enim haec congrue definiuntur, praemissa divisione generis.

538 [3]. Deinde cum dicit [389]: *Post haec autem accipientem* etc., ostendit qualiter sint accipiendae differentiae; et dicit quod postquam acceperimus per divisionem generis in species quid sit genus, puta utrum sit in genere qualitatis vel quantitatis, oportet ad investigandum differentias considerare proprias passiones, quae, sicut dictum est (7), sunt signa manifestantia formas proprias specierum.

Et hoc oportet primum facere per aliqua communia (8). Si enim nos congregamus accidentia ex generibus communioribus (quae hic dicuntur indivisibilia, quia non resolvuntur in aliqua priora genera), statim ex definitionibus eorum erunt manifesta ea quae quaerimus. Oportet enim *omnium definitionum esse principium id quod simplex est,* idest genus commune: et huiusmodi simplicibus solum *per se* insunt accidentia, quae communiter inveniuntur in multis; omnibus autem aliis conveniunt secundum illa (9). Sicut album et nigrum per se quidem conveniunt corpori terminato, et secundum hoc commune conveniunt et homini et equo et quibuscunque aliis. Unde si oporteret accipere definitionem alicuius, cui universaliter conveniret album, puta definitionem nivis, oportet recurrere ad genus communius, quod est corpus terminatum, et ex eo investigare causam albedinis; et secundum hoc ostenderetur nobis quare nix universaliter sit alba. Et illa causa poterit pertinere ad quod quid est nivis; puta inspissatio humidi, quae facit humidum terminari cum conservatione lucis.

539 [4]. Deinde cum dicit [390]: *Divisiones autem quae sunt* etc., ostendit quomodo praedictus processus conferat ad definitiones; et dicit quod ad hoc quod aliquis praedicto modo procedat ad definiendum, scilicet dividendo genus in species, utile est quod homo accipiat divisionem generis per differentias. Sed tamen quomodo per hoc manifestetur *quod quid est,* dictum est in praecedentibus (10). Sunt quidem utiles praedictae divisiones ad accipiendum quod quid est sic solum, sicut dictum est; sed ad syllogizandum quod quid est nihil videntur facere, ut prius dictum est (11). Sed videtur quod dividentes statim accipiant omnia non syllogizata, sicut si a principio aliquis accepisset, antequam divideret.

540 [5]. Deinde cum dicit [391]: *Differt autem aliquid prius* etc., ostendit quid oporteat cavere, ne circa praedictum processum defectus accidat.

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit quod oportet cavere inordinationem: secundo, quod oportet cavere diminutionem; ibi

(1) Lect. XVI.
(2) Lect. seq., n. 6.
(3) Lect. seq.
(4) n. 4.
(5) n. 5.
(6) n. 3.

(7) Lect. praec.
(8) Cf. lect. praec., n. 7.
(9) Cf. lib. I, lect. XI seq.
(10) Lect. IV.
(11) Ibid.

[392]: *Amplius autem ad nil relinquendum* (12) etc.

Dicit ergo primo [391] quod multum differt quid prius et quid posterius praedicetur inter ea quae ponuntur in definitione. Potest enim uno modo sic dici, quod *homo est animal mansuetum bipes;* alio modo potest aliter ordinari, ut dicatur quod *homo est bipes animal mansuetum.* Et quod hoc differat ad definiendum patet per hoc, quod oportet omne quod definitur constitui ex duobus, scilicet ex genere et differentia. Sic igitur si *mansuetum* accipitur ut differentia animalis, oportet quod animal mansuetum sit aliquid unum quod accipiamur ut genus, ex quo et alia differentia quae est *bipes,* constituatur homo. Et eadem ratio est de quocunque alio quod fit unum ex pluribus *per se,* et non *per accidens.*

Sicut igitur differt quod accipiatur hoc vel illud pro genere vel differentia, aut quod accipiatur aliquid ut est differentia constitutiva generis et divisiva eiusdem; ita differt ad definiendum quod sic vel aliter partes definitionis ordinentur. Si enim dicam quod *homo est animal mansuetum bipes,* accipietur animal ut genus, mansuetum autem ut differentia constitutiva eius, bipes autem ut differentia divisiva ipsius. E converso autem erit si dicatur quod *homo est animal bipes mansuetum.* Quia igitur differentia ordinis facit differentiam in quod quid est, consequens est quod ille qui dividit, non solum supponat ea quae accipiuntur ad definiendum, sed etiam petat ordinem eorumdem. Et sic manifestum est quod definitio non syllogizat quod quid est.

541 [6]. Deinde cum dicit [392]: *Amplius autem ad nil relinquendum* etc., docet cavere diminutionem, ostendens quomodo fieri possit ut nil praetermittatur eorum quae requiruntur ad quod quid est; et dicit quod hoc contingit fieri solum isto modo quo dicetur. Ad cuius evidentiam considerandum est, quod omnes differentiae superiorum generum pertinent ad quod quid est alicuius speciei. Nam inferius genus constituitur per differentiam divisivam superioris generis. Ad vitandum ergo diminutionem, oportet quod nulla huiusmodi differentiarum praetermittatur. Praetermittitur autem si aliquis, accepto supremo genere, accipiat consequenter aliquam differentiam divisivam non quidem ipsius supremi generis, sed alicuius inferioris: Quod quidem hoc modo cognosci potest: quia cum animal accipiatur aliquod supremum genus, si postea aliquis accipiat divisionem alicuius de inferioribus generibus, non totum quod continetur sub genere superiori cadet sub illa divisione.

(12) n. seq.

Et ponit ad hoc exemplum: sicut non omne animal est vel *totalum,* vel divisum pennis. Dicitur autem animal *totalum,* quod habet totas alas integras et continuas, sicut vespertilio; divisum autem pennis dicitur animal, cuius alae distinguuntur per diversas pennas, sicut accipitris vel corvi. Animali autem non habenti alas neutrum horum convenit; sed omne animal volatile continetur sub altera harum differentiarum, quia secundum praedictas differentias dividitur hoc genus quod est animal volatile. Sed prima et immediata differentia animalis attenditur ex hoc quod omne animal cadit sub divisione. Et ita est etiam de omnibus aliis generibus, sive accipiamus genera quae sunt extrinseca ab animali, sicut lapis et planta, sive illa quae sub animali continentur, sicut avis et piscis. Prima tamen differentia avis attenditur secundum differentiam in quam incidit omnis avis: et eadem ratio est de pisce.

Concludit ergo quod si aliquis sic procedat in dividendo, quod scilicet totum divisum contineatur sub partibus divisionis, poterit homo cognoscere quod nil est relictum de his quae sunt necessaria ad definiendum. Si autem aliter procedatur, necesse est quod aliqua relinquantur,· et quod homo non cognoscat se integraliter definisse.

LECTIO XV.

(nn. 542-551; [393-402]).

Duo errores excluduntur. - Quae secundum rei veritatem requirantur ad constituendam definitionem per viam divisionis.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XII)

393. **(20)** Nihil autem oportet definientèm et dividentem omnia scire quae sunt.

394. Et tamen impossibile quidam dicunt esse differentias cognoscere, quae sunt ad unumquodque, non cognoscentem unumquodque; sine autem differentiis non esse unumquodque scire: a quo enim non differt, idem esse huic, a quo autem differt, alterum ab hoc.

395. Primum quidem igitur hoc falsum est: non enim secundum omnem differentiam alterum est. Multae enim sunt differentiae in eadem specie, sed non secundum substantiam, neque per se.

396. Postea cum accipiat opposita et differentiam, et quod omne incidit hinc aut inde, et accipiat in altero quod quaeritur esse, et hoc cognoscat, nihil diffest scire aut nescire de quibuscunque praedicantur aliis differentiae. Manifestum enim quoniam si sic vadens veniat in haec, quorum non amplius est differentia, habebit rationem substantiae.

397. Omne autem incidere in divisionem, si sint opposita quibus nihil interest, non est petitio. Necesse enim est omne in altero ipsorum esse, si quidem illius differentia est.

398. **(21)** Ad construendum autem terminum per divisiones tria oportet coniecturare; ut accipiantur praedicata in eo quod quid est, et haec ordinare quid primum aut secundum, et quoniam haec omnia sint.

399. Est autem horum unum primum per id, quod possumus sicut ad accidens syllogizare quoniam est, et per genus probare.

400. Ordinare autem sicut oportet erit, si primum accipiat. Hoc autem erit, si primum accipiatur quod omnibus sequitur, illi autem non omnia. Necesse est enim aliquod esse huiusmodi. Accepto autem hoc, iam erit idem in omnibus inferioribus modus. Secundum enim aliorum primum erit, et tertium habitorum. Remoto enim quod est sursum, habitum aliorum primum erit. Similiter autem est et in aliis.

401. Quod autem haec omnia sint, manifestum est ex hoc quod recipimus primum quidem secundum divisionem, quoniam omne animal est aut hoc aut illud, est autem hoc; et iterum huius totius differentiam; extremi autem non amplius esse differentiam, vel etiam statim cum ultima differentia a toto nil differre specie hoc.

402. Manifestum enim est quoniam neque plus hoc apponitur: omnia enim in eo quod quid est accipiuntur horum. Neque deficit nihil. Aut genus, aut differentia utique esset. Genus quidem igitur est primum, et cum differentiis hoc acceptum est. Differentiae autem omnes continentur: non enim amplius est posterior; specie enim differret et ultimum; hoc autem est dictum non differre.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Opinio dicentium quod non potest aliquid cognosci nisi omnia entia cognoscantur.
3. Improbatur haec opinio. Et primo refutatur principium assumptum, nempe quod semper illud, a quo aliquid differt, sit alterum secundum essentiam, quam significat definitio: non enim omnis differentia facit talem *alteritatem*.

4. Ad definiendum aliquid per divisionem non oportet ut sciatur de quibus praedicentur oppositae differentiae; sed sufficit quod alia omnia in communi cognoscantur distingui a definito; non requiritur autem ut sciantur in speciali.

5. Alius error excluditur. Si opposita, per quae fit divisio, sint immediata, et si cuiusque generis accipiantur primae differentiae, necesse est quod totum divisum contineatur sub membris divisionis. Unde qui utitur divisione ad definiendum, in hoc non petit principium.

6. Tria requisita ad construendam definitionem per viam divisionis. Quarum primum est, ut ea quae accipiuntur praedicentur in quod quid est; alterum, ut sint ordinata; tertium, ut accipiantur omnia quae pertinent ad quod quid est.

7. Quomodo observetur primum.

8. Quomodo secundum.

9. Quomodo tertium.

10. Sufficit tria praedicta ad definiendum observari: sic enim definitio neque superfluum, neque diminutum habebit.

COMMENTARIUM S. THOMAE

542 [1]. Postquam Philosophus ostendit veritatem circa divisionem generis, quae assumitur ad definiendum, hic excludit duos errores. Secundum, ibi [397]: *Omne autem incidere* (1) etc.

Circa primum tria facit. *Primo* proponit exclusionem erroris [393]: et dicit quod non est necessarium quod ille qui dividendo definit, sciat omnia quae sunt in mundo.

543 [2]. *Secundo,* ibi [394]: *Et tamen impossibile quidam dicunt* etc., narrat opinionem errantium. Dicebant enim quidam, quod non potest cognosci differentia alicuius ad omnia alia entia, nisi omnia alia entia cognoscantur, ut patet in aliquibus duobus, quorum differentiam cognoscere non possumus nisi utrumque cognoscamus. Addebant autem quod non est possibile quod aliquid sciatur quid est, nisi cognoscatur differentia eius ad omnia alia. Id enim a quo aliquid non differt est idem ei: illud autem a quo differt est alterum ab ipso. Non autem possumus scire quid sit unumquodque, nisi sciamus quid sit idem ei, et quid alterum ab eo. Et secundum hoc concludebant quod non potest aliquid cognosci nisi omnia cognoscantur.

544 [3]. *Tertio,* ibi [395]: *Primum quidem igitur* etc., improbat quod dictum est *dupliciter.*

Et *primo* quidem interimit hoc quod dictum est, quod illud a quo aliquid differt, est alterum. Loquimur enim nunc de eodem et de altero secundum essentiam, quam significat definitio. Manifestum est autem quod etiam in eadem specie sunt multae differentiae accidentales, quae non diversificant substantiam speciei, quam significat definitio, nec per se insunt. Unde consequens est quod non omnis differentia facit talem alteritatem, quam necessarium sit cognoscere ad definiendum.

545 [4]. *Secundo,* ibi [396]: *Postea cum accipiat opposita* etc., improbat quae dicta sunt alio modo. Cum enim ille qui vult definire dividendo, accipiat oppositas differentias hoc modo, quod omne quod continetur sub diviso, cadat sub hoc membro divisionis vel sub illo, et accipiat sub altero membrorum illud cuius definitio quaeritur, si hoc quod intendit definire, cognoscat sub illo membro divisionis contineri; non differt ad propositum utrum sciat vel nesciat de quibuscunque aliis rebus praedicentur oppositae differentiae. Puta si dividam animal per rationale et irrationale, et accipiam propositum sic hominem contineri sub rationali, nort requiritur quod sciam de quibus irrationale praedicetur, nec qualiter illa ad invicem differant. Manifestum est enim quod si aliquis sic procedat, scilicet dividendo genus per primas differentias eius, et accipiendo propositum sub altero membro, dividens quousque perveniatur in illa quae ulterius dividi non possunt essentialibus differentiis; sic procedens habebit definitionem substantiae, quam quaerebat.

Decipiebantur ergo praedicti homines ex eo quod non distinguebant inter cognoscere aliquid in communi et in speciali. Oportet enim quod quicunque scit quid est aliquid, cognoscat omnia alia in communi, non autem in speciali. Puta qui scit quid est homo, oportet quod sciat hominem per hoc quod est animal, distingui ab omnibus quae non sunt animalia; et per hoc quod est rationale, distingui ab omnibus quae non sunt rationalia. Non enim oportet quod illa cognoscat, nisi secundum hoc commune quod est *non animal,* vel *irrationale.*

546 [5]. Deinde cum dicit [397]: *Omne autem incidere* etc., excludit secundum errorem. Posset enim aliquis credere quod quicunque utitur divisione ad definiendum, indigeat petere quod totum divisum contineatur sub membris divisionis (2); sed ipse dicit quod hoc non est necessarium, si opposita, per quae fit divisio, sint immediata; quia secundum hoc necessarium est quod totum divisum sub altero oppositorum contineatur, dum tamen accipiantur primae differentiae alicuius generis. Differentiae enim quae sunt imme-

(1) n. 5.

(2) Cf. lect. IV, n. 4.

diatae si comparentur ad genus inferius, non sunt immediatae si comparentur ad genus superius. Sicut par et impar sunt immediata si comparentur ad numerum, cuius sunt propriae differentiae; non autem si comparentur ad quantitatem.

547 [6]. Deinde cum dicit [398]: *Ad construendum autem terminum* etc., postquam exclusit ea quae non requiruntur ad divisiones definiti, hic ostendit quae secundum rei veritatem requirantur.

Et primo, proponit quod intendit; secundo, manifestat propositum; ibi [399]: *Est autem horum unum (3).*

Dicit ergo primo [398] quod ad hoc quod aliquis constituat *terminum,* idest definitionem (4), per viam divisionis, *tria* oportet considerare: quorum *primum* est, ut ea quae accipiuntur, praedicentur in eo *quod quid est; secundum* est, ut ordinetur quid sit primum et quid secundum (5); *tertium* est, quod accipiantur omnia quae pertinent ad quod quid est, et nihil eorum praetermittatur (6).

548 [7]. Deinde cum dicit [399]: *Est autem horum unum* etc., manifestat propositum.

Et primo, ostendit quomodo tria praedicta possunt observari; secundo, ostendit quod praedicta tria observata sufficiant; ibi [402]: *Manifestum est autem* (7) etc.

Circa primum tria facit. *Primo* ostendit quomodo observetur primum: et dicit [399]: quod unum horum (scilicet quod accipiantur ea quae praedicantur in eo *quod quid est)* observatur, primo quidem per hoc quod homo potest inducere syllogismos quod id quod assumitur insit, sicut cum disputatur ad problema de accidente (8); secundo, ut ostendatur quod praedicatur in eo quod quid, per ea quibus disputatur ad problema de genere (9).

549 [8], *Secundo,* ibi [400]: *Ordinare autem sicut oportet* etc., manifestat quomodo observetur secundum, scilicet debita ordinatio partium; et dicit quod tunc ordinantur partes definitionis sicut oportet, si aliquis primo accipiat id quod est primum; et hoc erit si aliquis primo accipiat id quod consequitur ad alia posterius accepta, et non e converso. Hoc enim est communius et prius. Necesse est autem aliquid huiusmodi accipi in definitione tanquam genus, puta cum dicitur quod homo est animal gressibile bipes. Si enim est gressibile bipes, est animal, sed non e converso. Cum ergo iam acceperimus animal tanquam primum, idem modus observandus est in ordinatione inferiorum. Accipietur enim quasi secundum in definitione illud quod secundum rationem praemissam erit primum inter omnia sequentia; et similiter accipietur tertium id quod est primum respectu *habitorum,* idest consequentium. Semper enim, remoto superiori, illud quod est habitum, idest immediate consequens, erit primum omnium aliorum. Et ita est etiam in omnibus aliis, puta in quarto et in quinto, si tot oporteat partes definitionis esse.

550 [9]. *Tertio,* ibi [401]: *Quod autem haec omnia sint* etc., manifestat, qualiter possit tertium observari. Et dicit quod manifestum erit omnia quae pertinent ad *quod quid est* accipi in definitione secundum modum supra (10) dictum, ex hoc scilicet quod dividendo aliquod genus accipimus primas eius differentias, sub quibus divisum universaliter continetur; sicut quod omne animal est hoc vel illud, puta rationale vel irrationale, et accipimus quod illud quod intendimus definire, est hoc, puta rationale. Et iterum accipiemus hoc totum, scilicet animal rationale, et dividemus ipsum per differentias proprias; sed quando iam devenerimus ad ultimam differentiam, iam non erit dividere per alias differentias specificas: sed statim ultima differentia addita, hoc, cuius definitio quaeritur, in nullo differet specie a *simul toto,* idest a ratione congregata ab omnibus partibus acceptis; sicut homo non differet specie ab aliquo eorum de quibus praedicatur animal rationale mortale.

551 [10]. Deinde cum dicit [402]: *Manifestum enim est* etc., ostendit quod tria praedicta observata sufficiant ad definiendum, quia definitio neque superfluum neque diminutum habebit (11). Quod autem non apponatur aliquid plus quam debeat, manifestum est per primum trium praedictorum (12); quia scilicet accepta sunt solum ea quae praedicantur in eo *quod quid* et talia necesse erat accipere.

Similiter etiam manifestum est quod nihil deficit. Aut enim deficeret genus, aut differentia. Sed quod genus non deficiat, patet ex secundo trium praedictorum. Acceptum est enim primum id sine quo non sunt alia, et quod potest esse sine aliis, et hoc est genus. Et cum genere postea acceptae sunt differentiae. Sed quod differentiae omnes sint acceptae, patet per tertium praedictorum trium: quia non amplius potest accipi posterior differentia post illam cuius diximus non esse aliam differentiam; quia iam sequeretur quod ultimum acceptum adhuc differret differentia essentiali, cum tamen dictum sit, quod non differat.

Similiter etiam ex praemissis patet quod non intermittatur aliqua differentia in medio, per hoc scilicet quod semper accipiuntur primae differentiae. Unde relinquitur quod sufficiat tria praedicta ad definiendum observari.

(3) n. seq.
(4) Cf. I *Perth.,* lect. IV. n. 2.
(5) Cf. lect. praec., n. 5.
(6) Cf. ib., n. 6.
(7) n. 10.
(8) Cf. II *Topicorum.*
(9) Cf; IV *Topicorum.*

(10) n. 6. et lect. praec., nn. 2 et 6.
(11) Cf. I *Perth.,* lect. IV, n. 2.
(12) nn. 7, 8 ct 9.

LECTIO XVI.

(nn. 552-559; [403-408]).

De modo investigandi definitiones per similia et dissimilia.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XII)

(22) Quaerere autem oportet intendentem in similia et indifferentia, primum quid omnia idem habeant, postea iterum in alteris, quae in eodem quidem genere sunt cum illis, sunt autem ipsis quidem idem specie, illorum autem altera. Cum autem in his accipiatur quid habeant omnia idem, et in aliis similiter, in acceptis iterum similiter intendendum si idem sit, quousque in unam conveniant rationem. Haec enim erit definitio. Si vero non vadit in unam, sed in duas aut plures, manifestum est quod utique non est unum aliquod quod quaeritur, sed plura.

Ut puta si quid est magnanimitas quaerimus, intendendum est in quosdam magnanimos, quos scimus quid habeant unum omnes, inquantum sunt huiusmodi. Ut magnanimus Alcibiades est, et Achilles, aut Aiax; quid unum omnes habent? Non tolerare iniuriam. Hic quidem enim dimicavit, ille vero insanivit, hic autem interfecit seipsum. Iterum idem est in alteris, ut in Lysandro et Socrate, si iam indifferentes prosperitati, et improsperitati. Haec duo accipiens intendo quid idem commune habent et impassibilitas quae est circa fortunas, et non tolerantia iniuriarum. Si vero nullum sit, duae species utique erunt magnanimitas.

405. Semper autem est omnis definitio universalis. Non enim in quodam oculo dicit sanabile medicus; sed aut in omni aut in specie determinans.

406. Facilius autem est singulare definire quam universale. Unde oportet ex singularibus in universalia ascendere. Namque aequivocationes latent magis in universalibus quam in indifferentibus.

407. Sicut autem in demonstrationibus oportet syllogizari inesse, sic et in terminis clarum. Hoc autem erit, si per ea quae singulariter dicuntur, sit in unoquoque genere definiri separatim: ut simile non omne, sed in coloribus et figuris, et acutum quod in voce est. Et sic in commune erit ire timentem ne aequivocatio contingat.

408. Si autem non oportet disputare in metaphoris, manifestum est neque definire metaphoris, neque quaecunque dicuntur in metaphoris. Disputare enim necesse erit in metaphoris.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Modus alius investigandi definitionem est per similia et dissimilia, ut ex omnibus consideratis inveniatur aliqua una ratio communis, quae est ipsa rei definitio.
3. Declaratur per exemplum de definitione magnanimitatis.
4. Modus iste conveniens est.
5. Et primo quantum ad terminum: nam definitio datur de aliquo secundum quod consideratur in universali.
6. Secundo quantum ad processum, qui est a minus communibus ad magis commune: et hoc tum ratione facilitatis, quia facilius est definire minus commune quam magis commune;
7. Tum ratione evidentiae : quatenus sicut in demonstrationibus ita et in definitionibus debet

praesupponi aliquid quod sit evidens et manifestum, atque id habetur in hoc modo definiendi, quo in specialibus specialia prius definiuntur: sic enim ex illis specialibus separatim atque distincte definitis magis potest esse nota univocatio rationis universalis.

8. A definitionibus debent excludi metaphorae, per quas non debet disputari, quia in illis non attenditur similitudo quoad omnia.

COMMENTARIUM S. THOMAE

552 [1]. Postquam Philosophus docuit investigare *quod quid est* secundum modum maxime congruum, qui est per divisionem generis, hic docet investigare quod quid est alio modo.

Et circa hoc tria facit: primo, docet praedictum modum investigandi [403]; secundo, manifestat per exemplum; ibi [404]: *Ut puta dico* (9 etc.; tertio, probat hunc modum esse convenientem; ibi [405]: *Semper autem est omnis definitio* (1) etc.

553 [2]. Dicit ergo primo [403] quod si aliquis inquirit definitionem alicuius rei, oportet quod attendat ad ea quae sunt similia illi, et etiam ad ea quae sunt differentia ab illa re. Quod quidem qualiter fieri debeat, ostendit subdens quod *primo* oportet circa similia considerare quid idem in omnibus inveniatur; puta quid idem inveniatur in omnibus hominibus, qui omnes conveniunt in hoc quod est esse rationale. *Postea* considerandum est iterum in aliis, quae conveniunt cum primis in eodem genere, et sunt sibi invicem idem specie, sunt autem altera specie ab illis, quae primo accipiebantur, sicut equi ab hominibus: oportet etiam accipere quid sit idem in his, scilicet equis, puta hinnibile.

Cum ergo accipiatur quid sit idem in omnibus his, scilicet hominibus, quia rationale; et quid sit idem similiter in omnibus aliis, scilicet equis, quia hinnibile; iterum considerandum est si aliquid est idem in istis duobus acceptis, scilicet in rationali et hinnibili. Et ita est considerandum quousque perveniatur ad aliquam unam rationem communem. Haec enim erit definitio rei. Si vero talis consideratio non inducat in unam rationem communem, sed inducat in duas rationes diversas, aut etiam in plures; manifestum erit quod illud cuius definitio quaeritur, non erit unum secundum essentiam, sed plura: et ita non poterit habere unam definitionem.

554 [3]. Deinde cum dicit [404]: *Ut puta, si quid est magnanimitas* etc., manifestat quod dixerat per exemplum; et dicit quod si quaeramus quid est magnanimitas, debemus attendere ad quosdam magnanimos, ut sciamus quid unum habent in seipsis, in quantum magnanimi sunt. Sicut Alcibiades dictus est magnanimus, et etiam Achilles, et etiam Aiax; qui omnes habent unum quid commune, quod est non sustinere iniurias. Cuius signum est, quod Alcibiades non sustinens iniurias dimicavit, Achilles vero in insaniam versus est propter iram, Aiax autem interfecit seipsum. Iterum debemus considerare in aliis qui dicuntur magnanimi, sicut in Lysandro aut Socrate. Habent enim hoc commune, quod non mutabantur propter prosperitatem fortunae et per infortunia, sed indifferenter se habebant in utrisque.

Accipiamus ergo haec duo, scilicet impassibilitatem a fortuitis casibus et non tolerare iniurias, et consideremus si est aliquid commune eis. In hoc enim consistit ratio magnanimitatis. Sicut si dicamus quod utrumque contingit propter hoc, quod aliquis existimat se dignum magnis. Ex hoc enim contingit quod homo non patitur iniurias; et ex hoc etiam contingit quod contemnit mutationem exteriorum bonorum, tanquam minimorum. Si autem nihil commune inveniretur illis duobus acceptis, non esset una specie magnanimitatis, sed duae. Unde non posset dari una communis definitio.

555 [4]. Deinde cum dicit [405]: *Semper autem est omnis* etc., ostendit praemissum modum inveniendi quod quid est esse convenientem.

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit hunc modum esse convenientem; secundo, ostendit quid oportet in hoc modo vitare; ibi [408]: *Si autem neque disputare* (3) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit praedictum modum esse convenientem quantum ad terminum, prout scilicet pervenitur ad aliquid coriimune; secundo, quantum ad processum, prout scilicet proceditur in praedicto modo a particularibus; ibi [406]: *Faciliusque est singulare* (4) etc.

556 [5]. Dicit ergo primo [405] quod convenienter dictum est quod oportet inquirentem *quod quid est* pervenire ad aliquod commune, quia omnis definitio datur de aliquo secundum quod consideratur in universali (5), non autem secundum quod consideratur in hoc singulari vel in illo. Non enim medicus definit quid sit sanum in hoc oculo huius hominis; sed vel in universali simpliciter quantum ad omnes, vel distinguit sanum secundum diversas species, puta cum dicit hoc

(1) n. 3.
(2) n. 4.
(3) n. 8.
(4) n. 6.
(5) Cf. lect. III, n. 4.

esse sanum cholericis, illud autem phlegmaticis.

557 [6]. Deinde cum dicit [406]: *Facilius autem est singulare* etc., ostendit praedictum modum esse convenientem quantum ad processum, quo scilicet proceditur a minus communibus ad magis commune.

Et hoc *dupliciter: primo,* ratione facilitatis: procedit enim disciplina a facilioribus. Facilius autem est definire singulare, idest aliquod minus commune, quam universale, quod est magis commune; in quantum scilicet in universalibus, quia sunt minus determinata, magis latent aequivocationes quam in illis quae sunt *indifferentia,* idest quae non dividuntur per differentias specificas. Et ideo oportet a singularibus definiendo ascendere ad universalia.

558 [7]. *Secundo,* ibi [407]: *Sicut autem in demonstrationibus* etc., ostendit idem ex ratione evidentiae. Sicut enim in demonstrationibus oportet syllogizari praesupponendo aliquid, quod est evidens et manifestum, sic etiam et in *terminis,* idest in definitionibus. Non enim potest aliquis devenire in cognitionem alicuius ignoti nisi per aliquod notum sive aliquis intendat cognoscere *quia est,* quod fit per demonstrationem, sive *quid est,* quod fit per definitionem.

Hoc autem contingit, ut scilicet praeexistat aliquid evidens, si sit, idest contingat, separation, idest distinctim, definiri per ea quae singulariter dicuntur, idest quae proprie conveniunt et distincte huic vel illi; sicut si aliquis velit notificare quid est *simile,* non considerabit ad omne id quod potest simile dici, sed de quibusdam similibus; puta quomodo dicatur simile in coloribus, et quomodo dicatur simile in figuris. Dicitur enim simile in coloribus ex unitate coloris; dicitur autem simile in figuris ex eo quod anguli sunt aequales, et latera proportionalia.

Similiter etiam in aliis, si velit definire *acutum* non respiciet ad omne quod dici potest acutum, sed respiciet ad acutum secundum quod dicitur in voce. Et per hunc modum patet quod aliquis definire intendens refugit statim ne contingat aliqua aequivocatio.

Et per hoc patet esse convenientem modum definiendi, quo ex inferioribus proceditur ad commune; in quantum scilicet in specialibus specialia definire facilius est, et magis in talibus potest esse nota univocatio.

559 [8]. Deinde cum dicit [408]: *Si autem non oportet* etc., excludit quemdam modum procedendi in definitionibus. Et dicit quod sicut non oportet disputare per metaphoras, ita etiam non oportet definire per metaphoras; utpote si dicamus quod *homo est arbor inversa:* nec oportet in definitionibus assumere quaecunque metaphorice dicuntur. Cum enim definitiones sint praecipua et efficacissima media in disputationibus, si definitiones darentur per metaphoras, sequeretur quod oporteret ex metaphoris disputare. Hoc autem fieri non debet, quia metaphora accipitur secundum aliquid simile, non autem oportet ut id quod est simile secundum unum, sit simile quantum ad omnia.

LECTIO XVII.

(nn. 560-565; [409-413]).

De modo investigandi propter quid circa singula problemata; deque convenientia problematum in eo quod est propter quid, tum quoad unitatem medii, tum quoad ordinem mediorum.

SCHEMA

(Lect. XVII-XIX; nn. 560-581; [409-426]).

Postquam ostendit quomodo oportet investigare *quod quid est,*
hic ostendit quomodo oportet investigare *propter quid* 560 [409].

Lectio XVII. nn. 560-565 [409-413].

- I) Ostendit quomodo oportet investigare *propter quid* 560 [409].
  - A) Quomodo alicuius quaestionis propositae possit investigari *propter quid* 560 [409].
    - 1) Docet accipere *propter quid,* accipiendo commune univocum 560 [409].
      - a) Commune univocum quod est genus nominatur 561 [409].
      - b) Quodcumque aliud commune 562 [410].
    - 2) Reducendo ad aliquod commune analogum 563 [411].
  - B) Quomodo multa problemata conveniunt in eo quod est *propter quid* 564 [412].
    - 1) Quantum ad unitatem medii 564 [412].
    - 2) Quantum ad ordinem mediorum 565 [413].

Lectio XVIII, nn. 566-574 [4x4-420].

- II) Movet duas quaestiones circa ipsum *propter, quid* 566 [414].
  - A) De coexistentia causae ad causatum 566 [414].
    - 1) Proponit quaestionem 567 [414].
    - 2) Obiicit ad propositam quaestionem 568 [415].
      - a) Prima ratio 568 [415].
      - b) Secunda ratio 569 [416].
        - j) Ponit rationem 569 [416].
        - jj) Removet errorem qui posset consequi 571 [417].
        - jjj) Probat quoddam quod supposuerat 572 [418].
    - 3) Solvit praemissam quaestionem 573 [419].
      - a) Ostendit in quibus sit verum quod causa et causatum semper se consequantur 573 [419].
      - b) In quibus necesse sit simul se consequi causa et causatum 574 [420].

Lectio XIX, nn. 575-581 [421-426].

  - B) Utrum ad unitatem causae sequatur unitas effectus et e converso 575 [421].
    - 1) Ostendit quomodo ad unitatem effectus sequatur unitas causae 575 [421].
      - a) Proponit quaestionem 575 [421].
      - b) Solvit quaestionem distinguendo 576 [422].
      - c) Manifestat positam solutionem 577 [433].
    - 2) Qualiter sibi invicem causae consequantur 578 [424].
      - a) Qualis sit consecutio causae ad effectum 578 [424].
      - b) Ordinat modum praedictae consecutionis in figura syllogistica 579 [425].
      - c) Movet quamdam dubitationem ex praemissis 580 [426I.
      - d) Epilogat 581 [ibid.].

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XIII

409. Ad habendum autem problemata, eligere oportet decisiones et divisiones. Sic autem eligere subiectum genus commune omnium consimilium, ut si animalia sunt quae considerantur, qualia omni animali insunt. Acceptis autem his, relinquorum primo qualia omni inhaerent, ut si hoc est avis, qualia inhaereant omni avi; et sic semper proximo. Manifestum enim est quoniam habebimus iam dicere propter quid insunt inhaerentia iis, quae sunt sub communi: ut propter quid homini aut equo insunt. Sit autem animal in quo A, B autem inhaerentia omni animali, in quibus autem sunt C D E, sint quaedam animalia. Manifestum igitur est propter quid est B in D; propter A enim: similiter et in aliis, et semper in aliis eadem ratio est.

410. Nunc quidem igitur secundum ea quae assignantur communia nomina, dicimus. (23) Oportet autem non solum in his considerare, sed et si aliud aliquid videtur commune, accipientem si aliquibus hoc inhaereat, et qualia hoc sequantur. Ut cornua habentia hoc, habere ventres, non utrobique dentes esse. Iterum cornua habere quibus sequitur? Manifestum est enim propter quid est in illis quod dicitur: propter id enim quod cornua habent.

411. Amplius autem alius modus est secundum analogum eligere. Unum enim idem non est accipere quod oportet vocare sepion, et spinam, et os. Sunt autem quae sequuntur et hoc, tamquam natura una huiusmodi existente.

412. (24) Eadem autem problemata sunt quae quidem idem medium habent, ut quoniam omnia antiperistasis. Horum autem quaedam genere sunt eadem, quaecunque habent differentias, ex quo aliorum aut aliter sunt; ut propter quid echo, aut propter quid apparet, et propter quid iris. Omnia enim haec unum problema sunt genere (omnia enim repercussio sunt), sed specie altera.

413. Alia autem ex eo quod medium quidem sub altero medio est, differunt problemata. Ut propter quid Nilus, finiente mense, magis fluit? Propter id quod hibernior est finis mensis. Propter quid autem est hibernior finis mensis? Propter id quod luna deficit. Haec quidem enim sic se habent ad invicem.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Ad investigandum propter quid oportet, supposito communi genere, considerare divisiones et subdivisiones, donec accipiatur subiectum aliquod commune quod sit causa, seu propter quid illius passionis, de qua quaerimus propter quid.
3. Eadem methodus servanda est quando commune, quod inest pluribus, aut non est genus, aut est genus innominatum.
4. De reductione ad aliquod commune analogum, quod sit causa, seu propter quid passionum secundum aliquam proportionem.
5. Quaedam problemata conveniunt in eo quod est propter quid, quia habent eadem media, aut simpliciter, aut genere, quae nempe quibusdam differentiis diversificantur.
6. Alia vero problemata sunt quae conveniunt in eo quod est propter quid, non quasi habeant idem medium, sed quia habent diversa media quae ad invicem subordinantur.

COMMENTARIUM S. THOMAE

560 [1]. Postquam ostendit Philosophus quomodo oportet investigare *quod quid est,* hic ostendit quomodo oportet investigare *propter quid* (1).

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit quomodo oporteat investigari propter quid [409]; secundo, movet quasdam quaestiones circa ipsum propter quid; ibi [414]: *De causa autem et cuius est causa* (2) etc.

Circa primum duo facit: primo, ostendit quomodo alicuius quaestionis propositae possit investigari propter quid; secundo, ostendit quomodo diversae quaestiones communicant in propter quid; ibi [412]: *Eadem autem problemata* (3) etc.

Circa primum duo facit: primo, docet accipere *propter quid,* accipiendo commune univocum; secundo, accipiendo commune analogum; ibi [411]: *Amplius autem alius modus* (4) etc.

Circa primum duo facit: primo, docet investigare propter quid, accipiendo commune univocum, quod est genus nominatum; secundo, accipiendo quodcunque aliud commune; ibi [410]: *Nunc quidem igitur* (5) etc.

561 [2]. Dicit ergo primo [409] quod ad hoc quod habeamus *propter quid* circa singula problemata quae ponuntur, oportet considerare divisiones et subdivisiones, et sic ad singula procedere disputando, supposito communi genere. Ut si aliquis velit considerare propter quid aliquid conveniat aliquibus animalibus, oportet accipere qualia sunt quae conveniunt omni animali. Quibus acceptis, oportet iterato accipere secundum divisionem qualia sunt quae consequuntur primo ad aliquod commune, quod sub animali continetur, puta qualia consequuntur ad omnem avem: et sic semper debemus procedere accipiendo illud quod est *primum,* in quod scilicet fit immediate divisio; quod etiam supra observabatur (6) in divisionibus quibus proceditur ad investigandum quod quid est.

Sic autem procedendo manifestum est quod semper poterimus dicere *propter quid* aliqua insunt his quae continentur sub aliquo communi; ut si velimus scire propter quid aliqua insunt homini et equo, puta somnus et vigilia. Sit ergo animal in quo A, quod est *medium;* B autem, idest *maior* extremitas, accipiatur pro his quae inhaerent omni animali, sicut somnus et vigilia; quaedam autem animalium species, puta homo, equus, bos, accipiantur ut *minor* extremitas, scilicet C D E. Sic igitur manifestum est propter quid B, idest somnus vel vigilia sit in D, puta in homine, quia propter A, idest propter hoc quod homo est animal. Et similiter est faciendum in aliis, et in omnibus est eadem ratio observanda. Huiusmodi autem documenti ratio est, quia subiectum est causa propriae passionis (7). Et ideo si volumus investigare causam alicuius passionis, propter quam insit quibusdam rebus inferioribus, oportet accipere commune quod est proprium subiectum, per cuius definitionem accipitur causa illius passionis (8).

562 [3]. Deinde cum dicit [410]: *Nunc quidem igitur* etc., ostendit quomodo oportet investigare *propter quid est,* reducendo in aliquod commune, quod non sit genus nominatum; et dicit quod ea quae supra dicta sunt, dicuntur secundum illa communia, quibus nomina sunt assignata; sed oportet non solum in talibus considerare, sed et si quid aliud appareat commune quod insit aliquibus, etiamsi non sit genus, vel si non sit nominatum (9).

Deinde oportet considerare ad quae hoc commune consequatur, et quae sunt illa quae consequuntur ad hoc commune innominatum acceptum. Sicut habere cornua est quoddam commune, cui non est nomen impositum, et quod non est genus.

Ad hoc autem commune sequuntur *duo:* quorum *unum* est, quod omne animal habens cornua habet multos ventres propter necessitatem ruminationis; quorum unus vocatur *echinus,* in interioribus existens, asper et capedines habens, ut dicitur in libro de *Historiis animalium (10). Aliud* autem quod consequitur ad animalia habentia cornua, est quod non habeant dentes in utraque mandibula, sed solum in inferiori, quia materia dentium convertitur in cornua. Item considerandum est ad quae animalia consequatur habere cornua, puta bovem et cervum. Sic enim manifestum erit *propter quid* haec animalia habent illas proprietates, quia scilicet habent cornua.

563 [4]. Deinde cum dicit [411]: *Amplius autem alius modus* etci, ostendit investigare *propter quid* reducendo ad aliquod commune analogum; et dicit quod alius modus investigandi propter quid est eligere commune secundum analogiam, idest proportionem. Contingit enim unum accipere analogum, quod non est idem secundum speciem vel genus; sicut os sepiarum, quod vocatur *sepion,* et spina piscium, et ossa animalium terrestrium.

(1) Cf. lect. XIII, n. 1.
(2) Lect. seq.
G) n. 5.
(4) n. 4.
(5) n. 3.
(6) Lect. XIV, n. 2 seqq.

(7) Cf. Jib. I, lect. X. n. 8.
(8) Cf. lect. I, n. 9.
(9) Cf. lib. I. lect. XII, nn. 4. 8.
GO) Lib. II, cap. XVII, n. 5 seqq.

Omnia enim ista conveniunt secundum proportionem, quia eodem modo se habent spinae ad pisces sicut ossa ad terrestria animalia.

Ad hoc autem commune analogum quaedam consequuntur propter unitatem proportionis, sicut si communicarent in una natura generis vel speciei, sicut esse coopertum carnibus.

564 [5]. Deinde cum dicit [412]: *Eadem autem problemata sunt* etc., ostendit quomodo multa problemata conveniunt in eo quod est *propter quid.*

Et primo, quantum ad unitatem medii; secundo, quantum ad ordinem mediorum; ibi [413]: *Alia autem* (12) etc.

Dicit ergo primo [412] quod quaedam problemata sunt eadem, in quantum scilicet conveniunt in eo quod est *propter quid.* Uno quidem modo propter hoc quod habent idem medium; sicut per hoc medium quod est *antiperistasis,* idest contra-resistentia vel repercussio, multa demonstrantur.

Sunt autem quaedam media eadem non simpliciter, sed genere, quae quibusdam differentiis diversificantur, quae sumuntur vel ex diversitate subiectorum, vel ex diversitate modi fiendi. Sicut si quaeratur propter quid fit echo, aut propter quid *apparet,* scilicet aliquid in speculo, vel propter quid generatur iris. Omnia enim ista sunt idem problema quantum ad medium propter quid, quod est idem genere: omnia enim causantur ex repercussione. Sed repercussiones differunt specie. Nam echo fit per repercussionem aëris moti a corpore sonante ad aliquod corpus concavum; apparitio autem rei in speculo fit propter hoc quod immutatio medii repercutitur ad speculum; iris autem fit propter hoc quod radii solares repercutiuntur ad vapores humidos.

565 [6]. Deinde cum dicit [413]: *Alia autem ex eo quod medium* etc., ostendit quomodo problemata conveniunt in *propter quid* secundum ordinationem mediorum; et dicit quod quaedam alia problemata sunt, quae differunt ad invicem ex eo quod habent diversa media, quorum unum est sub altero. Et ponit exemplum, utpote si quaeratur propter quid Nilus in fine mensis, scilicet lunaris, magis inundat. Huius enim ratio est, quia finis mensis est magis pluvialis. Quare autem hoc sit, accipitur per aliud medium; propter hoc scilicet quod tunc deficit luna, quae habet dominium super humores, et ideo, deficiente lumine eius, magis commoventur vapores in aëre, ex quo causatur pluvia. Et sic patet quod ista duo media sic se habent ad invicem, quod unum eorum est sub alio.

(12) D n. seq.

LECTIO XVIII.

(nn. 566-574; [414-420]).

De coëxistentia causae ad causatum quantum ad simultatem consecutionis.

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput **XIV**

414. (25) De causa autem et cuius est causa dubitabit aliquis numquid cum causatum est et causa est. Ut si folia fluunt aut deflcit luna, et causa deficiendi vel folia cadendi erit; ut si huius est lata habere folia, deficiendi autem terram esse in medio.

415. Si enim non, aliqua alia erit causa ipsorum. Si vero causa sit simul et causatum, ut si in medio est terra, deficit, aut si latum folium est, fluit, Si igitur non sit, simul itaque erunt

416. et si demonstrentur per altera. Sit enim folium fluere in quo A, latum autem folium in quo B, vitis vero in quo C. Sic igitur in B est A, omne enim latum folium habens folio fluit; in C autem B, omnis enim vitis est habens latum folium; in C igitur A, omnis enim vitis folio fluit. Causa autem est B medium. Sed et quoniam latis foliis vitis sit, est propter id quod folio fluit demonstrare. Sit enim D quidem latum folium, E autem folio fluere, vitis vero in quo Z. In Z igitur est E, folio enim fluit omnis vitis; in E autem D, omne enim fluens folio latum est folium habens; omnis itaque vitis latum est folium habens. Causa autem est folio fluere.

417. Si autem non contingit causas esse ad invicem (causa enim prius est eo cuius est causa), et deficiendi quidem causa est terram esse in medio, eius autem quod est in medio terram esse non est causa deficere. Si igitur quidem per causam est demonstratio, propter quid est; si vero non per causam, ipsius quia, quoniam quidem in medio est cognovit, propter quid autem non.

418. Quod autem non deficere causa sit in medio esse, sed hoc deficiendi, manifestum est. In ratione enim deficiendi est quod est in medio. Quare manifestum est quod per hoc illud cognoscitur, sed non hoc per illud.

419. Aut contingit unius plures causas esse? Et namque si est idem de pluribus primum praedicari, sil A in B primo esse, et in C alio primo, et hoc sit in D, et illud in E. Erit itaque A in D et E. Causa autem quod A sit in D quidem B, in E autem C. Quare cum causa sit, necesse est rem esse; sed res cum sit, non necesse est esse omne quodcunque sit causa. Causam quidem necesse est esse, non tamen omnem.

420. Aut si semper est universale propositum, et causa quoddam totum est, et cuius est causa universale; ut folio fluere in toto quodam determinatum est, etsi species ipsius sint multae, et universaliter igitur aut plantis, aut huiusmodi plantis. Quare medium aequale oportet esse in iis et cuius est causa, et converti; ut propter quid arbores folio fluunt? Si ergo propter densitatem humidi, sive folio fluit arbor, oportet esse densitatem; sive densitas est, non in qualibet sed in arbore, folio fluit.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Quaestio de coëxistentia causae et causati quantum ad simultatem consecutionis.
3. Obiicitur primo ad quaestionem istam, ostendendo quod causa et causatum semper simul sunt secundum consequentiam, quia omne causatum Frbet aliquam causam.
4. Textus subdivisio.
5. Obiicitur secundo. Quia causa et causatum ad invicem demonstrantur, ergo, cum ad medium demonstrationis sequatur ex necessitate conclusio, causa et causatum simul se consequuntur.
6. Ex hoc tamen non sequitur quod causa et causatum ad invicem demonstrentur eadem demonstratione, sed diversis demonstrationibus, scilicet *quia* et *propter quid.*
7. De interpositione terrae ut causa eclipsis lunae.
8. Solvitur quaestio. Ubi unum aliquod commune plures habeat causas, secundum quod convenit diversis, ipso posito, necesse est unam ex illis causis adesse, non quamlibet et determinate, sed disiunctive.
9. Ubi vero causa sit tale medium quod convertitur cum causato, necesse est ut causa et causatum simul se consequantur.

COMMENTARIUM S. THOMAE

566 [1]. Postquam Philosophus ostendit quomodo oportet investigare *propter quid,* hic movet duas quaestiones circa ipsum propter quid, quarum prima est de coëxistentia causae ad causatum, secunda pertinet ad unitatem causae; ibi [421]: *Utrum autem contingat* (1) etc.

Circa primum tria facit: primo, proponit quaestionem [414]; secundo, obiicit; ibi [415]: *Si enim non est* (2) etc.; tertio, solvit; ibi [419]: *Aut contingit unius* (3) etc.

567 [2]. Dicit ergo primo [414] quod de causa et causato potest aliquis dubitare utrum quando est unum eorum, sit et aliud. Quae quidem quaestio non est intelligenda quantum ad simultatem temporis, sed quantum ad simultatem consecutionis, utpote si posito uno consequatur aliud vel simul tempore, vel prius et post.

Et ponit duo exempla. In quorum uno causa tempore praecedit causatum: nam lata folia habere est causa quod fluant folia alicuius arboris; non autem habere lata folia et folia fluere sunt simul tempore. In alio autem exemplo causa et causatum sunt simul tempore, sicut interpositio terrae simul tempore est cum defectu lunae. Est ergo quaestio utrum ad unum istorum consequatur aliud.

568 [3], Deinde cum dicit [415]: *Si enim non, aliqua* etc., obiicit ad propositam quaestionem, ostendens quod causa et causatum semper simul sunt secundum consequentiam; et ponit ad hoc *duas* rationes.

Quarum *prima* sumitur ex ratione causae et causati; et dicit quod omne causatum oportet quod habeat aliquam causam. Unde si posito isto causato, non simul ponitur quod ista eius causa sit, sequitur quod sit eius aliqua alia causa; et hoc ideo, quia necesse est quod causatum simul sit cum aliqua causa. Sicut ad hoc quod est terram esse in medio, sequitur quod luna deficiat; et ad hoc quod est arborem habere lata folia, sequitur quod folia eius fluant. Si ergo non est dare aliam causam, sequitur quod simul sit hoc causatum cum hac causa.

569[4]. *Secundam* rationem ponit ibi [416]: *Et si demonstrentur per altera* etc., quae quidem sumitur ex hoc quod causa et causatum per invicem demonstrantur.

Et circa hoc tria facit: primo, ponit rationem; secundo, removet errorem qui posset consequi; ibi [417]: *Si autem non contingit* (4) etc.; tertio, probat quoddam quod supposuerat; ibi [418]: *Quod autem non deficere* (5) etc.

570 [5]. Circa primum [416] dicit quod etiam manifestum est quod causa et causatum simul se consequuntur, si hoc verum est, quod per invicem demonstrentur; quia ad medium demonstrationis ex necessitate sequitur conclusio. Quod autem per invicem demonstrentur, probat in praedicto exemplo.

Sit enim folium fluere in quo A, quae est *maior* extremitas; latum folium habere in quo B, quod est *medium;* vites vero accipiantur in quo C, quod est *minor* extremitas. Sic igitur in B est A, quia omne quod habet latum folium, folio fluit; in C autem est B, quia omnis vitis habet lata folia; et sic concluditur quod A est in C, idest quod omnis

(t) Lect. seq.
(2) n. 3.
(» n. 8.
(4) n 6.
(5) n. 7.

vitis folio fluit. Et in toto hoc processu causa accipitur pro medio, et sic causatum per causam demonstratur. Contingit autem et e converso demonstrare causam per causatum, scilicet quod vitis habet lata folia per hoc quod fluit folio. Accipiatur enim lata folia habere quasi *maior* extremitas, quae est D; fluere folio quasi *medium,* quod est E; vitis vero *minor* extremitas, quae est Z. Sic igitur E est in Z, quia omnis vitis fluit folio; D autem est in E, quia scilicet omne quod fluit folio, habet lata folia; et ex hoc concluditur quod omnis vitis sit lati folii, et accipitur pro causa in consequendo folio fluere.

571 [6]. Deinde cum dicit [417]: *Si autem non contingit* etc., excludit quemdam errorem, qui posset sequi ex praemissis, ut scilicet eadem ratione unum praedictorum demonstretur ex alio. Sed ipse excludens hoc dicit quod si non contingit quod aliqua duo sint sibi invicem causae, scilicet in eodem genere (eo quod causa est prior eo cuius est causa; non autem contingit idem esse prius et posterius eolem modo); cum causa defectus lunae sit terram esse in medio, non est possibile quod defectus lunae sit causa eius quod terra sit in medio. Si igitur demonstratio quae est per causam, est demonstratio *propter quid,* quae autem non est per causam, est ipsius *quia,* ut in primo habitum est (e); sequitur quod ille qui per defectum lunae demonstrat quod terra sit in medio, cognoscit quidem *quia,* non *propter quid.*

572 [7]. Deinde cum dicit [418]: *Quod autem non deficere* etc., probat quod supposuerat, scilicet quod interpositio terrae sit causa defectus, et non e converso; et dicit manifestum esse quod lunam deficere non est causa eius quod est terram esse in medio, sed e converso; quia in ratione eclipsis ponitur quod terra sit in medio, ut supra dictum est (6). Cum igitur *quid* et *propter quid* sint idem (8), manifestum est quod defectus lunae cognoscitur per interpositionem terrae, sicut per medium propter quid, et non e converso.

573 [8]. Deinde cum dicit [419]: *Aut contingit unius plures causas* etc., solvit praemissam quaestionem ostendens in quibus verum sit quod causa et causatum semper se consequantur, et in quibus non.

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit in quibus non sit verum; secundo, in quibus sit verum; ibi [420]: *Aut si semper* (9) etc.

Dicit ergo primo [419] quod contingit aliquid unum commune habere plures causas secundum quod convenit diversis, sicut esse vituperabile convenit audaci propter excessum, timido autem propter defectum.

Accipiatur ergo quod aliquod unum praedicetur de pluribus primo et immediate, et praedicetur A de B primo, et similiter de C, sicut esse vituperabile de superabundantia et defectu; et ista duo, scilicet C et B, praedicentur de D et E, sicut superabundantia convenit audaci, defectus autem timido. Praedicabitur itaque A de D et E, quia tam audax quam timidus est vituperabilis. Causa autem quod A sit in D est ipsum B: est enim audax vituperabilis propter superabundantiam. Quod autem A insit ipsi E, causa est ipsum C: timidus enim vituperabilis est propter defectum. Patet ergo quod cum causa sit, necesse est rem esse; quia sive A sit superabundantia, sive defectus, necesse est aliquid esse vituperabile. Sed existente re, necesse est quidem quod aliqua causarum sit, non tamen necesse est quamlibet causam esse. Sicut posito quod aliquid sit vituperabile, non est necesse quod sit in superabundantia, sed necesse est quod sit vel in superabundantia vel in defectu.

574 [9]. Deinde cum dicit [420]: *Aut si semper est universale* etc., ostendit in quibus necesse sit simul se consequi causam et causatum; et dicit quod si aliquid quaeratur in universali, et accipiatur tam causa quam id cuius causa quaeritur, in universali; tunc oportet quod ad causam semper sequatur effectus, et ad effectum causa. Sicut hoc quod est fluere folio, non convenit primo pluribus, ut erat in praemisso exemplo, sed determinate uni primo communi, quamvis illius communis sint multae species, quibus universaliter convenit quod fluunt folio; puta si accipiamus vel plantas vel tales plantas, scilicet lata folia habentes. Unde in omnibus istis oportet accipere aequale medium, ita quod convertatur causa et id cuius est causa.

Sicut si quaeramus quare arbores fluant folio; si accipiatur causa huius esse propter hoc quod humidum est condensatum et sic facilius est desiccabile, sequetur quod si causatum sit, quod etiam causa sit; puta si fluit arbor, oportet quod sit condensatio humoris. Et e converso, oportet quod posita causa in tali subiecto ponatur effectus; ut puta si condensatio humoris est, non in quacunque re sed in arbore, sequitur quod folio fluat.

(6) Lect. XXIII.
(7) Lect. I, n. 8; Cf. lect. VII, n. 8 et VIII, n. 7 seqq.
(8) Cf. lect. I, loc. cit.

(9) n. seq.

LECTIO XIX.

(nn. 575-581; [421-426]).

Utrum ad unitatem causae sequatur unitas effectus, et e converso. - Manifestatur modus consecutionis causae et effectus.

TEXTUS ARISTOTELIS

(Caput XIV)

421. Utrum autem contingat non eamdem esse causam eiusdem in omnibus, sed alteram, aut non?

422. Aut si quidem per se demonstretur, et non secundum signum aut accidens, non potest esse. Ratio enim ultimi medium. Si vero non sic est, contingit.

423. Est autem et causam et cuius causa considerare secundum accidens, immo videntur problemata esse. Si autem non, similiter se habebit medium. Si quidem aequivoca, et aequivocum medium est; si vero sicut in genere, similiter se habebit, ut propter quid vicisslm analogum. Alia enim est causa in numeris et in lineis, et eadem: inquantum autem linea est, non eadem est; inquantum autem habens augmenta huiusmodi, eadem: sic in omnibus. Similem autem esse colorem colori et figuram figurae, aliam causam esse: aequivocum enim est simile in his. Hic quidem est fortassis secundum analogiam habere latera et aequales angulos; in coloribus autem, unum sensum esse, aut aliquid aliud huiusmodi. Quae autem secundum analogiam eadem sunt, et medium se habet secundum analogiam.

424. Habet autem sic consequi causam adinvicem et cuius est causa et in quo est causa. Unumquodque quidem accipienti, cuius est causa in plus est; ut quatuor aequales qui sunt extra, in plus sunt quam triangulus aut quadrangulus: in omnibus autem et in aeque. Quaecunque enim quatuor rectis aequales qui sunt extra et medium similiter est. Est autem medium ratio primi extremi; ex quo omnes scientiae fiunt per definitiones: ut folio fluere similiter sequitur vitem et excellit, et ficum et excellit; sed non omnia, sed aequalium est. Si vero accipiat aliquis primum medium, ratio fluendi folium est. Erit enim primum quidem in altera medium, quoniam huiusmodi sunt omnia. Deinde huius medium quoniam succus densatur, aut aliquid aliud huiusmodi. Quid autem est folio fluere? densari in contactu seminis succum.

425. In figuris autem sic assignabit quaerentibus consecutionem causae et cuius est causa: sit enim A quidem in B omni, B autem in unoquoque eorum quae sunt D, in plus autem; B quidem universaliter utique in ipsis erit D. Hoc autem dico universale, quod non convertitur: primum autem universale, cui· unumquodque quidem non convertitur, omnia autem convertuntur et excedunt. In ipsis D igitur causa ipsius A, B est. Oportet itaque A in plus quam B extendi. Si vero non, quid magis erit causa hoc illius? Si ergo in omnibus E est A, erunt aliquod unum illa omnia aliud a B. Si enim non, quomodo erit dicere quoniam in quo est E sit A omni, in quo autem A non omni sit E? Propter quid enim non erit aliqua causa ut A sit in omnibus D? Sed nunquid et quae sunt E erunt aliquod unum? Considerare oportet hoc, et sit C. Contingit igitur et plures causas esse eiusdem, sed non eisdem specie; ut longae vitae esse quadrupedia causa est non habere choleram, volatilia autem sicca esse, aut aliqua alia.

426. Si autem in atomum non statim veniunt, non solum unum medium est, sed plura, et causae plures sunt. Et qualis est causa mediorum? quae ad

universale primum est, aut quae ad singulare singularium? Manifestum igitur est quod magis proxima unicuique cui est causa. Primum quidem sub universali esse, haec est causa, ut in D, quod est C, ipsius B causa est. In D quidem igitur esse, C causa est ipsius A; in C autem A, B; in hoc autem eadem est. (26) De syllogismo et demonstratione, quid unumquodque sit, et quomodo fit, manifestum est. Similiter autem et de scientia demonstrativa: idem enim est

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus. - Quaestio: Utrum eiusdem effectus sit eadem causa in omnibus, vel sit alia et alia in diversis?

2. Solvitur quaestio distinguendo. Nam tripliciter contingit assignari causam alicuius effectus: uno modo, accipiendo causam *per se;* alio modo, accipiendo aliquod signum; tertio modo, accipiendo aliquod accidens. Primo modo, causa est per se medium demonstrationis, quod est definitio maioris extremitatis; unius autem una est definitio; ergo unius effectus non potest esse nisi una causa in omnibus. At secundo et tertio modo, causa accepta non est per se medium demonstrationis, et ideo contingit eiusdem effectus esse diversas causas in diversis.

3. Manifestatur solutio data. Nam et causam et id cuius est causa contingit considerare secundum accidens: sed quando causa et causatum accipiuntur per se, medium quod accipitur pro causa debet proportionari effectui, ita quod in univocis vel analogis medium commune sit unum generice vel analogice; in aequivocis autem sit aliud et aliud in diversis.

4. Talis modus consequentiae habetur inter causam et causatum et subiectum cui inest illud causatum, quod si id cuius causa quaeritur, accipiatur secundum aliquid particulare ex iis quibus inest, causatum excedit causam sicut et subiectum; sed si accipiatur secundum omnia quibus competit, aequaliter se habebunt illa tria, nempe erunt adinvicem convertibilia subiectum, praedicatum et causa seu medium.

5. Praemissa declarantur in forma syllogistica, et per exemplum in rebus naturalibus.

6. Solvitur dubitatio. Quando effectus communis demonstratur de subiectis particularibus causa seu medium accipi debet non ex parte universalis effectus, sed ex parte subiecti particularis; ita quod semper accipiantur media propinquiora subiecto, quousque perveniatur ad id quod est immediatum communi causato.

7. Epilogus eorum quae dicta sunt in tota doctrina Analyticorurr

COMMENTARIUM S. THOMAE

575 [1]. Postquam Philosophus determinavit quaestionem motam, utrum ad existentiam effectus sequatur existentia causae, et e converso; hic inquirit utrum ad unitatem causae sequatur unitas effectus et e converso.

Et circa hoc duo facit: primo, ostendit quomodo ad unitatem effectus sequatur unitas causae [421]; secundo, ex hoc manifestat consecutionem causae et effectus; ibi [424]: *Habet autem sic consequi* f1) etc.

Circa primum tria facit: *primo,* proponit quaestionem [421]; quae est, utrum contingat quod eiusdem effectus non sit eadem causa in omnibus, sed alia et alia, vel non. Videbatur enim in solutione praemissae quaestionis (2) supponi quod contingat unius effectus in diversis rebus esse diversas causas.

576 [2]. *Secundo,* ibi [422]: *Aut si quidem per se* etc., solvit quaestionem distinguendo. Contingit enim aliquid assignari pro causa alicuius effectus *tripliciter: uno modo,* accipiendo causam per se, et sic demonstrative concludendo effectum; *alio modo,* accipiendo aliquod signum; *tertio modo,* accipiendo aliquod accidens.

Si ergo accipiatur pro causa id quod per se est medium demonstrationis, non potest esse nisi una causa unius effectus in omnibus. Et hoc probat quia medium per se in demonstrationibus est *ratio ultimi,* idest definitio maioris extremitatis. Quae tamen si demonstrari indigeat de subiecto, demonstrabitur per definitionem subiecti, ut supra habitum est (3). Manifestum est autem quod unius una est definitio. Unde oportet quod unius effectus non accipiatur nisi una causa, quae est medium demonstrationis.

Si vero non accipiatur quasi causa inferens, id quod est per se medium demonstrationis, sed accipiatur pro medio aliquod signum vel aliquod accidens, tunc contingit unius effectus accipi quasi plures causas in diversis, sicut patet in exemplo superius (4) posito. Per se enim causa quod aliquid sit vituperabile, est esse praeter rationem rectam. Sed quod aliquid sit superabundans vel deficiens, est si-

ti) n. 4.

(2) Cf. lect. praec., n. 8.

(3) Lect. I, n. 9.

(4) Lect pracc., n. 8.

gnum eius quod est praeter rationem rectam.

577 [3]. *Tertio,* ibi [423]: *Est autem et causam et* etc., manifestat positam solutionem, ostendens membra divisionis positae esse possibilia. Et dicit quod contingit et id quod est causa et id cuius est causa considerare secundum accidens; sicut musicus per accidens est causa domus, cuius per se est causa aedificator, qui tamen est causa receptaculi latronum per accidens, si contingat hoc in domo fieri: quinimo etiam ipsa problemata videntur esse per accidens. Si vero non accipiantur per accidens causa et causatum, oportet quod medium quod accipitur pro causa, similiter se habeat cum effectu, cuius demonstratio quaeritur.

Utpote si aliqua sint aequivoca, et medium commune quod accipitur, erit aequivocum. Si autem non sint aequivoca, sed conveniant quasi in genere, et medium erit commune secundum genus; sicut *vicissim analogum,* idest commutatim proportionari (5), univoce in multis invenitur, puta in numeris et in lineis, in quibus habet quodammodo aliam causam, et quodammodo eamdem. Aliam quidem secundum speciem, in quantum scilicet alii sunt numeri et aliae lineae: sed est genere eadem, in quantum scilicet tam lineae quam numeri conveniunt in hoc quod habent tale augmentum, ex quo in eis commutata proportio demonstratur.

Aliud autem exemplum subiungit in aequivocis; et dicit quod eius quod est esse simile, alia causa est in coloribus et in figuris, quia aequivoce dicitur utrobique. In figuris enim nihil est aliud esse simile, quam quod latera habeant *analogiam,* idest quod sint ad invicem proportionalia, et quod anguli sint aequales. Sed in coloribus esse simile est quod faciant eamdem immutationem in sensu, vel aliquid aliud huiusmodi.

Tertio autem dicit de his quae conveniunt secundum analogiam, quod in his etiam oportet esse medium unum secundum analogiam; sicut supra dictum est (6) quod tam iris quam echo est quaedam repercussio.

578 [4]. Deinde cum dicit [424]: *Habet autem sic consequi causam* etc., ostendit secundum praemissa qualiter sibi invicem causae consequantur.

Et circa hoc tria facit: primo, ostendit qualis sit consecutio causae et effectus; secundo, ordinat huiusmodi consequentiam in figura syllogistica; ibi [425]: *In figuris autem* (7) etc.; tertio, movet quamdam dubitationem ex praemissis; ibi [426]: *Si autem in atomum* (8) etc.

Dicit ergo primo [424] quod talis modus consequentiae invenitur inter causam et causatum et subiectum cui inest illud causatum, quod si aliquis accipiat secundum unum aliquid particulare id cuius causa quaeritur, erit in plus quam causa vel subiectum; sicut habere angulos extrinsecos aequales quatuor rectis convenit triangulo eadem ratione, quia tres anguli eius extrinseci simul cum tribus intrinsecis sunt aequales sex rectis. Cum igitur tres intrinseci sint aequales duobus rectis, sequitur quod tres extrinseci sint aequales quatuor rectis. Etiam quadrangulus habet quatuor angulos aequales quatuor rectis, sed alia ratione. Anguli enim eius intrinseci et extrinseci sunt aequales octo rectis; sed anguli intrinseci quadranguli sunt aequales quatuor rectis; ergo anguli extrinseci sunt aequales quatuor rectis. Sic igitur habere angulos exteriores aequales quatuor rectis, est in plus quam triangulus aut quadrangulus: sed si simul accipiantur, aequaliter se habebunt. Quaecunque enim figurae communicant in hoc quod habeant angulos exteriores aequales quatuor rectis, oportet quod similiter communicent in medio, quod est causa aequalitatis ad quatuor angulos rectos. Et hoc probat sicut et prius (9), per hoc quod medium est definitio maioris extremitatis. Et inde est quod omnes scientiae fiunt per definitionem.

Probat autem hoc per exemplum in rebus naturalibus. Hoc enim quod est folio fluere, consequitur ad vitem et excedit ipsam, quia est in pluribus; consequitur etiam ad ficum et excedit eam: non tamen est excessivum omnium quibus convenit, sed est eorum sicut aequalium. Si ergo aliquis velit accipere id quod est primum medium respectu omnium, erit haec definitio eius quod est folio fluere; quae quidem definitio erit primum medium ad alia, eo quod omnia talia sunt. Et iterum huius accipietur aliquod aliud medium, puta quod succus densatur per desiccationem, vel aliquod aliud huiusmodi. Unde si quaeratur quid est folio fluere, dicemus quod nihil aliud est quam *condensari succum seminis in contactu,* scilicet folii ad ramum.

579 [5]. Deinde cum dicit [425]: *In figuris autem sic assignabit* etc., ordinat modum praedictae consecutionis in figura syllogistica; et dicit quod si quaeratur consecutio causae et causati, sic poterit assignari secundum figuras syllogismorum. Sit enim A in omni B; B autem in unoquoque eorum quae sunt D, sed in plus quam D. Sic igitur B universaliter erit in his quae continentur sub D, secundum quod universaliter dicitur inesse quod non convertitur. Sed et primum universale est, cui unumquodque quidem contentorum sub eo non convertitur; omnia autem simul accepta convertuntur cum primo universali, et excedunt quodlibet eorum quae sub eo continentur. Sic igitur quod A sit in ipsis quae continentur sub D, causa est B. Oportet ergo quod A extendatur in plus quam B. Si autem non, sed se haberet ex aequo, quare magis B esset causa in infe-

(5) Cf. lib. I, lect. XII. n. 8.
(6) Lect. XVIII, n. 5
(7) n seq.
(8) n. 6.

(9) n. 2.

rendo quod A sit in D, quam c converso? Potest enim ex utroque convertibilium concludi aliud.

Ponatur igitur ulterius quod A praedicetur de omnibus in quibus est E, sed non convertitur. Oportet ergo dicere quod illa omnia quae continentur sub E, sint aliquid unum diversum ab eo quod est B. Si enim non esset aliud E quam B, quomodo esset verum dicere quod A inesset omni B, et non e converso, cum A non sit nisi in E et in B? Et ita sequeretur, si E et B non essent aliud, quod A non esset in plus quam E. Supponatur ergo quod A sit in plus quam D et quam E. Quare ergo non poterit inveniri aliqua causa propter quam insit omnibus quae sunt in D? Et haec causa est B.

Sed adhuc quaerendum est utrum et omnia quae continentur sub E, habeant aliquam unam causam; et sit talis causa C. Sic igitur concludit quod contingit eiusdem esse plures causas, sed non in eodem secundum speciem. Sicut eius quod est A, causa est et B et C: sed B est causa quod A insit his quae continentur sub D, C autem est causa quod A insit his quae continentur sub E.

Et ponit exemplum in rebus naturalibus. Sit enim hoc quod est esse longae vitae, quasi A; quadrupedia quasi D; sed non habere choleram, scilicet superfluam, sit quasi B, quod est causa in quadrupedibus longae vitae; volatilia autem sint quasi E; siccum autem esse, vel aliquid aliud huiusmodi, quod est in eis causa longae vitae, aut aliquid aliud huiusmodi sit quasi C.

580 [6]. Deinde cum dicit [426]: *Si autem in atomum* etc., movet quamdam dubitationem ex praemissis.

Dictum est enim supra (10) quod non statim a principio venitur in aliquod atomum, idest indivisibile, in quo inveniatur illud cuius causa quaeritur; sed statim inveniuntur multa et indivisa, in quibus illud unum invenitur, et non est unum medium, per quod de omnibus illud unum demonstretur, et causae plures sunt. Est ergo dubitatio, si illorum plurium mediorum oporteat aliquam causam accipere, utrum oporteat eam accipere ex parte universalis primi, puta ex parte ipsius A; vel ex parte singularium, idest eorum quae sunt minus communia, sicut supra accipiebantur E et D, vel quadrupedia et aves.

Et ad hoc respondet dicens quod oportet semper media accipere quae sunt propinquiora subiecto, in quo quaeritur causa illius communis causati; et sic oportet procedere quousque perveniatur ad id quod est immediatum communi causato. Et huius rationem assignat, quia illud quod est ex parte eius quod continetur sub aliquo communi, est ei causa quod sit sub illo communi; sicut si D est sub B, et si C sit causa D quod B insit ei. Et ex hoc sequitur ulterius quod C sit causa quod A insit D; et quod A insit C, B est causa. Ipsi autem B inest A per seipsum et immediate.

581 [7]. Ultimo autem [ibid.] epilogat ea quae dicta sunt in tota doctrina Analyticorum; et dicit quod manifestum est ex praemissis, tam in libro Priorum quam in hoc libro Posteriorum, de syllogismo et de demonstratione, quid sit et quomodo fiat utrumque; et similiter manifestum est de scientia demonstrativa, quomodo fiat in nobis. Hoc enim ad idem pertinet, quia demonstratio est syllogismus faciens scire, ut supra (u) habitum est.

(10) nn. 4, 5; et lect. praec., nn. 8, 9.

(11) Lib. I, lect. IV..

LECTIO XX.

(nn. 582-596; [427-439]).

Quomodo cognoscantur a nobis prima principia demonstrationis.

SCHEMA

Postquam ostendit quomodo cognoscatur illud quod est principium demonstrationis sicut medium, hic ostendit quomodo cognoscantur prima principia demonstrationis communia 582 [427].

- I) Dicit de quo est intentio 582 [427].
- II) Exequitur propositum 583 [428].
    - A) Movet dubitationem 583 [428].
        - 1) Praemittit quoddam ex quo ostenditur necessitas huiusmodi inquisitionis 583 [428].
        - 2) Movet quaestiones tres circa praedictam cognitionem principiorum 584 [429].
            - a) Utrum omnium immediatorum principiorum sit eadem cognitio vel non (ib.).
            - b) Utrum omnium immediatorum principiorum sit scientia (ib.).
            - c) Utrum habitus istorum principiorum fiant in nobis, et quomodo (ib.).
        - 3) Obiicit ad quaestionem ultimam, ad quam aliae ordinantur 585 [430].
            - a) Obiicit ad unam partem 585 [430].
            - b) Obiicit ad contrarium 586 [431].
            - c) Concludit ex praemissis 587 [432].
    - B) Solvit praemissas quaestiones 588 [433].
        - 1) Solvit ultimam 588 [433].
            - a) Solvit dubitationem 588 [433].
                - a') Proponit quod oportet aliquid cognoscitivum in nobis praeexistere 588 [433].
                - b') Ostendit quid sit illud 589 [434].
                    - j) Primus gradus in animalibus: sensus 589 [434].
                    - jj) Secundus gradus: memoria 590 [435].
                    - jjj) Tertius gradus: ratiocinatio 591 [436].
                - c') Ostendit quomodo in nobis fiat cognitio primorum principiorum 592 [437].
            - b) Manifestat solutionem positam 594 [438].
        - 2) Solvit primas duas quaestiones 596 [439].

TEXTUS ARISTOTELIS

Caput XV

427. (27) De principiis autem, quomodo fiunt cognita principia, et quis est cognoscens habitus, hinc est manifestum, dubitantibus quidem primum.

428. Quod quidem igitur non contingit scire per demonstrationem non cognoscentem prima principia immediata, dictum est prius.

429. Immediatorum autem cognitio utrum eadem est aut non eadem, dubitabit utique aliquis: et utrum scientia utriusque aut est aut non est, aut huius quidem scientia, illius autem alterum aliquod genus sit: et utrum cum non insint, habitus fiant, aut dum insint, lateant.

430. Si quidem igitur habemus ipsos, inconveniens est. Contingit enim certiores habere cognitiones demonstratione et latere.

431. Si autem accipimus non habentes prius, itaque qualiter cognoscimus et addiscimus ex non praeexistenti cognitione? Impossibile enim est, sicut in demonstratione diximus.

432. Manifestum igitur est quoniam neque habere possibile est ignorantibus, et neque non habentibus habitum fieri.

433. Necesse itaque est habere quamdam quidem potentiam: non huiusmodi autem habere ut sit his honorabilior secundum certitudinem.

434. Videtur autem hoc inesse omnibus animalibus: habent enim naturalem potentiam judicativam, quam vocamus sensum.

435. Cum autem insit sensus animalibus, in his quidem animalium mansio est sensibilis, in aliis autem non fit. In quibuscunque igitur non fit, aut omnino, aut circa quae non fit, non est in his cognitio ultra quam sentiunt. In quibus autem sentientibus, est habere unum quoddam in anima.

436. Multis igitur factis huiusmodi, iam differentia quaedam fit. Quare in his quamdam est fieri rationem ex talium memoria, in aliis vero non.

437 Ex sensu quidem igitur fit memoria, sicut diximus; ex memoria autem multoties eiusdem facta, experimentum. Multae enim memoriae numero, experimentum est unum. Ex experimento autem, aut ex omni quiescente universali in anima, uno praeter multa, quod cum in omnibus unum sit et idem, illud est artis principium et scientiae. Si quidem circa generationem, artis est, si vero circa esse, scientiae. Neque igitur insunt determinati habitus, neque ab aliis habitibus fiunt notioribus, sed a sensu, ut in versione pugnae uno enim stante alter stetit, postea alter, quousque in principium veniunt. Anima autem cum huiusmodi sit qualis possit pati hoc.

438. Quod autem dictum est olim, non autem plane dictum est, iterum dicamus. Stante enim uno indifferentium, primum quidem universale in anima est. Et namque sentire quidem singulare est, sensus autem universalis est, ut hominis, non Calliae hominis. Iterum in his statur, quousque utique impartibilia stent et universalia; ut huiusmodi animal quousque animal, et in hoc similiter. Manifestum igitur est quoniam nobis prima inductione cognoscere necessarium est. Et namque sic sensus universale facit.

439. Quoniam autem eorum qui circa intelligentiam habituum, quibus verum dicimus, alii quidem semper veri sunt, alii autem recipiunt falsitatem, ut opinio et ratio: veri autem sunt semper scientia et intellectus, et nihil est scientia certius aliud genus quam intellectus, principia autem demonstrationum sunt notiora, scientia autem omnis cum ratione est, principiorum quidem scientia non utique erit. Quoniam autem nihil verius contingit esse scientia quam intellectus, intellectus utique erit principiorum, ex his considerantibus. Et quoniam quidem demonstrationis principium non sit demonstratio: quare neque scientiae scientia est. Si igitur nil aliud praeter scientiam genus habemus verum, intellectus utique erit scientiae principium et principium principii. Hoc autem omne similiter se habet ad omne genus rerum.

SYNOPSIS

1. Argumentum et divisio textus.
2. Textus subdivisio; et de utilitate definiendi modum quo cognoscuntur prima principia, quae ad scientiam praesupponuntur.
3. Tres quaestiones.
4. Inconveniens est quod habeamus insitam cognitionem principiorum, et nos lateat: cognitio enim quae habetur per demonstrationem, non potest nos latere; ergo multo minus potest esse in nobis cognitio principiorum, ex quibus fiunt demonstrationes, et nos latere.
5. Quia autem nihil addiscimus nisi ex praeexistenti cognitione; et ex praeexistenti cognitione non possunt acquiri principia, quia certiora sunt et causa certitudinis eorum quae habentur per demonstrationem; ideo videtur quod habitus primorum principiorum non possint esse acquisiti.
6. Corollarium.
7. Subdivisiones textus. Necesse est a principio in nobis esse quamdam potentiam cognoscitivam, quae praeexistat cognitioni principiorum; non tamen talem quae sit potior quantum ad certitudinem cognitione principiorum.
8. Potentia illa quae est principium cognoscitivum praeexistens, primo est sensus, qui omnibus animantibus inest.
9. Deinde praeter sensum memoria, quae competit omnibus animalibus perfectis.
10. Denique praeter sensum et memoriam est ratio, quae est hominis propria.
11. Habitus principiorum fiunt in nobis ex sensu praeexistente, unde accipitur memoria et experimentum; et ex memoria et experimento accipitur universale, quod semper eodem modo se habet.
12. Attamen ad habendum universale non sufficiunt neque sensus neque memoria, sed requiritur potentia quae sit capax abstrahendi universale illud a singularibus, et potentia quae idem universale possit in se recipere.
13. Tunc accipitur universale ex singularibus, quando accipitur illud unum in quo singularia non differunt.
14. Ideo autem ab intellectu accipitur universale ex sensu, quia sensus est quodammodo ipsius universalis.
15. Primorum principiorum est intellectus, non autem scientia.

COMMENTARIUM S. THOMAE

582[1]. Postquam Philosophus ostendit quomodo cognoscatur illud quod est principium demonstrationis sicut medium, scilicet *quid* et *propter quid,* hic ostendit quomodo cognoscantur prima principia demonstrationis communia.

Et primo, dicit de quo est intentio [427]; secundo, exequitur propositum; ibi [428]: *Quod quidem igitur* (') etc.

Dicit ergo primo [427] quod ex his quae sequuntur, manifestum erit de principiis indemonstrabilibus, qualiter eorum cognitio fiat in nobis, et quo habitu cognoscantur; hoc tamen ordine observato, ut prius circa hoc dubitationes ponamus.

583 [2]. Deinde cum dicit [428]: *Quod quidem igitur non contingit scire* etc., exequitur propositum.

Et circa hoc duo facit: primo, movet dubitationem; secundo, solvit; ibi [433]: *Necesse itaque est habere* (2) etc.

Circa primum tria facit: primo, praemittit quoddam ex quo ostenditur necessitas huiusmodi inquisitionis; secundo, movet quaestiones; ibi [429]: *Immediatorum autem* (3) etc.; tertio, obiicit ad quaestionem; ibi [430]: *Si quidem* (4) etc.

Dicit ergo primo [428] quod iam supra (5) dictum est, quod non contingit aliquid scire per demonstrationem, nisi praecognoscantur prima principia immediata. Et ideo ad scientiam quae est de demonstratione, utile est ut sciatur qualiter prima principia cognoscantur.

584 [3]. Deinde cum dicit [429]: *Immediatorum autem cognitio* etc., movet dubitationes tres circa praedictam cognitionem principiorum. Quarum *prima* est, utrum omnium immediatorum principiorum sit eadem cognitio vel non. *Secunda* dubitatio est, utrum omnium immediatorum principiorum sit scientia vel nullorum, aut quorumdam sit scientia, aliorum vero aliud genus cognitionis. *Tertia* quaestio est, utrum habitus istorum princi-

(1) n. seq.
(2) n. 7.
(3) n. seq.
(4) n. 4.
(5) Lib. I. lectt. V et VI.

piorum fiant in nobis, cum prius non fuerint, vel semper in nobis fuerunt, sed. tamen nos latebat.

585 [4]. Deinde cum dicit [430]: *Si quidem igitur habemus ipsos* etc., obiicit ad quaestionem ultimam, ad quam aliae ordinantur.

Et *primo* obiicit ad unam partem; et dicit quod est inconveniens dicere quod habeamus habitus horum principiorum, et lateat nos. Manifestum est enim quod illi qui habent cognitionem principiorum, habent certiorem cognitionem cognitione quae est per demonstrationem. Sed cognitio quae est per demonstrationem, non potest haberi ita quod lateat habentem. Dictum est enim in principio huius libri (6), quod ille qui habet scientiam, scit quod impossibile est aliter se habere. Ergo multo minus potest esse quod aliquis habeat cognitionem principiorum immediatorum, et lateat ipsum. Quod tamen inconveniens sequeretur, si habitus huiusmodi inessent, et laterent.

586 [5]. *Secundo,* ibi [431]: *Si autem accipimus* etc., obiicit ad contrarium. Si enim aliquis dicat quod accipimus de novo habitus principiorum, cum prius eos non habuerimus, relinquitur ulterius dubitatio qualiter possimus huiusmodi principia de novo cognoscere et addiscere, et hoc non ex aliqua praeexistenti cognitione; impossibile est enim aliquid addiscere nisi ex praeexistenti cognitione, sicut etiam supra (7) circa demonstrationem diximus. Immediata autem principia ideo ex praeexistenti cognitione addiscere non possumus, quia praeexistens cognitio est certior, cum sit causa certitudinis his quae per eam innotescunt. Nulla autem cognitio est certior cognitione huiusmodi principiorum. Unde non videtur quod possimus ea cognoscere, cum prius non cognoverimus.

587 [6]. *Tertio,* ibi [432]: *Manifestum igitur est* etc., concludit ex praemissis duabus rationibus, quod neque possibile est semper habere cognitionem horum principiorum, quae nos lateat; neque etiam possibile est quod in nobis generetur de novo talis cognitio, omnimoda ignorantia praecedente, et non habito aliquo alio habitu.

588 [7]. Deinde cum dicit [433]: *Necesse itaque est* etc., solvit praemissas (8) quaestiones.

Et primo, solvit ultimam; secundo, solvit duas primas; ibi [439]: *Quoniam autem eorum qui circa intellectu* (9) etc.

Circa primum duo facit: primo, solvit dubitationem; secundo, manifestat solutionem positam; ibi [438]: *Quod autem dictum est olim* (10) etc.

(6) Lect. IV: cf. lect. XLIV.

(7) Lib. I. lect. I.

(8) n. 3.

(9) n. 15.

(10) n. 13.

Circa primum tria facit: primo, proponit quod oportet aliquid cognoscitivum in nobis praeexistere; secundo, ostendit quid sit illud; ibi [434]: *Videtur autem* (“) etc.; tertio, ostendit quomodo ex praeexistenti cognoscitivo principio fiat in nobis principiorum cognitio; ibi; [437]: *Ex sensu quidem* (12) etc.

Dicit ergo primo [433] quod necesse est a principio in nobis esse quamdam potentiam cognoscitivam, quae scilicet praeexistat cognitioni principiorum; non tamen talem quae sit potior quantum ad certitudinem cognitione principiorum. Unde non eodem modo principiorum cognitio fit in nobis ex praeexistenti cognitione, sicut accidit in his quae cognoscuntur per demonstrationem.

589 [8]. iSeinde cum dicit [434]: *Videtur autem hoc inesse* etc., ostendit quid sit illud principium cognoscitivum praeexistens.

Et quantum ad hoc ponit tres gradus in animalibus. Quorum *primus* est hoc, quod videtur inesse communiter omnibus animalibus quae omnia habent quamdam connaturalem potentiam ad iudicandum de sensibilibus, quae vocatur sensus, quae non acquiritur de novo, sed ipsam naturam consequitur.

590 [9]. *Secundum* gradum ponit ibi [435]: *Cum autem insit sensus* etc.; et dicit quod cum sensus sit in omnibus animalibus, in quibusdam eorum remanet aliqua impressio sensibilis, abeunte re sensibili, sicut contingit in omnibus animalibus perfectis. In quibusdam autem hoc non contingit, sicut in quibusdam animalibus imperfectis, sicut patet in his quae non moventur motu progressivo. Et forte contingit quod circa aliqua animalia remanet aliqua impressio quantum ad aliqua sensibilia, quae sunt vehementiora, non autem quantum ad alia, quae sunt debiliora. In quibuscunque igitur animalibus omnino nulla impressio remanet sensibilium, huiusmodi animalia nullam cognitionem habent, nisi dum sentiunt. Et similiter animalia in quibus nata est remanere talis impressio, si circa aliqua sensibilia in eis non remaneat, non possunt habere aliquam cognitionem nisi dum sentiunt. Sed animalia in quibus inest huiusmodi remansio impressionis, contingit adhuc habere quamdam cognitionem in anima praeter sensum; et ista sunt quae habent memoriam.

591 [10]. *Tertium* gradum ponit ibi [436]: *Multis igitur factis* etc.; et dicit quod cum multa sint talia animalia habentia memoriam, inter ea ulterius est quaedam differentia. Nam in quibusdam eorum fit ratiocinatio de his quae remanent in memoria, sicut in hominibus; in quibusdam autem non, sicut in brutis.

592 [11]. Deinde cum dicit [437]: *Ex sensu quidem igitur* etc., ostendit secundum praedicta quomodo in nobis fiat cognitio primorum principiorum; et concludit ex prae-

di) n. seq.

(12) n. 11.

missis quod ex sensu fit memoria in illis animalibus, in quibus remanet impressio sensibilis, sicut supra (13) dictum est. Ex memoria autem multoties facta circa eamdem rem, in diversis tamen singularibus, fit experimentum; quia experimentum nihil aliud esse videtur quam accipere aliquid ex multis in memoria retentis.

Sed tamen experimentum indiget aliqua ratiocinatione circa particularia, per quam confertur unum ad aliud, quod est proprium rationis. Puta cum aliquis recordatur quod talis herba multoties sanavit multos a febre, dicitur esse experimentum quod talis sit sanativa febris. Ratio autem non sistit in experimento particularium, sed ex multis particularibus in quibus expertus est, accipit unum commune, quod firmatur in anima, et considerat illud absque consideratione alicuius singularium; et hoc commune accipit ut principium artis et scientiae. Puta quamdiu medicus consideravit hanc herbam sanasse Socratem febrientem, et Platonem, et multos alios singulares homines, est experimentum; cum autem sua consideratio ad hoc ascendit quod talis species herbae sanat febrientem simpliciter, hoc accipitur ut quaedam regula artis medicinae.

Hoc est ergo quod dicit, quod sicut ex memoria fit experimentum, ita etiam ex experimento, aut etiam ulterius *ex universali quiescente in anima* (quod scilicet accipitur ac si in omnibus ita sit, sicut est experimentum in quibusdam - Quod quidem universale dicitur esse quiescens in anima; in quantum scilicet consideratur praeter singularia, in quibus est motus. Quod etiam dicit esse *unum praeter multa,* non quidem secundum esse, sed secundum considerationem intellectus, qui considerat naturam aliquam, puta hominis, non respiciendo ad Socratem et Platonem. Quod etsi secundum considerationem intellectus sit unum praeter multa, tamen secundum esse est in omnibus singularibus unum et idem, non quidem numero, quasi sit eadem humanitas numero omnium hominum, sed secundum rationem speciei. Sicut enim hoc album est simile illi albo in albedine, non quasi una numero albedine existente in utroque, ita etiam Socrates est similis Platoni in humanitate, non quasi una humanitate numero in utroque existente.) - ex hoc igitur experimento, et ex tali universali per experimentum accepto, est in anima id quod est principium artis et scientiae.

Et distinguit inter artem et scientiam, sicut etiam in VI *Ethic.* (14), ubi dicitur quod ars est recta ratio factibilium. Et ideo hic dicit quod si ex experimento accipiatur aliquod universale circa *generationem,* idest circa quaecunque factibilia, puta circa sanationem vel agriculturam, hoc pertinet ad artem. Scientia vero, ut ibidem (15) dicitur, est circa necessaria; et ideo si universale consideretur circa ea quae semper eodem modo sunt, pertinet ad scientiam,' puta circa numeros vel figuras. Et iste modus qui dictus est, competit in principiis omnium scientiarum et artium. Unde concludit quod neque praeexistunt in nobis habitus principiorum, quasi *determinati* et completi; neque etiam fiunt de novo ab aliquibus notioribus habitibus praeexistentibus, sicut generatur in nobis habitus scientiae ex praecognitione principiorum; sed habitus principiorum fiunt in nobis a sensu praeexistente.

Et ponit exemplum in pugnis quae fiunt per reversionem exercitus devicti et fugati. Cum enim unus eorum perfecerit statum, idest immobiliter ceperit stare et non fugere, alter stat adiungens se ei, et postea alter, quousque tot congregentur quod faciant principium pugnae. Sic etiam ex sensu et memoria unius particularis, et iterum alterius et alterius, quandoque pervenitur ad id quod est principium artis et scientiae, ut dictum est.

593 [12]. Posset autem aliquis credere quod solus sensus, vel memoria singularium sufficiat ad causandum intelligibilem cognitionem principiorum, sicut posuerunt quidam antiqui, non discernentes inter sensum et intellectum; et ideo ad hoc excludendum Philosophus subdit quod simul cum sensu oportet praesupponere talem naturam animae, quae *possit pati hoc,* idest quae sit susceptiva cognitionis universalis, quod quidem fit per intellectum possibilem; et iterum quae possit agere hoc secundum intellectum agentem, qui facit intelligibilia in actu per abstractionem universalium a singularibus.

594 [13]. Deinde cum dicit [438]: *Quod autem dictum est* etc., manifestat quod dictum est in praecedenti solutione, quantum ad hoc quod ex experimento singularium accipitur universale; et dicit quod illud quod supra dictum est, et non plane, quomodo scilicet ex experimento singularium fiat universale in anima, iterum oportet dicere, ut planius manifestetur. Si enim accipiantur multa singularia, quae sunt indifferentia quantum ad aliquid unum in eis existens, illud unum secundum quod non differunt, in anima acceptum, est primum universale, quidquid sit illud, sive scilicet pertineat ad essentiam singularium, sive non. Quia enim invenimus Socratem et Platonem et multos alios esse indifferentes quantum ad albedinem, accipimus hoc unum, scilicet album, quasi universale quod est accidens. Et similiter quia invenimus Socratem et Platonem et alios esse indifferentes quantum ad rationalitatem, hoc unum in quo ncn differunt, scilicet rationale, accipimus quasi universale quod est differentia.

595 [14]. Qualiter autem hoc unum accipi possit, manifestat consequenter. Manifestum est enim quod singulare sentitur *pro-*

(13) n. 9.

(14) Cap. IV; Comment. S. Th. lect. III.

(15) Cap. III, η. 2; Commem. S. Th. lect. cit.

prie et *per se,* sed tamen sensus est quodammodo etiam ipsius universalis. Cognoscit enim Calliam non solum in quantum est Callias, sed etiam in quantum est hic homo, et similiter Socratem in quantum est hic homo. Et exinde est quod tali acceptione sensus praeexistente, anima intellectiva potest considerare hominem in utroque. Si autem ita esset quod sensus apprehenderet solum id quod est particularitatis, et nullo modo cum hoc apprehenderet universalem naturam in particulari, non esset possibile quod ex apprehensione sensus causaretur in nobis cognitio universalis.

Et hoc idem manifestat consequenter in processu qui est a speciebus ad genus. Unde subdit quod iterum in his, scilicet in homine et equo, anima stat per considerationem quousque perveniatur ad aliquid impartibile in eis, quod est universale. Ut puta consideramus tale animal et tale, puta hominem et equum, quousque perveniamus ad commune animal, quod est genus; et in hoc similiter facimus quousque perveniamus ad aliquod genus superius. Quia igitur universalium cognitionem accipimus ex singularibus, concludit manifestum esse quod necesse est prima universalia principia cognoscere per inductionem. Sic enim, scilicet per viam inductionis, sensus facit universale intus in anima, in quantum considerantur omnia singularia.

596 [15]. Deinde cum dicit [439]: *Quoniam autem eorum* etc., solvit primas duas quaestiones (16), utrum scilicet primorum principiorum sit scientia, vel aliquis alius habitus.

Circa quod ex praemissis (17) accipit quod cognitio principiorum pertinet ad intellectum, cuius est cognoscere universale: nam universale dicit esse principium scientiae.

Circa intellectum autem sunt duo genera habituum habentium se aliqualiter ad verum (18). Quidam enim sunt semper veri, alii vero interdum recipiunt falsitatem, ut patet de opinione et ratiocinatione, quae potest esse et veri et falsi. Sunt etiam et quidam habitus erronei, se habentes ad falsum. Quia vero principia sunt maxime vera, manifestum est quod non pertinent ad habitus qui semper sunt falsi, neque etiam ad habitus qui interdum recipiunt falsitatem, sed solum ad habitus qui sunt semper veri. Huiusmodi autem sunt scientia et intellectus.

Additur autem in VI *Ethic.* (19) tertium, scilicet sapientia: sed quia sapientia, ut ibidem (20) dicitur, comprehendit in se scientiam et intellectum (est enim quaedam scientia et caput scientiarum), hic eam praetermittit. Hac ergo praetermissa, nullum aliud genus cognitionis quam intellectus, est certius scientia.

Manifestum est autem quod principia demonstrationum sunt notiora conclusionibus demonstratis, ut in primo (21) habitum est. Non autem potest esse scientia ipsorum principiorum, quia omnis scientia fit ex aliqua ratiocinatione, scilicet demonstrativa, cuius sunt principia illa de quibus loquimur. Quia igitur nihil potest esse verius quam scientia et intellectus (nam sapientia in his intelligitur), consequens est ex consideratione praemissorum quod principiorum proprie sit intellectus.

Probat hoc etiam alia ratione, quia scilicet demonstratio non est ex necessitate demonstrationis principium; alioquin procederetur in demonstrationibus in infinitum, quod in primo (22) improbatum est. Cum igitur demonstratio scientiam causet, sequitur quod neque scientia possit esse principium scientiae, ita scilicet quod principia scientiarum per scientiam cognoscantur. Si igitur nullum aliud genus cognitionis praeter scientiam habemus quod semper sit verum, relinquitur quod intellectus erit principium scientiae, quia scilicet per intellectum cognoscuntur principia scientiarum; ita scilicet quod hic intellectus, qui est principium scientiae, est cognoscitivus principii, ex quo procedit scientia (23). Hoc autem, scilicet scientia, est *omne,* idest totum, quod similiter se habet ad omnem rem, idest ad totam materiam de qua est scientia, sicut scilicet intellectus ad principium scientiae.

(16) Cf. n. 3.
(17) n. 11 seqq.
(18) Cf. lib. I, lect. XLIV, n. 11.

(19) Cap. III, n. 1; Comment. S. Th. lect. III.
(20) Cap. VII, n. 3; Comment. S. Th. lect. V.
(21) Lib. I. lect. VI.
(22) Lect. XXXIII seqq.
(23) Cf. lib. I, lect. XXXVI, n. 11.

INDEX ALPHABETICUS

RERUM NOTABILIUM ET NOMINUM

QUAE IN COMMENTARIIS DIVI THOMAE

SUPER

ARISTOTELIS LIBRUM PERIHERMENEIAS

CONTINENTUR

[EX EDITIONE LEONINA]

Numeris romanis maioribus indicatur liber; *minoribus* lectio; *numeralibus arabicis extra parentheses uncinatas, indicatur* paragraphus; *intra parentheses* paragraphus ed. Leoninae. *Aristotelis opera litteris italicis designantur.*

A

B

C

F

Q

R

U

INDEX ALPHABETICUS
RERUM NOTABILIUM ET NOMINUM
QUAE IN COMMENTARIIS DIVI THOMAE

SUPER

ARISTOTELIS LIBROS POSTERIORUM ANALYTICORUM

CONTINENTUR

[EX EDITIONE LEONINA]

Numeris romanis maioribus indicatur liber; *minoribus* lectio; *numeralibus arabicis extra parentheses uncinatas, indicatur* paragraphus; *intra parentheses* paragraphus ed. Leoninae. *Aristotelis opera litteris italicis designantur.*

A

D

F

L

M

N

O

R

S

T

U

INDEX GENERALIS

IN LIBROS PERI HERMENEIAS

EXPOSITIO

IN LIBROS POSTERIORUM ANALYTICORUM

EXPOSITIO

LIBER I.

INDEX ALPHABETICUS

eorum quae continentur

Stampa: 1986
Nuova Oflito s.r.l. Mappano (Torino)
Printed in Italy